

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XII підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

05 лютого 2010 року

*За загальною редакцією
доктора політичних наук, професора,
члена-кореспондента Філологічного товариства «Парнасос» Афіньської академії
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2010

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

Матеріали XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ:
Зб. наук. праць / За загал. редакцією К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДГУ, 2010. – 406 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного гуманітарного
університету (протокол № 4 від 23.12.2009)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.;
Брітченко Г.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., к.е.н., проф.;
Бушаков В.А., д.філол.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.;
Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.;
Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.;
Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Яремчук І.Г., д.е.н., проф.

Збірник містить матеріали XII підсумкової (2009 р.) науково-практичної конференції
викладачів МДГУ, яка відбулася 05 лютого 2010 року в Маріупольському державному
гуманітарному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні питання розвитку міжнародних відносин та
зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права,
літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та
психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім,
хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Балабанов К.В. ПІДСУМКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ В МДГУ У 2009 РОЦІ	10
---	----

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Булатова О.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄС.....	13
Яремчук І.Г. МОДЕЛІ ТА НАПРЯМКИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	15
Балабанова Н.В. ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	17
Беззубченко О.А. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	19
Гапонюк О.І. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ АКЦІЙ.....	21
Дубенюк Я.А. АНАЛІЗ ЗМІН СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ.....	24
Захарова О.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ КРАЇН СВІТУ.....	26
Марена Т.В. СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ РОЗВИНУТИХ КРАЇН.....	29
Мітлюшкіна Х.С. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ СИРОВИННИХ ТОВАРІВ.....	31
Ніколенко Т.І. ВЛИЯНИЕ ТНК НА ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА.....	34

СЕКЦІЯ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

Сивак О.А. ВИВЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТАБЛИЦІ EXCEL В УМОВАХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ».....	37
Лодигіна К.В. АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ.....	39
Тонких Л.С. НЕТРАДИЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ВЫЧИСЛЕНИЯ ОПРЕДЕЛИТЕЛЕЙ.....	40
Назаренко Н.В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ.....	43
Сирмамійх І.В. ПРО «ОБОВ'ЯЗКОВЕ» АБО «НЕОБОВ'ЯЗКОВЕ» СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНІВ У МДГУ.....	45
Дяченко О.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ.....	46

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Бритченко Г.И. ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА КАЧЕСТВА ПЕРСОНАЛА.....	49
Мацука В.М. ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	50
Білоусова Є.Є. ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	52
Перепада Ф.Л. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	54
Соколова К.О. ПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	56
Aydan Oksana THE PERFORMANCE MEASURES OF INNOVATION SUCCESS IN THE HOSPITALITY SECTOR.....	58

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Годованик Є.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	60
Жукова Т.С. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ІТАЛІЇ.....	62
Zhukova T.S. L'USO DELL'ESPERIENZA POSITIVA D'ITALIA IN ANTIDROGA LOTTA CONTRO LA DISTRIBUZIONE DELLE SOSTANZE STUPEFACENTI DI GIOVENTÙ IN UCRAINA.....	65
Кузнецова Ю.В. РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА УКРАЇНИ.....	67

Тихомирова Г.С. ПРОЦЕС ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ.....	69
Бойко Ю.В. МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	71
Свірський Б.М. ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	73
Надежденко А.О. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	75
Циклаурі О.Б. ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ УКРАЇНИ.....	76
Черних Є.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ ПРІОРИТЕТУ МІЖ ОБ'ЄКТИВНИМ ТА СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ.....	79

СЕКЦІЯ

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

Ніколенко Л.М. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	82
Хараджа Н.В. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД.....	84
Колосов Р.В. МОРАТОРІЙ НА ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ: ЗАКОННІ ДІЇ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВКЛАДНИКА.....	87
Григор'єва В.В. ДОДАТКОВЕ РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	88
Мішина О.Б. ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ... Дмитрієва Е.И. ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН В СВЯЗИ С УВОЛЬНЕНИЕМ ПО СОКРАЩЕНИЮ ЧИСЛЕННОСТИ ИЛИ ШТАТА РАБОТНИКОВ.....	90
Іванюта Н.В. ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ.....	94
Хохряков С.Д. ПОНЯТТЯ «ВІДОМСТВО» ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПОНЯТТЯ «ВІДОМЧА НОРМОТВОРЧІСТЬ».....	96

СЕКЦІЯ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Горбашевська М.О. СУЧАСНИЙ СТАН І СТРУКТУРА СВІТОВОГО РИНКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	99
Кислова Л.А. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ.....	101
Георгієв В.А. МАРКЕТИНГ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБНИЦТВ В УКРАЇНІ, ЯК СЦЕНАРНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	103

СЕКЦІЯ

РОЗВИТОК ЕЛЛІНІСТИЧНИХ СТУДІЙ НА УКРАЇНІ

Челпан В.М. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ТВАРИНА У СУЧАСНІЙ НОВОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	106
Πιτσαχτοῦ Ελένη ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	108
Казніна М.М. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΛΕΞΕΩΝ ΜΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ.....	110
Воєвутко Н.Ю. ДО ПИТАННЯ АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АБРЕВІАТУР ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ З НОВОГРЕЦЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ... Назаренко М.О. ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЕОРІЯ «ГРУПИ, ЩО МОВЧИТЬ»... Чубарець В.Г. ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ В ПЕРЕКЛАДІ.....	113
Сагірова О.М. ПАСИВНІ ФОРМИ ДІСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ, ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ.....	119
Бадасен Є.І. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ КЛІШЕ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	121

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Гаргаєва О.В. ПОНЯТИЕ «ЛАКУНА» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ.....	124
Tsyurenko Lilia LA LINGUA CAMBIA NELLO SPAZIO.....	126

Кобыленко Н.К. СИМВОЛИЗМ ПОНЯТТЯ «ДУБ» В ИНДОЕВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРЕ.....	128
Жарікова Ю.В. ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РУМЕЙСЬКОЇ, НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	130
Шпак К.В. НЕОБХІДНІСТЬ УКЛАДАННЯ ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ.....	132
Рожкова И.Г. ВИДИ ЛИНГВІСТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ СУГГЕСТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМЕ (НА ПРИМЕРЕ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА).....	135
Найдьонова Л.А. ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	137
Συντόρευκο Άννα ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: <i>ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ</i>	139
Герман М.С. СТАНОВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПЕРІОДИКИ.....	141
Кобыленко Н.К., Потіпак Ю.А. ВИВЧЕННЯ БЕЗПИСЕМНИХ ГРЕЦЬКИХ ГОВІРОК ПРИАЗОВ'Я.....	143
Кутна Ю.Б. СУЧАСНА ЕТНОМОВНА СИТУАЦІЯ В СЕРЕДОВИЩІ ЯЛТИНСЬКИХ ГРЕКІВ.....	145

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Вялкова І.О. ВИНИКНЕННЯ ЖАНРІВ ГАЗЕТНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ЇХ «ЖАНРОВИХ ІМЕН».....	148
Орехов В.В. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ В ГАЗЕТНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	149
Рогожина В.В. РЕКЛАМА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	151
Скорупська Г.В. МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ НА СТОРІНКАХ ІТАЛІЙСЬКОЇ ГАЗЕТИ «КОРР'ЄРЕ ДЕЛЛА СЕРА» У 2009 РОЦІ.....	153
Мельникова О.С. БОРОТЬБА ЗА СВОБОДУ СЛОВА Й ГРОМАДСЬКІ ПРАВА У САМВИДАВНОМУ ЖУРНАЛІ «УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК» (1987-1989 РР.).....	155

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Дворянкін В.О. ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ АРЕАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК.....	158
Коновалова М.М. ДІАЛОГ ТРАДИЦІЇ І ТЕКСТУ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ М.СТЕЛЬМАХА.....	160
Магас Л.І. ОБРАЗНИЙ УСТРІЙ ЦИКЛУ МИКОЛИ ВОРОНОГО «ЗА БРАМОЮ РАЮ».....	163
Романенко Л.В. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОСТАТІ ПОДІЛЬСЬКОГО МЕСНИКА У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ГУДИМА.....	165
Семашко Т.Ф. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА.....	167
Сучкова О.С. «ТЕОРІЯ БЕЗКОНФЛІКТНОСТІ» ЯК ЖАНРОВИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ 50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	169
Хохрякова Л.Ф. ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ.....	170

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Волик Н.А. ЯЗЫК ЛЮБОВНОЙ СТРАСТИ В ЛИРИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ А.П. СУМАРОКОВА.....	174
Гайдук Н.А. ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ И СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ С УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА НА ПОЛЬСКИЙ.....	175
Гончарова З.В. ТРАНСФОРМАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ РУССКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ.....	178
Гусева Е.И. КУДА ПЛЫВЕТ КОРАБЛЬ ТЕЗЕЯ (К ПРОБЛЕМЕ ТОЖДЕСТВА СЛОВА).....	180
Кравченко В.А. КОННОТАТИВНАЯ ПРИРОДА ПРОЗВИЩНОЙ НОМИНАЦИИ ПРИАЗОВСКИХ ГРЕКОВ.....	182
Плотников С.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ.....	

РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	185
Ситникова Е.В. ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ 'ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕЛОВЕКА' В РУССКОМ И ГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКАХ.....	188

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Мойсеєнко Р.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	192
Вилюжанина Т.А. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ.....	194
Крючкова Ю.В. ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ВНЗ В ЇХ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЯХ.....	197
Лисецкая Е.Я. ОРГАНИЗАЦИОННО - МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕЧЕБНОЙ ГИМНАСТИКИ.....	199
Міронов А.О., Федотенко С.І., Симоненко Л.І. АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ХВОРОБ ЗА НОЗОЛОГІЯМИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП ТА ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В МДГУ....	202
Мойсеєнко Е.Є. ФЕНОМЕН КРЕАТИВНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	204
Пучина О.В. НАПРЯМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З УПРАВЛІНСЬКИМ ПЕРСОНАЛОМ НА МЕТАЛУРГІЙНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	206
Терпан В.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	209
Трофимова Т.Г. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОЛОГИЧЕСКИХ УРОВНЕЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....	211
Трофимова Е.А. ПРОБЛЕМА СМЕРТИ В ПСИХОЛОГИИ.....	213

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Брежневса О.Г. ПИТАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ.....	217
Косенко Ю.М. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРИОРИТЕТИ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	219
Доманова О.О. НОВІ ФОРМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	222
Сидельникова О.Д. ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'ї.....	224

СЕКЦІЯ

МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

Волошина О.В. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОНЦЕПТА ПРАВДА НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ.....	228
Канна В.Ю. СТАНОВЛЕНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ КОННОТОНИМОВ В РАБОТАХ Е.С. ОТИНА.....	231
Кантемирова Т.П. ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД КАК ТВОРЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС.....	234
Лубянська І.В. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И СФЕРЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ.....	236
Онода Т.Г. ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ОДИНИЦЬ СЛЕНГУ.....	238
Панова Я.Є. ИСЧИСЛЯЕМЫЕ/НЕИСЧИСЛЯЕМЫЕ ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОЗИЦИЙ ТРАДИЦИОННОГО И КОГНИТИВНОГО ПОДХОДОВ.....	240
Свецинская Е.А. АНАЛІЗ СПОСОБОВ ОБРАЗОВАНИЯ КОМПОЗИТОВ НА МАТЕРИАЛЕ ТРЕХ ЯЗЫКОВ (АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И НОВОГРЕЧЕСКОГО).....	242
Тарапатов М.М. GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TECHNOLOGY-BIASED TEXTS: TRANSLATION VERSUS.....	244
Шепітько С.В. НАУКОВИЙ ДИСКУРС В СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ.....	245
Васильєва Е.В. СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА.....	247

Романюк С.Г. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕСНИ, КАК ОДНОГО ИЗ ВИДОВ АУТЕНТИЧНОГО МАТЕРИАЛА, НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	249
Щелкунова О.Ф. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	251
Васильева Н.Б. ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ.....	253
Каріда О.І. ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА КРИТЕРІЙ ЙОГО ЯКОСТІ.....	255

СЕКЦІЯ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ РІВНІВ У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ, КОГНІТИВНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТАХ

Балабан О.О. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА СЬОГОДЕННЯ.....	257
Пєфтієва О.Ф. МІКРОКОНЦЕПТ <i>PHYSICAL CONDITION</i> ‘ФІЗИЧНИЙ СТАН’ У ОБРАЗНІЙ СКЛАДОВІЙ МАКРОКОНЦЕПТУ <i>PERSON</i> ‘ЛЮДИНА’.....	259
Олійник С.В. СТАТУС ЕМОТИВНОСТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК З ІНШИМИ КОМПОНЕНТАМИ КОНОТАЦІЇ. ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ “ОСОБА ЕМОЦІЙНА” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	261
Тюніна А.Ю. ЗНАЧУЩІСТЬ КОНЦЕПТУ В СТВОРЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	264
Liliya Mikhajlichenko CONCEPTUAL METAPHOR: UNDERSTANDING IS SEEING.....	266
Грузевич Н.И. ЯЗЫК ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ Д. ЛОДЖА.....	267
Дорменев В.С. АРТИКУЛЯЦИОННАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	269
Лоскутова Н.Н. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АНГЛИЦИЗМОВ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ.....	271
Морева Г.Г., Николаенко В.В. АППРОКСИМАТОРЫ И ИХ РОЛЬ В ВЫСКАЗЫВАНИИ.....	274
Швец В.Н. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАИМСТВОВАНИЙ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ.....	276
Ганжело С.М. ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОЇ ВИРАЗНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	278
Касьянова Н.В. СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНОТАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	280
Чичера Л.В. ЗАИМСТВОВАНИЯ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	282
Павленко О.Г. КУЛЬТУРА МОВИ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ Г. КОЧУРА).....	285
Попова Е.Н. ТЕКСТ НА СТЫКЕ ЛИНГВИСТИКИ И ПСИХОЛИНГВИСТИКИ.....	287

СЕКЦІЯ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Голікова Т.В. ПОЛОЖЕНИЕ ТОЛКИЕНА И МОДЕРНИСТОВ В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА.....	289
Рибалка І.С. ТЕОРІЯ «ВІДКРИТОГО ТВОРУ» У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ У. ЕКО.....	291
Кожухова Г.О. О КОМЕДИИ ГЕНРИХА КЛЕЙСТА «РАЗБИТЫЙ КУВШИН».....	293

СЕКЦІЯ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВНЗ

Плотнікова О.В. BUILDING THE NEW HANDWRITING SKILLS AS THE INITIAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ENGLISH.....	296
Пидько Л.В. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТЯТЕЛЬНОЇ РАБОТИ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ.....	297
Воеводина Н.М. К ВОПРОСУ ВЫЯВЛЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЯЗЫКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ.....	298
Кажан Ю.М. ЛІНГВІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕНТЕНЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ.....	300
Басенко Г.Н. К ВОПРОСУ О КОММУНИКАТИВНОЙ АДЕКВАТНОСТИ АУДИОТЕКСТА.....	302

Улупова О.П. ДЕЯКІ ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	304
СЕКЦІЯ	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ	
Соколова І.В. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ СТАНДАРТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НАПРЯМУ «ФІЛОЛОГІЯ»).....	307
Короткова Ю.М. ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ ГРЕЦІЇ.....	310
Проценко О.Б. СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ГРЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ.....	313
Івашко О.А. РЕФОРМА СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА У КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	314
Воєвутко Н.Ю. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ РЕСПУБЛІКИ КІПР.....	317
Локтионова Е.Л. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ.....	319
Бондаренко О.В. МОНІТОРИНГ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВИ В ПРИАЗОВ'І.....	322
Стьопін М.Г. ДЕБАТИ ЯК ІНТЕРАКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ.....	324
Золотько Ю.С. ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	327
Постоева Л.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ГРЕЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ТЕХНІКУМІ (20-30 рр ХХ ст.).....	329
Ромашенко В.Є. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІВ.....	332
Сухорукова І.В. ЗМІСТ І СТРУКТУРА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	334
СЕКЦІЯ	
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	
Барановская Ю.В. ЭТАПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ МОЗГОВЫХ ЦЕНТРОВ США.....	337
Гаврилова Н.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА БРАЗИЛИИ В ХХІ ВЕКЕ.....	339
Гринько О.І. ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	342
Кирьякулова О.С. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ «ТРЕТЬЕГО СЕКТОРА» В УКРАИНЕ.....	344
Качинська Н.О. СВІТОВИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	346
Трофименко М.В. АНТИГЛОБАЛІСТСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ АЗІЇ.....	349
Дегтеренко А.М. КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДТОРГНЕННЯ.....	351
СЕКЦІЯ	
ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ	
Молчанова М.В. ДОБРОЧИННО-МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.П. ГАЛАГАНА: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....	354
Арабаджи С.С. ПОВСЯКДЕННІСТЬ ДІТЕЙ У СІЛЬСЬКИХ ГРЕЦЬКИХ ШКОЛАХ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	356
Лукашова О.В. ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА СІРКА: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	358
Романцов В.М. ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	361
Романцова Н.І. НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	365
Троніна О.М. ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА САГАЙДАЧНОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ЗАГАЛЬНИЙ	

ОГЛЯД.....	367
Новикова С.В. РОЗВИТОК СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ І ТОРГІВЛІ У МАРІУПОЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	371
Тухватулліна О.С. РЕЛІГІЙНО-ДУХОВНЕ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....	373
Волоніць В.С. ГРЕЦЬКІ СЕЛА ПРИАЗОВ'Я У ПЕРШІ РОКИ ПО ЗАСНУВАННЮ: ОГЛЯД АКТУАЛІЗОВАНОЇ ДІЛОВОДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	376
СЕКЦІЯ	
ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ КУЛЬТУРИ	
Батичко Г.І. АРХІТЕКТОНІКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ.....	380
Ласвська Ю.В. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОСОБИСТІСНОГО ЧИННИКА В ІСТОРІЇ ПІСЛЯСТАЛІНСЬКОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ.....	383
Рябуха Ю.В. ГРЕЧЕСКИЕ НАЕМНИКИ В БИТВЕ ПРИ КУНАКСЕ.....	386
Кудлай В.О. ПРОБЛЕМА ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	388
Янковський С.В. ПРИРОДНА І ФОРМАЛІЗОВАНІ МОВИ.....	391
Нікольченко Ю.М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	393
СЕКЦІЯ	
РЕЛІГІЯ, НАУКА, СУСПІЛЬСТВО	
Оленич Т.С. «ДИАЛОГ КУЛЬТУР», ОФОРМЛЕНИЕ «АККУЛЬТУРАЦИИ» И ТРАНСФОРМАЦИИ ИЗНАЧАЛЬНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ПАТТЕРН.....	396
Оленич Т.С., Лебедев Д.В. К ПРОБЛЕМЕ ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ Г.МАРИУПОЛЯ.....	397
Лимаренко Г.С. РЕЛІГІЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ І СВОБОДИ СОВІСТІ.....	400
Оленич Т.С., Иванов П.М. ДЕВИАНТНЫЕ КУЛЬТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ.....	402

ВИСТУП РЕКТОРА НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

УДК 378.4 001.89 (477.62) МДГУ «2009» (043)

Балабанов К. В., ректор МДГУ, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Філологічного товариства «Парнасос» Афіньської академії (Греція), член-кореспондент Пелоританської академії (Італія), заслужений працівник освіти України

ПІДСУМКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ В МДГУ У 2009 РОЦІ

Науково-дослідна робота є невід'ємною складовою освітньої діяльності МДГУ і здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності в системі вищої освіти.

Розвиток кадрового забезпечення навчального процесу в університеті, підготовка науково-педагогічних кадрів, спроможних надавати якісні освітні послуги, – один із головних напрямків діяльності університету. Науковий потенціал МДГУ станом на 01.01.2010 становить: 306 науково-педагогічних працівників, з них: 45 докторів наук, 140 кандидатів наук. Питома вага докторів і кандидатів наук у загальній чисельності науково-педагогічних кадрів складає 60,5%.

В університеті розроблена й успішно реалізується програма розвитку науково-педагогічних кадрів, відповідно до якої передбачено підготовку й оновлення кадрів через навчання в аспірантурі та докторантурі. Як результат, оптимізовано кількість і суттєво покращено якість науково-педагогічних кадрів університету.

Розвиток з 2005 року власної аспірантури, а також планова робота щодо підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі та докторантурі інших провідних наукових інститутів і університетів дозволили суттєво зміцнити науковий потенціал МДГУ. Так, протягом 2004-2009 років загальна кількість аспірантів зросла більш ніж утричі. Сьогодні в МДГУ загальна кількість аспірантів та здобувачів становить 95 осіб, у тому числі: аспірантів та здобувачів МДГУ – 58 осіб, аспірантів інших ВНЗ – 16 осіб. 21 викладач МДГУ є здобувачами наукового ступеня кандидата наук в інших ВНЗ. Щорічно зростає кількість захищених дисертацій викладачами МДГУ, яка становить 1-2 докторські та 8-9 кандидатських дисертацій.

Станом на початок 2010 року в університеті продовжується робота за 12 комплексними науково-дослідними темами, як охоплюють різні галузі – історія, педагогіка, філологія, політологія, право, економіка, журналістика та ін. За результатами досліджень публікуються монографії і наукові статті, підручники та інші навчально-методичні розробки, які забезпечують упровадження результатів наукової роботи в навчальний процес. Кількість публікацій науковців університету щорічно зростає. Тільки у 2009 році викладачами університету підготовлено 17 монографій, 12 навчальних посібників, у фахових виданнях опубліковано 282 наукові статті, 34 публікації зроблено у закордонних наукових журналах.

Наукові дослідження викладачів університету проходять апробацію на різноманітних науково-практичних конференціях, в тому числі й організовані МДГУ. У 2009 році на базі університету було організовано та проведено 8 науково-практичних конференцій, в тому числі 4 Всеукраїнські, які зареєстровані у МОН України.

Наукова експертиза є невід'ємним елементом наукової діяльності викладачів університету, вона спрямована на забезпечення актуальності тематики досліджень, визначення їх рівня та суспільно-політичних наслідків, підвищення ефективності використання наукового потенціалу закладу. Викладачі університету беруть активну участь у різноманітних експертних радах, науково-методичних комісіях, які створено при Міністерстві освіти і науки України, у спеціалізованих учених радах із захисту дисертацій, у науково-технічних радах і робочих комісіях міжнародних організацій,

облдержадміністрацій та міських виконкомах; рецензуючи монографічну продукцію, навчальні посібники та підручники, дисертаційні роботи та автореферати тощо.

Інформаційна діяльність, що пов'язана з популяризацією та розповсюдженням результатів наукової діяльності в МДГУ, забезпечується через видання:

- українсько-грецького міжнародного наукового юридичного журналу «Порівняльно-правові дослідження», який є фаховим з політичних та юридичних наук;

- збірника наукових праць «Вісник МДГУ. Серія: Філологія», який з 2009 року є фаховим із філологічних наук;

- збірника наукових праць «Актуальні проблеми науки та освіти» (за матеріалами щорічних підсумкових науково-практичних конференцій викладачів МДГУ);

- збірників матеріалів, що видаються за результатами проведення щорічних Всеукраїнських науково-практичних конференцій: «Українська державність: історія і сучасність», «Особливості інтеграції України у світовий економічний та політико-правовий простір», «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», «Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом»;

- збірників матеріалів, що видаються за результатами проведення круглих столів, семінарів та інших науково-комунікативних заходів.

Маріупольський державний гуманітарний університет плідно співпрацює з науковими установами НАН та відповідними галузевими академіями наук України: Академією педагогічних наук України, Інститутом законодавства Верховної Ради України, Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інститутом історії України НАН України, Інститутом економіко-правових досліджень НАН України, Інститутом економіки промисловості НАН України, Інститутом світової економіки і міжнародних відносин НАН України тощо.

Співпраця МДГУ з науковими установами охоплює такі напрямки: підвищення науково-педагогічного рівня викладачів (підготовка кандидатських, докторських дисертаційних робіт); розвиток навчально-методичного рівня викладання дисциплін (спільна підготовка навчальних посібників, підручників тощо); проведення спільних досліджень з актуальних наукових проблем; проведення спільних наукових конференцій, у тому числі міжнародних.

Підвищенню рівня наукових розробок та їх впровадженню у навчальний процес сприяє подальший розвиток в університеті організаційної інфраструктури наукової та науково-педагогічної діяльності, яка на сьогодні складається з вченої ради, науково-методичної ради, ради з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів, молодих учених, учених рад факультетів, науково-методичних комісій факультетів, наукового відділу, відділу аспірантури, факультетів та кафедр університету, розвинутої системи студентських наукових товариств.

Важливим напрямом розвитку наукового потенціалу університету є робота з обдарованою молоддю, стимулювання науково-дослідницької роботи студентства. Науково-дослідна робота студентів МДГУ охоплює:

- науково-дослідну роботу, яка включена в графік навчального процесу (курсіві, дипломні роботи, практичні, лабораторні заняття, виробнича практика з елементами дослідницького характеру);

- роботу, що індивідуально виконується поза графіком навчального процесу.

Координує науково-дослідну роботу студентів рада з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та молодих учених. В університеті створено розвинуту систему студентських наукових товариств (СНТ), гуртків, проблемних груп тощо, основним завданням яких є формування у студентів здібностей до творчого мислення. В університеті працює 44 наукові гуртки, у яких взяли активну участь понад 1000 студентів.

Традиційно студенти МДГУ беруть активну участь у науково-практичних

конференціях, конкурсах, семінарах різного рівня. Результати своїх наукових досліджень студенти презентують під час Декади студентської науки, яка щорічно проходить в університеті. У 2009 році під час її проведення працювали 40 наукових секцій з філології та історії, педагогіки та психології, міжнародної економіки та права, міжнародних відносин та зовнішньої політики тощо, було обговорено понад 470 доповідей. В рамках Декади студенти захищали свої наукові роботи та реферативні дослідження, 86 з яких було відзначено дипломами I-III ступеня.

Проведення в університеті конференцій, круглих столів та інших комунікативних заходів сприяло популяризації тих галузей науки, які мають суттєве значення для професійної підготовки студентів університету. Маріупольський державний гуманітарний університет є базовим закладом з проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади з новогрецької мови та Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук (з новогрецької мови). З 2010 року університет визнано базовим закладом також з проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади зі спеціальності «Міжнародні відносини».

З метою розвитку наукової творчості студентів в університеті впроваджено ефективну систему стимулювання, відповідно до якої встановлено різноманітні форми заохочення: отримання рекомендацій до вступу в магістратуру й аспірантуру; призначення іменних стипендій; преміювання та стажування, у т. ч. закордонні; нагорода дипломами університету та цінними призами; подяка із занесенням в індивідуальний план студента та ін. Результатом цілеспрямованої роботи кафедр, факультетів та адміністрації університету є динамічний розвиток студентської науки в МДГУ.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.923:061.1ЄС (043)

Булатова О. В., кандидат економічних наук, професор

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄС

З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення ЄС особливого значення для збалансованого і гармонійного розвитку континенту набуває реалізація регіональної політики, імперативом якої є реалізація концепції «Європа регіонів», в якій регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції.

Територіальні диспропорції, що мають місце в європейському співтоваристві, досягли значних масштабів. На проблемних територіях проживають близько 40% населення ЄС). У той же час регіони Великобританії (Лондон), Німеччини (Гамбург, Дармштат, Бремен), Бельгії (Брюссель, Антверпен) і ряд інших значно перевищують середні показники розвитку регіонів в Європі. Лідуючі позиції серед найбагатших регіонів ЄС займає Лондон. Серед бідних регіонів виділяються регіони Греції, Іспанії, Португалії. Слід особливо відзначити, що і в рамках окремої країни спостерігаються диспропорції регіонального розвитку.

Основними принципами регіональної політики, яка реалізується в ЄС, є: субсидіарність, децентралізація, партнерство, програмування, концентрація, адиціоналізм і компліментарність:

субсидіарність є суспільно-політичним принципом, згідно з яким суспільні одиниці мають право і зобов'язані вирішувати ті проблеми, які не в змозі вирішити більш низові структури;

децентралізація розглядається через призму перерозподілу повноважень регіонів з метою їх ефективного використання і розвитку місцевих ініціатив. Реалізація даного принципу дозволяє розмежувати повноваження різних рівнів управління, оптимізувати рішення проблемних аспектів на місцях і, в поєднанні з субсидіарністю, підвищити відповідальність регіонів при активізації їх ініціатив;

принцип *партнерства* полягає у тому, що реалізація будь-яких практичних задач, які стосуються регіонального розвитку, досягається тільки тоді, коли відбувається сумісна взаємодія (співпраця) суб'єктів різного рівня;

програмування як принцип регіональної політики припускає розробку певних стратегій розвитку. Програмування припускає чітко визначену систему цілей, для досягнення яких і розробляється відповідна стратегія;

програми розвитку регіонів є основним інструментом інституційних методів, на реалізацію яких виділяються фінансові кошти із спеціалізованих фондів ЄС. Слід підкреслити, що дані ресурси повинні бути обов'язково розширені за рахунок місцевих фінансів. Таким чином, досягається, з одного боку, концентрація ресурсів, необхідних для досягнення конкретних цілей, а з іншого, – їх додаткове фінансування за рахунок місцевих джерел (*принцип адиціоналізма*) і доповнення (*принцип компліментарності*).

Реалізація вищезгаданих принципів дозволяє розвивати збалансований розвиток регіонів Європи, виключаючи споживацькі настрої в депресивних районах. Пріоритетними напрямками регіональної політики є:

- сприяння розвитку реструктуризації відсталіх регіонів;
- підтримка соціально-економічних перетворень і сільського господарства в регіонах із структурними проблемами;
- модернізація політики у сфері освіти, професійно-технічної підготовки і зайнятості.

Зазначені напрями діяли впродовж 2000-2006 рр. і на їх реалізацію було спрямовано 213 млрд. євро, зокрема на заходи реструктуризації – 74,4% від загального фінансування, на підтримку соціально-економічних перетворень і сільського господарства в регіонах із структурними проблемами – 11,5%, на модернізацію політики в сфері зайнятості та освітянські проекти – 14,1%. Серед інструментів регіонального розвитку, які сьогодні використовуються в ЄС, поширені наступні: інвестиційні гранти, податкові пільги, субсидування відсоткових ставок, субвенції тощо. Їх використання дозволяє, з одного боку, ліквідувати відсталість окремих регіонів, а з іншого – підсилити їх конкурентоспроможність.

У 2008 році Європарламент затвердив бюджет Європейського союзу у розмірі 129,1 млрд. євро. Ця сума становила 1,03% від показника валового національного доходу інтеграційного об'єднання. Значна частина бюджету (55,0 млрд. євро) охоплює сільськогосподарський сектор. Разом з тим порівняно з 1960-ми і 1970-ми роками частка аграрних витрат істотно скоротилася. Вперше в 2008 році найбільша частина бюджету спрямовується на забезпечення економічного зростання, розвиток конкуренції і об'єднання економік країн ЄС в промислово-економічній сфері. По цим статтям ЄС запланував витратити 58,0 млрд. євро.

Країни ЄС утворили єдиний економічний простір на умовах взаємовигідної співпраці, що реалізується на макро- і мікрорівні. Досягнення регіональної однорідності, а не політичного союзу – одна з головних ідей розвитку ЄС, звідси, актуальним стає формування гомогенного простору, заснованого на рівному рівні розвитку регіонів. У документах, що регламентують діяльність Євросоюзу, серед основних цілей розвитку європейської інтеграції не значиться формування континентального ринку. В той же час поступове розширення ЄС на схід, а також визнання важливості близькосхідного і північноафриканського інтересів для даного об'єднання, дозволяють зробити висновок про створення основ формування європейської континентальної моделі регіональної інтеграції.

Інтеграція була одним з головних джерел економічного зростання Європи. Вона становила невід'ємну частину швидкої реальної конвергенції між Європою і США впродовж більшої частини післявоєнного періоду, а створення спільного ринку сприяло значній активізації торгівлі між європейськими країнами і економічному зростанню регіону. Хоча інтеграція активізувала темпи економічного зростання (багато в чому завдяки стимулюванню змін на національному рівні), її позитивна дія поступово витіснялася менш сприятливими ефектами, пов'язаними з негнучкістю внутрішньої політики.

Внутрішні проблеми економічного розвитку країн-членів ЄС вимагають відповідної консолідації і в управлінні бюджетно-податковою політикою. Так, на межі ХХ-ХХІ століть Європейський Союз зіткнувся з викликами посилюючої глобалізації, і одночасно – з необхідністю внутрішньої модернізації і проведення досить глибоких реформ у ряді сфер. Розширення ЄС не тільки не вирішило внутрішні проблеми об'єднання, а ще більше їх загострило. Внутрішні соціально-економічні проблеми ЄС (складна депресивна економічна і соціальна ситуація в більшості країн ЄС, старіння населення, скорочення народжуваності, легальна і нелегальна міграція з Північної Африки, Близького Сходу і Туреччини), а також загострення міжнародної конкуренції і ослаблення позицій ЄС в світовому господарстві вимагають розробки відповідної стратегії розвитку даного інтеграційного об'єднання.

Лісабонська стратегія, схвалена в 2000 році, є планом економічного розвитку. Її мета – перетворити ЄС в 2010 році на «найбільш конкурентоспроможний в світі наукоємкий економічний суб'єкт». У перші роки ця стратегія не дала бажаних результатів. У зв'язку з цим в 2005 році ЄС почав реалізацію її нового етапу, визначивши пріоритетними стратегічні цілі здійснення економічного зростання і збільшення зайнятості. Після цього в останні два роки «Лісабонська стратегія» стала давати перші

результати і надала певне сприяння економіці ЄС, оскільки в країнах-учасницях даного об'єднання більше уваги стало приділятися 4-м пріоритетним областям: інтелектуальному новаторству, поліпшенню комерційної ситуації, реформі на ринку праці, енергетиці і кліматичним змінам.

УДК 339.992(100)(043)

Яремчук І. Г., доктор економічних наук, професор

МОДЕЛІ ТА НАПРЯМКИ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Інтеграція являє собою об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, які близькі за економічним рівнем. Охоплюючи зовнішньоекономічний обмін, сферу виробництва, вона веде до тісного переплетення національних господарств, до створення регіональних господарських комплексів.

Конкретні форми економічної взаємодії залежать від рівня господарського розвитку країн-учасниць. Особливості країн відповідно впливають на характер і рушійні сили інтеграції.

Процес розвитку економічної інтеграції викликаний не тільки економічними, а й політичними причинами. Хоча основною причиною інтеграції є вимоги високорозвинутих продуктивних сил, що переросли межі національних господарств, історично цей процес складався таким чином, що співвідношення політичних і економічних чинників на окремих етапах змінювалося.

У широкому розумінні міжнародну економічну інтеграцію визначають і як відносини, і як процес. Інтеграцію в першому розумінні можна тлумачити як відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів і кожній із національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція розглядається як найвищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин. Як процес інтеграція проявляється в стиранні відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних держав. На мікрорівні вирізняють горизонтальну і вертикальну інтеграцію.

Горизонтальна інтеграція виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку, і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування.

Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

1. інтеграція «вниз» (наприклад, приєднання заводу-виробника сировини чи напівфабрикатів до компанії, яка веде головне виробництво);
2. виробнича інтеграція «вгору» (наприклад, придбання сталеплавильною компанією заводу, що виробляє металопродукції);
3. невиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу.

На певному рівні розвитку мікроінтеграції виникають транснаціональні корпорації. Вони є найбільш інтегрованими мікроструктурами.

На рівні національних економік інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн з тим чи іншим ступенем узгодження їх національних політик. Тут йдеться про явище економічного регіоналізму. Отже, маємо дворівневу структуру інтеграційного процесу (рис.1).

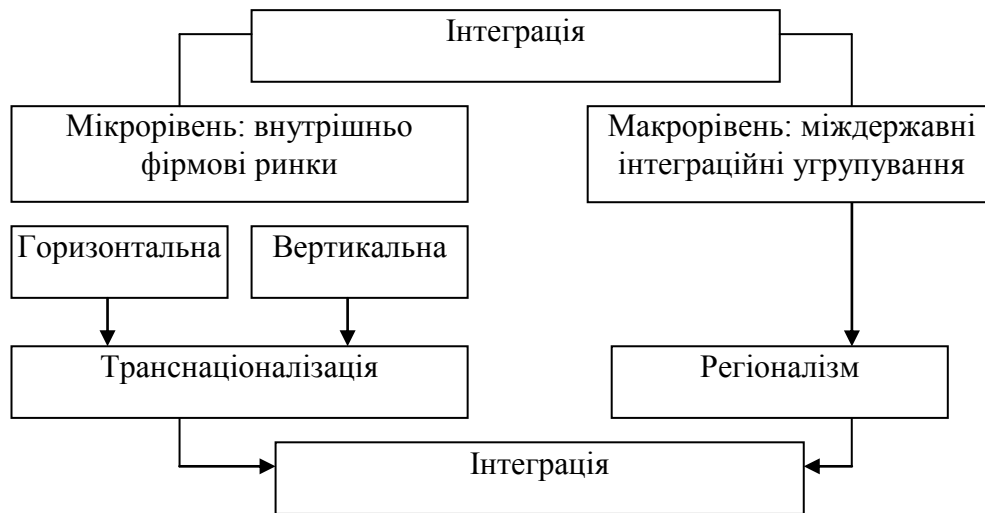

Рис. 1. Структура інтеграційного процесу

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигреш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі. На макрорівні розглядають такі основні форми міжнародної регіональної економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз, спільний ринок, економічний та політичний союзи.

Інтеграція може приймати різні форми. Вибір форми інтеграційного об'єднання визначає рівень, стратегію інтеграції і її кінцеву мету.

Рівні, форми та типи міжнародної економічної інтеграції тісно взаємопов'язані (рис. 2).

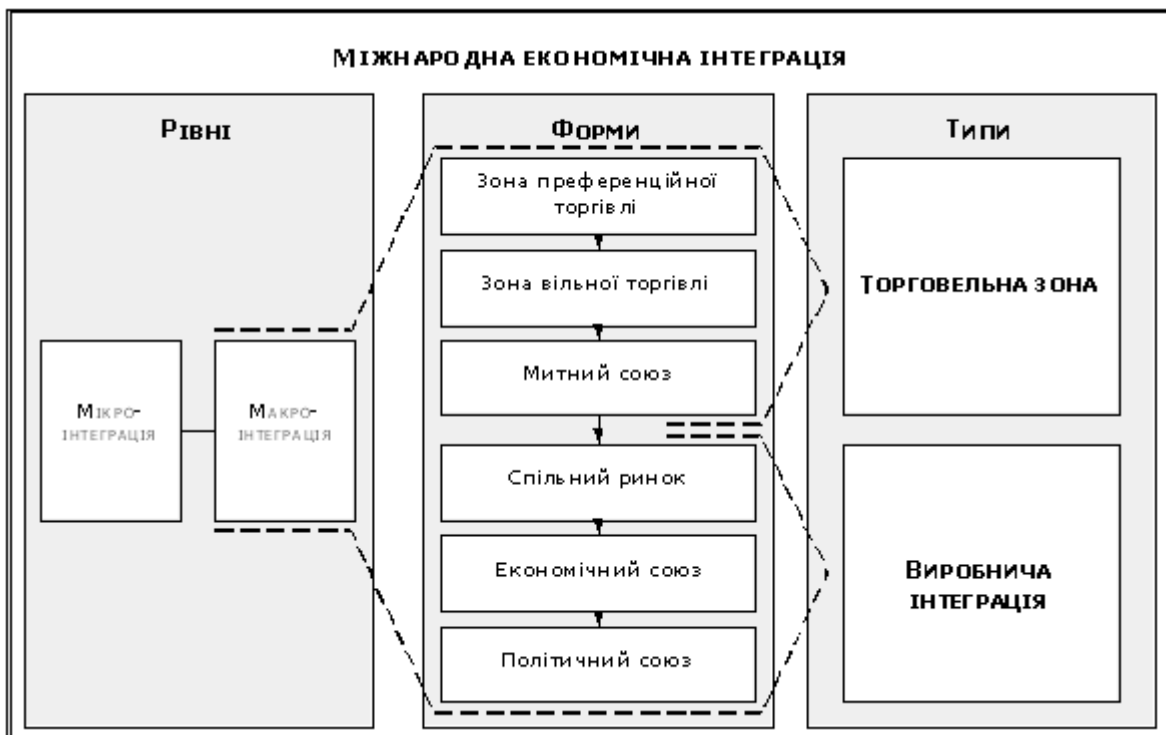

Рис. 2. Рівні, форми і типи міжнародної економічної інтеграції

Економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися різними шляхами:

«знизу-догори», у процесі поглиблення інтернаціоналізації та транснаціоналізації господарського життя, коли домовленостям між країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу чи спільного ринку передують досить тривалий період розвитку

міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм та корпорацій. Ці зв'язки активно підтримуються на державному рівні, водночас розробляються й реалізуються широкомасштабні двосторонні проекти поглиблення міжнародного економічного співробітництва. Саме таким шляхом розвивались інтеграційні процеси у Північній Америці, насамперед, між США та Канадою;

«згори-донизу», коли з різних політичних та соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але в процесі подальшого регульованого і скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції.

В цілому послідовний розвиток форм міжнародної регіональної економічної інтеграції забезпечує найбільш повне, найбільш раціональне використання економічного потенціалу країн та підвищення темпів їх розвитку.

УДК 338.45:621(477)(043)

Балабанова Н. В., асистент

ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ МАШИНБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Тенденції економічного розвитку, обумовлені світовою фінансовою кризою, актуалізували потребу визначення пріоритетних напрямків розвитку машинобудування на сучасному етапі. Місце машинобудування в національній економіці в значному ступені характеризує можливість подолання кризових явищ та визначає напрямки її подальшого розвитку. Здатність країни створювати нові машини та устаткування спрямована передусім на підвищення ефективності існуючих виробництв та продуктивності праці, що дає можливість в складних умовах зовнішнього середовища забезпечувати необхідний рівень конкурентоздатності товарів та послуг.

Прогноз розвитку машинобудівної галузі доцільно сформулювати на основі аналізу еволюції її розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Часові етапи для аналізу і прогнозу стану машинобудування в Україні

Часовий етап №1. Кінець розвитку радянської планової економіки. У період з 1980 по 1990 р. актуальними в машинобудуванні були питання перебудови інвестиційної і структурної політики, комплексного технічного переозброєння підприємств, поглиблення організаційних форм зв'язку науки і виробництва, посилення впливу економічних важелів науково-технічного й організаційного прогресу.

З посиленням ролі машинної техніки, інформаційних і керуючих систем і засобів у використанні сучасних результатів науково-технічної революції, у розвитку високоефективної економіки інтенсивного типу якісно змінилися вимоги до машинобудування, у галузях якого матеріалізуються нові науково-технічні ідеї і рішення, створюються передумови для технічного переозброєння, організаційної, структурної і технологічної перебудови діючого виробництва, становлення і розвитку нових наукомістких галузей і їх інтегрованих утворень.

Більшість напрямків реформування машинобудівної галузі, що були відзначені на останній стадії розвитку СРСР, відповідають вимогам, актуальним до сьогоднішнього дня. Вони в переважній більшості стосуються розвитку стратегічного ресурсу машинобудівного підприємства «виробництво». До них варто віднести створення нових високотехнологічних наукомістких галузей і виробництв, забезпечення високої мобільності у відновленні номенклатури виробів, що випускаються, у підвищенні технічного рівня, екологічності й експлуатаційної безпеки; активне енерго- і ресурсозбереження.

Подальша якісна зміна зовнішнього середовища (національної економіки) для підприємств машинобудівної галузі призвела до необхідності радикальної перебудови власної діяльності, до розвитку таких стратегічних ресурсів як менеджмент, маркетинг, управління фінансами, застосування нових методів в управлінні персоналом.

Часовий етап №2. Перехідний період: становлення ринкової економіки. В результаті розпаду СРСР молода українська економіка була змушена проходити важкий етап становлення в статусі ринкової. Крім того, вона повинна була стати цілісною системою. На першому етапі економіка країни розпалася на відносно благополучний експортно-орієнтований сировинний сектор і внутрішній сектор, який звужувався під тиском імпорту та все більше відставав від закордонних конкурентів і руйнувався. При цьому відтворювальний контур першого все більш замикався на світовий ринок, ізолюючись від внутрішнього. У результаті доходи від експорту сировини залишалися за кордоном, лише в незначному ступені трансформуючись в попит на вітчизняну продукцію.

При становленні нової економічної системи найбільша увага була звернена до базових галузей економіки, у яких наявність факторів виробництва являлася територіально обумовленою. До таких факторів відносилися сировина і робоча сила. Саме тому основними бюджетоутворюючими галузями економіки стали галузі в ланцюжку «вугілля-кокс-метал», хімічна промисловість і технологічно відстале сільське господарство. На цьому етапі в машинобудівній галузі не було передумов для розвитку таких факторів виробництва як інновації і кваліфікована робоча сила.

Часовий етап №3. Становлення національної економіки як системи, вихід на світові ринки, вступ у СОТ. Останні роки (2005-2008 рр.) було відзначено бурхливим розвитком машинобудування як інноваційної галузі економіки України. Проте, ця тенденція була призупинена внаслідок прояву глобальної економічної кризи.

Враховуючи циклічність економічного розвитку, слід зазначити, що поступове відновлення економіки країни, яке є об'єктивно заданою тенденцією, створить передумови для подальшого розвитку машинобудування. При цьому критерії до якості і конкурентоздатності виробленої продукції істотно зростуть, що обумовлено новими викликами, які постають перед глобальною економікою в цілому, та національними економіками, зокрема. Серед таких викликів є економія ресурсів та екологічність, що досягаються без суттєвої втрати ефективності.

Важливим досягненням цього етапу розвитку був вступ України у СОТ, що мав як низку переваг, так і недоліків. Серед основних переваг варто виділити доступ на ринки країн-членів СОТ в режимі найбільшого сприяння, зменшення кількості антидемпінгових розслідувань, можливість захисту інтересів України через механізм врегулювання торгових суперечок. При цьому істотно зросла необхідність у підвищенні рівня конкурентоздатності виробленої продукції з метою заняття у світовому поділі праці статусу країни-виробника конкурентоздатної продукції, а не експортера сировини. Саме це обумовило цілі та завдання наступного часового етапу у розвитку національної економіки України та окремих галузей промисловості, зокрема – машинобудування.

Часовий етап №4. Прогноз і вибір стратегічних напрямків розвитку машинобудування в Україні. Досвід останніх 200-300 років показує, що провідні позиції у світовій економіці займали ті країни, що у своєму економічному розвитку ґрунтувалися, насамперед, на власні порівняльні і конкурентні переваги. Тому, вибираючи пріоритети економічної модернізації України, варто визначити і науково обґрунтувати об'єктивно існуючі в нашій економіці галузі економіки, окремі товарні позиції і групи, що здатні забезпечити міцні конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Потенційно для України такими є: високотехнологічні галузі (ракетно-космічна техніка, літако- і моторобудування, електрозварювання, порошкова металургія, біотехнологія, деяка продукція ВПК). Другий блок складають галузі АПК, що розвивалися на унікальній природній основі і характеризуються величезним досвідом культивування й експорту різних продуктів харчування. Транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії, надання інших міжнародних послуг у сфері транспорту, зв'язку, комунікацій, складають третю сукупність галузей, що формують структурний каркас економіки. Нарешті, розгалужений рекреаційно-туристичний комплекс при відповідному інфраструктурному забезпеченні можуть і повинні стати важливим каналом валютних надходжень і розширити межі внутрішнього ринку [2, с. 80].

Таким чином, завдання становлення економіки України як члена світового поділу праці, що виготовляє конкурентоздатну продукцію, потребує нових підходів до формування стратегій галузевого розвитку. Машинобудівний комплекс країни має створювати ефект синергії, який досягається гармонічним поєднанням його підгалузей з тими галузями економіки, які здатні забезпечити Україні сильні конкурентні позиції у світовій економіці.

Література

1. Научно-технический и организационный прогресс в машиностроении: пути и эффективность ускорения / [С.Ф.Покропивный, А.С.Федонин, Б.Н.Крыжановский и др.]; под общ. ред. д-ра экон. наук С.Ф.Покропивного. —К.: Техника, 1989. —327 с.
2. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: навч. посіб. / А.С.Філіпенко. – К.: Знання України, 2006. – 316 с.
3. Державний комітет статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 330.3(043)

Беззубченко О. А., кандидат економічних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Впровадження конкурентоспроможної моделі господарювання передбачає формування комплексу систем та механізмів стимулювання інноваційної діяльності в національній економіці, адже саме провідна роль науково-технічного прогресу та інтелектуалізації основних складових господарського процесу забезпечує економічне зростання економік та визначає їх позиції в системі міжнародного поділу праці.

Інвестування коштів в інноваційну сферу забезпечує поступову модернізацію господарського механізму, що, в результаті, призводить й до еволюційної зміни суспільно-економічної формації, в основі якої лежить якісно новий спосіб виробництва, відомий як інноваційно-інвестиційна модель розвитку національної економіки.

В історичній ретроспективі еволюція ринкової економічної системи і, насамперед, її продуктивних сил є одночасно еволюцією сутності й механізму формування конкурентних переваг. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується паралельним існуванням двох форм конкурентної боротьби – матеріально-речовинної конкуренції, що заснована на природних конкурентних перевагах та реалізується через цінові та нецінові механізми, і технологічної (інноваційної) конкуренції, основою якої є технологічний та інтелектуальний ресурс.

В контексті нової парадигми науково-технічного розвитку світової економіки інновації виступають основним джерелом економічного розвитку національних господарств. В макроекономіці під економічним зростанням національного господарства розуміють такий його розвиток, при якому збільшується реальний національний дохід [1, с. 516]. Відтак постає завдання щодо визначення умов необхідних для рівноважного зростання (динамічної рівноваги), який можна визначити як розвиток економіки, при якому обсяги попиту та пропозиції, що постійно збільшуються, на макроекономічних ринках завжди дорівнюють один одному при повному використанні праці та капіталу. Для дослідження впливу інноваційної діяльності на економічний розвиток національної економіки доцільно визначитися із сутністю господарського кругообігу (процесу) та джерелами забезпечення зростання національного виробництва.

Впроваджені в результаті цього ресурсозберігаючі технічні нововведення, особливо в галузі виробництва засобів виробництва, дають можливість знизити витрати виробництва і визволити капітал, що під дією ринкової конкурентної боротьби знову буде спрямований в сферу науково-дослідних та дослідницько-конструкторських робіт (НДДКР). Циклічність цього процесу призводить до формування нової моделі господарювання, що базується на постійній оптимізації господарсько-виробничої діяльності. Це зменшує ціни на засоби виробництва, і відповідно на товари широкого вжитку. Ціни на товари споживання зменшуються швидше, ніж ціни на засоби виробництва, що сприяє заміщенню дорогого капіталу більш дешевою працею, що стимулює підвищення зайнятості в економіці.

Таким чином, сучасна система глобальної конкурентної боротьби характеризується переходом до якісно нового типу конкуренції – міжнародної технологічної конкуренції, що ґрунтується на активному використанні технологічного ресурсу у формуванні порівняльних переваг і спрямована на збільшення ефективності ринкової діяльності господарюючих суб'єктів. При цьому, створення та впровадження в господарський обіг нових технологічних ресурсів реалізується в рамках інноваційного процесу. Тобто першочерговим завданням для національної економіки є стимулювання і забезпечення саме прискореного інноваційного розвитку, що передбачає формування та ефективне функціонування інноваційної моделі розвитку економічної системи [2, с. 263] .

Інноваційно-інвестиційна модель розвитку втілює в собі тісну взаємодію всіх елементів народногосподарського комплексу, зокрема виробничих сил, виробничих відносин, базису та надбудови, і спрямовує їх на досягнення динамічного соціально-економічного розвитку за рахунок створення і впровадження досягнень НТП у виробничу й господарську діяльність. Організаційною формою функціонування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки є національна інноваційна система (НІС) або національна система нововведень, що втілює в собі сукупність організаційних структур й конкретних форм інноваційної діяльності, методів й інструментів управління, за допомогою яких забезпечується безперервний інноваційний процес, спрямований на забезпечення високих конкурентних позицій країни в системі міжнародного поділу праці.

Узагальнення існуючих підходів дозволяє визначити національну інноваційну систему як сукупність взаємопов'язаних інноваційних, господарських та управлінських структур та систему відносин між ними з приводу створення, розповсюдження та використання інновацій, що має місце в межах певної національної економіки та обумовлене національною специфікою.

Інноваційна система формується з урахуванням об'єктивно заданих для певної країни чинників, зокрема її території, наявності природних і трудових ресурсів, особливостей історичного розвитку інститутів держави та форм підприємницької діяльності. Такі чинники є детермінантами щодо напрямку й швидкості еволюції інноваційної активності. Крім того, кожна НІС характеризується певною структурою та певним ступенем упорядкованості, що передбачає достатню стабільність інституційної взаємодії. За умов інтернаціоналізації світового господарства, ключовим принципом функціонування НІС стає ефективне використання інноваційного потенціалу нації зокрема та світового співтовариства загалом.

Таким чином, за сучасних умов розвитку світового господарства і посилення впливу науково-технічного прогресу на всі сфери суспільних відносин відбувається перехід до якісно нового способу виробництва, функціонування якого засновано на інноваційній основі [3]. Враховуючи інвестиційну природу інноваційної діяльності першочерговим завданням стає спрямування інвестиційного процесу в інноваційну сферу, що обумовлює потребу у формуванні відповідного організаційно-економічного механізму інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки. Таким механізмом є національна інноваційна система, яка, поєднуючи різні елементи державного, господарського та соціального комплексів, здатна забезпечити ефективну реалізацію інноваційного процесу в економіці. Формування НІС та активне її включення до глобальних економічних процесів, перш за все до світової торгівлі та міжнародних інвестиційних потоків, є ключовими факторами, що визначають економічний розвиток країни та її позиції в сучасній системі міжнародного поділу праці.

Література

1. Шпанко А. Про сутність поняття „стратегічна конкурентоспроможність” / А. Шпанко // Економіка України. – 2007. - №6. – с. 45-49.
2. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку / В. Новицький // Економіка України. – 2007. - №2. – с. 45-52.
3. Мовсесян А.Г. Транснаціоналізація в мировій економіці: Учебное пособие / А.Г. Мовсесян. – М.: Финансовая академія при правительстве РФ, 2001. – 316с.

УДК 336.763.2(100)(043)

Гапонюк О. І., кандидат економічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ АКЦІЙ

Превалюючою тенденцією розвитку світових фондових ринків на сьогодні є посилення взаємозалежності національних ринків. Політика дерегулювання та лібералізації створила у свій час передумови для взаємодії та інтеграції національних фондових ринків, розширення масштабів операцій на них, переміщення приватних капіталів між країнами [1].

Проте грошові ресурси, що перерозподіляються на світовому ринку цінних паперів, є обмеженими. Це і визначає жорстку конкуренцію фондових ринків за грошові потоки. Усі ринки світу жорстко конкурують один з одним. Навіть серед розвинених ринків (developed markets) щорічна різниця в темпах зростання капіталізації та обсягу угод становить десятки відсотків.

Динаміку розвитку світового фондового ринку найповніше характеризує показник, отриманий у результаті додавання показників обсягу ринків акцій та облігацій.

Визначений у такий спосіб загальний обсяг світового фондового ринку становив наприкінці 1997 р. майже 53 трлн дол., 1998 р. - близько 60 трлн дол., 1999 р. - 72 трлн дол., 2000 р. - 68 трлн дол., 2001 р. - 66 трлн дол., на початок 2008 р. – 13262,3 трлн. дол. США. Таким чином, за останні роки, обсяг світового фондового ринку зріс, майже, в 25 тис. разів [2].

Наприкінці 90-х років минулого століття близько половини всього світового ринку цінних паперів припадало на США, приблизно 13 % - на Японію, а в цілому на п'ять країн (США, Японію, Німеччину, Велику Британію, Францію) - приблизно 75%. На початку 1970-х років лише частка США перевищувала 60 %. У 1980-і роки вона зменшилась у зв'язку з підвищенням питомої ваги Японії, а з кінця 1980-х і до середини 1990-х років - ринків, що формуються. Із середини 1990-х років знову відбулося підвищення частки США, насамперед за рахунок зростання ринку акцій [3].

Висока частка розвинених країн у сукупному світовому фондовому ринку призводить до того, щодо світові пропорції повністю визначаються пропорціями фондового ринку розвинутих країн за впевненого домінування США. Динаміка котирувань цінних паперів на американському ринку значно впливає на курси цінних паперів на інших ринках, а рівень капіталізації американського ринку впевнено перевищує ринок будь-якої іншої країни.

Масштаби акціонерного капіталу в тій чи іншій країні характеризуються насамперед показниками капіталізації, її частки у ВВП, обсягом торгівлі акціями, кількістю акцій, що мають регулярне котирування.

Протягом 2001-2009 рр. (початок року) капіталізація світових ринків акцій збільшилася на 5%, але таке не значне зростання за останні 8 років обумовлено впливом світової фінансової кризи, яка почалася у 2008 році і, саме, на фондовому ринку. Так, порівнюючи показники 2008 та 2001 років, слід навести, що коефіцієнт зростання за ці роки дорівнює 1,97. В цілому ж, аналізуючи тенденцію обсягів капіталізації світового ринку акцій, яка наведена на рис. 1, слід зазначити о достатньо нерівномірному розвитку світового ринку акцій, який є досить чутливим до змін світової фінансової кон'юктури.

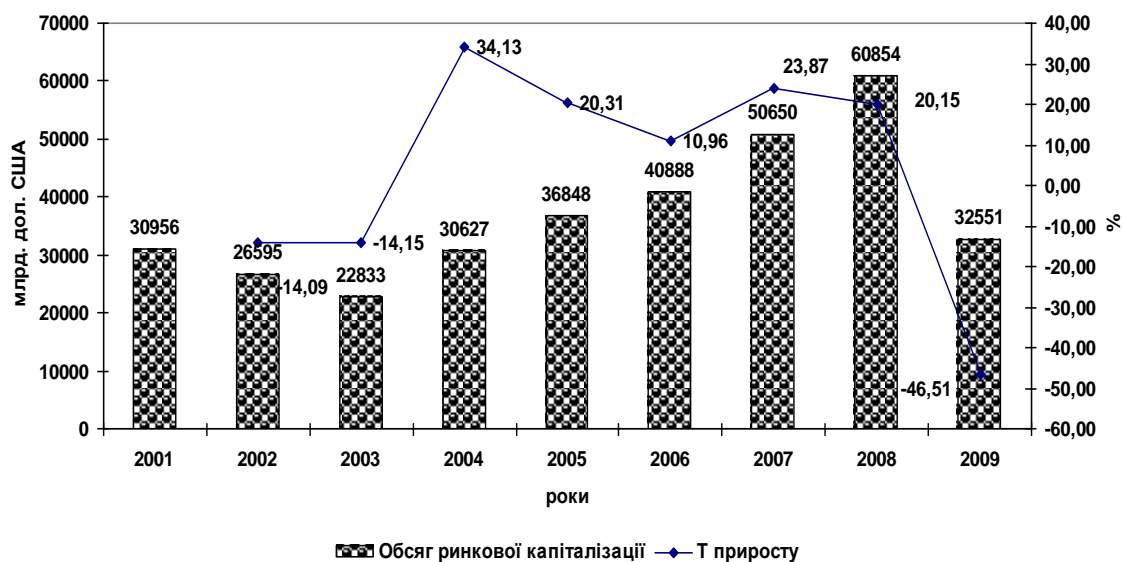

Рис. 1 Динаміка ринкової капіталізації за 2003-2007 рр., млрд. дол. США [2]

Аналізуючи регіональну спрямованість капіталізації світового ринку акцій, слід відзначити, що найбільш динамічно розвинутим сектором, у 2008 р., є країни Американського регіону, на них доводиться 42,7% (13896 млрд. дол. США), на Азіатсько-Тихоокеанський та регіон Європи-Африки – Середнього Сходу – 29,0% та 28,3, відповідно. Тобто, в умовах динамічного розвитку нових індустріальних країн, можливо

сподіватись на подальше зростання частки Азіатського та Тихоокеанського регіону в світовій ринковій капіталізації.

Визначаючи загальну тенденцію розвитку світового ринку акцій, то вона має наступну тенденцію: так, за період з 2003 по 2008 рр., обсяг торгів зріс в 3,4 рази, що підтверджує загальну тенденцію к посиленню світового ринку акцій, обумовленого перевагами, які отримують інвестори, не зважаючи на фінансову кризу. Слід відзначити, що зростання спостерігається за усіма групами країн, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка обсягів торгів світового ринку акцій, 2001-2008 рр.,
трлн. дол. США [2]**

	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%	2008	%
Загальний обсяг	33,33	100	42,27	100	54,77	100	70,35	100	112,9	100	113,6	100
Американський регіон	18,26	54,79	21,80	51,57	29,71	54,25	35,91	51,04	60,36	53,43	73,27	64,5
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	10,16	30,49	13,58	32,13	16,24	29,65	21,86	31,07	31,31	27,72	23,85	21,0
Регіон Європи - Африки - Середнього Сходу	4,91	14,72	6,89	16,30	8,81	16,09	12,27	17,44	21,29	18,85	16,48	14,5

Як зазначено у таблиці 1, найбільш вагома частка щодо обсягу торгів на світовому ринку акцій належить американському регіону, це обумовлено розвитком та функціонуванням найбільш крупних фондових бірж. Значно розвитку досяг європейський регіон, це пояснюється динамізацією розвитку європейських компаній та їх експансією на ринок Америки та азіатських країн.

В цілому визначають наступні особливості сучасного розвитку міжнародного ринку акція, як то [4]:

- постійне зростання випусків міжнародних акцій, що пояснюється як приватизацією компаній державного сектора в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, так і розвитком процесу злиттів і поглинань у розвинутих країнах;
- міжкраїнний рух корпоративного акціонерного капіталу відбувається переважно через механізм депозитарних розписок, а не у формі іноземних акцій чи євроакцій;
- переважання прямої купівлі цінних паперів на зовнішніх фондових ринках над інвестуванням у іноземні акції на власному національному ринку;
- інтеграція боргового та акціонерного сегментів міжнародного ринку цінних паперів: з появою єврооблігацій, які конвертуються в акції, зростає взаємозв'язок ринків єврооблігацій і міжнародних акцій;
- посилення інтеграції найбільших національних ринків акцій, яке виявляється у взаємодії та консолідації їхніх торговельних і розрахунково-клірингових систем і, як наслідок, зростанні міжкраїнних потоків капіталу.

Отже, проаналізувавши функціонування світового ринку акцій, необхідно зробити висновки, стосовно його значення для світового господарства, адже сучасний ринок акцій є одним із найбільш важливим джерелом незаємного корпоративного фінансування.

Література

1. Карпенко Г. В. Досвід розвитку фондового ринку країн Європи та його використання в Україні//Фінанси України. – 2007. - №6. – С.90-96
2. <http://www.fibv.org>. - Офіційний сайт Міжнародна федерація бірж. Річний звіт за 2008 рік

3. Ватаманюк З. Г., Дзвонар Н. В. Ринок цінних паперів в умовах фінансової глобалізації // Фінанси України. - 2007. - №6. - С. 82-89

4. Управління міжнародною конкурентоспроможністю у умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т.1/Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.: За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – Київ: КНЕУ, 2006. – 816 с.

УДК 339(477)(043)

Дубенюк Я. А., кандидат економічних наук, доцент

АНАЛІЗ ЗМІН СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Розвиток зовнішньої торгівлі незалежної України протягом 1991-2008 рр. характеризується постійним зростанням абсолютних показників та деякими змінами її географічної та товарної структури. Причому якщо зміни товарної структури обумовлюються змінами попиту на світовому ринку та поступовим підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної продукції на окремих регіональних ринках, то зміни, що відбуваються у географічній структурі пов'язані більше не з економічними чинниками, а реалізацією пріоритетів гео економічної стратегії та політичних рішень влади.

Укрупнений аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі товарами України за 2008 р. свідчить, що найбільші обсяги експортних поставок були здійсненні до країн СНД і становили 35% від загального обсягу експорту, країни Європи посідають друге місце в загальному експорті товарів України (29%), решта припадає на країни Азії, Америки, Африки, Австралії і Океанії. Значна частка країн СНД в експорті України зумовлена територіальною близькістю, історичними зв'язками, взаємопов'язаністю економік, подібністю економічних систем. Зростання експорту до країн СНД обумовлюється відбувається за рахунок таких товарів, як машини, устаткування, механізми, транспортні засоби, літальні та космічні апарати, продукція чорної металургії та обробної промисловості, зокрема з високим ступенем переробки, яка знаходить порівняно високий попит, перш за все, на території Росії. Аналогічна структура характерна і для імпорту України.

У 2008 році випереджаючими темпами зростали обсяги експорту до країн Азії (на 60,8%) та Америки (майже вдвічі), обсяги експорту до країн СНД збільшилися на 35,2%, Європи – на 26,8%. Як наслідок, у структурі експортних поставок частки країн Європи зменшилися на 3,2%, СНД – на 1,4%, Африки – на 0,4%. Натомість, відбулося зростання часток експорту українських товарів до країн Азії – на 2,9%, Америки – на 2,1%.

У структурі імпорту частка країн СНД знизилась на 8% (з 46,8 % до 38,8 %), що було компенсовано зростанням імпорتنних поставок із країн Азії на 4,4%, Америки на 1,2%, Європи на 1%, Африки на 1% і Австралії на 0,4%.

Європейський Союз є одним з головних торговельних партнерів України: другим найбільшим торговим партнером після Росії, і найбільшим поза межами колишнього Радянського Союзу. З моменту набуття Україною незалежності її торгівля з ЄС значно зросла. Головними партнерами, як в експорті, так і в імпорті товарів залишаються Італія, Німеччина та Польща.

Товарна структура експорту є показником, який може охарактеризувати ефективність функціонування економіки країни, її потенціал та можливості. Товарна структура експорту України є неефективною. Протягом 90-х років вона практично не змінювалась, як і не змінювався перелік товарів, завдяки яким країна отримувала більшу частину експортної виручки. Це, в першу чергу, продукція металургійної галузі, хімічної і нафтохімічної промисловості, машинобудування та сільського господарства. Характерною особливістю для зазначеного періоду є постійне зростання частки продукції металургійної та хімічної промисловості в експорті товарів України. А галузь

машинобудування мала зворотну тенденцію. Протягом 1995-1999 років частка металопродукції в загальному обсязі збільшилася з 36% до 44% при практично незмінних обсягах експорту мінеральних продуктів та продукції хімічної промисловості, при цьому різко скоротився обсяг машинобудівної продукції з 19% до 12%.

Розрахувавши коефіцієнт структурних відмінностей Гатєва, можна зробити висновок, що протягом 1996-2008 рр. товарна структура України зазнала незначних змін. Коефіцієнт Гатєва дорівнює 0,2391. Відбулося збільшення недорогоцінних металів, майже у 2 рази збільшилась частка мінеральних продуктів, у той же час відбулося зниження в 2 рази частки продуктів хімічної промисловості, механічного обладнання, машин та механізмів та транспортних засобів.

Слід відзначити, що в експорті металургійної та хімічної галузей переважали напівфабрикати та продукція з низькою доданою вартістю. Таким чином, нагальною проблемою України, що потребує якомога швидкого вирішення є переорієнтація інтеграції України у систему світогосподарських відносин з постачальника сировини та напівфабрикатів на виробника та експортера готової продукції. Ця проблема ускладнюється тим, що економіка країни є критично залежною від зовнішнього ринку: частка експорту складає приблизно 65% від ВВП. Враховуючи тенденцію останніх десятиріч відносно падіння цін на сировину та напівфабрикати і відповідного зростання цін на готову продукцію на світових ринках, можна зробити висновки про несприятливі перспективи економіки України в довгостроковому періоді.

Задля більш детального аналізу товарної структури доцільно розрахувати індекс диверсифікації експорту – індекс відхилення товарної структури експорту країни від структури світового експорту.

$$I_{\text{див.}} = \frac{\sum_{i=1}^n |h_{ij} - h_j|}{n} \quad (1)$$

де h_j – частка товару в загальному експорті України;

h_{ij} – частка товару в загальному світовому експорті;

n – кількість груп, що досліджуються.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку індексу диверсифікації

Назва	Частка товару в загальному експорті України (2007),%	Частка товару в загальному світовому експорті (2007),%	$ h_{ij}-h_i $
Недорогоцінні метали (<i>iron and steel</i>)	42,2	3,5	³ 8,7
Мінеральні продукти (<i>ores and minerals</i>)	8,7	19,5	¹ 0,8
Механічне обладнання, машини та механізми (<i>other machinery</i>)	10,1	69,8	⁵ 9,7
Продукція хімічної промисловості (<i>other chemicals</i>)	8,2	10,9	² ,7
Продукти рослинного походження (<i>agricultural products</i>)	3,5	8,3	⁴ ,8
Транспортні засоби (<i>automotive products</i>)	6,7	8,7	²

$$I_{\text{див.}}=19,78\%$$

З розрахунку можна сказати, що товарна структура експорту України лише на майже 20% відрізняється від світової товарної структури експорту. Невисока відмінність пов'язана із тим, що у світовому господарстві існує безліч країн, які належать до групи країн, що розвиваються та найменш розвинутих, експорт яких є також неефективним.

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна має значний експортний потенціал, зосереджений у видобувних та обробних галузях промисловості, а також в агропромисловому та енергетичному комплексах країни. На сьогодні товарний експортний потенціал України використовується недостатньо через технологічну відсталість, яка заважає Україні зайняти гідне місце на ринках далекого зарубіжжя.

Проблему нарощування експортного потенціалу України слід вирішувати з урахуванням конкретних внутрішніх та зовнішніх економічних умов, а також визнання суттєвої залежності вітчизняної економіки від зовнішньої торгівлі. Україна має можливості для поліпшення своїх позицій на зовнішньому ринку за умови проведення виваженої національної політики щодо поширення експорту.

Література

1. www.wto.org
2. www.urkexport.gov.ua
3. www.ukrstat.gov.ua

УДК 338.47(043)

Захарова О. В., асистент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ КРАЇН СВІТУ

Наявність розвинутою транспортної системи виступає одним з найважливіших умов функціонування будь-якої держави. Глобалізація світогосподарських відносин обумовлює зростання значення транспортних систем різних країн та регіонів у світовому господарстві в цілому. Світова транспортна система може розглядатися як сукупність національних транспортних систем країн світу, особливості функціонування яких оцінюються за такими критеріями, як транспроємність економіки, тобто співвідношення між обсягами перевезень та обсягами виробництва, та співвідношення між різними видами транспорту, що беруть участь в процесах перевезень вантажів та пасажирів [1, с.84].

Щодо першого критерію, то аналізуючи інтенсивність динаміки світового ВВП порівняно з вантажообігом світової транспортної системи слід зазначити, що за останні 50 років світовий ВВП зростав значно більшими темпами та збільшився майже в 50 разів, тоді як світовий вантажообіг зріс лише в 6,5 разів. Як наслідок, транспроємність світового господарства скоротилася з 6,2 у 1960 р. до 1,4 у 2000 р. та зменшиться за прогнозними оцінками до 0,8 у 2010 р. (рис. 1).

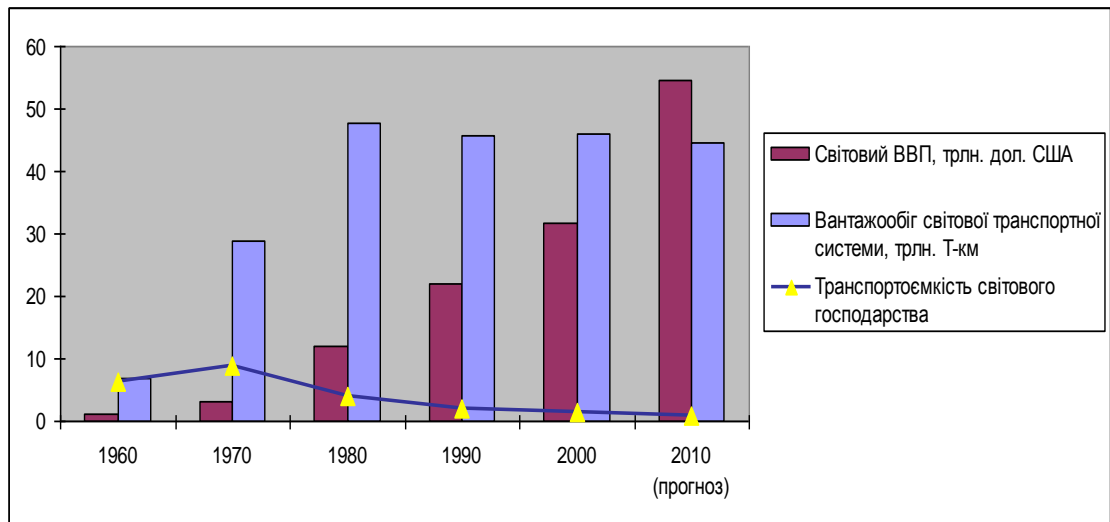

Рис. 1. Динаміка світового ВВП, вантажообігу та транспортної спроможності світової економіки

Це перш за все пов'язано з розвитком міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва, з розташуванням виробничих потужностей біля місць розміщення необхідних ресурсів, а також зі збільшенням відстаней перевезення вантажів.

За показником транспортної спроможності економіки країни з різним рівнем розвитку значно відрізняються. Так, економіки розвинутих країн характеризуються величиною транспортної спроможності, що не перевищує 1 т-км на дол США. Так, наприклад, за даними 2007 року транспортна спроможність економіки США склала 0,43, країн Європейського Союзу – 0,23, Японії – 0,12. Для країн СНД показник транспортної спроможності господарства варіює в межах 3-4 т-км на дол., складаючи, наприклад, для Росії 3,55, України – 3,48. Для країн, що розвиваються, значення транспортної спроможності економіки коливається від 0,54 в країнах Африки до 1,5 в країнах Латинської Америки. Транспортна спроможність країн Східної Європи в середньому перевищує аналогічний показник для країн Західної Європи майже в 10 разів, що свідчить про вирішальне значення для показника транспортної спроможності соціально-економічного типу країн, галузевої структури господарства, ролі «важких» сировинних галузей та відносно меншої ролі розмірів території.

Щодо другого критерію диференціації національних транспортних систем, а саме співвідношення між різними видами транспорту, що беруть участь у процесах перевезення, то морський транспорт стабільно утримує перші позиції в структурі світового вантажообігу, забезпечуючи більше 60% світових вантажних перевезень. Морському транспорту належить вирішальна роль в реалізації світових господарських відносин, особливо в міжконтинентальному обміні товарами. В структурі ж пасажирських перевезень лідером є автомобільний транспорт.

Останніми десятиріччями відбувається зміна структури перевезень між окремими видами транспорту, а саме в структурі вантажообігу співвідношення між залізничним транспортом та його головним конкурентом автомобільним транспортом змінювалося з 4:1 до 2:1 та в 2006 році склало 1,2:1. В цілому в структурі вантажообігу внутрішнього наземного транспорту в західних країнах 40% приходить на автомобільний транспорт, 25% - на залізничний, решта 35% - на внутрішній водний, морський каботаж та трубопровідний транспорт. Навпаки в країнах СНД та в країнах Східної Європи домінує залізничний транспорт – 60%, а на автомобільний транспорт приходить лише 7%. В країнах Північної Америки частки залізничного та автомобільного транспорту приблизно рівні.

В цілому співвідношення різних видів транспорту в вантажних перевезеннях визначається особливостями галузевої структури світового господарства, що визначають напрямки формування та склад вантажопотоків, динамікою її зміни, ступенем територіальної концентрації виробництва.

В ході аналізу порівняння транспортних систем різних країн світу за участю різних видів транспорту в вантажних перевезеннях було проведено на основі розрахунку коефіцієнтів подібності структур, який вказує на те, що чим більше відхилення структур, тим менше значення він буде приймати. Коефіцієнт подібності розраховується за формулою:

$$P = 1 - \frac{1}{2} \sum |d_j - d_k| \quad (1)$$

Розрахунок коефіцієнтів подібності був здійснений для транспортних систем таких країн як США, Японія, Китай, Росія та країни ЄС (табл. 1)

Таблиця 1

Структура вантажообігу деяких країн світу

Види транспорту	ЄС	США	Японія	Китай	Росія
автомобільний	1 927,4	1 889,9	347,0	975,4	206,0
залізничний	452,2	2 705,1	23,0	2 195,4	2 090,0
трубопровідний	128,9	853,6	-	166,4	2 465,0
внутрішній водний	141,1	486,0	-	1 290,9	84,0
морський	1 575,0	331,6	208,0	4 257,7	62,0
Разом:	4 224,6	6 266,2	578,0	8 885,8	4 907,0

На основі даних таблиці 1 були отримані такі значення коефіцієнтів подібності структур (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти подібності структур вантажообігу за видами транспорту в деяких країнах світу

	ЄС	США	Японія	Китай	Росія
ЄС	1				
США	0,53	1			
Японія	0,86	0,39	1		
Китай	0,64	0,51	0,51	1	
Росія	0,21	0,63	0,09	0,34	1

На основі проведених розрахунків можна зробити висновки, що найбільш схожими за часткою різних видів транспорту в структурі вантажообігу є транспортні системи Японії та ЄС, що відрізняються один від одного на 14 процентних пунктів. Найбільш відрізняються одна від одної структури транспортних систем ЄС та Росії, Японії та Росії. Якщо говорити про транспортну систему США, то найбільш близькою до неї за структурою, що розглядається, є транспортна система Росії, приблизно на стільки ж (36 відсоткових пунктів) відрізняються транспортні системи Японії та Китаю. В цілому ж розраховані коефіцієнти свідчать про вагомій відмінності між структурами вантажообігу країн, що порівнювалися.

Таким чином, національні транспортні системи, що виступають складовими світової транспортної системи, є досить неоднорідними за рівнем розвитку та структурою. За показником транспортноємності національні економіки країн значно відрізняються, причому цей показник варіює в межах 0,1-4 та залежить від соціально-економічного типу країн, галузевої структури господарства, ролі «важких» сировинних галузей та ін. За видовою структурою вантажообігу також можна відзначити значний ступінь диференціації національних транспортних систем, що обумовлюється особливостями виробничої та зовнішньоторговельної діяльності, які в свою чергу визначають напрямки формування та склад вантажопотоків та динаміку їх змін.

Література

1. Рибчук А.В. Транспортні системи світу – важливий елемент глобальної виробничої інфраструктури// Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №7.- с.99-104

2. Степанов О.Н. Миротворча торгівля, транспорт и тенденції розвитку портового господарства. – О.: Астропрінт, 2001. – 124 с.

3. EU energy and transport in figures 2009. Luxembourg: Office for the Official Publications of the European communities. - 2009 — 228 p.

УДК 339.726.5(1-773)(043)

Марена Т. В., кандидат економічних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

Сучасний ринок міжнародних запозичень є важливою складовою розвитку світової економіки в цілому та національних економік окремих країн. Іноземні кредитні кошти, забезпечуючи фінансування довгострокових та короткострокових, державних та приватних програм, розподіляються між країнами нерівномірно. Напрями руху, обсяги, тривалість та ціни кредитних ресурсів залежать від попиту на них з боку країн-позичальниць, а також від можливостей оптимізації наявних у цих країнах ризику та дохідності руху капіталу. Тенденції у динаміці зовнішньої заборгованості країн світу тісно корелюють із рівнем економічного розвитку країн-позичальниць і набувають характеру закономірностей.

Одним із узагальнених показників рівня економічного розвитку будь-якої країни є обсяг її валового внутрішнього продукту, що припадає на душу населення. Класифікація країн за рівнем доходу, прийнята Світовим банком, ґрунтується саме на цьому показнику. Величина показника, за якою країни відносяться до тієї або іншої групи, періодично переглядається Світовим банком. Відповідно до показника ВВП на душу населення, Світовий банк виділяє чотири групи країн. З 1 липня 2007 р. ранжирування країн здійснюється за наступною шкалою:

I група – країни з низьким рівнем доходів (включає країни, в яких ВВП на душу населення складає 905 та менше дол. США);

II група – країни з рівнем доходів нижчим від середнього (ВВП на душу населення складає від 906 до 3595 дол.);

III група – країни з рівнем доходів вищим від середнього (ВВП на душу населення складає від 3596 до 11115 дол.);

IV група – країни з високим рівнем доходів (ВВП на душу населення складає 11116 та більше дол. США).

Віднесення Світовим банком певної країни до однієї з вказаних груп дає країні можливість отримати пільгові кредити або безповоротну допомогу від міжнародних організацій і індустріально розвинутих країн.

Традиційно державами з найбільшим зовнішньоборговим тягарем є країни I-III груп, при цьому довгострокові кредити становлять переважну їх заборгованість (близько 80%).

Водночас, великими боржниками у світовій економіці є не тільки слаборозвинені, але й розвинені країни, які здебільшого відносяться до IV групи. У зв'язку з цим необхідно відрізнити поняття боргу та чистого боргу, оскільки боржники по відношенню до інших країн можуть одночасно виступати кредиторами по відношенню до інших. Крім того, одна й та сама величина боргу може мати різні економічні наслідки по відношенню до країн, що мають різні макроекономічні показники.

Довгий час у групі країн з високим рівнем доходів на душу населення (Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Гонконг, Греція, Данія, Ізраїль, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Сінгапур, Словенія, США, Фінляндія, Франція, Швеція, Швейцарія, Японія) чиста довгострокова зовнішня заборгованість була майже відсутня, а короткострокова, якщо й виникала, то була

незначною за обсягом. Саме ці країни є основними кредиторами на міжнародному ринку, що пояснюється пере накопиченням у них тимчасово вільних довгострокових капіталів.

Однак останнім часом спостерігається помітне зростання валового зовнішнього боргу розвинених країн, як у абсолютному вимірі, так і по відношенню до ВВП і у розрахунку на душу населення.

За абсолютним розміром валового зовнішнього боргу перше місце серед країн світу посідають США (табл. 1).

Таблиця 1

Країни з найбільшим валовим зовнішнім боргом (станом на кінець 2008 р.)

Валовий зовнішній борг		Зовнішній борг на душу населення		Зовнішній борг до ВВП	
Країна	млрд. дол.	Країна	дол.	Країна	%
США	13773	Монако	540000	Монако	1843,70
Великобританія	12670	Ірландія	448032	Ірландія	960,86
Німеччина	4489	Швейцарія	174526	Швейцарія	441,95
Франція	4396	Великобританія	174167	Великобританія	374,96
Іспанія	2478	Нідерланди	136795	Нідерланди	352,75
Нідерланди	2277	Бельгія	126202	Бельгія	348,74
Ірландія	1841	Норвегія	98530	Данія	242,30
Японія	1492	Австрія	90289	Австрія	233,70
Швейцарія	1340	Данія	89853	Зімбабве	220,11
Бельгія	1313	Гонконг	84445	Франція	211,86

Проте за відносними показниками зовнішньої заборгованості у першу десятку країн з найбільшим боргом США не входять. Загалом, найбільш складна боргова ситуація склалася в європейських економіках. За всіма показниками валової заборгованості в першу десятку країн входять майже виключно країни Західної Європи (див. табл. 1). На другому місці після Сполучених Штатів знаходиться Великобританія. Її валовий зовнішній борг в останні роки зростає більш високими темпами, ніж борг США (рис. 1).

Світова фінансова криза погіршила також показники чистої заборгованості розвинутих країн. В цілому, Єврокомісія висловлює стурбованість станом економіки і зовнішнього боргу європейських країн. Найбільш сильно ця ситуація вплине на країни Євросоюзу, які обтяжені серйозним зовнішнім боргом, такі як Великобританія, Іспанія, Греція, Північна Ірландія і Латвія. Так, чистий зовнішній борг Великобританії продовжує зростати, і, за прогнозами фахівців, у 2010 році складе 277 млрд. дол. (175 млрд. фунтів стерлінгів), або 82% від ВВП країни (за класифікацією Світового банку країни з показником відношення зовнішнього боргу до ВВП, що перевищує 80%, належать до категорії країн, що сильно заборгували). Зі схожими проблемами можуть зіткнутися найближчим часом також Нідерланди, Мальта, Румунія, Словенія, Словаччина, Чехія та Кіпр.

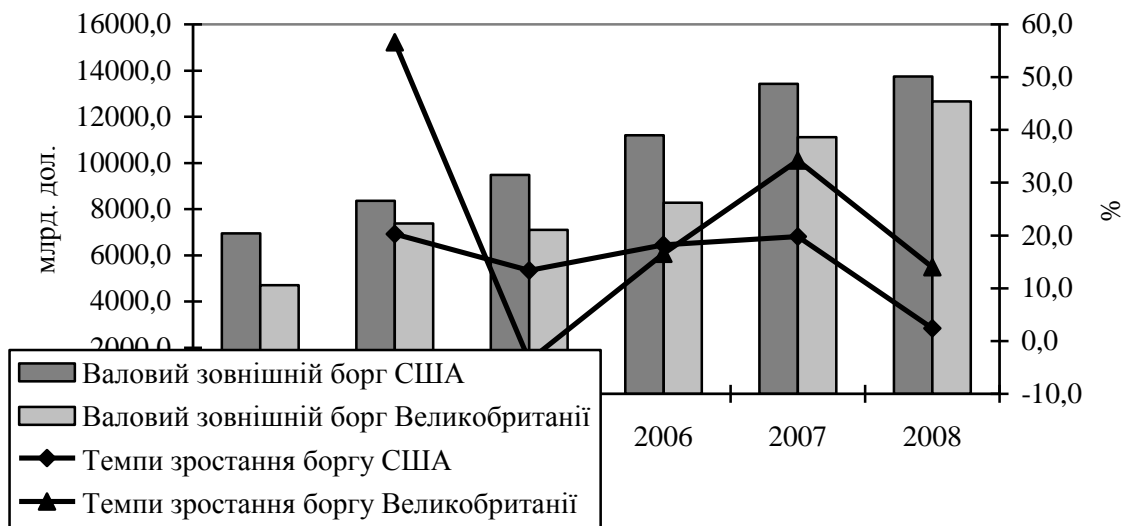

Рис. 1. Динаміка зовнішнього боргу США та Великобританії у 2003-2008 рр.

Отже, на сучасному етапі існує ризик того, що найбільшим країнам світу не вдасться реструктурувати свій зовнішній борг через зростання боргового навантаження. Є низка глобальних ризиків, які хоч і здаються малоімовірними, можуть реалізуватися в найближчі два-три роки. Зовнішній борг провідних розвинених країн може зрости у середньому з 10% до 20-30% щодо розміру бюджету цих країн. Це призведе до нездатності урядів обслуговувати свої валютні борги за поточними ставками. У результаті провідні країни Єврозони, Японія, Великобританія, а за ними і США не зможуть реструктурувати боргове навантаження на власні бюджети і втратять довіру позичальників та інвесторів.

Література

1. List of countries by external debt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_external_debt.
2. <http://www.hm-treasury.gov.uk> - офіційний сайт Казначейства Великобританії.
3. <http://www.treas.gov> - офіційний сайт Міністерства фінансів США.

УДК 339.166.2(043)

Мітюшкіна Х. С., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ СИРОВИННИХ ТОВАРІВ

Значення сировинних ресурсів в сучасному суспільстві визначається їх роллю у виробництві ВВП, інвестиційних процесах, забезпеченні внутрішніх і зовнішніх потреб, економічної і політичної безпеки держави. Ресурси (від фр. *ressources* - можливості, способи, засоби, ресурси, запаси) в економіці розглядаються як складові елементи виробничого потенціалу, якими володіє окрема країна або світове співтовариство і які використовуються для економічного, соціального, науково-технічного розвитку.

Під сировиною, як правило, розуміють продукти видобувної промисловості і сільського господарства. Тому основними ринками сировинних товарів є ринки продовольства, сільськогосподарської сировини, руд і металів, палива.

Торгівля сировинними товарами характеризується рядом особливостей:

- попит та пропозиція на сировинні товари залежать від кліматичних умов, природних запасів, політико-економічних криз, особливо в найважливіших сировинних регіонах. Тому в цілому міжнародна торгівля сировинними товарами характеризується нестабільністю ринку;

- спостерігається довгострокове перевищення пропозиції сировинних товарів над попитом. Це призводить у ряді випадків до сировинної кризи в країнах, що розвиваються, з вузькою сировинною спеціалізацією, оскільки експорт сировинних ресурсів забезпечує їм від 50 до 100% експортних доходів; партнери прагнуть установити досить тривалі відносини на підставі довгострокових міжнародних контрактів, у яких експортеру забезпечується стабільний збут, а імпортеру - гарантоване регулярне постачання. На довгострокові контракти припадає близько 30% світового сировинного експорту, при цьому на природний газ - 100%, мідні, олов'яні, свинцево-цинкові концентрати - 90, кам'яне вугілля - 75, залізну руду - 60, марганцеву руду - 30%; купівля-продаж сировинних товарів тісно пов'язана з постачанням інших видів товарів, є частиною комерційних операцій, складних видів зовнішньоекономічного співробітництва (техніко-економічного, науково-технічного), великомасштабних угод на компенсаційній основі;

- знижуються темпи зростання експорту сировинних товарів при абсолютному збільшенні розмірів торгівлі даної товарної групи;

- темпи зростання торгівлі паливом і сировиною мінерального походження випереджають темпи зростання торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною;

- зростає торгівля напівфабрикатами, виготовленими на основі мінеральної і рослинної сировини, а також сировиною глибокої обробки/переробки і спеціально підготовленими матеріалами підвищеної якості; підвищуються вимоги імпортерів до екологічної безпеки товарів, що поставляються;

- високий ступінь монополізації. Найбільші торговельні і промислові компанії прагнуть установлювати монополю високі ціни на сировинних ринках. При цьому внутрішньокорпоративні постачання сировини ведуться за зниженими трансфертними цінами;

- зростає державне втручання у визначення обсягів, напрямів, форм і методів

- торгівлі сировинними і продовольчими товарами. Експорт сировинних товарів становить майже 20% світового експорту, а з урахуванням торгівлі напівфабрикатами (чорними і кольоровими металами і хімічними товарами) - близько 40% [2].

У сучасній системі регулювання міжнародної торгівлі можна виокремити певні рівні (корпоративний, національний, міждержавний, наднаціональний і глобальний), яким притаманні певні механізми та інструменти впливу на темпи, пропорції та структури світової торгівлі. Наразі існує багато міжнародних міжурядових організацій торгівлі, що сприяють, розвитку торгівлі: Світова організація торгівлі (СОТ); Міжнародний торговий центр ЮНКТАД/ СОТ (МТЦ); Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР); Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД); Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН); Комісія ООН з міжнародного торговельного права; Азіатсько-Тихоокеанська економічна і соціальна комісія ООН; Світова митна організація (СМО); Всесвітній банк; Міжнародний валютний фонд та інші [3].

Торгівля окремими сировинними товарами на світовому ринку координується спеціалізованими міжнародними організаціями (рис. 1). Так, на ринку продовольства помітну роль відіграє Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), що є спеціалізованою установою ООН (заснована в 1945 р.). Її основними цілями є: підвищення якості харчування і життя; вдосконалення виробництва і розподілу продовольства й іншої сільськогосподарської продукції; поліпшення умов життя сільського населення; внесок у розвиток світової економіки.

До інших міжнародних організацій, що займаються регулюванням того чи іншого ринку продовольства, відносяться [2]: Міжнародна рада по зерну (МРЗ); Міжнародна організація з цукру (створена в 1968 р., зі штаб-квартирою в Лондоні); Асоціація країн - продуцентів кави (регулювання ринку кави здійснюється також на підставі міжнародних угод з кави, остання укладена в 1994 р.).

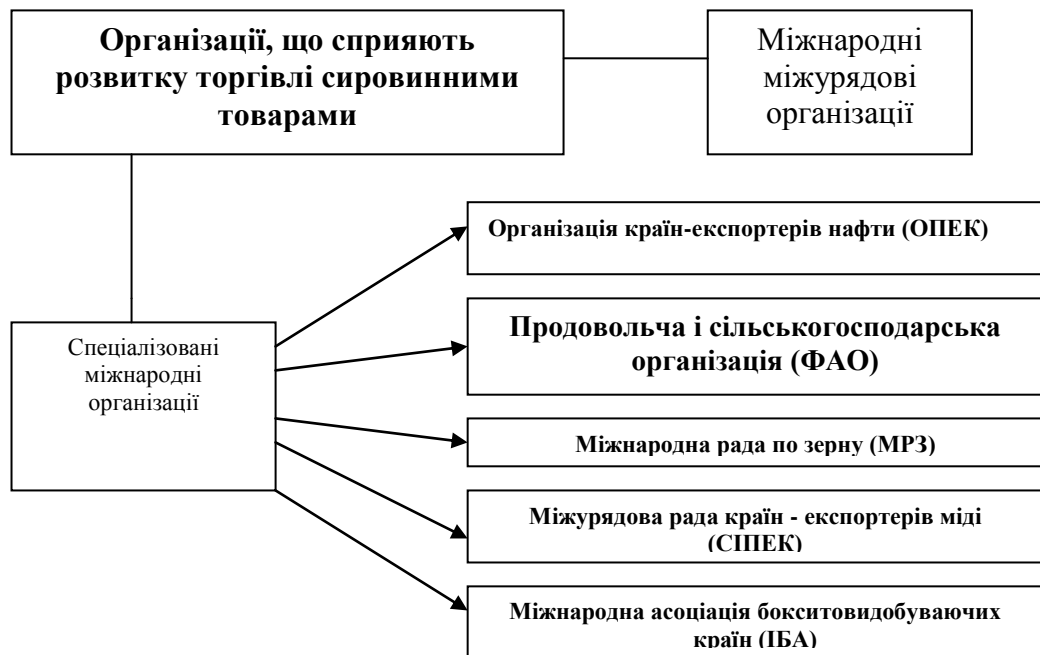

Рис. 1. Організації, що сприяють розвитку торгівлі сировинними товарами

Регулюванню світового ринку вовни сприяє діяльність Міжнародного секретаріату з вовни. Координацію дій країн - експортерів міді на світовому ринку здійснює Міжурядова рада країн - експортерів міді (СПЕК), регулювання ринку бокситів - Міжнародна асоціація бокситовидобуваючих країн (ІБА); ринку олова - Асоціація країн-виробників олова та ін.

На ринку палива особливе місце посідає Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), яка утворена в 1960 р. Вона координує й уніфікує нафтову політику держав-членів і визначає засоби захисту їх інтересів; проводить роботу зі стабілізації цін на світових нафтових ринках; сприяє стійким доходам країн-виробників нафти і регулярному постачанню нафтою країн-споживачів; займається питаннями охорони навколишнього середовища.

Щоб стабілізувати розвиток міжнародної торгівлі сировиною, країни укладають різні міжнародні угоди [1]: стабілізаційні угоди, що призначені для забезпечення стабілізації і рівноваги попиту та пропозиції (вони укладаються стосовно міді, олова, цинку, нікелю, алюмінію, кави, какао, каучуку; адміністративно-товарні угоди, що призначені для статистичного аналізу сировинних ринків і вироблення рекомендацій з ведення торгівлі окремими видами товарів, наприклад, цукром, пшеницею й іншими зерновими; міжнародні товарні угоди щодо заходів розвитку, котрі призначені для створення і розвитку експортоорієнтованих виробництв сировини. Вони укладаються, наприклад, щодо джуту, деревини коштовних порід, рослинної, зокрема маслинової олії та ін.

На світовому ринку сировинних товарів, за даними Всесвітнього банку, до країн, для яких експорт цих товарів є пріоритетним (понад 50% загального обсягу експорту товарів і послуг), відносяться Албанія, Болівія, Ботсвана, Бурунді, В'єтнам, Гайана, Гана, Гваделупа, Гвінея, Гондурас, Гренландія, Заїр, Замбія, Ісландія, Куба, Ліберія, Мавританія, Мадагаскар, Малі, Монголія, Намібія, Нігер, Нікарагуа, Нова Зеландія, Перу, Руанда, Самоа (США), Свазіленд, Сомалі, Судан, Танзанія, Того, Уганда, Чад, Чилі, Екваторіальна Гвінея.

Література

1. Козак Ю.Г., Логвинова Н.С., Осипов В.М. Міжнародна економіка: Навчальний посібник 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 1118 с.

2. Світовий ринок товарів та послуг: Підручник. У 2 ч. – Ч. 1 / А. А. Мазаракі, Є.М. Воронова, В.В. Юхименко та ін.; За заг. ред. А.А. Мазаракі. – Х.: Вид-во „Ранок”, 2008. – 240 с.

3. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпченко, В.С. Будкін, О.І. Рогач та ін. – К.: Либідь, 2007. – 640 с.

4. http://www.vuzlib.net/me_kneu/8-3.htm

УДК 334.754:339.97(043)

Ніколенко Т. І., асистент

ВЛИЯНИЕ ТНК НА ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА

Современная мирохозяйственная система характеризуется необходимостью постоянного роста производительности в условиях ограниченности ресурсов. Поэтому в этой системе постоянно осуществляется перестройка составляющих ее компонентов и связей между ними с целью повышения эффективности использования ресурсов. Это достигается за счет непрекращающейся инновационной деятельности в различных секторах и на различных структурных уровнях экономики стран, регионов и всего мирового хозяйства в целом. Инновации обеспечивают гораздо более высокий уровень отдачи, чем простое привлечение дополнительных ресурсов.

Транснациональные корпорации становятся определяющим фактором в мировой экономической системе, поскольку благодаря широкой амплитуде функционирования - от производственных процессов до операций в области инвестиционной, финансовой и торговой политики - они выполняют роль международного регулятора производства и распределителя товаров. Следствием высокой степени интернационализации производства у крупнейших ТНК явилось установление ими господства на мировых товарных рынках и в ведущих отраслях мирового хозяйства. Решающая роль монополий-гигантов на мировом рынке определяется тем, что они занимают господствующее положение не только в производстве и коммерческом экспорте, но также и в торговле патентами и лицензиями, предоставлении технических услуг, осуществлении подрядных работ, так как в их руках сосредоточена основная часть научно-технических достижений и передового производственного опыта.

До недавнего времени, анализируя роль ТНК в мировой экономике, исследователи преимущественно уделяли внимание деятельности корпораций в области зарубежного инвестирования, производства. Гораздо меньше места уделялось проблемам научно-технического взаимодействия, участию ТНК в международном разделении труда в сфере НИОКР, в инновационной деятельности за пределами страны базирования.

Это объясняется тем, что корпорации создавали свои лаборатории главным образом в стране базирования, где и происходила разработка новой продукции, организовывалось пробное производство, проводились рыночные испытания и т.п. В крупных зарубежных филиалах, как правило, открывались центры по адаптации продукции ТНК к местным условиям, ее сертификации на национальных рынках (с учетом требований местного законодательства, климата, возможных эргономических особенностей и т.п.). Считалось, что задача местных центров не в том, чтобы создавать нововведения, а в том, чтобы расширять базу для уже опробованных на рынках продуктов, снижая тем самым их стоимость.

Такая стратегия организации НИОКР применялась в основном американскими ТНК, которые к началу XXI в. перестали быть единоличными инновационными лидерами, испытывая конкурентное давление со стороны динамичных ТНК из Японии и стран Юго-Восточной Азии.

В последнее время многие страны мира; особенно относящиеся к «новым индустриальным странам», стремятся в максимально короткие сроки перейти от экстенсивного пути развития на интенсивный; закладывая, в свои планы быстрое внедрение новых технических разработок, научных достижений, усиленно подготавливая и воспитывая собственные научные и инженерные кадры.

Тем самым, по мере продвижения многих стран по пути постиндустриализации, завоевания все новых вершин в области науки и техники, объективно возникает необходимость в исследованиях роли ТНК в инновационном процессе.

Было подсчитано, что норма прибыли от 17 самых удачных инноваций 1970-80 гг. составила в среднем около 56%, в то же время средняя норма прибыли от всех инвестиций в американский бизнес за последние 30 лет составляет всего лишь 16%. Поэтому сегодня именно инновационная деятельность страны становится важнейшим фактором ее конкурентоспособности в системе мирового хозяйства [1].

В системе мирового хозяйства существует три основных субъекта, которые занимаются финансированием НИОКР. Это государства, венчурные компании и транснациональные корпорации. ТНК являются одной из важнейших составных частей мировой иерархии НИОКР, поскольку, с одной стороны, доступ к финансовым ресурсам значительно проще, чем для государственных структур, а с другой стороны, НИОКР является, безусловно, очень важной, но не единственной и не главной сферой их деятельности; то есть риски финансовых потерь для ТНК значительно меньше, чем для венчурных инвесторов. Как следствие, в начале 1990-х гг. доля средств, потраченных на НИОКР 400-ми крупнейшими ТНК мира, составляла около 23% в мировых отчислениях на НИОКР, а к 2007г. она достигла 28-30%. Доля ТНК в мировом производстве инноваций значительно превышает их долю в финансировании НИОКР и приближается по разным оценкам к 40-50% от общемирового. Это объясняется несколькими причинами. [2]

Во-первых, именно ТНК зачастую становятся исполнителями государственного заказа на производство той или иной инновационной продукции (в основном в области ВПК), причем государства выделяют им значительные суммы денег на разработку новых технологий. [1].

Во-вторых, все большее распространение приобретает практика поглощения крупными ТНК более мелких компаний, готовящихся к выходу на рынок с инновационным продуктом или технологией, в момент создания теми работающего прототипа. То есть все расходы на НИОКР несет поглощаемая компания, а ТНК использует свои ресурсы лишь для конечной стадии коммерциализации нововведения - организации массового производства. В этом случае формально ТНК не осуществляет вложений непосредственно в научно-исследовательскую деятельность, так как сумма, потраченная на приобретение сторонней компании, учитывается в статистике слияний и приобретений и никак не отражается в статистике затрат ТНК на НИОКР. Подобный способ приобретения новых технологий и продуктов наиболее распространен в настоящее время в сфере производства программного обеспечения, электронных средств связи и обработки информации.

В-третьих, крупные ТНК все чаще образуют стратегические альянсы для более эффективного осуществления НИОКР. Конечно, различные типы соглашений между ними существовали и в прошлом. Так, по-прежнему присутствуют на мировом рынке международные картели, заключаются многочисленные неформальные соглашения. Но если они касаются в основном регулирования тех или иных моментов рыночных отношений (сфера действия, цена, рыночная доля), то новый тип стратегических союзов главным образом связан с НИОКР. Последние нацелены на то, чтобы минимизировать высокие исследовательские издержки, особенно на стадии, предшествующей коммерциализации, за счет более эффективного использования знаний, имеющихся у всех участников союза.

В-четвертых, ТНК часто прибегают к организации формально независимых от материнской корпорации исследовательских центров и венчурных подразделений. Этот метод применяется для того, чтобы максимально эффективно использовать все новые разработки, даже те, которые не нужны материнской ТНК в данный момент или не являются для нее профильными.

На современном этапе развития мирохозяйственной системы ТНК оказывают значительное влияние на географию НИОКР в мире за счет контроля над перемещением основных компонентов, необходимых для осуществления инновационных проектов: венчурного капитала, высококвалифицированных кадров, новых идей и разработок.

Таким образом, сегодня ТНК являются мощной силой и локомотивом мировой экономики, играют огромную роль в международной торговле и распространении передовых технологий. Без них сегодня практически невозможно закрепление на важнейших мировых рынках, особенно продукции с высокой добавленной стоимостью. Инновационная деятельность, осуществляемая ТНК, оказывает значительное влияние на конкурентоспособность стран в системе мирового хозяйства, определяя лидирующее положение одних и отставание других

Литература

1. Быков П. Международный бизнес. // Эксперт. - 2007. - №41. - С. 301-306
2. Доклад о мировых инвестициях 2005 Транснациональные корпорации и интернационализация НИОКР. Обзор ЮНКТАД, 2005г., ООН. www.unctad.org/wir
3. Шимали М. Государство и транснациональные компании. // Проблемы теории и практики управления. – 2007. - №4. - С. 54-60

**СЕКЦІЯ
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ**

УДК 6Ф0.1+4

Сивак О. А., старший викладач

**ВИВЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТАБЛИЦІ EXCEL В УМОВАХ КРЕДИТНО-
МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
“ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ”**

Кредитно-модульна система навчання - це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів). Навчання за кредитно-модульною системою передбачає організацію засвоєння студентами навчального матеріалу в дискретному режимі, за заздалегідь розробленою модульною програмою, яка складається з логічно завершених частин навчального матеріалу (модулів) зі структурним змістом кожного модуля та системи оцінювання знань студента.(1)

Розглянемо вивчення одного з модулів курсу “Інформатика та комп’ютерна техніка” для студентів гуманітарних вузів спеціальності „Документознавство та інформаційна діяльність”, який орієнтований на формування у студентів комп’ютерної культури; відповідних умінь і навичок, що забезпечують відповідне використання персонального комп’ютера у навчальному процесі та у майбутній професійній діяльності.

Модуль „MS EXEL” має на меті вивчення основних понять та придбання необхідних навичок створення та розрахунку табличних даних будь якої складності.

Структура модуля:

Найменування модулю	Разом годин	Кредитів	Лекції	Практичні роботи	Лабораторні роботи	Самостійна робота
Електронна таблиця MS Excel	54	1,5	10	10	12	22

Практичні та лабораторні роботи є однією зі складових частин цього курсу. Виконуючи їх, студент закріплює матеріал лекцій та придбає знання для виконання самостійних робіт. Організація роботи проходить у спеціалізованих лабораторіях комп’ютерної техніки, як під контролем викладача, так і самостійно.

Завдання для кожної роботи підібране таким чином, що студент отримує не тільки знання з курсу “Інформатика та комп’ютерна техніка”, яке буде використовуватися у подальшій професійній діяльності.

Кожна лабораторна робота складається з двох частин. Перша частина містить в собі завдання та детальний опис для його виконання (*Приклад 1*), яке студент виконує на занятті та отримує за нього оцінку. Друга частина містить в собі завдання, в якому необхідно зробити розрахунки використати формули першої першого рівня, це завдання виконується в не аудиторний час, друкуються на аркуші та захищаються. При цьому викладач перевіряє практичні і теоретичні знання.

Завдання:

- Створіть таблицю наступного вигляду без заповнення числовими даними.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Відомість								
2	прийому на навчання								
3	до Азовського інституту управління								
4			прохідний бал						
5									
6									
7	№ абіт.	Прізвище	Укр.мова. и літ.	Ін. мова	Матем.	Історія	Загальний бал	Середній бал	Повідомлення про зарахування
8	1	Абрамов							
9	2	Савельєва							
10	3	Смеян							
11	4	Горячев							
12	5	Гусева							
13	6	Евсєєв							
14	7	Мазур							
15	8	Радченко							
16	9	Дроздова							
17	10	Ваше прізвище							
18	Середній бал за екзамен								

- Оформіть назву таблиці командою **Об'єднати і помістити в центрі**.
- Заповніть дані за оцінками з використанням функції отримання випадкових чисел в межах від 5 по 10 включно (СЛЧИС()) і ЦЕЛОЕ()) Щоб отримати випадкове дійсне число між a і b, можна використати наступну формулу: СЛЧИС()*(b-a)+a, таким чином, в рядок формул ви записуєте формулу: =ЦЕЛОЕ(СЛЧИС()*(11-5)+5)
- Застосувавши спецвставку, залиште в цих комірках тільки їх значення: виділіть діапазон С8: F17, виконайте команду **Правка > Копіювати, Правка > Спеціальна вставка**, в діалоговому вікні вказати «вставити значення»(Рис.1)

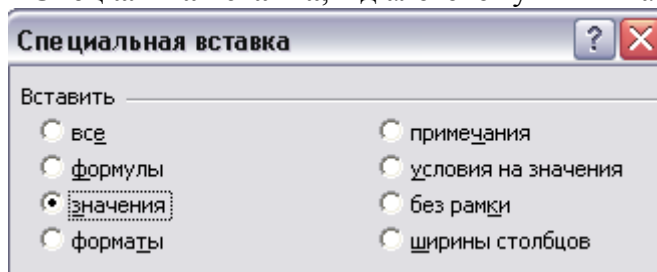

Рис.1

- Виконайте підрахунок загального балу командою **автосумування** (Σ).
- Виконайте підрахунок середніх значень по кожному абітурієнту та екзамену за допомогою функції СРЗНАЧ.
- В стовпці **Повідомлення про зарахування** використовуйте функцію ЕСЛИ для повідомлення «Зарахований», якщо сума балів більше прохідного (або рівна), і повідомлення «Відмовити» у зворотному випадку.
- Через умовне форматування налаштуйте комірці стовпця **Повідомлення про зарахування** так, щоб при появі в них слова «Зарахований» воно заливалося жовтим кольором, а саме повідомлення було б виділено напівжирним синім.
- Застосуйте шрифтове оформлення і заливку.
- Змінивши оцінки у якого-небудь студента, переконайтеся в працездатності всіх формул.

Приклад 1

Розрахунок оцінки за лабораторні роботи (Л), практичні роботи (П), самостійні роботи (С), модульну контрольну роботу (М).

$$П = \sum_{i=1}^k \frac{((a_i + b_i) / 2)}{n}, \text{ ГДЕ } A_i - \text{ОЦІНКА ЗА ПЕРШУ ЧАСТИНУ РОБОТИ}$$

b_i – оцінка за другу частину роботи
 $i = 1, 2, \dots, k$ – номер роботи

$$Л = \sum_{i=1}^k \frac{((a_i + b_i) / 2)}{n}$$

$$С = \sum_{i=1}^v \frac{a_i}{n} \quad n - \text{кількість робіт}$$

$$О = \frac{П + Л + С + М}{4} \quad О - \text{оцінка за модуль}$$

Таким чином студент отримуючи оцінку за модуль (О), отримує теоретичні та практичні знання з цієї теми, а такий процес навчання організує студента до більш самостійної роботи.

Література

1. Болонский процесс и кредитно-модульная система:
www.donnu.edu.ua/ufin/strateginf/болонский%20процесс.doc
2. Дяченко О.Ф. Методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». – Маріуполь:МДГУ,2008. – 52 с.

УДК 378.14(477)(043)

Лодигіна К. В., асистент

АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Розвиток сучасного суспільства вимагає впровадження нових систем в вищу освіту. Це зумовлено застосуванням інноваційних прийомів викладання, які найбільшою мірою є наслідком пошуку мотивації. Також перехід на нові освітні стандарти доцільний в умовах інтернаціоналізації ринку праці і зростаючої конкуренції при працевлаштуванні випускників. Розглянемо кредитно-модульну систему (КМС) освіти, яка дає змогу вітчизняній вищій школі займати гідне місце у міжнародному освітньому колі.

Загальними положеннями оновлення освіти стає використання нових інформаційних технологій, комп'ютеризація учбових закладів. Як наслідок, збільшується спілкування між професорсько-викладацьким складом вузу та студентами засобами Інтернет. Це допомагає викликати активність та зацікавлення студентів, виховати широко мислячу, творчу людину комп'ютеризованого суспільства. Також, додаткове спілкування дає змогу компенсувати малу кількість годин, відведену на перевірку самостійної роботи студентів та на керування індивідуальних проектів в межах КМС.

Розглянемо переваги КМС. А саме зростання кількості студентів, що починають вчитися активно протягом семестру, завдяки неперервному поточному контролю [1],[2]. Поява інтелектуальної боротьби за рейтинг між студентами в групі, гласність оцінок. Розбиття курсу на визначену кількість модулів. Кредити зберігаються довічно і дозволяють без зусиль переходити з одного університету в інший, використовувати набуті кредити при отримання наступної освіти. На новому місці не доведеться перездавати предмет – зарахуються вже зароблені кредити.

Також з практичної точки зору просліджується тенденція к вивченню матеріалу студентами протягом семестру, при підготовці к проміжному контролю, а не «зазубрювання» перед сесією [3]. Ці зміни в учбовому процесі дозволяють поліпшити знання, вміння і поняття, що вивчаються протягом певного етапу, тобто модуля [3].

Ще однією перевагою кредитово-модульної системи, можна назвати її демократичність. У слухачів з'явиться можливість обирати дисципліни для вивчення на свій розсуд. Таким чином студент обирає свій маршрут та прямує за ним до знань, які його цікавлять, розкриваючи свій творчий потенціал. Це дає змогу вийти в сучасний світ, як мобільний, компетентний в різноманітних галузях спеціаліст.

Наведемо недоліки впровадження КМС. По-перше, це перерасподіл учбового навантаження, що призвело до збільшення годин на самостійне вивчення теоретичного матеріалу студентами. Таким чином велика кількість матеріалу опрацьовується самостійно, що впливає на засвоєння тем та призводить до невисокого рівня знань. По-друге, нерідко невеликий за обсягом курс, розтягується на весь семестр, при цьому щільність його читання не є рівномірною. Це призводить до забування предмету, та при поновленні курсу студент виконую зайву роботу по відновленню отриманих знань.

Особливу увагу слід акцентувати на забезпечення привабливості подальшої діяльності випускників в межах України. Створення гідних умов праці і її оплати. Стимулювання молодих фахівців, орієнтування наукового потенціалу на реалізацію своєї компетентності у вітчизняних умовах. Тому введення міжнародної акредитації може згодом стати головним орієнтиром на шляху до здобуття гідного робочого місця випускниками але за межами держави, що призведе до витоку молодих кадрів.

Література

1. Меліхова Т.О. Переваги впровадження кредитно-модульної системи // Збірник доповідей учасників VII Всеукр. науково-метод. конф. «Кредитно-модульна система підготовки фахівців». – Запоріжжя, 2007 – с. 151-153.

2. Шевченко Т.И. Кредитно-модульная система оценивания качества знаний студентов: преимущества и недостатки // Матеріали XIII міжнар. науково-метод. конф. «Управління якістю».

3. Андреев А.А. Педагогика высшей школы (Прикладная педагогика) Учебное пособие в 2 кн.-М.: МЭСИ, 2000. Кн.1.-141с.

УДК 512.64(043)

Тонких Л. С., кандидат фізико-математичних наук, доцент

НЕТРАДИЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ВЫЧИСЛЕНИЯ ОПРЕДЕЛИТЕЛЕЙ

В данной работе излагается теория определителей, принципиально отличная от традиционной, то есть принятой в учебной литературе [1], [2].

Традиционная теория определителей сформировалась в связи с решением систем линейных алгебраических уравнений. Ее зарождение, развитие и полный расцвет определены интервалом длиной более чем в 150 лет: 1693-1854 годы. Основные вехи в истории развития классической теории определителей отмечены именами ее творцов: Г.Лейбница, Г.Крамера, А.Бандермонда, К.Гаусса, О.Коши, И.Якоби.

Существует, однако, другие методы построения теории определителей и другие способы их вычисления, которые отличаются необычайной простотой и изяществом.

Здесь излагается теория определителей, основанная на применении идей комплексных чисел. Истоки этой теории берут свое начало в работах Г.Грассмана (1809 – 1877).

Обобщения комплексных чисел

Наиболее плодотворными обобщениями комплексных чисел являются кватернионы, гиперкомплексные числа и матрицы. При этом все числовые системы: действительные, комплексные и гиперкомплексные числа являются весьма частными случаями матриц.

Отправной точкой для создания новых числовых систем являются законы арифметики. Комплексные числа удовлетворяют всем законам арифметики, поскольку все алгебраические действия с комплексными числами сводятся к соответствующим действиям с вещественными числами, а множество вещественных чисел предполагается непротиворечивым. Все же при введении комплексных чисел нам пришлось отказаться от важнейшего свойства действительных чисел – свойства упорядоченности. Другими словами, для комплексных чисел понятие «больше – меньше» неприменимо.

При создании новой числовой системы – кватернионов, содержащей уже не одну, а три мнимые единицы, пришлось отказаться от очень существенного свойства – коммутативности умножения двух кватернионов. Все остальные правила арифметики остаются в силе, в том числе такая важная операция, как деление двух кватернионов.

Новые попытки создания числовых систем, обобщающих теорию действительных чисел, привели к построению гиперкомплексных чисел Грассмана.

Гиперкомплексные числа Г.Грассмана

Комплексные числа $z = x + iy$ будем рассматривать как линейные комбинации вида $x \cdot 1 + yi$,

где x, y – упорядоченная пара действительных чисел;
 i – мнимая единица, для которой $i^2 = -1$.

Кватернионы

$$x = x_0 + x_1i + x_2j + x_3k$$

можно рассматривать, как линейные комбинации вида

$$x_0 \cdot 1 + x_1 \cdot i + x_2 \cdot j + x_3 \cdot k,$$

где x_0, x_1, x_2, x_3 - упорядоченная четверка действительных чисел, а мнимые единицы перемножаются по правилам:

$$i^2 = j^2 = k^2 = -1, \quad ij = k, \quad jk = i, \quad ki = j, \quad ijk = -1,$$

при этом перемножение мнимых единиц не коммутативно, то есть

$$ij = -ji, \quad jk = -kj, \quad ki = -ik.$$

Все остальные действия с кватернионами такие же, как соответствующие действия с комплексными числами.

Подобно комплексным числам и кватернионам гиперкомплексные числа будем рассматривать, как линейные комбинации n различных мнимых единиц e_1, e_2, \dots, e_n вида

$$X = x_1e_1 + x_2e_2 + \dots + x_n e_n,$$

где коэффициенты x_1, x_2, \dots, x_n - упорядоченная система n действительных чисел, а произведение мнимых единиц подчинено следующим законам (α и β - действительные числа):

1. $e_j(\alpha \cdot e_k + \beta \cdot e_s) = \alpha \cdot e_j e_k + \beta \cdot e_j e_s$;
2. $(\alpha \cdot e_k + \beta \cdot e_s)e_j = \alpha \cdot e_k e_j + \beta \cdot e_s e_j$;
3. $(\alpha \cdot e_k)(\beta \cdot e_s) = e_k(\alpha\beta \cdot e_s) = (\alpha\beta \cdot e_k)e_s = (\alpha\beta)e_k e_s$;
4. $e_j(e_s \cdot e_k) = (e_j \cdot e_s)e_k = e_j e_s e_k$
5. $e_s e_k = -e_k e_s$.

Из последнего уравнения следует наиболее важное свойство умножения мнимых единиц:

$$e_s \cdot e_s = 0,$$

то есть произведение одинаковых сомножителей равно нулю.

Определение. Выражение вида

$$X = \sum_{i=1}^n x_i e_i,$$

содержащее n мнимых единиц e_i , для которых умножение подчинено правилам (1-5), будем называть гиперкомплексными числами Грассмана.

Метод многочленов вычисления определителей

Метод многочленов удобно применять для вычисления определителей разреженных матриц, то есть матриц, которые содержат большое число нулевых элементов.

Этот метод непосредственно вытекает из определения определителя как числового множителя в произведении чисел Грассмана, при этом числа Грассмана соответствуют строкам определителя. Напомним это определение.

Рассмотрим квадратную матрицу порядка $n \times n$:

$$A = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} = \|a_{jk}\|$$

Каждой j -ой строке матрицы A соответствует число Грассмана X_j . Так, первой строке соответствует число

$$X_1 = a_{11}e_1 + a_{12}e_2 + \dots + a_{1n}e_n,$$

второй строке соответствует число

$$X_2 = a_{21}e_1 + a_{22}e_2 + \dots + a_{2n}e_n,$$

аналогично n -ой строке матрицы A соответствует число

$$X_n = a_{n1}e_1 + a_{n2}e_2 + \dots + a_{nn}e_n.$$

Если перемножим эти числа по правилу перемножения многочленов с учетом правила умножения мнимых единиц, при котором

$$e_i e_k = -e_k e_i \quad \text{и} \quad e_i e_i = e_i^2 = 0,$$

то, после приведения подобных членов, получим:

$$X_1 X_2 \dots X_n = (a_{11}e_1 + a_{12}e_2 + \dots + a_{1n}e_n)(a_{21}e_1 + a_{22}e_2 + \dots + a_{2n}e_n) \dots (a_{n1}e_1 + a_{n2}e_2 + \dots + a_{nn}e_n) = D e_1 e_2 \dots e_n$$

Числовой множитель D при упорядоченном произведении n мнимых единиц называется определителем матрицы A .

Пример. Вычислить определитель:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 \\ -1 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & -1 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & -1 & 1 \end{vmatrix}$$

Решение. Запишем соответствующие числа Грассмана:

$$X_1 = e_1 + e_2 + e_3 + e_4; \quad X_2 = -e_1 + e_4; \quad X_3 = -e_2 e_4; \quad X_4 = -e_3 + e_4.$$

Используя ассоциативный закон умножения, сначала умножим X_3 на X_4 :

$$X_3 X_4 = (-e_2 + e_4)(-e_3 + e_4) = e_2 e_3 - e_2 e_4 + e_3 e_4.$$

Теперь вычислим произведение $X_2 X_3 X_4$:

$$X_2 X_3 X_4 = (-e_1 + e_4)(e_2 e_3 - e_2 e_4 + e_3 e_4) = -e_1 e_2 e_3 + e_1 e_2 e_4 - e_1 e_3 e_4 + e_2 e_3 e_4$$

Умножая слева на X_1 окончательно находим $X_1 X_2 X_3 X_4$:

$$X_1 X_2 X_3 X_4 = (e_1 + e_2 + e_3 + e_4)(-e_1 e_2 e_3 - e_1 e_2 e_4 - e_1 e_3 e_4 + e_2 e_3 e_4) =$$

$$= e_1 e_2 e_3 e_4 + e_1 e_2 e_3 e_4 + e_1 e_2 e_3 e_4 + e_1 e_2 e_3 e_4 = 4e_1 e_2 e_3 e_4.$$

Определитель равен 4.

Литература

1. Барковський А.В. Барковська Н.В. Математика для економістів: Вища математика. – К.: НАУ, 1997. – 400 с.
2. Грищенко М.В. Математика для економістів: Методи й моделі, приклади й задачі: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 720 с.

УДК 378.147:004.4(045)

Назаренко Н. В., старший преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

До недавнего времени в педагогической практике Украины метод обучения можно было охарактеризовать как иллюстративно-воспроизводящий или репродуктивный метод подачи учебного материала. Основная функция репродуктивного метода обучения – усвоение учебного материала в ходе лекций с целью его дальнейшего воспроизведения и практического закрепления на семинарах. Конечной целью является экзамен или зачёт, который выявляет степень усвоения материала студентом. Многочисленные научные эксперименты показали низкую эффективность репродуктивного метода. Стрессовая ситуация на экзамене, зазубривание, т.е. перевод усвоенного учебного материала из долговременной памяти в кратковременный регистр воспроизведения, приводит к низкому проценту остаточных знаний у студентов.

В современных условиях потеря актуальности информации, особенно в сфере компьютерных технологий, происходит настолько быстро, что ведет к невозможности применения традиционной схемы передачи запаса знаний от преподавателя к студенту в высшей школе. Также следует отметить, что на рынке труда востребованы те специалисты, которые владеют не только знаниями, но и способностями применять их на практике, а также умением работать в коллективе.

Решению этих вопросов способствует присоединение Украины к Болонскому процессу и связанные с ним изменения в системе высшего образования, которые ориентированы, прежде всего, на развитие познавательной индивидуальной деятельности студентов.

Таким образом, перед преподавателями ставится задача обучения студентов самостоятельно приобретать и использовать в практической деятельности новые знания и умения, в том числе в новых областях знаний, непосредственно не связанных со сферой деятельности, расширять и углублять свое научное мировоззрение, эффективно работать в коллективе.

Для решения поставленной перед преподавателем задачи в настоящее время наиболее универсальным и актуальным в пределах кредитно-трансферной системы является использование таких педагогических технологий, как обучение в сотрудничестве и метод проектов.

Основоположниками метода проектов явились американский философ и педагог Дж. Дьюи, а также его ученик В.Х. Килпатрик. Изучением данной технологии обучения занимались также Е.С. Полат, В.В. Гузеев, А.В. Хуторский, Д.Жак и др.

Гузеев В.В. дает следующее определение: «Проект – это специально организованный учителем и самостоятельно выполняемый учащимися комплекс действий, где они могут быть самостоятельными при принятии решения и ответственными за свой выбор, результат труда, создание творческого продукта» [1].

При этом Д. Жак выделил критерии эффективности учебного проекта [2], такие как: практическая ценность, самостоятельность исследования, гибкость в направлении и

скорости работы, ориентация на способности, широкий спектр охватываемых задач, взаимодействие участников проекта.

Все вышеуказанные критерии были учтены при разработке заданий к групповым самостоятельным работам и индивидуальным проектам в курсах «Экономическая информатика» (для студентов специальности «Международная экономика»), «Основы информатики» (для студентов специальности «Практическая психология»), «Информатика и компьютерная техника» и «Компьютерные сети и телекоммуникации» (для студентов специальности «Менеджмент организаций»).

Первое знакомство студентов с методом проектов, который является одной из технологий личностно-ориентированного обучения [3], происходит в форме презентации данного метода, а также студенческих проектов прошлых лет обучения с указанием слабых и сильных мест. Следует подчеркнуть важность роли преподавателя на этом этапе в связи с необходимостью побуждения в студентах мотивации именно к самостоятельной проектной деятельности, что в настоящее время год за годом становится все тяжелее, в том числе из-за коммерциализации процесса обучения.

Метод проектов полностью реализуется в мультимедийных презентациях и разрабатываемых студентами электронных мультимедиа-сайтах. Разработка таких проектов дает возможность студентам логически и творчески мыслить, представляя конечный результат и достижение цели. Важным в этом направлении является также связь заданий со специальностью. Так, студенты специальности «Менеджмент организаций» разрабатывают презентации, а затем сайты гостиниц, отелей, ресторанов, кафе, фирм (в зависимости от выбранной специализации); студенты специальности «Практическая психология» программируют психологические тесты и разрабатывают соответствующие презентации; студенты специальности «Международная экономика» решают комплексные задачи с анализом и обработкой экономической информации и построением диаграмм, а также разработкой баз данных.

Самостоятельная работа студентов базируется, безусловно, на теоретических и практических знаниях, полученных в ходе изучения соответствующих дисциплин. Причем в процессе подачи теоретического материала особое внимание уделяется формированию целостного представления о той проблеме, которую студенты смогут решить, используя полученные знания. Немаловажным фактором в данном случае выступают также разработанные автором гипертекстовые документы с теоретическим материалом и гипермедиа-примерами. По ходу работы всегда возникает потребность в дополнительной информации, которую студенты могут получить самостоятельно из данных разработок, из книг, Интернета, от преподавателя, от других специалистов в данной области или из иных источников. В этом случае мотивация очень высока. Знания, добытые самостоятельно и с хорошей мотивацией наиболее прочны и эффективны. Студенты, выполнившие некоторую серьезную работу от начала и до конца, получают хороший стимул для дальнейшей учебы, проходят очередной этап самоутверждения в жизни. И конечно, они видят, как полученные знания находят практическое применение, что делает процесс обучения значительно более эффективным.

Достаточно весомой проблемой для преподавателя при использовании данного метода является отсутствие часов на проверку индивидуальных проектов. Ведь контроль за СРС (так называемые индивидуальные занятия) подразумевает, что за это время необходимо проверить выполненные студентами самостоятельные работы за компьютером, проверить законспектированный материал с выполненным сравнительным анализом, схемами, таблицами и т.п., опросить теоретические вопросы, вынесенные на самостоятельную проработку, дать консультацию по проблемным темам и, безусловно, по выполнению индивидуальных проектов. Учитывая, что на проверку модульных контрольных работ, которые студенты пишут менее чем два часа, дается 0,25 часа на одного студента, то отсутствие часов на проверку индивидуального проекта, на

выполнение которого студентам отводится 20-30 часов, вызывает, по меньшей мере, удивление.

Таким образом, преподаватель предстает в новой интересной, но сложной роли координатора работы студента (или команды студентов) над новыми актуальными профессиональными проблемами. Замечено также, что внедрение метода проектов в образовательный процесс приводит к повышению мотивирования студентов к обучению в целом, возрастает количество студентов, участвующих в научных и практических конференциях.

Литература

1. Метод проектов // Серия «Современные технологии университетского образования» / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. Республиканский институт высшей школы БГУ. – Мн.: РИВШ БГУ, 2003. – Вып.2.

2. Жак Д. Организация и контроль работы с проектами // Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению. Сборник рефератов по дидактике высшей школы / Белорусский государственный университет. Центр проблем развития образования. – Мн.: Прописи, 2001.

3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М. Академия. — 1999.

УДК 378.146 (477.62) (043)

Сирмаїїх І. В., кандидат економічних наук, доцент

ПРО «ОБОВ'ЯЗКОВЕ» АБО «НЕОБОВ'ЯЗКОВЕ» СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНІВ У МДГУ

Сьогодні, в час глобалізації, ні в кого не викликає сумнівів необхідність інтеграції України в міжнародне співтовариство як з економічного та політичного, так і з наукового та освітнього аспектів даної проблеми. Міністерством освіти і науки України ведеться активна робота щодо роз'яснення та впровадження положень Болонської декларації, про що свідчать документи, розміщені на сайті Міністерства. Не залишається осторонь і Маріупольський державний гуманітарний університет: проводяться численні семінари, готуються матеріали та положення, що розкривають сутність процесів у вищій школі, необхідних для приєднання до європейського освітнього простору.

Можна зазначити, що впровадження модульно-рейтингової технології в навчальний процес ВНЗ є, безумовно, необхідним, оскільки має такі переваги: активізує навчально-пізнавальну діяльність студентів; підвищує мотивацію навчання студентів; спонукає до систематичної підготовки та підвищення рівня організованості самостійної роботи; стимулює студентів до творчої наукової роботи; надає можливість об'єктивно оцінити набуті студентами знання, вміння і навички. Все це є головним при вивченні математичних дисциплін, тому що вивчити той об'єм матеріалу, який розглядається протягом семестру, перед екзаменом неможливо, якщо немає систематичної підготовки.

Метою даної роботи є аналіз підсумкового контролю знань студентів. Згідно положення про організацію КМСОНП в МДГУ всі курси повинні закінчуватися обов'язковим екзаменом або заліком. Доцільним є і те, що до екзамену допускаються лише ті особи, які набрали протягом семестру не менше 35 балів, подали всі розрахункові роботи і створили індивідуальний проект.

Але автор вважає, що кредитно-модульна система не передбачає обов'язкового складання заліків чи екзаменів, що дозволяє студентам вивільнити ще більше часу для самостійної роботи.

В даний час в МДГУ, якщо студент іде на екзамен, то робить це за власним бажанням. Але він не може отримати максимальну кількість балів (25 балів він може

заробити тільки складаючи екзамен). Тому студенту-відміннику все рівно приходится готуватися до «необов'язкового» екзамену.

Кафедра математичних методів пропонує систему переводу балів, згідно якої студент може набрати 100 балів в кінці вивчення дисципліни без складання екзамену (табл.1):

Таблиця 1.

**Система переводу балів у 100 бальну систему,
у разі якщо студент не бажає складати екзамен.**

Кількість балів, що набрали студенти на протязі семестру (максимальна кількість – 75 балів)	За 100 бальною шкалою МДГУ
75-68	100-90
67-60	89-80
59-56	79-75
55-52	74-69
51-45	68-60
44-35	Обов'язкове складання
Менше 35	Не допускається до складання

Тобто, якщо оцінка, отримана при переводі балів, студента влаштовує, то він має право на екзамен не йти. Якщо ж він хоче покращити свій результат і додати до набраних ще бали за екзамен, то за правильну відповідь може максимально одержати на екзамені 25 балів. Але, якщо у студента буде можливість отримати максимальну кількість балів без складання екзамену (заробити автоматичні оцінки), то завдяки цьому у студентів активізується їх внутрішня мотивація.

УДК 372.8:004 (043)

Дяченко О. Ф., асистент

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Стратегия модернизации украинского образования, вхождения Украины 19 мая 2005 года в Болонский процесс ориентирует высшие учебные заведения на существенное обновление образовательной деятельности, предъявляя определенные требования к высшему образованию по созданию условий для развития мобильности граждан, их самореализации и востребованности в обществе, что на институциональном уровне предполагает:

- развитие многоуровневой системы подготовки кадров;
- использование системы кредитных и бально-рейтинговых единиц для оценки образовательной деятельности студентов;
- возрастание мобильности студентов, преподавателей и исследователей;
- разработку внутриуниверситетской системы контроля качества образовательной деятельности университета;
- совершенствование организационной структуры университета в логике Болонского процесса.

В контексте Болонской декларации в вузе меняется идеология подготовки специалиста, формируются новые задачи развития образовательного процесса, в котором основное место уделяется личностно-ориентированному образованию, направленному на формирование компетентности в сфере профессиональной деятельности и устойчивой

мотивации к обучению в течение всей жизни, а также на создание учебной и профессиональной мобильности.

Эти накапливающиеся изменения, привели к созданию Министерством образования и науки Украины рабочей группы для подготовки проекта Закона Украины "О внесении изменений к Закону Украины "О высшем образовании" в соответствии с требованиями Болонского процесса". Модернизация отечественного образования на период до 2010 года, обозначает по сути, изменение образовательной концепции. Поэтому ориентир для системы профессионального образования - это новые возможности образования и, в частности, возможности, связанные с идеологией компетентного подхода.

На первый план выходит понятие «профессиональная компетентность». Вне зависимости от основания классификации ключевых компетенций информационная компетентность является инвариантной в существующих на сегодняшний день украинских и зарубежных программах, посвященных компетентному подходу в образовании.

Анализ ситуации показывает, что в современном состоянии методика преподавания информатики, по-прежнему, больше направлена на формирование знаний, умений и навыков, чем на формирование ключевых компетентностей. Это делает ее недостаточно эффективной. В подтверждение этих слов говорит тот факт, что при обилии различных программ и предметов по информационно-коммуникационным технологиям остается высоким процент, не умеющих полноценно применять ИКТ в своей профессиональной деятельности и использовать специализированное программное обеспечение.

Информационная компетентность представляет собой направление, которое возникло непосредственно под воздействием новых информационных технологий. Это одна из базовых компетенций личности по мнению таких украинских и российских ученых как Е.И. Пометун, С.А. Ракова, Е. И. Локшина, И.Ф. Зимняя, О.Г. Мутовкиной, А.К. Маркова и др., которая является основной составляющей профессиональной компетентности. На основании анализа работ выше указанных авторов информационную компетентность специалистов-гуманитариев можно определить как средство организации предметно-специальных знаний, которые обеспечивают принятие эффективных решений в профессиональной деятельности.

Анализ работ Абдуллиной О.А., Слостенина В.А., Подымовой В.А. позволил выделить три структурных компонента информационной компетентности при изучении дисциплин направления «Информатика» на гуманитарных факультетах:

– мотивационно-ценностный — наличие желания, потребности, мотивации к получению знаний, умений и навыков в области информатики и информационных технологий, а также побуждения к использованию их в своей профессиональной деятельности;

– когнитивный — знания о возможностях информационных технологий и формах их применения в профессиональной деятельности, а также мировоззренческие, естественные и технические знания, отражающие систему современного информационного общества;

– операциональный, включающий умения использовать информационные технологии, применять способы и действия, определяющие операционную основу поисковой познавательной деятельности, опыт в сфере поисковой деятельности программного обеспечения (ПО) и технических ресурсов, опыт отношений «человек-компьютер»

Колин К.К рассматривает структуру информационной компетентности как комплексное научное направление, имеющее междисциплинарный характер, где одинаково важны как фундаментальные, так и прикладные исследования, а содержание обучения информатике зависит от конкретной специальности.

Например, информатику студенты-документоведы начинают изучать уже на первом курсе, когда они еще не подготовлены к восприятию и пониманию специфики профессионального смысла рассматриваемых задач. Перечень таких задач вызывает у них

появление психологического барьера, поэтому элементарное превращение информатики в некое компьютерное сопровождение специальных дисциплин непродуктивно и не позволяет достичь поставленной цели. Чтобы избежать такой ошибки, необходимо предусмотреть осуществление пропедевтики специальных знаний в рамках вводного курса. Реальным шагом является изучение наиболее общих закономерностей обработки информации на примерах близких к профессиональным. Отсюда следует, что необходимо решение, как минимум, двух проблем:

1) максимально полной и точной классификации всей профессиональной информации;

2) создание системы учебных примеров, соответствующих этой классификации и реальным профессиональным задачам по обработке информации каждого класса.

Далее определяются средства, которые позволяют решать эти вопросы. Спектр достаточно широк: различные процессоры, системы управления базами данных, специализированные пакеты и т.п.

Одним из элементов технологии обучения является контролируемая самостоятельная работа, главная цель которой — расширить и углубить знания, умения и навыки, предотвратить их забывание, развить индивидуальные наклонности и способности обучаемых. Кроме того, самостоятельная работа несет в себе и воспитательную функцию, что в целом способствует совершенствованию подготовки специалистов.

В каждом из изучаемых курсов предусматриваются организация контролируемой самостоятельной работы: компьютерное тестирование; составление и защита отчетов по лабораторным работам; написание рефератов по определенным темам; выступления с докладами и т.п.

Наиболее эффективным способом активизации и совершенствования самостоятельной работы студентов является применение метода проектов. Использование этого метода создает психолого-дидактические условия для развития профессиональной мотивации и формирования информационной компетентности будущего специалиста.

Для того, чтобы включить в процесс работы всех обучаемых, независимо от уровня подготовки по предмету, студентам предлагается самим выбрать тему проекта. Проблема любого проекта взята из реальной профессиональной деятельности, для решения которой студенту необходимо применить полученные ранее знания, как по информационным технологиям, так и по документоведению.

На основании теоретического анализа проблемы и практической работы выявлены педагогические условия, которые способствуют эффективному развитию информационной компетентности:

- использование технологий активного обучения в органичном сочетании с традиционными формами и методами;
- модернизация содержания подготовки по информационным технологиям на основе компетентностного подхода;
- разработка системы непрерывного развития и совершенствования информационной компетентности;
- порталная технология обучения;
- метод проектов.

Литература

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. Кадров / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева, А.Е. Петров; Под ред. Е.С. Полат. — М.: Издательский центр «Академия», 1999. — 224 с.

3. Пометун О.І. Компетентісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів.- К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.2004 р., 10 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ**

УДК 658.152:331.108.5”312”(043)

Бритченко Г. И., доктор экономических наук, профессор

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА КАЧЕСТВА ПЕРСОНАЛА

В современных условиях хозяйствования предприятие нуждается в измерительной системе, базирующейся на системном подходе, который учитывает точку зрения всех групп интересов. Учитывая современную практику управления, предприятие сегодня следует рассматривать как социотехническую систему. Исследование сути и практики управления большими системами, в особенности социотехническими, приводит к выводу, что успех процесса управления, кроме других объективных условий, во многом определяется поведенческими мотивами управляемого объекта, психологическим состоянием системы.

Из вышеизложенного вытекает логическое заключение о необходимости выработки предпосылок и основ для коренного изменения анализа результативности всех хозяйственных процессов, в том числе и инвестиционной поддержки качества персонала. Таким образом, для оценки ее результативности необходимо создание специальной системы, которую мы будем называть системой мониторинга инвестиционной поддержки качества персонала.

Чтобы объективно и обоснованно оценить результативность инвестиционной поддержки качества персонала, предприятию не следует использовать большое количество показателей, поскольку такая практика приведет к появлению избыточных данных.

Чтобы не допустить подобной ситуации целесообразно использовать уже известную практику привлечения персонала к добровольному участию в разработке критериев измерения результативности. В этом случае можно избежать атмосферы поднадзорности и в результате участия руководителей в принятии соответствующих решений программы инвестирования.

В основе разработки предлагаемой системы мониторинга должны быть положены рамочные организационные условия типа «человек-техника». Само понятие «человек-техника» исходит из того, что предприятие не должно тратить средства исключительно на технику и организацию, а учитывать одновременно аспекты управления персоналом. Подобный подход справедлив к проектированию системы мониторинга инвестиционной поддержки качества персонала, которая должна включать в себя в качестве взаимосвязанных компонентов соответствующую организационную структуру, человеческие ресурсы и технические средства. Это необходимо для отбора рациональных показателей, которые должны благоприятно влиять на внутрифирменную атмосферу. Тем самым будет гарантирован системный подход к организации инвестирования, учитывающий желания и потребности сотрудников предприятия. В этом случае система мониторинга может рассматриваться как информационная система в широком смысле, которая среди прочего обладает и характеристиками организации «человек-техника», то есть, предназначена для отслеживания слабых и сильных сигналов изменения качества персонала, повышения эффективности использования персонала, информационной технологии и организационной структуры инвестиционной поддержки. Подобная информационная система состоит из людей, которые в рамках оптимальной организации процесса коммуницируют между собой с помощью информационных технологий. Система мониторинга ставит своей главной целью постоянное улучшение производственных процессов. Однако, при организации системы мониторинга

інвестиційної підтримки якості персоналу важно враховувати не тільки інтереси підприємства в підвищенні якості персоналу, але і приймати во увагу зовнішні фактори, впливаючі на її організацію.

Возникає необхідність відслідковувати результативність інвестиційної підтримки якості персоналу в режимі реального часу; складати оперативні звіти про результати інвестування за найбільш короткі проміжки часу (місяць, рік), враховуючи довготривалий характер окупності цих інвестицій; порівняння цільових результатів з досягнутими. На основі такого порівняння робляться висновки про сильні і слабкі сторони в реалізації інвестиційної підтримки якості персоналу, динаміку їх змін, а також про сприятливі і несприятливі тенденції розвитку зовнішніх умов, в яких доведеться працювати. Зміна зовнішньої і внутрішньої середовища підприємства втягує за собою перегляд цільових параметрів: необхідно перевірити, наскільки оптимально поставлені цілі інвестиційної підтримки якості персоналу в нових умовах, чи зможе підприємство в зв'язку з трапившимися змінами досягти поставлених перед ним цілей в області інвестування в розвиток персоналу. На основі змін цільових параметрів, а також прогнозу змін слабких і сильних сторін самого підприємства коригується план дій для досягнення поставлених цілей інвестиційної підтримки якості персоналу.

Предбачувана система моніторингу інвестиційної підтримки якості персоналу дозволяє не тільки всебічно проаналізувати ефективність інвестування в працівників, але й надає всі основи розглядати діяльність цієї системи в межах загального контролю діяльності підприємства.

УДК 658(477)"312"(043)

Мацука В. М., кандидат економічних наук, доцент

ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Сучасні умови розвитку економіки України вимагають ґрунтованої та комплексної оцінки можливостей інтеграції країни до світового господарського простору. Перспективи такої інтеграції значною мірою залежать від місця і ролі країни в глобальному економічному просторі, які у свою чергу визначаються поточними конкурентними позиціями країни та, що більш важливо, її здатністю забезпечувати умови для довгострокової конкурентоспроможності національної економіки.

Явні конкурентні переваги економіки України включають: якість залізничної інфраструктури, якість початкової освіти, доступ до вищої освіти, якість математичної і природничонаукової освіти, якість освітньої системи, практика наймання і звільнення, витрати на звільнення персоналу, відношення продуктивності праці до зарплатної плати, участь жінок у трудовій діяльності, контроль за міжнародною дистрибуцією, здатність до інновацій.

Слабкими сторонами України є: інфляція, торгові бар'єри, податковий тягар, обмеження на рух капіталу, ефективність антимонопольної політики, якість автомобільних доріг, якість авіаційної інфраструктури, професіоналізм керівників вищої ланки, відтік кваліфікованих кадрів, середня тривалість життя.

Проблемні для нашої країни аспекти – етична поведінка компаній, захист прав власності, прозорість ухвалення урядових рішень, дієвість аудиторських і бухгалтерських стандартів, ефективність використання державного бюджету, захист прав інтелектуальної власності, довіра суспільства до політиків, тягар державного регулювання, ефективність корпоративного управління.

Набуття Україною конкурентоспроможності у сучасному світі нерозривно пов'язане із модернізацією її економіки. Як засвідчує міжнародний досвід, важливою складовою мобілізації інституційних чинників зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є підприємництво.

Реалії формування підприємницького ресурсу в українській економіці свідчать, що цей процес натрапляє на ряд істотних перешкод: реформи, що проводяться, не завжди відповідають рівневі розвитку підприємництва, унаслідок домінування умов трансформаційних процесів в економіці відбувається надмірне збільшення невизначеності підприємницької діяльності, недосконалість інституційного середовища підприємництва призводить до негативного обмеження свободи підприємницької діяльності.

Стан підприємництва свідчить про те, що його економічні агенти на мають в сучасній економіці України ні матеріально-технічних, ні фінансових чинників для активізації інвестиційної особливо, інноваційної організації власного підприємства відповідно до світових стандартів.

Кардинально змінити такий підприємницький клімат у сучасній Україні можливо за умов:

- забезпечення фінансування інноваційного процесу, збільшення частки фінансування витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;

- розроблення та реалізації системи заходів з активізації інвестиційної діяльності комерційних банків, їх зацікавлення у довгостроковому кредитуванні, а також застосування поряд з кредитами нетрадиційних способів фінансування інноваційних проектів - франчайзингу, лізингу, факторингу та форфейтингу, що створить необхідні умови для переміщення доходів з низькотехнологічних сегментів економіки у високотехнологічні та сприятиме переходу до моделі інноваційного розвитку;

- збільшення потоків іноземних інвестицій у вітчизняні інноваційні процеси;

- формування належного правового середовища для розвитку інноваційної та науково-технічної діяльності, підвищення мотивації підприємця до високопродуктивної і високоякісної діяльності через вдосконалення системи економічного стимулювання шляхом внесення змін до податкового, митного законодавства;

- розробки і впровадження урядової програми, яка забезпечить додаткове фінансування з державного бюджету витрат авторів на патентуванні науково-технічних розробок;

- сприяння розвитку високорозвиненого фондового ринку, венчурного підприємництва, загалом інвестиційно-фінансового сектора економіки;

- забезпечення державної підтримки інноваційного підприємництва через створення венчурних фондів;

- удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності через узгодження вітчизняної нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності з міжнародними стандартами;

- сприяння розвитку малих та середніх вітчизняних інноваційних підприємств, що забезпечить поширення інноваційного підприємництва, розгортання в його середовищі економічної конкуренції;

- забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури, створення регіональних інноваційних центрів;

- розроблення системи експертизи імпортованих технологій за чіткими критеріями;

- запровадження санкцій для підприємств, які використовують імпортні технології, що погіршують стан довкілля, особливо, якщо є вітчизняні аналоги з нижчим рівнем небезпеки для навколишнього середовища;

- формування інноваційної культури суспільства: підтримка наукових видавництв, наукових та науково-популярних видань, розширення освітніх програм, підвищення рівня навчального і наукового процесу тощо.

ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Великий досвід у стратегічному менеджменті накопичений світовою економічною наукою та практикою. Розроблені загальні принципи та рекомендації поведінки підприємства в складному та нестабільному зовнішньому середовищі, а також інструментарій прийняття стратегічних управлінських рішень. Стратегічний менеджмент виступає методологічним інструментом, що дає змогу керівництву підприємства більш повно використовувати потенціал підприємства та успішно переборювати кризи.

Сьогодні в Україні майже з усіх економічних напрямків освіти рівня магістр до циклу нормативних дисциплін введено курс «Стратегічний менеджмент» або «Стратегічне управління». Це свідчить про великий інтерес і вимоги практиків до набуття спеціальних знань зі стратегічного управління підприємством.

Різно змінилися умови функціонування підприємств України на макро- та мікроекономічному рівні у зв'язку з переходом до ринкових методів господарювання [5,8]. Діяльність підприємства в умовах централізовано-планової економіки відрізняється від діяльності, орієнтованої на ринок, як за окремими характеристиками, так і за «поведінкою» в зовнішньому середовищі. Неприйнятним є жорстке адміністрування, традиційні централізовані методи планування діяльності на перспективу на основі досягнутого рівня та екстраполяційних моделей, орієнтація не на ринкові потреби, а лише на можливості підприємства та ін. Аналізуючи фундаментальні риси української економіки, слід зауважити, що вона являє собою своєрідне середовище. Ці риси характеризують технологічний рівень, соціальні традиції й індивідуально-груповий менталітет та ін. Не вдаючись у причини виникнення і прогноз кожного явища, відзначимо тільки виняткову своєрідність України, що робить середовище бізнесу досить особливим, складним серед членів світового співтовариства держав.

Стратегічний менеджмент набув особливого значення і вагомості за останні роки, коли розпочалися ринкові перетворення в економіці України. Досвід цих змін свідчить, що без ринкового реформування економічних відносин неможливі ні раціональне використання ресурсів, ні споживання та ін.

В умовах централізованого управління економікою усі основні функції по управлінню підприємствами виконують державні структури. Тому саме держава виступає в ролі суб'єкта, що формує стратегію підприємства, а директиви державних інститутів здійснюють стимулюючий вплив на економічну діяльність.

В умовах ринкової економіки всі основні функції з управління економічною діяльністю бізнес-структурами здійснюють керівники та власники, саме цими особами розробляється стратегія підприємств.

І.Н. Ігнат'єва повела ретельний аналіз ситуації бізнес-середовища, в якому опинилися підприємства України на сучасному етапі функціонування [3], дала можливість сформулювати наступні риси середовища діяльності підприємств:

1. Активна зміна форми власності підприємств та структури промисловості України.

Нині у структурі промисловості України приватна власність є провідною. За даними статистичного щорічника України більшість підприємств (92,5%) є приватної власності, а отже і обсяг реалізованої продукції в більшості — приватних підприємств.

Спад виробництва і повільний вихід з кризи промисловості України значною мірою пояснюється відсутністю використання усіх переваг корпоратизації як нової сучасної форми господарювання. В Україні в процесі реформування виник значний за масштабами корпоративний сектор, однак його в основному складають акціонерні товариства.

Така організаційно-виробнича структура в сполученні із загальною технологічною відсталістю ще більш ускладнювала реалізацію стратегічних рішень щодо технічних нововведень, вимагаючи значних фінансових витрат (для кожного підприємства) на заміну їх основних виробничих фондів.

2. Нерівномірність розвитку різних галузей.

Ця особливість є прямим наслідком тих змін, що відбулися в економіці України. Галузеві структурні зміни наголошують про зміщення сил в промисловості України.

Нестабільність бізнес-середовища на макрорівні усе більше перешкоджає діяльності підприємств та їхній стратегічній організації. Дедалі більше підприємств вважають, що політична та економічна нестабільність перешкоджають їхній діяльності.

Оцінювати результативність стратегічних рішень, що приймалися на промислових підприємствах відносно формування власного виробничого потенціалу, можливо за результатами аналізу загального стану основних фондів промислових підприємств.

Частка основних фондів підприємств з терміном експлуатації понад 15 років складає близько 40%, обсяги інвестицій в основний капітал продовжували знижуватися до 1998 року.

Вартість основних засобів підприємств, установ та організацій України на 1 січня 2004 року становила 1026,2 млрд. грн., при цьому за рахунок індексації та переоцінки вона збільшилась на 36,7 млрд. грн. [9].

3. Слабкість фінансової системи країни. Проблема одержування фінансування як перешкода для стратегічного підприємства.

Досить вагомим фактором є фінансова система країни, що впливає на стан бізнес-середовища підприємств та їх фінансовий стан.

За даними статистичного щорічника, у 2004 році вже працювали збитково близько 40% підприємств. Зокрема найбільше таких підприємств у легкій промисловості (близько 50%). Рентабельність операційної діяльності підприємств залишалася в межах 3-4%. [9] Цей фактор дуже ускладнював застосування в практиці управління промисловими підприємствами ефективної фінансової стратегії. Посилюється вплив протиріч: з одного боку підприємства потребують позикового капіталу, з іншого боку – низький рівень рентабельності та високий рівень кредитних ставок унеможлиблює отримання позитивних результатів від застосування фінансової стратегії. Дуже слабкий зв'язок фінансового і фондового ринків, з одного боку, і реального сектора економіки з іншого, має для бізнесу негативні наслідки, подолання яких є насущним завданням.

4. Неприятливий інвестиційний клімат, тривале зниження інвестиційної активності.

Аналіз ефективності інвестиційної діяльності характеризує досить слабкі темпи цього процесу в економіці.

5. Дуже висока частка і зростання тіньової економіки, широке поширення корупції та ін.

Тіньова економіка займає за різними оцінками до 50% ВВП, причому обсяг її незмінно збільшується. Бізнес стає невіддільним від тіньової економіки і кримінального середовища, сфера впливу тіньової економіки охоплює більшість великих підприємств.

6. Слабкість контрактної системи, низький рівень державного захисту договорів.

Дана характеристика економічного середовища становить дуже серйозну перешкоду для організації системи стратегічного управління на підприємствах, унеможлиблює реалізацію стратегічних програм, планів, інвестиційних проектів.

Складність умов бізнес-середовища, в якому працюють підприємства України, підтверджує думку про необхідність впровадження стратегічного підходу в механізми управління підприємствами.

Що забезпечує стратегія в діяльності підприємства?

Перш за все, розуміння керівництвом місії існування підприємства, бачення його майбутнього.

По-друге, стратегія забезпечує консолідацію виконання усіх складових потенціалу підприємства, передбачає врахування можливостей розвитку усіх елементів підприємства.

По-третє, стратегія допомагає керівникам розставляти орієнтири та пріоритети для поточної діяльності, вирішувати соціальні програми, поєднувати їх з фінансовими інтересами.

По-четверте, стратегія визначає етапи досягнення цілей підприємства.

Етапи функціонування підприємства завжди пов'язані з розвитком, досягненням більш високого ступеня якості в діяльності.

Відсутність позитивних результатів в діяльності підприємства – це завжди необґрунтованість стратегічного вибору.

Література

1. Бажан Ю.Н. Наступательная инновационная стратегия и роль оценок эффективности в хозяйственном управлении / Бажан Ю.Н., Мейстртик М.И., Пасхавер А.И. – К.: ИЭАН УССР, 1990. – 42 с.
2. Володькина М.В. Стратегический менеджмент: учеб. пособие / Володькина М.В. – К.: Знання, 2002. – 149 с.
3. Ігнатова І.Н. Стратегічний менеджмент: підручник / Ігнатова І.Н. – К.: Каравелла, 2008. – 480 с.
4. Кац І.Я. Предприятие в условиях перехода к рынку / Кац І.Я. – М.: Легпромиздат, 1992. – 150 с.
5. Мескон М. Основы менеджмента / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.; пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 701 с.
6. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. Посіб. / Міщенко А.П. – К.: «Центр навчальної літератури», 2004. – 336 с.
7. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы / Градов А.П. – Лит., 2000. – 589 с.
8. Статистична інформація www.ukrstat.gov.ua
9. Бізнес-середовище в Україні, Міжнародна Фінансова Корпорація, 2003. – 110 с.

УДК 331.108”312”(043)

Перепада Ф. Л., асистент

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Зростаюче значення професійного навчання для організації і значне розширення потреб в ньому в останні тридцять років привели до того, що такі провідні компанії як ІВМ, "Моторола", "Дженерал моторз", щорічно витрачають мільярди доларів на професійний розвиток і навчання своїх співробітників. Ці витрати є капіталовкладеннями в розвиток своїх співробітників, від яких вона чекає віддачі у вигляді підвищення продуктивності, тобто збільшення внеску кожного співробітника в досягнення організаційної мети. Підвищуючи кваліфікацію, робітники стають більш конкурентоздатними на ринку праці. Це особливо важливо в сучасних умовах швидкого застарівання професійних знань, розвитком новітніх технологій виробництва та комунікації.

Традиційним методом визначення потреб в професійному розвитку є атестація. Останніми роками популярними стають методи психологічного тестування (центри оцінки персоналу), за допомогою яких визначається ступінь розвитку тих або інших професійних навиків у співробітників організації. Порівняння результатів оцінки з портретом "ідеального" співробітника дає можливість визначити пропуски в професійній підготовці і передбачити заходи щодо їх ліквідації. Система оцінки персоналу характеризується використанням таких сучасних методів оцінки як комплексна методика ассесмент-центр та метод 360 градусів. За результатами цих методик підприємство та працівник отримує об'єктивну оцінку своїх можливостей та думку оточуючих.

Для організації ефективної системи оцінки діяльності персоналу підприємств необхідно: розробити стандарти результативності праці для кожної посади та встановити критерії оцінки; розробити політику проведення оцінок результативності праці (як часто і кому проводити оцінку); запровадити чіткі процедури формування та документування оцінок праці; запровадити процедури ознайомлення працівника з оцінкою його роботи.

Конкурентоспроможність кадрів досягається лише за умов постійного поглиблення знань, умінь, навичок, сприятливого соціально-психологічного клімату, відповідних умов праці. Конкурентоспроможність персоналу можна визначити як результат його розвитку, котрий досягається через застосування комплексу заходів, що охоплює професійне навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів, а також планування кар'єри персоналу організації. Основна мета розвитку персоналу – збільшення "віддачі" кожного працівника, структурного підрозділу та організації загалом.

Розвиток персоналу є важливим фактором успішної діяльності підприємства. Завданням планування розвитку персоналу є визначення майбутніх вимог, що ставляться до робочих місць, а також планування заходів, необхідних для професійного розвитку працівників.

Потреба в розвитку персоналу визначається через порівняння знань і вмінь працівників з майбутніми завданнями і вимогами. При цьому необхідно враховувати інтереси і побажання працівника, а також його потенціал. Працівники зацікавлені в пристосуванні своєї кваліфікації до вимог робочого місця, в гарантіях виробничого зростання (планування кар'єри): підвищення особистої мобільності на ринку робочої сили; отримання шансів для самореалізації на робочому місці.

Сучасні умови економічної діяльності характеризуються підвищенням ролі персоналу у підприємствах, особливого значення набуває підсистема управління розвитком персоналу, що здійснює навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації, адаптацію нових працівників, оцінку кандидатів на вакантну посаду, поточну періодичну оцінку кадрів. Таким чином, підприємство повинно розробляти і постійно поновлювати свої програми систематичної підготовки і перепідготовки працівників. Програми мають бути складені з урахуванням конкретних особливостей структури персоналу і актуальних завдань розвитку підприємства. Вимогами до проведення ділового оцінювання та планування розвитку персоналу підприємства є: об'єктивність, оперативність, гласність, демократизм, простота, чіткість процедури оцінювання, максимально можлива автоматизація процедури оцінювання. Розрізняють два основних види ділового оцінювання персоналу підприємства: оцінювання кандидатів на вакантну посаду, поточне періодичне оцінювання працівників підприємства. Щодо організації навчання працівників то прийнято виділяти два основних напрями :загальної та професійної підготовки кадрів. Завдяки поєднанню та взаємному впливу процесів оцінки та навчання персоналу підприємства стає можливим досягнути оптимальної реалізації потенціалу кадрового резерву організації.

Література

1. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: Учеб. пособие для вузов / Друкер Питер Ф.; [пер. с англ.] - М., 2000. – 706 с.
2. Бодди Д. Основы менеджмента / Бодди Д., Пейтон Р. [пер.с англ.] - Спб: Издательство «Питер», 1999. - 816 с. - (Серия «Теория и практика менеджмента»)

ПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Невід'ємною складовою світового туристичного процесу є вітчизняна туристична галузь. Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка з року в рік без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту. Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням нашого народу і держави.

Сучасне становище розвитку туристичної галузі в Україні досліджується такими авторами, як Герасименко В.Г., Кузнецова Н.М., Сокол Т.Г., Федорченко В.К., Яновська Н.В. та інші.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного становища туристичної галузі України та, зокрема, Донецької області та визначенні перспективних напрямків її розвитку.

Пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в'їзний) туризм як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державної скарбниці та створення додаткових робочих місць.

Туристична галузь здобуває все більше значення для розвитку економіки в Донецькій області, стрімко інтегрується в національну туристичну індустрію.

Пріоритетний напрямок розвитку в'їзного й внутрішнього туризму є важливим чинником підвищення якості життя населення, створення додаткових робочих місць і збільшення бюджетних надходжень, підвищення авторитету регіону.

Сучасний Донецьк - відомий мегаполіс на пострадянському просторі й у всій Європі. Загальна площа міста, що має 9 адміністративних районів, становить майже 40 тисяч гектарів. Довжина зі сходу на захід - 55 км, з півдня на північ - 23 км. Основна ріка - Кальміус, що впадає в Азовське море.

Природно-заповідний фонд Донецької області становить близько 3% її території. Тут розташовані чотири регіональних ландшафтних парки, національний природний парк, Український степовий заповідник НАН України, ботанічний сад НАН України. На території області виростає більше 200 охоронюваних видів рослин.

У регіоні перебуває 38 природних пам'яток, 13 заповідних урочищ, 1 парк – пам'ятник садово-паркового мистецтва. Тільки в Святогір'ї зосереджено 129 пам'яток археології й 73 історичних, що розповідають про культурну спадщину минулих часів. Це кургани й поселення епохи міді-бронзи, скіфо-сарматські й слов'янські пам'ятники археології, середньовічні городища часів Хазарського каганату й Золотий Орди. Приміром, у ландшафтному парку «Меотида» збереглося більше 60-ти пам'яток археології епохи раннього палеоліту. А Хомутовська степ показує, як виглядало в давній давнині Приазов'я.

Розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку, і є одним з перспективних напрямків структурної перебудови економіки. У свою чергу, важливими факторами розвитку туристичної галузі є природно-рекреаційний й історико-культурний потенціал. Показники розвитку туризму в Донецькій області характеризуються позитивною динамікою.

Ринок промислового туризму в Донецькій області досить своєрідний. На території регіону розташована велика кількість підприємств, де виробництво куди цікавіше, ніж на тій же угорському порцеляновому заводі, а також в інших цікавих місцях. Найвідоміші

маршрути промислового туризму в Донбасі - Артемівський завод шампанських вин (у тому числі з дегустацією продукції), соляні шахти Соледара (ДВО «Артемсіль»), Донецький музей історії промисловості під відкритим небом. Серед менш відомих, але не менш цікавих - мідні рудники Бахмутської улоговини (унікальний пам'ятник історії гірничої справи, металургії й первісної техніки), геологічний пам'ятник природи «Балка Журавльова» (його відвідування заміняє спуск у шахти, тому що характерні для Донбасу вугільні шари тут виходять прямо на поверхню), Музей історії й розвитку Донецької залізниці (де більше 4,5 тисячі експонатів ілюструють історію найстаршої в Україні магістралі) і інших [1]. Тенденція 2008-2009 рр. - усе більше підприємств, що володіють «цікавими видовищами для мандрівників», поліпшують існуючі маршрути, створюють нові й спрощують процедуру їхнього відвідування туристами. «Артемсіль» (соляні шахти в Соледарі) виділив у складі відділу маркетингу фахівців, які організують екскурсії, затверджують розцінки, порядок замовлення екскурсій та інше. Це значно спрощує процес організації екскурсій для турфірм і для самих туристів. В інших містах області також є приклади, коли не підприємства, а місцеві влади починають усвідомлювати туристичну привабливість рідних пенатів і розробляють маршрути, ведуть інформаційно-рекламну діяльність по просуванню туристичного іміджу своєї території. Приміром, місто Кіровське, що розробляє власний бренд – «Кіровське - молода перлина промислового Донбасу». Міськрада ініціювала розробку турмаршруту з відвідуванням місцевого краєзнавчого музею, залишків поселень німецької промислової колонії Мангейм, що перебувала на території міста до Великої Вітчизняної війни, териконів (а в цій місцевості їх предосить), підприємств вугільної галузі, що працюють на території міста. Найближчим часом тут планується створити перший в Україні Музей вугілля. На сьогоднішній день уже зняті рекламні ролики про місто, виданий буклет, розроблена символіка. Міськрада налагоджує контакти із провідними туроператорами області, які займаються прийомом туристів, у тому числі іноземців, у місті з'являються власні туристичні компанії. Комсомольське ставиться до категорії малих міст, його населення - 30 тис. чоловік.

У регіоні поки не ведеться офіційна статистика в сфері промислових турів (скільки об'єктів, скільки мандрівників тут побували й т.д.). Однак «польові» спостереження учасників ринку даних послуг свідчать про збільшення потоку промислових туристів за останні два-три років приблизно в півтора рази. Попит на цю послугу досить специфічний. Забезпечують його в основному іноземці й організовані групи школярів. Для перших можна виставити європейські ціни. Наприклад, цілоденна екскурсія в Маріуполь (з відвідуванням цікавих місць і прогулянкою на катері) - 200-250 дол. США, на Артемівський завод шампанських вин - порядку 250-275 дол. США. У такі пропозиції включені транспортні послуги й супровід гіда-перекладача. Для школярів пропозиції простіші й дешевші. Наприклад, подорож у соляні шахти ДВО «Артемсіль» коштує 25 грн. з людини - плата за вхід та екскурсію.

Аналізуючи в цілому ситуацію, пов'язану із промисловим туризмом у Донбасі, учасники ринку говорять, що ініціатива поки за пропозицією. Тобто іноземці їдуть, тому що подібні екскурсії часто включаються приймаючою стороною в програму їхнього перебування. Школярі теж їдуть тому, що їм було запропоновано. Українці рідко бувають так, щоб клієнт, почувши про цікаве місце, сам виявив ініціативу: подзвонив, замовив поїздку й т.д.

Сьогодні промисловий туризм у Донбасі тільки починає розвиватися, однак перспективи в цій сфері в нашого регіону колосальні. У цьому питанні не потрібно конкурувати розкритими туристичними регіонами України - треба вдало знайти серед них своє гідне місце. Але тільки пропонувати свої промислові визначні пам'ятки, забуваючи про унікальні історичні, природні пам'ятники, - знову ж неефективно. Досвід місцевих (як і закордонних) туристичних фірм показує, що найбільшим попитом користуються пропозиції із серії «міський туризм + пляжний відпочинок»: Будапешт +

озеро Балатон; Прага + Карлови Вари; Пекін + острів Хайнань й інших. У Донецькій же області подібних турів поки немає.

Родзинка туристичного іміджу - немислиме сполучення потужних промислових гігантів і найкращих куточків недоторканої природи - степів, лісів, крейдових скель Святогір'я, Кам'яних Могил, унікальних араукарій - окам'янілих дерев (вони знайдені у двох місцях на земній кулі - в Америці і у нас, у Донбасі). Удалий у цьому плані бренд, що просуває Обласна державна адміністрація, - «Донбас - туристичне відкриття».

Оптимістичний прогноз говорить, що бурхливий розвиток промислового туризму в Донецькому регіоні можливо побачити вже в найближчі два-три роки. Для реалізації цього має бути напружена й системна робота місцевої влади й турфірм. Це - створення відповідного іміджу, позиціонування на внутрішньому й зовнішньому туристичному ринку, розробка маршрутів, упорядкування об'єктів й інфраструктури, навчання й т.д. Багато що із цих завдань є частиною Комплексної програми розвитку туризму й рекреаційної галузі Донецької області на 2005-2010 роки [2], у якій чимала увага приділена в тому числі й промислового туризму в Донецькому краї.

Література

1. Теория исследований районов Донбасса: Учеб пособие/ Авт.- сост.: А.Я Бовсуновская, С.Н. Голубничая. – Донецк : ДИТБ, 2003. – 130с.
2. Комплексна програма розвитку туризму і курортно-рекреаційної галузі на 2005-2010 роки. – Донецьк, 2005.- 25с.

УДК 338.46.001.76(043)

Avdan Oksana, teacher

THE PERFORMANCE MEASURES OF INNOVATION SUCCESS IN THE HOSPITALITY SECTOR

Hospitality and tourism is one of the largest service industries in the world: the World Tourism Organization estimates there will be one billion tourists a year by 2010.

Clearly, there is an opportunity to research innovation in this global service industry that is characterized by the intangible, experiential nature of its products and services, yet there have been few recently published academic studies in hospitality innovation.

The service sector is nowadays a major component of advanced economies accounting for between 50% and 75% of jobs and added value in most European countries.

Technology and innovation are increasingly recognized as major forces behind the growth of services.

In recent years, the hotel industry has brought in significant changes to adapt to the development and use of new technologies.

The capacity to innovate, that is, the potential to adopt and use new technologies in the productive and management process, is increasingly seen as a factor in determining competitiveness. This capacity in the tourism sector is directly linked to information and communication technologies (ICT) and to human capital.

Should innovation have repercussions on the profitability obtained by hotels, such repercussions may be favourable (external economies) or unfavourable (external diseconomies). Technological externalities can affect costs by reducing them. Nevertheless, information has the particular characteristics of public goods and as such, the use of information by a hotel does not diminish the amount available to other hotels. Consequently, a hotel that does not invest in innovation could get the advantages from the externalities without defraying the costs of innovation. This implies that the hotel which innovates may have relatively less profitability than the one that does not innovate as much.

The importance of innovation as the key driver of sustained success has been well documented in the marketing and hospitality literature. In the past decade, several studies have

investigated the success factors associated with service innovations. Few of these studies, however, have dealt with hospitality innovations. Hospitality firms develop innovations with specific objectives and goals in mind and have several approaches to measure performance accordingly. However, no research in hospitality innovation has addressed the question of whether hospitality firms should have different approaches depending on their objectives for the individual innovation projects.

To survive in the marketplace, hospitality businesses are consistently forced to modify and update their portfolio mix to meet the changing needs and wants of their target market segments. For example, a hospitality organization may consider the need to add a new brand to its range in response to the dynamic nature of its operating environment. A hotel may also be forced to develop new services to fill empty hotel rooms during off-peak seasons or to retain a good relationship with its customers. In addition, a hotel or a restaurant might have reached the maturity stage of its life cycle and may be in decline. Only by revising and improving the old concept may sales levels be maintained. Therefore, successful hospitality organizations need to implement sophisticated marketing techniques, such as the ability to successfully develop innovations. Innovations are critical for not only survival but also for long-term stability and profitability.

An innovation can be an idea, practice, process, or product that is perceived as new by an individual and that transforms a new problem-solving idea into an application.

Despite the importance of innovations, the success rate of new services is low. Indeed, 4 of 10 innovations fail in the marketplace. There are no official figures available for hospitality innovations; however, it is suggested that the failure rate is even higher in the hospitality industry because such a high number of new hotel and restaurant concepts fail every year. This high failure rate might be related to the limited knowledge about how to achieve success with hospitality innovations. As a result, hospitality managers have to rely on gut feeling, speculation, and their own limited experience about the keys to innovation success.

The sources of failure for hospitality innovations might be widespread.

Possible reasons for failure are that hospitality managers might develop a personal favorite idea without conducting market research, the new offer might be incorrectly positioned in the marketplace, or badly communicated to its potential customers. Perhaps the idea might be innovative but the market too small or the costs too high so that the financial returns are quite disappointing. Thus hospitality companies face a problem: They must develop new services; however, the risk of failure is high and, at the same time, the knowledge of how to create successful innovations is limited.

Service innovations are often developed for financial reasons, such as increasing revenues and profits. On the other hand, hospitality firms develop innovations not only for financial goals but also to achieve different performance objectives. In addition to financial performance measures, customer satisfaction and employee feedback are also important performance measures of innovation success in the hospitality sector.

Obviously, hospitality organizations have specific, but not always the same, aims for developing innovations and therefore have different approaches to measuring innovations performance. In defining the factors that influence the success of innovations, it is essential to identify what represents success from the service firm's position. However, no research in hospitality innovation has addressed the question of whether hospitality firms should have different innovation management approaches depending on their objectives for the individual innovation projects.

References

1. Anthony, S., Eyring, M., & Gibson, L. (2006). Mapping your innovation strategy. *Harvard Business Review*, 84(5), 104-113.
2. Avlonitis, G., Papastathopoulou, P., & Gounaris, S. (2001). An empirically-based typology of product innovativeness for new financial services: Success and failure scenarios. *Journal of Product Innovation Management*, 18(2), 324-342.
3. Chebat, J. C., & Kollias, P. (2003). The impact of empowerment on customer contact employees' roles in service organizations. *Journal of Service Research*, 3(1), 66-81.
5. Central Intelligence Agency. (2008). *The world factbook 2008*. Retrieved March 2, 2008.
6. Enz, C., & Siguaw, J. (2003). Revisiting the best of the best: Innovations in hotel practice. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 44(5/6), 115-123.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

УДК 341.123.043(043)

Годованик Є. В., асистент

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Проблемні питання діяльності Ради Безпеки ООН (далі: РБ) щодо підтримання міжнародного миру та безпеки об'єктивують на сучасному етапі необхідність доктринальної розробки оптимальної концептуальної, інституційної та нормативної моделі цього органу, що має відповідати принципово новим загрозам та викликам, забезпечуючи таким чином найповніше досягнення цілей та реалізацію принципів ООН в частині здійснення його спеціальної компетенції у вказаній сфері.

Слід відзначити, що зазначена проблематика досить ретельно розглядається як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, протягом останніх років щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як М.О. Баймуратов, В.Н. Денисов, К.О. Савчук, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андрєєв. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародно-правових питань реформування РБ на сучасному етапі. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання комплексного аналізу існуючих концептуальних основ такого реформування, що вбачається необхідним елементом та основою будь-якої інституціональної модернізації головного органу ООН, а тому така постановка проблеми є новою для науки міжнародного права, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове значення такого дослідження, а також його безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Виходячи з поставленої проблематики, в першу чергу необхідно правильно визначити поняття «реформа», включаючи етимологію цього терміну, встановити належні цілі, завдання, принципи та концептуальні основи комплексного реформування РБ як невід'ємної структурної частини інституційної реформи ООН в цілому.

Так, у загальному значенні реформа (франц. *reforme* – перетворення) у будь-якій сфері життєдіяльності людини означає «перетворення, зміну, перебудову» [1]. В.А. Ліпкан і О.С. Ліпкан визначають реформу у сфері національної і міжнародної безпеки як «прогресивне перетворення, зміну, перебудову якої-небудь сторони громадського життя (порядків, інститутів, установ) при збереженні основ існуючого соціального строю» [2]. У свою чергу, «реформувати» означає «змінювати шляхом реформ, перетворювати» [3].

Природно, що будь-яка реформа має сенс, суспільно-політичне та юридичне значення виключно за умови важливих та актуальних цілей реформування, якими, у свою чергу, обумовлюються конкретні завдання, на вирішення яких спрямовані відповідні дії компетентних органів, інституцій, посадових осіб, що є цілком справедливим і у випадку модернізації органу міжнародної організації, тобто на міжнародно-правовому рівні регламентації відповідних перетворень, змін чи загальної інституційної перебудови такого органу.

Аналізуючи сучасну міжнародно-правову проблематику реформування ООН, варто погодитися з М.О. Баймуратовим в тій частині, що «проблема реформування ООН прямо пов'язана із проблемою неефективності цієї найкрупнішої та єдиної універсальної

міждержавної організації, яка почала виявлятися у 70-х роках минулого століття» [4]. В цьому контексті варто також відзначити загальні пропозиції щодо реформування ООН, що висловив М. Бертран. По-перше, він обґрунтував важливість розробки концепції міжнародної організації нового типу, необхідність чіткого формулювання її завдань, цілей, а також визначення її нових інституційних меж. По-друге, М. Бертран звернув увагу на наявність перешкод, які існують на шляху реформ, посиляючись на структурну децентралізацію системи ООН, яка практично блокує будь-яку між агентську чи міжустановчу координацію, на протидію з боку Секретаріату ООН будь-яким змінам, нововведенням. По-третє, підкреслюється, що реформам заважає і той факт, що уряди країн — членів ООН недооцінюють цю унікальну міжнародну організацію. По-четверте, М. Бертран вказав на поступовість у підході до процесу змін в ООН, зазначивши при цьому основні критерії такої всеохоплюючої реформи, серед яких: значимість реформи; першочергове здійснення реформ там, де існує найменший опір; заінтересованість у проведенні реформ держав-членів; реформи мають сприяти подальшим реформам, тобто це має бути постійним логічним процесом [5].

З точки зору дослідження саме концептуальних (базових, світоглядних) засад процесу реформування РБ на сучасному етапі, перш за все, слід відзначити, що така реформа має бути невід'ємною частиною інституціональної реформи ООН в цілому та відповідати паралельному реформуванню інших інституцій, що входять до системи ООН, адже в цілому можна погодитися з висновком про те, що «модифікація концептів світового розвитку призвела до ситуації, у якій ООН, створена в результаті конференції у Сан-Франциско, проведеної більше 60 років тому, перестала відповідати за багатьма своїми напрямками діяльності потребам держав-членів та світового розвитку» [6]. По-друге, реформування РБ концептуально повинно бути спрямоване на підвищення ефективності діяльності цього головного органу ООН спеціальної компетенції шляхом приведення організаційно-правових, компетенційних (функціональних) та нормативних (статутарних) аспектів його організації та діяльності у відповідність до сучасних фактичних загроз, викликів та міжнародних політико-правових та соціально-економічних умов на даному конкретно-історичному етапі. По-третє, доктринальні пропозиції щодо реформування РБ повинні мати реалістичний характер, тобто не суперечити безпосередньо і прямо найважливішим національним інтересам постійних членів РБ, що дозволить у перспективі прийняти такий варіант змін у відповідності до чинного імперативного механізму, встановленого ст. ст. 108, 109 Статуту, адже міжнародне право виступає єдиним інструментом, здатним стати легітимним джерелом вирішення як інституціональних проблем ООН як такої, так і створення принципово нової системи колективної безпеки на універсальному рівні, що дійсно мала б всезагальний та рівний для всіх членів світового співтовариства характер. Таким чином, як здається, концептуально реформа РБ може відбутися та принести позитивний результат для забезпечення міжнародного миру та безпеки при дотриманні таких основних умов: а) проведення в рамках великої інституціональної реформи ООН у якості її невід'ємної складової частини; б) спрямованість на вирішення сучасних загроз і викликів та приведення у відповідність до міжнародної обстановки, що склалася у сучасному світі; в) реалістичність, тобто відсутність прямих суперечностей національним політичним та економічним інтересам постійних членів РБ; г) будь-яке інституційне реформування РБ, як і будь-якого іншого головного органу ООН, має відбуватися виключно шляхом внесення змін і доповнень до Статуту ООН як єдиного універсального документу, здатного забезпечити міжнародно-правову легітимність таких перетворень.

Таким чином, вперше проведений системний аналіз концептуальних засад сучасного реформування РБ дає змогу зробити загальний висновок про те, що необхідною умовою досягнення поставлених завдань щодо модернізації вказаного органу та міжнародної організації в цілому є адаптація інституційного механізму ООН до принципово нових загроз та викликів шляхом внесення змін і доповнень до Статуту, що мають на меті

підвищення ефективності такої діяльності через посилення її головних органів, в першу чергу – РБ як органу спеціальної компетенції у вказаній сфері, а також адаптації міжнародного права, перш за все – положень Статуту ООН, до сучасних фактичних умов.

Література

1. Реформа // Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1989. – С. 443.
2. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С. Національна і міжнародна безпека. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – К.: «ТЕКСТ», 2008. – С. 292.
3. Реформировать // Словарь иностранных слов. – С. 443.
4. Баймуратов М.А. Международное публичное право. – Х.: Одиссей, 2007. – С. 266.
5. Цит. за: Мацейко Ю.М. Історичний досвід реформування ООН і сучасність // ООН у системі міжнародних відносин: історичний досвід і перспективи: Ювілейний збірник, присвячений 50-річчю ООН/ Ю.М.Мацейко та ін.–К.: Либідь, 1995. – С. 11.
6. Баймуратов М.А., Мелинишин В.Б., Волошин Ю.А. Организация Объединённых Наций в условиях глобализации: вопросы модернизации и повышения эффективности деятельности / Под ред. засл. деятеля науки и техники Украины, д. ю. н., проф. М.А. Баймуратова: Монография. – М.: ТрансЛит, 2008.– С. 241.

УДК 343.915 (2И)

Жукова Т. С., старший викладач

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНИ ТА ІТАЛІЇ

У сучасних умовах світових економічних і політичних процесів, що характеризуються глобалізацією, особливої актуальності набуває розробки ефективної політики протидії негативним наслідкам глобалізації, що виявляються в зростанні злочинності, розповсюдженні транснаціональних і міжнародних злочинів. Це створює загрозу безпеці країни і світу в цілому. На думку вчених-криміналістів, перед сучасним світом постають спільні проблеми і питання, вирішення яких можливе лише за умови співробітництва з іншими державами Європи.

Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами ЄС. Зближення законодавства України із сучасною європейською системою права забезпечить розвиток політичної, соціальної, культурної активності громадян України.

В числі пріоритетних завдань боротьби зі злочинністю неповнолітніх в країні передбачається вдосконалення законодавчого регулювання цієї діяльності з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду. У даний час порівняно-кримінологічні дослідження одержали в світі і в Україні статус самостійного наукового напрямку, мають свій предмет дослідження: стан злочинності, кримінологічні теорії причин злочинної поведінки молоді і досвід боротьби із молодіжною злочинністю за кордоном.

Проблема протиправної поведінки неповнолітніх протягом останніх років досить інтенсивно досліджувалась як українськими вченими, так і вченими близького і далекого зарубіжжя.

Істотний внесок у розробку проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх та молоді внесли такі вчені, як: Ю.М. Антонян, І.І. Андрійв, О.М. Бандурко, В.М. Бурдін, В.В. Голіна, С.Ф. Денисов, А.І. Долгова, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, Н.Ф. Кузнецова, О.М. Литвак, В.В.Лунєєв, Є.Б. Мельникова, В.М. Трубніков, В.І. Шакун, О.Ю.Шостко, Н.В. Яницька, А.О. Яровий та інші.

Проте істотні зміни економічних, політичних і інших соціальних умов в нашому суспільстві, що відобразилися на стані злочинності, у тому числі і на злочинності неповнолітніх та молоді, а також на процесі боротьби зі злочинністю, зобов'язують

правову науку знов і знов звертатися до проблеми запобігання злочинів неповнолітніх та молоді.¹

На особливу увагу заслуговують дослідження проблем, пов'язаних із кримінальним правом щодо неповнолітніх в працях таких відомих італійських вчених: І. Бавієра, А. Домініоні, Ф. Мандзіні, Ф. Мантовані, В. Моретті, А. Моро, В. Музаккіо, П. Нуволоне, Л. Пепіно, Л. Россіні та інші.

Правова система Італії є єдиною в Європі спадкоємницею правової системи Стародавнього Риму, унаслідок чого більшість інститутів збереглися без змін і цілісно увійшли до сучасної правової системи. Також через посередництво правової системи Італії формувалися правової системи багатьох країн Латинської Америки. Вчені-соціологи підкреслюють, що соціалізація права в Італії привела до достатньо явної зміни «меж» між публічним і приватним правом, а також до значної «новелізації» права, до виникнення окремої галузі — соціального права.

Спроби розробити новий Кримінальний Кодекс країни робилися в 1945-1950, 1960 і 1968 рр. Не дивлячись на те, що жоден з проєктів не був прийнятий. Ця робота, на думку італійських юристів, внесла значний внесок у подальший розвиток доктрини кримінального права Італії³.

Модернізація кримінального кодексу, що почалася після другої світової війни і триває до теперішнього часу, проводиться шляхом ухвалення законів і декретів, які змінюють окремі кримінально-правові норми. Істотним результатом цих реформ стала гуманізація КК шляхом депеналізації малозначних діянь, скорочення застосування позбавлення волі за рахунок призначення грошових санкцій. У італійській юридичній літературі виділяють три основні періоди реформування італійського кримінального законодавства: у період з 1950 по 1974 р. основний зміст законів був підпорядкований роботі по попередженню злочинності; закони, прийняті в період з 1974 по 1980 р. були направлені головним чином на боротьбу з груповою злочинністю; а з 1980 р. по теперішній час основним змістом законів, що приймаються, є депеналізація малозначних діянь при збереженні тенденції посилення відповідальності за різні види організованих злочинів.

В даний час активно продовжується робота по реформі кримінально-правової системи Італії. У італійській юридичній літературі і пресі постійно вказується на невідповідність у багатьох випадках КК 1930 р., незважаючи на внесені в нього зміни, прогресивній Конституції країни. Останніми роками ведуться розробки у області зміни і доповнення окремих глав КК, зокрема в 1990 р. був прийнятий закон про злочини посадовців².

У Загальній частині КК, де мова йде про кримінальний закон, злочин і покарання, міститься ряд ліберально-демократичних принципів, розроблених представниками класичного напрямку. Проте дотепер в італійському КК зберігаються положення, що виникли під впливом позитивістського напрямку. Так, діюча редакція КК Італії регламентує можливість визнання у особи «звичності», «професіоналізму» та «схильності» до злочину і застосування до такої особи «заходів безпеки» (ст. 102-109 КК). Ч. 2 ст. 202 допускає застосування заходів безпеки до «соціально небезпечних» осіб за дії, не передбачені законом як злочинні, а ст. 205 КК допускає застосування заходів безпеки навіть до осіб, виправданих судом. В даний час ці норми застосовуються в судовій практиці Італії у край рідко.

Суб'єктом злочину є осудна особа, що досягла 14-річного віку. Проте для неповнолітніх у віці від 14 до 18 років передбачається обов'язкове пом'якшення покарання (ст. 85, 97 КК). Італійський КК виділяє декілька категорій неосудних осіб: особи, які страждають психічними захворюваннями; особи, що знаходяться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння унаслідок непередбаченого випадку або непереборної сили; глухонімі, які не могли усвідомлювати і бажати злочинного результату унаслідок своєї хвороби. КК Італії передбачає інститут зменшеної осудності.

Слідуючи кримінально-правовій доктрині континентальних країн Європи, КК Італії оголошує караною тільки одну стадію злочинної діяльності - замах. Замах, згідно КК Італії, спричиняє за собою кримінальну відповідальність тільки у випадку, якщо воно є замахом на злочин у власному значенні слова. Замах на кримінальну провину не викликає кримінальної відповідальності.

Кримінальне законодавство Італії не містить поняття покарання. У теорії італійського кримінального права під покаранням розуміється «санкція за скоєння злочину, призначення якої покладається законом на судові органи відповідно до італійського кримінального процесу»³.

Найбільш значний вираз мета покарання — перевиховання винного — одержала в реформі пенітенціарного законодавства, проведеної Законом № 354 від 26 липня 1975 р. Законом були введені заходи, альтернативні позбавленню волі. До таких заходів законом віднесені:

- передача на поруки соціальної службі;
- домашній арешт;
- обмеження свободи.

На основі аналізу норм чинного кримінального законодавства Італії можна зробити висновок, що основні вимоги до призначення покарання полягають в наступному:

- для неповнолітніх закон допускає застосування умовного засудження, якщо винен засуджений до позбавлення волі на термін не більше 3 років, або до грошового покарання (ч. 2 ст. 163 КК Італії)⁴.

- якщо діяння здійснене особою, старшою 18 років, але молодшою 21 року, або особою, якій виповнилося 70 років, умовне засудження може бути призначено у випадках, коли вказані особи засуджені до позбавлення волі на термін не більше 2 років і 6 місяців, або до грошового покарання.

- Інститут умовного засудження в Італії служить меті виключення негативного впливу реального позбавлення волі на неповнолітніх осіб, засуджених до недовгих термінів позбавлення волі, тому засудження може бути застосовано тільки у випадках, коли суддя, проаналізувавши елементи і обставини здійснення діяння, вказані в ст. 133 КК Італії, дійде висновку про те, що неповнолітня особа утримається від здійснення злочинних діянь надалі (ч. 1 ст. 164 КК).

- направлення в реформаторій є спеціальною мірою для неповнолітніх, тривалість якого повинна бути не менше одного року (ст. 223 КК Італії).

- відносно неповнолітніх, таких, які не досягли віку 18 років і що є звичними злочинцями, професійним злочинцем або особою, схильною до скоєння злочинів, завжди застосовується захід безпеки у вигляді направлення в реформаторій терміном не менше трьох років (ст. 226 КК Італії).

Література

1. Закалюк А.П. Методологічні проблеми в Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ ст. // Методологічні проблеми правової науки: Матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13-14 груд. 2002 р.). – Х., 2003. – С. 290-292.

2. Васильєва Т.А., Попов Н.Ю. Вступительная статья к кн.: Италия. Конституция и законодательные акты. – М.: «Прогресс», 1988. – С. 17.

3. *Mantovani F. Diritto penale.* – Parte generale. – Ved., Cedam: Padova, 2007. – P. 236-251.

4. Cerere M. La tutela dei diritti del minore nel sistema delle Nazioni Unite. – Esp. giust.minorile, 1990. – P.59.

L'USO DELL'ESPERIENZA POSITIVA D'ITALIA IN ANTIDROGA LOTTA CONTRO LA DISTRIBUZIONE DELLE SOSTANZE STUPEFACENTI DI GIOVENTÙ IN UCRAINA

I processi di globalizzazione e internazionalizzazione della criminalità raggiunge grande livello nel mondo, in modo che il problema della lotta e della reazione contro il traffico illecito di droga dei minori e dei giovani è uno dei problemi più urgenti e attuali, non solo in Ucraina, ma anche in molti paesi europei. Era da prevedersi che questo problema in aspetto comparativo con i paesi esterni è tempestivo e attuale.

Si può considerare che l'esperienza legislativa dei paesi europei, compresa l'Italia, in cui le norme della responsabilità penale per tali attacchi criminali sono utilizzati per lungo tempo, potrebbe essere utile per la legislazione nazionale.

La situazione penale incoraggia gli scientifici in Ucraina e in Italia a studiare le cause della distribuzione degli stupefacenti e sostanze psicotrope, e anche loro seguono i motivi dei reati dei giovani per la ricerca dei mezzi efficaci per la prevenzione della criminalità giovanile.

Per l'Ucraina, è proprio dire degli alti tassi di popolazione con tossicodipendenza, per esempio, dal 2001 al 2007 il numero delle persone quale regolarmente usavano gli stupefacenti e sostanze psicotrope, si è aumentato da 47.9 mila a 68.3 mila delle persone, che non può determinare altre questioni sociali (Virus di immunodeficienza, l'epatite, le lesioni). Purtroppo, ad esempio a Mariupol c'è la corruzione da parte di funzionari di polizia che sono tentati di fare "il denaro alla droga" e aiutare ai gruppi criminali.

Così, in Ucraina dal 2001-2007 si aumenta nel numero di criminalità registrata alla causa della droga (nel 2001 - 47.905, nel 2002 - 58.085, nel 2003 - 57.435, nel 2004 - 65.740), che, a nostro avviso, non ci sono le premesse oggettive, perché la quantità delle persone che regolarmente usano le stupefacenti e sostanze psicotrope si è aumentata in due volte nel corso di questo periodo [1].

Il meccanismo dei consumatori di droga si aumenta della criminalità è semplice: se ci sono gli utenti più droga, ci sono più le persone criminali chi fanno i delitti sotto gli stupefacenti o sostanze psicotrope. Tuttavia, l'analisi dimostrano che la criminalità dei tossicodipendenti senza precedenti inerenti ad alta latenza. La ricerca ha scoperto che i farmaci più comuni in Ucraina sono marijuana, hashish, oppio ed eroina. La dose media singola di questi farmaci sono: marijuana - 2 g, hashish - 0.5 g, oppio - 0,5, i grammi d'eroina - 0,1 g. [2]

Tali fattori, come la tossicodipendenza – l'uso di sostanze che contengono la droga, e provocando l'intossicazione di droga, con l'ubriachezza e alcolismo sono fattori di criminalità e fenomeni sociali negativi che accompagnano la criminalità giovanile. Essa è caratterizzata dal grado di diffusione del consumo di droga, la loro gamma e la disponibilità delle relative a questi problemi sociali.

Danno causato dal consumo di droga è simile ai danni di alcol, ma la differenza è che le conseguenze negative del consumo di droga si verificano molte volte più veloce, e hanno un impatto maggiore. Impatto sociale e economico della tossicodipendenza in Ucraina e in Italia, non meno che da bere e l'alcolismo, ma il pericolo principale risiede nella persona giovane di degrado di droga.

Invece le nuove linee guida per rimodulare i programmi di prevenzione della criminalità in Italia e affrontare in modo più efficace la diffusione del consumo di cocaina tra i giovani: le ha presentate alla fine di giugno il sottosegretario di Stato per famiglia, droga e servizio civile Carlo Giovanardi, insieme a una nuova campagna di comunicazione che coinvolge testimonial d'eccezione del mondo dello sport e dello spettacolo. L'edizione 2008 della relazione al

Parlamento sulle tossicodipendenze rileva infatti che sopra i 20 anni si incrementano i consumi di eroina, cocaina e cannabis, mentre nei giovani sotto i 19 anni cresce solo quello della cannabis.

I numeri della relazione 2008 al Parlamento dicono che, nella popolazione studentesca in Italia tra i 15 e i 19 anni, la percentuale che ha dichiarato di aver usato almeno una volta eroina è del 2,1%, cocaina del 5,9% e cannabis del 31,5%. Il trend per gli under 19 vede in aumento solo quest'ultima, mentre cocaina e eroina sono in diminuzione. Nel 2,1% che riguarda l'eroina, preoccupa il maggior interessamento del genere femminile nelle fasce più giovani, anche se il consumo rimane prevalentemente occasionale. Prevalentemente maschile il consumo di "coca", che però è sceso a valori simili a quelli del 2000. Per la cannabis, aumenta leggermente il consumo femminile e prosegue quello precoce: il 20% di consumatori ha 16 anni. Per le droghe sintetiche, invece, scende il consumo di stimolanti (solo il 4,7% l'ha usato una volta), mentre continua il trend ascendente degli allucinogeni, che raggiungono il 4,7%.

Aumenta anche il policonsumo: di solito le droghe vengono assunte insieme a tabacco e alcol, ma la cannabis è la droga più "trasversale", quella più spesso associata alla cocaina, all'eroina e all'alcol. Tra le conseguenze per la salute, la relazione registra il decremento dei decessi per incidenti stradali droga correlati: nel 1999 erano stati 1.002, nel 2008 invece 502, le fasce 14-24 (per le donne) e 19-24 (per i maschi) rimangono quelle critiche e Emilia Romagna, Veneto e Umbria sono le regioni con la più alta mortalità [4].

La portata e la velocità di diffusione della droga in Ucraina sono tali che mettono in pericolo la salute fisica e morale di una gran parte della gioventù. Tendenze e le proiezioni della tossicodipendenza in Italia è più favorevole. Gli scienziati credono che tutto è collegato con un reabili centri e i programmi di prevenzione della criminalità di gioventu e prevenzione dell'uso della droga [2].

Evidentemente che l'Ucraina ha bisogno dei provvedimenti più effettivi in reazione di distribuzione illegale di sostanze stupefacenti e psicotrope. Ci consideriamo che si può utilizzare l'esperienza italiana nei programmi di prevenzione del traffico di droga. Pertanto riteniamo i programmi utilizzati in Italia per combattere la distribuzione degli stupefacenti per la rivelazione dei caratteri positivi e loro uso in Ucraina in seguito.

Primo progetto quale è stato usato in Italia si chiama "**Progetto "CIVIS - Verso una società multirazziale"**". La popolazione immigrata residente in Italia alla fine del 1999 era di 1.270.553 persone, il doppio rispetto al 1993 (629.165). La distribuzione per aree geografiche (Nord, Centro, Sud, Isole) mostra una prevalente concentrazione nel Nord industrializzato (55,1% a fronte del 28,6 nel Centro, 10,1 nel Sud e 6,2 nelle Isole).

Di fronte a una crescita così rapida del numero degli immigrati residenti regolarmente in Italia, appare di estrema importanza l'attuazione di iniziative di integrazione che siano rivolte non solo ai cittadini stranieri ma anche a quelli italiani allo scopo di promuovere la conoscenza reciproca, il riconoscimento e il rispetto delle differenti identità culturali.

Il programma prossimo si chiama "**Drop out**". Ente attuatore: a seguito di gara europea con procedura aperta, è stata aggiudicata la fornitura del servizio a un Raggruppamento temporaneo di imprese. Il progetto è coordinato a livello centrale dal Dipartimento per le libertà civili e l'immigrazione, Direzione centrale per i diritti civili, la cittadinanza e le minoranze.

L'obiettivo è realizzare un intervento di prevenzione e di recupero rispetto al fenomeno della dispersione scolastica, individuando metodologie e modelli d'azione capaci di dare risposte alla problematica. I soggetti coinvolti sono ragazzi di età inferiore a 15 anni che hanno ancora obblighi di frequenza scolastica e ragazzi che hanno superato i limiti di obbligatorietà scolastica (fino a 18 anni d'età). Il progetto verrà realizzato nelle località di Cagliari, Siracusa e Vibo Valentia.

Il programma prossimo è "**P.A.C.S.E.**" Obiettivi di questo progetto sono monitoraggio, studio ed analisi del fenomeno della violenza sessuale sui minori; indagine sull'estensione del fenomeno, sui problemi operativi e sulle forme del fenomeno, in particolare l'abuso intrafamiliare, la tratta dei minori, la pornografia e la prostituzione minorile.

Progetto “**Scuola Sicura**” è un programma didattico realizzato dal Ministero dell’Interno, in collaborazione con il Ministero della Pubblica Istruzione e con il Dipartimento della protezione civile, al fine di inserire nella scuola dell’obbligo l’insegnamento della protezione civile [5].

Quindi, riassumendo tutto possiamo trarre le seguenti conclusioni, che la sospensione delle attività criminali transnazionali dei narcotrafficienti promuove il rafforzamento della cooperazione internazionale di polizia e le agenzie di sicurezza dei diversi paesi. A nostro avviso, la direzione della loro interazione in questa fase è molto importante della politica pubblica in materia di controllo della droga. Si deve accettare il programma, il cui obiettivo principale sarà per l’attuazione congiunta degli Stati membri delle Nazioni Unite per massimizzare l’elenco completo degli eventi e delle azioni nella lotta contro l’abuso di droga e il traffico, criminalità dei giovani. Un importante passo avanti per affrontare queste attività a livello nazionale saranno adozione dei nuovi regolamenti e lo sviluppo delle misure volte a prevenire l’uso di droga dai giovani e l’abbassamento della criminalità di gioventù con l’aiuto dell’esperienza positiva dopo l’uso dei programmi preventivi di Italia ed altri paesi sviluppati.

Bibliografia

1. Мурзаканов А.М. Наркотизм. // Закон и право. 2006. №9. – С.7- 9.
2. Наркомания: Методические рекомендации по преодолению наркозависимости / Под ред. А.Н. Гаранского – СПб.: Невский диалект, 2000. – С. 41-43.
3. Закалюк А.П. Стан та перспективи розвитку кримінологічної науки в Україні // Вісті Кримінологічної асоціації України. Альманах. Вип.1. – НУВС – Харків. – 2000. С.3-12.
4. <http://www.interno.it/mininterno/export/sites/default/it/temi/minori/sottotema004.html>
5. www.pacse.censis.it/pacse/azione/europa/main.html

УДК 342.565.2(477)(043)

Кузнецова Ю. В., асистент

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА УКРАЇНИ

Конституційна юстиція сьогодні наявна у багатьох країнах світу. І в Україні в розгалуженій судовій системі є єдиний орган конституційної юстиції – Конституційний Суд України. Виконуючи покладені на нього функції, цей орган серед інших актів виносить рішення Конституційного Суду України.

Встановимо, чи є рішення Конституційного Суду України судовим прецедентом, а також чи є судовий прецедент джерелом права України.

С.Л. Лисенков дає таке визначення судового прецеденту: «це рішення по конкретній юридичній справі, що виносить судовий орган держави і яке стає обов’язковим для вирішення подібних справ у майбутньому»[1;193].

Розглянемо основні ознаки судового прецеденту на прикладі Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев’ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236⁸ Кримінально-процесуального кодексу України.

1. Рішення виносяться по конкретній юридичній справі – ця ознака наявна: у справі за конституційним поданням Верховного Суду України.

2. Рішення саме судового органу держави - Конституційний Суд України є судовим органом, хоча і має певну специфіку – конституційну юрисдикцію.

3. Це рішення стає обов’язковим для вирішення подібних справ у майбутньому – цитуємо резолютивну частину рішення Конституційного Суду України:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 236⁸ Кримінально-процесуального кодексу України:(. . .)

2. Положення частин сьомої, дев'ятої, пункту 3 частини дванадцятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236⁸ Кримінально-процесуального кодексу України, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.»[2;11].

Таким чином робимо висновок: у рішенні Конституційного Суду України наявні всі ознаки прецедента. Деякі науковці також переконані в цьому тверженні. Наприклад Д. Кирилюк зазначає, що за час свого існування Конституційний Суд України створив чимало прецедентів, які активно використовуються – наприклад, саме завдяки йому в якості захисників у кримінальному процесі можуть виступати не тільки адвокати, а й інші фахівці в галузі права. Фактично даним рішенням були змінені положення Кримінально-процесуального кодексу [3;50]. Н. Бондаренко-Зелінська вважає, що прецедентний характер рішень Конституційного Суду України мало в кого викликає сумніви [4;77].

Як відомо, судові прецеденти є основним джерелом права у країнах загального права, а у країнах романо-німецької правової системи основним джерелом права є прецедент. Необхідно зауважити, що в Німеччині, Франції, Нідерландах, Швейцарії – в усіх розвинутих країнах континентальної правової традиції – якщо не в самому тексті закону, то принаймні в сучасній правовій доктрині, ніхто не заперечуватиме правотворчу роль судів. Наявність прецедентного права у європейських країнах підтверджує і Європейський суд з прав людини. У рішенні по справі *Kruslin v. France* було визнано вагоме значення судового прецеденту у розвитку та розширенні змісту правових норм, оскільки прецедентне право відіграє важливу роль у континентальних країнах [5;94].

Крім того і в країнах загального права нормативно-правовий акт не на останньому місці. Після Другої світової війни в Англії з'являється все більше законів, які істотно модифікують старе право. В правовій системі США в якості джерел права ефективно застосовуються як судові прецеденти, так і нормативні акти.

Судовий прецедент має певні переваги перед нормативно-правовим актом. Він може детальніше регулювати правовідносини, крім того часу для його створення треба набагато менше, ніж для створення нормативно-правового акту. Серед джерел права України впевнено можна назвати судовий прецедент, а саме рішення Конституційного Суду України.

Література

1. Теорія держави та права: Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236⁸ Кримінально-процесуального кодексу України // Вісник Конституційного Суду України. – 2009. - №5. с.6-15.

3. Кирилюк Д. Чи визнається в Україні судовий прецедент? // Юридичний журнал. – 2006. - №4. с.48-58.

4. Бондаренко-Зелінська Н. Правова система України та судовий прецедент: можливість співіснування // Юридичний журнал. – 2008. - №6. с.75-84.

5. Шевчук С.Європейська концепція «усталеної судової практики» та її вплив на правотворчу функцію Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. - №2. с.93-102.

ПРОЦЕС ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ

Об'єктивним є той факт, що за роки свого функціонування, ЄС накопичив чималий досвід гармонізації національних законодавств. Саме гармонізація законодавства до норм права ЄС – це один з суттєвих засобів створення спільного ринку Європейського Союзу. Адже як Римський Договір про заснування ЄС (Treaty Establishing the European Community), так і Маастрихтський договір про Євросоюз (Treaty on European Union) [1, 35] передбачають необхідність гармонізації національного законодавства з правом ЄС, а також визначають її механізми.

Слід зазначити, що в установчих договорах та в багатьох інших документах, які створюють правові засади регулювання процесу європейської інтеграції, використовуються різні терміни для визначення процесу приведення національного законодавства у відповідність до норм права ЄС. Так, в Римському Договорі про заснування ЄС застосовуються терміни «зближення» (згідно ст. 94. 136) та «гармонізація» (ст. 93, 129, 149, 174), але як визначають дослідники права ЄС, обидва терміни є синонімами. Проте більшість з них сходяться у думці, що найбільш адекватним є саме термін «гармонізація», який більш повно віддзеркалює процес створення гомогенного правового простору в межах ЄС відповідно до єдиних моделей, запропонованих інститутами Співтовариства [2, 242-244] Крім того, важливою особливістю гармонізації систем національного і європейського права є те, що вона не може здійснюватися механічно. Як справедливо зазначає Ю.С.Шемшученко, по-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни. По-друге, кожна країна має багато особливостей, які слід оберігати і не втрачати в ході інтеграційних процесів.[3, 45]

Метою запропонованої статті є аналіз правових проблем, що виникли і знайшли своє ефективне вирішення в ході гармонізації національного законодавства Республіки Греція до права ЄС. Адже саме правова система Республіки Греція визначена, як одна з найбільш адаптованих до європейських стандартів, доволі значна кількість грецьких дослідників приділяє увагу вивченню актуальних проблем права ЄС. Серед них до питання гармонізації національного права зверталися Н.Алівізатос, Й.Пападімітріу, Е.Рукунас, Е. Спилиотопулос, В.Скурис, А. Фатурос, М.Д. Мароуда, Е. Сискос та ін. Однак, дослідженню процесу гармонізації національного законодавства приділяють все більше уваги і українські дослідники, що підкреслює зростання важливості таких досліджень для правової системи України та її євроінтеграційного процесу. Праці таких дослідників, як Ю. Шемшученка, В.Муравйова, В.Забігайло, В.Денисова, О. Ковальова, Г.Друзенка та багатьох інших, присвячені вивченню досвіду інших країн в процесі гармонізації та зближення національних законодавств держав-членів ЄС.

Шлях Греції в єдину Європу не був простим і швидким. Він почався в 1961р. з підписання Афіньської угоди. Важливим є той факт, що саме ця Угода увійшли в історію ЄС як перший договір, укладений на той період Європейським Економічним Співтовариством з державою, що не входили до його членів, якими на той період були лише шість країн-засновників. Отже, Греція вимушена була першою пройти шлях законодавчих змін і тим самим гармонізувати своє національне законодавство під єдині стандарти ЄС. При чому слід зазначити, що перехідний період, протягом якого Греція пройшла цей шлях і підготувала свою політичну й соціальну систему, був доволі значний – 22 роки.

Оцінюючи досвід Греції в сфері гармонізації різних галузей внутрішнього права, слід резюмувати, що на практиці, цей процес виявився не простим. Тільки в період з

1981р. по 1985р. Єврокомісія ініціювала 108 розглядів, викликаних некоректним застосуванням Грецією норм і правил ЄС.

Важливим, на нашу думку, в ракурсі теми гармонізації права Греції до норм права ЄС, є питання так званої «вибіркової гармонізації». Справа в тім, що інститути ЄС приймають директиви, в яких державам-членам дозволяється мати більш суворі стандарти, ніж ті, що встановлені цими документами. І навпаки, деякі директиви дозволяють державам-членам використовувати нижчі стандарти, ніж ті, що діють на рівні ЄС. Але такі стандарти стосуються переважно невеликих національних виробників, які збувають свою продукцію на місцевих ринках. Вибіркова гармонізація здійснюється головним чином шляхом взаємного визнання та встановлення мінімальних стандартів. Але важливим є те, що взаємне визнання діє поки не ухвалюються положення Співтовариства у тій чи іншій сфері. Це було вперше закріплено у Рішенні Суду ЄС по справі *Cassis de Dijon* 1979 року.[9] Саме про важливість вибіркової гармонізації і йдеться у дослідженнях відомих грецьких науковців-правників. Зокрема, вказується, що застосування вибіркової гармонізації зіграло значну роль на початковому етапі зближення права Греції до норм права Європейського Співтовариства. [10,16-18]

Резюмуючи, слід визначити основні тези, які характеризують та узагальнюють досвід гармонізації національного законодавства Республіки Греції до стандартів права ЄС.

По-перше, планомірний етап гармонізації, який був досягнутий Грецією - це наслідок раціонального використання об'єктивних чинників і результат цілеспрямованої діяльності уряду держави.

По-друге, незважаючи на певні проблеми невідповідності поточного національного законодавства Греції та права ЄС, загалом, можна стверджувати, що перше знаходиться під впливом другого. Це доводить і положення Конституції Греції 1975 року (параграф 2 статті 28), яке дозволяє використання конституційних повноважень міжнародними організаціями а також обмеження національного суверенітету при певних умовах. Окрім того, згідно судової практики Греції, застосування загальноновизнаних норм міжнародного та європейського права не вимагає їхньої інкорпорації за законом.

По-третє, застосування «вибіркової гармонізації», яка застосовувалась в практиці ЄЕС шляхом взаємного визнання, доки не були прийняті положення права ЄЕС в тій чи іншій сфері, зіграло значну роль на початковому етапі зближення права Греції до норм права Європейського Співтовариства.

По-четверте, загалом для Греції ефективне застосування норм права ЄС у внутрішньому праві має особливе значення в тому розумінні, що цей важливий фактор сприяв перетворенню країни на державу європейського зразку і входженню її до правового простору Європейського Союзу.

Література

1. Конституційні акти Європейського Союзу .Частина I / Упорядник Г.Друзенко, за загальною редакцією Т.Качки.-К.: Видавництво " Юстініан", 2005 р.-512с.
2. Boulouise J. Droit institutinel de l'Union europeen. – P.:1995, p.242-244.
3. Ю.С. Шемшученко. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом\ \ Журнал «Правова інформатика». - 2007 - №3(15) . – С.45.
4. Ю.О. Волошин. Дія міжнародних договорів за законодавством України та країн північного Середземномор'я\ \Журнал «Правова держава», - 2008 - №15.- с.282.
5. The Treaty between Member States of the European Community concerning the accession of the Hellenic Republic to the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. - Luxembourg, 1988, - p. 69.
6. В. Σκουρής. Το κοινοτικό δίκαιο στην ελληνική νομοθεσία και νομολογία-βασικοί προβληματισμοί, εις ΕΕΕυρΔ., 1985, σελ. 3 και επ. - Σ. 45-50.
7. Конституция Республики Греция // Конституции государств Европы: В 3 т. – М., 2000. – Т. 1. – С. 657.

8. A.A. Fatouras. International Law in the New Greek Constitutional\ AJIL. – 1976. - №3. – P.495.
9. Case 120\78, Rewe Zentrale AG [1979] ACR 649.
10. Άγγελος Σ. Γιοκάρης. Η Πρακτική των δικαιοδοτικών οργάνων στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου (Ελληνική πρακτική και συγκριτικό πλαίσιο). – Εκδόσεις Αντ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτήνη, 1986. – Σ. 16-18.

УДК 352.07(4)“312”(043)

Бойко Ю. В., аспірант

МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У країнах світу з метою ефективної організації влади на місцях застосовуються різні системи місцевих органів управління та органів місцевого самоврядування (системи управління на місцях), на вибір яких впливають такі фактори, як неоднаковий підхід до розуміння державної влади, розмежування адміністративно-територіальних одиниць на «природні» та «штучні», національні та історичні особливості, традиції тощо. У кожній державі, залежно від особливостей її устрою, історичних, національних, географічних та інших особливостей, місцеве самоврядування має специфічну форму.

Оскільки Україна є європейською державою, то нас цікавить більше той час, коли в Європі сформувалися ті чи інші моделі (системи) місцевого самоврядування, які вплинули на формування фінансової основи місцевого самоврядування. Отже, кінець XVIII – початок XIX ст. вважається періодом, коли у ряді європейських країн з англосаксонською системою права була сформована система децентралізованого управління місцевими справами виборними органами влади. Ця система значно відрізнялася від моделі місцевого самоврядування, що сформувалася у Франції, Італії, Іспанії, Португалії, де були закладені основи своєрідної адміністративної опіки над інститутами місцевого самоврядування [1, с.3].

Взагалі, у світі сформувалися і функціонують різні системи місцевого самоврядування:

- муніципальна (англосаксонська) система – виникла у Великобританії, потім була запозичена багатьма країнами, насамперед, колишніми британськими колоніями;

- біполярна (романо-германська) система – має багато різновидів, з-поміж яких виділяють: *романський* (найбільш яскраво представлений у Франції та Італії, діє також в Іспанії, Португалії, Греції), *германський* (функціонує в Німеччині, Австрії, Швейцарії та Бельгії), *скандинавський* (функціонує в Норвегії, Фінляндії, Швеції), *латиноамериканський* (функціонує в країнах Латинської Америки, зокрема, в Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Мексиці, Перу) [2, с.88-90].

Інколи вченими розглядаються не системи, а *моделі організації влади на місцях*:

- *англо-американська модель* – вона бере свій початок від місцевих громад та міст середньовічної Англії, управління якими поступово «вмонтовувалося» в державну вертикаль управління країною. Вона поширена у Великобританії та США та має характерні особливості: 1) значна автономія органів місцевого самоврядування; 2) англосаксонський тип самоврядування передбачає «відсутність на місцях повноважних представників центрального уряду, які здійснюють опіку муніципальних органів»[3, с. 14]; 3) виборність ряду посадових осіб місцевого самоврядування; 4) органи місцевого самоврядування можуть робити лише те, що прямо передбачено законом – це так званий позитивний принцип правового регулювання; 5) контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється переважно непрямим шляхом – через центральні міністерства, а також тут діє жорсткий судовий контроль);

- *континентальна модель* – поширена у європейських країнах, наприклад, у Німеччині та Франції, у багатьох країнах Латинської Америки та франкомовних країнах Африки (її характерними особливостями є такі: 1) у порівнянні з англо-американською моделлю тут більш високий ступінь централізації, а також наявне вертикальне підпорядкування; 2) поєднання місцевого самоврядування та прямого державного управління на місцях; 3) органам місцевого самоврядування дозволяється робити все, що не заборонено законом – це так званий негативний принцип правового регулювання[4]. Континентальна модель може існувати на всіх субнаціональних територіальних рівнях (окрім низового) або лише на низовому рівні [5, с.41-43];

- *змішана модель (гібридна)* [6, с.309] – поширена в Австрії, Російській Федерації, ФРН – характеризується ознаками англо-американської та континентальної моделі;

- *іберійська модель* – поширена у Бразилії, Мексиці, Португалії – дуже наближена до континентальної моделі, передбачає, що управління на місцях здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування (наприклад, ради) і відповідні головні посадові особи місцевого самоврядування (наприклад, мери, префекти), які одночасно є головами відповідних рад, їх виконавчих органів і затверджуються центральною владою, як представники державної влади у відповідних адміністративно-територіальних одиницях з правом контролю за діяльністю ради;

- *радянська модель* – поширена нині у деяких країнах з комуністичним режимом: на Кубі, у КНР і КНДР (її характерними особливостями є такі: 1) базується на запереченні розподілу влади і визнанні повновладдя представницьких органів знизу до верху; 2) всі ради є органами державної влади на своїй території; 3) рада обирає інший державний колегіальний орган – виконавчий комітет, який одночасно підпорядковується цій раді та виконавчому комітету вищого рівня) [7, с.802-805].

Звичайно, будь-яка модель організації місцевого самоврядування чи система місцевого самоврядування є доволі умовною. Кожна країна може на конституційному і законодавчому рівні по-своєму визначати, як організуються та діятимуть органи місцевого самоврядування з урахуванням адміністративно-територіального устрою, історичних, фінансових та інших умов розвитку територій і формування держави в цілому. Ось чому загальне поняття місцевого самоврядування, як про це свого часу зазначав відомий західний державознавець українського походження Юрій Панейко, можна досягнути лише шляхом індукції, емпірично узагальнюючи усталені правові форми самоврядування в окремих державах [8, с.12].

Українська модель враховує досвід постсоціалістичних країн (Польща), адже реформування цього інституту в нашій державі відбувалося паралельно з ними. Як і в них, найбільше проблем виникає з фінансовим, матеріальним забезпеченням, відставанням реформ бюджетної системи і комунальної власності, податків, нечіткістю делегування повноважень на місцевому рівні [9, с.40-42].

Аналіз законодавства України дозволяє зробити висновок, що в нашій державі реалізовано саме змішану модель місцевого самоврядування, особливості якої зводяться до такого:

1) право на місцеве самоврядування визнається лише за територіальними громадами сіл, селищ, міст („природними” громадами);

2) на регіональному рівні (район, область) практично всі функції управління територією здійснюють органи виконавчої влади – місцеві державні адміністрації, а органи місцевого самоврядування (районні та обласні ради) носять декоративний характер і реально не впливають на стан соціально-економічного та культурного розвитку регіону;

3) організація місцевого самоврядування здійснюється за схемою „сильний мер – рада”, яка передбачає, що обраний територіальною громадою сільський, селищний, міський голова відіграє досить вагому роль в системі місцевого самоврядування - він головує на сесії відповідної ради, очолює її виконавчий комітет та здійснює функції

представництва громади у відносинах з іншими громадами, органами державної влади, підприємствами, організаціями та установами;

4) компетенція місцевого самоврядування закріплюється згідно з позитивним принципом правового регулювання (органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України – ст. 19 Конституції України).

Від початку свого становлення вітчизняне самоврядування здійснювалося без чіткої стратегії розвитку. На жаль, такої стратегії не існує й зараз. Також у державі досі не визначено національної моделі місцевого самоврядування. Звичайно, Україна природно тяжіє до романо-германської (континентальної) моделі.

Література

1. Муниципальное право зарубежных стран :Сравнительно-правовой анализ /В. В. Еремян, Д. О. Ежевский, Е. Т. Ешинимаева-Шагдарова и др. ; Под ред. В. В. Ермяна. -М.: Академический проект;Фонд "Мир",2006. -752 с.

2. Административное право зарубежных стран: Учебник / Под ред. А.Н. Козырина, М.А. Штатиной. – М.: Спартак, 2003. – 464с. - С. 88 – 90.

3. Барабашев Г. В. Местное самоуправление. - М.: Изд- во МГУ, 1996. - 352 с.– С. 14

4. Цей принцип також закріплений у ч. 2 ст. 4 Європейської Хартії місцевого самоврядування, відповідно до якої органи місцевого самоврядування, в межах закону, мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене іншому органу.

5. Кравченко В.В., Пітнік М.В. Муніципальне право України. Навчальний посібник./В.В. Кравченко, М.В. Пітнік. – К.: Атака, 2003. – 672с. – С. 41 – 43.

6. Григорьев В. А. Эволюция местного самоуправления. Отечественная и зарубежная практика: Монография.- К.: Истина, 2005.- 424 с. – С. 309.

7. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Кол. монографія / В.О. Антоненко, М.О. Баймуратов, О.В. Батанов та ін.; За ред. В.В. Кравченка, М.О. Баймуратова, О.В. Батанова. – К.: Атіка, 2007. – 864с. - С. 802 – 805.

8. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. – Мюнхен, 1963,- с.12.

9. Ляшук І.І. Закон України про місцеве самоврядування у запитаннях і відповідях.- К.: КПУ, 1997.-23 с.

УДК 343 (043)

Свірський Б. М., кандидат юридичних наук, професор

ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Сучасна методологія доказування в кримінальному процесі не допускає прийняття процесуальних рішень "на віру", або без належного фактичного та логічного їх обґрунтування. Своєрідними аргументами в кримінально-процесуальному доказуванні, що характеризують етап опосередкованого пізнання у кримінальному процесі, виступають лише докази.

У ч.2 ст.65 УПК наводиться перелік процесуальних джерел, який не може бути зміненим, та які встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Разом з тим, треба відрізнити поняття "джерело фактичних даних" та "джерело доказів", які не завжди співпадають і можуть мати різні правові наслідки. Зокрема,

фактичні дані, отримані із джерел, що не передбачені ч.2 ст.65 КПК, не можуть бути використані у доказуванні як докази.

Треба чітко розрізняти докази як відомості про факти, обставини та їх процесуальні джерела, оскільки в окремих нормах КПК, коли мова йде про обов'язок суб'єктів доказування обґрунтовувати певні процесуальні рішення використовується загальне поняття доказу. Пленум Верховного Суду України вказав як на недолік, що замість аналізу всіх фактичних даних, які містяться в показаннях потерпілих, свідків та в інших джерелах доказів, суди посилаються лише на прізвища свідка, потерпілого або назву проведеної експертизи тощо.

Хоча усі докази мають однакову юридичну силу для вирішення завдань доказування, вони різні за своїм походженням, структурою і функціями в ході доказування. В залежності від цих особливих рис у теорії доказів існує науково обґрунтована система класифікації доказів. Так, докази поділяють на види (показання свідків, показання потерпілого, показання підозрюваного, висновки експерта тощо). Класифікація доказів за видами відбувається на підставі специфічних та найбільш суттєвих особливостей їх форми і змісту, що визначає й особливий процесуальний режим формування та використання доказів даного виду у кримінальному процесі.

Крім цього, докази традиційно поділяють на прямі та непрямі (побічні); обвинувальні і виправдувальні; первинні та похідні; особисті і речові. Підставою для поділу доказів на прямі та непрямі (побічні) є характер їх відношення до обставини, яка підлягає доказуванню. Прямим є доказ, який прямо і безпосередньо встановлює наявність чи відсутність обставини, що доказується. Непрямим (побічним) є доказ, який спочатку обґрунтовує наявність чи відсутність проміжного (доказового) факту, а через нього - наявність чи відсутність шуканої обставини предмета доказування. До непрямих (побічних) доказів відносять також "негативні обставини", які визначають як реальні явища, котрі спостерігаються в ході слідчих дій як такі, що не узгоджуються з встановленими фактичними даними про конкретну подію. Необхідно сформулювати систему непрямих доказів, в якій би кожний непрямий доказ був нібито ланкою нерозривного ланцюга. Бажано також, щоб непрямі докази належали до різних видів доказів.

Критерієм поділу доказів на обвинувальні та виправдувальні є відношення змісту доказу до підозри та обвинувачення. У цьому зв'язку обвинувальними визнаються докази, що встановлюють наявність суспільно небезпечного діяння, вчинення його певною особою, вину даної особи, а також обставини, які обтяжують покарання (ст.67 КК). Виправдувальні докази, навпаки, складають основу рішення щодо відсутності суспільно небезпечного діяння, невинуватості особи, або наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст.66 КК).

Підставою розподілу доказів на первинні та похідні є наявність чи відсутність проміжних джерел фактичних даних (змісту доказу). Первинними у цьому відношенні будуть докази, отримані з першоджерела {наприклад, показання свідка-очевидця}, а похідними - з другого чи наступного джерела (скажімо, показання свідка щодо фактів, які стали відомі йому зі слів іншої особи, так званого "свідка за слухом").

Підставою поділу доказів на особисті та речові є різні види фактичних даних, механізму їх формування та використання. Особисті докази виходять від людини (показання, різні документи, у тому числі процесуальні, висновки експерта). Речові докази (ст.78 КПК) - це предмети матеріального світу, фрагменти речової обстановки (зброя злочину, предмети зі слідами злочину тощо).

У пропонованому проекті КПК система джерел доказів визначена таким чином. Доказами у кримінальному провадженні можуть бути визнані судом будь-які відомості, отримані в порядку, передбаченому цим Кодексом і які дають йому підстави зробити висновок про наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення поставлених перед судом питань.

Зазначені відомості встановлюються судом на підставі дослідження пояснень, показань, речей, документів, висновків експертів. Як бачимо автори **по-перше**: не визначають суб'єктів отримання доказів (за винятком висновків експертів); **по-друге**: запропонували новелу як вид доказів – пояснення; **по-третє**: значно звузили джерела отримання доказів (10 видів чинному КПК проте 5 у проекті)

УДК 351:504(043)

Надежденко А. О., асистент

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Входження України у світове співтовариство передбачає вирішення нових соціально-економічних проблем, шляхом формування ефективної системи управлінських механізмів забезпечення безпеки людини, природи і суспільства та побудови інтеграційної системи «громадське суспільство – довкілля».

Домінантою нової екологічної політики в умовах суспільно-економічної кризи має стати сталий розвиток. Тож і завданням сучасної державної екологічної політики в Україні має бути створення умов для залучення додаткових ресурсів розвитку державного управління. Особливого значення в сучасний період має набути демократизація державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики. В свою чергу показником екологічної демократизації державного управління є співробітництво регіональних та місцевих органів виконавчої влади з громадськістю, з неурядовими екологічними організаціями.

Сьогодні державне управління у сфері реалізації екологічної політики – це не тільки сума управлінських знань у екологічній сфері, але й процес їх створення. Продукування таких знань здійснюється в певному соціальному середовищі, у сформованому екологічному кліматі, що впливає на практичну спрямованість державного управління у сфері реалізації екологічної політики.

Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій взаємодії між державою і суспільством розглядається як об'єктивна закономірність перехідного періоду від авторитарних форм і методів державного управління до демократичних, як запорука формування нової парадигми державного управління. Демократизація як суспільне явище, для якого характерним є можливість вибору варіантів суспільного розвитку об'єктивно вимагає від держави створення необхідних інституційних умов для формування і розвитку суспільно спрямованого механізму державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики. Отже магістральним напрямом демократизації державного управління є зміна «правил гри», коли активний вплив громадськості змінює традиційну вертикаль державного управління «згори донизу», що обумовлює побудову суспільно-інноваційного механізму державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики.

Суспільно-інноваційний механізм державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики пропонується розглядати як процес урівноваження держави та суспільства при якому, з однієї сторони, суспільство як соціально-самоорганізована система управляє державно-управлінською системою, змушуючи її діяти в суспільних екологічних інтересах, і, з іншого держава формує й розвиває процеси суспільної трансформації шляхом гарантування процедурно врегульованої участі громадськості (громадські і парламентські слухання, референдуми, громадська екологічна експертиза тощо) у прийнятті управлінських рішень, які можуть вплинути на стан довкілля.

Таким чином, держава як владно-правовий інститут створює і управляє трансформованим суспільством, яке, в свою чергу, через громадські інституції впливає на процес прийняття управлінських рішень органів державної влади та контролює діяльність

чиновників на всіх рівнях системи державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики.

Безпосередньо суспільно-інноваційний механізм державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики може бути реалізовано шляхом створення відповідного державно-громадського екологічного інституту, який би при цьому не лише контролював управлінський процес, а й приймав активну дієву участь в управлінні ним.

Отже, пропонуємо створити державно-громадський екологічний інститут в системі державної адміністрації, організаційно-функціональна структура якого утворюється і діє знизу вгору – територіальна громада, регіон (область), держава, і є водночас підзвітною громадськості на місцевому та регіональному рівнях і Прем'єр-міністрові України на рівні держави.

Таким чином, державно-громадський екологічний інститут у сфері реалізації сталої екологічної політики може бути утворено за тріступеневим принципом побудови:

1. Рівень територіальної громади. Державно-громадський механізм державного управління у сфері реалізації сталої екологічної політики на практиці може бути реалізовано шляхом створення у складі громадської ради місцевої державної адміністрації (які утворені «для координації заходів, пов'язаних із проведенням консультацій з громадянського моніторингу врахування громадської думки при органах виконавчої влади» спеціального консультативно-дорадчого органа – місцеву громадську екологічну палату.

2. Регіональний рівень державно-громадського екологічного інституту. Удосконалення державно-громадського екологічного інституту у сфері реалізації сталої екологічної політики можливо через утворення у складі громадської ради обласної державної адміністрації регіональної громадської екологічної комісії.

3. Державний рівень державно-громадського екологічного інституту. Цей рівень забезпечує втілення ідеї створення всеукраїнського органу громадського екологічного контролю, шляхом утворення Національного громадського комітету партнерства та державно-громадського екологічного контролінгу при Кабінеті Міністрів України, який може забезпечити взаємодію громадян України з головним органом державної влади, органами державної влади суб'єктів України та органами місцевого самоврядування.

А розпочинати варто з розширення та конкретизації повноважень громадських рад, внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» і доповнення завдань громадських рад таким пунктом, як здійснення громадського контролю за реалізацією виконання рішень центральних і місцевих органів виконавчої влади. За допомогою науковців необхідно розробити Типові положення про громадські ради на регіональному рівні з урахуванням чинного законодавства та безпосередньо Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

УДК 352(477):341.323(043)

Циклаурі О. Б., асистент

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ УКРАЇНИ

Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції України. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва. Від моменту створення у 1963 р. першого в історії євро регіону, Регію Басілієнсіс, який символізував кінець багатовікових суперечок між Францією та Німеччиною навколо “спірних територій”, транскордонне співробітництво перетворилося на один з найпотужніших чинників процесу європейської

інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи. Ухвалення в травні 1980 р. “Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” та підписання її державами-членами Ради Європи перетворили термін “транскордонне співробітництво” на правове поняття. Політична ж роль транскордонного співробітництва у процесі європейської інтеграції знайшла своє відображення у цілій низці документів Ради Європи, зокрема, у “Декларації про транскордонне співробітництво в Європі”, ухваленій 6 листопада 1989 р. Комітетом Міністрів з нагоди 40-річчя Ради Європи, “Європейській хартії регіональних мов і меншин” (Страсбург, 5.11.1992 р.), Віденській декларації голів держав і урядів – членів Ради Європи (Відень, 9.10.1993 р.). На цей час Україна вже має, хай не дуже велику, але власну історію цих інтеграційних процесів.

Проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні займаються багато науковців серед яких П.Беленький, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, О. Воронова, С. Гакман, М. Долішній, В. Євдокименко, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, М. Максимюк, А. Мельник, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Студенніков та інші. Однак, здебільшого, ці дослідження здійснюються в економічному, а не юридичному просторі.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р.: транскордонне співробітництво - спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Проте, управління транскордонним співробітництвом, в основному, полягає у його координації. Координацію розробки, укладання та організацію виконання міждержавних договорів України з питань розвитку транскордонного співробітництва здійснює Міністерство закордонних справ України.

Інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у сприянні розвитку транскордонного співробітництва в межах компетенції, встановленої законодавством України, а також, у разі необхідності, вносять пропозиції щодо змін до законодавчих актів України з питань транскордонного співробітництва прикордонних територій.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладання угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва. Попри всі недоліки у регламентації механізму фінансового забезпечення

трансграничного співробітництва, яку зазначає більшість науковців, надання державної підтримки, здебільшого, передбачено та регламентовано для такої форми співробітництва, як євро регіони, створення яких відбувається за участі обласних державних адміністрацій.

Безпосередніми ж суб'єктами трансграничного співробітництва є територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади сусідніх держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про трансграничне співробітництво, саме вони безпосередньо здійснюють правовідносини у зазначеній сфері. Держава та центральні органи влади, укладаючи угоди про міжрегіональне та трансграничне співробітництво, підписуючи декларації та приєднуючись до Конвенцій забезпечують нормативно-правове середовище для здійснення міжтериторіального та трансграничного співробітництва його суб'єктами, та розробляють програми підтримки трансграничного співробітництва. Міжнародні регіональні організації, агенції регіонального розвитку сприяють розвитку міжтериторіального та трансграничного співробітництва.

Проте, в Україні, процес створення нормативно-правового середовища, щодо залучення до участі територіальних громад у трансграничному співробітництві, відбувається дуже повільно. З часу прийняття зазначеного Закону, незважаючи на численні публікації дослідників цієї проблематики, не зроблено жодного кроку для надання відповідних повноважень органам місцевого самоврядування.

Спираючись на аналіз нормативно-правової регламентації участі територіальних громад України у трансграничному співробітництві, можна зробити наступні висновки: відсутність нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування, а також державної підтримки участі зазначених суб'єктів у процесі трансграничного співробітництва в Україні, займає суттєве місце серед нагальних проблем сьогодення, які постали перед нашою державою і потребує невідкладного вирішення.

Література

1. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества: Монография, изд. 2-е, исп. и допол. – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 512 с.
2. Мікула Н. Міжтериторіальне та трансграничне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. Монастирний В.М. Сучасні тенденції розвитку трансграничного співробітництва // <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/>
4. Нагорна І. Трансграничне співробітництво як напрямок євроінтеграційних процесів в Україні // „Теоретичні та прикладні питання державотворення” on-line збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ при президентіві України. Вип.2 // <http://www.library.oridu.odessa.ua/>
5. Петренко З. Приграничные регионы как новая форма международной интеграции // Экономика Украины. - 1999. - №12. - С. 66 – 73.
6. Пирожков С. Українсько-російські відносини у євроатлантичному інтер'єрі // Політична думка. - 1999. - №3. - С. 87 – 95.
7. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. – К., 2004. – 229 с.
8. Студенников І. Трансграничне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний Часопис – XXI. – 2005.- №1. // <http://www.soskin.info>
9. Студенников І. Трансграничне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 309-322.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ ПРІОРИТЕТУ МІЖ ОБ'ЄКТИВНИМ ТА СУБ'ЄКТИВНИМ ПРАВОМ

Діалектичні зв'язки між об'єктивним і суб'єктивним правом утворюють важку гносеологічну проблематику. Діалектика є тотальною властивістю об'єктивного і суб'єктивного права, яка виявляє себе різносторонньо і припускає, зокрема постановку питання про можливий пріоритет або причинність між об'єктивним і суб'єктивним правом.

Важливо відзначити, що пошуки істини у вирішенні проблеми пріоритету методологічно вимагають розрізнення різносторонніх точок зору: історичної і логічної, позитивної і природно-правової або, в ширшому сенсі, догматичної і філософської, специфіка яких безпосередньо обумовлює відповіді, що отримує дослідник.

В цілому питання пріоритету між об'єктивним і суб'єктивним правом методологічно зумовлене двома протилежними підходами: позитивним і природно-правовим. Згідно пануючому позитивістському вченню суб'єктивне право виникає з об'єктивної норми (закону), яка причинно стає його необхідною і достатньою підставою. Послідовний розвиток цієї думки приводить до повної залежності суб'єктивного права від об'єктивного, зображаючи право особи чи то в образі покірного слуги об'єктивної норми, чи то її тіні. Протилежно інше переконання, що визначає суб'єктивне право як індивідуальну свободу, як первинне поняття, що передує об'єктивній нормі, сягає школи природного права. Цю позицію вдало виразив Г. Дєрнбург у відомому вислові про те, що “права в суб'єктивному сенсі існували задовго до того, як склався державний порядок, що усвідомив себе; вони ґрунтувалися на особистості окремої людини і на тій пошані, яку вона по відношенню до себе і свого майна зуміла вибороти. Тільки поступово, шляхом абстракції, з уявлення про існуючі суб'єктивні права було утворене поняття правопорядку. Тому переконання, ніби право в суб'єктивному смислі є всього лише слідство об'єктивного права, неісторичне і невірне” [1, с. 109]. Природно-правову позицію поділяло багато відомих мислителів, в числі яких був і Л. Фейєрбах: “Я живу не тому, що я маю право жити, – писав він, – але тому я і маю незаперечне право жити, що живу. Право є щось вторинне...”; і далі: “Право спочатку не залежить від закону, а, навпаки, закон залежить від права. Закон закріплює тільки те, що є правом і по праву...” [2, с. 642].

Треба відзначити, що судження про історичний пріоритет права в суб'єктивному смислі набуло значної підтримки. Ця позиція підтверджується казуїстичним характером давніх правових джерел, а також уявленнями про еволюцію людського розуму, який поступово і уповільнено навчається фактичну належну поведінку абстрагувати в загальних правилах. Звернення до звичаєвого права показує, що воно розвивалося в результаті численних повторювань актів типової поведінки, що є нічим іншим як утвердженням суб'єктивних прав. Проте тут необхідно мати на увазі, що на початку свого розвитку право в об'єктивному і суб'єктивному смислах було важко розрізняване, не диференційоване, у всякому разі, значно менш диференційоване порівняно з правопорядком у розвинених формах. Найдавніші правові системи несуть відбиток невизначеності у відношеннях історичної послідовності між об'єктивним і суб'єктивним правом. Цікаво, що, з одного боку, право Стародавнього Риму класичного періоду характеризується практикою преторів, що надавали захист суб'єктивним правам і за відсутності формально визначеної норми або навіть всупереч формальному припису; з другого боку, у римських юристів не виробилося саме поняття суб'єктивного права в смислі правомочності. Широку підтримку одержала точка зору, висловлена зокрема М.Л. Дювернуа, про те, що все ж “спільність захисту... інтересів утворюється раніше, ніж право

встигає набути характеру достатньо виробленої юридичної норми. Об'єктивна норма, звичай, закон складають пізніші фази в розвитку права” [3, с. 69].

Цілком зрозуміло, що у міру “дорослішання” правопорядок неминуче вступає в законодавчий фазис розвитку, при якому суб'єктивне право, за загальною логічною схемою, видається лише тінню права об'єктивного. Якщо наукові уявлення ще припускають домінування формально неюридичного суб'єктивного права в доісторичні часи, то з розвитком законодавства співвідношення докорінно змінюється: із загальних норм, що склалися, раціональним шляхом силогізму виводять суб'єктивні права і обов'язки. Вже з середньовіччя західноєвропейські юристи надають суб'єктивній стороні головного значення. У багатьох відношеннях цьому сприяв розвиток християнства, яке спиралося на ідею вільної волі. В епоху затвердження прав людини значення суб'єктивного права стає визначальним. У даному еволюційному русі примітне ще не цілком усвідомлюване явище поступового злиття суб'єктивного права у своєму найвищому інституті прав людини з самим об'єктивним правом. Права людини, що із середини ХХ століття набувають безпосереднього юридичного значення і стають юридично вихідною ланкою, яка визначає правопорядок, наділяються цим правопорядком прямою юридичною дією. Пряма юридична дія прав людини припускає, перш за все, їх безпосереднє визнання судами, через які права приводять в рух вже весь механізм права об'єктивного. У цьому сенсі, за словами С.С. Алексєєва, “явища з галузі суто суб'єктивного порядку підносяться до рівня об'єктивного права” [4, с. 110].

Можна дійти висновку про те, що визнання історичного пріоритету суб'єктивного права не безперечно. Найбільш сильною є позиція цієї точки зору на ранніх стадіях правогенезиса, але в культурній традиції вона спростовується розвиненими формами правопорядку. До того ж, це припущення ніяк не впливає на стійкість логічного пріоритету об'єктивного права перед правом суб'єктивним. “Тому, які би не були справи з порядком історичної послідовності між суб'єктивним і об'єктивним правом, логічний пріоритет, – пише Цительман, – належить завжди об'єктивному праву: воно мислиме без зв'язку з суб'єктивним правом, а це останнє немислиме без відношення до права в об'єктивному смислі” [5, с. 128].

Проте і з логічної точки зору припущення першості об'єктивного права не бездоганне. Так, за думкою відомого російського правознавця І.О. Покровського “...поняття суб'єкта прав і суб'єктивних прав, що належать йому, складає *необхідне логічне припущення* всякого цивільного права (курсив мій – С.Ч.). Не будучи юридичною особою, тобто суб'єктом прав, і не володіючи суб'єктивними правами, особа фізична, тобто індивід, ніколи не могла б бути повним господарем своїх сил і здібностей, ніколи не могла б стати необхідним дієвим агентом культурного і економічного прогресу” [6, с. 107].

На наш погляд, Є. Бірлінг вдало виразив ідею паритетності об'єктивного і суб'єктивного права в наступній думці: “Право (праводомагання) являє собою не такий “інтерес”, до якого об'єктивне право тільки приходить зі своїм захистом, а такий інтерес, який міг за своєю природою зробитися правом і фактично зробився правом” [7, с. 295]. Важко не погодитися з цим твердженням, перш за все, враховуючи основні, життєво необхідні права, ті права, які за своєю суттю і соціальному значенню заслуговують на публічне і офіційно-державне визнання. Якщо ж з якої-небудь причини цього не відбувається, то вони, стаючи в опозицію позитивному законодавству, утверджують своє об'єктивне значення через фактичне здійснення, і, не маючи державно-гарантованої сили, незалежно від законодавства викликають імперативно-атрибутивні рефлексії або несуть морально обов'язкову силу і соціально-етичне значення, завдяки яким в розвинених суспільствах здатні конкурувати з позитивними встановленнями.

Як бачимо, твердження, що висловлені про пріоритет або причинність між правом в об'єктивному і суб'єктивному смислах, не є беззаперечними. Питання пріоритету між об'єктивним і суб'єктивним правом очевидно перебуває у прямій залежності від

методологічного підходу і типу праворозуміння, головним чином, позитивного або природно-правового характеру. Методологічну обумовленість уявлень про пріоритет між цими феноменами вдало прокоментував Р. Радбрух: “теоретики права вибудовують такий логічний ланцюжок: від об’єктивного права до правового обов’язку, від правового обов’язку до (можливо) суб’єктивного права. У філософії права інша відповідь: в ім’я моральної повинності – суб’єктивне право; заради суб’єктивного права – об’єктивне право і правовий обов’язок” [8, с. 58].

Отже, резюмуючи вищесказане, можна дійти до наступних висновків. Сучасна наука не здатна досягти єдності в питанні про пріоритет між об’єктивним і суб’єктивним правом. Відповідь на нього загалом зумовлюється специфікою обраної пізнавальної проєкції. Ми вважаємо, що в цілому об’єктивне і суб’єктивне право слід співвідносити на паритетних началах, які усувають односторонню причинну обумовленість, послідовність, і, навпаки, утверджують корелятивну взаємодію між ними. Пріоритет між об’єктивним і суб’єктивним правом допустимий, але тільки в окремих методологічних проєкціях.

Література

1. Дернбург Г. Пандекты: Пер. с нем. Общая часть. Т.1. / Под ред.: П. Соколовского; Пер.: Г. Фон. Рехенберга. – М.: Унив. тип., 1906. – 465 с.
2. Фейербах Л. Избранные философские произведения. В 2-х т. Т.1. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 676 с.
3. Дювернуа Н.Л. Чтения по гражданскому праву. Т.1: Введение. Учение о лице / Под редакцией и с пред. В.А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2004. – 568 с.
4. Алексеев С.С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 176 с.
5. Zitelmann. Internationales Privatrecht. В.І. 1897. / Цит. за: Гамбаров Ю.С. Право в его основных моментах // Правоведение. - № 4-5. – 1995. – С.97-133.
6. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – 353 с.
7. Bierling. Principienlehre. I. 1891. / Цит. за: Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. – СПб.: Лань, 2000. – 608 с.
8. Радбрух Г. Философия права. Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 2004. – 240 с.

СЕКЦІЯ
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 376(474)

Ніколенко Л. М., кандидат юридичних наук, професор

АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Специфіка діяльності судів полягає в тому, що сама їх діяльність при розгляді конкретних справ відбувається із застосуванням законів у певних процесуальних формах, які їм визначені. Основний Закон України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Конституцією України, зокрема, ст. 125 передбачено існування апеляційних судів. В апеляційній інстанції перевіряється правильність встановлення місцевим господарським судом обставин справи, застосування норм матеріального та процесуального права.

В апеляційному порядку перевіряються судові акти, які не набрали законної сили. Метою апеляційного провадження, як самостійної стадії судового процесу, є перевірка законності й обґрунтованості рішення місцевого господарського суду в повному обсязі (ч. 2 ст. 101 ГПК України), виправлення помилок, які допущено місцевим господарським судом.

Апеляційне провадження - це сукупність дій господарського суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюється з метою перевірки законності та обґрунтованості актів господарського суду першої інстанції, що не набрали законної сили і не мали повторного розгляду справи по суті. Риси апеляційного провадження: порушується за скаргами осіб, які беруть участь у справі; апеляційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судових актів; апеляційний суд не пов'язаний доводами скарги і перевіряє законність і обґрунтованість судових актів у повному обсязі; апеляційний суд повторно розглядає справу по суті; перегляд за апеляційною скаргою здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого суду.

Під правом апеляційного оскарження рішення господарського суду слід розуміти право на порушення діяльності з перевірки рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили. Господарським процесуальним кодексом України таке право надано сторонам у справі та прокурору. Апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду можуть подавати сторони та інші учасники судового процесу, зазначені в ГПК України та Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Перегляд за апеляційною скаргою або апеляційним поданням прокурора рішення місцевого господарського суду здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого господарського суду.

Об'єктами права оскарження є рішення та ухвали, у тому числі додаткові та окремі, місцевих господарських судів, які не набрали чинності відповідно до ч. 1 ст. 91 ГПК України. Згідно з ч. 1 ст. 106 ГПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали місцевого господарського суду у випадках, передбачених ГПК України та Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Самостійним об'єктом права оскарження може бути як рішення в цілому, так і в окремій його частині. У разі оскарження частини рішення, неоскаржувана частина не набуває законної сили, оскільки згідно з ч. 2 ст. 101 ГПК України апеляційний господарський суд перевіряє рішення місцевого господарського суду в повному обсязі.

Справа розглядається повторно за наявними у справі та додатково поданими доказами. Але додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього. В апеляційній інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Сторони у справі можуть вільно розпоряджатися своїм правом на оскарження. Вони можуть реалізувати це право або не скористатися ним. Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї.

Реалізація права на апеляційне оскарження може бути здійснена за таких умов: забезпечено дотримання встановленого для подання апеляційної скарги або внесення апеляційного подання строку (ст. 93 ГПК України); скаргу подано уповноваженою особою (ст. 91, 94 ГПК України); скаргу спрямовано тільки на рішення, яке підлягає оскарженню (ст. 85, 88, 90 ГПК України).

Апеляційна скарга подається, а апеляційне подання вноситься протягом десяти днів із дня прийняття рішення місцевим господарським судом, а в разі, якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення, - з дня підписання рішення, оформленого відповідно до вимог ст. 84 ГПК України. Відновлення порушеного строку подання апеляційної скарги (подання) можливе протягом трьох місяців із дня прийняття рішення місцевим господарським судом.

Апеляційна скарга (подання) подається (вноситься) у письмовій формі і повинна містити: найменування апеляційного господарського суду, до якого подається скарга (подання); найменування місцевого господарського суду, який прийняв рішення, номер справи та дату прийняття рішення; вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу (подання), а також підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення, з посиланням на законодавство й матеріали, що є у справі або подані додатково; перелік документів, доданих до скарги (подання).

Частиною 2 ст. 94 ГПК України передбачено, що апеляційна скарга підписується особою, яка подає скаргу, або її представником. До скарги додаються докази сплати державного мита і надсилання копії скарги іншій стороні у справі.

Статтею 95 ГПК України встановлено, що особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншій стороні у справі копію цієї скарги і доданих до неї документів, які у сторони відсутні. Прокурор, який вносить апеляційне подання, надсилає сторонам по справі його копію та копії доданих до неї документів, які відсутні у справі.

Сторона у справі, отримавши апеляційну скаргу (подання), має право надіслати відзив на неї апеляційній інстанції та особі, яка подала скаргу (подання). Апеляційна скарга (подання) не приймається до розгляду і повертається апеляційним господарським судом у встановлених законодавством випадках.

Про повернення апеляційної скарги (подання) виноситься ухвала, на яку може бути подана касаційна скарга. Якщо апеляційний господарський суд приймає апеляційну скаргу (подання) до провадження, то він виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду скарги (подання). Ця ухвала надсилається сторонам і прокурору, який брав участь у розгляді справи або вступив у розгляд справи.

Питання про прийняття або повернення апеляційної скарги вирішується колегією суддів без повідомлення прокурора і сторін, що беруть участь у справі. Якщо рішення місцевого господарського суду оскаржується в апеляційному порядку з дотриманням вимог ГПК України кількома особами, апеляційний господарський суд приймає до провадження апеляційну скаргу, подану першою, а інші приєднує до справи.

В апеляційній інстанції справи переглядаються за правилами розгляду цих справ у першій інстанції з урахуванням особливостей, передбачених у розділі XII ГПК України.

Засідання суду апеляційної інстанції складається з трьох взаємопов'язаних частин: підготовча, розгляд скарги (подання) по суті, винесення та оголошення постанови.

При розгляді справи в апеляційній інстанції господарський суд за наявними в справі та додатково наданими доказами розглядає справу по суті повторно. Суд не пов'язаний

доводами апеляційної скарги і перевіряє законність і обґрунтованість рішення у повному обсязі як у частині рішення, що оскаржується, так і в неоскаржуваній частині, незалежно від доводів, викладених в апеляційній скарзі.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 ГПК України апеляційний суд переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами. Додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання до суду першої інстанції з причин, що від нього не залежали. Додаткові докази, подані стороною в обґрунтування її відзиву на апеляційну скаргу, приймаються й розглядаються апеляційним судом без обмежень, встановлених ст. 101 ГПК України. Без обмежень також приймаються додаткові докази, витребувані апеляційною інстанцією відповідно до вимог ст. 38 ГПК України.

Апеляційною інстанцією не приймаються і не розглядаються нові вимоги, які не були пред'явлені при розгляді справи в першій інстанції.

Повноваження апеляційної інстанції визначено ст. 103 ГПК України. Апеляційна інстанція за результатами розгляду апеляційної скарги (подання) має право: залишити рішення місцевого господарського суду без змін, а скаргу (подання) без задоволення; скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення; скасувати рішення повністю або частково і припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду повністю або частково; змінити рішення.

Апеляційний суд залишає рішення без зміни, а скаргу (подання) без задоволення, якщо внаслідок розгляду дійде висновку, що винесене місцевим господарським судом рішення відповідає вимогам законності та обґрунтованості, а мотиви скарги не містять даних, які спростовують обставини, встановлені судом, і при винесенні рішення не порушено закону.

Апеляційний суд скасовує рішення місцевого господарського суду або змінює його рішення, якщо при розгляді було виявлено підстави для цього, передбачені ст. 104 ГПК України.

Розгляд апеляційної скарги (подання) закінчується винесенням постанови апеляційної інстанції. Вона є мотивованим результатом розгляду апеляційної скарги (подання). Постанова набирає законної сили з дня її прийняття і надсилається сторонам у п'ятиденний строк із дня її прийняття. Постанову апеляційної інстанції може бути оскаржено в касаційному порядку.

УДК 347 (342)

Хараджа Н. В., кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Конституція є Основним Законом держави, який в частині регулювання сімейних правовідносин носить не суто декларативний характер, а закладає основу побудови ті ставлення до сімейних правовідносин не тільки кожної людини, але й усієї держави в цілому.

Як Україна, так і країни Східної Європи мають нові конституції, прийняті у дев'яностих роках. Характерною рисою конституцій цієї хвилі є розширена регламентація суспільних відносин. Нові конституції країн Східної Європи та України містять положення соціологічного характеру, зокрема, йдеться про соціальні орієнтири і відповідні наміри держави. Принципи сімейного права закладено саме в основних законах. Оскільки нові конституції є демократичними, то вони містять однакові принципи сімейного права з деякими варіаціями. Цікаво, що усі ці держави, згідно з їх конституціями, захищають сім'ю, материнство і дитинство, але про захист батьківства йдеться лише в конституціях України, Білорусі, Росії та Словачії.

У Конституції Республіки Білорусь про захист сім'ї йдеться у кількох статтях. Ст.32 проголошує, що шлюб, сім'я, материнство, батьківство та дитинство перебувають під захистом держави. Жінка та чоловік після досягнення шлюбного віку мають право на добровільній основі взяти шлюб і створити сім'ю. Подружжя рівноправне у сімейних стосунках. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право та зобов'язані виховувати дітей, дбати про їхнє здоров'я, розвиток та навчання. Дитина не може бути піддана жорсткому поводженню або приниженню, залучена до робіт, які можуть завдати шкоди її фізичному, розумовому або моральному розвитку. Діти зобов'язані піклуватися про батьків, а також про осіб, які їх замінюють та надавати їм допомогу. Крім того, ст. ст. 27 і 28 захищають громадян від незаконного втручання в їх особисте життя та надають право не свідчити проти членів своєї сім'ї та близьких родичів.

Конституція Республіки Болгарії відносить державний захист сім'ї, материнства та дитинства до основних засад свого державного ладу (ст.14); закріплює право на захист від незаконного втручання в родинне життя (ст. 32). Слід зауважити, що Конституція Болгарії найдетальніше від усіх нових конституцій Східної Європи регламентує основи шлюбно-сімейного законодавства у ст. ст. 46, 47 - зокрема, - такі принципи, як добровільність шлюбу; законність лише цивільного шлюбу; рівні права та обов'язки кожного з подружжя у шлюбі та сім'ї; право та обов'язок батьків щодо забезпечення та виховання своїх дітей за сприяння держави; особливе заступництво держави, яким користується жінка-мати; рівність прав дітей, народжених поза шлюбом, із правами дітей, народжених у шлюбі; особливе заступництво держави дітей, які залишились без піклування близьких. До того, Конституція зазначає, що форма шлюбу, умови і порядок його укладення та розірвання, а також умови і порядок обмеження або позбавлення батьківських прав встановлюються законом.

Конституція Республіки Молдова закріплює основи шлюбно-сімейного законодавства у кількох статтях: ст. 28 встановлює, що держава поважає та охороняє інтимне та сімейне життя; ст. 48 дає визначення сім'ї (природна та основна ланка суспільства) та містить основні засади законодавства – взаємну згоду жінки і чоловіка при вступі до шлюбу, їх рівноправність у шлюбі та обов'язок рости, виховувати і навчати дітей, обов'язок дітей піклуватися про батьків та допомагати їм; ст. 49 присвячена захисту сім'ї та дітей-сиріт, де вказується, що держава сприяє створенню сім'ї і виконанню нею своїх функцій, опікується материнством, дитинством та молоддю, бере на себе турботи, пов'язані з утриманням, навчанням та вихованням дітей-сиріт і дітей, розбавлених батьківської опіки; у ст. 50 йдеться про особливий захист і допомогу матері і дитині, допомогу держави на дітей.

Конституційні положення, залишені чинними на підставі ст.77 Конституційного Закону від 17.10.92 про відносини між законодавчою та виконавчою владою Республіки Польща гарантують турботу про матір та дитину, опіку над вагітною жінкою (ч. 2 ст.78); захист шлюбу, материнства, сім'ї з боку держави, здійснення аліментних обов'язків; рівність прав позашлюбних дітей та дітей, народжених у шлюбі.

Республіка Угорщина захищає інститути шлюбу та сім'ї, що закріплено у ст.15 її Конституції. Детальніше про це йдеться у ст. ст. 66, 67, у яких вказується, що в Угорщині гарантується рівність чоловіків і жінок у всіх правах; матерям надається допомога та захист до і після народження дитини; кожна дитина має право на захист і піклування, яке забезпечується її сім'єю, державою та суспільством; право батьків обирати для своїх дітей вид освіти.

Російська Федерація дбає про захист сім'ї, закріпивши у Конституції такі принципи, як державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства та дитинства (ст.7); недоторканість приватного життя, сімейну таємницю (ст.23); захист материнства, дитинства, сім'ї державою, рівність прав і обов'язків щодо піклування про дітей; обов'язок працездатних дітей піклуватися про непрацездатних батьків (ст.38); право не свідчити проти своєї дружини, чоловіка, близьких родичів (ст.51).

У Конституції Словацької Республіки закріплено право на захист від безпідставного втручання у сімейне життя (ст.19), захист материнства, батьківства, сім'ї законом, право вагітних жінок на особливе піклування, умови зайнятості і праці, рівні права дітей, народжених у законному шлюбі та поза ним; право батьків на піклування про дітей і право дітей на батьківське піклування; право батьків, які виховують дітей на допомогу держави (ст.41); право відмовитися давати свідчення, які можуть ставитися близькій особі в вину (ч.1 ст.47).

Конституція Чеської Республіки просто зазначає у ст.3, що Хартія основних прав та свобод є частиною конституційного порядку Республіки. У Хартії закріплено такі принципи, як охорона батьківських прав і сім'ї законом; особливе піклування про жінок у період вагітності; рівні права дітей, народжених у шлюбі та поза шлюбом; право батьків піклуватися про дітей і право дітей на батьківське піклування; право батьків, які піклуються про дітей, отримувати допомогу від держави (ст.32).

Отже, сім'я – це складне суспільно-правове явище, яка має велике значення не тільки для кожної людини, але й для формування особистості, що унаслідок є передумовою формування національно-культурної самобутності держави. У зв'язку з чим, можна наголошувати на такому значенні сім'ї як вагомого фактору впливу на створення національної політики усєї держави. Причому побудова засад для створення суверенної національної держави неможливе без створення сприятливих умов для відповідного сімейного виховання майбутнього України. Слід зауважити, що у сьогоdnішніх реаліях в умовах політичних та економічних негараздів Україна досить неухважно ставиться до формування свого майбутнього потенціалу, зокрема в контексті визначення місця сім'ї та сімейного виховання. Так, міждержавні інтеграційні процеси створюють умови для інтерналізації національного законодавства та відповідної імплементації норм та досвіду закордонних країн у право України. Або навпаки, активізація економічних та політичних процесів витісняє розвиток норм інших сфер суспільного життя. В цьому ракурсі стосовно питань сімейного регулювання, на наш погляд, слід дотримуватися відомої аксіоми – закордонного навчайтесь, але й свого не цурайтесь. Бо повна імплементація норм закордонних країн може витіснити наші глибокі історичні корені, які і є тим базисом для побудови сучасної української держави. Окрім за це, сформовані у радянські час основні принципи регулювання сімейних відносин не відповідають у повній мірі сучасним реаліям та основоположним засадам побудови правової держави в Україні. Тому, перш за все, слід вивчити досвід українського народу з приводу регулювання сімейних відносин, потім проаналізувати особливості регулювання сімейних відносин у закордонних країнах, й набуті знання за урахуванням сьогодення українського буття та з поглядом на майбутнє формування української державності створювати відповідне законодавче забезпечення.

З погляду на існуюче законодавство України, слід зазначити, що діюча Конституція України досить стисло підходить до визначення місця сім'ї для держави. Так, безпосередньо статусу сім'ї присвячено лише ч. 3 51 Конституції України. Причому сама побудова цієї норми, на нашу думку, не є досить вираженою. Так, зазначена ст. 51 починається із норми, що стосується шлюбу, друга частина цієї норми присвячена взаємовідносинам батьків та дітей, а лише третя частина закріплює, що сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняється державою.

Тому, за нашим переконанням, доцільною буде зміни структуру зазначеної норми, зокрема, шляхом зазначення у частині першій ст. 51 Конституції України, що сім'я є первинним й основним осередком суспільства та держава створює умови для зміцнення сім'ї. Надалі в цієї ж статті слід закріпити, що сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняється державою. А вже далі закріпити основи шлюбних відносин та відносин між батьками та дітьми як складових сімейних правовідносин. І саме таке закріплення ставлення держави до сім'ї в більшому ступеню відповідає вже існуючим нормам Сімейного кодексу України, в якому безпосередньо надається визначення сім'ї (ст. 3), право особи на сім'ю (ст. 4), а також державна охорона сім'ї (ст. 5).

МОРАТОРІЙ НА ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ КРЕДИТОРІВ: ЗАКОННІ ДІЇ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВКЛАДНИКА

В останній час значного поширення набули кризисні процеси в банківській системі України, зокрема, коли банк відмовляється повернути вкладникові гроші, хоча строк договору банківського вкладу вже закінчився. Як правило, підставою для цього є введення тимчасової адміністрації та мораторію на задоволення вимог кредиторів банку.

Метою цієї статті є проведення правового аналізу співвідношення норм Цивільного кодексу України (про договір банківського вкладу) та положень ЗУ «Про банки та банківську діяльність» стосовно введення тимчасової адміністрації та мораторію на задоволення вимог кредиторів банку.

На думку автора, для цього перш за все необхідно визначитись з понятійними засадами цих термінів. Згідно ч.1 ст. 1058 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та порядку встановлених договором.

Відповідно до ст.2 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» тимчасова адміністрація – це процедура, що застосовується Національним Банком України при здійсненні банківського нагляду за обставин, передбачених Законом. Тимчасова адміністрація призначається на термін до одного року. Під час дії тимчасової адміністрації Національний Банк України має право повністю або частково на строк не більше ніж три місяці ввести мораторій на задоволення вимог кредиторів банку. Мораторій - це зупинення виконання банком зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань. Протягом дії мораторію забороняється здійснювати стягнення на підставі виконавчих документів, не нараховується неустойка та інші фінансові (економічні) санкції, тощо. Отже, під час дії мораторію банк фактично звільняється від усіх зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів.

В той же час, ч.2 ст. 1060 ЦК України за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк *зобов'язаний видати вклад* або його частину не першу вимогу вкладника. Тобто, фактично, положення ч.2. ст. 1060 ЦК України прямо суперечить положенням ЗУ «Про банки та банківську діяльність» стосовно введення та дії мораторію на задоволення вимог кредиторів. За даних умов, виникає правова колізія, яка з норм підлягає застосуванню. З одного боку, можна стверджувати, що введення мораторію є тимчасовою мірою, направленою на оздоровлення фінансової ситуації в банку, тому повинні застосовуватися положення ЗУ «Про банки і банківську діяльність». З другого боку, фізична особа – вкладник надає банку гроші у тимчасове користування за плату. Як і на яких правових підставах банк не видає вклад, який за буд-яких умов є власністю вкладника. Цим грубо порушуються основні засади цивільного законодавства, згідно яких лише власник майна має право розпорядження майном.

За переконанням автора, така ситуація є неприпустимою. Ще можна пояснити, коли Національний Банк України вводить заборону на дострокове повернення вкладів, хоча цим він прямо втручається у договірні відносини між сторонами договору банківського вкладу. Але, як можна сприйняти те, що банки спираючись на ст. 85 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» взагалі відмовляються виконувати положення договорів про банківський вклад та вимоги цивільного законодавства. Автор, ще зміг би зрозуміти, якщо мораторій вводився лише у банках, що знаходяться у державній власності, але чому

комерційні банки, які здійснюють свою діяльність на підприємницьких засадах не повинні відповідати за своїми зобов'язаннями. У зв'язку з чим, банкам надані такі привілеї, якщо до будь-якого іншого нерадивого господаря просто застосовуються процедура банкрутства.

Таким чином, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів є прямим порушенням прав вкладника, який фактично стає заручником не професіональних дій банку як суб'єкта господарювання. При цьому вкладник фактично позбавляється навіть права на судовий захист, оскільки відповідно до п.1.ч.3. ст. 85 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» під час дії мораторію забороняється стягнення на підставі виконавчих документів (у тому числі судових рішень), а ч.2. ст. 58 ЗУ «Про банки та банківську діяльність» вказує, що Банк не відповідає за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, зупинення операцій по рахунках, арешту власних коштів банку на його рахунках уповноваженими органами державної влади. Тобто звернутися до суду можна, але отримати судовий захист не уявляється можливим. Це дивне правило підкреслює ч.4. ст. 59 ЗУ «Про банки та банківську діяльність», яка встановлює, що рішення суду про стягнення на кошти, які знаходяться на рахунках юридичних чи фізичних осіб, підлягають негайному і безумовному виконанню, за винятком випадків введення мораторію відповідно до цього Закону.

На думку автора, положення ЗУ «Про банки та банківську діяльність» стосовно введення та дії мораторію на задоволення вимог кредиторів (ч.2. ст. 58, ч.4. ст. 59, ст. 85) прямо суперечить цілій низці положень чинного законодавства. Зокрема главі 3 Цивільного кодексу України (про право власності), пар. 3 гл. 71 ЦКУ (про договір банківського вкладу), ЗУ «Про виконавче провадження (стосовно виконання судових рішень та деяких інших).

Таке положення, автор вважає неприпустимим і пропонує скасувати чи обмежити дію мораторію на задоволення вимог кредиторів. Зокрема, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів банку можна було б допустити лише у державних банках або не поширювати дію мораторію на вклади, сума яких не перевищує 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Безумовно, це не вирішить проблему у цілому, але принаймні дозволить мінімізувати негативні наслідки введення мораторію на задоволення вимог кредиторів. Більш ж доцільним, автор вважає скасування такого інституту як мораторій на задоволення вимог кредиторів, який грубо порушує права кожного вкладника та норми цивільного законодавства.

УДК 347.45

Григор'єва В. В., старший викладач

ДОДАТКОВЕ РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Поряд з актуальними питаннями сутності та змісту рішення суду є не менш важливе - класифікація рішень суду.

Аналіз чинного законодавства та сучасної правової доктрини дозволяє виділити різні види рішень суду. В основу поділу рішень господарських судів на види можуть бути покладені різні критерії.

Можливий поділ рішень відповідно до завдань (функцій), які воно виконує у судовому процесі, – загальні (кінцеві) та допоміжні (додаткові). У загальному рішенні має місце вираження рішення у справі, а за допомогою допоміжного рішення ставляться додаткові або проміжні завдання.

Інститут додаткового рішення передбачений ГПК України для виправлення законних та обґрунтованих рішень господарського суду, оскільки неповне рішення, як і рішення незаконне або необґрунтоване, не може забезпечити виконання завдань, які

стоять перед господарським судом. Господарський суд має право прийняти додаткове рішення, якщо з якоїсь позовної вимоги, яку було розглянуто на засіданні господарського суду, не прийнято рішення чи не вирішене питання про розподіл господарських витрат або про повернення державного мита з бюджету. Прийняття додаткового рішення за заявою сторони, прокурора, який брав участь у процесі, або за ініціативою суду здійснюється, як правило, тим же суддею (складом суду), що приймав первісне рішення.

Неповнота судового рішення означає наявність у його змісті прогалин, тобто такої інформації, яка в силу вимог процесуального закону підлягає обов'язковому включенню в рішення. Неповнота судового рішення завжди означає його ущербність, але найбільш шкідливі наслідки тягне за собою неповнота остаточних висновків суду за результатами розгляду справи. Неповнота рішення означає дефективність судового рішення, але ця дефективність особливого виду, яка не пов'язана з помилковістю судження суду стосовно того чи іншого питання. Судові помилки, які пов'язані з невірністю або непереконливістю судження суду, що відносяться до його висновків про фактичну та юридичну сторону спору та до оцінок правомірності заявлених вимог, можуть бути усунені шляхом відміни або зміни судового рішення повністю або частково в апеляційному чи касаційному порядку, шляхом винесення судом вищої інстанції нового рішення або шляхом направлення справи на новий розгляд. Так звану «дефективність» судового акта, яка пов'язана з тим, що він не є повним, важко усунути таким чином. Якщо суд не розв'язав одну з заявлених вимог, не зазначив своєї правової позиції за нею, то фактично неможливо відмінити або змінити рішення у неіснуючій частині, тим більше, якщо немає інших дефектів [1, с.453 - 455].

Усунути неповноту судового рішення може тільки суд, який його постановив, тільки після того, як сформульована позиція суду, є можливість для оскарження відповідних висновків суду у вищестоящі інстанції. Процесуальне законодавство передбачає можливість усунення прогалин («дефектів») рішення, пов'язаних із неповнотою фінальних висновків суду, особливим чином, а саме шляхом винесення додаткового рішення, в якому усуваються відповідні прогалини.

ГПК України не встановлює будь-яких обмежень строків подання заяв про прийняття додаткового рішення, виправлення чи роз'яснення його. Вирішуючи питання процедури розгляду заяв про прийняття додаткового рішення, господарські суди повинні виходити з того, в якому порядку розглядалася справа.

Додаткове рішення підлягає перегляду за правилами ГПК. При цьому питання щодо необхідності перевірки основного рішення зі справи вирішує апеляційна або касаційна інстанція в залежності від змісту додаткового рішення, мотивів, викладених у заяві про його перевірку, характеру і обставин справи. За таким же принципом вирішується питання про скасування чи зміну обох рішень або одного з них [2, с.463-464].

Діючим процесуальним законодавством не достатньо регламентується порядок прийняття додаткового рішення господарським судом, вбачається необхідним внести зміни у статтю 88 ГПК України вказавши, що «тільки господарський суд, який прийняв рішення, має право прийняти додаткове рішення до набрання рішенням суду законної сили. Питання про прийняття господарським судом додаткового рішення розв'язується у судовому засіданні, за участю осіб, що брали участь у розгляді справи».

Є також необхідним вказати про можливість роз'яснення рішення суду, а також виправлення помилок, що мають місце у рішенні суду. Стаття 89 ГПК України передбачає можливість господарського суду роз'яснити рішення, а також виправити описки чи арифметичні помилки. Правом звернення до суду за роз'ясненнями мають сторони та державний виконавець, але за власною ініціативою суд не має права роз'яснювати рішення. Роз'яснюючи рішення, господарський суд не може змінювати зміст рішення, тому що має ціллю виправлення недоліків та усунення неясності судового акту.

Виправлення допущених у рішенні описок чи арифметичних помилок можливе за заявою сторони. Допущені у рішенні описки чи арифметичні помилки суд має право

виправити з власної ініціативи. Виправлення допущених у рішенні господарського суду описок чи арифметичних помилок допускається, якщо при цьому не зачіпається суть рішення.

Заслуговує на критику діюче нормативне регулювання порядку надання господарським судом роз'яснень та виправлення рішень. На наш погляд, є необхідним розширити коло осіб, які мають право на звернення до суду з проханням про роз'яснення та виправлення рішення.

Окрім цього, не має вказівок про будь-які обмеження термінів подання заяв про виправлення чи роз'яснення рішень та процедури розгляду відповідних заяв.

Таким чином, господарське процесуальне законодавство на сьогодні не передбачає порядку надання роз'яснень та виправлення рішень, що потребує удосконалення ст. 89 ГПК України шляхом доповнення що роз'яснення та виправлення рішення, ухвали надає господарський суд, який прийняв рішення за заявою осіб, що брали участь у розгляді справи, судовий виконавець, інші суб'єкти, на яких покладений обов'язок виконання рішення господарського суду, мають право на роз'яснення рішення без зміни його за змістом, у разі, якщо воно не виконане та не закінчений термін, у який рішення може бути примусово виконане.

Література

1. Приходько И.А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы. СПб.: Изд. Дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2005. – 672 с.

2. Роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України № 02 -5/422 від 10.12.96 «Про судові рішення». Господарське судочинство в Україні: правові засади та судова практика. –К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 772 с.

УДК 67.9-64

Мішина О. Б., старший викладач

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Еколого-управлінські правовідносини вже неодноразово піддавалися науковому аналізу, що обумовило велику кількість наукових підходів та думок з цієї проблематики. Тому передусім слід визначитись із термінологічним апаратом який використовується в роботі.

Проблема формування наукового поняття та його існування є дуже актуальною для вітчизняної правничої науки, особливо зараз, в період становлення багатьох правових інституцій, перегляду вже існуючих, приведення нормативних правових актів у відповідність до положень Конституції України. Правильне усвідомлення терміна і охоплення за його допомогою найсуттєвіших ознак того чи іншого поняття є необхідною складовою для визначення і усвідомлення предмета дослідження.

Екологічне право, як динамічну науку, що постійно розвивається, не оминула проблема застосування окремих термінів і визначення їх змісту. Так, у теорії паралельно використовуються наступні терміни: “управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища”, “регулювання екологічного користування і охорони навколишнього середовища”, “управління у галузі екології”, “екологічне управління”, “управління навколишнім середовищем”.

Існує декілька підходів щодо визначення того, який термін є більш прийнятним у науці екологічного права – “управління” чи “регулювання” при визначенні діяльності повноважних органів, спрямованої на забезпечення виконання законодавства про охорону навколишнього природного середовища. У тлумачних словниках зазначено, що термін “регулювання” походить від латинського *regulare* – “приводити до ладу”, і тлумачиться він як “...підкоряти певному порядку...”, “...упорядковувати, налагоджувати, направляти розвиток, рух чогось з метою впорядкування системи...”. Термін “управління” тлумачиться як “...діяльність органів влади...”, “...скеровування діяльності або дій кого-небудь або чого-небудь...”. Термін “регулювання” застосовується, як правило, для визначення механізму дії права і являє собою “...здійснюваний за допомогою правових засобів

результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини...”

Під правовою формою управління розуміється “...юридичний спосіб внутрішньої організації управлінської діяльності та зовнішнього організаційного впливу на осіб, відносно яких здійснюється...”

Уникаючи дискусії про те, яке поняття є ширшим – “управління” чи “регулювання” – , все ж необхідно відмітити, що всі автори пов’язують поняття “соціальне управління” із активною, цілеспрямованою діяльністю органів, наділених владними повноваженнями. Але, незважаючи на це, в екологічному праві постійно відбувається змішування цих понять, вживання без урахування різниці в їх юридичній природі.

Розвиваючи цю думку, можна зробити висновок про допустимість існування терміна “екологічне управління” в теорії права і природність процесу адаптації та розвитку вже існуючих термінів для забезпечення потреб інших галузей права. Законодавчим закріпленням застосування цього терміна досягається важлива мета – гармонізація власної, тобто української, термінології з термінологіями найбільш представницьких юридичних мов. У світлі політики України, спрямованої на гармонізацію національного екологічного законодавства з міжнародним, виникає необхідність застосування загальновизнаних міжнародних термінів. З цього приводу постає проблемне питання щодо залучення іншомовних термінів та повноти їх відповідності тим відносинам, які вони характеризують.

Екологічне управління має свої ознаки, поділяється на види, базується на певних принципах і характеризується певними функціями, тому уявляється найбільш доцільним розглянути його в розрізі цих перелічених чинників.

Академік Ю.С. Шемшученко вказує, що “управлінням прийнято називати процес впливу управляючої системи на систему, що управляється, з метою приведення об’єкту управління (в даному випадку – якості навколишнього середовища) в необхідний для суспільства стан” [176, с. 68]. Він також дає визначення державного управління охороною навколишнього середовища як діяльності уповноважених на те органів державного управління, спрямованої на реалізацію функції держави щодо забезпечення сприятливої якості навколишнього середовища на підставі організації екологічно обґрунтованої взаємодії суспільства та природи” [177, с. 15].

Професор В.І. Андрейцев формулює визначення управління у галузі екології як “урегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об’єднань, що спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними і фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян” [7, с. 135].

Професор М.М. Бринчук вважає, що управління в сфері взаємодії суспільства і природи являє собою сукупність дій, які застосовуються відповідними суб’єктами, спрямованих на забезпечення виконання вимог законодавства про навколишнє середовище [31, с. 220].

Під управлінням якістю навколишнього середовища також розуміється “рівень розвитку природоохоронної діяльності держави, при якому зміст її управлінського механізму (її структурних та функціональних елементів) дозволяє комплексно, з урахуванням усіх зв’язків та відносин суспільства і природи, тепер і на перспективу, здійснювати найбільш гармонійне задоволення біологічних, економічних, соціально-культурних потреб як окремої особи, так і всього суспільства” [43, с. 68], “діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадян та громадських організацій щодо реалізації своїх прав та обов’язків у галузі раціонального використання природних ресурсів, забезпечення режиму законності в екологічних відносинах з практичної реалізації цілей і завдань у цій галузі” [38, с. 28].

Аналізуючи наведені визначення, можна виділити такі основні ознаки екологічного управління:

1. Воно є різновидом соціального управління, елементом системи суспільних відносин, і його характер і зміст залежать від їх сутності. У свою чергу соціальне управління зводиться до впорядкування та розвитку суспільних відносин. Управлінський вплив здійснюється не на докільця в цілому і не на його окремі компоненти, а на свідомість людей шляхом їх переконання або примусу до певної поведінки. Ці відносини виникають між людьми, але їх кінцевою метою є досягнення безпечного стану навколишнього природного середовища, впорядкування процесів

природокористування. Тобто з'являється вторинний (похідний) об'єкт правового регулювання, який відбивається в організаційній структурі і методах діяльності суб'єктів екологічного управління.

2. Екологічне управління – це діяльність суб'єктів, наділених владними повноваженнями, і воно завжди пов'язане зі впливом одних суб'єктів (управляючої системи або державних органів, органів місцевого самоврядування та громадян) на інших. Основою дієвості такого впливу є нерівність суб'єктів між собою, яка полягає в різному обсязі їхніх прав і обов'язків.

3. Екологічне управління спрямоване на досягнення цілей екологічного права. Ціль є найважливішою характеристикою управління – визначенням його призначення. Власне, управління і здійснюється для досягнення певних цілей. Деякі автори вважають, що ціль екологічного управління полягає у забезпеченні виконання екологічного законодавства, реалізації екологічних прав і обов'язків, забезпеченні стану, який найбільше відповідає вимогам суспільства.

4. Екологічне управління ґрунтується на нормах права. Цілі екологічного управління можуть бути досягнуті лише у випадку, коли воно підкріплене реальною силою. Тому невід'ємною умовою його існування є наявність правових норм, що встановлюють правила поведінки, повноваження органів, які їх реалізують, відповідальність за порушення законодавства. За допомогою правових норм розкривається зміст управління, його складові частини.

Таким чином, екологічне управління можна визначити, як “діяльність уповноважених суб'єктів, що ґрунтується на нормах права і спрямована на збереження довкілля в цілому та його окремих компонентів, зменшення техногенного навантаження на нього, забезпечення попередження негативного впливу на навколишнє природне середовище”.

УДК: 347.44

Дмитрієва Е. И., асистент

ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН В СВЯЗИ С УВОЛЬНЕНИЕМ ПО СОКРАЩЕНИЮ ЧИСЛЕННОСТИ ИЛИ ШТАТА РАБОТНИКОВ

Проблема увольнения в связи с сокращением численности или штата работников на сегодняшний день является чрезвычайно актуальной. Это обусловлено развивающимся финансовым кризисом, остановкой производства и следующим из этого сокращением численности занятых лиц. Отечественное законодательство о труде достаточно жёстко стоит на позиции защиты прав работника при увольнении в связи с сокращением штата, предусматривая ряд мер в отношении беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей.

Прежде чем говорить об указанных законодательных мерах, следует отметить, что увольнения, связанные с сокращением численности или штата работников, относятся к так называемому расторжению трудового договора по инициативе собственника или уполномоченного им органа. Этот вид расторжения трудового договора регулируется ч. 1 ст. 40 Кодекса законов о труде Украины, в котором определено, что «Трудовой договор, заключённый на неопределённый срок, а так же срочный трудовой договор до истечения срока его действия, могут быть расторгнуты собственником или уполномоченным им органом в случае изменений в организации производства и труда, в том числе ликвидации, реорганизации, банкротства или перепрофилирования предприятия, учреждения, организации, сокращения численности или штата работников».

Перечисленные основания расторжения трудового договора по инициативе собственника или уполномоченного им органа следуют из ст. 40 КЗоТ Украины, которой закрепляется исключительное право собственника или уполномоченного им органа определять штат и численность работающих.

В соответствии с п. 3 ст. 64 Хозяйственного кодекса Украины предприятие вправе самостоятельно определять свою организационную структуру, устанавливать численность работников и штатное расписание.

Ч. 3 ст. 22 Закона Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности» от 13.12.2001 № 2886-III определено, что в случае, если работодатель планирует увольнение работников по причинам экономического, структурного или аналогичного характера или в связи с ликвидацией, реорганизацией, изменения формы собственности, то он обязан заблаговременно, но не позднее чем за три месяца до намечаемых увольнений предоставить первичным профсоюзным организациям информацию относительно этих мер, включая информацию о причинах увольнения, количестве и категориях работников, которых это может касаться, о сроках проведения увольнений, а также провести консультации с профсоюзами о мерах по предотвращению увольнений или сведения их количества к минимуму и смягчению их неблагоприятных последствий. Из этого следует, что при планируемых сокращениях собственник или уполномоченный им орган должны заблаговременно известить выборный орган первичной профсоюзной организации. Игнорирование указанной законодательной нормы может явиться основанием для обжалования увольнения в судебном порядке.

При решении вопроса о выборе кандидатур работников на увольнение по указанным основаниям администрация должна учитывать положения ст. 42 Кодекса законов о труде Украины, предусматривающей преференции при увольнении следующих категорий работников: лица, не подлежащие увольнению по причинам, связанным с сокращением численности или штата работников, а также лица, пользующиеся преимущественным правом остаться на работе.

При этом отечественный законодатель предусмотрел ряд мер, направленных на защиту женщин, что является одним из направлений развития социальной политики государства.

Так, в соответствии с действующим законодательством, не подлежат увольнению по причинам, связанным с сокращением численности или штата работников: беременные женщины; женщины, имеющие детей в возрасте до трех лет; женщины, имеющие детей в возрасте до шести лет в случае, если ребёнок требует домашнего ухода, подтверждённого соответствующим медицинским заключением; одинокие матери при наличии ребенка возрастом до 14 лет либо ребенка-инвалида; молодые специалисты.

Увольнение беременных женщин и женщин, имеющих детей в возрасте до трех лет (до шести лет – ч. 6 ст. 179 КЗоТ Украины), одиноких матерей при наличии ребенка в возрасте до четырнадцати лет или ребенка-инвалида по инициативе собственника или уполномоченного им органа не допускается, кроме случаев полной ликвидации предприятия, учреждения, организации, когда допускается увольнение с обязательным трудоустройством. Обязательное трудоустройство указанных женщин осуществляется также в случаях их увольнения по окончании срочного трудового договора. На период трудоустройства за ними сохраняется средняя заработная плата, но не более трех месяцев со дня истечения срочного трудового договора.

В перечисленном списке особое внимание следует уделить определению понятия «одинокая мать». Это связано с тем, что ранее понятие одинокой матери было определено в Постановлении Пленума Верховного Суда Украины «О практике рассмотрения судами трудовых споров» № 9 от 06.11.1992 г., в соответствии с которым, таковой считалась женщина, не состоящая в браке, и в свидетельстве о рождении ребёнка которой отсутствовала запись об отце или же запись об отце была внесена со слов матери. Также к этой категории относили вдов и женщин, содержавших и воспитывавших ребёнка самостоятельно. Однако, впоследствии, 15 ноября 1996 года был принят Закон Украины «Об отпусках» № 504/96-ВР, - юридически акт высшей, по сравнению с Постановлением Пленума Суда, силы. Статья 10 этого закона определяет одинокую мать, как женщину, воспитывающую ребёнка без отца. Исходя из этого, даже участие отца или других лиц в содержании ребёнка не лишает женщину статуса одинокой матери.

Продолжая перечень лиц, не подлежащих увольнению по причинам, связанным с сокращением численности или штата работников, необходимо выделить работников

находящихся на больничном листе и в отпусках. Положение данных лиц определено законодательной нормой, запрещающей увольнение в период пребывания на больничном листе и в отпуске. В первую очередь, это относится к лицам, находящимся в отпуске по уходу за ребёнком до достижения им трёх (а в отдельных случаях шести лет). Мы не даром говорим о лицах, а не о матерях, поскольку статья 179 Кодекса законов о труде предусматривает возможность использования отпуска по уходу за ребёнком отцом, бабушкой, дедушкой или другими лицами, фактически осуществляющими уход за ребёнком. Более того, этот отпуск может использоваться ими полностью или частично, т.е., например, по очереди с матерью. На наш взгляд, это так же является составляющей гендерной политики государства.

Прямой запрет на увольнение перечисленных категорий работников означает, что они не могут быть кандидатами на увольнение и вопрос об их увольнении не может ставиться вообще.

Сегодня все шире распространяются правонарушения, связанные с незаконным увольнением женщин в период нахождения их в отпусках по беременности и родам, по уходу за детьми. Чаще всего такие правонарушения допускаются при реорганизации предприятий или при смене их собственника.

На наш взгляд, в Кодексе законов о труде следовало бы предусмотреть законоположение, наделяющее привилегиями при оставлении на работе семейных лиц, имеющих двух и более иждивенцев, что способствовало бы укреплению семьи и явилось закономерным шагом на пути реализации гендерной политики.

Таким образом, законодательное регулирование сокращения численности или штата работников направлено в первую очередь на закрепление государственной политики гендерного равенства, а так же на защиту прав беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей.

УДК 346 (477)(094.9)

Іванюта Н. В., асистент

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

Право на звернення до господарського суду розглядається в двох аспектах:

-як право абстрактне, тобто потенціальну можливість суб'єкта господарювання або в передбачених законодавством випадках державних органів на звернення до юрисдикційного органу в особі господарського суду за захистом порушеного права або охоронюваних законом інтересів;

-як право персоніфіковане, тобто як право конкретної особи на захист, якщо вона вважає, що її право порушено і потребує підтвердження і реалізації за допомогою судової влади.

Право на звернення до господарського суду як абстрактне право є одним із елементів правового статусу всіх організацій, які зареєстровано як юридичні особи, а також це право — елемент правового статусу громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку, через державну реєстрацію, набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. У випадках, передбачених законодавством України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Угода про відмову від права звернення до господарського суду є недійсною.

Статтею 1 Господарського процесуального кодексу України законодавчо закріплено право на звернення до господарського суду юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю

господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів.

Наявність права на звернення до господарського суду не означає, що усі господарські відносини і зв'язки суб'єктів господарювання або управління з економічних питань, забезпечуються лише примусовою силою судової влади. Навпаки, розвиток господарських відносин передбачає, що права суб'єктів цих відносин реалізуються, а обов'язки виконуються добровільно і свідомо згідно з законами і договорами без звернення до господарського суду. У випадку виникнення суперечливої ситуації, передбачене законом право на звернення до господарського суду є гарантією усунення суперечностей між суб'єктами господарювання, перетворення нестабільних відносин у стали, забезпечення дисципліни господарських відносин.

Право на звернення до господарського суду, як до потенціальної можливості захисту, перетворюється в суб'єктивне право конкретної особи у разі наявності у неї інтересу в захисті права, тобто у випадку показу нею порушеного або оспорюваного права. У цьому випадку право на звернення до господарського суду як суб'єктивне право реалізується у формі права на подання позову (ідентичного йому права). До звернення до господарського суду відносини, пов'язані із суперечками між суб'єктами господарювання контролювались ними і вони можуть обирати будь-яку поведінку у відповідності до законів. Після звернення до господарського суду і порушення господарського процесу ці відносини контролюються суддею (колегією суддів) господарського суду і учасники спору у відносинах між собою поступають за наявності згоди на це судді.

За раніше діючим законодавством, якщо законом для певної категорії спорів був встановлений досудовий (претензійний) порядок врегулювання, спір мав бути переданий на розгляд господарського суду лише після дотримання цього порядку. На цей час такий порядок може бути дотримано лише за бажанням сторін та їх письмовою згодою. Тож, незважаючи на те, що досудове врегулювання господарського спору регламентується нормами розділу II Господарського процесуального кодексу України та ст. 222 Господарського кодексу України, на практиці ці норми, майже не застосовуються. Подання претензії це досудовий добровільний порядок врегулювання спору не впливає на порушення господарського процесу.

Право на звернення до господарського суду забезпечене юридичними гарантіями:

- дією принципів господарського процесуального права;
- допустимістю господарської процесуальної форми захисту права;
- низькими розмірами державного мита;
- наявністю в господарському процесуальному законодавстві вичерпного переліку підстав до відмови в прийнятті і повернення позовної заяви, а також вичерпного переліку підстав до повернення апеляційної і касаційної скарги.

Гарантією реалізації суб'єктивного права організацій і громадян-підприємців на звернення до суду є закріплене в ч. 3 ст.1 ГПК правило, через яке відмова від права на звернення до суду недійсна. Відмова від права на звернення до господарського суду недійсна незалежно від того, як він був зроблений, в загальній формі або для якоїсь категорії справ або відносно спорів, що виникли або можуть виникнути в майбутньому з конкретного договору.

Література

1. Господарське процесуальне право: Навч. посіб.-К.: КНЕУ, 2008. -224с.
2. Арбитражный процесс: Учебник / Под ред.. М.К.Треушникова.-М.:Зерцало, 1995.-с.13
3. Хозяйственно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий/ Под ред.Е.И.Харитонов. –Х.: «Одиссей», 2007. -464 с.

ПОНЯТТЯ «ВІДОМСТВО» ЯК СКЛADOVA ЧАСТИНА ПОНЯТТЯ «ВІДОМЧА НОРМОТВОРЧІСТЬ»

Розбудова правової держави в Україні, задекларована в Конституції України, неможлива без ефективної правотворчості на всіх рівнях та етапах цієї діяльності. Як свідчить статистика, діяльність з видання нормативно-правових актів органами державної виконавчої влади з метою уточнення та конкретизації положень законів є найоб'ємнішою у сфері правотворчості в Україні. В теорії держави та права вона носить назву відомчої нормотворчості.

Без усвідомлення значення поняття «відомство», від якого частково походить поняття «відомча нормотворчість», неможливе усвідомлення значення останнього. І справді, а що ж розуміти під відомчою нормотворчістю – діяльність всіх органів виконавчої влади з видання нормативно-правових актів, чи тільки міністерств, а може діяльність тільки державних комітетів, служб, комісій, агентств і т.п. З'ясування значення поняття «відомство» дозволить відповісти на проблемне питання.

У цьому дослідженні автор ставить за мету дослідити значення поняття «відомство».

Аналіз юридичної наукової та довідкової літератури дозволяє зробити висновки, що еволюція поняття «відомство» відбувалася шляхом зміни його початкового значення, звуження та уточнення його змісту.

За часів входження України до складу Російської імперії під відомством розумілася встановлена галузь державних завдань, покладених на певний державний заклад, тобто воно вживалося як синонім поняття «компетенція» (звідси й походження сучасного терміну «підвідомчість»). Крім того, поняття відомства охоплювало ще й сукупність ієрархічно підпорядкованих закладів (необов'язково державних), які виконували певні функції [1].

Зміни конституційного ладу, розвиток радянської юридичної науки зумовили й перетворення значення поняття «відомство», звуження його змісту лише до сукупності органів виконавчої влади. На початковому етапі становлення радянської держави поняття «відомство» охоплювало всю систему центральних органів виконавчої влади – наркомати (згодом міністерства), інші спеціальні урядові органи державного управління (державні комітети, комісії, ради та ін.) [2].

Зростання рівня економічного та культурного розвитку СРСР в повоєнні роки і викликана ним диференціація форм державного управління зумовили подальше уточнення поняття відомства. Згідно із законом про внесення змін до Конституції СРСР вводилося нормативно закріплене поняття «відомство». При цьому встановлювалося певне розмежування між поняттями «міністерство» та «відомство». Під відомством розумівся центральний орган виконавчої влади, підпорядкований урядові, з особливими повноваженнями, спрямованими на виконання міжгалузевих (в основному планово-координуючих та контрольних) функцій [2]. Таким чином, поняття «відомство» набувало нового, більш чіткого змісту.

З часом система відомств СРСР стала дуже складною і досить заплутаною. Ці риси були успадковані і новими системами органів виконавчої влади пострадянських республік, у тому числі й незалежної України, що зумовило необхідність проведення адміністративної реформи з метою впорядкування системи органів виконавчої влади, усунення її внутрішньої суперечливості та незавершеності. Необхідність проведення реформи зумовило, в свою чергу, потребу в проведенні фундаментальних наукових досліджень у цій сфері.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної юридичної науки можна виділити два основних підходи до визначення поняття «відомство» – широкий та вузький.

У широкому розумінні відомством є центральний орган, що очолює певну галузь державного управління або сферу суспільного життя і входить до системи органів виконавчої влади. За такого підходу до відомств слід віднести міністерства, комітети, служби, комісії та інші центральні органи виконавчої влади.

У вузькому значенні відомство – центральний орган державного управління між- або надгалузевого характеру у вигляді комітету, комісії, інспекції чи іншого органу при уряді, що здійснює поряд з міністерствами управління окремими сферами діяльності, сукупністю організацій, установ, підприємств.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє зробити висновки про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності відомства в системі центральних органів виконавчої влади, що, очевидно, є наслідком недостатнього наукового дослідження вказаної проблеми на момент прийняття відповідних нормативних актів.

Про це свідчать наступні факти:

1. Поняття «відомство» не знайшло свого відображення в сучасному чинному законодавстві, воно збереглося лише в нормативно-правових актах, що були прийняті за радянських часів. Натомість чинною Конституцією України передбачене поняття «центральний орган виконавчої влади» [3].

2. Конституцією України передбачений поділ центральних органів виконавчої влади на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, однак його можна назвати умовним, оскільки особливості кожного з видів нормативно не визначені, в текстах багатьох нормативно-правових актах поняття міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади ототожнюються, вживаються, як рівнозначні поняття [4]. Це свідчить про широке розуміння поняття відомства як центрального органу виконавчої влади.

3. Про ще більш широке розуміння поняття відомства свідчить вживання в чинних нормативно-правових актах таких понять, як «відомчий нормативно-правовий акт», «відомчий транспорт», «відомча мережа зв'язку» і т.п. [5-7].

4. Існуюча система центральних органів виконавчої влади включає міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. І хоча порядок організації їх діяльності недостатньо чітко вказаний, все ж таки це свідчить про виокремлення певних видів центральних органів виконавчої влади, урахування особливостей їх діяльності [8-10]. Такий підхід є передумовою розділення понять «міністерство» та «відомство», що характерно для вузького розуміння поняття відомства.

Разом з тим слід зауважити, що організація, повноваження і порядок діяльності центральних органів виконавчої влади повинні визначатися Конституцією і законами України [3], але закон, який регламентував би питання створення та діяльності центральних органів виконавчої влади, дотепер не прийнятий, і зазначені питання фактично всупереч Конституції врегульовані Указами Президента України [8-10].

Одним із основних першочергових способів вирішення вказаної проблеми вбачається прийняття Закону «Про центральні органи виконавчої влади в Україні». Цей закон має визначити види, основні завдання, принципи та організацію діяльності центральних органів виконавчої влади України, їх основні функції та повноваження, засади відносин між собою та з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Підсумовуючи результати дослідження, можна дійти до висновків:

1) поняття «відомство» у вузькому значенні не зовсім вдало відображує особливості існуючої системи центральних органів виконавчої влади України. Більш доречним вбачається вживання поняття «відомство» в широкому значенні, вкладаючи в його зміст сукупність усіх центральних органів виконавчої влади;

2) поняття відомства необхідно закріпити в законодавстві, що дозволить «розвантажити» юридичні конструкції за рахунок заміни складного для сприйняття

словосполучення «центральный орган виконавчої влади» на більш сприйнятливие «відомство», а також уникнути невизначеності, багатозначності похідних термінів;

3) під відомчою нормотворчістю слід розуміти нормотворчість центральних органів виконавчої влади.

Література

1. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права: Учебное пособие. В 2-х томах. Том 2. Вып. 2, 3, 4. М.: Изд-во «Юридический колледж МГУ», 1995. – с. 78.

2. Тихомиров Ю.А. К вопросу о правовом положении ведомств в СССР / Ю.А. Тихомиров. // Правоведение. - 1961. - № 1. - С. 15-27.

3. Конституція України. Ст.ст. 92 п. 12, 116, 117, 120. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 - 1996 р., № 30, стаття 141.

4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 16 травня 2008 року № 279-VI. // Відомості Верховної Ради України від 20.06.2008 - 2008 р., № 25, стор. 654, стаття 241.

5. Постанова колегії Міністерства юстиції України від 27 березня 1998 р. № 3 «Про затвердження Рекомендацій з питань підготовки, державної реєстрації та обліку відомчих нормативно-правових актів». // <http://www.nau.ua>

6. Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 року. Ст. 36. // Відомості Верховної Ради України від 20.12.1994 - 1994 р., № 51, стаття 446.

7. Закон України «Про зв'язок» від 16 травня.1995 року. Ст. 1. // Відомості Верховної Ради України від 16.05.1995 - 1995 р., № 20, стаття 143.

8. Указ Президента України «Про Загальне положення про міністерство, інший центральний орган державної виконавчої влади України» від 12 березня 1996 року № 179/96. // Урядовий кур'єр від 28.03.1996 р.

9. Указ Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 року № 1572/99. // Офіційний вісник України від 31.12.1999 - 1999 р., № 50, стор. 8, код акту 13199/1999 .

10. Указ Президента України «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 року № 1573/99. // Офіційний вісник України від 31.12.1999 - 1999 р., № 50, стор. 11, код акту 13197/1999.

СЕКЦІЯ
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА ГАЛУЗЕВОЇ ЕКОНОМІКИ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 339.94:621 (100) (043)

Горбашевська М. О., асистент

СУЧАСНИЙ СТАН І СТРУКТУРА СВІТОВОГО РИНКУ
МАШИНОБУДІВНОЇ ПРОДУКЦІЇ

В сучасних умовах глобалізації економічного життя розвинені країни, де наука виконує роль головного економіко-відтворюючого чинника, забезпечують свій розвиток за рахунок вдосконалення існуючих технологій, техніки і використання принципово нових наукових досягнень. Міжнародний технологічний і науковий обмін, трансфер інтелектуального потенціалу - одна з ознак нашого часу. Від успішного функціонування промислового комплексу сьогодні безпосередньо залежить стан усієї економіки країни та світу в цілому.

Машинобудування займає провідне місце серед усіх галузей промисловості, тому що воно тісно пов'язане з усіма видами економічної діяльності. Наприклад, машинобудівна галузь виробляє машини та устаткування, які використовуються підприємствами інших галузей при виробництві товарів та послуг, і стимулюють тим самим їх розвиток. Машинобудівні виробництва в процесі свого функціонування тісно взаємодіють з джерелами необхідних ресурсів, споживачами продукції і в сукупності утворюють промислові територіальні системи, причому не тільки на локальному і районному, але і на міжрайонному, національному і транснаціональному рівнях.

Ринок машин і обладнання є одним із найбільш потужних товарних ринків світу. Торгівля цими видами продукції розвивається більш високими темпами у порівнянні з іншими групами товарів. Становище окремих країн на ринку машин та обладнання зумовлює інтенсивність розвитку новітніх технологій, визначає місце та роль країни в науково-технічному прогресі, становище та впливовість у сучасному світі.

На розвиток і розміщення машинобудівного комплексу впливають гамма чинників. Розвиток і розміщення його галузей базується на тих же принципах, що і всіх галузей єдиного народного комплексу. Принципи розвитку і розміщення заломлюються в спільних і специфічних чинниках, що роблять вплив на розвиток і розміщення галузей машинобудівного комплексу:

- Природні умови, географія природних і сировинних ресурсів.
- Об'єми капітальних вкладень, джерела фінансування.
- Спеціалізація і рівень розвитку господарств економічних районів.
- Базовий рівень розвитку науки і техніки.
- Шляхи сполучення і транспортна мережа.
- Трудові ресурси, їх склад, рівень кваліфікації.
- Форми організації виробництва
- Масштаби, структура і географія споживання продукції.
- Транспортабельна сировини і готової продукції.
- Екологічна обстановка в регіоні.

Найважливішою є наявність суспільної потреби в продукції, кваліфікованих трудових ресурсів, власного виробництва або можливості постачання конструкційних матеріалів і електроенергії. Хоча в цілому машинобудування належить до галузей «вільного розміщення», оскільки воно в меншій мірі випробовує вплив таких чинників, як природна середовище, наявність корисних копалин, води та інші.

Машинобудування як галузь існує більше двохсот років. По числу зайнятих і за вартістю продукції, що випускається, воно займає перше місце серед всіх галузей світової промисловості. Рівень розвитку машинобудування є одним з важливих показників рівня розвитку країни. Машинобудування визначає галузеву і територіальну структуру промисловості світу, забезпечує машинам і устаткуванням всі галузі економіки, проводить різноманітні предмети споживання. Окрім машин і устаткування, приладів і інструментів виробничого призначення, воно випускає всілякі вироби побутового і культурного призначення.

Залежно від того, на який ринок орієнтована продукція, яка випускається підприємствами машинобудівного комплексу, їх умовно можна об'єднати в 5 груп. Існує детальна характеристика галузей машинобудівного комплексу:

- група галузей інвестиційного машинобудування (важке машинобудування), розвиток яких визначається, перш за все, інвестиційною активністю металургійного, будівельного, енергетичного і транспортного комплексів;

- група підприємств тракторного і сільськогосподарського машинобудування, машинобудування для переробних галузей АПК і підприємств легкої промисловості, залежних від платоспроможності сільгоспвиробників і переробників сільськогосподарської продукції, а також частково від попиту населення;

- залізничне машинобудування, направлене на задоволення попиту залізничного господарства країни;

- автомобільна промисловість, випуск продукції якої орієнтований на попит кінцевих споживачів (виробництво легкових автомобілів), а також на потребу підприємств, фірм і виконавських органів влади (виробництво вантажівок і автобусів);

- електротехніка, приладобудування, верстатобудування - група наукоємних галузей, так званих комплектуючих, що розвиваються слідом за потребами всіх інших галузей промисловості, включаючи і само машинобудування.

За офіційними даними ООН, протягом останніх років у структурі міжнародної торгівлі провідне місце займала продукція транспортного машинобудування (25% світового експорту та 26% імпорту), точного машинобудування і приладобудування (відповідно 24% та 23%), а також енергетичне машинобудування (21% та 20%). Решта галузей отримали незначні показники розвитку експортно-імпортних відносин. Частка кожної з них у світовому торговельному обороті не перевищує 10%.

Література

1. Медведев В. Глобализация экономики: тенденции и противоречия // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. -№2.-С.3-10.

2. Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В., та ін. Міжнародна економіка: Навчальний посібник.- Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – С.323.

3. Данные Госкомстата Украины: www.ukrstat.ua

4. Киреев А.П. Международная экономика: В 2-х ч. – Ч.II. Международная макроэкономика: открытая экономика и макроэкономическое программирование. Уч. пособие для вузов. – М.: Международные отношения, 1999.

5. Ландик В.И. Механизм формирования конкурентных преимуществ Украины в машиностроительной отрасли // «Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект». – 2007.-С.16-22.

6. Макогон Ю.В., Хаджинов И.В. Народнохозяйственный аспект присоединения Украины ко всемирной торговой организации.-Д.: ДонНУ – ДонФ НИСИ, -2004.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

Економічна глобалізація трактується, як правило, як особлива стадія інтеграції суспільного виробництва і інтернаціоналізації господарського життя, яка охоплює практично всі країни світу. У підтвердження цього відзначають розширення світової торгівлі і міграції капіталу, зниження митних і інших бар'єрів в економічних зв'язках між країнами, посилення ролі транснаціональних компаній, регіональних і світових механізмів економічного регулювання тощо.

Формування основних глобалізаційних відносин зумовлено рядом факторів:

- виникненням завдань загальносвітового масштабу, вирішення яких не під силу окремій державі (захист від забруднення атмосферного повітря і світового океану, освоєння космічного простору, боротьба з природними катаклізмами, епідеміями, міжнародною злочинністю тощо);

- прагненням окремих країн реалізувати свої геополітичні інтереси, які торкаються інтересів інших країн, що, у свою чергу, зумовлено такими причинами: нерівномірністю географічного розподілу природних ресурсів; нерівномірністю розвитку економічного потенціалу окремих країн світу; загостренням проблеми збуту у зв'язку з надвиробництвом у ряді країн унаслідок зростання продуктивності праці і технічного прогресу; погонею за дешевою робочою силою; прагненням уникнути оподаткування в особливих економічних зонах світу тощо [1].

Уперше терміном "глобалізація" назвали феномен злиття ринків окремих продуктів, що виготовляли багатонаціональні корпорації. Пізніше глобалізацію розглядали як систему, що прискорено змінюється й охоплює не тільки економіку, але й політику, культуру, і навіть біосферу.

Зробивши спробу періодизувати процес глобалізації, Р. Робертсон виділив п'ять етапів:

- зародження глобалізації (поч. XV – середина XVIII ст.): розвиток національних співтовариств; визнання важливості таких понять, як "індивідуальний" і "людство"; зародження сучасної географії і поява Григоріанського календаря;

- початковий період (середина XVIII – кінець XIX ст.): консолідація ідеї гомогенної, унітарної держави й розвиток концепцій формалізованих міжнародних відносин;

- зростання (1870 – середина 1920-х рр.): поширення глобальних засобів комунікації; стандартизація світового часу; надання законного статусу міжнародним змаганням і преміям (таким як Олімпійські ігри, Нобелівська премія). Однак цей період характеризується і зародженням глобального антагонізму під час Першої світової війни, кульмінацією якого є створення міжнародної системи держав – Ліги Націй;

- розвитку (1920-ті рр. – середина 1960-х рр.): боротьба за гегемонію і створення ООН; події Холокосту; використання атомної зброї;

- „невизначеності" (з середини 1960-х рр.): поява "Третього світу"; поширення ядерної зброї; створення нових глобальних інститутів, насамперед, міжнародних організацій, включаючи систему ООН та її мережу неурядових установ. Кульмінаційними пунктами цього етапу стають такі: масивне зростання кількості й розміру транснаціональних корпорацій; посилення впливу глобальних фінансових ринків; зростання важливості сфери обслуговування й засобів масової інформації в сучасній економіці; поширення нових комунікаційних та інформаційних технологій, таких як супутниковий зв'язок і Інтернет [2].

Масштабність феномену глобалізації зумовила різні трактування цього поняття. Однак серед більшості дослідників немає розбіжностей у тому, що глобалізація у своїй

основі пов'язана з науково-технічним прогресом. На основі цього російський вчений А. Ельянов визначає глобалізацію як „диверсифікацію, розширення, поглиблення й ущільнення всієї системи транснаціональних господарських і культурних зв'язків, що надає їм загальнопланетарного, глобального виміру”.

Нерідко поняття інтернаціоналізації і глобалізації використовують як синоніми. Однак це різні процеси. Інтернаціоналізація – породження промислової революції, яка заклала основи техногенної цивілізації. Глобалізація – продукт інформаційно-комунікаційної революції. Остання призвела до створення потужних ТНК, сприяла відриву фінансового капіталу від реальної економіки.

Широкого розвитку набула ідея, що глобалізація являє собою якісно новий рівень інтернаціоналізації економічного життя. Так, один з відомих російських дослідників глобалізації В. Медведєв вважає, що глобалізація – це „прояв сучасної постіндустріальної стадії розвитку економіки й суспільства у відносинах між країнами світу. Це – новий рівень інтернаціоналізації суспільного життя...” У його розумінні основні імпульси глобалізації йдуть від економіки. „Без урахування економічної складової втрачається основний аргумент, що підтверджує об'єктивність глобалізації як процесу неминучого й прогресивного у своїй основі, хоча і суперечливого” [3].

Українські дослідники Ю. Козак, В. Ковалевський визначають глобалізацію як “процес прискорення розвитку взаємозв'язків в усіх сферах людської діяльності і перетворення їх у суцільну планетарну метасистему”. Вони відзначають, що принципова відмінність між глобалізацією й інтернаціоналізацією полягає в такому: якщо інтернаціоналізація – це посилення зв'язків між країнами світу при збереженні повної національної суверенності (міжнаціональний рівень), то глобалізація означає перехід через національні кордони (наднаціональний рівень)[4].

У дійсності ж глобалізація економіки – не просто бурхливий сплеск і прискорення колишніх тенденцій, що підсилюють переплетіння національних господарств, і навіть не просте досягнення світовою економікою глобальних масштабів, коли вона охопила всю ойкумену й уже не може рости вище. Все це – не більш ніж кількісні параметри процесу інтернаціоналізації господарського життя. Глибинна ж сутність глобалізації полягає в тому, що кількісне нагромадження згаданих вище тенденцій вивело світову економіку на *якісно* новий рівень розвитку, коли ступінь взаємозалежності національних господарств досягла такої критичної маси, що стали неминучі щонайменше три принципово нових явища.

По-перше світове економічне співтовариство із сукупності більш-менш взаємозалежних країн перетворюється в цілісну економічну систему, де національні соціуми виявляються складовими елементами єдиного всесвітнього господарського організму. Формується наднаціональна економічна система, що ігнорує державні кордони, більше автономна й незалежна від дій тих або інших урядів.

У зменшеному масштабі подібні економічні системи стали складатися в другій половині ХХ в. Мова йде про високоінтегровані блоки країн, найтіснішим образом взаємозалежних у рамках митних або економічних союзів. Найбільш адекватним прикладом цього є Європейський Союз, країни - члени якого близько 60% своєї зовнішньої торгівлі здійснюють усередині регіону, більшу частину закордонних інвестицій вкладають в економіку одне одного, інтенсивно взаємодіють в області виробничого кооперування й науково-технічного співробітництва. І економічно, і політично, і в правовому відношенні вони за піввіку перетворилися в досить цілісний ринковий простір, що зараз стає ще і єдиним валютним простором.

По-друге, по мірі глобалізації долі національних економік усе більше визначаються ходом розвитку всесвітньої економічної системи. У минулому провідну роль грали перші. Найбільш розвинені в той або інший період національні економіки визначали характер, форми й механізми міжнародних відносин, нав'язуючи іншим країнам і світовому співтовариству в цілому способи господарського спілкування. Внутрішньоекономічні

відносини були первинними, міжнародні - вторинними. По мірі формування глобальних фінансових й інших ринків і виробничо-збутових структур всесвітні економічні відносини усе більше знаходять роль визначально провідних, тоді як внутрішні відносини навіть дуже великих і могутніх країн поступово стають вторинними, що пристосовуються до реалій глобальної економіки. Іншими словами, глобальна економічна система поступово зміцнюється та набирає значущості в порівнянні з національними економічними системами.

По-третє, глобалізація об'єктивно веде до розмивання й знецінювання регулюючих функцій національної держави, що уже не може, як колись, обгороджувати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Вона не в змозі регулювати ті економічні процеси, які виплеснулися за межі національних кордонів. Такі міжнародні процеси переросли з *міждержавних*, що більш-менш ефективно регулювалися в однібічному, двосторонньому або багатобічному порядку національними державами, у *наднаціональні*, майже або зовсім що не піддаються державному регулюванню.

Такий перехід - процес багатогранний і багаторівневий. Він протікає й у сфері матеріального виробництва, і в міжнародній торгівлі, і у світовій фінансовій сфері, і в сфері обміну науково-технічними досягненнями, технологічними й управлінськими інноваціями [5].

Глобалізація, основана на принципах гомогенізації, уніфікації, замість консолідації та узгодження національних інтересів країн, спричинює асиметрії розвитку світової економіки. Саме з розширенням і поглибленням глобалізації, необхідністю „захищатися” від її негативних проявів пов'язана модифікація національної стратегії економічного розвитку та зовнішньоекономічної діяльності.

Література

1. Аналионис Г.П., Зотова Н.А. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
2. Шишков Ю.В. Глобализация – враг или союзник развивающихся стран // Мировая экономика и международные отношения, 2003. - № 4.
3. Шахназаров Г.Х., Брутенц К.Н., Галкин А.А., Красин Ю.А., Медведев В.А., Коликов Н.П., Палажченко П.Р. Самоопределение России. Аналитический доклад по проекту. Россия в формирующейся глобальной системе (<http://www.uct.kiev.ua/shakhn.htm>).
4. Глобализация: мировое измерение / Под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С.Буянова. М.: Книга и бизнес, 2004.
5. Цивилизационная структура современного мира: В 3 т. / Под ред. Ю.Н. Пахомова и Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка, 2006. – Том I. Глобальные трансформации современности. – 687 с.

УДК. 339.138:659.3

Георгієв В. А., асистент

МАРКЕТИНГ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБНИЦТВ В УКРАЇНІ, ЯК СЦЕНАРНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Важливу роль в розкритті економічного потенціалу промислового підприємства відіграє інструмент управління – маркетинг.

Промисловий маркетинг — це вид діяльності в сфері матеріального виробництва та промислових послуг, спрямованої на задоволення потреб підприємств, установ та організацій у сировині, матеріалах, комплектуючих виробках, устаткуванні, послугах через обмін, а також на підвищення ефективності виробництва та збуту товарів виробничого призначення (ТВП) шляхом дослідження та задоволення попиту на промислову

продукцію та промислові послуги. Історично маркетинг засобів виробництва почав розвиватися пізніше, ніж маркетинг споживчих товарів.

До передумов застосування принципів та методів маркетингу у виробничо-збутовій діяльності підприємств, які виготовляють ТВП, належать такі:

- проницнення досягнень науки і техніки в усі сфери людської діяльності;
- посилення конкуренції на світовому і внутрішньому ринках;
- необхідність удосконалення управління діяльністю підприємства, особливо виробничо-збутовою.

Об'єктом є промисловий ринок і його суб'єкти, предметом - теоретичні положення і практичні аспекти маркетингової діяльності підприємств у сфері матеріального виробництва та промислових послуг, спрямованих на формування/виявлення і задоволення потреб учасників промислового ринку у товарах виробничого призначення, а також відносини, що виникають між ними у процесі обміну.

Принципи і завдання промислового маркетингу

Промисловий маркетинг як спосіб господарювання в ринкових умовах ґрунтується на таких принципах:

- вільному виборі мети функціонування та стратегії розвитку;
- пристосуванні до вимог споживача;
- цілеспрямованому впливі на попит споживачів з метою його належного формування;
- гнучкості у досягненні поставленої мети, тобто швидкому пристосуванні до змін умов навколишнього середовища;
- комплексному підході до розв'язання проблем, що передбачає визначення мети відповідно до ресурсів і можливостей підприємств.

Основні завдання промислового маркетингу:

- виявлення існуючого і формування потенційного попиту на товари промислового призначення;
- організація науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) з метою створення нової чи модифікації освоєної промислової продукції;
- планування і обґрунтування виробничої, збутової та фінансової діяльності;
- розробка і реалізація маркетингової політики цін щодо промислової продукції та промислових послуг;
- організація розподілу і переміщення товарів промислового призначення;
- створення ефективної системи маркетингових комунікацій;
- аналіз і контроль результативності маркетингової діяльності.

Концепції промислового маркетингу: розвиток та умови застосування

Необхідно відрізнити маркетинг як певну концепцію від маркетингу як комплексу різноманітних видів людської діяльності. Ф. Котлер розрізняє п'ять альтернативних концепцій, на основі яких фірми, підприємства здійснюють маркетингову діяльність: удосконалення виробництва і товару, інтенсифікація комерційних зусиль, маркетинг і соціально-етичний маркетинг.

У концепції вдосконалення виробництва стверджується, що прихильністю споживачів користуються товари, доступні за ціною. Концепція орієнтована на ситуації, коли попит на товар перевищує пропозицію і необхідно знайти спосіб розширення виробництва або коли собівартість товару дуже висока і потрібно знизити її. Виходячи з цього керівництво фірми має зосередитись на вдосконаленні виробництва і підвищенні ефективності системи розподілу.

У концепції вдосконалення товару стверджується, що споживачі віддають перевагу тим товарам, надійність, експлуатаційні властивості і характеристики яких постійно підвищується. У цьому разі управління в організаціях концентрується на досягненні високої якості товару.

Концепція інтенсифікації комерційних зусиль орієнтована на те, що споживачі не купуватимуть товари фірми в достатній кількості, якщо вона не докладатиме певних зусиль у сфері збуту і стимулювання (філософія збуту). У цьому разі основне завдання

У теорії існує кілька визначень підприємства:

- економічна одиниця, що поєднує фактори виробництва;
- колектив людей, пов'язаних у певному виробничому процесі кооперацією праці та спільними економічними інтересами;
- комплекс засобів виробництва, технологічно пристосованих до виготовлення певного продукту.

На практиці підприємство - це місце, де виготовляється продукція і надаються послуги (фабрика, завод, шахта, крамниця тощо). Поняття "підприємство та "фірма" не слід ототожнювати. У сучасних умовах економіки більшість фірм мають, як правило, одне підприємство. Разом з тим існують фірми, які мають кілька підприємств. Розрізняють фірми з горизонтальною структурою (підприємства, що входять до складу фірми, виконують на товарному ринку подібні функції) і вертикальною (кожне підприємство фірми виконує специфічні функції). Розвиток промислового маркетингу передбачає наявність інформації не лише про зовнішнє середовище маркетингу, а й про внутрішнє середовище підприємства, тобто про його фактичний стан і потенційні можливості. Тому варіанту розвитку промислового підприємства (сценаріїв) важливо формувати, використовуючи маркетинговий інструментарій.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1989. — 400 с.
2. Баззел Р., Кокс Д., Браун Р. Информация и риск в маркетинге: Пер. с англ. — М.: 2002. — 454 с.

СЕКЦІЯ РОЗВИТОК ЕЛЛІНІСТИЧНИХ СТУДІЙ НА УКРАЇНІ

УДК 811.14'06'373.7 (043)

Челпан В. М., старший викладач

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ТВАРИНА У СУЧАСНІЙ НОВОГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У сучасній елліністиці фрагменти концептуальної і мовної картин світу, в тому числі і біоморфної, вимагають ґрунтовного дослідження. Деякі з важливих аспектів зооморфної вторинної номінації, зокрема у фразеології новогрецької мови, окреслено українськими елліністами Н. Клименко, О. Пономаревим, А. Савенко [1,2,3] та ін., проте вони є недостатніми для цілісного і системного вивчення обсягу, структури і різноманіття міжконцептуальних зв'язків концепту ТВАРИНА в новогрецькій мові. Мета роботи полягає у вивченні ділянки концепту ТВАРИНА, яка актуалізується і вербально позначається у сучасній новогрецькій художній літературі, зокрема у репрезентативних оповіданнях відомих грецьких письменників, а саме Е. Алексиу, І. Венезиса, Д. Вутираса, Г. Дендриноса, Г. Іоанну, М. Карагациса, А. Каркавіцаас, Ф. Кондоглу, К. Воспоритиса, М. Мітсакиса, Н. Ніколаїдиса, З. Папандоніу, Н. Пендзикиса, С. Циркаса, Х. Христовасиліса, зібраних в тематичній антології „Ιστορίες με ζώα” [4]. Оповідання охоплюють новітній період новогрецької літератури з 1899 до 1990 року, протягом якого тварини: **вільні (дикі) тварини:** птахи, куріпка, зозуля, горлиця, чайка; **мисливські тварини:** яструб, гонча собака, кінь, **свійські тварини:** вівця, курка, півень, павич, **тварини – друзі:** собака, мавпа, кішка, кінь, ведмідь, **тварини-здобич:** кит, газель, миша, привертають увагу письменників, самі по собі як вид, і як точка когнітивної референції. В оповіданні «Κυνήγιον δорκάδος» (полювання на газель) К. Воспоритиса досліджуваний концепт реалізується через сценарій полювання. Зв'язок концепту ТВАРИНА з концептом *мисливська тварина* вербалізується у низці гіпонімів концепту: нгр.-укр. ιεράξ (πετεινός, όρνεο), λαγωνικά (σκυλιά), άλογα (ίππος) – яструб (пернатий, хижий птах), гончі (собаки), коні (скакун). В контексті оповідання серед цих представників категоріального видового концепту МИСЛИВСЬКА ТВАРИНА, яструб є прототипом, в термінах Л. Вітгенштейна мисленневим корелятом найкращого зразка певного класу об'єктів і утілює найбільш виразні ознаки цієї категорії як рубрики досвіду, виокремленні шляхом пізнання дійсності етнічною спільнотою. Автор фокусує увагу на схематизованих стандартних ознаках хижака: гачкуватий дзьоб (нгр. καμπύλο ράμφος), гострі загнуті пазури (нгр. σαν την οξείαν μάχαραν - як великий гострий ніж), які підсилюються пропозиційною, асоціативно-метафоричною і образної інформацією, що співвідноситься з етнокультурним концептом НЕБЕЗПЕКА, в структурі якого - червоний колір, кров, пустеля, свинцеві хмари, північний (холодний) вітер, стріла, метеор (нгр. ερυθρός, αμοχαρής, έρημος, μόλυβδοχρόων σύννεφων, βριαδάκι, βέλος, αερόλιθος). В межах сценарію успішного полювання, звеличеного у грецькій етнічній свідомості ще в добу міфологічного світосприйняття, автор ігнорує фіксовану в мові конотацію птаха - дурепи, і фокусує увагу на розумових здібностях птаха-мисливця (нгр. παράτησε το μεγάλο αρσενικό μη του σώσει τα φτερά με τα κεράτά του), який разом з іншими позитивними конотаціями, як от гордість (нгр. περηφάνια) і гідність (нгр. αξιοπρέπεια) в образі яструба (нгр. γεράκι) в оповіданні З. Папандоніу «Το χτυπημένο γεράκι» (поранений яструбок), набуває інтертекстуального характеру. Позитивна оцінка реалізується також в концептуальній антропоморфній метафорі, коли яструб, ніби благає вибачення в Бога за скоєний злочин убивства (нгр. ο δεξιός οφθαλμός, ωραίος, στιλπνός ... ητένιζεν ικετευτικός τον ουρανών, ως αν εξήτει παρά Υψίστου την συχώρησην του φονέως). Прототипом здобичі в тексті (нгр. λεία) виступає

самка газелі (нгр. θύλη ζαρκάδι), в кров якої безжальний яструб занурюється з головою. Один з ключових грецьких етнокультурних концептів СВОБОДА, уособлює куріпка (нгр. πέρδικα), лісний птах, який в оповіданні Е. Алексіу «Κατάφορτα τα αέρια τα κύματα» (перевантажені повітряні хвилі), загалом пристосовується до життя у великому місті і людської турботи, проте сумує за вільним життям і парою. Ототожнене з природою, відсутністю стін, горами і відкритим небом детерміноване культурою уявлення про свободу (нгр. ορεσίβια ειδυλλιακή ποιμενική ζωή, λαλούν τρυγόνες, κράζει ο κούκος και η πέρδικα – ідилічне пасторальне життя в горах, сповнених голосами горлиць, зозулі і куріпок), вербалізується також у образному порівнянні пастушення з оповідання Х. Христовасиліса «Ο ωρφανεμένος πιστικός» (осиротілий пастух), який не змірився із життям рільника (нгр. ζευγήτης), з полоненим птахом у клітці: „ нгр. από λεύτερο πουλί του αγέρα να γένει πουλί του κλουβιού” з вільного птаха в повітрі перетворитися на птаха у клітці ”. Зозуля (нгр. Ο κούκος), про яку Н. Казандзакіс пише нгр. ανάμεσα στα δέντρα σφυρίζει και προγκάει το χειμώνα, ανήκει μαζί με την ανθρώπινη καρδιά στο ίδιο τάγμα της άνοιξης (поміж дерев кує і зиму жене, разом з серцем людини належить до царини весни), за уявленнями віщує пробудження природи, втім в однойменному оповіданні Ф. Кондоглу, втілює і важливий ціннісний етнокультурний концепт ПРОСТОТА (нгр. απλότητα), який інтегрується з концептом САМОТНІСТЬ (нгр. ερημικό πουλί, που λέει ένα απλό τραγούδι, έχει όμως ευτυχία να ακούει ο Θεός το παράπονό του – самотній птах, що співає одну просту пісню, але його жалоба доходить до Бога). До символічних втілень концептів ЛЮБОВ (нгр. αγάπη) і ВІДДАНІСТЬ (нгр. αφοσίωση) в уяві і мовленні належать вербалізації в художніх текстах біоморфного концепту СОБАКА. Собака є відданим людині і тваринам, яких він боронить, і ця відданість сягає максимальних проявів: «нгр. ένας πιστικός ήυρε τον Τραχήλη ψόφιον αλάνω στον τάφο του αφέντι του» - один з пастухів знайшов Потилицю (прізвисько собаки) мертвим на могилі хазяїна (Х. Христовасиліс). Саме ці якості, максимально наближують собаку як прототип відданої тварини, до людини і проектується на уявлення про потойбічне життя, в якому люди знов зустрічаються з улюбленими тваринами (Н. Казандзакіс. «Ο Φτωχούλης του Θεού» (бідолаха Божа)). Диференційоване уявлення про собаку, як прототип ТВАРИНИ на протиставлення з ЛЮДИНОЮ знаходимо в оповіданні Н. Ніколаїдиса «Σα σκυλί»(наче собака): „нгр. ο κλουρός συνέχισε να ζει με το παρελθόν μέχρι τη στιγμή που πέθανε σα σκυλί μπροστά στην είσοδο” – садівник жив минулим, доки не помер мов собака на порозі готелю». Фрагмент історії етносу вербалізується у відлунні виття собак з лісу Шейх – Шу, яке пробуджує у автора оповідання «Τα σκυλιά του Σέιχ-Σου» (собаки з лісу Шейх-Шу) Г. Іоанну і у багатьох жителів Салонік доби окупації жажливі спогади і активізують образ собаки, як охоронця Аду (нгр. Κέρβερος – σκύλος του Άδη). Контрастною є образна складова концепту півень (нгр. πετεινός), який в тому ж оповіданні втілює ідилічне „просте” народне життя до туристичної (нгр. про τουριστική) доби. Розгалужена пихатість сучасного міста дратує автора так само як і голоси павичів (нгр. παρώνι), що прикрашають сади Верхнього міста (Ανω Πόλη). Кішка так само як і собака є свого роду концептом-максимумом (термін А. Вежбицької) в грецькій етнічній свідомості. М. Карагацис в оповіданні «Ο Άνθρωπος με το Φλεμόνη» (людина з легенями) висвітлює найтипівіші концептуальні і набуті в поступі історії ознаки кішки, яка їсть мишею (нгр. ποντίκια), вештається вулицями, кричить від голоду. До міфологічних залишків у структурі концепту можна віднести вербалізоване у вірші К. Кавафіса «Γαλή» (кішка), уявлення про її божественне походження, яке зберігається у величавих рухах і гордій поведінці тварини. Окремою цариною у грецькій художній прозі є оповідання про море і його жителів, в яких віддзеркалюється етнічно-обумовлене світобачення еллінів - „дітей моря” (нгр. παιδιά της θάλασσας). Невипадково зооморфним символом повернення до дому в грецькій картині світу є чайка (нгр. γλάρος), як це видно і із оповідання І. Венезиса «Τουρκολίμανο» (турецький порт). Концепт ТАЙНА і НАДПРИРОДІСТЬ, тісно пов’язаний у грецькому колективному ментальному просторі з концептом МОРЕ (містичні і невірогідні морські

історії, на кшталт оповідання Д. Вутираса «Ο γερό-Μούγας» (старий Мугас), має метафоричні наслідки в гіпонімах біоморфного концепту ΜΟΡΣΥΚΑ ΤΒΑΡΙΝΑ, який часто перетинається з етнокультурним концептом ΜΟΡΣΥΚΕ ΤΥΔΟΒΙΣΥΚΟ (нгр. θηρίο), як от фантастична мурена в оповіданні «Το πάλεμα με τη σμέρνα» (боротьба з муреною) С. Циркоса. В оповіданні Φ. Кондоглу «Η φάλαίνα» (кит) через біблійні алюзії реалізується інтертекстуальність концепту ΚΙΤ (φάλαίνα, κήτος), як найдавнішого морського звіра, який у сучасному світі перетворюється на жертву, так само як і одвічна людська оселя – Земля. Велику кількість оповідань про тварин знаходимо у літературній спадщині Ε. Ροїдισа. Одне з них «Ιστορία ενός πίθηκου» (історія однієї мавпи) висвітлює видову близькість між людиною та мавпою, яка сумлінно виконує роботу бібліотекаря в свого господаря і майстерно розважає людей пантомімою. На думку Μ. Μίτσакиса, людина не має право використовувати тварину, як от ведмедя (нгр. αρκούδα) з однойменного оповідання, для розваг. Обов'язок людини піклуватися про тварин, і Γ. Дендринос в оповіданні «Ένα δράμα» (просто жах), засуджує людей, які не розуміють великої любові героя до власного коня. Концепт ПРИРОДА у грецькій колективній свідомості інтегрує концепти ЛЮДИНА і ΤΒΑΡΙΝΑ, як взаємозалежні. Навіть маленька комаха, наприклад воша (нгр. ψείρα) з однойменного оповідання Η. Пендзикиса, може змінити життя людини. Отже, мовна концептуалізація тваринного світу у новогрецькому художньому дискурсі характеризується процесами антропоморфної аналогізації на підґрунті знань про ознаки, поведінку тварин, їхній зв'язок із людиною. Важливу роль відіграють також і аксіологічні стереотипи етносвідомості, на які нашаровуються стереотипні ситуації міфологічного мислення.

Література

1. Савенко А.О.Новогрецька фразеологія в українському художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів романів Η. Казандзакіса та С.Μίριβίλिसа): Дис. ...канд.філол.наук: 10.02.15 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005. - 276 с.

2. Клименко Н.Ф. Зооніми в різних мовних картинах світу//Вісник Київського Університету.- К.: В-цтво Київського університету, 2004.- С. 8-12

3. Пономарів О.Д. Фразеологічні звороти в романі Нікоса Казандзакіса «Κумедні і лихі пригоди Алексиса Зорбаса» та відтворення їх новогрецькою мовою// Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького.- К. 1999. – Вип. 3. - С. 65-67

4. Ελληνικό Διήγημα/Θεματική Ανθολόγηση. Γιόση Μ., Χρυσογέλου - Κατσή Α., Λαϊνά Μ. Ιστορίες με ζώα. Θεματική ανθολόγηση. – Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 1994.- 284 σ.

УДК 811.14'06'25-116(043)

Πιτσαχτσή Ελένη, καθηγήτρια του Τομέα της ελληνικής γλώσσας και μετάφρασης

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ: ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ανάμεσα στους όρους κάθε γλωσσικού συστήματος υπάρχουν οι σχέσεις που αντιστοιχούν σε δύο μορφές της νοητικής δραστηριότητας ανθρώπων, μορφές που και οι δύο είναι απαραίτητες στη ζωή μιας γλώσσας.

Από τη μια μεριά στο συνεχή λόγο οι λέξεις συνάπτουν μεταξύ τους λόγω της σύνδεσής τους σχέσεις που στηρίζονται στο γραμμικό χαρακτήρα της γλώσσας που αποκλείει τη δυνατότητα να προφέρει κανείς δύο στοιχεία ταυτόχρονα. Τα στοιχεία αυτά να τάσσονται το ένα ύστερα από το άλλο πάνω στην αλυσίδα της ομιλίας. Οι συνδυασμοί αυτοί που έχουν ως στήριγμα την έκταση μπορούν να ονομαστούν *συντάγματα*. Το *σύνταγμα* λοιπόν αποτελείται πάντοτε από δύο ή περισσότερες μονάδες διαδοχικές π.χ. *ενάντια σε όλους, η ανθρώπινη ζωή, ο θεός είναι πανάγαθος· αν είναι καλός καιρός, θα βγούμε*.

Από την άλλη μεριά έξω από το συνεχή λόγο οι λέξεις προσφέροντας κάτι το κοινό συνδέονται στη μνήμη και σχηματίζονται έτσι ομάδες που στο εσωτερικό τους κυριαρχούν σχέσεις πολύ διαφορετικές. Βλέπουμε ότι οι παρατάξεις αυτές είναι ενός εντελώς διαφορετικού είδους από τις πρώτες των συνταγμάτων δεν στηρίζονται στην έκταση· η έδρα τους βρίσκεται στον εγκέφαλο· αποτελούν μέρος αυτού του εσωτερικού θησαυρού που αποτελεί τη γλώσσα στο κάθε άτομο. Θα της ονομάσουμε *συνειρμικές σχέσεις*.

Επομένως, σύμφωνα με τον Saussure η συνταγματική σχέση είναι *in praesentia*· στηρίζεται πάνω σε δύο ή περισσότερους όρους το ίδιο παρόντες σε μια πραγματική σειρά. Αντίθετα, η συνειρμική (μνημονική ή συνδετική) σχέση συνδέει όρους *in absentia* σε μια ενδεχόμενη μνημονική σειρά.[1, σ.162-167] Από την διπλή αυτή άποψη μια γλωσσική μονάδα μπορεί να συγκριθεί με ένα καθορισμένο μέρος ενός οικοδομήματος π.χ. ένα κίονα. Ο κίονας βρίσκεται από τη μια μεριά σε μια ορισμένη σχέση με τον βασικό δοκό που τον υποστηρίζει· η τακτοποίηση αυτή δύο μονάδων που είναι εξίσου παρούσες μέσα στο χώρο μας επιβάλλει να σκεφτούμε τη συνταγματική σχέση· από την άλλη μεριά αν ο κίονας αυτός είναι δωρικού ρυθμού προκαλεί την νοητική σύγκριση με τους άλλους ρυθμούς τον Ιωνικό ή τον Κορινθιακό κ.τ.λ. που είναι στοιχεία όχι παρόντα μέσα στο χώρο. Συνεπώς, η σχέση είναι συνειρμική.

Ο Μπαμπινιώτης ονομάζει τις συστηματικές σχέσεις που χαρακτηρίζουν τα γλωσσικά στοιχεία στην συνεμφάνισή τους με άλλα στοιχεία *συνταγματικές σχέσεις συνδυαστικότητας* (εν παρουσία). [2, σ.119-124] Στο παράδειγμα *Ο μαθητής έλυσε το πρόβλημα* συνταγματικές είναι οι σχέσεις που υφίστανται μεταξύ των στοιχείων *ο* και *μαθητής* σχέση που ορίζει το σχηματισμό Ονοματικής Φράσης. Μεταξύ των στοιχείων *ο μαθητής* ΟΦ και *έλυσε* Ρ σχέση Υποκειμένου - Ρήματος, δράστη και δράσεως· μεταξύ του *έλυσε* και *το πρόβλημα* σχέση Ρήματος - Αντικειμένου του ρήματος δράσης και αποτελέσματος της δράσης κ.ο.κ.

Δεν πρέπει όμως να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι συνταγματικές σχέσεις συμπίπτουν με τις συντακτικές. [3, σ.32-35] Οι συντακτικές σχέσεις είναι μόνο μια μορφή συνταγματικών σχέσεων. Συνταγματικές είναι και οι σχέσεις των φωνημάτων που απαρτίζουν τη φωνολογική λέξη, οι σχέσεις μεταξύ των μορφημάτων που συνθέτουν τη λέξη π.χ. *έ-λυ-σ-ε*: μπορεί να αναλυθεί σε λεξικό μόρφημα *-λυ-*, τέλειο ποιον ενέργειας *-σ-*, παρελθόντα χρόνο *-ε*, έ-μορφοφωνηματικό στοιχείο, φορέα του τόνου στη γ' συλλαβή κ.ο.κ.

Επομένως, μιλώντας για συνταγματικές σχέσεις νοούμε μια ποικιλία σχέσεων με κοινό χαρακτηριστικό την συνεμφάνιση των σχετικών στοιχείων και την συνδυαστικότητά τους. Στη συνταγματική διάσταση της γλώσσας βασικός παράγοντας είναι η συνδυαστικότητα των στοιχείων. Τι προηγείται και τι ακολουθεί σε κάθε στοιχείο και γενικότερα τι μπορεί να προηγείται και να ακολουθεί· η κατανομή των δυνατών περιβαλλόντων ενός στοιχείου βαρύνει στην εξέταση των συνταγματικών σχέσεων. Επίσης σημαντική είναι και η επισήμανση των απαγορευτικών παραγόντων των περιορισμών που δεν επιτρέπουν ορισμένες δομές-περιβάλλοντα. Έτσι λ.χ. στο παράδειγμα *ο μαθητής έλυσε το πρόβλημα* δεν επιτρέπονται στην ελληνική χρήσεις όπως *ο μαθητής έλυσε το πρόβλημα* ή *οι μαθητής έλυσε το πρόβλημα* που παραβιάζοντας τους επιλογικούς περιορισμούς που ισχύουν στις σχέσεις συμφωνίας ορισμένων όρων δημιουργούν *αντιγραμματικές προτάσεις* όπως οι παραπάνω. *Αντιγραμματικές* ή ακριβέστερα *μη σημασιολογικά αποδέκτες προτάσεις* δημιουργούνται εξάλλου από την παραβίαση επιλογικών περιορισμών που καθορίζονται από τα λεξικά χαρακτηριστικά των λεξιλογικών στοιχείων. Έτσι λ.χ. το ρήμα *λύνω* συντάσσεται με έμπυχο υποκείμενο. Η παραβίαση του επιλογικού αυτού περιορισμού θα παραγάγει πρόταση μη σημασιολογικά αποδεκτή πρόταση χωρίς νόημα: *το πρόβλημα έλυσε τον μαθητή*.

Παραδειγματικές (τον όρο πρότεινε Ο Hjelmslev για να αποφύγει τον έντονο ψυχολογικό χαρακτήρα του όρου του Saussure) είναι οι σχέσεις των στοιχείων «εν απουσία». Κάθε γλωσσικό στοιχείο συνδέεται με ένα πλήθος άλλων στοιχείων τα οποία δεν παρίστανται στην πρόταση αλλά συνδέονται μνημονικά με το συγκεκριμένο γλωσσικό στοιχείο. Στις παραδειγματικές σχέσεις δεν είναι η συνδυαστικότητα αλλά η *υποκαταστασιμότητα* των γλωσσικών στοιχείων που βαρύνει. Κάθε στοιχείο θεωρείται ότι μπορεί από κοινού με ένα σύνολο άλλων στοιχείων να καταλαμβάνει ορισμένη θέση αλλιώς, να επιτελεί ορισμένη

λειτουργία. Το σύνολο των στοιχείων που μπορούν να εμφανίζονται το ένα αντί του άλλου στην ίδια θέση, δηλαδή να επιτελούν συναφή λειτουργία ή να συνδέονται κατά έναν οποιοδήποτε τρόπο συνιστούν ό,τι ονομάζουμε γλωσσικό παράδειγμα. Έτσι μιλάμε για το μορφολογικό παράδειγμα του ονόματος ή το παράδειγμα του ρήματος, εννοώντας αντιστοίχως το σύνολο των ονοματικών ή ρηματικών τύπων που συνδέονται μεταξύ τους με ορισμένη σχέση – ομοιότητα (κοινό θέμα, κοινή κατηγοριακή λειτουργία κ.λπ.) τύπων που διαφοροποιούνται σε άλλα σημεία (διαφορετικά ληκτικά μορφήματα, διαφορετική μορφοσυντακτική λειτουργία κ.λπ.)

Τα μέλη των παραδειγμάτων κλίσης (τρέχ-ω, τρέχ-εις, τρέχ-ει, τρέχ-ουμε, τρέχ-ετε, τρέχ-ουν· λόγ-ος, λόγ-ου, λόγ-ο, λόγ-οι, λόγ-ων, λόγ-ους) έχουν κοινό το ρηματικό-ονοματικό θέμα και διαφέρουν σε μια σειρά *αντιθέσεων*, όπως είναι ο όρος που χρησιμοποιούμε για τις διαφορές παραδειγματικού επιπέδου. Κάθε μέλος του παραδείγματος εν αναφορά προς τα άλλα βρίσκεται σε σχέση *συμπληρωματικής κατανομής*. Το ένα δεν μπορεί να πάρει τη θέση λειτουργία του άλλου· δεν αλληλοϋποκαθιστώνται μέσα στο παράδειγμα, ενώ με σύγχρονη μεταβολή, *συμμεταβολή* ορισμένων άλλων όρων υποκαθιστούν το ένα το άλλο μέσα στην πρόταση. Είναι, όπως λέγεται, *αντιμεταβλητά* μέσα στην πρόταση.

Οι παραδειγματικές σχέσεις διακρίνονται σε *άμεσες* και *έμμεσες*. Άμεσες θα χαρακτηρίζαμε τις σχέσεις των στοιχείων που ανήκουν στο ίδιο κατηγοριακό παράδειγμα (παράδειγμα ρήματος, παράδειγμα ονόματος κ.ο.κ.), στοιχείων που είναι όπως είπαμε *αντιμεταβλητά* στην πρόταση και που κατ'έξοχήν χαρακτηρίζονται από σχέση υποκαταστασιμότητας. Έτσι λ.χ. στην πρόταση *ο μαθητής έλυσε το πρόβλημα* διαμορφώνονται αντιστοίχως οι εξής άμεσες παραδειγματικές σχέσεις: *ο μαθητής έλυσε το πρόβλημα, ένας φοιτητής έγραψε μια άσκηση, κάποιος δάσκαλος διορθώνει κάποιο θέμα*.

Έμμεσες παραδειγματικές σχέσεις με τις οποίες συνδέεται κάθε ένα από τα γλωσσικά στοιχεία της πρότασης π.χ. του στοιχείου *μαθητής* μπορούν να είναι

- τα ομμόριζα: μαθητής, μαθαίνω, μάθηση, μάθημα, αμαθής κ.λπ.
- τα σύνθετα και για παράγωγα: συμ-μαθητής, μαθητ-εύω, μαθητ-εία, μαθητ-ικός, μαθητ-άκος, μαθητ-ούδι κ.λπ.
- τα ομοιοπαράγωγα σε -της: θεα-τής, αθλη-τής, κολυμβη-τής, πωλη-τής κ.λπ.
- τα σημασιολογικά συγγενή (συνώνυμα, αντώνυμα, υπώνυμα κ.λπ.): σχολειάρπαιδο, σπουδαστής, γυμνασιόπαις, φοιτητής - μαθητευόμενος, παραγιός - διδάσκων, δάσκαλος, καθηγητής, εκπαιδευτής κ.λπ.

Τέλος, τόσο οι παραδειγματικές σχέσεις όσο και οι συνταγματικές σχέσεις δεν είναι διατεταγμένες· δεν ακολουθούν ορισμένη, συγκεκριμένη τάξη. Η ποικιλία και η σημασία των σχέσεων αυτών όμως είναι σπουδαίες για τον καθορισμό της αξίας κάθε γλωσσικού στοιχείου και του μεταφρασμένου ανάλλαγού του.

Λίτερατυρα

1. Saussure F. Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας / F. De Saussure // Μετάφραση – σχόλια Φ.Δ. Αποστολοπούλου. – Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1979. – 302 σ.
2. Μπαμπινιώτης Γ. Θεωρητική γλωσσολογία / Γ. Μπαμπινιώτης // Εισαγωγή στη Σύγχρονη Γλωσσολογία. – Αθήνα: Copyright Γ. Μπαμπινιώτης, 1998. – 304 σ.
3. Φιλιππάκη-Warburton E. Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία. 8-η έκδοση / E.Φιλιππάκη-Warburton // Γλωσσολογία. – Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1992. – 346 σ.

УДК 811.14'35(043)

Казніна М. М., старший викладач

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΛΕΞΕΩΝ ΜΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΗ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Επειδή η ελληνική είναι μια δύσκολη γλώσσα, πολλές φορές επικρατεί σύγχυση σχετικά με το αν μια λέξη πρέπει να γραφτεί με κεφαλαίο γράμμα στην αρχή ή μικρό και γιατί. Έτσι, συναντάμε κείμενα στα οποία οι λέξεις γράφονται με κεφαλαία στην αρχή, άλλα

κείμενα στα οποία απουσιάζουν εντελώς τα κεφαλαία και άλλα στα οποία επικρατεί πολυμορφία: *Μεσόγειος Θάλασσα - Μεσόγειος θάλασσα. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος - Α' παγκόσμιος πόλεμος - Α' Παγκόσμιος πόλεμος.*

Η έρευνά μας προσπαθεί να απαντήσει αυτό το πρόβλημα της ελληνικής ορθογραφίας. Θα επιχειρήσουμε λοιπόν, στηριζόμενοι στη λογική των επιχειρημάτων της Γραμματικής του Γ. Μπαμπινιώτη, τη διατύπωση κάποιων αρχών και κανόνων. Εξετάζοντας τις εργασίες του Γ. Μπαμπινιώτη, του Μ.Τριανταφυλλίδη, του Γ. Παπαναστασίου, του Α. Ξανθοπούλου καταλήγουμε στις εξής περιπτώσεις:

1. Γράφονται με κεφαλαίο στην αρχή τα κύρια ονόματα. Συγκεκριμένα, κύρια ονόματα θεωρούνται:

α. Τα εθνικά (και πατριδωνυμικά): *Άγγλος, Πελοποννήσιος*, τα οποία γράφονται με κεφαλαίο ακόμα και όταν έχουν θέση επιθέτου: *ο Γάλλος πρόεδρος.*

Η «Μεγάλη» Γραμματική του Τριανταφυλλίδη (§ 268) αναφέρει *ελληνόπουλο, ελληνοπούλα*, θεωρώντας τα παράγωγα του «Ελληνας» [11, σ.124].

Επίσης με κεφαλαίο στην αρχή γράφονται οι φυλές και τα φύλα: *Τσιγγάνος, Ινδιάνος.*

Παρ' όλο που οι λέξεις που δηλώνουν θρήσκευμα γράφονται με μικρό στην αρχή (π.χ. *χριστιανός, μουσουλμάνος*), το *Εβραίοι* γράφεται με κεφαλαίο γιατί, εκτός από θρήσκευμα, αποτελούν και εθνότητα.

- Με κεφαλαίο γράφονται τα ονόματα των Ινδιάνων: *Καθιστός Ταύρος.*

- Σύμφωνα με «Μεγάλη» Γραμματική του Τριανταφυλλίδη [11, σ.105], με κεφαλαίο γράφονται τα ονόματα που χρησιμοποιούνται με μεταφορική σημασία, αποδίδοντας σε κάποιον την ιδιότητα του κατόχου τους: *Τι νομίζεις; Οτι είσαι Σούπερμαν;*

- Με κεφαλαίο γράφονται κατά τη μεταγραφή τους στην ελληνική τα ξενικά ονόματα όταν έχουν στην αρχή τα *ντε, ντι, φον* κτλ.: *Ντε Μικέλιν, Ντε Ρομιγύ.*

β. Τα ονόματα των μηνών, των ημερών της εβδομάδας και των γιορτών: *Νοέμβριος, Δευτέρα, Πάσχα.*

γ. Τα ονόματα των έργων της λογοτεχνίας και της τέχνης: *η Αγία Γραφή, η Θεογονία του Ησιόδου.*

δ. Τα ονόματα των δρόμων, των πλατειών, των συνοικιών, των συνοικισμών, των τοποθεσιών, περιοχών, πόλεων, κρατών κτλ.: *οδός Ομήρου, Ομόνοια, Παρίσι.*

Ειδικότερα, διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις:

1. Σε ένα γεωγραφικό όνομα που απαρτίζεται από δύο λέξεις (του τύπου: *Μεσόγειος θάλασσα*), η πρώτη λέξη γράφεται με αρχικό κεφαλαίο όταν δηλώνει αυθυπόστατο τοπωνύμιο ή γεωγραφικό όνομα, ενώ ο γεωγραφικός όρος γράφεται με πεζό: *Αδριατική θάλασσα, Παρασητικός κόλπος, Στρυμόνας ποταμός.*

• Με κεφαλαίο γράφεται η λέξη *Θεός* και τα συνώνυμα της, καθώς και προσωνυμίες της Παναγίας κτλ.: *Παντοδύναμος, Πανάγαθος, Κύριος, Παναγία.*

Σε κάθε άλλη περίπτωση, η λέξη *Θεός* γράφεται με πεζό αρχικό: *οι θεοί του Ολύμπου, ο θεός του πολέμου ο Άρης. Είσαι θεά. Τον έχει για θεό του!*

• Με κεφαλαίο γράφονται οι λέξεις *άγιος* και *όσιος* όταν αποτελούν τμήμα τοπωνυμίων ή συγκεκριμένου τόπου λατρείας ή λατρευτικού κτίσματος:

ο ναός του Αγίου Δημητρίου, η Αγία Λαύρα, ο Πανάγιος Τάφος, ο Όσιος Πατάπιος.

• Με κεφαλαίο γράφονται οι προσωνυμίες των αγίων, είτε προηγούνται είτε έπονται: *Δημήτριος ο Μεγαλομάρτυρας, Ιωάννης ο Πρόδρομος.* Το ίδιο ισχύει και για τις προσωνυμίες των αρχαίων θεών: *Αθηνά Νίκη.*

• Με κεφαλαίο γράφονται οι ονομασίες γιορτών (αρχαίων και σύγχρονων, χριστιανικών και μη): *Ραμαζάνι, Ημέρα των Ευχαριστιών, Πρωτοχρονιά, Απόκριες.*

• Με αρχικό κεφαλαίο γράφονται οι καθιερωμένες επωνυμίες εκκλησιαστικών θεσμών, ιδρυμάτων κτλ., καθώς και οι τίτλοι φορέων εκκλησιαστικής εξουσίας (όταν αναφέρονται με τη θεσμική τους σημασία): *Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, Δυτική Εκκλησία, Οικουμενικός Πατριάρχης, Ιερά Σύνοδος, Αγία Έδρα.*

•Με κεφαλαίο γράφονται οι τιμητικοί τίτλοι: *ο Μακαριότατος, ο Εξοχότατος, ο Άγιος Ιεροσολύμων, η Αυτού Βασιλική Υψηλότης, ο Μεγαλειότατος.*

• Γράφουμε με κεφαλαίο στην αρχή τα ονόματα των περιόδων της προϊστορίας, της ιστορίας, της γεολογίας κτλ.: *Το Πλειστόκαινο, η Μέση Νεολιθική, η Αναγέννηση.*

• Οι ιστορικές επωνυμίες που αναφέρονται σε συγκεκριμένη πολιτική/εθνική ενότητα γράφονται με κεφαλαίο στην αρχή: *Βυζαντινή Αυτοκρατορία.*

• Έτσι θα γραφούν και οι ιστορικοί όροι: *Φιλική Εταιρεία.*

• Γράφονται με κεφαλαίο οι ονομασίες επιστημών και τεχνών σε επίσημους τίτλους: *επίκουρος καθηγητής Βιολογίας, διδάκτορας της Χημείας.*

• Οι καθιερωμένες ονομασίες επιστημονικών, καλλιτεχνικών κτλ. σχολών και ομάδων γράφονται με κεφαλαίο: *Νέα Αθηναϊκή Σχολή, Νέο Κύμα.*

• Επίσης, με κεφαλαίο γράφονται οι επωνυμίες συγκεκριμένων επιστημονικών ιδρυμάτων: *Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Α' Λύκειο Αθήνας, Ίδρυμα Γκαίτε, Γαλλικό Ινστιτούτο.*

• Γράφονται με κεφαλαίο τα ουράνια σώματα (μόνο όταν αναφέρονται ως τέτοια): *Πλούτωνας, Άρης, Ήλιος, Γη, Σελήνη.*

• Γράφονται με κεφαλαίο θεσμικά καθιερωμένες αθλητικές διοργανώσεις:

Ολυμπιακοί (αγώνες), Κύπελλο Ελλάδας, Πανερωπαϊκοί (αγώνες στίβου.)

• Γράφονται με κεφαλαίο:

- Οι επίσημες ονομασίες κρατών:

Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, Βασίλειο της Αγγλίας, Δημοκρατία της Ιρλανδίας.

- Οι επίσημοι τίτλοι θεσμικών, διοικητικών και πολιτικών φορέων: *Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Εισαγγελία Αθηνών, Άρειος Πάγος, Ευρωπαϊκή Ένωση.*

- Οι επωνυμίες ιδρυμάτων, οργανισμών, οργανώσεων, συλλόγων, εταιρειών, κομμάτων κτλ.: *Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας, Τράπεζα Αττικής.*

• Γράφονται με κεφαλαίο οι τίτλοι ηγεμόνων και αρχηγών κρατών όταν αναφέρονται με την έννοια του θεσμού:

Σήμερα γίνεται ψηφοφορία για την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας.

• Γράφονται με κεφαλαίο και οργανώσεις του τύπου: *Κόζα Νόστρα, Μαφία.*

• Με κεφαλαίο γράφεται το αρχικό γράμμα της λέξης όταν είναι στην αρχή του λόγου ή στην αρχή της περιόδου ή ύστερα από τελεία ή ερωτηματικό, θαυμαστικό ή αποσιωπητικά που κλείνουν μια φράση: *Όλα καλά θα πάνε... Θα δεις*

Κεφαλαίο θεωρείται και ο αριθμός στην αρχή της πρότασης: *11 δακτύλιοι περιβάλλουν τον Κρόνο.*

• Ύστερα από διπλή τελεία η λέξη γράφεται με κεφαλαίο στην αρχή όταν η διπλή τελεία έχει θέση τελείας - δηλαδή όταν δεν υπάρχει στενή σύνδεση μεταξύ των δύο προτάσεων που χωρίζονται μεταξύ τους με διπλή τελεία, έτσι ώστε η δεύτερη πρόταση να αποτελεί επεξήγηση, παράθεση κτλ.: *Ο ξεριζωμός ήταν καθολικός: Χιλιάδες Μικρασιάτες άφηναν τα σπίτια τους, τις περιουσίες τους, μια ζωή ολόκληρη, και έψαχναν μια θέση στα πλοία που θα τους οδηγούσαν στη σωτηρία.*

• Όταν το ένα από τα δύο συνθετικά είναι κύριο όνομα, το σύνθετο γράφεται με κεφαλαίο αν η βασική έννοια του συνθέτου εκφράζεται από το συνθετικό που είναι το κύριο όνομα: *Κουτσοφλέβαρος (κουτσός ή Φλεβάρης), Ψευτοθόδωρος (ψεύτης + Θόδωρος).*

• Όταν και τα δύο συνθετικά γράφονται με κεφαλαίο, το σύνθετο γράφεται με κεφαλαίο: *Σαββατοκύριακο, Καθαροδευτέρα.*

• Γράφονται με αρχικό κεφαλαίο και μερικές συντομογραφίες: Αφοί, Σία, Κοσ, Κα, Αγ. Γρ., Δδα, Δυτ., Ανατ.

Συμπεράσματα: στο παρόν άρθρο περιγράφηκαν οι δομές της σύγχρονης ορθογραφίας λέξεων με κεφαλαία στην αρχή στην Ελληνική γλώσσα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ιορδανίδου Α. Λεξικό του δημοτικού.- Εκδόσεις Πατάκη.2003.- 853σ.

2. Καμπάνας Η. Μονοτονικό λεξικό της δημοτικής. Ορθογραφικό. Ερμηνευτικό. Ετυμολογικό.- Αθήνα.1993.-825σ.
3. Κραντίνος Χ. Το λεξιλόγιο του δημοτικού.- Εκδόσεις Σπούδη.1996.- 563σ.
4. Κυριακίδη Β. Χριστική νεοελληνική γραμματική.- Εκδοτικός οίκος «Β.Κυριακίδης».2003.- 367σ.
5. Macridge P.H. Νεοελληνική γλώσσα. – Εκδόσεις Πατάκη.Αθήνα.1987. -531σ.
6. Μπαλιάτσας Β. Μπαλιλάτσας Π. Γραμματική σε απλά μαθήματα της Νέας ελληνικής γλώσσας.- Αθήνα.2000.- 421σ.
7. Μπαμπινιώτης Γ.Μικρό λεξικό της Νέας ελληνικής γλώσσας. Ορθογραφικό. Ερμηνευτικό. Ετυμολογικό. Συνωνύμων Αντιθέτων. Αρκτικολέξεων. Κυρίων ονομάτων.- Αθήνα.Κέντρο λεξικολογίας.2006. – 1069σ.
8. Μπαμπινιώτης Γ. Κλαίρης Χ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής γλώσσας.- Αθήνα.2005.- 1160σ.
9. Ξανθοπούλου Α. Κώδικας ορθογραφίας της Νεοελληνικής Γλώσσας.- Εκδόσεις Παγούλατου.2006.- 914σ.
10. Παπαναστασίου Γ. Νεοελληνική ορθογραφία: ιστορία, θεωρία, εφαρμογή.- Έκδοση 2008.- 541σ.
11. Τριανταφυλλίδης Γ. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής). Ορθογραφικός Οδηγός. - 3η έκδ., Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. 1988.-455σ.
12. Казніна М.М. До питання правопису великої літери в новогрецькій мові.

УДК 811.14'06'255.2:37(043)

Восвутко Н. Ю., старший викладач

ΔΟ ΠΙΤΑΝΝΙΑ ΑΔΕΚΒΑΤΝΟΤΙ ΠΕΡΕΚΛΑΔΥ ΑΒΡΕΒΙΑΤΥΡ ΠΕΔΑΓΟΓΙΧΝΟΪ ΤΕΡΜΙΝΟСИСТΕΜΙ Ζ ΝΟΒΟГРЕЦЬΚΟΪ ΝΑ УΚΡΑΪΝСЬΚУ ΜΟΒΥ

Внаслідок розвитку відносин між Україною та грекомовними державами (Грецька Республіка, Республіка Кіпр), обміну педагогічним досвідом між представниками держав, із виходом на новий рівень освіти за системою ECTS, виникла потреба пошуку мовних засобів для передачі нової термінології, яка з'являється у педагогічній галузі.

Актуальність досліджень також визначається загальною спрямованістю сучасних термінознавчих досліджень української елліністики на вивчення мовних і позамовних факторів розвитку галузевих термінологій. Спостереження за розвитком термінологічних систем, опис засобів позначування у відповідних терміносистемах, укладання і поповнення різногалузевих термінологічних словників – такими є головні завдання української лінгвістики і лексикографії в галузі термінознавства [3, с.4].

Сьогодні новогрецька педагогічна термінологія потребує особливої уваги, тому що вона викликає певні складності при перекладі на українську мову. Більш того, існує проблема відсутності перекладацьких тематичних або спеціалізованих українсько-новогрецьких та новогрецько-українських словників щодо корпусу лексичних одиниць науково-педагогічної термінології. Це доводить цінність і навіть необхідність проведення досліджень у даному напрямку.

Головна мета і сутність перекладу педагогічних термінів – це досягнення адекватності. Адекватний переклад – це переклад, який здійснюється на рівні необхідному і достатньому для максимально точної передачі змісту при дотриманні літературної норми та стилю мови перекладу [1, с.94]. Адекватність – це вичерпна передача суті змісту оригіналу і повна функціонально-стилістична відповідність йому [2, с.157].

Для досягнення адекватності передачі термінів та аббревіацій використовуються лексичні словникові відповідники, однак, з огляду на відсутність спеціалізованих двомовних новогрецько-українських словників, необхідно користуватися тлумачними

словниками та враховувати контекст. Складні термінолексеми, які мають декілька відповідників у мові перекладу, або не мають еквівалентів взагалі, потребують використання перекладацьких трансформацій. Незалежно від того яким є термін – багатокомпонентним сполученням чи виступає в якості терміна-словосполучення або терміна-слова, необхідно відтворювати зміст і структуру терміна.

Однак не завжди вдається зберегти структуру вихідного терміна в українському відповіднику. Наприклад: *INΣ (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών)* – Інститут вивчення новогрецької мови; *ΚΕΜΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης)* – Центр освітніх досліджень і підвищення кваліфікації педагогів; *ΟΙΕ (Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών)* – Федерація педагогів приватної освіти; *ΣΤΕ (Συμβούλιο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης)* – Рада з питань технічної освіти.

Як бачимо, в українській мові варіанти перекладу багатокомпонентних термінів не співпадають за обсягом із науково-педагогічними термінами новогрецької мови, що, безумовно, пов'язано із відмінністю новогрецької та української мов на лексичному та семантичному рівнях.

Слід також зазначити, що велика кількість аббревіцій новогрецької мови співпадають за написанням та звучанням, маючи при цьому різну внутрішню форму та значення. Наприклад:

ΥΠ – 1) *Υπουργείο Παιδείας* – Міністерство освіти; 2) *Υπουργείο Προεδρίας* – Міністерство при прем'єр-міністрі.

ΥΓ – 1) *υστερόγραφο* – постскрипtum (P.S.); 2) *Υπουργείο Γεωργίας* – Міністерство сільського господарства.

ΔΟΕ – 1) *Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος* – Федерація вчителів Греції; 2) *Διεθνής οργάνωσης Εργασίας* – Міжнародна організація праці.

ΑΕ – 1) *Ακαδημία επιστημών* – Академія наук, 2) *Ανώτατη εκπαίδευση* – вища освіта; 3) *Αντιδικτατορική επιτροπή* – Антидиктаторський комітет; 4) *Ανώνυμος Εταιρία* – Анонімне акціонерне товариство.

Таким чином, найбільша кількість аббревіцій, саме ініціальних, які позначають назви освітніх установ, назви навчальних закладів, установ та асоціацій, що об'єднують викладачів (вчителів або студентів), з новогрецької мови на українську перекладається за допомогою еквівалентів або словникових відповідників.

Як бачимо, необхідно перш за все звертатися до словника, і лише потім використовувати перекладацькі прийоми.

Література

1. Мисик Л.В. Генезис та функціонування термінологічних словосполучень в англійській науковій юридичній літературі // Іноземна філологія. – Львів, 1993. - Вип. 105. - С. 91-102.

2. Соколова І.В. Функціонування комп'ютерних неологізмів англійської мови в аспекті глобалізації суспільства // Вісник СумДУ. - Суми, 2006. – Вип. №3.- С.156-162.

3. Стефанова Н.О., Сучасна англійська термінологіка сфери освіти: Автореф. дис... канд. філол. наук / Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. — О., 2004. — 20 с.

4. Хориков И.П., Малеев М.Г. Новогреческо-русский словарь. – М: изд-во «Культура и традиции», 1993. - 854 с.

УДК 81'276.3-055.1/.3(043)

Назаренко М. О., асистент

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ТЕОРІЯ «ГРУПИ, ЩО МОВЧИТЬ»

Гендерні дослідження (від англ. – *gender - studies*) є відносно новою галуззю наукового пошуку, яка становить особливу зацікавленість для великого кола дослідників всього світу. В центрі уваги знаходяться культурні та соціальні чинники, що визначають

відношення суспільства до чоловіків та жінок, а також поведінка індивідів у зв'язку з належністю до тієї чи іншої статі.

Важливо зазначити, що зародження та інтенсивний розвиток гендерних студій у сучасній лінгвістиці з'явилися на Заході. Вперше термін «гендер» у значенні «соціальна стать на відміну від біологічної статі» був уведений американським психоаналітиком Робертом Столлером у 1968 році у праці «Стать і гендер: про розвиток маскулітності й жіночності» [1, с.286]. Саме тому, перші системні описи мови та особливостей мовлення чоловіків та жінок проводилися на базі мов, які належать до германської та романської мовних груп.

Завдяки появі та розвитку гендерних досліджень стать у соціальній теорії розглядається як інструмент соціальної детермінації та стратифікації нарівні з класом, етносом і культурою. Більш того, результати попередніх досліджень, які були засновані на гендерному підході, засвідчили, що розглядання будь-якої актуальної соціальної проблеми (історії чи культури, політики чи економіки, психології чи соціології) без урахування гендерної складової не може вважатися повним та достовірним. Завдяки гендерним дослідженням, проблеми сутності людини, сенсу життя та призначення отримали гендерний вимір у зв'язку з соціально-статевими (гендерними) ролями кожного індивіда та існуючої у будь-якому суспільстві ієрархії і дискримінації за статевою ознакою.

Розглядаючи стан гендерних досліджень доцільно підкреслити, що проблеми гендерних відмінностей у вживанні мови цікавить багатьох дослідників та письменників. Це призводить до появи великої кількості літератури в різних галузях – лінгвістиці, психології, соціології, антропології, філософії, літературі, літературній критиці, феміністичних журналах.

Найавторитетнішими дослідниками цієї проблеми вважаємо Черіс Крамер, Ширлі Арденер, Едвіна Арденера, Жака Лакана, Ненсі Хенлі, Баррі Торна, Дебори Таннен, Дебори Камерон, Робін Лакофф, Отто Есперсена, Робера Столлера та інших. У своїх дослідженнях вчені займаються вивченням основних підходів до гендерних досліджень.

Перший підхід спрямований виключно на соціальний аспект мови чоловіків і жінок. Його метою є виявлення тих семантичних відмінностей, які можуть бути пояснені особливостями перерозподілу соціальної влади у суспільстві. При цьому «чоловіча» та «жіноча» мова визначається як якась функціональна похідна від основної мови, яка використовується у тих випадках, коли партнери по спілкуванню знаходяться на різних ступенях соціальної ієрархії.

Другий підхід аналізує мовленнєву поведінку чоловіків і жінок, застосовуючи лінгвостатистичну методику. Для вчених, що працюють у цьому напрямку, статистичні показники або встановлення середніх параметрів мають вирішальне значення та створюють каркас для того, щоб побудувати психолінгвістичні теорії чоловічого та жіночого типів мовленнєвої поведінки.

Представники третього напрямку розглядають гендерну проблематику в когнітивному аспекті. Для них більш важливим є не тільки встановлення частотності відмінностей та оперування її показниками, але й створення цілісних лінгвістичних моделей когнітивних основ мовних категорій [7, с.1].

Вивчаючи підходи гендерної лінгвістики, вважаємо доцільним акцентувати увагу на існуючій теорії «групи, що мовчить» (анг. «muted group»), яку американська дослідниця Черіс Крамер докладно розглядає у своїй роботі «Жіноча та чоловіча мова» («Women and Men Speaking»). З такою теорією ми стикаємося і в роботах грецьких вчених лінгвістичної школи Салоніцького університету імені Аристотеля (новогрец. «άφωνη ομάδα»), зокрема, у статтях Маріанті Макрі-Тсіліпаку «Η γλώσσα των γυναικών».

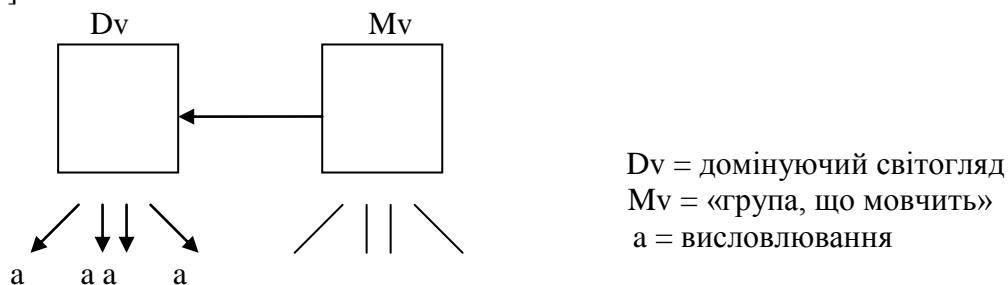
Сенс теорії «групи, що мовчить» полягає в тому, що норми використання мови були сформовані домінуючою групою, яку створюють чоловіки. Саме тому жінки не мають такого права як чоловіки висловлювати те, що вони бажають та в ту мить, коли вони цього

бажають. Світогляд жінок відрізняється від світогляду чоловіків, тому часто розмова жінок не має такого значення як чоловіча розмова [2, с.1].

Теорія «групи, що мовчить» породжує чітке існування структури двох типів. По-перше, це основна «шаблон-структура» групи людей, тобто ряд переконань, які охоплюють їх світогляд. По-друге, це «структура-реалізації», тобто формування цього світогляду.

Антрополог Оксфордського університету Едвін Арденер стверджує, що група, яка знаходиться на вершині соціальної ієрархії, встановлює існуючу систему комунікації в суспільстві. Другорядні групи, до яких відносяться діти та жінки, представлені у вигляді «групи, що мовчить» [2, с.1].

Візуальне зображення взаємовідносин між чоловіками та жінками відносно вживання мови в діаграмі, яку надає Е. Арденер, роз'яснює як жінки, згідно цієї теорії, пристосовують свої висловлювання через комунікативні норми, введені чоловіками [2,с.2].

В теорії, яку ми розглядаємо, жінки представлені як «група, що мовчить» тому, що мова, яку вони вживають, є похідною, створеною через чоловіче сприйняття дійсності.

Дослідниця Хіларі Каллен також розглядає жінок як «групу, що мовчить» з точки зору вживання мови. Описуючи мову, вона відмічає наявність в ній таких термінів як домінування, ієрархія, статус, контроль, володіння. Отже, наявний традиційно чоловічий зразок влади.

Підводячи підсумки, можна зробити такий висновок: через те, що гендерна відмінність є однією з базових складових організації нашого суспільства, через те, що призначення до гендерної категорії відбувається з народження, зазвичай, на все життя та через те, що чоловіча стать є домінуючою у багатьох галузях суспільного життя, обговорення «групи жінок, що мовчить» - це концепт, який потребує ґрунтовного вивчення на матеріалі різних мов.

Більш того, слід виділити основні припущення цієї теорії, яка належить до взаємовідношень існуючих між чоловіками та жінками:

1. Жіноче сприйняття дійсності відрізняється від чоловічого, тому що їх світогляд різний.
2. Через домінуюче положення, чоловіча система сприйняття превалює над жіночою, змінюючи, таким чином, спрощене сприйняття альтернативних моделей світу жінками.
3. Для того, щоб існувати в суспільстві, жінки змушені перетворювати моделі сприйняття в межах чоловічої системи сприйняття.

Література

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. –Полтава: Довкілля-К, 2006.–716с.
2. Kramarae C. Women and men speaking. Frameworks for analysis. –London, 1981.-146р.
3. Poynton Cate. Language and gender: making the difference. –Oxford: Oxford University Press, Walton Street, 1989.-104р.
4. Shari Kendall and Deborah Tannen. Gender and language in the workplace. // Wodak Ruth. Gender and discourse. -London: Thousand Oaks, New Delhi, 1997.–P.81-105.

5. Spender Dale. Man Made Language. –London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge and Kegan Paul, 1985.-250p.
6. Thorne B., Kramarae C., Henley N. Language, Gender and Society. –London: Newbury House, 1983.-342p.
7. www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm

УДК 81'25

Чубарець В. Г., асистент

ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Сучасна лінгвістична теорія перекладу розглядає переклад як особливу форму міжмовної комунікації в сукупності мовних та екстралінгвістичних факторів. При цьому в перекладознавстві знаходить підтвердження теорія, що переклад як особливий тип комунікації не може зазнавати вплив прагматичних категорій мови. Охоплюючи весь процес та результат міжмовної комунікації, прагматичні аспекти мають чимале значення поряд з іншими аспектами лінгвістичного характеру. Більшість теоретиків перекладу пишуть про урахування прагматичного фактора як необхідної умови досягнення повної перекладацької адекватності [1].

Демецька В.В. вважає дослідження прагматики однією з найактуальніших проблем перекладознавства й інтеркультурології.

Прагматика охоплює всі питання, пов'язані з різними ступенями розуміння учасниками комунікативного процесу різноманітних мовних одиниць й мовних творів. При цьому враховується мовний та екстралінгвістичний досвід людей, що приймають участь у комунікації. Наприклад, багато емоційно-забарвлених слів або деякі сталі вислови можуть неоднаково сприйматися різними людьми, особливо якщо ці люди з різних мовних або етнічних груп. Припускається, що текст оригіналу перекладатиметься різними способами залежно від того, для кого призначається переклад. Може статися необхідним вносити в переклад якісь зміни, щоб адаптувати текст до вимог рецептора та його культури.

Прагматична адаптація перекладу – це зміни, які вносяться до тексту перекладу з метою досягти необхідної реакції з боку конкретного рецептора перекладу [4].

Дослідник Селіванова надає таке тлумачення цьому поняттю: «Прагматика – (від. гр. pragma – справа, дія) – міжнаукова галузь знань, що вивчає соціокультурні, ситуативно-поведінкові, статусні, психологічні, когнітивні й мовні чинники комунікативної взаємодії суб'єктів» [3,484].

У 70-ті рр. ХІХ століття Ч.Пірс виклав концепцію прагматизму, розглядаючи мислення й мову як пізнавальні знаряддя пристосування індивіда до середовища з метою досягнення ним успіху [3, 484].

Якщо коротко - прагматична адаптація - це переклад, який враховує соціальні, політичні, економічні та багато інших особливостей аудиторії [5]. Методи прагматичної адаптації широко використовуються в перекладознавстві, але їх подальше дослідження допоможе встановити способи адекватної передачі мовних реалій у текстах перекладу, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблеми.

Розглянемо використання прагматичної адаптації на прикладі рекламних іншомовних текстів та повідомлень. У багатьох випадках простий переклад за допомогою словника не може точно передати ідею рекламного тексту іноземною мовою. Для більшості споживачів слова рекламного тексту незрозумілі. Тому при перекладі недостатньо знати основи граматики мови оригіналу та користуватися словником. В таких випадках на допомогу приходять прагматична адаптація. Завдання перекладача – проаналізувати рекламний текст та знайти асоціації з іншими образами, більш знайомими та зрозумілими іншомовному реципієнту, з метою більшого розуміння ідеї рекламного

повідомлення. Якщо перекладачу вдається повністю передати зміст рекламного повідомлення та донести його до слухача або читача, тоді він може вважати завдання виконаним. Зробити переклад в умовах прагматичної адаптації важко, адже треба враховувати мовні норми мови оригіналу.

На думку багатьох дослідників, абсолютна еквівалентність є практично недосяжною. Перекладач вдається до однієї або цілого ряду із існуючих лексико-семантичних, лексико-граматичних або граматичних трансформацій. Тут слід пам'ятати про те, що рецептор оригінального тексту і рецептор перекладу мають, як правило, відмінний мовний досвід, різну етнічну ментальність та різні фонові знання. Тому досягнення комунікативної мети в перекладі вимагає так званої "прагматичної адаптації" з урахуванням особливостей мови, ментальності і фонових знань рецептора перекладу. Відомий німецький перекладознавець А. Норберт, аналізуючи типи прагматичних відносин при перекладі відмічає, що дещо нижче оцінює можливості збереження прагматичного потенціалу при перекладі художніх текстів тому, що вони є орієнтованими на певного рецептора, хоча несуть в собі й загальнолюдські цінності [2,139]. В такому разі прагматична адаптація перекладу є необхідною умовою для відтворення комунікативної мети і досягнення очікуваного впливу на читача. Якщо цього не зробити, то текст буде сприйматися як чужорідний і комунікативна мета не буде досягнута.

Що стосується перекладу, важливість урахування прагматичних аспектів зумовлена відмінностями у сприйнятті мовних одиниць носіями різних мов та культур, асиметрією їх фонових знань, а саме реалій. Саме реалії як національно-специфічний елемент національно-культурного аспекта тексту викликають найбільші складності під час перекладу. До прагматичних факторів належать: національна специфіка та фонові знання реципієнта перекладу; функціональна роль реалій у тому чи іншому повідомленні; жанрово-стилістичні особливості матеріалу [5]. Також дослідник має проаналізувати присутні у тексті оригіналу реалії та порівняти їх з реаліями у мові перекладу; дібрати способи перекладу лексичних одиниць.

Для якісного перекладу потрібно намагатися зберегти національний (і можливо історичний) колорит тексту, що перекладається (якщо йдеться про художній текст). Це надасть можливості не лише встановити певні закономірності, але й краще вивчити перекладознавчі прийоми, способи прагматичної адаптації, які використовуються для передачі значень лексичних одиниць.

Але погляди вчених та дослідників на прагматичну адаптацію не співпадають. Наприклад, український дослідник В. Радчук також вважає, що адаптація, яка передбачає «звуження лексики й граматики», широко застосовується з навчальною метою – для адаптації творів, читачам, які опановують іноземну мову, або дітям – для адаптації «дорослої» класики [6]. Дослідник Алексеева І.С. вважає, що адаптація як один із різновидів мовного посередництва перш за все «полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному»[6].

Література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М., 1975
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: Изд-во "СТС", 2000 – 190 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
4. <http://www.glossary.ru>
5. <http://kevindark.com>
6. <http://visnyk.sumdu.edu.ua>

ПАСИВНІ ФОРМИ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ, ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Курс порівняльної граматики новогрецької та української мов є невід'ємною складовою підготовки фахівця з перекладу. Актуальним є порівняння функціонування категорії стану, зокрема пасивних форм, у сучасних літературних українській та грецькій мовах. Дослідження цієї мовної галузі у роботах О.Д. Пономаріва, І.П.Юшука, Н.Мітсис, Кульяс-Бісарас Констандіас мають переважно загальний оглядовий опис, або висвітлюють її частково, відповідно до обраного аспекту чи лише на прикладі однієї мови. На сьогоднішній день є потреба у підручнику порівняльної граматики новогрецької та української мов, який є необхідним при формуванні філологічної бази перекладача.

Грамматична категорія стану, як і категорія виду, охоплює всі без винятку дієслівні форми, тобто належить до загальнодієслівних. Проте вона властива не всім дієсловам, а лише перехідним та їх відповідникам з нейтральною перехідністю. Категорія стану виражає взаємне відношення суб'єкта (виконавця) дії та об'єкта (предмету), на який спрямована ця дія.

У новогрецькій та українській мовах вирізняються корелятивне зіставлення активного й пасивного стану. Їхня основна структура у обох мовах збігається. В активних конструкціях логічний суб'єкт (діяч) одночасно виконує роль граматичного підмета, а об'єкт дії – прямого додатка (Сонце освітлює Землю - ο ήλιος φωτίζει τη γη). Після їх перетворення в пасивну форму об'єкт дії переходить у підмет, а суб'єкт дії виражається додатком (Земля освітлюється сонцем - η γη φωτίζεται από τον ήλιο).

В українській мові від форми пасивного стану треба відрізнити зворотні дієслова, що означають дію, носій якої в реченні виражений називним відмінком. За значенням вони поділяються 5 підгруп: 1) власне зворотні, що означають дію, спрямовану на самого її носія: дитина вмивається; 2) непрямо-зворотні — означають дію, виконувану в інтересах її носія: люди будуються; 3) взаємно-зворотні — означають дію двох і більше діячів, яка взаємно спрямована: друзі зустрілися 4) загально-зворотні — означають стан діяча: мати хвилюється; 5) безоб'єктно-зворотні — означають дію, спрямовану від її діяча: кінь б'ється, собака кусається, тощо. [1]

Як і в новогрецькій мові, так і в українській, існують повні та неповні пасивні конструкції. В українській мові повні конструкції складаються з трьох компонентів (пасивного дієслова, іменника – об'єкта дії, іменника – виконавця дії), напр.: книга читалася студентом – το βιβλίο διαβάζοτανε από τον φοιτητή. В неповних конструкціях виконавець дії вже не згадується: книга читалася – το βιβλίο διαβάζοτανε. Повні конструкції відповідають особовим активним конструкціям, неповні – неозначено-особовим або безособовим. Однак, як бачимо, в українській мові у пасивних конструкціях реальний діяч виражений іменником у формі орудного відмінка, у новогрецькій – знахідним з прийменником *από* та означеним артиклем *τον*.

Порівнюючи пасивні дієслова у двох мовах слід зауважити, що в українській мові взаємодіють три форми пасивного стану: 1) форми утворені за допомогою постфікса *-ся* від дієслів недоконаного виду; 2) пасивні дієприкметники, утворені від дієслів дійсного способу доконаного і недоконаного виду; 3) віддієприкметникові предикативні форми на *-но*, *-то*. [2]

У новогрецькій мові пасивний стан утворюється за допомогою зміни закінчень дієслів активної форми для 1 відміни – *ομαι*: διαβάζω – διαβάζομαι, для 2 відміни першого класу - *ιέμαι*: αγαπώ – αγαπιέμαι; для 2 відміни другого класу - *ούμαι*: ενοχλώ – ενοχλούμαι. Також у новогрецькій мові відокремлюється окрема група дієслів із катаревуси на *-άμαι*:

κοιμάμαι, θυμάμαι, φοβάμαι, λυπάμαι, що мають лише одну форму. Такі дієслова відносяться до категорії *αποθετικά ρήματα*. [3]

При перекладі та використанні в контексті дієслів, що у новогрецькій мові мають лише пасивну форму, як то *χασμουριέμαι, αθλούμαι, αισθάνομαι, εργαζομαι, σκεφτομαι* та інших, не рідко виникає велика кількість запитань. Пояснюючи та відпрацьовуючи цю тему необхідно надавати якомога більше прикладів подібних дієслів та зупинитися на їх можливості вираження різних значень перехідності/ неперехідності, тобто коли дієслово виражає спрямованість/неспрямованість дії на якийсь об'єкт. Окрім того, необхідно розрізняти поняття *διάθεση* та *φωνή* у новогрецькій мові. Прикладами, що надаються на перших заняттях з даної теми можуть бути:

- Σκέφτομαι πολύ όταν μένω μόνη μου.
- Σκέφτομαι τις εξετάσεις που πλησιάζουν.
- Σήμερα αισθάνομαι καλύτερα από χθες.
- Τον αισθάνομαι πάντα δίπλα μου.
- Ονειρεύεσαι συχνά;
- Ονειρεύεται λαγούς με πετραχήλια.
- Κοιμάται με τις κότες.
- Κοιμάται τον ύπνο του δικαίου.[4]

Особливої уваги потребують дієслова, що мають дві форми, такі як *ανοίγω, κλείνω, σπάζω*, однак із зміною форми змінюють значення: *κλίνομαι στον εαυτό μου; «Σπάστηκα» πολύ από τη συμπεριφορά του; Βαριέμαι πολύ την ώρα του μαθήματος* тощо.

При перекладі студентами дієслів новогрецької мови, які не мають активної форми також спостерігається велика кількість помилок. Наприклад:

- учні виконують вправи – *οι φοιτητές κάνουνε ασκήσεις* та вправи виконуються учнями – *οι ασκήσεις κάνονται* (замість *φτιάχνονται*) *από τους φοιτητές*;
- собака лякає дітей – *ο σκύλος τρομάζει τα παιδιά* та діти бояться собаки - *τα παιδιά τρομάζονται από το σκύλο* (замість *τρομάζουν από το σκύλο*);
- банки зачиняються кожного дня о третій годині - *οι τράπεζες κλείνονται* (замість *κλείνουν*) *στις 3.00 το απόγευμα κάθε μέρα*;
- келих розбився - *σπάστηκε το ποτήρι* (замість *έσπασε το ποτήρι*).

Подібні помилки відбуваються в наслідок калькування. Якщо *ο ήλιος φωτίζει τη γη* - *η γη φωτίζεται από τον ήλιο*, чому не можна сказати *τρομάζω – τρομάζομαι*?

Таким чином, можна констатувати, що під перекладом конструкції слід розуміти умовний термін, який означає вибір найбільш відповідного типу речення, його структури і членування. При перекладі з новогрецької мови на українську та навпаки не рідко доводиться спостерігати розходження між граматичними формами і синтаксичними конструкціями цих мов. Крім того, необхідно враховувати, що навіть при зовнішній, формальній подібності конструкцій і форм їх стилістичне значення у різних мовах може бути різним.

У новогрецькій мові пасивні конструкції зустрічаються набагато частіше, ніж в українській. Українська мова уникає пасивних конструкцій. Тому слід, де це можливо, надавати перевагу дієсловам активного стану над пасивними дієсловами. Адже природніше сказати: комісія складає план, ніж: план складається комісією; вас запрошує директор, ніж: ви запрошуєтесь директором. [5]

Переклад пасивних конструкцій зайвий раз доказує необхідність дотримання функціональної, а не формальної точності при перекладі.

Література

1. Українська мова. [Електронний ресурс]: Ющук І.П. підручник Українська мова, Український правопис 2002 р.

<http://ukrainskamova.narod.ru/Links/Morphology/125.HTM>

2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224с.
3. Μπαμπινιώτης Γ. Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)/Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο νεοελληνικών σπουδών, ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. – Θεσσαλονίκη, 1993. – σ.368-372.
4. Ρεπούσης, Γ. Οι βασικές δομές του συντακτικού της νέας ελληνικής γλώσσας: (Χρηστικό βοήθημα για τη διδασκαλία της νέας ελληνικής ως πρώτης). – Αθήνα.: Μεταίχμιο, 2001. - 183σ.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенко. – К., 1997, - 416с.

УДК 811.14'06'38:82-92(043)

Бадасен Є. І., асистент

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ КЛІШЕ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Останнім часом увагу вчених привертають відрегульовані елементи мовної системи, у яких знаходять відображення культурні стереотипи поведінки і через які людина впливає на думки, почуття і дії співрозмовника. Вони разом із прислів'ями, приказками та іншими знаками ідіоматичного характеру утворюють, на думку вчених, ширше угруповання – мовні стереотипи, але, на відміну від прислів'їв, приказок і фразеологізмів, одночасно являють собою і “продукт діяльності”, і “діяльність”.

Сьогодні у мовознавстві невирішеною залишається проблема лінгвістичного статусу кліше. Дискусія ведеться з питань віднесення таких сполучень до лексичного, фразеологічного, граматичного або синтаксичного рівнів мови.

Деякі вчені досить широко пояснюють поняття „кліше”. Ерік Партрідж класифікує кліше у наступний спосіб:

- ідіоми, які набувають статусу кліше (кліше - ідіоми);
- інші стійкі вирази і стереотипи мови;
- набір готових фраз і широко відомі вирази з інших мов;
- вирази з англійської літератури.

Треба вважати, що запропонована Е. Партріджем (Partridge.A Dictionary of Cliches. N. Y., 1966, p.) класифікація є досить вдалою перш за все через те, що вона охоплює усі види кліше.

Однак, словник сучасної української мови дає дещо інше тлумачення. Отже, „кліше” (французьке *cliche* - відбиток) - зворот, що легко відтворюється в певних ситуаціях і контекстах, зберігає свою семантику і виразність, відповідає психічним стереотипам національного світобачення, через легкість до відтворення сприяє автоматизації мовлення, пришвидшує процес комунікації, економить час і зусилля мовців, але втрачає свіжість мовотворення (*розв'язувати проблему - λύνω πρόβλημα, виражати думку - εκφράζω γνώμη*).

У мовній ієрархії кліше займають проміжне місце – між вільними словосполученнями і фразеологічними одиницями. Вони характеризуються цілісним значенням, яке виводиться з конкретного значення складових слів (на відміну від фразеологізмів), та сталістю, повторюваністю в однаковому складі (на відміну від вільних словосполучень).

Отже, специфіка мовних кліше полягає:

- у виявленні більш-менш передбачуваної стандартної мовної реакції на стереотипні контексти (ситуації) – типові, повторювані події в ланцюгу соціального процесу, наприклад вітання, прощання, знайомство, звертання, прохання, подяка тощо;

• у прагматичній спрямованості на адресата: кліше призначені шляхом емоційно - вольового впливу на свідомість людини регулювати поведінку і формувати сприятливу для спілкування атмосферу взаєморозуміння;

• у здатності імплікувати функціонально-смысловий потенціал, що сигналізує про комунікативну мету мовця; у потребі реакції, у формі “прийнято, зауважено”.

Виділені ознаки комунікативного характеру спонукають розглядати кліше з урахуванням екстралінгвістичних факторів, на тлі й під впливом яких вони актуалізуються.

Ці одиниці відзначаються:

а) стандартністю форми з передбачуваним лексичним складом і граматичним значенням;

б) автосемантичністю, тобто збереженням свого значення в умовах ізоляції від контексту;

в) відтворюваністю в певних контекстах;

г) здатністю вступати в синтагматичні та парадигматичні відношення.

Наприклад:

Διεθνείς σχέσεις- міжнародні відносини;

Πρόωρες εκλογές – передчасні вибори;

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Міністерство освіти і релігії;

Кліше необхідні в газетному стилі, так як вони викликають необхідні миттєві асоціації і не допускають двозначності.

Газетні штампи новогрецької мови поділяються на дві групи: ті, що використовуються завжди в одній формі, та ті, що допускають варіативність при сполученні із іншими словами.

Перша група представлена великим різновидом структур:

1. прикметник + іменник

В більшості випадків у таких структурах головну та визначну роль відіграє іменник. Він зберігає своє первинне значення, а прикметник набуває окремої тематичної забарвленості:

βιολικό επίπεδο – рівень життя;

δακτυλικά αποτυπώματα – відбитки пальців.

2. дієслово + іменник

Ця структура представлена великим різноманіттям прикладів, кожний з яких має свої особливі закономірності функціонування в мові. Як правило головну роль відіграє дієслово, яке й визначає семантичну приналежність іменника. Коли дієслово має нейтральну ознаку, то керуючу роль на себе бере іменник. Дієслово не втрачає своєї ознаки, а лише набуває відіменникового відтінку. Деякі мовні штампи, представлені структурою «дієслово + іменник», можуть мати однослівний відповідник, виражений дієсловом:

βρίσκομαι σε κάμψη – занепадати;

βάζω φραγμό – ставити обмеження.

3. іменник + іменник

У структурі «іменник + іменник» одна частина кліше має головне значення, яке найчастіше функціонує у мові, а друга складова використовується або у другорядному значенні, або бере значення відповідного тематичного кола:

Υπουργείο Εξωτερικών – Міністерство закордонних справ;

βιβλίο διεθνύσεων – адресна книга.

Друга група складається з опорного слова, яке має високу частотність у газетних текстах і варіативного лексичного оточення:

1. іменникові структури

σχέσεις – відносини, зв'язок;

εν σχέσῃ προς – відносно;

διεθνείς σχέσεις – міжнародні відносини.

2. дієслівні структури

κάνω – робити, виготовляти;

κάνω παρέα – дружити;

κάνω όνειρα – мріяти.

3. прикметникові структури

ανοιχτός – відкритий;

ανοιχτός λογαριασμός – поточний рахунок;

με ανοιχτό στόμα – роззявив рота.

Іншу групу мовних кліше, що вживаються на шпальтах газети, складають усталені сполучення слів, що характеризуються метафоричним переосмисленням одного з компонентів. Метафоричні мовні кліше виконують у публіцистичних текстах номінативно-характерологічну функцію і здатні інтегруватися у специфічний журналістський образ (*αкули οικονομικι – καρχαρίες της οικονομίας; відмивання грошей - πλύση χρημάτων*).

Таким чином, можемо зробити підсумок, що мовні кліше є невід'ємною частиною мовлення, а насамперед мови газети. Вони виконують адаптаційну роль, тобто спрощують сприйняття інформації читачем, адаптують його до окремої сфери мовлення.

Література

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика.- К.: Союз, 2004
2. Записки історико-філософського товариства А. Білецького. – К, 1999
3. Левицкая Т. Р. Фитерман А. М. «Проблемы перевода, на материале современного английского языка» М; международные отношения, 1976
4. Узумова Л. М. «Учись писати газету на англійському мові»; М: Просвещение, 1985
5. www.perevod4ik.com
6. <http://www.library.ru/help/docs/n11506/krupnov.htm>

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О. В., старший преподаватель

ПОНЯТИЕ «ЛАКУНА» В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Большинство исследователей при рассмотрении расхождений, как в языках, так и в культурах предпочитают термин *лакуна* (от лат. *lacuna* - углубление, впадина, провал, полость; от франц. *lacune* - пустота, брешь). “Советский энциклопедический словарь” под ред. А.М. Прохорова [М., 1981] дает следующее определение лакуны применительно к лингвистике и литературоведению: “пробел, пропуск, недостающее место в тексте”.

В.Г. Гак объясняет лакуны как “пропуски в лексической системе языка, отсутствие слов, которые, казалось бы, должны были присутствовать в языке, если исходить из его отражательной функции (т.е. его задачи обозначать явления объективной действительности) и из лексической системы языка” [3, с. 261]. Этот исследователь считает лакунами отсутствие слова для обозначения понятий, которые в данном обществе существуют и имеют особое словесное обозначение в другом языке. Классический пример подобных лакун во английском языке по сравнению с русским - отсутствие слов, равнозначных русским *сутки*, *кипяток*.

“Если в одном из языков лексическая единица отсутствует, - отмечает И.А. Стернин, - то говорят о наличии лакуны в данной точке лексической системы этого языка; в языке сопоставления соответствующая единица оказывается безэквивалентной (т.е. единице одного языка не соответствует ни одной единицы другого языка). К примеру, в русском языке выявляются безэквивалентные для новогреческого языка единицы *проводник*, *агентура*, *маячить*, *кипятиться* и т.д. Так, не имеют эквивалентов в новогреческом языке русские слова *кефир*, *пирожки*, *квас*, *оладьи*, *валенки*, *лапти* и др.; нет соответствия широкому кругу фольклорной лексики - *тужить*, *сизый голубочек*, *чудо-юдо*, *лапушка* и др.; в английском языке нет эквивалентов русским словам *форточка*, *путевка*, *больничный лист*, *профтехучилище* и др. [2, с. 172].

С одной стороны, такое расширение понятия *лакуна* опирается на реально существующую тесную взаимосвязь языка и культуры; с другой, - выявление наряду с языковыми лингвокультурологическими и культурологическими лакунами может, по мнению этих авторов, способствовать установлению некоторых конкретных форм корреляции языка и культуры. “Лакуны в самом общем понимании фиксируют то, что есть в одной локальной культуре, и чего нет в другой”, - считает И.Ю. Марковина [4, с. 76].

Принципиально важным является разделение лакун на лингвистические и экстралингвистические (культурологические). Лакуны, выявляемые при сопоставлении языков или единиц внутри языка, называются *языковыми*, или *лингвистическими*: они и обнаруживают расхождения (пустоты, бреши, пробелы, провалы) между единицами сопоставляемых языков (*межъязыковые* лакуны) или единицами (реальными и потенциальными) внутри одного языка (*внутриязыковые* лакуны). Культурологические лакуны обнаруживаются при анализе и фиксации несовпадений в культурах, которые отражаются, как правило, в языке носителей этой культуры в процессе коммуникации.

Все многообразие синхронических групп лакун, в свою очередь, можно разделить на два основных типа. Синхронические лакуны первого типа сравнительно легко выявляются в двуязычной (или полиязычной) ситуации при сопоставлении лексических или грамматических систем двух языков или семантических полей и слов, отражающих особенности психического восприятия мира и культуры в целом ряде языков. Это и есть наиболее изученный и довольно подробно описанный в отечественной лингвистике тип

межъязыковых (интеръязыковых) лакун (В.Г. Гак, Быкова Г. В., И.А. Стернин, Ю.А. Сорокин, И.Ю. Марковина, Л.С. Бархударов и др.).

Лакуны обнаруживаются и в одноязычной ситуации, когда в рассматриваемом языке отсутствует слово для обозначения реальной предметной ситуации, хотя потенциально оно могло бы существовать в лексической системе данного языка. Например, в русском языке есть слова, означающие концепт “сообщение о негативных фактах” (*жалоба, донос*), но нет обозначения для сообщения о положительных фактах; представлен в лексической системе концепт “заочно передаваемая негативная информация” (*сплетни, слухи*), но не обозначен концепт “заочно передаваемая положительная информация”.

Лакуны создают неудобства в речевой практике. Не случайно носители языка стремятся избавиться от расчлененного обозначения реалии, пытаются однословно выразить какое-либо идеальное содержание, лишённое до поры лексической оболочки. Это универсальное явление характерно для всех языков. Так, О.С. Ахманова отмечает присущую англичанам “тенденцию к выражению любой мысли, сколь бы сложна она ни была, в пределах одного слова, которое, по мнению носителей языка, обладает гораздо большими содержательными и экспрессивными возможностями, чем словосочетание [1, с. 63]. Это в полной мере можно отнести и к русскому языку, носители которого, также подчиняясь универсальному закону речевой экономии, стремятся ликвидировать лакуны, что служит толчком к тому, чтобы создать промежуточное несколькословное наименование, а в идеале - отдельное слово.

Именно феномен лакунарности сохраняет наш язык “живым как жизнь”. Постепенная архаизация определенной части словарного состава органически сочетается с его непрерывным (в наше время - бурным) пополнением новыми словами - неологизмами. Неологизмы обычно не задерживаются на периферии, а выходят в широкий оборот, ибо их появление в большинстве случаев продиктовано насущными общественными потребностями.

В словаре “Новые слова и значения”, отражающем 70-е гг. развития русской лексики, содержится 5,5 тыс. неологизмов, в т.ч. таких как *луноход, универсам, разнопоиск, автоответчик, газомобиль, генная инженерия*. В “Словаре новых слов русского языка (середина 50-х - середина 80-х гг.)” приводится 10 тыс. слов и около 230 фразеологизмов. Новыми здесь представляются слова *беспредел, бомж, офис, рыночная корзина, спонсор, шоппинг* и др. Такие словари в ряде случаев убедительно демонстрируют наличие лакун в лексической системе языка и темпы их элиминирования на современном этапе его развития.

Сопоставляя факты разных языков, нетрудно убедиться, что нередко лексическая единица одного языка не находит словарного эквивалента в другом. Теория и практика перевода, а также методика обучения иностранным языкам знает множество примеров, когда понятие, выраженное в одном языке, не имеет наименования в другом языке. Ср., например, англ. *to case* и русск. *класть в ящик*; англ. *crusted* и русск. *покрытый коркой*; с другой стороны, - русское *кулек* и англ. *small mat-bag*; русск. *дочитать* и англ. *to read to the end*. Ср. еще новогр. *πεινώ* и русск. *хотеть пить*, новогр. *απόγευμα* и русск. *послеобеденное время*; с другой стороны, русск. *прилетать* и новогр. *έρχομαι με το αεροπλάνο*, русск. *начислить* и новогр. *βάζω στο λογαριασμό*. Русские слова *белоручка, допризывник, кипяток* передаются в новогреческом языке словосочетаниями: *αυτός που αποφεύγει τη χειρωνακτική δουλειά, ο στρατευμένος που εκπαιδεύεται πριν κληθεί η κλάση του, το βραστό νερό* и т. д.

Лакунарность обнаруживается практически во всех языках мира. Например, во французском языке существует слово *faloise* как название плоскогорья, с одной стороны обрывом спускающегося к морю. В Польше есть такие же плоскогорья, но в польском языке у них нет особого названия, они не стали предметом внимания, выделенным из пейзажа и обозначенным особо.

В результате неполной эквивалентности денотативных семем разных языков и возникает такое явление как лакуна: отсутствие в одном из сопоставляемых языков наименования того или иного понятия, имеющегося в другом языке. Условия жизни и быта

народа порождают понятия, принципиально отсутствующие у носителей других языков. Соответственно в других языках не будет однословных лексических эквивалентов для их передачи. Так, не имеют эквивалентов во новогреческом языке русские слова *белоручка*, *бобыль*, *вдуматься*, *виночерпий* и мн. др., передаваемые во новогреческом языке несколькими наименованиями. А для русских лакунами являются новогреческие слова *τσαντάκιας* – человек, *ворующий сумки*, *αναλαμβάνω* – братья за что-либо и мн.др.

В английском языке нет обозначения для концептов, обозначенных русскими словами *сутки*, *кипяток*, *борщ*, *маячить* и др. А в русском языке отсутствуют при сравнении с английским обозначения для следующих концептов: *всякий нависающий над краем чего-либо предмет* - *flap*, *двоюродный брат или сестра* - *cousin*, *сходить и принести* - *fetch* и др.

Во всех указанных случаях (а они бесчисленны) говорящие, обычно того не замечая, имеют дело с универсальным явлением лакунарности - отсутствием единиц в системе языка. Расхождения (несовпадения в языках и культурах) фиксируются на различных уровнях и описываются различными авторами в разных терминах. Такая терминологическая разноголосица свидетельствует, как правило, о том, что вопросы, связанные с лакунарностью, вызывают научные споры и все еще ждут своего разрешения.

Література

1. Ахманова О.С. Некоторые вопросы семантики в современном языкознании / О.С. Ахманова. – М., 1957. – 167 с.

2. Быкова Г.В., Стернин И.А. Внутриязыковые лакуны и национальная концептосфера //Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии / Г.В. Быкова, И.А. Стернин. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. – 364 с.

3. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода: Французский язык / В.Г. Гак, Б.Б. Григорьев, - М : Либроком, 2009. - 464 с.

4. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Текст и его национально-культурная специфика / Ю.А. Сорокин, И.Ю. Марковина, – М.: Наука, 1988. – 284 с.

УДК 811.12'373 (043)

Tsymporenko Lilia, prof.ssa d'italiano

LA LINGUA CAMBIA NELLO SPAZIO

Le varietà sincroniche della lingua

Nella realtà di tutti i giorni, nell'uso quotidiano noi abbiamo a che fare non con una sola lingua italiana, ma con diverse varietà di lingua, in relazione al luogo in cui ci troviamo, alle persone che frequentiamo, agli argomenti di cui ci occupiamo.

La lingua dunque cambia e si presenta sotto forme diverse.

L'esame *sincronico* della lingua (*sincronia* dal greco *syn* = insieme e *chrónos* = tempo) è lo studio delle varietà linguistiche presenti in un determinato tempo.

Le varietà regionali.

Quando uno parla in italiano, generalmente riusciamo a capire da quale zona d'Italia proviene o , per lo meno, a distinguere se è un settentrionale, un abitante dell'Italia centrale o meridionale o delle isole. Se parla Alberto Sordi avvertiamo che è romano, di Bramieri sentiamo la spiccata parlata lombarda, se parla Benigni diciamo che è toscano.

Tutti questi personaggi parlano italiano, ma ciascuno un *suo* italiano, con cadenze e inflessioni ben diverse.

Non esiste infatti una lingua italiana comune a tutti gli italiani, ma un italiano della propria regione, un italiano della propria zona, un italiano della propria città o del proprio paese, perché talvolta la differenza si avverte anche a pochi chilometri di distanza. Sono questi i cosiddetti **italiani regionali**, cioè i diversi modi di parlare italiano delle varie regioni.

Le **varietà regionali** sono la risultante delle tradizioni linguistiche dialettali e della tradizione linguistica nazionale e si sono formate a mano a mano che la lingua nazionale conquistava le aree dialettali.

La lingua cambia, dunque, nello spazio.

Se ognuno parla un *sua* italiano, esiste allora un italiano “modello”? In pratica l’italiano “modello” non esiste e raramente si trovano persone che parlino una lingua “modello” priva di inflessioni e caratteristiche lessicali e sintattiche regionali.

Le diversità tra regione e regione non sono piccole. Ecco le più evidenti:

a. differenze fonetiche, cioè di pronuncia e di cadenza dei discorsi:

- il veneto non pronuncia le doppie e dice *capodano, roto, belo* ecc., per *capodanno, rotto, bello* ecc.;

- a Roma e al sud, invece, spesso si pronuncia la doppia al posto della semplice: *subbito, rubbare, tragedia* ecc. per *subito, rubare, tragedia* ecc. (la doppia è particolarmente avvertibile nelle parole terminanti in – *abile, - obile, - ibile*, quali *abbile, nobbile, terribile* ecc.);

- i settentrionali in genere usano la *ò* aperta invece della *ó* chiusa in parole come *vergògna, pòmice, corridòio* ecc.;

b. diversità di costrutti sintattici

<i>nord-centro</i>	<i>sud</i>
penso che basti	penso che basta
aver fame	tenere fame
non c'è	non ci sta
conosco tuo cugino	conosco a tuo cugino
sei arrivato tardi	tardi arrivasti
Fabio è molto intelligente	Fabio molto intelligente è

c. diversità lessicali

<i>nord</i>	<i>Toscana</i>	<i>sud</i>
adesso	ora	Mo'
formaggio	cacio	cacio
strofinare	fregare	stropiccia re
lavorare	lavorare	faticare
insegnare	insegnare	imparare
rovesciare (il vino)	versare (il vino)	buttare
anguria	cocomero	melone d'acqua

I geosinonimi.

I geosinonimi sono quelle parole che hanno lo stesso significato ma che variano da zona a zona. A questo proposito, Emilio Peruzzi in uno saggio intitolato “Una lingua per gli italiani” [7] ha scritto che la nostra lingua ha “un vocabolario nazionale per discutere dell’immortalità dell’anima, per descrivere un tramonto, per sciogliere il lamento su di un amore perduto” [7, p 43] ma è priva di “ un vocabolario comunemente accettato e univoco per parlare delle mille cose della vita di tutti i giorni, quali sono per esempio **le stringhe** delle scarpe” [7, p. 95] chiamate con il nome di *agheti, legacci, legaccioli, lacci, laccetti* e *lacciuoli* secondo il territorio in cui si adoperano. Il fenomeno di questa ricca sinonimia regionale è talmente vasto che c’è una disciplina specifica, *l’onomasiologia*, che studia i vari modi con cui nelle diverse regioni si definiscono cose e concetti. Sappiamo così che la forma del pane allungato si chiama *sfilatino* a Roma, *spoletta* a Firenze, *filoncino* altrove; la *gonna* in Romagna e in Toscana si chiama *sottana*; l’*appartamento* in Toscana e in Trentino si chiama *quartiere*, nel Sud *quarto* o *quartino*; gli emiliani preferiscono *calzettini* a *calzini*, i toscani *calzerotti*, i romani *pedalini*; il *piatto fondo*

per minestra in brodo si dice *scodella* in Toscana, *fondina* al Nord, *piatto cupo* al Sud; la *tazza* senza manico è *ciotola* in Toscana, *scodella* al Nord; il *cuscinetto* di stoffa con cui si prendono un coperchio, un tegame molto caldi si dice *presa* o *presina* a Firenze e a Ravenna, *patta*, *pattina*, *cuscinetto*, *chiappo* ecc. altrove. e così via.

La lotta tra geosinonimi, osserva Gianni Papini [6], è spesso risolta dai cataloghi commerciali: grazie a questi il milanese *tapparella* si è imposto su *serranda* e *avvolgibile*; *lavandino* ha prevalso su *lavabo* e *acquaio*; *vasca* ha fatto dimenticare *tinazza* e *bagnarola*.

I dialetti

Tra le nazioni europee l'Italia è il paese linguisticamente più diviso: è il paese che ha più dialetti.

Questo frazionamento linguistico è in gran parte dovuto al frazionamento politico e alle barriere che hanno diviso il paese dalla caduta dell'impero romano nel V sec. d.C. al 1861, anno dell'unità d'Italia che segna l'inizio della storia dell'Italia moderna.

Nel censimento del 1861 il 78 per cento della popolazione del nuovo regno risultò analfabeta, e quindi incapace di servirsi della lingua italiana scritta; e anche fra quelli non analfabeti, moltissimi parlavano il dialetto. Quando l'Italia si unificò, dunque, la stragrande maggioranza dei suoi cittadini non parlava la lingua nazionale.

Lo stesso re Vittorio Emanuele II parlava male l'italiano. Nel testo di un discorso[3] che doveva leggere davanti al parlamento del regno i gruppi consonanti *sc* e *gl* erano scritti alla francese *ch* e *ll*. Per lui l'italiano era una lingua straniera; le sue lingue erano il francese e il piemontese. Alla corte del re delle Due Sicilie si parlava soprattutto in spagnolo e in italiano ma alcuni documenti ufficiali venivano redatti addirittura in napoletano puro. [5] A seconda delle circostanze oggi molti parlano italiano con i superiori e con gli estranei, dialetto con amici e compagni; italiano in pubblico e dialetto in privato; italiano nello scrivere e dialetto nel parlare di ogni giorno. Gli anziani usano il dialetto più spesso dei giovani. Per concludere diremo dunque che in Italia vi sono quattro possibilità di uso linguistico:

- l'italiano (come si scrive)
- l'italiano regionale
- il dialetto regionale
- il dialetto locale.

Letteratura

1. Benincà, P., Piccola storia ragionata della dialettologia italiana, Unipress, Padova 1988.
2. Bruni, F., L'italiano nelle regioni. Lingua nazionale e identità regionali, UTET, Torino 1990.
3. Bruni, F., L'italiano. Elementi di storia della lingua e della cultura, UTET, Torino 1984.
4. Canepari, L. Italiano standard e pronunce regionali, Cleup, Padova 1980.
5. De Mauro T., Storia linguistica dell'Italia unita, Laterza, Bari 1979 [19631].
6. Papini G., L'inquietudine di un secolo, Volpe, Roma 1981, p.125
7. Peruzzi E., Problemi di grammatica, Edizioni RAI, Torino 1961, p.134
8. Serianni, L.-Antonelli, G., L'italiano. Istruzioni per l'uso. Storia e attualità della lingua italiana, Mondadori, Milano 2006.

УДК 811.1'373.22(043)

Кобыленко Н. К., ассистент

СИМВОЛИЗМ ПОНЯТИЯ «ДУБ» В ИНДОЕВРОПЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Под символизмом мы понимаем комплексную отрасль, которая исследует символы как знаковые единицы, способные передавать через конкретную форму абстрактную идею или обобщенный смысл в разных сферах человеческой деятельности: в искусстве, фольклоре, художественной литературе, религии. Существуют различные теоретические трактовки самого понятия символ [1,с.205], учёные пытаются создать

различного типа реестры символов и их значений. Изучением проблемы символичности слов занимались научные студии М. Костомарова, А. Потебни, В. Кононенка, Н. Сивачука, Ф. Буслаева и других. Результаты данной деятельности изложены в словарях и энциклопедиях символов, глоссариях к определённым художественным или фольклорным текстам, монографиях, посвящённых теории и прагматике символов. **Целью** исследования является рассмотрение существующей практики символов в целом.

Символ (греч. σύμβολον – знак, опознавательная примета) – универсальная категория эстетики, лучше всего поддающаяся раскрытию через сопоставление со смежными категориями образа, с одной стороны, и знака – с другой [4,с.108]. Можно утверждать, что символ есть образ, взятый в аспекте своей знаковости, и что он есть знак, наделенный всей органичностью мифа и неисчерпаемой многозначностью образа. Всякий символ есть образ (и всякий образ есть, хотя бы в некоторой мере, символ); но если категория образа предполагает предметное тождество самому себе, то категория символ делает акцент на другой стороне той же сути – на выходе образа за собственные пределы, на присутствии некоего смысла, интимно слитого с образом, но ему не тождественного. Во многих индоевропейских традициях существовал культ *дуба* (ἡ βελανιδιά), считавшегося священным деревом, жилищем богов, небесными воротами, через которые божество может появиться перед людьми. Как и все деревья, дуб выступает в роли мирового дерева: он символизирует мировую ось, соединяющую верхний и нижний миры, живых существ и умерших предков, знаменуя центр Вселенной. Это дерево было посвящено верховным богам-громовержцам: в Греции - Зевсу, в Древнем Риме - Юпитеру, в Германии - Донару, у литовцев - Перкунасу, у славян - Перуну. Дуб символически связывают с огнем и молнией. По мнению Дж. Фрезера, древние считали, что "великий бог неба, объект их культа, чей ужасный голос доносился до них в раскатах грома, возлюбил-де дуб превыше остальных лесных деревьев и часто нисходил на него с грозового облака в виде молнии, оставляя в память о своем визите расщепленный, обугленный ствол и сожженную листву. Такие деревья были окружены ореолом славы, так как в их разрушении видели руку великого Громовержца". Место, куда ударяла молния, становилось священным. Дубовые рощи были местом совершения обрядов, важнейших ритуалов (жертвоприношения, суда, клятвы), в них устраивались праздники. Дубовая палица в качестве орудия громовержца или солнечного бога символизировала твердость власти, суровость. Венок из дубовых листьев выражал идею силы, мощи, достоинства. В Древней Греции центром святилища Зевса в Додоне был старый дуб, под которым находился источник. По шелесту листьев этого дуба давали предсказания жрецы оракула при храме. Зевсу был посвящен и особый крылатый дуб, на который было брошено покрывало с изображением земли, океана и звезд. В дуб и липу были посмертно превращены богами Филемон и Бавкида, здесь дуб выступает как символ супружеского счастья. "Дубовыми" нимфами являлись дриады. В Афинах мальчик, произносивший во время элевсинских мистерий брачную формулу, увенчивался дубовыми листьями и терниями. По легенде, у Геракла была дубовая палица. По некоторым версиям из дуба была сделана мачта корабля аргонавтов. В Риме дуб символизирует силу и долголетие. Каждый год в дубовой роще праздновалась свадьба Юпитера и Юноны, на участниках обряда были венки из дубовых листьев. Дубовые ветви носили в брачных процессиях как символ плодородия. Священным считалось и дубовое полено, с его помощью поддерживался вечный огонь в храме Весты. Дубу отводилась значительная роль в сакральных представлениях кельтов. В частности, под дубом творит свои чары Мерлин. Кельтские жрецы, друиды, превращали дубовые рощи в настоящие святилища и культовые центры, а дубовые ветви использовали в различных ритуальных обрядах. Само слово "друид" происходит, по мнению исследователей, от древнего названия дуба. В верованиях друидов дуб символизировал ось мира и ассоциировался с силой и мудростью. По представлениям кельтов все, что растет на этом священном дереве, является даром небес. Особую роль играет образ дуба, увитого "золотой ветвью"

омелы, приче́м дуб символізує мужской принцип, а о́мела - женский. В епоху христианізації кельтов мно́гі церкви і монасти́ри в Ірландії ча́сто возводили́сь неподалеку́ од дубра́в или́ окре́мих дубо́в. В старину́ у славя́н було́ распро́стране́но верова́нне, що́ в дуба́х обита́ють ду́ші умерши́х предко́в. Це́ предста́вленне́ підтверджу́ється ре́альним фа́ктом дре́вних захо́ронення́ в леса́х, в ча́стності, дубо́вих, - на дере́в'ях і по́д дере́в'ями. В ле́гєндах і ка́зках дре́вних славя́н дуб за́ча́сту́ю явля́ється са́кральним ме́стом, с кото́рим св'язана́ су́дба чо́ловека́ і возле́ кото́рого со́верша́ються ре́шальні для́ ге́роєв со́бытия́. Дуб по́читали́ і ка́к дере́во пло́дородя́; со́храни́вся обы́чай са́дити́ дубо́к при ро́дженні́ ре́бенка́. В бі́блейско́й тра́диції дуб - симво́л го́рдості і ви́сокоме́рія; у дуба́ ста́новитьс'я ца́рем Ази́мєлах, по́д дубо́м воссе́дає Са́ул, по́д дубо́м Іако́в за́капы́ває чу́жих бо́гов, на дубе́ зна́ходить сво́й ко́нець Аве́ссалом. У хри́стиан дуб - е́мбле́ма Хри́ста ка́к си́ли, про́явлю́ючої́с'я в бе́ді, тве́рдості́ в ве́рі і до́броде́тели. По́ не́которо́м версі́ям хри́стианско́го пре́дання́ кре́ст рас́пя́тия́ бу́в сде́ланий з дуба́. [3,с.235]

Сле́дує́ отме́тити́, що́ дуб явля́вся́ симво́лом си́ли, муже́ства, ви́носли́вості, до́лголе́ття, пло́дородя́, бла́городства́, ве́рності, во́площа́ючи́ ва́жне́ше́ для́ арха́їческо́ї ка́ртини́ ми́ра значе́нне́.

Литература

1. Аксе́нова Л.В., Гри́дина В.Т. Симво́лы і їх́ впли́в на лю́дей./ Л.В.Аксе́нова – М.:АСТ: До́нецьк: Ста́лкер, 2004. – 302с.
2. Бидерманн Г. Э́нциклопе́дія симво́лов: Пе́р. с не́м. / Общ. ре́д. И. С. Свенци́цкой. – М., 1996.-335с.
3. Гибсо́н К. Симво́лы, зна́ки, е́мбле́мы, ми́фы в ма́теріально́й і ду́ховно́й ку́льту́ре/ К. Гибсо́н. – М.: Э́ксмо, 2007. – 159с.
4. Зе́ленин Д.К. Тоте́мы-дере́в'я в ка́зках і о́брядах європе́йских наро́дов// Труды́ ин-та антро́пологи́и, археоло́гии, этно́графи́и./ Д.К.Зе́ленин -М.,-Л.,1937. Т. XV-Вып. 2 - 79с.

УДК 811(477.7=14)'373.74(043)

Жа́рікова Ю. В., аспіра́нт

ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РУМЕЙСЬКОЇ, НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Одним з дискусійних пита́нь сучасно́го ста́ну вивче́ння фразеоло́гії є пита́ння про́ те, в які́ відно́шення́ вхо́дять між со́бою фразеоло́гічні́ оди́ниці́ (да́лі́ ФО), то́бто про́ систе́мні́ зв'язки́ у фразеоло́гічно́му скла́ді́ мо́ви. На́ сьо́годні́ підля́гали́ ана́лізу́ та́кі́ яви́ща, як сино́німі́я, анто́німі́я, полі́семія́ та омоні́мія фразеоло́гізмів.

М.О. Алефі́ренко́ за́значав, що́ «се́манти́чні́ пара́дигми́ утво́рюю́ться не́ всі́ма́ фразе́мами, а ли́ше́ тими́, які́ пере́бува́ють на́ одні́й ста́дії́ розві́тку́ фразеоло́гічно́ї абстра́кції́, ко́мпоненти́ яких́ абстра́гува́лися́ від сво́їх́ пр'я́мих́ лексичних́ і гра́мати́чних́ значе́нь» [1, 11].

Зба́гаче́ння́ фразеоло́гічно́го скла́ду́ відбу́ває́ться́ за́ ра́хуноќ виникне́ння́ не́ тільки́ но́вих оди́ниць, але́ й но́вих значе́нь́ вже́ існую́чих оди́ниць. Одна́к полі́семія́ у сфе́рі́ фразеоло́гії́ ма́є́ сво́ї́ особли́вості́, які́ у значні́й мі́рі́ відрі́зняють́ її́ від лексично́ї. Це́ поясню́ється́ ба́гатьма́ причи́нами: а) по-пе́рше, спе́цифі́кою́ ФО – особливо́ вели́кою́ ро́ллю́ ко́нота́ції́ в їх́ се́манти́чній́ структу́рі, яка́ за́безпече́є́ функціо́нува́ння́ у мо́ві́ ФО як е́кспресивно-оці́нних́ ха́ракте́ристик ре́алі́й, че́рез що́ зме́ншую́ться́ їхні́ но́міна́тивна́ та ко́мунікати́вна́ функці́ї; б) по-дру́ге, приро́дою́ фразеоло́гічно́го значе́ння́, зо́крема́ його́ о́бразним ха́ракте́ром, ви́соким ступе́нем абстра́кції́, переосми́слє́нням, які́ за́важа́ють і́ншому́, ще́ одні́му́ пере́несенню́; в) по-тре́тє, змі́ст ФО пов'язаний́ з її́ вну́трішньо́ю фо́рмою́, о́скільки́ фразеоло́гізм ство́рює́ться́ на́ осно́ві́ певно́го о́бразу́, в я́кому́ не́значи́ною

мірою відчувається зв'язок з індивідуальними відношеннями між предметами, що, безумовно, негативно впливає на появу нового значення; г) по-четверте, нарізнооформленість компонентного складу призводить до меншої глобальності фразеологічної семантики порівняно зі значенням лексем, які є цільнооформленими одиницями. Ця особливість ускладнює процес утворення нових значень [5, 6].

Фразеологічна полісемія створюється шляхом послідовного та паралельного переосмислення, яке відбувається на основі метафоричного та метанімічного переносу [7, 153]. Вона обумовлена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками, а також є результатом вторинного семантичного перетворення. Незалежно від форми семантичного перетворення, що лежить в основі ФО, багатозначність останньої пов'язана з її переосмисленням [4, 209]. А.Г. Назарян виокремлює такі форми семантичного перетворення: 1) послаблення лексичних значень компонентів і переосмислення; 2) еліпсис і переосмислення; 3) архаїзм і переосмислення; 4) змістове нарощення і переосмислення; 5) народноетимологічне перекручення та переосмислення

Л.Г. Скрипник зазначає, що «на базі вільного словосполучення внаслідок його вживання виникає так зване первинно-образне значення фразеологічної одиниці. Наступне значення породжується вже на основі повторного переосмислення значення ФО і має назву вторинно-образного значення» [6, 194].

А.І. Молотков виділяє дві групи багатозначних фразеологізмів: 1) фразеологізми, значення яких знаходяться в очевидній похідній залежності, коли одне значення виводиться з іншого, наприклад, рум. *каму лахарды* – 1) розмовляти, 2) радитись; *пэру анаса* – 1) відпочивати, 2) дихати, зітхати; *валу (тису) фты* – 1) слухати (когось), 2) підслуховувати; укр. *на руках носити* – 1) дорожити кимось, 2) балувати, пестити; новогр. *μου έρχεται στο νου* – 1) зненацька про щось подумати, 2) зненацька згадати якусь подію, обставину; 2) фразеологізми, між значеннями яких неможливо встановити якісь генетичні зв'язки, вони існують незалежно один від одного, наприклад, рум. *каму ту гмар* – 1) завершити справу, 2) оправитись; укр. *ставати на ноги* – 1) виліковуватися, 2) розпочинати самостійне життя; 3) поправляти матеріальне становище, 4) займати незалежне становище у суспільстві; новогр. *το ρίχνω έξω* – 1) розважатись, 2) халатно ставитися до своїх обов'язків [2, 20].

Дослідники полісемії фразеологічних одиниць не раз уже констатували, що це явище у сфері фразеології порівняно з лексичною полісемією має значно менше поширення.

Слабший розвиток полісемії у фразеологічному складі мови викликаний рядом причин, основними з яких є специфічність природи значення фразеологізму (його метафоричність, високий рівень абстракції), що перешкоджає другому переносу (наступне значення має бути образнішим й абстрактнішим), та обмеженість уживання фразеологізмів у мовленні переважно у функції образно-експресивних характеристик предметів чи дій, через що вони менш значимі в комунікативній функції мови і використовуються значно рідше, ніж слова і, отже, мають менше підстав для семантичного збагачення [6, 207].

Не менш рідким явищем у фразеології є явище омонімії. А.М. Емірова припускає, що фразеологічна омонімія може формуватись у результаті розпаду фразеологічної полісемії. Це пов'язано з тим, що у більшості випадків важко встановити, чи завершився процес розпаду полісемії, що призводить до формування фразеологізмів-омонімів [8, 50]. Вона вважає, що «фразеологічні омоніми – це породжуючі та породжувані структури, тобто при тотожності форми вони мають різні плани значень – пряме та переносне» [8, 48].

Відповідно до підходу, який запропонувала Л.Г. Скрипник «омонімічні фразеологічні одиниці – це ті, які у вихідній формі збігаються за структурою і не мають нічого спільного в значенні» [6, 208].

Найширше визначення поняття «фразеологічні омоніми» наведено у дисертації Т.В. Варлакової – це «самостійні мовні одиниці, які утворилися шляхом розділення конструкцій – вільних синтаксичних сполук, термінологічних сполук, фразеологізмів – на

два чи більше омоніма. Одиниці, що розділились, мають тотожню форму, але несумісні значення» [3, 12].

Згідно з усіма наведеними дефініціями фразеологічних омонімів, наведемо декілька прикладів: рум. *логу ти дъуй* – 1) мовчати, 2) зазнатися, стати зарозумілим; *пэру кала капитя* – 1) вдало продавати, 2) добре заробляти; новогр. *απλώνω χέρι* – 1) влаштовувати самосуд, 2) жебракувати; *τα'χω* – 1) мати сексуальні відносини, 2) мати різницю; укр. 1) *альфа і омега* – 1) початок і кінець чого-небудь, 2) головне в чомусь, суть чого-небудь; *валяти дурня* – 1) здійснювати безглузді вчинки, 2) прикидатися таким, що нічого не розуміє, 3) нічого не робити, байдикувати.

Отже, здійснивши аналіз існуючих точок зору щодо проблем фразеологічної полісемії та омонімії у вітчизняному мовознавстві, слід зазначити, що досі немає жодної фундаментальної праці, присвяченої вивченню цих явищ у новогрецькій та румейській мові. Тому потреба дальшого багатоаспектного вивчення цієї проблематики на матеріалі цих мов цілком очевидна.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків: Видавництво при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1987. – 134 с.

2. Аюпова Р.А. Проблемы сопоставительной фразеологии английского и русского языков: Учеб.-метод. пособие / Р.А. Аюпова. – Казань: Издательство Казанского университета, 2004. – 27 с.

3. Варлакова Т.В. Многочленные омонимические фразеологические ряды в структурном и семантическом аспектах: автореф. дис. на соискание наук, степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.В. Варлакова. – Тюмень, 2002. – 19 с.

4. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка: Учеб. – 2-е изд. перераб. и доп. / А.Г. Назарян. – М.: Высшая школа, 1987. – 288 с.

5. Сидоренко М.И. О смысловой структуре фразеологизмов / М.И. Сидоренко // Очерки по русскому языку и истории его развития / Учен.зап. / Ленингр.пед.ин-т им. А.И. Герцена. – Л., 1969. – Т. 370. – С. 5 – 53.

6. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.

7. Федуленкова Т. Н. Полисемия в компаративной фразеологии (на материале английского и русского языков) / Т.Н. Федуленкова, А.Н. Любова // Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина. Серия: Филология. – 2008. – № 3 (15). – С. 151 – 158.

8. Эмирова А.М. Избранные научные работы. К 75-летию со дня рождения и 52-летию научной, педагогической и общественной деятельности / А.М. Эмирова. – Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз»», 2008. – 366 с.

УДК 811(477.7=14)'373.6(043)

Шпак К. В., аспірант

НЕОБХІДНІСТЬ УКЛАДАННЯ ЕТИМОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ

Збереження мови – є найважливішим завданням її носія. З цією метою постійно проводяться дослідження у сфері мовознавства, адже мови не є статичними, вони постійно знаходяться у процесі розвитку, що відображається на лексиці мови. Результатом є виникнення нових слів або за допомогою засобів мови, або шляхом запозичення. Окрім цього, у мові постійно відбуваються процеси старіння, опрощення, перерозкладання, ускладнення та декореляції існуючих слів.

Базовим методом дослідження лексичного рівня мови є етимологічний аналіз. Він базується на закономірних звукових та морфологічних змінах слів у процесі еволюції мови, враховує регулярні переходи одних типів лексичного значення слова у інші.

Слід зауважити, що на сьогодні розроблено дуже багато методик етимологічного аналізу, але всі вони мають на увазі кропіткий ручний труд, що потребує багатьох років. Прикладом цього є поява таких етимологічних словників, як Фасмер 1986-1987, Oxford 1966, Hofmann 1954 та інших.

Етимологічний словник – спеціальний за способом опису слова словник, що розкриває окремі аспекти слів та відносин між ними [3, 462]. В.І. Абаєв дуже доцільно зазначає що етимологічний словник – найглибший аспект історичного словника [1, 8].

Значну роль у розвитку науки про походження слів та їх лексикографічного опису зіграв видатний російський вчений-філолог О.Х. Востокова, якого з повним правом можна називати одним з перших вчених-лексикографів. А вже декілька поколінь ХІХ ст. вивчало російську мову саме за його підручниками.

О.Х. Востоков був першопрохідником у дослідженні етимології вітчизняного мовознавства. Він розуміє, що задля наукового аналізу необхідно зіставляти слова декількох мов, не тільки близьких за спорідненістю, але й далеких, не тільки сучасних, але й стародавніх. Порівнюючи дані різних мов, встановлюючи їхню спорідненість, О.Х. Востоков розробляє новий для того часу метод, який назвали порівняльно-історичним. Цей метод вважається одним з основних методів етимологічного аналізу.

На сьогодні вивченням етимології займається велика кількість вчених, є визначені наукові методи етимологічного аналізу, сформульовано його цілі і завдання, написано велику кількість наукових досліджень, укладено та видано етимологічні словники.

О.Н. Трубачов зазначає, що поява етимологічного словника – це лише початок справжнього етимологічного дослідження. Наявність сучасного етимологічного словника відкриває можливість серйозного розвитку мови у різних аспектах, тобто гуманітарному, природознавчому та інших [5, 25].

Етимологічні словники дуже корисні, оскільки відображають стан науки, як сучасної так і давніх часів. Так Н.В. Горяєв у своїй книзі «Опыт сравнительного этимологического словаря литературного русского языка» для етимологізації слова залучає слова давніх та нових мов: латинської, санскриту, давньогрецької, старослов'янської, широко використовує й сучасні романські, германські та інші мови.

Етимологічні словники містять не тільки суто лінгвістичний матеріал, але й етногенетичні, історичні, етнографічні, археологічні довідки тощо. Безумовно, що ізольована етимологія – навіть найкраща – дуже сумнівно піддається перевірці і тому не може бути інтерпретованою у історичному плані.

За останні три десятиріччя видано два томи історико-етимологічного словника осетинської мови, стислий етимологічний словник і шість випусків повного етимологічного словника російської мови, етимологічний словник картвельських мов, стислий етимологічний словник комі мови та інші. Але слід зазначити, що надзвичайно актуальними є етимологічні дослідження міноритних мов. Так, в умовах поступового вгасання румейських говірок греків Приазов'я румейська мова нарівні з вивченням і фіксацією її сучасного стану потребує етимологічних студій та укладання етимологічного словника.

У румейській мовній області етимологічні пошуки не отримали розмаху і тут не доводиться говорити про якусь традицію розгорнутих етимологічних досліджень. У румейській мові не існує давніх румейських пам'ятників. Але при всьому цьому укладання етимологічного словника румейської мови вже зараз уявляється достатньо виправданим.

Завдяки дослідженням таких вчених, як А. Білецький, Т. Чернишова, К. Журавльова та інших порівняльна та порівняльно-історична фонетика румейської мови на цей час вже у своїй більшості є розробленою.

У 1950-х рр. А. Білецький запропонував використовувати російський й український алфавіти та літери грецького алфавіту δ та θ . Пізніше ця система була модифікована, символи δ та θ замінено на *дь* та *ть*. Таким чином, створення румейської фонологічної абетки А. Білецьким та Т. Чернишовою на основі російської та української графік дало змогу публікувати збірники творів грецьких поетів та письменників Приазов'я. У цей період, справу почату Г.Костоправом, продовжили грецькі поети А.Шапурма та Л.Кір'яков. Багато їхніх видань побачили світ спочатку у перекладі на українську та російську мови. У 80-х роках здійснилася мрія поетів: їх твори було надруковано мовою греків Приазов'я [2, 31].

Не можна не зазначити той факт, що у 70-х роках ХІХ ст. був складений грецький глосарій Ф. Хартахая, який до 1959 року залишався неопублікованим. Глосарій має назву: «Словарь умирающего греческого наречия». Можливо, Ф.Хартахай був упевнений у тому, що безписемний діалект маленького народу незабаром розчиниться в могутній російській мовній стихії. Однак лексикографічні записи, які були зроблені влітку 1958 року, виявляють дуже велику схожість зі словами Ф. Хартахая. Він недооцінив внутрішню стійкість мов [7, 114]. У 2006 році з'явився „Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазов'я” під редакцією А.Діамантопуло-Рионіса, який підтверджує той факт, що мова греків Приазов'я, її лексичний фонд продовжують жити. Цей словник є дуже вагомим внеском у історію греків Приазов'я і відкриває дуже великі можливості для сучасних філологічних досліджень.

Дослідниками було пророблено значну роботу з виявлення іншомовних елементів румейської мови. Це роботи таких дослідників, як Т.М. Чернишова («Тюркські елементи в соціальній сфері лексики грецьких говірок Донеччини»), Є.І. Царенко («Румейско-тюркско-восточнославянское взаимодействие в условиях Донбасса») та інші. Дослідження такого плану вже самі по собі є виповненням етимологічної задачі.

Окрім цього у румейській мові можна відокремити такий аспект етимологічних досліджень, як внутрішня етимологія. Багато цінних відомостей з внутрішньої етимології знаходиться у дослідженнях, що розглядають питання словотвору та морфемного будовання основ; існує також ряд статей, що спеціально присвячено етимології слів.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що румейська мова має достатню базу для створення етимологічного словника, який буде корисним помічником як для філологів, так і для тих, хто не має спеціальної лінгвістичної підготовки, а саме: істориків, географів, біологів та інших.

Література

1. Абаев В.И. Как можно улучшить этимологические словари / В.И. Абаев // Этимология. 2004. – М. : Наука, 1986. – С. 7-27.
2. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. ХVІІв. – 90-е гг. ХХв.). / М.А. Араджиони. – Симферополь, 1999. – 132с.
3. В.Г. Гак. Словарь // Большой энциклопедический словарь: Языкознание / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. «Лингвистического энциклопедического словаря 1990г.». – М. : «Большая Российская энциклопедия», 1998. – С. 462-464.
4. Горяев Н.В. Опыт сравнительного этимологического словаря литературного русского языка / Н.В. Горяев. – Тифлис, 1892. – 212с.
5. Трубачов О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура / О.Н. Трубачов. Т. 1. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 800 с.
6. Царенко Е.И. Румейско-тюркско-восточнославянское взаимодействие в условиях Донбасса / Е.И. Царенко // Греки Украины история и современность. – Донецк, 1991. – С. 128 - 135.

7. Чернишова Т.М. Тюркські елементи в соціальній сфері лексики грецьких говірок Донеччини / Т.М. Чернишова // Мовознавство. – Київ, 1975. – № 4. – С. 51 - 55.

УДК 811.14'06'23:659.118 (043)

Рожкова И. Г., старший преподаватель

ВИДЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ СУГГЕСТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В РЕКЛАМЕ (НА ПРИМЕРЕ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА)

Лингвистика текста и, в частности, дискурсивная социо- и психолингвистика, признается одним из наиболее активно разрабатываемых направлений в современном языкознании. По мере развития и укрепления демократических принципов в жизни современного общества всё в большей степени приобретает вес прикладной аспект лингвистики, в связи с изучением обыденного мышления носителей языка по различным данным, в том числе и мониторинг состояния общественного сознания по фиксированным языковым фрагментам в средствах массовой информации. Современная лингвистика поднимает проблему взаимодействия адресанта и адресата, дискурса и СМИ, пытается ответить на вопросы о роли языка в постоянной борьбе людей за власть и влияние, в том числе языка СМИ. Это объясняется социальными и психологическими факторами. Социальноэкономическая и политическая ситуация в государстве создает определённые условия успешного или неуспешного протекания масс-медиаальной рекламной коммуникации. В свою очередь, масс-медиаальный, рекламный, политический, религиозный и другие типы дискурса оказывают влияние на социально-экономическую и политическую жизнь общества [1, с. 18].

Рекламный дискурс представляет собой один из наиболее показательных примеров коммуникации, когда такие понятия как «влияние», «внушение», «воздействие», «манипуляция» становятся ведущими элементами и тактиками построения текстов. Следует отметить, что в свойствах, функциях и структуре рекламного дискурса первоначально заложены основания для воздействия на адресата, в том числе - суггестивного воздействия.

Итак, под внушением подразумевается передача информации с внедрением заключенных в ней идей без возможности какой-либо критической оценки и логической переработки предлагаемого объектом воздействия. Это непосредственное вливание в психику человека идеи, чувства, эмоции путем слова (вербальные тактики), интонации и жестов (невербальные тактики) помимо его активного внимания, т. е. в обход его критики [2, с.93-95]. Одним из наиболее действенных, эффективных способов влияния и воздействия в современном обществе в рекламном, политическом, религиозном дискурсах является речевое воздействие, которое осуществляется путем вербальных (словесных) тактик. Однако, в последнее время все большую актуальность приобретают не только лингвистические, но и паралингвистические уровни реализации рекламного дискурса.

Речевое воздействие – это способ духовного воздействия на людей через программирование их поведения. Это воздействие направлено на психические структуры человека, осуществляется скрытно и ставит своей задачей изменение мнений, побуждений и целей людей в нужном направлении.

Рассмотрим наиболее продуктивные и характерные виды вербальных тактик воздействия в рекламном дискурсе на примере русского и новогреческого языков.

✓ *Утвердительные высказывания (аксиомы, не требующие доказательств).* Метод состоит в использовании утверждений, которые представляются в качестве факта, при этом подразумевается, что эти заявления самоочевидны и не требуют доказательств. Однако нередко эти высказывания с рациональной точки зрения и в отрыве от рекламы

выглядят некоторым преувеличением: *Новый год вдвойне вкусней, если с вами «Milky Way»*. *Η Clinique ενδιαφέρεται για τη σωστή φροντίδα της επιγερμίδας σας.*

✓ *Использование слоганов.* Этот метод позволяет «сконцентрировать» основные особенности, название и/или образ рекламируемого товара в одну фразу, которая и внедряется в сознание потребителя. Особенно важным является создание четкой ассоциации торговой марки с самим слоганом, для чего в его состав нередко включают название торговой марки или компании: *«Би-Лайн»: живи на яркой стороне! Весело и вкусно – «McDonalds»*. *VICHY. Η Υγεία της επιδερμίδας. NIVEA Beaute. Ο πιο όμορφος εαυτός μου. Hondos Center. Υπέροχο ταξίδι ομορφιάς.* и др.

✓ *Акцент на простоте и скорости получения эффекта.* Если предлагаемая процедура использования того или иного товара является слишком сложной или ожидаемый эффект наступает через продолжительный промежуток времени, потребители могут сделать другой выбор. Поэтому в рекламе делается особый акцент на простоту использования и скорость получения эффекта. *Χρώμα πλούσιο, μαλλιά τέλεια ροστατευμένα! Το μυστικό μου...L'OREAL.*

«Tiret» действует за считанные минуты!, а в рекламе телефона «Nokia 3250» четко упоминается скорость результата: *Всего один поворот – и ты в центре модной вечеринки! Мгновенный доступ к любимой музыке, где бы ты ни был.*

✓ *Сравнение.* Как правило, в качестве объекта сравнения выбирается некий обезличенный аналог рекламируемого товара, обладающий рядом преимуществ. Но иногда сравнение может строиться на недостатках других товаров и производиться с товаром из другого, близлежащего сектора [3, с.193]:

Καθίστε! Αυτό το living room δεν είναι σαν τ'άλλα. Είναι ο πιο ζωντανός χώρος του σπιτιού σας! POLO FAGGIO...Μια πραγματική εστία για όλη την οικογένεια!

Αυτό το κόκκινο δεν μοιάζει με άλλα...Φτάνει μια πρώτη επαφή με τον Επιλεγμένο Οίνο Ραψάνη για να αρχίσει μεταξύ σας μια παντοτινή σχέση άσβεστου πάθους!

✓ *Внушение с отрицанием.* Термин “внушение с отрицанием” подразумевает подачу информации с использованием частицы “не”. Данный вид внушения используется также и в техниках нейро-лингвистического программирования. Мозг человека устроен таким образом, что наши психические автоматизмы частицу “не” как бы отбрасывают. Суггестивный прием с использованием этой частицы основан на том, что человеку для того, чтобы представить, что не надо делать, вначале надо представить себе ситуацию, что он это делает. В качестве внушающего приема использование частицы “не” очень эффективно. *Δεν ξέρετε πού να πάτε για Χριστουγεννιάτικα δώρα; Δεν ξέρετε τι να προτιμήσετε; Τα καλύτερα Χριστουγεννιάτικα δώρα στα Hondos Center! Σας περιμένουμε!*

✓ *Вопросная суггестия. Вопросительные высказывания.* Риторические вопросы, вопросы – скрытые команды, подтверждающие вопросы, вопросы – связки, альтернативные вопросы, провакационные вопросы – это далеко не весь спектр вопросов, которые используются в качестве вербальных тактик суггестивного влияния в рекламном дискурсе. *Ευχηθήκατε ποτέ τα μαλλιά σας να είναι λουσμένα στο φως κάθε μερα; Δοκιμάστε τη νέα σειρά Organics και αφήστε τους άλλους ακόμη να εύχονται!*

✓ *Комплиментарная суггестия.* Этот вид суггестии тесно связан с манипуляциями при помощи похвал и лести, что достигается использованием определенных словесных форм, выражений (уменьшительные, ласкательные формы/ прилагательные в превосходной степени, эмоционально окрашенная лексика и т.д.) *Απαλά και εκθαμβωτικά τα μαλλιά σας!! Είστε τέλεια!! Μόνο με L'OREAL PROFESSIONNEL.*

✓ *Сценарий «проблема – решение».* Основной акцент в этом методе делается на позиционировании товара не в качестве средства для удовлетворения той или иной потребности, а в качестве способа решения важной проблемы, устранения той или иной угрозы [3, с.196]. *Μετά από μία εξαντλητική μέρα αισθάνεστε τα πόδια σας πραγματικά κουρασμένα. Για να νιώσουν τα πόδια σας «σαν το σπίτι τους» αφήστε τα να γλιστρήσουν απαλά μέσα στις «φιλόξενες» και αναπαυτικές παντόφλες της σειράς Scholl. Είναι ο,τι καλύτερο για να τα*

αναθεώσετε!

Таким образом, основная цель вербальных стратегий в рекламном дискурсе заключается в том, чтобы выделить определенный (рекламируемый) объект среди конкурентных объектов и акцентировать (или даже искусственно сконструировать) его привлекательные для адресата сообщения свойства (реальные и/или символические).

Литература

1. Найденов О.Ю. Прагматические аспекты оптимизации речевого воздействия печатных средств массовой коммуникации: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук/ О.Ю. Найденов. – М., 2000. – 27 с.

2. Халатян А.Г. Национально-культурные компоненты в языке современной рекламы. Психолінгвістическіе проблемы массовой коммуникации/ А.Г. Халатян. – М.: Наука, 1974. – 165 с.

3. Про деякі прийоми мовного маніпулювання: Вісник Київського міжнародного університету/ зб. наук. праць. вип.3. – К.: КиМУ, 2004. – 258 с.

УДК 81'27(043)

Найдьонова Л. А., асистент

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Під "картиною світу" варто в найзагальнішому вигляді розуміти об'єктивну дійсність, що постійно змінюється і розвивається. Людина сприймає картину світу не як хаотичне нагромадження фактів і предметів, а як "упорядковану сукупність знань про дійсність, що сформувалася в громадській (груповій, індивідуальній) свідомості" [1].

Сприйняття світу в значній мірі зумовлено, з одного боку, приналежністю індивіду до різних спільнот і, з іншого - його особистими характеристиками: освітою, професією, віком, статтю. По-різному бачать процеси природи біолог і селянин, поет і метеоролог. Наприклад, там, де для поета "мороз і сонце, день чудовий", для метеоролога - "обширний антициклон із низькою температурою та хмарністю". Картина світу містить і етнічний компонент, який представлений мовною картиною світу та сукупністю традицій, звичаїв, вірувань, забобонів, тобто тим, що зумовлює етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу.

Таким чином, мовна картина світу - це комплекс мовних засобів, в яких відображено особливості етнічного сприйняття світу, це сукупність уявлень народу про дійсності, зафіксованих в одиницях мови, на певному етапі розвитку народу.

Мовна картина світу історично склалася в повсякденній свідомості кожного мовного колективу і відображає в його мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності. Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття та організації (концептуалізації) світу. Виражені в ньому значення складаються в єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка стає обов'язковою для всіх носіїв мови. Властивий спосіб концептуалізації дійсності для певної мови є певною мірою універсальним, національно специфічним, так що носії різних мов мають змогу бачити світ дещо по-різному, через призму своїх мов. З іншого боку, мовна картина світу є «наївною» в тому сенсі, що в багатьох істотних відносинах вона відрізняється від «наукової» картини. При цьому відображені в мові наївні уявлення аж ніяк не примітивні: у багатьох випадках вони не менш складні і цікаві, ніж наукові.

Реконструкція мовної картини світу становить одну з найважливіших завдань сучасної лінгвістичної семантики. Дослідження мовної картини світу ведеться в двох напрямках, згідно з названими двома складовими цього поняття. З одного боку, на підставі системного семантичного аналізу лексики певної мови проводиться реконструкція цілісної системи уявлень, відображеної в мові, безвідносно до того, чи є

вона специфічною для даної мови або універсальною, чи відображає «наївний» погляд на світ на противагу «науковому». З іншого боку, досліджуються окремі характерні для даної мови (лінгвоспецифічні) концепти, що володіють двома властивостями: вони є «ключовими» для даної культури (в тому сенсі, що дають «ключ» до її розуміння) і одночасно відповідні слова складно перекладаються на інші мови: перекладний еквівалент або взагалі відсутній, або такий еквівалент є, але він не містить саме тих компонентів значення, які є для даного слова специфічними.

Термін концепт у останні два десятиліття широко використовується в лінгвістичній літературі, він є одним із ключових понять у сучасній лінгвістиці. В когнітивній лінгвістиці приділяється велика увага вивченню природи концепту. Ю. С. Степанов зазначав: «Поняття (концепт) – це явище того ж порядку, що і значення слова, яке розглядається в іншій системі зв'язків; значення – в системі мови, розуміння в системі логічних відношень і форм, що вивчаються як в мовознавстві, так і в логіці» [2].

За останні роки багато чого змінилося у розумінні цього питання. «Концепти – це посередники між словами та екстралінгвістичною дійсністю, та значення слова не повинне зводитися виключно до утворюючих його концептів. Концепт значно ширше, ніж лексичне значення» [1] - це точка зору на співвідношення концепт-слово, вперше його озвучив С. А. Аскольдов. Існує ще одна точка зору, що концепт співвідноситься зі словом в одному з його значень [3]. Правильніше було б говорити про концепти як співвідносні зі значенням слова поняття.

Значенням слова стає концепт, «закріплений знаком» [4]. У науці існувала і більш крайня точка зору, згідно з якою значення виводилося за рамки лінгвістики та трактувалось як немовна категорія за своєю природою, що є однією із специфічних функцій мислення, тобто суто логічна сутність.

У сучасній лінгвістиці поняття «концепту» широко використовується під час опису семантики мови, тому що значення мовних виразів прирівнюються концептами та концептуальними структурами, що виражаються в них: такий погляд вважається рисою, що відокремлює когнітивний підхід у цілому. Всю пізнавальну діяльність людини (когніцію) можна розглядати як вміння орієнтуватися в світі, а ця діяльність поєднується з необхідністю поєднувати чи розрізняти об'єкти: концепти виникають для забезпечення подібних операцій. Формування концептів пов'язано з пізнанням світу, з формуванням світогляду. До кінця ХХ століття було зрозуміло, що носії мови – це носії певних концептуальних систем. Кожен концепт пов'язує в собі важливі знання людини про світ та відкинуті деякі несуттєві ознаки.

Підбиваючи підсумки нашого дослідження, ми можемо відзначити, що система концептів формує в собі картину світу (світогляд, світосприйняття), де відображається розуміння людиною дійсності, формується особливий концептуальний малюнок, який є основою людського світосприйняття.

Література

1. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. – Воронеж: Истоки, 2002. С. 5
2. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Шк. «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
3. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка// Русская словесность: Антология. – М.: Academia, 1997. – 320 с.
4. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. – М.: Наука; Флинта, 2007. 296 с.
5. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.

ΥΠΟΚΟΡΙΣΤΙΚΑ ΕΠΙΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Τα υποκοριστικά και τα μεγεθυντικά επιθήματα αποτελούν την κυρίαρχη γλωσσική στρατηγική των μεσογειακών γλωσσών για την πραγμάτωση των σημασιολογικών χαρακτηριστικών/τιμών μικρός, μεγάλος, καλός, κακός. Η θέση της μορφολογικής διαδικασίας του υποκορισμού έχει απασχολήσει πολύ έντονα τη σύγχρονη μορφολογική θεωρία. Στην προσπάθεια καθορισμού της θέσης του στη γραμματική, έχουν προταθεί πολλές διαφορετικές απόψεις οι οποίες αντιστοιχούν σε διαφορετικά τμήματα του μορφολογικού συνεχούς και αποτελούν απόρροια μελέτης διαφορετικών κάθε φορά γλωσσικών δεδομένων.

Θα παρακολουθήσουμε την προέλευση και την εξέλιξη των υποκοριστικών και μεγεθυντικών επιθημάτων μέσω συγκριτικής ανάλυσης των παραλλαγών που αναφέρονται στο λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Μπαμπινιώτη [1] και το λεξικό της κοινής Νεοελληνικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη [2]. Το ετυμολογικό σκέλος και των δύο λεξικών είναι πολύ πλούσιο. Ωστόσο, τα δύο λεξικά έχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους στο ετυμολογικό τους κομμάτι.

Αναλύοντας την ετυμολογία του κάθε επιθήματος με βάση τα λεξικά του Μπαμπινιώτη και του Τριανταφυλλίδη, ξεχωρίζουμε τρεις ομάδες επιθημάτων. Κάθε ομάδα αποτελείται από υποκοριστικά επιθήματα, συνδεδεμένα κατά την προέλευσή τους.

Ι. Το πρωτότυπο για τα υποκοριστικά επιθήματα της **πρώτης ομάδας** αποτελούσε το αρχαίο ελληνικό **επίθημα –ιον**, από το οποίο άμεσα ή έμμεσα σχηματίστηκαν.

το επίθημα –ί προήρθε από το αρχαιοελληνικό υποκοριστικό επίθημα –ιον, που στην πορεία της εξέλιξης της γλώσσας στερήθηκε το –ον, χάνοντας και την υποκοριστική του σημασία, π.χ. αρχ. παις – ελνστ. παιδίον – μσν. παιδί, νήσος – νησίον – νησί.

τα επιθήματα –άρι και –άριο προέρχονται σύμφωνα με το λεξικό του Τριανταφυλλίδη από αρχαίο ελληνικό επίθημα –άριον που με τη σειρά του προήρθε από λατινικό επίθημα –arium, ενώ κατά το λεξικό του Μπαμπινιώτη είναι αρχαϊκό επίθημα που εμφανιζόταν σε ουσιαστικά μα θέματα σε –αρ–, έχοντας υποκοριστική λειτουργία.

το επίθημα –ίδι διαμορφώθηκε κατά την Ελληνιστική εποχή (323 π.Χ. – 395 μ.Χ.) με τη μορφή **–ίδιον** (ακόμη αρχαίο ελληνικό επίθημα με βάση του επιθήματος –ιον σε λέξεις που το θέμα τους έληγε σε –ίς, –ίδος), π.χ. σφραγίς – σφραγίδος –σφραγίδιον, στην πορεία χάνοντας το τελικό –ον το επίθημα ήδη κατά τον Μεσαίωνα (395 μ.Χ. – 1453 μ.Χ.) πήρε τη σύγχρονή του μορφή –ίδι, π.χ. κανονίδι, κεραμίδι. Το επίθημα μετά την απώλεια της υποκοριστικής σημασίας χρησιμοποιήθηκε στον πληθυντικό –ίδια σε συσχετισμό με ρήματα για να δηλώσει ρηματική ενέργεια ή συνηθέστερα ασήμαντα πράγματα: π.χ. σκουπίδια (σκουπίζω).

Από το αρχαίο υποκοριστικό επίθημα –ίδιον προέρχεται το επίθημα –ίδιο (π.χ. αρχ. ξίφος – ελνστ. ξιφίδιον – μσν. ξιφίδιο, λέξις – λεξίδιον – λεξίδιο) και το επίθημα –ούδι από θέμα των συνηρημένων ουσιαστικών σε –ους, π.χ. φλους – φλούδιον, χνους – χνούδιον. Στην Ελληνιστική εποχή το επίθημα είχε μορφή –ούδιον, στον Μεσαίωνα –ούδιν, και ύστερα έχασε το τελικό „ν”.

Από το επίθημα –ούδι με την προσθήκη κατάληξης θηλυκού γένους –α προήρθε το μεσαιωνικό υποκοριστικό επίθημα –ούδα, π.χ. κοπελλούδα.

Από την άλλη μεριά από τα αρχαία υποκοριστικά σε –ιον ουσιαστικών σε –αξ προήρθε το πιο παραγωγικό υποκοριστικό επίθημα –άκι, π.χ. αρχ. αύλαξ – αυλάκιον, χάραξ – χαράκιον, πίναξ – πινάκιον, που στην ελληνιστική εποχή πήρε μορφή –άκιν και τη μεσαιωνική κατέληξε σε –άκι.

Από το -άκι με προσθήκη διάφορων αρσενικών καταλήξεων στη μεσαιωνική εποχή δημιουργήθηκαν και άλλα υποκοριστικά επιθήματα, όπως - άκης (με προσθήκη αρσενικής κατάληξης -ης), π.χ. κοσμάκης, Δημητράκης, Γιωργάκης κ.α., -άκος (με προσθήκη αρσενικής κατάληξης -ος), π.χ. ανθρωπάκος, γεροντάκος, εγωϊστάκος κ.α. και -άκας (-όκας) με προσθήκη της κατάληξης αρσενικού γένους -ας και σύμφωνα με το λεξικό του Μπαμπινιώτη ευνοήθηκε από ορισμένα διπλόμορφα (π.χ. κόρακας - κοράκι).

II. Τον πυρήνα της **δεύτερης ομάδας** υποκοριστικών επιθημάτων αποτελεί το υποκοριστικό επίθημα της Αρχαίας και ΝΕ γλώσσας -ύλλιο, που προέρχεται σύμφωνα με το λεξικό του Μπαμπινιώτη από το επίθημα -ύλ(λ)ος (π.χ. δριμύς - δριμύλος), ενώ κατά τον Τριανταφυλλίδη από το αρχαίο ελληνικό επίθημα -ύλλιον (π.χ. μειρακύλων - μικρό μειράκι).

Το επίθημα -ούλι είναι αβέβαιο ετύμου. Το λεξικό του Μπαμπινιώτη το παρουσιάζει ως μεσαιωνικό επίθημα -ούλιν που προήρθε από το αρχαίο ελληνικό επίθημα -ύλλιον (που αναφέρθηκε απάνω). Όμως στο λεξικό του Τριανταφυλλίδη βρίσκουμε την άλλη άποψη, κατά την οποία το -ούλι διαμορφώθηκε ως αντίστοιχο ουδέτερου γένους του επιθήματος -ούλα, π.χ. μικρούλι.

Το επίθημα -ούλα παράγεται από το λατινικό επίθημα -ulla, π.χ. casellula -μικρή καλύβα: μικρούλα.

Λόγω των διαφορετικών απόψεων των γλωσσολόγων για την προέλευση του μεσαιωνικού επιθήματος των επιθέτων -ουλός, -ή, -ό υπάρχουν δύο υποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη (του Μπαμπινιώτη) το επίθημα ανάγεται στο ουδέτερο επίθημα -ούλι (αρχ. -ύλιον), όμως κατά τη δεύτερη - στο επίθημα -ούλα (λατ. -ulla) με την προσθήκη των καταλήξεων των επιθέτων -ός, -ή, -ό, π.χ. μικρούλος, -ή, -ό.

Το αρσενικό επίθημα -ούλης προήρθε από το ουδέτερο επίθημα -ούλι με την προσθήκη αρσενικής κατάληξης -ης, π.χ. μικρούλης. Από το επίθημα -ούλης προέρχεται το επίθημα των επιθέτων -ούλικος, -η, -ο κατά την διαδικασία σύνθεσης με το επίθημα -ίκος, π.χ. χοντρούλικος, -η, -ο.

Συνδυάζοντας με το επίθημα -ίκος το μεσαιωνικό επίθημα -ούτσ(ης) (ιταλ. υποκ. επίθημα ucc(ιο) -ης, π.χ. ιταλ. animaluccio -ζωάκι) δημιούργησε το επίθημα των επιθέτων -ούτσικος, -η, -ο, π.χ. μικρούτσικος, -η, -ο.

III. Η **τρίτη ομάδα** περιέχει τα υποκοριστικά επιθήματα που έχουν ανεξάρτητη από τα άλλα επιθήματα πορεία της εξέλιξης.

Το επίθημα -όπουλος, -α, -ο, το οποίο στη Μεσαιωνική εποχή είχε τη μορφή -πούλ(λ)ος, πούλα, πούλο, προήρθε από την λατινική λέξη pullus (πουλί). Το αρσενικό -όπουλος χρησιμοποιείται μόνο στην δημιουργία επωνύμων, π.χ. θεοφιλόπουλος, Ιατρόπουλος κτλ.

Το επίθημα -έλι προέρχεται είτε από το μεσαιωνικό επίθημα -έλλι(ν) (-έλλιον) από ουσιαστικά με θέμα σε -έλλ - π.χ. η ελληνιστική λέξη κρίκελλ(ος) σχημάτισε υποκοριστικό κρικέλλιον, που τον Μεσαίωνα κατέληξε σε κρίκέλλιν· είτε από λατινικό υποκοριστικό επίθημα -ellum: fragellum - φραγγέλλιον -φραγγέλλιν.

Το επίθημα -ίσκος είναι υποκοριστικό επίθημα της Αρχαίας και της ΝΕς, που προέρχεται από το ινδοευρωπαϊκό επίθημα -isko -. Αρχικά είτε τη σημασία „όμοιος με...” και απαντούσε κυρίως σε ονομασίες ζώων, φυτών και τεχνικών όρων, πολλές φορές με μειωτική σημασία: ανθρωπίσκος. Στη ΝΕ έχει αποκλειστικά υποκοριστική λειτουργία.

Ενδιαφέρον προκαλεί η προέλευση του επιθήματος -ίτσα. Στο λεξικό του Μπαμπινιώτη αναφέρονται δύο τρόποι της προέλευσης του. Σύμφωνα με τον πρώτο το επίθημα -ίτσα ανάγεται στο σλαβικό επίθημα -itsa. Κατά τον άλλο στο ουδέτερο επίθημα -ίτσιν/ -ίτσα, που σχηματίστηκε από μεσαιωνικό επίθημα -ίκιν, π.χ. αστρίκιν - αστρίτσιν. Κατά το λεξικό του Τριανταφυλλίδη το επίθημα -ίτσα μπορεί να προέρχεται από το επίθημα -ίτισσα κατά την σύντμηση, δηλαδή με αποβολή του άτονου φωνήεντος, π.χ. ξενομερίτισσα - ξενομερίτσα.

Το επίθημα -ωπός, -ή, -ό των επιθέτων της Αρχαίας και της Νέας Ελληνικής προέρχεται από ρίζα -ωπ (ινδοευρωπαϊκό OK - ”βλέπω, και συνδυάζονται με τις λέξεις όψι, οπτικός, όμμα, οπ-ή κ.α.). Το επίθημα -ιδερός, -ή, -ό προέρχεται από ουσιαστικό ιδ(εί) και επίθημα -ερός.

Συνοψίζοντας τα αναφερόμενα, μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα, ότι τα υποκοριστικά πηγάζουν από την Αρχαία Ελληνική, όμως πιο αισθητή είναι η εμφάνιση των υποκοριστικών επιθημάτων στην μεσαιωνική εποχή και η επικράτηση στη νέα ελληνική. Τα υποκοριστικά επιθήματα κατά την ιστορία τους γνώρισαν πολλούς μεταπλασμούς και περισσότερα απ' αυτά πήραν τη σύγχρονή τους μορφή τον Μεσαίωνα. Ως πρωτότυπα αρχαία ελληνικά επιθήματα μπορούν να αναφερθούν –ιον, –(ι)διον, –άριον, – άκιον, –ύλλιον. Η ετυμολογία μερικών όμως επιθημάτων είναι αβέβαιη και υπάρχουν εντελώς διαφορετικές υποθέσεις της προέλευσης τους. Η πηγή για σχηματισμό των επιθημάτων –όπουλος, -α, -ο, – ίσκος, –έλι, –ίτσα, –ούλα ήταν λατινική, ινδοευρωπαϊκή, σλαβική, ιταλική και άλλες γλώσσες.

Αφού τα περισσότερα επιθήματα διαμορφώθηκαν στην Αρχαιότητα και Μεσαιωνική εποχή, μερικά από αυτά έχασαν την έντονη υποκοριστική σημασία (–ίδι, –άρι. –ι) και γενικά για τα υποκοριστικά της Ελληνικής αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως άλλωστε συμβαίνει και σε άλλες γλώσσες η υποκοριστική τους έννοια αργά ή γρήγορα αποτρίβεται και η σημασία τους ταυτίζεται με των αρχικών, γι' αυτό χρειάζονται να υποκορίζονται εκ νέου. Μ' αυτό τον τρόπο εμφανίζονται στη γλώσσα σύνθετα υποκοριστικά, το δεύτερο συστατικό των οποίων τονίζει την υποκοριστική σημασία του πρώτου. Για την διαδικασία αυτή ο Τριανταφυλλίδης προτείνει τον όρο „διπλός υποκορισμός” [3, σ.145].

Βιβλιογραφία

1. Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας / Γ. Μπαμπινιώτης. — Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 1998. – 2035σ.

2. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής / Μ. Τριανταφυλλίδης.– Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998. – 1532σ.

3. Τριανταφυλλίδης Μ. Απαντά. Δεύτερος τόμος / Μ. Τριανταφυλλίδης. – Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2003. – 163σ.

УДК 070.489(477)"20"(043)

Герман М. С., асистент

СТАНОВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПЕРІОДИКИ

За ступенем розвитку преси для дітей можна визначити рівень розвитку будь-якого суспільства, адже дитячі періодичні видання – це своєрідне дзеркало, у якому відображаються ключові етапи цивілізаційної культури, формування й функціонування демократії, а також обриси майбутнього розвитку держави. Дитяча преса найяскравіше і по-особливому реагує на події, що відбуваються у соціумі. Сучасна дитина не хоче залишатися осторонь від суспільних подій, навколишнього світу та саме від улюблених журналів і газет очікує відповідей на свої, часом «недитячі» запитання. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення ключових характеристик друкованих мас-медіа, призначених для дитячої аудиторії. [1, с.1]

Актуальність теми зумовлена декількома чинниками. По-перше, постійним зростанням кількості періодичних видань для дітей. Сучасні періодичні видання для дітей адресовані групам читачів, що різняться за ступенем підготовки, віком, статтю, уподобаннями, набувають принципово нових вимірів функціонування. Тому назріла потреба проаналізувати сучасну дитячу пресу у жанрово – типологічному аспекті. По-друге, необхідністю системного опрацювання проблем жанрово-типологічного аспекту дитячої періодики. Останнім часом розгляд типологічних особливостей сучасної дитячої преси в Україні помітно активізувався.

По-перше слід звернутись до природи поняття «публіцистика».

Під «публіцистикою» сьогодні прийнято розуміти масив творів, в яких оперативне досліджуються й узагальнюються з особистих, групових, державних, загальнолюдських позицій актуальні факти та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну

свідомість, а відтак на соціальну практику. Публіцист вдається до своєрідного логічно – абстрактного і конкретно – образного мислення, впливаючи на розум і почуття людини, стимулюючи її певні вчинки, соціальну активність [2, с.223]. Отже, публіцистика є своєрідним видом літературної творчості з певними особливостями і закономірностями.

Бурхливий розвиток засобів масової комунікації, зумовлений демократичними змінами в нашій країні, лібералізацією суспільних процесів, відсутністю політичної цензури, висуває нагальну потребу більш глибокого теоретичного осмислення місця, ролі, фахового рівня, тематичної спрямованості та багатьох інших чинників як газетної, так і журнальної періодики.

Окрему сторінку в розвитку періодичної преси становить дитяча періодика – цілий спектр журналів та газет, які протягом ХХ ст. були основним джерелом розвитку та популяризації теорії й практики дитячого руху.

Дитяча публіцистика – специфічне явище журналістики, оскільки об'єктом її впливу є особлива соціо – вікова група. Власне, публіцистика стає дитячою тоді, коли відповідає основним вимогам своєї читацької аудиторії: задовольняє потребу у пізнанні (найголовнішу дитячу потребу) і цікавість дитини певного віку; використовує відповідні форми і послуговується методами впливу, враховуючи психологічно – вікові особливості дитячого сприймання.

Важливою особливістю дитячої публіцистики є її чітка орієнтація на вік читача, адже психіка, мовлення, розумові здібності, пізнавальні потреби та інтереси дитини стрімко розвиваються, зумовлюючи різну мотивацію щодо читання. Від віку реципієнта залежить характер адресованих йому періодичних видань, їхні стилістичні особливості, специфічні якісні, а також кількісні характеристики: тематика, обсяг художнього та публіцистичного матеріалу, вибір жанрів, лексична база, використання художньо – образних засобів тощо.

Однією з важливих рис дитячої публіцистики є те, що в творах явища пояснюються здебільшого через наукові доводи, переконання, невідоме коментується відомими фактами, нове порівнюється з уже відомим дитині. Проте неможливо створити якісний твір, доступний розумінню дитини – читача, не використовуючи образних засобів і не впливаючи на її емоції [2, с.149].

Дитяча преса в умовах розвитку ринкових відносин намагається повністю висвітлити проблеми реального життя дітей та підлітків, завоювати популярність в цій аудиторії. У дитини з'явилася змога обирати з потоку інформації, саме ті видання, які визивають в неї зацікавленість до життя, допомагають зорієнтуватися у складних проблемах сучасності, обрести ту чи іншу дорогу в житті.

До висвітлення питання розвитку дитячої періодики зверталися сучасники, теоретики та практики дитячого руху. Перші аналітичні огляди дитячих журналів та газет представлені в публікаціях дослідників періодичної преси (у тому числі дитячої) періоду 20-30-х років ХХ ст., серед яких – М. Биковець, Л. Гострий, А. Журавський, С. Кільколик, В. Лір, М. Миронов, І. Петровський, О. Попов, В. Таран, Я. Чепіга. Наступні періоди представлені дослідженнями С. Гармаш (1976), І. Зайченка (2002), В.Зябка (1987), Е. Панасенко (2001), К. Присяжнюка (1965), А. Пугач (2008) [3, с.96-98].

Таким чином, дитяча періодика ХХ ст. стала основним джерелом розвитку та популяризації теорії і практики дитячого руху. Зміст та історія журналів та газет мають багатий фактологічний матеріал для сучасних дослідників. [4, с.29-33]

Окреслюючи контури сучасної української періодики для дітей, дійшли висновку, що дитяча преса має великі перспективи розвитку, адже, допоки на Україні дитяча україномовна книга не здобуде статус домінуючої, її завдання виконуватимуть періодичні видання для дітей. Тиражі дитячих періодичних видань щороку збільшуються, а, отже, зростає потреба у якісному українському “продукті”.

Література

1. Автореф. дис. канд. філ. наук: 27.00.01/Т.С.Давидченко;Київ.нац.ун-т ім.Т.Шевченка. Ін-т журналістики.- К., 2009.- 16с. - укр.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – Львів: ПАІС, 2004.- 268 с.
3. Басов Н. К 50-летию журнала «Вожатый» / Н. Басов // Народное образование.- 1974.-№ 5.- С. 96 - 98
4. Дитяча періодика як засіб науково-педагогічної комунікації в розвитку й популяризації теорії та практики дитячого руху/Н.М.Коляда//Освіта Донбасу.-2009.№2 (133).-с.29-33

УДК 811.14'06'282.4(043)

Кобиленко Н. К., асистент

Потіпак Ю. А., старший викладач

ВИВЧЕННЯ БЕЗПИСЕМНИХ ГРЕЦЬКИХ ГОВІРОК ПРИАЗОВ'Я

Етнічні греки Приазов'я у великій мірі зберегли свою національну свідомість та ідентичність незважаючи на те, що входили до складу різних етнічних та соціальних формувань всупереч етнічним та соціальним інтерференціям, часто зазначаючи утисків та несприятливих умов [1, с. 13].

Одним з найважливіших чинників збереження національної самобутності було збереження рідної мови.

Незважаючи на безсумнівний факт жвавої зацікавленості багатьох дослідників вивченням традиційної культури та мовної ситуації в середовищі приазовських греків (Т. Чернишова, Є. Царенко, Н. Клименко, І. Пономарьова, Х. Христу), існує ще безліч питань, які вимагають тривалого комплексного дослідження. Вивчення сучасного стану мови приазовських греків ускладнюється діалектичним розшаруванням мови в Приазов'ї, а також тим фактом, що культура греків Приазов'я є переважно усномовною, а кількість носіїв національної мови серед місцевих греків щодалі меншає. З огляду на це стає очевидним, що мовні, фольклорні та етнографічні дослідження треба проводити якомога швидше.

В літературі греки України є відомими як «кримські християни», «маріупольські» або «приазовські греки». На їх позначення використовується також низка інших описових назв: греки Донецької області (Донбасу, Маріупольщини), греки Приазов'я або Північного Приазов'я. В рамках цього етносу існують дві етнічні групи, які виділяються низкою дослідників за мовною ознакою. С. Муратов, Ю. Іванова вживають терміни «греко-елліни» та «греко-татари». Представники першої з них говорять на діалектах мови, близької до новогрецької. Їх етнонім – «румей» – похідне від «ρωμείος», яке первісно вживалося в значенні «підданий Східно-Римської імперії», «християнин», «візантієць». Інша етнографічна група – греки, які розмовляють діалектами урумської мови (тюркської групи, близької до кримськотатарської). На позначення мови румеїв у вітчизняній літературі вживаються назви «мова маріупольських греків», «маріупольські грецькі говірки» (І. Соколов, М. Сергієвський), «маріупольський діалект новогрецької мови», «приазовські грецькі говірки» (Т. Чернишова), «кримсько-румейська мова», «кримсько-румейський діалект» (А. Білецький, Н. Клименко); в грецькій бібліографії зустрічаються терміни «таврорумейська мова» або «таврорумейський діалект» (К. Журавльова), «грецький діалект Маріуполя» (Х. Сімеонідіс, Д. Томбаїдіс), «маріупольська мова» (А. Христидіс), «грецькі діалекти Маріупольщини» (А. Хаджидакі) тощо. Х. Христу пропонує використовувати термін «кримсько-азовський діалект» (КАД), запропонований Х. Дзидзилісом [1, с. 25].

Кримсько-азовський діалект розподіляється на п'ять говірок, найбільш дослідженою з яких є урзуф-ялтинська, якою розмовляють жителі сіл Ялта та Урзуф.

Село Ялта було засноване наприкінці липня 1780 року греками-переселенцями з Криму. Заселили Ялту вихідці з міста Ялти і сіл Верхньої Аутки, Нижньої Аутки, Массандри, Магарача, Нікити, Великого Ломбата й Малого Ломбата [2, с. 98]. Ці назви збереглися й донині. Кримський ойконім «Ялта» походить від античної назви «Яліта», яка, в свою чергу, етимологічно пов'язане з грецьким «γιάλος» 'морський берег', 'пляж' [3, с. 158]. Ялта спочатку займала невелику територію на височині.

Ялта розташована за 25 км від Маріуполя у південному напрямку, навпроти Білосарайської коси, за три кілометри від моря, у Першотравневому районі Донецької області. За даними сільради Ялти її населення становить 5600 жителів, з яких 60 % – грецького походження, 38 % – росіяни та українці, та близько 2 % – армяни та азербайджанці [1, с. 76].

Інтерес до вивчення КАД виник ще наприкінці XIX ст. Великий етнографічний та мовний матеріал був зібраний у 20-30ті роки XX ст. під час експедицій, організованих викладачами Санкт-Петербурзького університету і особливо під час спеціальних експедицій Всеукраїнської наукової спілки східних наук (Гавриленко, Соколов, Спиридонов). Однак, цей архів зник.

У 50-ті роки вивченням урзуф-ялтинської говірки займається Т. Чернишова. У своїй дисертації «Новогрецька говірка сіл Приморського (Урзуфа) та Ялти» 1956 р. вона робить фонетичний та морфологічний опис говірки, пізніше займається етимологічними спостереженнями (1957), морфологією дієслова (1958), антонімами тощо [1, с. 26].

Значний матеріал був зібраний Е. Хаджиновим, уродженцем села Ялта, який виріс у іншому приазовському селі Сартана. Ним було записано понад 300 румейських та 100 урумських пісень, багато казок, загадок, афоризмів, а також звичаїв та обрядів сіл Ялта та Сартана. Окрім цього він заснував етнографічний музей у Сартані та протягом 1974-1975 років видав чотири випуски антології румейського фольклору «Кузмуку пігад» [4, с. 23]. На сьогоднішній день його спадщина є недостатньо вивченою.

Великий внесок у збереження пісенної спадщини греків Приазов'я і зокрема греків села Ялта зробив О. Ашла, видавши дві платівки з музичним фольклором місцевих греків, книгу та CD з піснями, казками та танцями греків Приазов'я, та CD з творами грецьких приазовських поетів.

Протягом останніх 10 років активно займається збором фольклорного матеріалу в румейських та урумських селах Приазов'я відомий грецький журналіст С. Еллініадіс. Зокрема, у селищі Ялта йому вдалося зафіксувати кілька зразків народних пісень.

Вивченню говірок сіл Ялта та Малоянисоль присвятила свою дисертацію салонікська дослідниця Х. Христу, додаток до якої містить зібраний польовий матеріал у вигляді бесід з місцевим населенням: стор. 184-236 – Ялта та 237-295 – Малоянисоль [1].

В рамках проекту дослідження діалектів греків Приазов'я кафедрою грецької філології здійснюється збирання та аналіз етномовного матеріалу шляхом магнітофонного запису монологічного та діалогічного грецького мовлення у грецьких селах Приазов'я (Чермалик, Чердакли, Урзуф, Великий Янісоль, Ялта, Стила, Малий Янісоль, Сартана, Бугас, Анадоль, Роздольне). Дослідження полягає в утворенні електронного архіву мовного й фотоматеріалу, яке надасть можливість подальшої обробки, систематизації та аналізу етномовного матеріалу приазовських греків, говірки яких поступово зникають.

На сьогодні оброблено записи, зроблені в селі Ялта, які містять бесіди з місцевими жителями щодо організації побуту в їхньому селі та місцевих свят; підготовлено історико-лінгвістичний нарис, який містить мовленнєві та фольклорні зразки урзуф-ялтинської говірки, фотоматеріали та історичну довідку про досліджуване село.

Література

1. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμααιοαζοφική διάλεκτο. Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο – Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική – Επιστώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο. Μονογραφία / Χ. Χρίστου. – Μαριούπολη: ΚΠΑΣΜ, 2007. – 306 σ.

2. Джуха И. Одиссея мариупольских греков / И. Джуха. – Вологда: ЛиС, 1993. – 158 с.
 3. Отин Е.С. Топонимия приазовских греков (историко-этимологический словарь географических названий) / Е.С. Отин. – Донецк-Мариуполь, 2000. – 195 с.
 4. Ashla A. Ποίηση των Ελλήνων της Αζοφικής / Α. Ashla. – Αθήνα: Κάκτος, 2003. – 59 σ.
- УДК 811 (477.62=14)(043)
Кутна Ю. Б., старший викладач

СУЧАСНА ЕТНОМОВНА СИТУАЦІЯ В СЕРЕДОВИЩІ ЯЛТИНСЬКИХ ГРЕКІВ

Оскільки сучасну мовну ситуацію в с. Ялта можна схарактеризувати як багатомовність (російська, українська мова, румейська говірка), важливо визначити сфери використання говірки грецьким населенням селища. Актуальність зазначеної проблематики зумовлюються ще й тим фактом, що на сучасному етапі в середовищі приазовських греків спостерігається занепад кримсько-азовського діалекту новогрецької мови, яким володіли всі без виключення представники цієї етнічної групи ще зовсім недавно.

Мова ялтинських греків належить до однієї з п'яти груп приазовських грецьких говірок, що їх виділяють лінгвісти (І. Соколов, Д. Спірідонов, Т. Чернишова, К. Журавльова) на основі близькості фонетики, морфології та лексики, і побутує в приазовських селищах Ялта й Урзуф. Урзуф-ялтинська новогрецька говірка (Т. Чернишова), маджарсько-ялтинська говірка румейської / кримськогрецької мови (А. Білецький), говірка кримсько-азовського діалекту новогрецької мови (Х. Христу) – це далеко не повний перелік термінів на позначення мови ялтинських греків, яку вони самі називають «румейку глоса».

Існує низка праць, в яких вітчизняні та зарубіжні дослідники робили спробу надати фонетичний, морфологічний, лексичний опис кримсько-азовського діалекту новогрецької мови або його окремих говірок (І. Соколов, Д. Спірідонов, Т. Чернишова, А. Білецький, К. Журавльова, Х. Симеонідис, Д. Томбаїдис). Виконані в період з 1930 до 1999 року, всі ці праці фіксують певний стан мови приазовських греків у певний період її існування. Попри те, що ще на початку ХХ ст. дослідники виражають сумніви щодо можливостей збереження кримсько-азовського діалекту в іншомовному та іншокультурному оточенні, діалект продовжує своє існування й понині. Проте, не можна не відмітити значного рівня його занепаду на сучасному етапі, що виявляється перш за все в зменшенні долі діалекту в повсякденному вербальному спілкуванні приазовських греків, а також у появі покоління греків, які ним зовсім не володіють. Огляд історико-соціальних передумов такої ситуації в двох грецьких селах – Ялті та Малоянісолі подано в дисертаційному дослідженні Х.Христу, проте питання про етнолінгвістичну ситуацію в середовищі приазовських греків потребує подальшої розробки, а також вивчення у порівняльному аспекті, що дозволить об'єктивно оцінити сучасний стан проблеми, зробити прогнози щодо її подальшого розвитку та спланувати відповідну мовну політику, зокрема на рівні Федерації грецьких товариств України. З'ясування етномовної ситуації в одному з грецьких селищ Приазов'я є першим кроком у реалізації цього плану.

Проведення етномовних досліджень передбачає впровадження методик керованої бесіди, включеного спостереження за поведінкою представників досліджуваної спільноти, а також анкетування респондентів, яке дає уявлення про певні аспекти мовної діяльності респондентів, що скриті від дослідницького ока.

Проведене дослідження, а також аналіз доробку наших попередників дозволяє зазначити, що вільне володіння діалектом наразі спостерігається тільки у представників старшого покоління ялтинців, які, за їх свідченнями, думають, а також моляться по-румейськи. Це – компетентні мовці, які в дитинстві дома з батьками розмовляли на

діалекті, засвоївши його природнім шляхом, а в школі навчалися на російській мові. Серед представників середнього покоління, які з дитинства чули в побуті дві мови, румейську та російську, спостерігається різний рівень володіння діалектом, який залежить від кількох факторів: по-перше, за допомогою якого мовного коду спілкувались з ними їхні батьки, по-друге, чи є їхній шлюб моноетнічним або змішаним, по-третє, наскільки тісний зв'язок вони підтримують з представниками старшого покоління. Так, серед представників середнього покоління зустрічаються як компетентні мовці, так і ті, що мають недостатньо розвинені навички зв'язного мовлення. Характерно, що навіть серед представників одного й того самого покоління спостерігається вживання різних морфологічних форм одного й того самого слова. Це пов'язано з великою варіативністю і низьким рівнем нормованості говірки, яка належить до периферійного діалекту. Представники молодшого покоління ялтинських греків є переважно пасивними носіями діалекту, тобто самі його не вживають, але в основному розуміють, коли чують розмови представників старших поколінь. Деякі з них можуть продукувати окремі фрази, але це слідство механічного запам'ятовування, а не володіння мовною системою діалекту.

Головним чинником при виборі мовного коду білінгвами в приазовських грецьких селах є особа співрозмовника, зокрема його знання діалекту, а ситуація спілкування і вид діяльності відіграють другорядну роль. Серед найтипівіших ситуацій вживання діалекту в соціальній комунікації ялтинських греків можна зазначити привітання, покупки, співи, лайки тощо. Порівняно з іншим грецьким селом – Малоянисолем - рівень збереження діалекту в Ялті є нижчим. Це пояснюється тим фактом, що Ялта є населеним пунктом з меншим відсотком грецького населення, має зручніше сполучення з Маріуполем, знаходиться в курортній зоні, внаслідок чого населення цього селища є менш замкнутою спільнотою, що зазнає більше впливів, в тому числі мовних, зовні. Відтак у Ялті, як і в інших грецьких селах Приазов'я, можна констатувати поступовий занепад діалекту і заміну мови в статусі рідної, що відбулася протягом трьох генерацій.

Мовним рівнем, що найшвидше реагує на зміну умов побутування діалекту, є лексичний. Лексика урзуф-ялтинської говірки, звичайно, визначається її історією, яка невідривно пов'язана з історією інших приазовських говірок. У кримський період румеї існували в умовах етнічної двомовності, результатом якої є досить велика кількість тюркізмів у кримсько-румейському діалекті, що згідно з підрахунками Є. Царенка складає 10-15% лексики. Переселившись із Криму до Приазов'я, греки спочатку вели доволі замкнутий спосіб життя, зважаючи на ведення натурального господарства, патріархальний устрій сімей, ендогамію, відсутність військової повинності та адміністративно-територіальну ізоляцію грецького повіту. Другий період в історії приазовських греків починається з 1859р., коли грецький повіт було підпорядковано громадянському управлінню Катеринославської губернії. З отриманням представниками негрецького населення царської Росії дозволу селитися в Приазов'ї, ліквідацією грецького суду, введенням обов'язкової військової повинності, введенням богослужіння на церковнослов'янській мові, розвитком вугільної промисловості в Донбасі, підведенням до Маріуполя залізниці, розбудовою нового порту, впровадженням товарного господарства руйнується національна замкнутість, повіт інтенсивно русифікується, у лексиці греків з'являється багато слів з російської та української мов. Активні контакти грецького населення з носіями «прогресивної» російської мови призводять до появи покоління білінгвів. Всі ці процеси не могли не позначитися на лексичному складі мови греків-еллінофонів Приазов'я. Тепер кількість слов'янізмів у кримсько-азовському діалекті, згідно з даними Є. Царенка, складає 10-15 відсотків від загальної кількості [1, с. 131], ці дані можна вважати релевантними також для досліджуваної говірки.

Важливою рисою говірки є наявність у її лексиці достатньої кількості лексичних архаїзмів, що характерне для периферійних діалектів, які розвивалися окремо від основного мовного масиву. Архаїзмами в кримсько-азовському діалекті вважаються слова, що своїм корінням сягають попередніх етапів розвитку грецької мови – давнього,

елліністичного та середньовіччя. В ході опитування ялтинців на предмет упізнання окремих лексичних одиниць Х.Христу виявила, зокрема, що найбільш пізнаваними словами з архаїчного лексикону урзуф-ялтинської говірки є слова, що позначають свійських тварин, види діяльності та пов'язані з людиною [2, с. 158].

Отже, можемо констатувати таку фазу занепаду урзуф-ялтинської говірки кримсько-азовського діалекту новогрецької мови, за якої з'являється покоління, мовна компетенція якого обмежується пасивним володінням говіркою. За таких обставин завданням лінгвістів є фіксація сучасного стану діалекту шляхом запису зразків усного мовлення з представниками старшого покоління, його лінгвістичний опис, встановлення мовної картини світу греків-румелів, у якій зафіксовано унікальний історичний досвід цього етносу.

Література

1. Царенко Е.И. Румейско-тюрско-восточнославянское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса / Е.И. Царенко // Греки Украины: История и современность - Донецк, 1991. - С. 128-135.
2. Χρίστου Χ. Γλωσσική συρρίκνωση στην Κριμαιοαζοφική διάλεκτο (Ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο-Επαφή με την Κοινή Νεοελληνική-Επιπτώσεις στο αρχαϊκό λεξιλόγιο) / Χ. Χρίστου. – Μαριούπολη, ΚΠΑΣΜ, 2007. – 306 σ.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

УДК 82-92(043)

Вялкова І. О., старший викладач

ВИНИКНЕННЯ ЖАНРІВ ГАЗЕТНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ
ТА ЇХ «ЖАНРОВИХ ІМЕН»

Журналістські жанри є цілісною і розвинутою системою. «Характерною особливістю даної системи є те, що з одного боку – вона відрізняється відповідною стабільністю, а з іншого – рухомістю» [1, с. 9]. Питання виникнення та формування жанрової системи газетної журналістики вважаються важливими для сьогодення, коли триває процес «порушення традиційних поглядів на жанр, виникнення нових та зникнення старих жанрів, зміни творчих парадигм, вироблення нових підходів до подачі інформації» [1, с. 10].

«Жанри виникли тоді, коли людина почала говорити, адже існують, зрозуміло, не тільки жанри журналістики й літератури, але й жанри висловлювань. Спершу жанри склалися в усній народній творчості і лише потім з неї перейшли в літературу. На ґрунті літературних жанрів сформувалася журналістська жанрологія» [2, с.199].

«Жанри журналістики народилися тоді, коли народилася й сама журналістика» [2, с.200]. «Виникнення жанрів журналістики було зумовлено історичними умовами розвитку журналістики, громадською та політичною практикою, тими завданнями, які стояли перед кожним поколінням публіцистів, нарешті, вимогами того чи іншого часу» [1, с. 8-9]. Як відмічають теоретики, «причина виникнення жанрів – практична потреба громади, потреба моменту, відповідних громадсько-політичних відносин. Саме життя диктує відповідні способи відображення дійсності» [3, с. 8].

О.О. Тертичний пропонує відрізнити процес жанроутворення та процес виникнення «імен» жанрів. Процес жанроутворення – це надання «майбутнім публікаціям характеристик, які дозволяють відносити ці публікації... до вже відомих жанрів» [4, с. 50]. Процес виникнення «імен» жанрів – «процес «номінації» (визначення)... нової групи публікацій, яка ще не отримала жанрового визначення - не має суворих принципіальних підстав, не спирається ні на яку закономірність» [4, с. 50].

Наприклад, «інтерв'ю (англ. interview – зустріч, бесіда) – інформаційний або аналітичний жанр, який передає розмову журналіста у вигляді запитань і відповідей із суспільно важливими, компетентними у визначених питаннях особами або просто з зацікавленими особистостями» [5, с. 43]. О.О. Тертичний вважає, що «виділення жанру «інтерв'ю» сталося в результаті того, що ряд публікацій, під час створення яких (при зборі матеріалу) був застосований метод інтерв'ю, фіксує собою реальний процес інтерв'ювання або ж спеціально будується у формі питань-відповідей (формі інтерв'ю)» [4, с. 80].

Жанр інтерв'ю в середині XIX ст. ще був не достатньо розповсюдженим. «Журналісти розмовляли з політиками, дипломатами, добуваючи інформацію, але рідко посилалися на її джерело, передаючи лише суть бесіди. Президент А. Лінкольн, наприклад, проводив довірливі бесіди з журналістами, відповідаючи на їхні запитання. Але журналістські матеріали, побудовані в формі інтерв'ю, з цитуванням висловлювань президента, не публікувалися. До середини 1870-х років висловлювання співрозмовників

з'являлися в журналістських публікаціях лише у вигляді прямих цитат... В 1890-і роки інтерв'ю було вже розповсюдженим жанром в газетах Нью-Йорка» [6, с. 177-178]. З Америки інтерв'ю розповсюджується по Європі в кінці XIX ст. У. Сид, відомий британський журналіст, назвав інтерв'ю «характерним американським винаходом». Е. Довифат, німецький теоретик журналістики, також вважав інтерв'ю суто американським нововведенням.

К тридцятим рокам XX ст. інтерв'ювання посідає досить значне місце в газетній журналістиці, стає широко розповсюдженою її галуззю. В цей час вже застосовуються різноманітні види інтерв'ю. Причиною такої розповсюженості та популярності жанру теоретики вважають необхідність ведення пропаганди під час першої світової війни.

Таким чином, теоретична значущість цієї роботи полягає в тому, що в ній систематизовані розрізнені відомості щодо виникнення окремих жанрів газетної журналістики та проаналізований процес надання їм жанрових «імен».

Література

1. Ким М.Н. Жанры современной журналистики. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2004. – 336 с.
2. Гетьманець М.Ф., Михайлін І.Л. Сучасний словник літератури і журналістики. – Х.: Прапор, - 2009. – 384 с.
3. Пельт В.Д. Дифференциация жанров газетной публицистики. – М., 1984.
4. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: Учебное пособие / А. А. Тертычный. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2002.—320 с.
5. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / Заг. Ред.. Ю.М. Бадзілі. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 224 с.
6. Беспалова А.Г., Корнилов Е.А., Короченский А.П., Лучинский Ю.В., Станько А.И. История мировой журналистики. Издание третье, дополненное и исправленное. – Москва: ИКЦ «МарТ», Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2003. – 432 с.

УДК 070: 316.77(1)(045)

Орехов В. В., кандидат філологічних наук

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАВДАНЬ В ГАЗЕТНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дискурс являє собою тип комунікативної діяльності, зв'язний текст в його актуалізованому вияві. Поняття «дискурс» по-різному тлумачиться дослідниками з огляду на те, які саме вияви комунікації беруться за основу в кожному конкретному випадку. Так, дискурс іноді розглядається як комунікація у межах певних каналів (візуальний, слуховий, тактильний), як носій різних типів інформації в комунікації (раціональної, духовної), як функціональний стиль, як різновид функціонального стилю, його реалізація в різних сферах спілкування (юридичний, судовий, газетний, радіодискурс і т. д.), як жанр художньої літератури тощо [1, 137].

Політичний дискурс на сьогодні все частіше стає об'єктом наукових досліджень, розглядаючись у контексті засобів масової комунікації (Г.Г. Почепцов, Г.В. Булацький, А.Н. Кочергін), у лінгвістичному (А.П. Загнітко, Ф.С. Бацевич, О.І. Шейгал) та філософському (Г. Клаус, М. Лозинський) аспектах. Серед причин активного вивчення політичного дискурсу можна виділити передусім ту значимість, яку він має в житті суспільства. Адже політичний дискурс слугує не тільки й не стільки для відтворення існуючої політичної ситуації, скільки для опрацювання імовірних майбутніх політичних реалій, і така спрямованість на майбутній контекст є однією з характерних рис цього типу дискурсу [1, 142]. При чому йдеться тут не лише про пасивне прогнозування майбутнього, а й про цілеспрямоване моделювання ситуації, безпосередньо пов'язане з внесенням певних змін, із впливом на існуючу політичну ситуацію. Механізми такого

впливу і є одним із найактуальніших на сьогодні об'єктів дослідження в соціальних комунікаціях. Зокрема, значну зацікавленість науковців викликають спеціальні комунікативні стратегії, які є інструментом впровадження змін в суспільно-політичному житті суспільства через інформацію. Зазначені стратегії спрямовані на створення відповідного віртуального кореляту дійсності, який дає змогу на наступному кроці, спираючись на нього, вносити зміни в реальність [2, 69]. Побудовування комунікативних стратегій, тактик розгортання політичного дискурсу обумовлюється конкретними комунікативними завданнями. Визначення таких комунікативних завдань, що найчастіше мають місце у політичному дискурсі, та простеження різнорівневих виявів їх реалізації і становить мету даної статті.

Вибір конкретного засобу реалізації комунікативного завдання чи низки комунікативних завдань, наявних у політичному дискурсі, обумовлюється, по-перше, комунікативною стратегією, яка реалізується (проінформувати про певну подію, ситуацію; переконати аудиторію; вразити, епатувати аудиторію тощо), і по-друге – жанровими особливостями цього дискурсу. Слід зазначити, жанрова палітра політичного дискурсу є досить широкою – від класичних публіцистичних жанрів (інтерв'ю, політична замітка, репортаж, передова стаття і т.д.) до таких форм художньої публіцистики та фольклору, як “громадянська поезія”, політична частівка, байка, “казка”, гумористичні та абсурдні жанри, памфлет, епіграма, анекдот тощо [3]. Більшість зазначених жанрів (передусім класичного типу) можна на підставі характеру загальної комунікативної мети розподілити на два типи: інформативні та аналітичні. Для жанрів першого типу інформування є основним комунікативним завданням, на яке можуть нашаровуватися інші завдання, що ґрунтуються на ньому (подати власну позицію щодо описуваних явищ, подій; акцентувати увагу на окремих моментах; «підштовхнути» аудиторію до певних висновків і т.д.). Жанри другого типу також інформують адресата, але це інформування принципово відмінне від того, що має місце в суто інформативних жанрах, оскільки об'єктом опису тут є не сама подія, ситуація, а її осмислення.

Слід зазначити, що газетні статті належать до візуальних ЗМІ, і арсенал засобів реалізації комунікативних завдань у них (порівняно з аудіовізуальними ЗМІ) є дещо обмеженим. Умовно можна виокремити два типи таких засобів: мовні і позамовні, кожен із яких, у свою чергу, складається з ряду вузких підтипів, що виділяються залежно від прийомів досягнення комунікативних цілей.

Так, у складі мовних засобів, що використовуються в газетному політичному дискурсі, можна у першу чергу виділити засоби лексичного та граматичного характеру. Лексика політичного дискурсу характеризується наявністю великої кількості власне суспільно-політичних лексем (громадський, держава, ідейність, політика, прогресивний, реакційний, суспільство), слова ж загальноживаної лексики, вживані у суспільно-політичній сфері, набувають відповідного контекстного значення: боротьба (політичних сил), змагання (систем), нарада (у верхах) тощо. Політичні тексти вміщують багатозначну, емоційно-експресивну лексику, тропи та стилістичні фігури. Якщо наявність суспільно-політичної лексики простежується в усіх жанрах політичного дискурсу, то використання емоційно-експресивних засобів може істотно різнитися залежно від жанрового типу текстового матеріалу. Так, як правило, кількість емоційно забарвленої лексики у політичному дискурсі інформаційних жанрів типу прес-релізу чи «твердої» замітки є меншою, ніж, наприклад, у політичних творах з публіцистичного журналістського роду (замальовка, памфлет, фейлетон тощо) [4, 277]. Це обумовлюється тим, що у творах першого типу домінують інформативні завдання, а у текстах другого типу, поряд з інформуванням аудиторії, значну роль відіграє також відображення ставлення автора до повідомлюваної інформації, яке, зрештою, і становить основне призначення емоційно-експресивної лексики.

Засоби граматичного характеру найчастіше слугують для увиразнення комунікативного впливу, що досягається лексичними засобами. Серед них найбільш

ефективними, на нашу думку, є синтаксичні засоби, зокрема конструкції експресивного синтаксису, значення яких полягає в посиленні експресивності тексту або у створенні експресивного забарвлення там, де за умов нейтрального порядку слів воно взагалі відсутнє.

Залученню уваги адресата слугують і позамовні засоби реалізації комунікативних завдань, завдяки яким відбувається також унаочнення матеріалу, підсилення впливу інформації на адресата, подання додаткової інформації, вираження якої вербальними засобами є недоцільним, тощо.

Так, важливі повідомлення, що стосуються політичних діячів, нерідко супроводжуються вміщенням світлин цих осіб, що слугує ефективним засобом привернення читачької уваги та засобом акцентуації на важливості вміщеної під світлинами інформації. Саме на світлинах та заголовках перш за все концентрується увага читача, і саме світлини є джерелом первинної інформації щодо описуваних у журналістському матеріалі явищ, подій. Фотоматеріали іноді вміщують досить важливі попередні відомості, що можуть стосуватися, наприклад, складу учасників заходу, їх загального настрою, результативності перемовин тощо, а отже, виступають своєрідними елементами перспекції у дискурсі, і тому посилена увага читачів до них є цілком виправданою.

Інформація, що передається через світлини, може бути різною у прагматичному аспекті: від загалом нейтральної до такої, що містить певне позитивне чи негативне забарвлення. Негативність інформаційного забарвлення таких фотоматеріалів може досягатись невідгідним для об'єкта ракурсом зйомки, монтажем тощо, що робить ці матеріали наближеними до творів у жанрі карикатури; світлини такого типу є потужним засобом посилення загальної експресії політичного дискурсу, а їх загальне комунікативне завдання, як правило, полягає в нанесенні відчутного удару по об'єктові зображення через його висміювання.

Окрім світлин до позамовних засобів реалізації комунікативних завдань в політичному дискурсі належать також загальні стильові особливості оформлення видання: розміри і способи відтворення зображень, їх кількість на сторінку та відсоткове відношення до текстових матеріалів; наявність і способи функціонування декоративних елементів (рамки, лінійки, плашки, підкладки); способи позначення початку та закінчення окремої публікації або добірки, шрифтові особливості тощо

Отже, система засобів реалізації комунікативних завдань у політичному дискурсі містить засоби як мовного, так і позамовного характеру. Позамовні засоби реалізації комунікативних завдань слугують для привернення уваги, унаочнення матеріалу, посилення його впливу на адресата тощо.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 342 с.
2. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика. – К.: Знання, 2006. – 664 с.
3. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: Монографія / За ред. В. Різуна. – К.: Видавництво Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
4. Михайлин І.Л. Основи журналістики. – Харків: ХИФО, 2004. – 350 с.

УДК 070:659.1

Рогожина В. В., старший викладач

РЕКЛАМА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Реклама, витoki якої дослідники виявляють уже в давні часи, ніколи раніше не мала такого масштабного впливу, не мала такої кількості рекламних повідомлень і рекламних носіїв, як сьогодні.

Окрім соціально-економічної, реклама виконує і соціально-культурну роль, впливаючи на суспільство і людину на когнітивному (інформативному), ціннісному і діяльнісному (поведінковому) рівнях. Вона пропагує цінності і життєві установки, формує громадську думку, виконує організаторську функцію, приєднуючи особу до неформального співтовариства споживачів.

Як важливий соціально-культурний чинник життя суспільства, реклама містить економічні цінності (сприяє розвитку торгівлі, підтримує стабільний попит, стимулює збут товарів, примушує виробника покращувати якість товарів, знижувати ціни, забезпечує нові робочі місця, формує нові професії і ін.), соціальні і політичні цінності, такі як патріотизм, громадянськість (сприяє становленню демократичного суспільства, впливає на легітимність владних відносин, популяризує громадські організації і фонди і ін.), етичні (дружба, любов, здоровий спосіб життя, сімейні цінності, добродійність, милосердя, співчуття і ін.), естетичні і художні (відчуття прекрасного, добрий смак, еталони краси і ін.), екологічні і наукові цінності. Реклама тісно стикається з просвітою (у історії становлення реклами значною була просвітницька роль лубків і заклично-комерційних, розважальних «простовиків») [1, 2, 3].

Разом з тим реклама нерідко руйнує суспільні цінності: використовує низькопробні образи, насаджує поганий смак, апелює до нижчих людських потреб, демонструючи секс, насильство, фізіологічні функції людини, руйнує моральність, вдається до брехні і обману, «одурманює» людину, занурюючи її в світ ілюзій, що відводять від реальності. Як продукт масової культури, реклама «паразитуює» на класичних творах музики, живопису, літератури, які адаптуються для комерційних цілей.

Перетворюючи товари на символи країн, уніфікуючи потреби і смаки населення, реклама привела до формування «людини індустріального суспільства», створила «людину маси» або «одновимірну людину», що деградувала до рівня знаряддя для досягнення ринкової мети, а потім і «рекламну особу», тобто індивіда, запрограмованого правилами рекламної діяльності. Розглядаючи зв'язок реклами з потребами людини, слід відмітити, що в споживчому суспільстві вона обслуговує в основному нижчий рівень потреб, а не вищі потреби, пов'язані із завдатками і творчими здібностями особи. Актуалізуючи формування нижчих, в більшості фізіологічних потреб, реклама гальмує розвиток вищих потреб людини, наприклад, в дружбі, любові, вірі, співчутті, милосерді [4].

Реклама є однією з основ процесу глобалізації. Пропагуючи ідею оновлення світової спільноти за допомогою рекламних інформаційних засобів, сприяючи інтеграції локальних ринків в єдиний світовий ринок, «глобальна реклама» породжує гомогенність потреб, цінностей і моделей поведінки особи. Перед лицем наступаючої глобальності існують побоювання поступового перетворення індивідів в споживачів з повністю стандартизованими смаками і цінностями. Важливо, щоб в процесі глобалізації реклама враховувала національні особливості, закони міжкультурної комунікації, етичні і правові норми різних країн світу. Реклама повинна бути не тільки «успішною», але і ціннісно-орієнтованою. Важливо, щоб реклама стала частиною національної культури (що, на жаль, маловірогідне) і в цій якості органічно зв'язувала глобальні і локальні, регіональні цінності, враховувала особливості розвитку території, інтереси різних категорій населення.

Сучасна українська реклама знаходиться в процесі становлення або інституалізації, який ініційований в основному західними фірмами і носить суперечливий характер. Велика частина українських споживачів виражає недовіря рекламі, вважаючи, що реклама пропонує їм те, що «не потрібно», не враховує національних традицій, негативно впливає на соціальне самопочуття населення в

депресивних місцевостях, виступає як набір маніпуляцій і психотехнік. Рекламу звинувачується також у створенні соціальної напруженості, у тому, що вона сприяє зростанню алкоголізму і наркоманії в суспільстві.

Проте, в українській загальнонаціональній і регіональній рекламі починає формуватися патріотизм, гордість і відповідальність за свою країну і її досягнення. Реклама намагається відродити релігійність народу, акцентує увагу на найважливіших рисах національного характеру - працьовитості, гордості за результати своєї праці, завзятості в досягненні цілей, відчуття сім'ї, починає використовувати українські і регіональні символи, сприяє створенню репутації або «іміджу» регіону.

В даний час необхідним є створення умов для становлення і функціонування вітчизняної реклами, яка сприяла б утворенню споживчо-патріотичного руху на підтримку українських товарів і товаровиробників. Вступ України у ВТО посилює активне вторгнення іноземної продукції на вітчизняні ринки і жорстку конкуренцію імпортованих товарів з товарами національних виробників. У цій конкурентній боротьбі особливо важливою стає захисна функція реклами в створенні позитивного іміджу вітчизняних товарів і в захисті безпеки української і регіональної продукції.

Література

1. Романов А.А. Реклама: между социумом и маркетингом: Научная монография. – М.: «Маркет ДС», 2002. – 300 с. – (Академическая серия).
2. Ромат Е.В. Реклама. Общие вопросы: Учебник для вузов. – 7-е изд. – СПб: Питер, 2008. – 512 с. : ил. (Серия «Учебник для вузов»).
3. Ученова В.В. Реклама и массовая культура: Служанка или госпожа? Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Журналистика» и «Реклама» / В.В. Ученова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 248 с.: цв. ил.
4. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр; пер. с франц. – М.: Рудомино, 1999.–200 с.

УДК 070.481(450)''209''(043)

Скорупська Г. В., аспірант

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ НА СТОРІНКАХ ІТАЛІЙСЬКОЇ ГАЗЕТИ «КОРР'ЄРЕ ДЕЛЛА СЕРА» У 2009 РОЦІ

Світова журналістика відіграє дуже важливу роль у сучасних процесах глобалізації. Сьогодні у зв'язку з широким розвитком міжнародних відносин ЗМІ беруть активну участь у процесах світової комунікації. Тенденції до зближення і об'єднання країн посилюються та прискорюються за допомогою неперервного розвитку досягнень науково-технічної сфери та інформаційних технологій. Всесвітня мережа Інтернет поєднала континенти і забезпечила миттєву передачу інформації з найвіддаленіших куточків планети. Світ в епоху глобалізації став наче меншим і його потрібно знати краще. І саме тут незамінною стає міжнародна журналістика [2].

Італія – європейська країна з багатовіковою історією – у сучасному світі продовжує відіграє провідну роль у світових процесах. Член багатьох впливових міждержавних структур, Італія є активним учасником міжнародних відносин. Закономірно, що ЗМІ країни, зокрема друковані, постійно зосереджують увагу на міжнародних подіях.

Італійський історик і політолог С. Романо у статті «Журналістика та міжнародні відносини в Італії та в світі» ставить дуже актуальне питання: чи можна зрозуміти ситуацію в світі, прочитавши італійську національну газету. Відповідаючи на нього, автор констатує, що газети деталізують загальну політичну ситуацію в світі, проте італійська щоденна газета не розрахована на так званого «елітарного» читача, підготовленого, добре обізнаного у міжнародних політичних, культурних, економічних та соціальних процесах. Тому за мету ставиться привернути увагу якомога більшої кількості читачів. Виходячи з

цього, для висвітлення обирають події, сповнені драматизму, зокрема конфлікти, скандали, шокуючі факти, сенсації, таємниці тощо [4].

«Корр'єре делла сера» (Corriere della sera) по праву вважається авторитетним і впливовим виданням Італії та добре відоме за її межами. Як зазначає російська дослідниця І. Стояновська, історія «Корр'єре делла сера» - це історія Італії [3]. Ця газета є однією з найстаріших та виходить у Мілані з 1876 р. У «Корр'єре делла сера» міжнародним подіям присвячено розділ «Зарубіжжя». 2009 рік, без сумніву, увійде в світову історію як знаковий, оскільки такі події, як прихід до влади президента Б. Обама у США, світова економічна криза, пандемія грипу та ін. мають великий вплив на загальносвітові суспільно-політичні процеси. Аналіз 235 статей дозволив зробити наступні висновки:

1. Увагу журналістів «Корр'єре делла сера» привернули події в 40 країнах світу.
2. Основна увага прикута до США. Близько 27% всіх опрацьованих матеріалів стосувались подій у цій країні. Насамперед, це пов'язано з обранням на пост президента США Б. Обама, який став першим за всю історію Штатів афроамериканцем, що обійняв цю посаду, та з майбутніми змінами політичного курсу країни.
3. На другому місці, за кількістю, публікації про події в Афганістані. Тематично матеріали про Афганістан можна поділити на три групи: зміни тактики США в Афганістані у зв'язку зі зміною президента; збройні атаки і теракти, обов'язково із вказівкою на кількість жертв та поранених; трагедії, пов'язані із загибеллю італійців.
4. Третє місце серед країн, яким приділила увагу італійська газета, посів Іран. Основна тема матеріалів – зображення сутичок, які призвели до жертв, а також випадки порушення прав людини та ігнорування з боку Ірану міжнародних домовленостей.
5. Слід зазначити той факт, що найбільша кількість публікацій (35% від кількості всіх опрацьованих) – про події в країнах, де розгортаються конфлікти (Ізраїль, Іран, Ірак, Пакистан, Афганістан, Шрі-Ланка, Судан, Сомалі).
6. Серед країн ЄС найбільша кількість публікацій про події у Великобританії, але характер цих подій здебільшого сенсаційний і не пов'язаний з політикою. Наприклад, про появу біорозчинної жувальної гумки чи віднайдення рештків прадавніх істот на острові, який свого часу відвідав з концертом Б. Ділан, або про історію образу Джека Потрошителя і под. Усі опрацьовані матеріали про події у Франції мають характер сенсації, пліток і не мають жодного відношення до політики. Серед них – сучасне мистецтво графіті, французьке законодавство, яке дає змогу легко отримати розлучення, випадки самогубств, питання ставлення церкви до абортів, осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, використання контрацептивів тощо. Про Німеччину у «Корр'єре делла сера» згадували в контексті виборів та повторного обрання А. Меркель на посаду федерального канцлера Німеччини. Решта матеріалів – це скандальні та сенсаційні повідомлення.
7. Події у географічно віддалених регіонах (Австралія, Південна Америка та ін.) мають здебільшого сенсаційний і неполітичний характер.
8. Тематично основне місце належить конфліктам, активно обговорюється тема прав людини, зокрема прав жінок у арабських країнах, не оминає італійська газета глобальних проблем потепління, нестачі води, обмеженості енергетичних ресурсів, загрози піратства, розповсюдження епідемій, зброї масового знищення, тощо. Не оминає італійська газета і зображення питань, що характеризують період глобалізації, серед яких питання глобальної безпеки (війна з тероризмом по всьому світу, розробки ядерної зброї), глобальних кліматичних змін, нестачі питної води та обмеженості паливних ресурсів, світових суспільних процесів тощо.

Література

1. Зарубежная и российская журналистика: трансформация картины мира и ее содержания / науч. ред. А.А. Стриженко. – Барнаул : Изд-во Алт. гос. техн. ун-та. – 2003. – 300 с.
2. Засурский Я. Медиасистемы XXI века и новая философия журналистского образования // Информационное общество. – 2005. – вып. 1. – С. 19-22.
3. Стояновская И. СМИ и политика в современной Италии: «империя» Берлускони: конец 70-х гг. XX в. – начало XXI в. – дис. канд. филол. наук. 10.01.10. – М. – РГБ. – 2003. – 173 с.
4. Romano S. Giornalismo e relazioni internazionali in Italia e altrove // Giuseppe Boffa, Sergio Romano Giornalismo italiano e vita internazionale. – 1989. – p 13 – 41.

УДК 070(477)“1987/1989”(09)

Мельникова О. С., асистент

БОРОТЬБА ЗА СВОБОДУ СЛОВА Й ГРОМАДСЬКІ ПРАВА У САМВИДАВНОМУ ЖУРНАЛІ «УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК» (1987-1989 РР.)

Українська опозиційна нелегальна преса 1970—1980 рр. мала вплив на подальший розвиток країни, зокрема на отримання Україною незалежності. Видання самвидаву, які не мали періодичності, розповсюджувалися стихійно і повідомляли українську громадськість як на території УРСР, так й за кордоном про порушення прав людини у Радянському Союзі, створення національно-визвольного та правозахисного руху, репресії творчої і наукової інтелігенції. На сторінках самвидавних видань, зокрема «Свшан-зілля», «Кафедра», «Український вісник», сміливо проголошувалися ідеї демократизму, що почало рушити тоталітарний режим СРСР.

Одним з провідних видань українського самвидаву був журнал «Український вісник», який на початку сімдесятих років XX століття виходив нелегально й конспіративно, а у вісімдесяті став друкованим органом Української Гельсінської Спілки. Редактором видання був В'ячеслав Чорновіл – відомий громадський діяч, дисидент, журналіст, який починав свій професійний шлях у Маріуполі [1].

Історіографічний аналіз засвідчив, що часопис «Український вісник» привертає увагу істориків, літературознавців, журналістів. Проте журнал досліджувався з першого до шостого числа, коли виходив на початку сімдесятих років до другої хвилі арештів української інтелігенції 12 січня 1972 року. Дослідники розглядають «Український вісник» як історичне, літературне джерело, вивчають правозахисні документи і публіцистичні матеріали, проте видання детально не розглядалося журналістикознавцями. Отже, актуальність дослідження очевидна як необхідність з сучасних позицій схарактеризувати журналістських, публіцистичних творів авторів «Українського вісника» в контексті громадського життя в Україні 1970—80-х років за темами свободи слова, прав людини, національної ідеї.

Мета – визначити особливості відображення демократичної думки на сторінках самвидавного журналу «Український вісник» під редакцією В. М. Чорновола, жанрово-тематичну спрямованість, місце і роль часопису в історії українського журналістикознавства [2]. Для досягнення дослідницької мети було поставлено такі завдання:

- провести пошуково-бібліографічну роботу за темою;
- з'ясувати історичні, суспільно-політичні передумови виникнення публіцистичних статей у журналі «Український вісник»;
- здійснити проблемно-тематичний аналіз публікацій часопису, в тому числі у ненадрукованому закордоном останньому журналі №14.

Предметом дослідження є самвидавний журнал «Український вісник», на сторінках якого представники творчої інтелігенції виступали за демократичні цінності. Відповідно

об'єктом роботи виступають журналістські та публіцистичні твори, які друкувалися на сторінках «Українського вісника» у 1987—1989 рр.

Методологічною основою дослідження є використання якісних методів (історичний, біографічний, бібліографічний, журналістський аналіз тексту). У роботі використано теоретичні напрацювання вітчизняних журналістикознавців, які виходять із засад історизму, зокрема В. Здоровега, В. Качкан, Д. Григораш, В. Шкляр, С. Гришина та ін.

«Український вісник» готувався у вигляді машинопису з фотоілюстраціями. Його перевозили за кордон чи в інші міста України, зокрема, в Київ, Одесу, Дніпропетровськ. Згодом аркуші стали фотографувати і розповсюджувати плівку.

У структурі видання були постійні рубрики на кшталт “Хроніка”, “Українські політв'язні в тюрмах і таборах”, “Документи українського самвидаву”, що висвітлювали події дисидентського руху. Журнал “Український вісник” широко відображав проблему репресій українській інтелігенції, захищаючи таким чином громадянські права українців.

Не всі автори «Українського вісника» мали журналістську освіту, тому деякі матеріали були написані як в публіцистичному, так й у науковому стилі. Влучні заголовки, підзаголовки, врізи, коментарі, виноси зацікавлюють або інтригують читача, підтверджують професійність авторів і членів редколегії часопису. На особливу увагу потребують публіцистичні твори, які були надруковані в «Українському віснику». Суспільно-політична тематика відображалась в публіцистиці В. Чорновола, Я. Дашкевича, П. Скочка, Є.Сверстюка, В. Шевченка, М. Муратова, Л. Лук'яненка, Б. Гориня, М.Гориня, В. Барладяну. Провідною темою була правозахисна. Ідеї публіцистів про суверенітет та незалежність України, державну українську мову, демократичний політичний режим вплинули на подальший розвиток історії країни.

Автори часопису на демократичних засадах прямували до незалежності преси. Тому що основним принципом журналу була свобода слова. Чорновіл підкреслював в редакторській статті, що “Український вісник” повинен був відображати інформацію про приховувані процеси в громадському українському житті, в тому числі, про порушення свободи слова та інших демократичних свобод, про судові та позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності [4; с.4]. Таким чином, “Український вісник” вплинув на пробудження свідомості українського народу та протестні акції за кордоном проти тоталітарного режиму в СРСР. В часи брежнєвського «застою» нелегальному, дієвому журналові “Український вісник” вдавалося освітити замовчувану та засекречену владою інформацію, боротися за права політв'язнів, розповсюджувати про них відомості у світі.

У літературному відділі часопису редколегія друкувала твори дисидентів, політв'язнів та інших постраждалих від тоталітарної держави ХХ століття. За мету члени редколегії ставили реабілітацію творчості українських письменників і поетів та популяризацію її. Прагнули показати народові, за що і як страждали представники творчої інтелігенції в боротьбі за національну українську ідею.

Самвидавний часопис «Український вісник» грає значущу роль в історії українського журналістикознавства. Тому що редколегія та автори видання боролися за створення національної преси в Україні, свободу слова й творчості. Крім того, на сторінках журналу висвітлювалися недоліки радянської преси, друкувалися огляди. У вісімдесяти роки редактор В. Чорновіл публікував матеріали, які були присвячені словесним баталіям між «Українським вісником» та радянськими виданнями, зокрема «Літературною Україною» [5, с. 63]. Редколегія оприлюднювала інформацію про спонсорство та доходи часопису, підкреслювала завжди свою позицію стосовно політики правлячої партії, тої чи іншої проблеми, виступала за відродження національних цінностей, українське слово тощо. Цінно й те, що на сторінках часопису друкувалися листи читачів, зокрема критика та зауваження до «Українського вісника», а також відповіді на них редколегії. Адже журнал боровся за свободу слова та надавав можливість

інакodomцям та незгодним із тоталітарним режимом висловитися, оприлюднити замовчувану владою інформацію [3, с. 5].

Журналістські та публіцистичні твори «Українського вісника» повинні вивчатися студентами-журналістами. Система аргументів, переконливість публікацій, образність як на рівні словесному, так й на рівні образу-героєві чи образу-картині, добір різноманітних фактів показують майстерність та хист авторів журналу, зокрема В. Чорновола, В. Мороза, В.Стуса, П. Скачка, Є. Сверстюка, В. Барладяну, Б. Гориня, М. Гориня, М.Плахотнюка і т. д. Багата стилістика, чітка архітектоніка, дотриманість жанрів в публікаціях відображають професіоналізм, ерудицію авторів журналу.

Поновлення «Українського вісника» було актуальним наприкінці вісімдесятих, тому що це видання боролось за права людини за допомогою гласності ще в сімдесятих роках ХХ століття. Треба зазначити, що журнал був більш вдосконаленим, мав чітку структуру і дотримувався її. Часопис був легальним як друкований орган громадської організації УГС. Тому для підвищення результативності й значущості «Українського вісника» редколегія надсилала примірники в урядові інстанції, різним організаціям та відповідальним особам в тому випадку, якщо про них було написано в журналі.

Отже, на сторінках журналу «Український вісник» автори виступали за демократичні та національні цінності, громадські права, до яких прямували все життя. Ефективність та дієвість видання частково полягає і в тому, що за допомоги популяризації серед населення ідей авторів часопису Україна на початку дев'яностих років ХХ століття здобула незалежність та стала на шлях демократичної держави.

Література

1. Мельникова О. Іллічівська журналістика В. Чорновола // Ильичевец. – 2007. – Декабрь (№ 145). – С. 8.
2. Різун В. В. Трачук Т. А. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства. Монографія / Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 232 с.
3. Український вісник. Випуск №14 // Архів музею при видавництві «Смолоскип». – 232 с. – Машинопис.
4. Український вісник. Передрук видавництва «Сучасність». Мюнхен. – 1988. – №8. – 196 с.
5. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 3. / Упоряд. Валентина Чорновіл. Передм. М. Косів. – К.: Смолоскип, 2006. – 976 с.: іл.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

УДК 811.161.2'282.2

Дворянкін В. О., кандидат філологічних наук, доцент

**ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ АРЕАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК**

Загальновідомо, що сучасне дослідження діалектної мови вже не мислиться без лінгвістичної географії. Сьогодні особливої актуальності набуває ареалогічне вивчення українських східностепових говірок, адже лінгвогеографічних досліджень цього мовного ландшафту ще небагато. Для ареалогічних студій східностепового континууму велике значення мають “Атлас української мови” (АУМ) [1] та проблемні регіональні атласи, які є додатками до дисертаційних праць таких діалектологів: З. Л. Омельченко (атлас морфологічних явищ східностепових говірок) [4], Л. Д. Фроляк (атлас ботанічної лексики східностепових говірок Північного Приазов'я – південних районів Донецької та Запорізької областей) [6], В. Ю. Дроботенко (атлас лексики сімейних обрядів східностепових говірок) [2], Н. Б. Клименко (атлас лексики одягу східностепових говірок) [3], Н. П. Сіденко (атлас географічної апелювальної лексики східностепових говірок Центральної Донеччини) [5].

Одним із наших завдань стало створення на базі лексики для характеристики рис людини атласу українських східностепових говірок Південної Донеччини. Для обстеження обрано 94 говірки Південної Донеччини; також залучено матеріали АУМ і дисертацій, присвячених дослідженню східностепового континууму.

Аналіз лінгвістичних карт III тому (ч. 1) АУМ [1] дає підстави говорити про певні ареальні особливості східностепових говірок Південної Донеччини. Так, згідно з інформацією, яку подають лексичні карти III тому (ч. 1) АУМ, окремі семи виступають мінімально диференційованими: сема ‘пояс’ у згаданих говірках реалізована загальноживаною лексемою *пояс*, до якої у 12 н. пп. (при мережі обстеження – 30 н. пп.) засвідчено лише по одному синоніму [там само, к. 74, коментар, с. 19], сема ‘праник’ у більшості говірок представлена номінацією *праник* [там само, к. 75], сема ‘журавель (витягати воду)’ – лексемою *журавел* [там само, к. 79]; мінімальну диференціацію ілюструє й фонетична карта “[г] / ø (огріх)”: у більшості н. пп. зафіксовано варіант *o[ɣ]p'ix* ‘пропуск в оранці’ [там само, к. 21, коментар, с. 14]. Ареальну мозаїку маніфестує сема ‘руна (озимі сходи)’, що в говірках має чотирнадцять репрезентантів (серед них наявні фонетичні й словотвірні варіанти), які не виявляють тенденції до синтопії [там само, к. 94, коментар, с. 22]. Ту саму специфіку засвідчують морфологічна карта “Родовий відмінок однини займенника *та*” (у говірках Південної Донеччини зафіксовано здебільшого форми *т'і'йейі*, *т'і'йі*, *тойі*, які не дають мікрозон) [там само, к. 53] і семантична карта “*Конюшня* (значення)” (панівні для названого континууму значення ‘будівля для коней’ та ‘будівля для коней і корів’ не утворюють виразних мікрозон) [там само, к. 68]. Серед маніфестантів окремих сем виявлено такі, що формують мікроареали, які в мовному плані не завжди є абсолютно ізольованими структурами. Напр., лексема *са'раї*, що виступає репрезентантом семи ‘будівля для корів’, утворює три мікроареали – північно-західний (н. пп. 273, 276, 291–293, 295), мангусько-азовський

(н. пп. 357–359) і північно-східний (н. пп. 310, 311) [там само, к. 66]; номен *че^uл'ігу*, який є маніфестантом семи ‘чепіги’, формує два мікроареали – північно-західний (н. пп. 290–292, 294; у н. п. 295 – варіант *че^uл'іга*) і південно-західний (н. пп. 354, 355) [там само, к. 86, коментар, с. 21]; лексема ж *наз'вал*, що виступає репрезентантом семи ‘усклад (орати від середини загону до країв)’, утворює лише один мікроареал – мангусько-азовський (н. пп. 358, 359) [там само, к. 109]. Про наявність мікрозон на території Південної Донеччини свідчать не лише лексичні карти. Так, фонетична карта “Відповідники *e* в прийменнику *без*” дає підстави стверджувати, що [*i*] як відповідник [*e*] (*б'і*з) формує північно-західний мікроареал (н. пп. 273, 287, 290, 291 (*б'і*з і варіант *б*[*i*]з), 292, 295) [там само, к. 5, коментар, с. 12]; фонетична карта “[*д*] / [*й*] / [*л*] (*свадьба*)” ілюструє також північно-західний мікроареал, який утворює звукова структура *с'ва*[*л*]ба (н. пп. 273, 287, 292–295) [там само, к. 13]; морфологічна карта “Родовий відмінок однини іменників середнього роду колишніх *t*-основ” дає змогу виявити дві мікрозони, що формують безсуфіксні форми на *-a* (*ме^uл*'[*a*], *шче^uл*'[*a*], *кур*'ч[*a*]), – північно-західну (н. пп. 288, 289) та північно-східну (н. пп. 307, 310, 311) [там само, к. 44, коментар, с. 16].

Дослідники українського східностепового масиву дійшли висновку про відсутність у ньому чіткого протиставлення діалектних зон. Картографування вченою В. Ю. Дроботенко лексики сімейних обрядів показало, що для східностепових говірок Донеччини характерними є такі типи просторової поведінки: 1) мінімальна диференційованість; 2) утворення мікроареалів на фоні загальної регіональної лексики; 3) утворення мікроареалів, які диференціюють діалектний масив [2, с. 16]. Ареалогічне вивчення найменувань одягу (Н. Б. Клименко) й географічної апелювальної лексики (Н. П. Сіденко) дозволило встановити схожі на зазначені вище типи просторової поведінки: 1) ареальну мозаїку; 2) мінімальну диференціацію; 3) виділення мікроареалів [3, с. 10–12; 5, с. 16].

Простудіювавши лексичний склад українського східностепового континууму в лінгвогеографічній проекції, учені умовно виділили деякі мікроареали. Зокрема, Л. Д. Фроляк за даними ботанічної лексики східностепових говірок Північного Приазов'я виявила чотири групи говірок: 1) південні (маріупольські); 2) північні (мар'їнсько-волноваські); 3) східні (амвросіївські); 4) західні (бердянські) [6, с. 5–6]. Н. Б. Клименко на підставі аналізу назв одягу в говірках Донеччини виділила шість мікроареалів: 1) північний (говірки Краснолиманського, частково Слов'янського й окремих населених пунктів північної частини Артемівського району); 2) північно-західний (говірки Олександрівського, Добропільського, Костянтинівського й окремі говірки на півдні Слов'янського й півночі Красноармійського районів); 3) західний (говірки Красноармійського, частково Ясинуватського, північної частини Великоновосілківського, окремі говірки Мар'їнського району); 4) мар'їнсько-волноваський (говірки населених пунктів Мар'їнського й Волноваського районів); 5) південний (говірки Володарського, Першотравневого, Новоазовського, частково Тельманівського районів); 6) східний (говірки Амвросіївського, Старобешівського, Шахтарського, частково Тельманівського й Артемівського районів) [3, с. 14]. В. Ю. Дроботенко, дослідивши лексику сімейних обрядів у говірках Донеччини, окреслила такі шість мікроареалів: 1) центральний; 2) східний; 3) західний; 4) північно-західний; 5) північно-східний; 6) південний [2, с. 16]. Н. П. Сіденко за даними географічної апелювальної лексики східностепових говірок Центральної Донеччини виділила три мікроареали: 1) західний (красноармійсько-великоновосілківсько-мар'їнський); 2) південний (волновасько-старобешівський); 3) північно-східний (ясинуватсько-шахтарсько-амвросіївський) [5, с. 16].

Зазначимо, що говорити про кореляцію між собою виділених різними дослідниками мікрозон складно. Це можна пояснити як обстеженням ученими не цілого діалектного масиву Донеччини, а різних його частин, так і неоднаковою густотою мережі обстеження говірок певних районів області. Пор.: В. Ю. Дроботенко обстежено 108 говірок на території всієї Донеччини [2, с. 2], Н. Б. Клименко – 110 н. пп. на цьому ж обширі [3, с. 3],

Н. П. Сіденко – 70 н. пп. Центральної Донеччини [5, с. 2]; нами досліджено 94 говірки Південної Донеччини.

На підставі матеріалів дисертацій згаданих мовознавців на території Південної Донеччини можна виділити окремі мікрозони. Так, на к. 1.18 “Реалії, які використовували при відтинанні пуповини” В. Ю. Дроботенко відзначаємо північно-східний (н. пп. 56, 63–65, 70–72, 75–78) і південно-західний (н. пп. 93–99, 101, 102) мікроареали, які формує номінація *сир’о́ва /нитка*, а також центральну мікрозону (н. пп. 84–92), що утворює лексема *нитка* [2, с. 20]; на к. 1.20 “Назва колиски” окреслюємо південно-західний мікроареал (н. пп. 94–99, 102), який формує номен *ко́лисочка* [там само, с. 21]. Деякі мікрозони відзначаємо й на картах Н. Б. Клименко: к. 44 “Семантична структура лексеми *лапс’орда́к*” ілюструє центральний (н. пп. 9, 12, 23, 102) і північно-західний (н. пп. 40, 43) мікроареали, які утворює значення ‘старовинний довгополий верхній одяг’ [3, с. 11]; к. 49 “Видовжена жіноча безрукавка із саморобного сукна, на підкладці” – північно-західний (н. пп. 35, 38, 39, 41, 42, 94), південно-західний (н. пп. 3–6, 33) і центральний (н. пп. 21, 24) мікроареали, які формує лексема *кирсéт* [там само, с. 8].

Здійснений аналіз матеріалів АУМ та окремих дисертацій дозволяє стверджувати, що східностеповим говіркам Південної Донеччини притаманні такі ареальні особливості, як мінімальна диференціація та мозаїчний характер говірок, а також їх здатність утворювати групи (мікроареали).

Література

1. Атлас української мови : у 3 т. / [ред. кол. : І. Г. Матвіяс, І. О. Варченко та ін.]. – Т. 3. Ч. 1 : Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 1–36; 144 карти.

2. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.

3. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Б. Клименко. – Донецьк, 2001. – 19 с.

4. Омельченко З. Л. Морфологическая структура восточностепных говоров Украины : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / З. Л. Омельченко. – Ужгород, 1985. – 25 с.

5. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. П. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с.

6. Фроляк Л. Д. Ботаническая лексика украинских говоров Северного Приазовья : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / Л. Д. Фроляк. – К., 1988. – 17 с.

УДК 821.161.2

Коновалова М. М., кандидат філологічних наук, доцент

ДІАЛОГ ТРАДИЦІЇ І ТЕКСТУ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ М.СТЕЛЬМАХА

Суттєвою рисою сучасної літератури є її діалогічні зв’язки з попереднім літературним дискурсом. Прагнення розглядати художній твір на тлі інших, у чомусь подібних і водночас відмінних, притаманне багатьом дослідженням. Як оригінальність, так і традиційність тем, образів, формальних засобів виявляються шляхом зіставлення. Ідеться, отже, про інтерпретацію тексту, що ґрунтується на синхронічному чи діахронічному співвіднесенні художніх явищ і дозволяє враховувати динаміку змін,

зумовлених, зокрема, взаємодією тексту з множинністю інших, що актуалізується за інерцією сприйняття.

Сучасне прочитання літературного твору та експлікація сенсів, закладених у ньому, неможливі без урахування феномену інтертекстуальності та орієнтації на широкий діапазон прототекстів усної народної творчості.

«Пісня – духовний елемент буття, завдяки літературі фольклор став по-новому усвідомлюватись, у більш широких масштабах впливати на культурний, зокрема, літературний процес, натомість література у фольклорі відкриває для себе закономірності типологічного мислення, здатність до глибоких узагальнень, наслідуючи механізми його імпровізаційної природи» [2, с. 37].

Однією із традицій української літератури є інкрустація в художню тканину твору народної пісні. Пісня, безумовно, є жанром синтетичним, оскільки становить поєднання мелодії, яка і створює, і відтворює емоційний стан персонажа, навіює переживання тому, хто її рецензує, та тексту, що несе багатопланове навантаження. Текст народної пісні надзвичайно широкий у спектрі художнього змісту – від історичної пам'яті до втілення конкретних образів. Тому і вибір пісень, і їх місце в архітектоніці твору є важливим характеристичним компонентом художнього тексту.

Численні апелювання до народної пісні іманентні творчості М.Стельмаха. Художня енергія українського фольклору перманентно циркулює в його автобіографічній діалогії «Гуси-лебеді летять...» та «Щедрий вечір». Специфіка цього побутування полягає в такій образній організації тексту, яка, тяжіючи до уснопоетичної народної традиції, позиціонує незмінними слова, словосполучення, звороти, іманентні цій традиції. У такий спосіб утворюється те, що в фольклористиці номінується як «діалог традиції і тексту». Українська народна мудрість, етика, естетика, етнопсихологія, що відобразились у фольклорі прикметою, звичаєм, піснею, прислів'ям, приказкою, служать йому внутрішнім камертоном і одночасно міцним підґрунтям у духовних шуканнях письменником правди і краси.

М.Стельмах щедро користувався фольклорною скарбницею. Його повісті насичені фольклорними мотивами, образами, а синтаксична структура фрази зазнала впливу поетичного синтаксису народних пісень. Наприклад, подвійне й потрійне повторення слів, яке дуже часто зустрічається в піснях, є улюбленим прийомом письменника. Автор широко застосовує принцип кантабільності (співучості). Про музику його прози можна сказати: її суть в мелодії.

Народна пісня у діалогії слугує створенню національного колориту, її фрагменти є значущим композиційним елементом, вони виконують образотворчу функцію (щодо персонажів), сприяють насиченості твору фольклорною мелодикою, водночас є й позасюжетними елементами, а також побутують у тексті у вигляді лейтмотиву образу-персонажа.

Первісна людина не відокремлювала себе від оточуючого середовища – природного та соціального, вона мислила дифузно, не виходячи поза межі емоційної, афектно-моторної сфери. Звідси – олюднення оточуючого середовища, його персоніфікація, яка є в міфах, казках. Олюдненою виступає природа і в діалогії. Вона персоніфікується. Природа живе в повній гармонії з людиною, сповнена руху, переживань, роздумів. «На човнику й веслі від нас від'їхав травень. Він прихопив із собою сині дощі, зелений шум та солов'їний спів, і в село, через тини заглянуло літо» [5, с. 489]. Персоніфікація, що є своєрідним способом символічного кодування реальності, дозволяє головному героєві пояснити як себе самого, так і оточуючий світ. Фантастичне символічне уявлення маленької людини про навколишній світ позиціонує певний тип нарації, яка, по суті, є казковою. Митець оприявнює умови та причини казкового світосприймання героя, життєві витоки поглядів на світ.

Казковість у Стельмаха дефініція ейдологічна, це тип образності. Вона лише орнаментує текст елементами казкової поетики, але не номінує концептуальної єдності

художнього цілого. Казкою виступає розповідь про те, як взимку босоногого, загорнутого в кожух Михайлика батько носив у школу (хоч це є дійсний факт біографії автора). Любов до легенди і казки простежується в повістях перманентно. Це душа лісу, що розмовляє з людиною, образи містичних легенд «з щедрівок, які взимку виспівувались під вікнами», це розповідь пасічника діда Данила про те, як приходить Новий рік тощо

М.Стельмах тяжіє до різкої поляризації персонажів. Дослідники його творчості не без підстав завважують, що тим самим автор продовжує фольклорну традицію, яка позиціонує гостре розмежування правди і кривди, сил добра і сил зла.

Отже, казковість у Стельмаха – це тип художньої умовності, вид мистецького узагальнення. У літературному творі неказкової жанрової природи автор використав поетику казки у функції додаткового, підрядного, другорядного художнього засобу. Казковість як художній засіб становить специфічний естетичний код, співвідносний з метажанровим кодом, а не з казково-родовими категоріями. Вона проявилася у діалогії на рівні змісту (проблематики добра і зла, правди і кривди, ідеї невідворотної перемоги добра над злом, оптимістично-життєствердного пафосу життя тощо).

Багаті інтертекстуальні зв'язки досліджуваних повістей простежуються з іншими видами та жанрами народної творчості. Ця інтертекстуальність відкрита, оскільки цитати з народних пісень, інкрустації в текст прислів'їв, приказок, легенд і переказів у творах письменника експлікуються реципієнтом без посилань на першоджерело. Автор добре обізнаний з українською обрядовістю, дотримується українських звичаїв і традицій, розуміється на міфології та народній символіці, вплітає в канву своєї розповіді пісні-щедрівки. Етнічний ідеал родини – один з найсвітліших в українському фольклорі. Небесні Боги – сонце, місяць, зорі – постають у колядках і щедрівках в образі родини. А справжньою насолодою для реципієнта є опис святкування свят-вечора у повісті.

В архітектоніці багатьох фольклорних творів значну роль відіграють зачини, рефрени та кінцівки. Будучи закоханим в усну народну творчість, автор використовує ці сегменти для написання діалогії. Вони виконують роль не лише формотворчих композиційних засобів, а й позиціонують певну думку. Високопоетичний заспів на початку автобіографічної діалогії співвідноситься з кінцівками обох її частин. Пісня лебединих крил звучить щоразу по-новому і по-новому осмислюється митцем. Повторюються слова, але виникають нові образи, що наповнюють їх новою силою: «А лебеді летять,... над моїм дитинством... над моїм життям!..» [5, с. 577]. Проникливо, майстерно, за допомогою варійованого рефрену акумулюється мотив, що транспозиціонується у фінал другої повісті: «І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому в цім світі, де є зорі, і добрі люди, і тихі вогники, і щедрі вечори...» [5, с. 718].

У зачинах, рефренах та кінцівках автобіографічних повістей простежується зв'язок текстів із заголовками. Сама природа заголовків має інтертекстуальний характер, завдяки певній акумуляції та уніфікації, що веде до ідіоматичності та крилатості фрази, вже відомої з іншої текстової структури – народнопоетичної.

Отже, вплив фольклорних творів на літературні тексти М.Стельмаха полягає, перш за все, в реалізації основної функції народного слова в авторському тексті, а саме: «детермінації національних проблем, духовної, морально-етичної спадкоємності поколінь, відповідальності сучасника перед історією і майбутнім людства» [2, с. 11].

Література

1. Галич О., Дацюк О., Мороз Л. Художня біографія: проблеми теорії та історії: Монографія. – Рівне, 1999. – 94 с.
2. Грица С. Фольклор у просторі і часі. – Тернопіль, 2000. – 224 с.
3. Марко В., Клочек Г., Панченко В., Поляруш О., Барабаш С. ...І вічна таїна слова. Аналіз великого епічного твору. – К., 1990. – 205 с.
4. Просалова В. Інтертекстуальне поле і контекст: диференціація понять / Слово і Час. – 2005. – № 12. – С. 28 – 34.
5. Стельмах М. Вибрані твори. – К., 2005. – 736 с.

ОБРАЗНИЙ УСТРІЙ ЦИКЛУ МИКОЛИ ВОРОНОГО «ЗА БРАМОЮ РАЮ»

Як відомо, ліричні цикли народжуються переважно на певних етапах письменницької творчості. Що ж до віршованого циклу Вороного «За брамою Раю», то він виник внаслідок кризової для митця життєвої ситуації. Поет відверто писав про свій душевний розлад О. Білецькому:

«Напади... меланхолії траплялися в мене періодично і досить рідко, але вони доводили мене до сказу, галюцинацій і повного занепаду. В Чернігові, коли в 1904 р. я розійшовся з дружиною і жив у присілку Халявинська волость сам-один у селянській хаті, яку сам замітав і споряджав, мені вчувався голос дружини від печі, що кликав на ім'я, вчувався дзвінок поштового візка, що ось-ось наближається, і стукіт чиеїсь руки в шибку мого вікна (ніби жінка вертається). Тоді ж, доведений до розпачу, я хотів позбавити себе життя: розпалив грубу і запалив комин, а сам положився спати; коли чад наповнив хату і став душити мене, я в кошмарі почув крик дитини, мого малого сінка, що лишився при жінці – якась сили підхопила мене, штовхнула в двері, що не були щільно зачинені, і я впав на сніг, де пролежав довго, доки не отямився, після чого освіжив хату. Це коштувало мені гарячки і перестуди...» [2, 5].

Цикл «За брамою Раю» М. Вороного вперше виокремлює в збірці «Ліричні поезії» (1911 р.) Згодом поет вніс певні зміни в назви, порядок розташування віршів, окремі з них вилучив, замінивши іншими. До циклу включено різночасові зразки – твори написані впродовж 1903 – 1910 рр.

У циклі протиставляється кохання і зрада, що ілюструється наявністю двох рядів опозиційних образів. Перший образний ряд розкриває сутність кохання, яким сповнена душа ліричного героя, прекрасний образ коханої, високе почуття любові, святий спокій, найніжніші квіти, відновлена душа тощо. Другий ряд звучить як крик болю чоловіка зраженого коханою жінкою: самотнє, скорботнє, зневажене серце, невимовний пекучий жаль, чорні пересуди, невблаганна доля і т. д.

В основу циклу лягли реальні драматичні взаємини М. Вороного та його дружини М. Вербицької, тому ліричним адресатом виступає тут кохана жінка, а головним мотивом – безнадія, викликана зрадою. Тому основним образним атрибутом циклу стає серце – найпоширеніший символ романтичної лірики. У вживанні Вороного цього образу помітна певна закономірність. Спершу серце живе «любим почуванням», щастям подарованого жінкою почуття, приємно «мліє» навіть від короточасної відсутності коханої. Коли ж у серце вривається зрада, воно робиться зболеним, «хорим», пошматованим горем і відчаєм, коли настає момент остаточної втрати надії:

Чи не досить вже ілюзій
І даремних мрій?
Хвилювання, сподівання,
Страчених надій?

Вирви з серця геть кохання!
А коли сього
Не захоче серце, разом

Вірви і його. [1, 597 - 598].

Та вже в прикінцевому вірші циклу «Нехай і так», де звучить мотив душевного самоочищення через муки кохання, серце, з якого зрадлива жінка «точила кров», знову б'ється пошаною і «безгрішною» любов'ю до неї. Поет тлумачить кохання як світле почуття, як найвищий акт християнського всепрощення. Він ніби переконує, що дотримання християнських чеснот, зокрема непорочності помислів, збагачує духовний світ особистості. Як бачимо, образ серця Вороной використовує на позначення почуттєвої сфери ліричного героя.

Значне місце в циклі «За брамою Раю» займає образ сліз, який підкреслює гнітючий душевний стан ліричного героя. «Ківшами сліз я жаль свій заливав звучить як уособлення страждань конаючої душі. Ридання «безпритульного поета» створює відповідний емоційний настрій та підкреслює зміст інших образів (серце, омите «потокком сліз»).

Образ сліз постає здебільшого в найпомітніших поезіях («Скрипонька», «Fiat», «Finale»), надаючи всьому циклу експресивності.

Одним з центральних образів циклу є рай, що виступає у Вороного уособленням щасливого кохання в шлюбі = втраченого назавжди ідеалу: своїм відступництвом кохана «рай оганьбила».

Пізнавши нове кохання, сподіваючись на допомогу Бога, ліричний герой пізнішого циклу Вороного – «Лілеї й рубіни» - знову сміливо переступає «поріг святого раю» (вірш «Перед брамою»).

В циклі «За брамою Раю» представлена в розвитку постать раба. Він покійно «хилиться у ярмі» кохання, за «срібними жалями» не може і, навіть не намагається, знайти виходу з душевного розладу (вірш «Скрипонька»). У пізнішій поезії «Раб» Вороной називає невільника – «ти, нещасний коханцю». Однак, тут раб уже шукає спосіб звільнитися від кайданів нерозділеного почуття, хоча ще не має сили послабити ланцюги. Ліричний герой ще пізнішого твору – «Нехай і так» - усвідомлює своє становище але це вже зовсім не той раб, що був досі.

За постаттю раба помічаємо самого поета, який сподівається позбавитися печучого болю, звучить мотив надії, який поступово приглушується, поступаючись місцем ідеї перемоги мук любов'ю.

В циклі наявні також образи сонця і моря, ночі і дощу тощо. Сонце уособлює найкращі поривання закоханої душі, тому його проміння – «золотий дощ», щаслива посмішка, надія.

В образи «одкритого» моря, «стрімкої» скелі, грайливої хвилі, хмар автор вкладає вияв найпотаємнішої мрії закоханого героя, якій не судилося здійснитись.

У віршах даного циклу зустрічаємо небагато яскравих кольорів. Переважає чорний тон (чорна клеветра, чорне доміно, темна ніч), що тільки час від часу доповнюється світлими відтінками (білим, золотим). І це зрозуміло, враховуючи настроєвий мотив циклу.

Увінчує цикл «За брамою Раю» мотив прощення. Кохана жінка знову постає як «образ пречистий». Кохання в трактування Вороного – це страждання, це краса любовних мук, які перебороти можна тільки ними самими.

Література

1. Вороной М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. І приміт. Т. Гундорової. Автор вступ. Ст. і ред. тому Г. Вервес. – к.: Наук. думка. 1996.
2. «Все, все пригадую так ясно...»: 3 листів М. Вороного до М. Коцюбинського // Літературна Україна. – 1991. – 12 грудня.
3. Наєнко М. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. – 2-е вид., зі змінами й доп. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2000.

УДК 821.161.2: 929 (О43.3)

Романенко Л. В., кандидат філологічних наук

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОСТАТІ ПОДІЛЬСЬКОГО МЕСНИКА У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ГУДИМА

Народнопоетичний струмінь відчутний і в романі у віршах Андрія Гудими «Устим Кармалюк». **Андрій Дмитрович Гудима (р.н. 1937)** народився на Поділлі. Очевидно, саме цим пояснюється його увага до славного минулого рідного краю. Загалом же, в його творчості відбилася любов до України, її людей, історії та культури. Найбільше письменницький хист автора виявився в ліро-епічних жанрах – поемах, віршованих романах переважно історичної тематики, що склали окрему книгу «Дзвони над Россю» (1988).

У роки становлення незалежної держави А.Гудима також не лишався осторонь життєвих проблем. Свої творчі сили він спрямовує на зображення боротьби земляків за національне визволення. Ці події відтворено, зосібна, в романах у віршах «Устим Кармалюк» (1992), «Северин Наливайко» (1995), «Клекотіли орли» (1998). Останній твір, приміром, присвячено зображенню величі й трагедії Коліївщини, її легендарних ватажків Максима Залізняка та Івана Гонти.

За роман у віршах «Устим Кармалюк» автор став лауреатом Всеукраїнської літературної премії ім. М.Коцюбинського (1994). Стосовно поетичної інтерпретації постаті ватажка в романі «Устим Кармалюк» наводимо думку О.Кундзіча: «Відсутність реальної дійсності перед очима письменника неминуче призводить до тієї чи іншої форми наслідування, причім навіть найкращий художній об'єкт такого наслідування не замінює реальної дійсності і не рятує автора від втрати почуття міри, відчуття життєвої правди» [139, 130]. У цьому вбачаємо найбільший недолік роману, однак пояснюємо його віддаленістю описаних подій і недостатньою обізнаністю автора з історичним матеріалом. До того ж, точне відтворення життя отамана – не самоціль для письменника. Він поставив завдання створити романтичний образ народного месника за допомогою залучення фольклорного матеріалу.

Твір А.Гудими складається з трьох частин. Мета автора – історично адекватне відтворення подій першої половини ХІХ століття на Поділлі, пов'язаних із діяльністю Устима Кармалюка. Усі частини мають символічні назви, пов'язані з уснопоетичною традицією.

Перша частина – «За Сибіром сонце сходить» – починається спогадами головного героя про те, як кріпацька недоля розлучила його з родиною – пан продав його пані Доротей, а дружину Кармеля та купити не схотіла, бо «вбирала» кріпака не для роботи, а задля розваги.

Повернувшись на батьківщину, Устим вирішує помститися пані за кривди. Страх, який наганяє месник на пані, призводить до її смерті. Як бачимо, автор наголошує, що це не можна розцінювати як убивство, адже Кармалюк не ставив такої мети. Поєднання ліричного й епічного в оповіді дозволяє письменникові залучати міркування стосовно симпатій до месника, що виникають у пані Розалії. Як і в М.Старицького, ця героїня симпатизує «розбійнику», допомагає в скрутну хвилину.

Добрый, щирый Кармалюк завжди намагається прийти на допомогу бідній людині. Так, автор розповідає, як отаман погодився стати кумом бідного селянина, який не мав грошей навіть на те, щоб похрестити дитину. Від щирого серця Устим погоджується стати

хрещеним батьком для немовляти, а «подякою» стає те, що хтось із гостей свята виказує його поліції. Ці оповіді, поза сумнівом, беруть початок у фольклорі. Адже маємо відомості про велику кількість легенд і переказів, де розповідається, як Кармалюк грошима або доброю справою допомагав знедоленим українцям.

У центрі другої частини – «Чорні хмари» – розповідь про те, як Кармалюк, утікши з в'язниці, веде боротьбу з визискувачами, залучаючи селян, що добровільно приєднувалися. Серед трударів, що ставали на боротьбу з поневолювачами, були й жінки, зокрема Оляна-шинкарка.

Назва третьої частини – «Ой не лети орлице» – сприймається як своєрідне віщування трагічної загибелі ватажка. Тут Устим відчайдушно намагається підняти весь український народ на боротьбу.

Недоліком твору, на нашу думку, є надмірна увага до особистого життя ватажка. Так, у першій частині йдеться про закоханість Розалії, у другій – про відданість Наталі, у третій – жагуче, ревне кохання Оляни. Складається враження, що боротьба Кармалюка пов'язана виключно з цим жіноцтвом, що без нього месник не став би виразником народних ідей. Законна ж дружина Устима Кармалюка – Марія – згадується в тих випадках, коли чоловік вмовляє її поїхати з рідного села або у зв'язку з образом Наталі, яка мріє пов'язати своє життя з ватажком. Сама ж Марія просить її перед смертю не залишати Устима:

*Душа Марії – вже на крилах,
Та до Наталі з тих узвиш
Летіло їй серця не корило:
- Устим... Устима... не залиш... [1, 65].*

Тема жіночої зради, ревнощів є провідною у творі. Автор простежує дії Оляни, вмотивовує їх переважно жіночою сутністю. Ватажка згубили звичайні жіночі ревнощі, а національно-визвольна боротьба стає лише тлом для розгортання цих подій.

*Для жінки все: і біль, і щастя,
Зола, і палахкий вогонь,
Усенький світ, усе безстрастя –
В обранці, в імені його.*

*Кохання нами владарює,
Немов гладінню стріль-вода.
Та поміркуємо не всує:
На нього є своя вузда.*

*Це ревнощі. Вони – темниця.
Любові гірш нема заков.
Коханка стане – мов тигриця.
У жилах почорніє кров... [1, 90].*

Із народної творчості А.Гудима запозичує варіанти відомих пісень, прислів'я та приказки, описи зовнішності, чарівних властивостей героя:

*- Вродливий кажуть. Характерник –
То пан, то лицар, то жебрак.
Йому сухий вогонь – суперник [1, 22].*

Для того, щоб поінформувати про час, коли відбуваються події, автор перед кожним розділом подає уривки з судових актів, архівних матеріалів, де зазначається рік і подія, що є ключовою для тієї чи іншої частини твору: I розділ – 21 жовтня 1822 року (з журналу Подільського губернського правління) – повідомлення про втечу 1819 року Устима Кармалюка і Данила Хрона із етапової в'язниці; II – 17 травня 1832 року (з наказу Київського губернатора міській і земській поліції) – чергова втеча з ув'язнення; III – 23 серпня 1835 року (з журналу Летичівського земського суду) – пограбування посесорші

Поплінської. Як епілог – 16 жовтня 1835 року – загибель ватажка. Однією з визначальних рис української літературної кармалюкiани є поглиблення філософського осмислення історичних подій, постаті отамана в контексті гуманістичних канонів сучасності. При цьому філософське обмірковування історичного процесу завжди знаходить глибоко індивідуальні художні конфігурації свого втілення. Якщо, наприклад, у творах Марка Вовчка, М.Старицького, С.Васильченка, В.Кучера тощо філософські ідеї часу безпосередньо вплітаються в художню тканину, обумовлюючи своєрідність історичної епохи, непересічність постаті ватажка, то в романі А.Гудими філософське осмислення часу досягається, перш за все, посередництвом глибокого психологічного аналізу внутрішнього світу особистості.

Література

1. Гудима А.Д. Устим Кармалюк: Роман у віршах. – К.: Урожай, 1992. – 144 с.

УДК 811.161.2

Семашко Т. Ф., кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Помітною тенденцією в сучасних семантичних студіях є розширення дослідницької парадигми - від структурної до когнітивної, що зумовлено її антропологічним характером: мова розглядається не тільки і не стільки як об'єктивно існуюча система, але й як світ людини (соціуму) з характерною для неї системою цінностей.

Розуміння мови як системи, де ніщо нічого не означає само по собі згідно зі своїми природними якостями, але де все має значення внаслідок залежності від цілого, зумовлює тлумачення слів як матеріальних одиниць мови, які пов'язуються між собою за певними законами. Використання закону щодо окремого слова залежить від його місця у системі, адже цілісність системи утворюється ієрархічним упорядкуванням окремих елементів, а елементи, в свою чергу, залежать від усієї системи.

Як зазначає А.А. Уфімцева, мова може функціонувати тільки завдяки тому, що між її елементами існують зв'язки, які й визначають ці елементи. Тобто місце окремого елемента в системі визначає його роль і зміст, а значення цілого визначається зв'язками його складових частин [8, 11]. Щодо елементів або складових частин мови, то традиційно ними вважаються слова, основною характеристикою яких у системі є їх знаковість. Щоб усвідомити реальне існування слова і дати йому наукове визначення, виділяється одна з його диференційних ознак: лексичне значення, яке є однією з найскладніших не лише лінгвістичних категорій.

При аналізі концепцій значення лінгвісти синтезують різні погляди у певний напрямок, створюючи загальні класифікації точок зору.

У мовознавстві існує кілька підходів до визначення поняття «значення»: семантичний, структурний, референційний та концептуальний.

Представники семантичного підходу зазначають, що значення виявляє себе у мовленні, на рівні конкретного мовного акту, оскільки на рівні мовлення значення ототожнюється з розумінням, а розуміння - з правилами вживання [4, 68; 1, 126].

Дослідники структурного напрямку розглядають значення на рівні мови. Мова є системою, відповідно, значення є складним утворенням. Воно має певну структуру, яка його й детермінує. Значення трактується як сукупність семантичних ознак [3, 161].

Прихильники референційного підходу щодо визначення значення спрямовують увагу на відношення слова до позамовної дійсності, тобто враховують референційні відношення. Відповідно значення тлумачиться як відображення у слові певного явища об'єктивної дійсності, як зв'язок певного звучання з певним явищем [5, 99].

Серед усіх підходів до визначення лексичного значення слова, запропонованих ученими, найпоширенішим у мові є субстанціональний, згідно з яким лексичне значення -

це відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить у структуру як внутрішня його сторона. Це явище, яке можна розкласти на складники й описати як сукупність ознак [7, 8].

Ядром лексичного значення, сукупністю його суттєвих ознак є, за словами І.М.Кобозевої, сигніфікат слова - сигнікативне значення. Саме воно звичайно подається в тлумаченні слова і найчастіше розуміється як лексичне значення слова взагалі. Його можна представляти не тільки як сукупність суттєвих ознак, за якими виділено клас сутностей, іменованих цим словом, а й як набір необхідних і достатніх умов застосування, яким повинен відповідати об'єкт для того, щоб його можна було позначити за допомогою цього слова [2, 81-83].

Мовним відповідником сигніфіката є денотат. Під денотатом слід розуміти клас «ідентичних предметів» (для конкретних слів), або клас «однотипних ситуацій» (для абстрактних слів), об'єднаних певними ознаками. Ці два елементи значення (сигніфікативний і денотативний) міцно пов'язані між собою: «поняттєвий зміст слова визначає і його денотативну спрямованість», а «повне затемнення денотативної спрямованості слова призводить до втрати ним його поняттєвого змісту» [6, 56].

Лексичне значення варіюється залежно від природи логіко-предметного змісту словесного знака, є формою узагальненого відображення дійсності, що конкретизується в окремих мовленнєвих актах, і комплексним поєднанням предметної віднесеності слова, понятійної співвіднесеності, що становлять власне семантичний аспект; його парадигматичних характеристик і синтагматичних властивостей, які репрезентують синтаксичний, прагматичний і стилістичний аспекти; емпіричного компонента й фонічних характеристик слова [7, 7-9].

З'ясування сутності лексичного значення слова як інваріанта інформації дозволяє зробити висновок, що поняття «значення» у широкому змісті характеризує особливий клас об'єктів, які виконують у житті людини знакову функцію. Значення слова не можна ототожнювати ні з поняттям, ні з денотатом, ні з будь-якою іншою позалінгвальною одиницею, оскільки лексичне значення співвідноситься з предметом чи явищем не безпосередньо, а опосередковано, через те поняття, що складається у нашій свідомості про нього.

Оскільки світ понять фіксує результати пізнання, а світ значень служить засобом їх семантичної інтерпретації для зручності передачі інформації та формування мислення, можна визначити, що значення у мові є триступеневим, яке існує у трьох проявах залежно від рівня маніфестації: 1) концепт - на рівні когнітивно-семантичного універсалу; 2) поняття - на рівні певних соціумів у мовах окремих народів; 3) значення - на рівні слова в конкретному мовному акті.

Література

1. Звегинцев В.А. Семасиология. - М: Издательство МГУ, 1957. - 321 с
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник. Изд. 2-е. - М: Едиториал УРСС, 2004.-352 с.
3. Кодухов В.И. Общее языкознание. Учебник для студентов филологических специальностей университетов и педагогических институтов. - М.: Высшая школа, 1974.- 303 с.
4. Мостовой М.И. Лексикология английской речи. - Харків: Основа, 1993. - 256 с.
5. Новиков Л.А. Семантика русского языка. - М.: Высшая школа, 1982. - 272 с.
6. Соколовская Ж.П. «Картина мира» в значениях слов: «Семантические фантазии» или «катехизис» семантики?». - Таврия, 1993. - 247 с.
7. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. - К.: Наукова думка, 1980. - 114 с.
8. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. - М.: Наука, 1968. -272 с.

«ТЕОРІЯ БЕЗКОНФЛІКТНОСТІ» ЯК ЖАНРОВИЙ ЧИННИК УРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ 50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

П'ятдесяті роки ХХ століття становлять досить складний період у розвитку української драматургії. Однією з основних причин цього стала «теорія безконфліктності». Як зазначив Д.Вакуленко, деякі літературознавці стверджували, що «...оскільки в соціальному суспільстві, мовляв, немає антагоністичних суперечностей, то немає, отже, й підстав для гострих конфліктів, для боротьби» [3, 12].

Але це не означає, що п'єса була позбавлена конфлікту взагалі, адже без нього не можлива жодна дія. Справа в тому, що справжні життєвоважливі теми залишилися поза увагою письменників, натомість зображувалися поверхові, типові суперечки «хорошого» з «кращім».

У творах починають переважати такі риси, як описовість, шаблонність та схематизм. Зрозуміло, що за таких умов письменники не могли відобразити всієї глибини внутрішнього світу героя, розкрити причини виникнення певних життєвих ситуацій та виявити їхні наслідки.

Все це призвело до того, що найпоширенішими жанровими різновидами зазначеного періоду стали водевіль та лірична комедія, адже вони будувалися на звичайних непорозуміннях та не вимагали розв'язання гострих життєвих конфліктів. Володимир Здоровега у критичному нарисі «Сучасна українська комедія» звертає увагу на той факт, що «комедія поступово починає втрачати свої головні ознаки: пафос викриття, засудження, висміювання негативного... Кидається у вічі той факт, що в літературі того часу не появляється жодної не тільки сатиричної комедії, а навіть комедії із значним елементом сатири» [6, 104].

У статті «Подолати відставання драматургії», що була опублікована у газеті «Правда» від 7 квітня 1952 р., гостро засуджувалася «теорія безконфліктності». Автори закликали письменників звернути увагу на важливі для тогочасного суспільства теми, позбавитися схематизму, штампів, агітаційності, що стали причиною занепаду драматургії.

Помітним явищем в українській літературі 50-х років ХХ століття, що привернуло особливу увагу дослідників, стала поява психологічної драми Юрія Яновського «Дочка прокурора» та комедії Василя Минка «Не називаючи прізвищ». Ці п'єси повністю були позбавлені принципів «теорії безконфліктності».

1953 року Яновський видав драму «Дочка прокурора», задум якої виник ще у передвоєнні роки. Основні проблеми, які письменник підіймає у п'єсі, є виховання дітей, відповідальність батьків за майбутню долю дитини, самотність людини. Сюжет відзначається напруженістю і динамічністю, високою моральністю.

16 лютого 1954 р. на сцені Київської російської драми імені Лесі Українки відбулася прем'єра п'єси «Дочка прокурора». Успіх драми був забезпечений нестандартним трактуванням проблеми виховання, майстерністю у зображенні характерів, передачі психологічного стану героїв.

Ще одним твором, що здобув велику популярність, була комедія Василя Минка «Не називаючи прізвищ» (1953 р.).

П'єса не одразу здобула театральне визнання. Негативний вплив на долю даного твору мала «теорія безконфліктності». У театрі імені Івана Франка довгий час не могли вирішити, чи потрібно ставити комедію Минка на сцені, адже прихильники зазначеної

«теорії» важко сприймали мотиви твору. Сам Василь Петрович казав: «... ще в 50-ті роки моя п'єса закликала до зміни поглядів, закликала відмовитися від колишніх форм життя, покінчити з бюрократизмом і переродженням» [11, 9].

Та, навіть після затвердження комедії театром, виникли проблеми із колишнім Комітетом зі справ мистецтва республіки. «Там знайшлися працівники, які ще більш «обережно» підійшли до комедії, ніж у театрі, та спробували перешкодити її постановці» [7, 52].

Лише після того, як прем'єра з великим успіхом пройшла у Харківському театрі імені Тараса Шевченка, п'єса «Не називаючи прізвищ» ввійшла до репертуару театру імені Івана Франка. Комедія набула широкого розповсюдження, була перекладена багатьма мовами, ставилася у театрах Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Польщі, Монголії та інших країн. П'єса була позитивно оцінена літературними критиками.

Але згодом, як зазначив В.Здоровега, у зв'язку з тим, що деякі твори були визнані літературознавцями як наклепницькі, до сатиричних комедій стали відноситися з недовірою. П'єса «Не називаючи прізвищ» також підпала під сумніви, саме тому її без усіляких пояснень почали знімати з репертуарів театрів. С.Михалков зазначив: «Преса на протязі двох літ відзначала цю комедію як позитивне явище в нашій комедіографії... І раптом тепер прозвучали голоси, що це, мовляв, мало не порочна комедія... І театри, щоб не було лишніх розмов, починають пускати в хід «тормози», все рідше і рідше ставлячи комедію, яка все ще користується успіхом» [6, 121].

Алла Подлужна висуває іншу думку щодо причини такого забуття п'єси В.Минка. У статті «Нині прізвища називати можна» вона стверджує, що саме після того, як у Новосибірську спектакль подивилася тодішній міністр культури Катерина Фурцева, було видано розпорядження про зняття п'єси з репертуару всіх театрів.

Література

1. Акимов Н. Не только о театре. – М.: «Искусство», 1966. – С. 224.
2. Вакуленко Д.Т. Мовою драматичних образів. – К.: «Знання», 1988. – 46 с.
3. Вакуленко Д.Т. Сучасна українська драматургія 1945-1972. Основні тенденції розвитку. – К.: «Наукова думка», 1976. – 226 с.
4. Гаман В., Козаченко В., Кочевський В. Василь Минко. Таким він був // Літературна Україна. – 1989. – № 5. – С. 8.
5. Дончик В.Г. Історія української літератури ХХ століття. У 2-х томах. Кн. 2. – К.: «Либідь», 1998. – 454 с.
6. Здоровега В. Сучасна українська комедія. Критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1959. – 325 с.
7. Когда ослабевают связи с театрами // Театр. – 1953. – № 9. – С. 51– 53.
8. Кузякіна Н. Нариси української радянської драматургії. У 2-х томах. Кн. 2. – К.: Радянський письменник, 1963. – 231с.
9. Минко В.П. Не називаючи прізвищ / Вступна стаття Кисельова Й. – К.: «Дніпро», 1970. – 107 с.
10. Пименов В. Ответственность за наш репертуар // Театр. – 3 марта 1953. – С. 12– 18.
11. Подлужна А. Нині прізвища називати можна // Дзеркало тижня. – 2002. – № 4(379). – С. 9.

УДК 378.147: 811. 161. 2 `35 (045)

Хохрякова Л. Ф., старший викладач

ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

Система проблемно-пошукових завдань на матеріалі відмінювання іменників II відміни чоловічого роду однини

Важлива передумова здобуття вищої освіти на сучасному етапі – забезпечення належного рівня мовної компетенції майбутніх фахівців. Це завдання вельми актуальне, адже нині стрімко розвивається наука, проте мовні й мовленнєві проблеми лишаються нерозв'язаними.

Державний статус української мови, її суспільні функції, що мають інтегральний характер, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на особистість, зумовили потребу запровадження у ВНЗ України обов'язкового професійно зорієнтованого курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», зокрема для студентів - нефілологів. Адже «мовна освіта не обмежується тільки мовним навчанням, вона передбачає також мовне виховання і формування усвідомленої позитивної мовної поведінки» [2;5].

Основна мета вивчення української мови (за професійним спрямуванням) – сформуванню й мовленнєво-комунікативну компетенцію особистості студента вищого навчального закладу, що володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами фахової мови відповідно до обраної професійної галузі. Вивчення мови сприяє також розвиткові в майбутнього спеціаліста якостей, що характеризують його інтелектуальну особистість безвідносно до спеціальності [1; 205].

Аби досягти визначеної освітньої мети під час опанування мовного курсу, потрібно застосовувати комунікативно-функційний підхід. Важливу роль при цьому відіграє професійна орієнтація української мови, що полягає в доборі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу, зміст якого пов'язаний з майбутнім фахом.

Ефективність формування культури фахової мови майбутніх фахівців-нефілологів (правознавців, економістів, менеджерів тощо) залежить також від удалого добору вправ і завдань. Пропонуємо окремі зразки проблемно-пошукових завдань, спрямованих на розвиток правописних умінь студентів спеціальності «Правознавство» у процесі опрацювання теми «Закінчення іменників II відміни чоловічого роду однини».

Лінгвістичний експеримент. Розгорнути подані аббревіатури в повні назви й записати їх. Визначити рід цих слів. Дослідити, до яких відмін належать стрижневі слова. Поставити їх у формі родового відмінка однини. Виділити закінчення.

КК, МВС, ВВС, КЗпП, ЦП, СБУ, УВС, ПП, КПКУ, ЦКУ, ВАТ, ЗАТ, ТОВ, ЦВК, АТ, ГКУ, КТС.

Довідка. КК – Кримінальний кодекс; МВС – Міністерство внутрішніх справ; ВВС – відділ внутрішніх справ; КЗпП – Кодекс законів про працю; ЦП – цінні папери; СБУ – Служба безпеки України; УВС – управління внутрішніх справ; ПП – приватне підприємство; ЦПКУ - Цивільно-процесуальний кодекс України; КПКУ – Кримінально-процесуальний кодекс України, ЦКУ – Цивільний кодекс України, ВАТ – відкрите акціонерне підприємство; ЗАТ – закрите акціонерне товариство, ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю, ЦВК - Центральна виборча комісія; АТ – акціонерне товариство; ГКУ – Господарський кодекс України, КТС – комісія з трудових спорів.

Творче конструювання. Скласти словосполучення, поєднавши прикметники лівої колонки з іменниками правої колонки. Слова правої і лівої колонок поставити у формі родового відмінка однини.

Державний	суд, процес, стаж
Страховий	ценз, колектив, злочинець
Робочий	захист, статус, реєстратор
Трудовий	кодекс, авторитет, борг
Соціальний	тиждень, реєстр, договір
Кримінальний	договір, обов'язок, орган
Конституційний	кадастр, контракт, поліс
Майновий	час, агент, суверенітет
Похилий	контроль, внесок, фонд

Кодовий диктант. Викладач називає іменники у формі родового відмінка однини, а студенти позначають їх у зошиті цифрами відповідно до їх загального значення.

Варіант I. 1 – назви осіб, власні імена та прізвища; 2 – назви предметів; 3 – назви процесів, станів, абстрактних понять; 4 – назви населених пунктів.

Президента, Києва, грабежу, підкупу, ваучера, детектива, Красного Лиману, Мороза, нотаріуса, порядку, платника, контролю, орендодавця, рахунку, лізингу, ризику, автомобіля, Донецька, документа, комп'ютера, громадянина.

Варіант II. 1- назви мір довжини, часу та ін.; 2 – назви документів; 3 – назви будівель, споруд, приміщень та їх частин; 4 – назви установ, закладів, організацій; 5 – назви абстрактних понять.

Паспорта, року, тижня, звіту, процесу, університету, спору, фонду, кілометра, режиму, протоколу, залу, наказу, акта, вокзалу, комітету, патенту, правочину, договору, статусу, декрету, арбітражу, заповіту, штабу.

Дослідження-зіставлення. Дослідити., чи змінюється значення іменників зі зміною їхніх закінчень у формі родового відмінка.

Блока – блоку, фактора – фактору, апарата – апарату, терміна – терміну, листопада – листопаду, акта – акту, детектива – детективу, реєстра – реєстру, Вашингтона – Вашингтону, Алжира – Алжиру.

√ З поданими парами іменників скласти словосполучення. Виділити головне й залежне слово.

Творчий диктант. Прочитати речення, розкриваючи дужки. З'ясувати, у якому відмінку вжито слова з дужок. Пояснити закінчення.

1. Дивіденди – частина (прибуток) акціонерного товариства, яка розподіляється між акціонерами у вигляді (дохід) відповідно до кількості та видів акцій, що їм належать. 2. Тлумачення умов (договір) здійснюється відповідно до правил тлумачення правочинів, передбачених у ст.213 Цивільного (кодекс) України. 3. (Статус) юридичної особи товарна біржа набуває з (момент) її державної реєстрації. 4. Товарна біржа виконує функцію товаророзподільчого (канал), або (механізм), завдяки якому товар розподіляється між споживачами за реальною ціною 5. Якщо спір не вдалося вирішити в досудовому порядку, він може бути переданий на розгляд до господарського (суд). 6. ТОВ «Сварог» отримало претензію від свого (контрагент) – АТ «Плюс» про погашення (борг) [3; 12, 34, 46].

√ Виписати словосполучення, в яких іменники у формі родового відмінка однини виступають у ролі залежних слів.

Вибірково-розподільний диктант. Подані географічні назви поставити у формі родового відмінка однини й записати до відповідної колонки таблиці.

-а (-я)	-у (-ю)	Паралельні закінчення

Маріуполь, Донецьк, Крим, Донбас, Париж, Кавказ, Бориспіль, Дон, Петербург, Львів, Інгuleць, Васильків, Рим, Житомир, Вашингтон, Харків, Афганістан, Афон, Антверпен, Балатон, Святогірськ, Красноармійськ, Вуглегорськ, Слов'янськ, Куп'янськ, Чернігів, Китай, Ліван, Ірак, Ванкувер, Гарвард, Ізраїль, Занзібар, Кіпр, Кабул, Псел, Фастів, Таїланд, Ямпіль.

√ Записати у формі родового відмінка однини іменники чоловічого роду II відміни: а) назви обласних центрів України; б) назви річок і озер України. Виділити закінчення. Пояснити орфограми.

Дослідження-відновлення. Відновити речення, уставляючи з довідки потрібні за змістом іменники у формі родового відмінка однини. Обґрунтувати вживання закінчень.

1. Народний суверенітет – повновладдя ..., який здійснює свою невід'ємну й неподільну владу самостійно й незалежно від інших соціальних сил. 2. З ...проголошення незалежності України вищим органом державної влади на Україні є її Верховна Рада. 3. Конкретні питання, пов'язані з організацією та проведенням ..., регламентуються Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. 4. В Україні

відповідно до ...діють апеляційні та місцеві суди. 5. Для звернення ...або уповноваженого ним ...до ... в питаннях стягнення з ...матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік од ...виявлення заподіяної працівником шкоди [4; 80, 132].

Довідка. Народ, референдум, момент, закон, Пленум, власник, орган, суд, день, працівник.

Можна застосувати ще такі типи завдань, як логічний диктант, дослідження-модельовання, ігрові завдання, тести. Використання їх на практичних заняттях з української мови професійного спрямування не лише сприятиме формуванню правописних умінь студентів-правознавців, але і сприятиме підвищенню культури мови майбутніх юристів.

Література

1. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування:навчальний посібник. – К.: Правова єдність, 2009. – С.206-207.
2. Мацько Л., Кравець А. Культура української фахової мови. – К.: Академія, 2007. – С.5.
3. Мельник О.О. Господарське право: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.:КНЕУ, 2005. – С.12, 34, 46.
4. Правознавство:Навчальний посібник / В.І.Бобир, С.Е.Дембський, А.М.Колодій та ін.; За ред.. В.В.Копейчикова. –К.:Юрінком Інтер, 1999. – С.80, 132.
5. Хохрякова Л.Ф., Семашко Т.Ф. Українська словесність(українська мова професійного спрямування):Навчальний посібник. – Маріуполь:Прінт-Сервіс, 2009. – С.82-84.
6. Юрчук О.Ф. Українська мова для юристів. – К.:1995. – С. 25-27.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

УДК 821.161.1.09

Волик Н. А., асистент

**ЯЗЫК ЛЮБОВНОЙ СТРАСТИ В ЛИРИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ
А.П. СУМАРОКОВА**

Элегия как один из самых древних и многообразных по тематике лирических жанров на протяжении нескольких веков не перестает интриговать исследователей историей своей эволюции. Наш интерес связан со становлением данного жанра в русской поэзии XVIII века, в частности, с элегийным творчеством А.П. Сумарокова, которому принадлежит роль русского классициста-учредителя.

Элегия в творчестве А.П. Сумарокова – это постижение и передача мировосприятия целого поколения. Л.Г. Фризман, исследуя поэзию автора, отмечает написание элегий того времени «на случай», нарушающий привычный ход жизни (смерть, любовь, разлука). Причины всех своих несчастий Сумароков видит в неудачном стечении обстоятельств:

*И ото всех сторон, стесненный дух томя,
Случаи лютые стремятся здесь на мя. [2; 162]*

Если в любовных элегиях Тредиаковского лирический герой вопиет о своей несчастной страсти, находясь в центре событий в полном одиночестве, то сумароковский влюбленный ведет свои размышления как бы диалогизируя со своей любимой, нарушая монологизм Тредиаковского. Перед читателем появляется второй субъект сознания:

*Стерплю ли я должайшия разлуки...
В несносной жалости страдая и стенья.
Умру, любезная, умру и я с тобою,
Когда сокроешься ты вечно от меня;
Пусть буду только я крушиться в сей любви,
А ты в спокойствиях и в радостях живи. [2; 157]*

Язык элегий Сумарокова более легкий и изящный, чем у Тредиаковского. Р. Лахманн называет его «родоначальником русской анакреонтики» [1; 250]. Как следствие, его поэзия рассчитана на то, чтобы развлекать читателя, доставлять ему удовольствие. Для изображения любовной страсти Сумароков использует уже ранее встречавшиеся образы: «пронзенной груди», «расточенного ума», «жестокой муки», «стесненного духа», «неисцельной раны». Вместо Купидина поэт корит «лютый рок», который насылает на него все несчастья:

*Мне кажется, как мы с тобою разлучились,
что все противности на мя воополчились. [2; 162]*

Себя Сумароков уподобляет судну, которое сражается со стихиями ветра и воды:

*Так ветры шумные на гордом океане
Ревущию волной пресильно в судно бьют
И воду с пеною в него из бездны льют. [2; 162]*

Он беспомощен и растерян перед болезнью любимой. Крайнюю степень горя помогают Сумарокову передать метафоры и риторические восклицания:

*Восплачьте вы, мои, восплачьте, смутны очи,
Пустите токи слез горчайших из себя...;
О яростны часы! Жестокой время муки! [2; 157]*

Нельзя не отметить изящность стиха Сумарокова, который выполнял не только эстетическую роль, но и придавал процессу лирического восприятия невиданную легкость. Поэт соблюдает количество слогов в каждой строке, но пользуется не дактилем, а ямбом в чередовании с пиррихием.

Итак, вследствие анализа некоторых лирических элегий А.П. Сумарокова, можно отметить, что он, как и его предшественники (Ф. Прокопович, В.К. Тредиаковский), тоже пишет о человеческих чувствах, роковых несчастьях, однако его стих более легкий, мобильный, кружевной. Поэзия Сумарокова утрачивает моноцентризм, когда в центре элегии находился один поэт со своими чувствами. Теперь появляется и становится почти полноправным образ возлюбленной, с которой он ведет беседу. Лирическая элегия Сумарокова, написанная новаторским любовным языком, дала толчок для последующего развития русской любовной поэзии.

Литература

1. Рената Лахманн. Демонтаж красноречия. – СПб, 2001.
2. Сумароков А.П. Избранные произведения. – Л.: Советский писатель, 1986.
3. Фризман Л.Г. Жизнь лирического жанра: Русская элегия от Сумарокова до Некрасова. - М., 1973.

УДК 81'362:811.16(075.8)

Гайдук Н. А., ассистент

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ И СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКИ С УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА НА ПОЛЬСКИЙ

Переводоведение как наука по мере своего развития охватывает все большее количество проблем и спорных положений. Пытаясь ответить на вопрос «Как переводить?», исследователи фокусируют внимание на различных объектах перевода, которые зачастую являются источниками противоречивых мнений. Качественные переводы необходимы, и совсем нелегко воспроизвести текст оригинала без определенных потерь. Взаимоотношения таких языков, как украинский и польский, на современном этапе их развития имеет много специфических особенностей. Неоспоримым остается тот факт, что Польша и Украина как соседствующие государства постоянно находятся в тесном политическом, экономическом и культурном контактах. Это исторически обусловлено и является очевидным, как и то, что посредством общения двух народов происходит также и «общение» двух языков – польского и украинского. На основе интерферирующего взаимодействия происходит глубокое взаимопроникновение разных языковых систем, налагающее на языки несомненное своеобразие. Практика изучения украинско-польского языкового взаимодействия на данном этапе показывает, что наиболее проницаемой для межъязыкового контактирования является лексическая система языка.

Наиболее трудным для воспроизведения на языке перевода является пласт лексики, именуемый безэквивалентной. И одной из разновидностей безэквивалентной лексики принято считать реалии.

Цель исследования – изучить проблему эквивалентности/безэквивалентности лексических единиц, а также выделить способы их достижения при рассмотрении особенностей и способов перевода реалий украинского быта на польский язык.

Реалия – предмет, вещь, материально существующая или существовавшая.

Существует несколько классификаций реалий по различным признакам. Реалии как единицы перевода делятся на:

- сокращения (*BHЗ – uczelnia wyższa*);

- слова (*борщ – barszcz*);
- словосочетания (*будинок культури – dom kultury*);
- предложения (*Хай відсохне мені язик – niech mnie porun trzaśnie, jeśli...*).

Отличительными чертами реалии являются характер ее содержания (связь обозначаемого предмета с определенной страной, народностью, социальной общностью) и принадлежность ее к определенному периоду времени.

На основе этих признаков исследователями были предложены предметная, временная и местная классификация реалий:

1. Предметная классификация реалий:

а) географические реалии:

- названия объектов физической географии (*степ – step*);
- названия объектов, связанных с деятельностью человека (*хата – chata*);
- названия эндемиков (*верба – wierzba*);

б) этнографические реалии:

- понятия, принадлежащие быту и культуре народа: бытовые, трудовые, наименования понятий искусства и культуры (*богатыр – bohater*);

- этнические понятия, меры и деньги (*козак – kozak*);

в) общественно-политические реалии:

- понятия, связанные с административно-территориальным устройством (*хутір – wieś*);

- наименования носителей и органов власти (*рада – narada, rada*);

- военные, наименования организаций, званий, титулов, сословий, каст (*князь – książe*).

2. Временное деление реалий: современные реалии – употребляются некоторым языковым коллективом и обозначают понятия, существующие в данное время; исторические реалии – понятия, характерные для прошлого определенной группы.

3. Местное деление реалий: национальные (известные всем жителям государства, всему народу), локальные (принадлежащие одному наречию или диалекту), микролокальные (характерные для определенной местности).

Основной чертой реалии является ее колорит. Именно передача колорита при переводе текста с одного языка на другой и составляет главную проблему переводчика при работе с реалиями. Рассмотрим основные приемы передачи реалий в переводе.

Основных трудностей передачи реалий при переводе две: отсутствие в языке перевода соответствия из-за отсутствия у носителей этого языка обозначаемого реалией объекта и необходимость, наряду с предметным значением реалии, передать и колорит – ее национальную и историческую окраску. Однако некоторые реалии имеют в языке перевода единичные соответствия («*Верховна Рада*» – «*Sejm*»). Возможности перевода реалий, фактически встречающиеся в переводах, сводятся к четырем основным случаям: транслитерация или транскрипция, создание нового (или сложного) слова на основе уже существующих в языке элементов, уподобляющий перевод, уточняемый в условиях контекста и гипонимический перевод

1. Транскрипция и транслитерация.

Транскрипция предполагает введение в текст перевода при помощи графических средств языка перевода соответствующей реалии с максимально допусаемым этими средствами фонетическим приближением к ее оригинальной фонетической форме: укр. «*оселедец*» и польск. «*oseledec*», укр. «*Оболонь*» и польск. «*Obolon*».

При отсутствии в языке перевода буквы, обозначающей звук, по своему звучанию схожий со звуком в исходном тексте, применяются сочетания букв, дающие соответствующее звучание. Так, украинское «*ш*» передается в польском языке через сочетание «*sz*», и, наоборот, польское «*rz*» «*ż*» переводится на украинский язык как «*ж*». Применение транслитерации при передаче реалий весьма ограничено, о ней можно говорить при переводе понятий, касающихся, в основном, общественно-политической

жизни и имен собственных: укр. «Євген» и польск. «Eugeniusz».

2. Создание нового/сложного слова.

Введение неологизма – наиболее подходящий (после транскрипции) путь сохранения смыслового содержания и колорита переводимой реалии: путём создания нового слова (или словосочетания) иногда удается добиться почти такого же эффекта. Такими новыми словами могут быть, в первую очередь, кальки и полукальки. Наиболее ярким примером калькирования является: укр. «хмарочос» - польск. «*drapacz chmur*». Полукалькой является обратный перевод с польского языка на украинский: польское «*przeproszę*»; – «*пшепроше*» («прошу прощения»), которое перешло в украинский язык в форме «*перепрошую*», с сохранением корня и заменой типичной для польского языка приставки. Одним из приемов создания нового слова считается также освоение и создание семантического неологизма. Например, в украинский язык, в период польского правления были заимствованы обращения «*пан*», «*пани*» («*pan*», «*pani*»). Отсутствие заимствованных обращений к младшим членам семей польской знати было компенсировано образованием слов «*панночка*» и «*панич*» (которые в настоящее время приняли относительно шутовскую форму и стали употребляться в более широком контексте).

3. Уподобляющий перевод, уточняемый в условиях контекста.

Приемами уподобляющего перевода можно назвать объяснение или описание (*інвестиція – wkład kapitału*).

4. Гипонимический перевод.

Такой перевод представляет собой замену видового понятия на родовое. Согласно этому принципу фразу «*Vin ide po череду*» с украинского на польский язык можно перевести фразой «*Idzie paść krów*», хотя «*череда*» является лишь одной из разновидностей выпаса.

В лингвистике к реалиям относят также устойчивые выражения, содержащие в себе слова, содержащие реалии. «В некоторых случаях употребление фразеологизма в исходном тексте строится на использовании возможностей национально-культурного колорита, например, для построения художественного или публицистического образа...» [3; 133]. В этом случае проблема выбора приема перевода реалии встает наиболее остро. Таким образом, вопрос о переводе реалий касается также и проблемы перевода фразеологизмов, обладающих какой-либо национальной окрашенностью.

Итак, сохранение и передача колорита является одной из важнейших задач при переводе реалий. Именно эта проблема очень часто встает перед переводчиком.

Колорит, которым обладает большинство реалий, является чертой, которая выделяет реалию из всей массы языковых единиц. Таким образом, при работе с реалиями переводчик должен прежде всего учитывать колорит реалии, характер которого и обуславливает выбор переводческого приема.

Литература

1. Василевская Д., Кароляк С. Учебник польского языка. – СПб.: Издательство Лань, 2001. – 576 с.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 246 с.
3. Иванов А.О. Безэквивалентная лексика и ее перевод на русский язык: Учебное пособие. – Л., 1985. – 471 с.
4. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Прогресс, 1974. – 317 с.
5. Москаленко М. Тисячоліття перекладу у державі слова // Українська мова й література в школах. – 2000. – № 4. – С.35 – 44.

ТРАНСФОРМАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ РУССКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ

Фразеологизмы, пословицы и поговорки, крылатые слова и выражения широко используются в современной публицистике. Желание привлечь наибольшее количество читателей приводит к тому, что современные журналисты ищут наиболее яркие способы для выражения своих мыслей. Первое, что бросается в глаза читателю при просмотре газеты или журнала, – это заголовки. Умение правильно подобрать заголовок часто определяет, обратит ли читатель внимание на ту или иную статью или нет. Одним из самых распространенных способов создания броских заголовков становится трансформация фразеологических единиц.

В данной статье интересным представляется рассмотрение структурно-функциональных особенностей фразеологизмов современного русского языка в газетных заголовках на материале периодических изданий «Аргументы и факты в Украине», «Комсомольская правда», «Киевские ведомости» (2008-2009 гг.).

Язык средств массовой информации обладает свойством сочетать в себе две внешне противоречащие друг другу установки — на стандарт и экспрессию. В структуре заголовков-фразеологизмов наблюдается, с одной стороны, тенденция к экономии речевых средств, а с другой – максимальная смысловая нагрузка. Фразеологические единицы (далее ФЕ) в роли заголовков имеют ярко выраженные функционально-стилистические особенности, выполняют, как правило, образно-характеризующую, нормативно-стилистическую и экономно-стилистическую функции.

Особенной выразительностью, дополнительной экспрессивной значимостью отличаются трансформированные фразеологизмы, поддавшиеся индивидуально-авторскому преобразованию. Такие фразеологизмы в научной лингвистической литературе квалифицируются как индивидуально-авторские, или окказиональные.

Довольно популярным приемом трансформации ФЕ является лексическая замена ее компонентов. Структурная организация фразеологизма может претерпевать различные изменения, что зависит, в первую очередь, от характера заменителя его традиционного компонента. Заменяться может слово или словосочетание: *В здоровых кафе – здоровый дух* (КВ, № 3, 2009); *Лотерея до машины доведет* (АиФ, № 17, 2008); *Рыба ищет, где глубже, а лебеди – где чище* (КВ, № 18, 2008); *Бюджет раздора* (АиФ, № 4, 2009).

В результате замены того или иного компонента фразеологизма другим зачастую происходит резкое изменение смысла: *Книга – источник... дохода* (КВ, № 17, 2009); *Две «головы» хорошо, а одна лучше* (КВ, № 24, 2008); *Учиться никогда не рано* (КВ, № 18, 2008).

В большинстве случаев компонент фразеологизма и слово-заменитель принадлежат к одной части речи, вследствие чего грамматическая структура ФЕ особых изменений не претерпевает: *Не все шахтерам масленица* (КП, № 8, 2008); *Горе маковое* (КП, № 49, 2008); *Обратная сторона лояльности* (АиФ, № 6, 2009); *Крымчанином можешь ты не быть, но гражданином быть обязан* (КП, № 16, 2009); *Копейка гривню сбережет* (АиФ, № 46, 2008).

Замене подвергается, как правило, какой-то один компонент традиционной ФЕ. Это объясняется тем, что журналисты не стремятся изменить фразеологизм до неузнаваемости. Трансформация является удачной только тогда, когда во ФЕ читатель узнает традиционный общеизвестный оборот: *Заем процентом красен* (АиФ, № 12, 2009) – долг платежом красен; *Век страховки не видать* (АиФ, № 12,

2009) – век воли не видать; *Все дороги ведут в Брюссель* (АиФ, № 51, 2008) – все дороги ведут в Рим; *Указ во время чумы* (КВ, № 54, 2008) – пир во время чумы; *Почки – не камень!* (АиФ, № 13, 2009) – сердце – не камень. Если же связь между исходным и измененным фразеологизмами отсутствует, трансформация утрачивает художественно-эстетическую ценность.

По нашим наблюдениям, очень эффективна замена компонента фразеологизма, осуществляемая на основе созвучия исходного и заменяющего слов: *Холод не тетка* (КВ, № 7, 2009); *И в хвост, и в гривну* (КВ, № 43, 2008); *Не в бровь, а в газ* (АиФ, № 8, 2009).

Часто в газетных заглавиях наблюдается расширение компонентного состава ФЕ, когда в границы структуры устойчивого оборота вводится слово или словосочетание свободного употребления, которые придают фразеологизму большей конкретности, приближая его к той ситуации, в которой он используется: *Терпение адвокатов лопнуло* (КП, № 7, 2008); *Мертвые души... снова в цене* (КВ, № 54, 2008); *Киевсовет умыл руки* (КВ, № 72-73, 2009); *Как выйти сухим из воды в щепетильных ситуациях* (АиФ, № 4, 2009).

Распространение фразеологизма, включение в него нового слова или слов, с одной стороны, напоминает читателю исконный фразеологизм, его смысл, а с другой стороны, позволяет журналисту кратко выразить содержание газетного материала и дать его оценку: *Золотое подвальное дно* (АиФ, № 38, 2008); *Избирателей возьмут на карандаш* (АиФ, № 8, 2009); *Где Дарвин дал маху. Почему обезьяна не становится человеком?* (АиФ, № 7, 2009); *«Артек» – на мели* (АиФ, № 6, 2009); *Задайте себе перцу. Нехитрые приемы сохранения иммунитета в мерзкие холодные времена* (АиФ, № 49, 2008).

Широко используется в газетных заголовках и прием усечения фразеологизма, что создает эффект усиленного ожидания. Суть сокращения компонентного состава ФЕ состоит в том, что сужаются границы традиционного фразеологизма. Усечение отдельных компонентов общеизвестной единицы обусловлено стремлением к экономии речевых средств, к устранению излишних с точки зрения конкретной ситуации компонентов. Усеченные фразеологизмы передают значения ФЕ, использованных в новой форме. У них никогда не сокращается главный семантический стержень: *От тюрьмы и чумы...* (АиФ, № 58, 2008); *В огороде бузина...* (КВ, № 68, 2008); *Семь раз отмерь...* (КВ, № 7, 2009); *Платон мне друг...* (КП, № 18, 2008); *Что дозволено Юпитеру...* (КВ, № 24, 2008).

Действенным способом трансформации является усечение заголовка-фразеологизма, в котором заменен один из компонентов: *Скажи мне, кто твой клиент...* (КП, № 14, 2008); *С миру по просьбе* (АиФ, № 6, 2009); *Не кредитом единым* (АиФ, № 51, 2008); *Не ботинком единым* (АиФ, № 52, 2008).

Весьма выразительны заголовки, в которых фразеологизм, трансформированный каким-либо образом, включается в экспрессивную синтаксическую конструкцию: *О спорт, ты – смерть?!* (АиФ, № 49, 2008); *Рукописи не горят? И горят, и тонут...* (КВ, № 28, 2008); *От козла – молока! Получить очень даже можно – 1 стакан в день* (АиФ, № 13, 2009).

Итак, в современной публицистике в качестве броских, привлекающих читательское внимание газетных заголовков, широко используются фразеологические обороты. Это обусловлено тем, что большая часть фразеологического фонда имеет какую-либо экспрессивно-стилистическую окраску. В роли заголовков активно употребляются фразеологизмы, пословицы, поговорки, крылатые слова, афоризмы, широко известные фрагменты литературных произведений, песен и т.п. Экспрессия, ради которой используют такие заголовки, базируется на их общеизвестности.

Создавая окказиональные фразеологизмы, авторы чаще всего прибегают к

следующим структурно-семантическим трансформациям:

- лексическая замена компонентов фразеологической единицы;
- расширение компонентного состава;
- сокращение компонентного состава.

Использование фразеологизмов помогает более образно, более интересно озаглавить ту или иную статью. Это немаловажно как для автора, так и для всей газеты, так как яркий, образный фразеологический оборот привлекает внимание и вызывает интерес к публикации, вследствие чего повышается рейтинг издания.

Литература

1. Голуб И.Б. Стилистика современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1986.
2. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Просвещение, 1971.
3. Молотков А.И. Фразеологический словарь русского языка. – М.: Высшая школа, 2001.
4. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка. – Челябинск: Изд-во «АМОС», 1995.

УДК 81 □373.43

Гусева Е. И., кандидат филологических наук, доцент

КУДА ПЛЫВЕТ КОРАБЛЬ ТЕЗЕЯ (К ПРОБЛЕМЕ ТОЖДЕСТВА СЛОВА)

Развитие языка, изменение условий речевой коммуникации, становление новых форм фиксации устной речи заставляет лингвистов вновь и вновь вспоминать известный парадокс о корабле Тезея. Согласно легенде, рассказанной Плутархом, корабль, на котором Тезей вернулся в Афины, был сохранен жителями Афин. С него снимали старые доски по мере того, как они разрушались, и на те же места ставили новые, пока корабль не стал предметом споров среди философов: остается ли корабль тем же, если все его части заменяются новыми? Если использовать замененные части для постройки второго такого же корабля, какой из них будет настоящим кораблем Тезея?

Язык, консервативный и динамичный одновременно, тождествен и не равен самому себе в любую минуту существования. Одним из аспектов проблемы тождества в языке является вопрос о том, изменяется ли язык под влиянием совершенствования его форм?

1. Тождество слова как единицы эволюционирующего языка. На проблему тождества выводят и обновление лексики современных языков и семантические процессы, определяющие эволюцию слова. Здесь следует различать движение по вертикали, во времени, и по горизонтали – в пространстве языка, рассматриваемого на данном этапе его развития. Языковой знак начинает свою историю с предметно мотивированного, ситуативно обусловленного знака – звукоподражательного слово. Для праслова характерен изоморфизм звучания и значения.

С развитием языка формы экспликации значения в знаке совершенствуются. Слово, мотивированное в своем истоке предметно, превращается в условный знак, эволюционирует в слово с внутриязыковой мотивацией. Но некоторые актуальные процессы в лексике убеждают в значимости “старой” формы экспликации значения как для общего, так и для специального языка.

2. Проблема тождества – это и вопрос о том, зависит ли понятие от формы его означивания. Влияет ли внешний знак на знак внутренний, на внутреннее содержание знака? Является ли слово внешней этикеткой понятия или знак очерчивает понятие, определяя его объем и структурируя его, а “слово – метит мысль клеймом неточности”.

И еще один вопрос: равно ли самому себе понятие до и после появления варианта ословливания (означивания). В частности, изменяет ли понятие замена традиционных его наименований новыми заимствованиями (при исходном “тождестве” значений

эквивалентов, исходной эквивалентности словарных межъязыковых соответствий): *равны – конгруэнтны*.

Одна из форм взаимодействия вариантов – уподобление заимствования своему синониму, исконному слову, в том числе и в сочетаемости.

Терминоведы достаточно долго спорили о статусе словосочетания, как единицы терминологической системы, ставили вопрос о словности термина. Сегодня никто не станет отрицать наличие в языке словосочетаний терминологического характера. В то же время остается открытым вопрос о статусе некоторых составных наименований, производных от однословных терминов. Вопрос о том, всегда ли являются терминами составные наименования, производные от терминов-слов.

Тождественно ли терминологическое слово в данных контекстах? Или второе из них – функциональная замена общеупотребительного слова?

Fluke – *Any shot that ends well for the player even though the outcome was completely unintentional.* <http://www.bbc.co.uk/dna/606/A41145761>

Fluke pots = Legal Cheating <http://www.bbc.co.uk/dna/606/A41145761>

В связи с процессом заимствования лексики и ассимиляции заимствования в языке-рецепторе можно также поставить вопрос о тождестве слова в межъязыковом континууме. Проследим, как изменяется значение терминологического слова в производном словосочетании. Рассмотрим термин *продолговать* (ср. англ. *prolong* – ‘*продолжать, протягивать дальше, удлинять (тж. о звуке)*’) и словосочетание *продолговать мысль*.

При словарном значении *продолговать* – *продлить (-левать) срок действия чего-нибудь...* (Сл. Ожегова) и *продолговать* – *производить пролонгацию* (Сл. Ефремовой) *продолговать мысль* – это не ‘*удлинять мысль*’ и не ‘*продолжить мысль*’, а ‘*распространять ее на какие-то иные сферы*’. Семантика существенно изменяется: от “количественного” изменения самой мысли до ее движения во внешнем пространстве.

На наш взгляд, здесь мы имеем дело с **процессом детерминологизации** – превращения термина в общеупотребительное слово, а формально перехода слова в словосочетание. **Детерминологизация термина** является наглядным следствием вариативности, результатом взаимодействия форм вербализации понятия. Детерминологизация с формальной стороны процесса – это переход слова в словосочетание; с внутренней, содержательной стороны детерминологизация является одной из форм экспликации семантики терминологического заимствования.

Принято говорить о внутренних и внешних факторах развития языка. Внутренние законы развития языка – это закон экономии речевых усилий и закон экспликации содержания в знаке[1]. С действием последнего связано появление на основе заимствований словосочетаний тавтологического характера как в научной, так и в обыденной речи: Ср: *случайный флюк*. При *флюк* – *случайный шар*. В итоге получаем “*случайный случайный шар*”. Словосочетания со скрытой тавтологичностью частотны и обыденны, а замечаются, как правило, только явные тавтологии, да и то только в связи с нарушением правил сочетаемости и стилистических норм. Выше, кстати, были дважды употреблены тавтологические словосочетания – результаты данного процесса.

Тавтологическое сочетание, эксплицирующее семантику заимствования, может становиться самостоятельной, и общепринятой, единицей специального языка: *лексическое значение слова*. Причины данных процессов относятся к сфере лингвopsихологии и нуждаются в исследованиях психолингвистического характера.

3. Тождество звучащего и печатного слова.

Одним из аспектов проблемы тождества является вопрос о том, изменяется ли языковое сознание с появлением новых механизмов и приспособлений для письма (печатные машинки, клавиатура). В связи с появлением компьютеров встает вопрос о тождественности письменной речи – традиционного письма от руки (*ручкой на бумаге*) и письма с использованием клавиатуры.

Психологи отмечают, что способность читать, в отличие от способности говорить, не зафиксирована в наших генах. Нам приходится обучать свой мозг декодированию значков на бумаге и переводу их на понятный нам язык. И те способы, которые мы используем для записи или чтения информации, не могут не влиять на наш мозг [2]. В свою очередь, одной из сторон проблемы тождества является вопрос о взаимоотношении графического и звучащего слова. Пользователи Интернета замечают, как за другими, так и за собой, что увеличивается количество ошибок, обусловленных переходом к письму с клавиатуры.

С чем связаны значительно более частые орфографические сбои в Интернет-общении? Они в первую очередь связаны с изменением контекста, выходом за пределы системы «ручка – бумага». Здесь возможно возражение, что машинистка, печатавшая на аппарате фирмы Ремингтон или Ундервуд, таких ошибок не делала. Но в этом случае мы имеем дело с изменившейся ситуацией письма, с иным взаимоотношением устной и письменной речи. Причины сбоев носят психоязыковой характер – подавление сферы орфографических знаний доминантным вниманием. *А доминантное внимание здесь принадлежит общению.*

Необязательность правил письменной речи обусловлена еще и тем, что форумы, живые журналы, блоги предлагают, *и предполагают*, неформальное общение. А значит, Интернет-общение ассоциируется с устной речью, воспринимается как устная речь. Или как ее особая разновидность – устный диалог на письменной основе. Парадокс в том, что Интернет открывает возможность письменного диалога, а диалог в сознании говорящих остается единицей устной речи. Иллюзия устного общения влечет за собой не только частичную утрату контроля за орфографией, но и ослабление системы фонематического контроля. Протерминологическим обозначением этой ситуации может быть словосочетание *временная орфографическая слепота*.

В чем еще могут быть причины орфографических сбоев? Возможно, они в определенной степени связаны с ведущим принципом русской графики – фонематическим письмом.

Примеры ошибок при письме с клавиатуры свидетельствуют о возвращении от фонематического к фонетическому письму. То, что в Интернет-общении фонематическое письмо уступает позиции фонетическому, представляется неким регрессом. Но Интернет предлагает избавить человеческую память от избыточной информации и освободить место для мышления. Вопрос в том, что, наблюдая формирование новых графических систем и форм письменной речи, являемся ли мы свидетелями разрушения тождества или, напротив, Интернет предстает как некий синтезатор речи. Каковы следствия этого объединения, каковы возможности непосредственного общения, т.е. общения посредством Интернета, куда плывет корабль Тезея, – ответы на эти вопросы представляются делом не одного дня и даже не ближайшего будущего.

Литература

1. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // В.А.Звегинцев. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. Часть II. – М.: Просвещение, 1965. – 495с.
2. Наука и жизнь, № 2, 2009. – С. 15 –16.

УДК 81'373.23

Кравченко В. А., кандидат филологических наук, доцент

КОННОТАТИВНАЯ ПРИРОДА ПРОЗВИЩНОЙ НОМИНАЦИИ ПРИАЗОВСКИХ ГРЕКОВ

Личные прозвища – это тот единственный разряд антропонимов, который не только называет, но и «обозначает» человека, определяет его сущность. Поэтому для

личных прозвищных именовании используется лексика, которая соответствует этому назначению. Соглашаясь с академической «Русской грамматикой» в том, что «в качестве наименования не употребляются слова, лексические значения которых могут оказаться в противоречии с сущностью или назначением именуемого предмета» [4, с.461], Ю.А.Карпенко справедливо дополняет этот тезис в отношении имен собственных: «Имена собственные практически не пополняются и теми лексическими рядами, которые, нисколько не противореча сущности именуемого предмета, вместе с тем никак не раскрывают этой сущности» [2, с.10]. «Сущность» может раскрываться лексическим значением (чаще всего), формой и звучанием (например, в отфамильных прозвищах), словообразовательной структурой.

Особенностью личного прозвища как индивидуального антропонима является и то, что оно не только раскрывает сущность человека (с точки зрения номинатора), но и отражает оценку этой сущности коллективом, отношения между именуемым и именуемым. Поэтому прозвища имеют и коннотацию в виде добавочного значения (созначения) или эмоционально-экспрессивного компонента. В связи с тем, что личные прозвища бытуют в речевом употреблении, к ним вполне приложима идея Р. Якобсона о том, что «эмотивная функция, проявляющаяся в междометиях в чистом виде, окрашивает в известной степени все наши высказывания – на звуковом, грамматическом и лексическом уровнях» [8, с.199]. В личных прозвищах, референтом которых является человек со своими специфическими особенностями, к которым окружающие не могут оставаться равнодушными, эмоциональность очень высока. Поскольку «под коннотацией имеются в виду те дополнительные ассоциации, которые слово вызывает в сознании носителя данного языка» [1, с.123], то личные прозвища могут вызывать в связи с этим положительные и отрицательные эмоции, причем основную массу составляют пейоративные прозвища, содержащие насмешку, издевку над человеком.

Выражение коннотативности в личном прозвище осуществляется разными способами.

1. Коннотативность антропонима порождается и поддерживается существующими в языке апеллятивными словами, лексическое значение которых содержит уже и оценку явления, предмета (исходя из мировоззрения носителей языка, принципов народной морали). Такие антропонимы восходят к урумским и русским именам нарицательным: *Дели* ‘сумасшедший, очень буйный, вспыльчивый’, *Банак* ‘выживший из ума’, *Заморыш*, *Забитый* (т.е. неразвитый), *Хурназ* ‘хитрый, лукавый’, *Чиркын* ‘некрасивый’, *Хылый* ‘косой’, *Косой*, *Чепель* ‘неряшливый, грязнуля’, *Крадун*, *Гад*, *Гундосый*, *Капла* (‘лопоухий’; ср. укр. капловухий), *Шайтан* и т.д.

Яркой коннотативностью обладают «неприличные» прозвища: *Сычтым* ‘я обделался’, *Атбох* ‘лошадиное дерьмо’, *Бурунбохчу* ‘имеющий нос с дерьмом’.

2. Переосмысление известного слова, появление в нем дополнительного значения, взаимодействующего с основным: *Левша* – ‘зарабатывающий деньги «левыми» рейсами на служебной машине’, *Хохол* – ‘любитель сала’, *Тыльсыз* – ‘молчун’ (букв. ‘без языка’). Сюда же относятся прозвища, которые возникли в результате «обыгрывания» известных слов, извлечения из их структуры нового значения. Так, кличку *Толстолобик* (толстолобик – название рыбы) дали человеку с ленивым умом, глупому, бестолковому в соответствии со словообразовательным значением, вытекающим из структуры слова – ‘тот, у кого толстый лоб’.

3. В основе коннотативности прозвища лежит метафоричность, образность. Как правило, слова, выступающие производящими для этих прозвищ, лишены какой-либо оценочности, экспрессивности, но соответствующие им антропонимы отчетливо оценочны в результате их метафоричности (в широком смысле слова). Создание таких антропонимов лежит и в области внелингвистической, так как требует от номинатора умения сопоставлять, сравнивать явления, факты объективной действительности для

определения тождественных или дифференциальных признаков. Именуемый как субъект сравнения по различным признакам может быть связан в процессе номинации с различными объектами. Объекты сравнения представлены лексическими элементами разных категорий: 1) названиями лица по семейному положению, свойству, по роду деятельности, сословной принадлежности: *Студент, Граф, Профессор, Монах, Матушка, Козак, Буржуй*; 2) названиями животных: *Буг'а* 'бык', *Баха* 'жаба', *Бөрю* 'волк', *Бюрче* 'блоха', *Бузу* 'теленок', *Бубырь, Галдур* 'индюк', *Йилан* 'гадюка', *Каикар* 'волк', *Крыса, Лев, Чочха* 'свинья', *Ферик* 'молодая курица'; 3) названиями различных предметов: *Бэдьйэ* 'медиатор', *Алчих* 'игральная кость', *Сундук, Трубка, Хармах* 'удочка, крючок', *Чольмек* 'глиняный горшок', *Катран* 'деготь', *Сметана, Помидор, Шурпа* 'бульон из баранины'.

В отношении прозвищ типа *Хурсах* 'живот', *Гөбек* 'пуп', *Хаиш* 'брови' Т.Н.Чайко, например, утверждает, что «не может быть метафор, основанных на сравнении с частями тела, потому что части тела есть у каждого человека» [7, с.101]. На наш взгляд, с этим утверждением трудно согласиться. Названные выше прозвища мотивированы не наличием тех или иных частей тела, а их признаками (размер, форма), которые наблюдаются отнюдь не у всех людей. Такие прозвища явились результатом концентрации значения словосочетания в одном опорном слове и эллипсисе зависимых от него слов-признаков. Невыраженность (имплицитность) признака-характеристики части тела не означает его отсутствия, что известно всем коммуникантам: *Хурсах* – это не просто 'живот', а 'большой живот', *Хаиш* – это 'густые широкие брови', *Гөбек* – это 'выступающий, очень крупный пуп' и т.д. Названия частей тела только потому и стали прозвищами (метонимический тип номинации), что и м е н н о т а к и е части тела есть не у каждого человека.

4. Коннотативность предопределена использованием в прозвищной функции фамилий и имен известных людей, литературных персонажей, героев кинофильмов: *Кутузов, Чапай, Пушкин, Дзержинский, Дантес, Д'артаньян, Шельменко*. В случаях вторичной номинации, когда форма антропонима относится не к денотату-первоносителю имени, большую роль в порождении коннотации играют ассоциативные связи с производящим онимом. Л.М.Сапожникова называет такое переносное употребление «ономастической метафорой» и объясняет данное явление как «изменение референциальной соотнесенности, выделение каких-либо свойств первоначального референта и перенесение их на другого референта» [5, с.85]. Эти собственные имена образуют свой смысл, соотносясь не с денотатом, а с понятием, развившимся на основе образа денотата. Формирование значения прозвища происходит за счет коннотемы антропонима, основывающейся на широкой известности энциклопедической информации о денотате имени.

Специфичность любого антропонима состоит, в первую очередь, в выполняемой им функции названия «единичного» денотата, по словам Е.Куриловича, «собственное имя, связанное с одним конкретным индивидуумом, принципиально не приложимо к другим индивидуумам. Вместо того, чтобы просто обозначать, собственное имя называет» [3, с.252]. В рассматриваемых случаях широкая известность и повторяемость имени способствует тому, что определенные качества денотатов воспринимаются либо обобщенно, становятся типичными, и потому историческое имя собственное становится и именем-характеристикой, либо свойства денотатов являются уникальными, необычными, и тогда историческое имя становится именем-символом. Известный антропоним тем самым оказывается словом качественным, характеризующим, подобно имени нарицательному. А.В.Суперанская говорит о возможности апеллиативации исторического имени, когда оним приобретает «некоторую долю интеллектуальной информации, которая бы позволила установить его связь с логико-предметными рядами» [6, с.7]. Определенные ассоциации вызывают не только исторические имена, но и собственные имена деятелей искусства,

литературных и кинематографических персонажей, выступающие в качестве своеобразного сравнения некоторых свойств именуемых с действующим персонажем. Однако следует заметить, что характеризующее значение «чужого» имени собственного актуализируется в личном прозвище только при условии определенного интеллектуального и культурного уровня воспринимающих лиц. При отсутствии такого условия личное прозвище не реализует коннотему производящего антропонима и не вызовет должного эмоционального эффекта.

Литература

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: Международные отношения, 1975. – 239 с.
2. Карпенко Ю.А. Современное развитие русской ономастической системы // Актуальные вопросы русской ономастики – К.: УМК ВО, 1988. – С. 5-14.
3. Курилович Е. Положение имени собственного в языке // Курилович Е. Очерки по лингвистике: Сб. статей. – М.: Изд-во иностр. Лит. 1962. – С. 251-266.
4. Русская грамматика / Под ред. Н.Ю. Шведовой: В 2 т. – М.: Наука, 1980. – Т.1. – 783 с.
5. Сапожникова Л.М. Когнитивные аспекты мифонимов // Когнитивные аспекты лексики: Сб. науч. Тр. – Тверь, 1991. – С. 83-91
6. Суперанская А.В. Апеллятив – онома // Имя нарицательное и собственное. – М.: Наука, 1978. – С. 5-33.
7. Чайко Т.Н. Названия частей тела как источники метафоры в апеллятивной и ономастической лексике // Вопросы ономастики. – Свердловск: УГУ, 1974. – С. 98-106.
8. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: «за» и «против». – М.: Прогресс, 1975. – С. 211-237.

УДК 372.8:821.161.1(043)

Плотников С. А., кандидат педагогических наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В 2002 г. были приняты Указ президента Украины и Распоряжение Кабинета министров Украины о мерах по окончательному преодолению негативных последствий тоталитарной политики бывшего СССР в отношении религии и восстановления нарушенных прав церквей и религиозных организаций [1]. Эти Указ и Распоряжение, основанные на конституционных правах граждан Украины в части свободы совести [2], позволили инициировать возвращение в систему образования фундаментальных знаний в области культуры.

В фундаментальном труде харьковских ученых «Морфология культуры: тезаурус», наконец, после атеистического умолчания или лжи о значении религии в жизни общества, восстанавливается объективная научная картина мира человека: «Религия как феномен духовной жизни человека осмысливает способ ее существования, обеспечивает познание целей, цели человеческой деятельности или жизнедеятельности человеческих сообществ. Культурологическое значение религии состоит в определении смысло-жизненных ориентаций человека, следовательно, *религия выполняет культуросотворяющую роль, обуславливая характер культуры*» [3].

О ключевой роли религии в исторических цивилизациях говорят все смелее многие исследователи, но нужно бы идти дальше: основывая на этом неоспоримом научном факте свои исследования, в действительности преодолевая искусственный разрыв между верой и знанием, наукой и религией. Об этом доводится слышать с обеих сторон от весьма авторитетных в русском мире людей. Так, комментируя принятый на съезде Российского союза ректоров документ «Стратегическая инициатива “Новое образовательное

измерение»», ректор Московского государственного университета Виктор Садовничий отметил, что «у академического сообщества общие с Церковью задачи» в сфере духовно-нравственного воспитания как «одной из основных функций школы»... «Мне кажется, такие стратегические инициативы особенно важны в переживаемый нами период, когда мир захлестнула волна отрицания духовных ценностей...» И даже так было у авторитетного ректора и ученого: в научных исследованиях и вере есть «очень много общего», «экономический кризис актуализировал общие задачи Церкви и научного сообщества в сфере сохранения нравственных ценностей в обществе» [4]. Еще раньше Святейший Патриарх Кирилл на XVII Международных Рождественских образовательных чтениях обратился к педагогам: «Мы с вами призваны распространять и актуализировать духовные ценности Православия, настоятельно требующие единства веры и знания, молитвы и дела. Только тогда станет возможен синтез науки, образования и культуры в едином интегральном поле. С Божией помощью... мы подошли к новым рубежам» [5].

Действительно, религия выполняет культуротворящую роль, поскольку она определяет смысл жизни в отношениях с абсолютным благом. И это не раз заданный толчок, а это постоянное взаимодействие религиозного ядра культуры со всем, что контактирует с ним. По сути, вся история человечества разворачивается как борьба за подлинность культуры, ядром которой были бы истинные абсолютные ценности, а не их заменители. Взгляд на историю литературы, вооруженный пониманием морфологии культуры и – в особенности – ее ценностно-ориентационным ядром, позволяет осмыслить литературный процесс не только средневековой Руси, но и поздней истории, вплоть до наших дней. Достаточно окинуть взглядом творчество таких титанов русской литературы (и всей культуры), как Ф.М. Достоевский или Л.Н. Толстой, чтобы понять, что их произведения рождались из тех или иных отношений именно и прежде всего с ядром национальной культуры, которым и была религия. О месте религии в морфологии культуры студенты могли бы узнавать в курсе культурологии.

Но нет религии «вообще», которая действовала бы как созидательное ядро, или стержень, в культуре, как нет и культур «вообще». Поэтому другим фундаментальным знанием, необходимым в исследовании и преподавании русской литературы является то, которое позволяет быть компетентным в традиционных для России вероисповеданиях, и прежде всего Православии, а также в конечном итоге то знание, которое позволяет осмыслить, какой цивилизации принадлежит русская культура и на какие фазы ее развития приходится то или иное литературное явление и творчество писателя. Что касается первого – знаний Православия, – то представления о нем могут быть получены в курсе религиоведения, а что касается второго – этнологических знаний, – то они могли бы предъявляться студентам в курсе истории. Однако, следовало бы в вводных темах истории русской литературы поместить данные из фундаментальных областей знания, а в дальнейшем преподавании предмета устанавливать постоянную связь с этими данными, используя их как ключ в познании литературного процесса и действительно как фундамент построения курса истории литературы. Такие вводные лекции могут быть помещены в курс древнерусской литературы и, как некий момент повторения, во все последующие курсы истории русской литературы с уточнением изучаемого периода с характеристикой фазы этногенеза русского суперэтноса. По нашему мнению, основополагающим знанием здесь может служить теория этногенеза Л.Н. Гумилева [6]. Древнерусский период литературы – инерционная фаза с воспринятым Русью христианством, московский период – акматическая фаза, XVIII в. – переход к фазе надлома, XIX-XX вв. – фаза надлома и, наконец, век нынешний, за который культура борется и пока еще не отстояла его как свою «золотую осень». В идеале весьма полезен был бы спецкурс в начале преподавания истории русской литературы, который как раз и устанавливал бы дальнейшее изучение предмета на фундаментальном основании. Такой спецкурс был бы полезен не только русским филологам.

Нельзя не сказать отдельно (к тому, что было сказано В. Садовничим и Патриархом Кириллом) о возможном воспитательном эффекте такого преподавания русской литературы. Взгляд на вещи с позиции морфологии культуры, ее ценностного, вероисповедного ядра, этногенеза русского суперэтноса позволяет студенту глубже и шире обычного взгляда посмотреть на основы своего мировоззрения, прежде всего на вопросы абсолютных ценностей, смысла жизни и идеала. Вводная ли тема, спецкурс ли – в любом случае речь идет не о миссионерском, а культурологическом предъявлении информации, когда педагог не нарушает важнейшего воспитательного принципа субъектности, не навязывает свой взгляд и не отнимает право молодого человека выбирать, но ответственно подходит и к праву (как, впрочем, и обязанности) того же молодого человека знать, в данном случае знать не поверхностно свою культуру и принадлежащую ей литературу.

Речь не идет о тех или иных «воспитываемых» качествах личности, а об общей направленности личности. В «Психологии смысла» Д.А. Леонтьев писал: «Смысл жизни представляет собой концентрированную описательную характеристику наиболее стержневой и обобщенной динамической смысловой системы, ответственной за общую направленность жизни субъекта как целого» [7]. Научное познание может получить мировоззренческую полноту и цельность: от ядра, или стержня культуры – к общей направленности жизни постигающих эту культуру студентов. На том месте, где в нашем предложении «прописано» тире в действительности должен стоять учитель в самом широком и глубоком значении этого слова. Его цель – передать как раз этот смысл жизни, но передать не как нечто готовое (возьмут ли?), а как условия, в которых смысл может быть учащимися открыт, воспринят и принят. Педагог не должен низвести воспитательные цели к протестантскому прагматизму: если мы воспитаем христианина, то получим достойного члена общества. Христианина ли воспитывать светской школе? Нет, ей воспитывать (по мере сил и желания добровольцев) отношение к христианству как высшей ценности нашей цивилизации.

В идеале совершенства надо видеть не только так сказать его методологическую составляющую, на которой строится любой педагогический процесс («если..., то...»), но и самоценность этого образа совершенства, то есть речь идет о симпатии или даже любви без какой-либо выгоды за эту любовь, которая более чего-либо подвигает человека быть внимательным к абсолютным ценностям, лежащим в основании русской культуры, и следованию им в жизни.

Литература

1. Указ президента України № 279 від 21 березня 2002 року „Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій”; Розпорядження Кабінету міністрів України від 27 вересня 2002 р. № 564-р „Про перспективний план невідкладних заходів щодо остаточного подолання негативних наслідків політики колишнього Союзу РСР // Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в системі освіти України. – К., 2006. – С.50-51.

2. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. / Витяги, що стосуються питань свободи світогляду і віросповідання, діяльності церкви і релігійних організацій // Збірник нормативно-правових актів і документів щодо запровадження предметів духовно-морального спрямування в системі освіти України. – К., 2006. – С.46.

3. Морфологія культури: Тезаурус / За ред. проф. В.О. Лозового. - Х.: Право, 2007. - С.250. (Выделено нами. - С.П.)

4. Ректор МГУ Виктор Садовничий: Кризис выявил общность задач Церкви и ученых в сфере воспитания молодежи // Православие.Ru / Интернет-журнал. – 10 апреля 2009 // <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/30016.htm>

5. Святейший Патриарх Кирилл выступил на открытии XVII Международных Рождественских образовательных чтений // Православие.ru/интернет-журнал, 15 февраля 2009 г. // <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/29302.htm>

6. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. - М.: Эксмо, 2007. - 736 с.

УДК 811.161.1'373.7-115 (043)

Ситникова Е. В., кандидат филологических наук, доцент

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ 'ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕЛОВЕКА' В РУССКОМ И ГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКАХ

Каждый раз, сталкиваясь с незнакомым человеком, мы пытаемся понять, что он собой представляет, каков он, нравится ли он нам или нет, какова перспектива контактов с ним, кем он может для нас стать – другом или недругом. Чтобы получить правильный и окончательный ответ, нужно длительное общение с этим человеком. Как говорит русская народная мудрость, «нужно съесть с ним пуд соли». Между тем, уже с момента вступления в контакт с незнакомцем, мы довольно быстро определяем свое отношение к нему – симпатию, антипатию или безразличие. Иногда наши оценки бывают верны, иногда нет. Оформить наше отношение нам помогают собственная интуиция и предшествующий жизненный опыт. В зависимости от того, велик ли наш опыт и развита интуиция, мы ошибаемся или не совершаем ошибку, определяя свое отношение. В основе такого прогноза лежит накопленное нами обыденное знание – совокупность сведений, воспринятых в ходе обучения, воспитания, общения с людьми, постижения традиций родной культуры. Развитость нашей интуиции и объем обыденных знаний зависят от нас самих, от нашего умения наблюдать, обобщать и систематизировать факты действительности, сопоставлять их, привлекать аналогии, использовать ранее виденное и прочитанное, способности учиться на своих ошибках.

В данной статье делается попытка систематизировать знания о внешности человека, представления о положительно оцениваемой личности, зафиксированные в традициях греческой и русской культур.

Внешность человека – зрительно воспринимаемый объект, признаки которого способствуют задаче идентификации его с другими людьми и одновременно выявлению особенностей, отличающих от них. Акт оценки внешности человека носит функционально-ситуативный характер. Он во многом определяется особенностями человеческого зрения и расстояния между объектом оценки и оценивающим, а также продолжительностью восприятия. В зависимости от названных факторов может существенно изменяться содержание оценки.

Специфика человеческого зрения такова, что человек как целостный объект может восприниматься с определенного расстояния. Фиксация дистанции, разделяющей оценивающего и объект оценки – важный момент, определяющий содержание оценки. При описании концептуальной основы оценки внешности этот момент имеет существенное значение. Учитывая его, мы вводим понятие точки и дистанции восприятия объекта оценки. Под этим понятием подразумевается расстояние от максимального, позволяющего воспринимать объект как целостный, но при различении «деталей» до минимального, то есть до того момента приближения, когда объект перестает восприниматься как целостный, а сокращение дистанции приводит к «дискомфорту восприятия». Точка и дистанция восприятия условно соотносятся со статистическими моментами – фиксацией объекта оценки на определенном расстоянии от оценивающего. Не менее существенное значение имеет и другой момент, влияющий на характер и содержание оценки, - продолжительность восприятия объекта. При восприятии объекта выделяются прежде всего моменты эмоционально-оценочного отношения к нему, дается его эмоциональная оценка, представленная большим числом эмоционально-оценочных

признаков, которые в совокупности являются «первовидением» объекта, а лишь затем выделяются такие его признаки, которые представляют собой второй этап восприятия – «второвидение». «Первовидение» - эмоциональное по своей природе восприятие, «второвидение» - логико-классифицирующее, преимущественно рациональное.

В зависимости от точки, дистанции и продолжительности восприятия мы выделяем оценки общего впечатления – оценки, в которых внешность человека воспринимается как некая реальность, некоторый пространственный объем, как общий охват зрением фигуры как некоторой количественной величины, определяемой по одному обобщающему признаку; оценки, детализирующие внешность при цельности охвата зрением всего объекта и направленные на вычленение отдельных «деталей» внешности. По продолжительности восприятия объекта можно выделить оценки первого впечатления – «первовидения» и детализирующие оценки – оценки «второвидения». Однако все эти оценки, независимо от точки и дистанции восприятия и его продолжительности, носят эмоциональный характер, проявляющийся с различной степенью интенсивности, поскольку все они представляют собой процесс интериоризированного восприятия. Не менее важно и то, что все эти оценки характеризуются целостностью восприятия. Однако в первом случае целостность является отражением некоторой пространственной величины, объема, а во втором – она формируется как итог «детализирующего» анализа, как совокупность суммированных впечатлений после подробного классифицирующего рассмотрения, включающего и рационально-логический момент. В первом случае человек воспринимается как некий объект, характеризующийся по преимуществу количественным показателем – величина, объем, масса тела, рост и т.п. Во втором – как объект, в котором вычленяются качественные признаки, характеризующие как его внешность, так и личностные особенности. Эти признаки более психологизированы, они соотносятся с предшествующим жизненным опытом оценивающего и эталонами. На эмоциональность «первовидения» наслаивается совокупность качественных признаков и ассоциаций, порождаемых жизненным опытом, обыденным знанием и эталонами как системным отражением обыденного знания.

Оценки «первовидения» - оценки, являющиеся результатом первого, мгновенного восприятия внешности незнакомого человека. Они – первичная эмоциональная реакция на объект и фиксируют наиболее характерные особенности данного человека: физические недостатки, особенности телосложения, отклонения по норме и величине как в большую, так и в меньшую стороны, эстетическая привлекательность или непривлекательность.

Оценки «первовидения» могут быть представлены:

1) оценками, являющимися первичным эмоционально-эстетическим впечатлением, то есть эстетическими оценками общего впечатления «первовидения». В основе впечатления здесь лежит наиболее выделяющийся признак размерности – количественной представимости объекта в его соотнесенности с образом – эталоном и отклонениями в большую и меньшую стороны. Фразеологизмы со значением ‘характеристика человека’, представляющие собой эстетические оценки общего впечатления «первовидения», обнаружены и в греческом, и в русском языках;

2) замещающими оценками общего впечатления «первовидения». В греческом языке фразеологизмов со значением ‘характеристика человека’, представляющих собой замещающие оценки общего впечатления «первовидения», не обнаружено.

Если оценки «первовидения» можно сравнить с моментальной фотографией, фиксирующей мгновенное общее впечатление, основным импульсом которого являются эмоции, то оценки «второвидения» - также можно сравнить с фотографией: но не моментальной, а появившейся в результате избирательного и пристального всматривания в объект, выявления в нем признаков и «деталей», которые могут быть не замечены в момент «первовидения».

Более продолжительное восприятие объекта позволяет вычленить во внешности человека такие особенности и «детали», которые могут характеризовать обладателя

внешности не только в эмоциональном, эстетическом аспектах и количественных параметрах, но и с точки зрения присущих ему психологических качеств и свойств личности, увидеть ее во взаимосвязи с миром и социальной средой.

Оценки «второвидения» могут быть представлены:

1) эстетическими комплексными оценками «второвидения». Данные оценки представляют собой сочетание собственно оценок внешности и оценок характера, личностных свойств и качеств человека по внешне выраженным признакам. В них реализуется оппозиция внешнее-внутреннее, отражающая взаимосвязь внешнего вида человека с его внутренним миром. К числу таких качеств относится аккуратность, подтянутость, собранность, умение внушить к себе уважение, расположение, доверительное отношение и т.п., противоположные им. Внешне проявляющиеся признаки характера, манеры поведения и т.п. ассоциируются с определенными психологическими особенностями личности. Фразеологизмы со значением 'характеристика человека', представляющие собой эстетическими комплексными оценками «второвидения» обнаружены и в греческом, и в русском языках;

2) комплексными оценками «второвидения» по признаку социальной принадлежности. В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой комплексные оценки «второвидения» по признаку социальной принадлежности, не обнаружено;

3) комплексными оценками возраста и внешности человека. Данные оценки являются опосредованными психологическими характеристиками состояния и поведения человека, соотносимыми с его возрастными изменениями, фиксируют факт соответствия или несоответствия такого поведения морально-этическим нормам, а также те образные представления, которые ассоциируются с определенным возрастом. В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой комплексные оценки возраста и внешности человека, не обнаружено.

Оценки лица – наиболее интересный и многообразный раздел оценок внешности человека. Разнообразие и многообразие этих оценок обусловлено тем, что лицо – прежде всего объект привлечения внимания при «первовидении» незнакомого человека и способ проникновения в его внутренний мир. Психологизация данных оценок, заключающаяся в попытках обыденного сознания приписать тем или иным чертам лица психологические признаки, раскрывающие внутренний мир личности, проявляется здесь наиболее полно и разнообразно. Это проявление связано с существованием в обыденном сознании представлений об эталонах красивого и некрасивого лица, что проявляется в наличии комплекса детализирующих данный эталон признаков. Таковы представления о правильных и неправильных чертах лица, его величине, форме, цвете кожи, волосяном покрове, о некоторых «деталях» лица, таких, как величина и форма глаз, носа, рта, подбородка. Каждой из этих «деталей» обыденным сознанием приписывается определенный признак, соотносящийся с психоэмоциональными особенностями поведения личности, появляющиеся в межличностном общении.

Оценки лица могут быть представлены:

1) оценками лица по характерной детали. Эта разновидность оценок «первовидения», фиксирующая внимание на тех особенностях, которые наиболее характерны для объекта оценки и прежде всего привлекают к себе внимание. Таковыми служат оценки лица по величине и форме носа как «детали», наиболее выступающей на плоскости лица. Например, эталонная форма носа в русском национальном образе внешности – прямой нос средней величины. Признаки, указывающие на отклонение от этого эталона, воспринимаются как отрицательные. В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по характерной детали, не обнаружено;

2) оценками лица по признакам состояния здоровья и возраста. Фразеологизмы со значением 'характеристика человека', представляющие собой оценки лица по признакам

состояния здоровья и возраста, обнаружены и в греческом, и в русском языках;

3) оценками лица по признакам цвета и окраски кожного покрова. В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по признакам цвета и окраски кожного покрова, не обнаружено;

4) оценками лица по признаку внешней выраженности интеллектуальных способностей. Выражение лица, взгляд – источник информации об интеллектуальных способностях человека в момент знакомства с ним, в момент «высматривания», проникновения в его внутренний мир – в момент «второвидения». Выражение лица, его мимика, подвижность, выразительность или, наоборот, неподвижность, невыразительность, с известной мерой достоверности позволяют судить о наличии или отсутствии у человека интеллектуальных способностей, мере их представленности. Это суждение выводится на основе обыденного сознания и строится на учете названных выше признаков, но и на таких косвенных признаках, как величина и форма лба, выражение глаз и т.п. Фразеологизмы со значением 'характеристика человека', представляющие собой оценки лица по признаку внешней выраженности интеллектуальных способностей, обнаружены и в греческом, и в русском языках;

5) оценками лица по выражению черт характера и свойств личности. Фразеологизмы со значением 'характеристика человека', представляющие собой оценки лица по выражению черт характера и свойств личности, обнаружены и в греческом, и в русском языках;

6) оценками лица по выражению доминирующих психоэмоциональных состояний. В греческом языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица по выражению доминирующих психоэмоциональных состояний, не обнаружено;

7) оценками лица на основе представлений о социальном статусе личности. В русском языке фразеологизмов со значением 'характеристика человека', представляющих собой оценки лица на основе представлений о социальном статусе личности, не обнаружено.

Данные представления о внешности человека достаточно устойчивы и распространены как факт истории культуры. Однако каждое новое поколение вносит свой вклад в их совершенствование и развитие. Критерии привлекательной и непривлекательной внешности уточняются, углубляются и дополняются. Эти коррективы также фиксируются языком. Таким образом, концепция внешности – это многокомпонентное, развивающееся и динамическое явление национального самосознания, психологии и культуры. Усвоить эти представления – значит впитать основы той или иной культуры.

Литература

1. Богуславский В.М. Словарь оценок внешности человека. – М.: Космополис, 1994.
2. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1970.
3. Солодуб Ю.П. Русские фразеологические обороты со значением качественной оценки лица и структурой глагольного словосочетания как объект сопоставительного структурно-типологического исследования // Системные отношения в лексике и фразеологии: Межвуз. сб. науч. трудов. – М., 1982. – С. 81-97.
4. Фразеологический словарь русского языка: свыше 4 000 словарных статей / Под ред. А.И. Молоткова. – 3-е стереотип. изд. – М.: Русский язык, 1978.
5. Хориков И.П., Малеев М.Г. Новогреческо-русский словарь: около 67 000 слов / Под ред. П. Пердикиса и Т. Пападопулоса. – М.: Культура и традиции, 1993.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 378.182(043)

Мойсеєнко Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-
ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Проблема адаптації студентів-першокурсників до умов навчально-виховного процесу має багато аспектів і це не випадково: від успішності процесу залежить професійна кар'єра, особистісний розвиток майбутнього фахівця. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризуються посиленням уваги до особистості студента, вимагає нові підходи й методи щодо підготовки фахівця – конкурентоздатного представника сучасного інформаційного суспільства. Такий процес обумовлений змінами у суспільному житті країни і підтверджується Законом України «Про вищу освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття).

Як свідчить практика, студент-першокурсник перебуває в стадії становлення життєвих пріоритетів і світогляду, ще несформованого уявлення про навчання в університеті, нечіткого бачення про обрану спеціальність. Дуже важливо, щоб студенти якомога швидше зрозуміли: чому вони обрали цю спеціальність і як вони будуть досягати своєї мети. Саме це розуміння буде спрямоване на формування ціннісної бази людини, допоможе усвідомлено підійти до свого навчання та формування потреби в самовдосконаленні.

Метою статті є висвітлити психолого-педагогічні умови, які супроводжують процес адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.

З перших днів перебування в університеті студент-першокурсник проходить процес адаптації до нових умов та вимог навчально-виховного процесу. Наскільки успішно пройде цей адаптаційний процес залежить подальша продуктивність і ефективність становлення особистості студента на шляху до професійної діяльності і його інтеграції із суспільством. Тому процес адаптації першокурсників є важливою і базовою ланкою навчально-виховної роботи в університеті.

Аналіз наукової літератури показав, що дослідженням різних аспектів соціальної та психологічної адаптації займалися: О.Г. Мороз, В.В. Васильєв, А.М. Висоцька, Т.І. Доцевич, Г.М. Ніщук, Т.І. Ольховецька, Я.О. Горошковський та ін. Адаптація студента-першокурсника до умов навчання у вищій школі – це соціально-психологічна проблема. Цей процес розглядають як результат пристосування людини до нової ситуації, використовуючи механізм поведінки свого попереднього розвитку та соціалізації або нові способи вирішення задач. Адаптація стає зумовленою зміною поведінки та механізмів взаємодії людини з оточуючою дійсністю і нового соціуму. Людина коригує свою поведінку, пізнає та оцінює нові умови та свої можливості діяти відповідно до них.

Характерні ознаки адаптаційного періоду мають індивідуальне виявлення, але успішне подолання психологічних бар'єрів цього процесу у студентів-першокурсників залежить від коректної системної роботи всіх підрозділів ВНЗ: деканатів, кафедр, викладачів, кураторів, органів студентського самоврядування. Вони покликані виконувати такі важливі функції як, вплив на формування у студентів індивідуально-адаптивного

механізму; створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності та її успішної адаптаційної діяльності.

Перш за все, адаптація й здатність до неї – це передумова майбутньої активної діяльності, необхідна умова її успіху без відчуття дискомфорту, напруженості та внутрішнього конфлікту особистості з професійним і соціальним оточенням.

Слід зазначити, що проблема оптимізації адаптаційного процесу першокурсника значною мірою вирішується на персональному рівні. Процес адаптації студентів першого курсу до умов навчання в університеті складний і тривалий. Перші місяці навчання студента не можуть привести до повного пристосування, а навпаки, загострити виникнення основних проблем фізіологічного і соціально-психологічного характеру.

У дослідженні М.В. Левченко зазначає, що адаптація поділяється на два напрямки: адаптація до нових педагогічних умов навчання у ВНЗ та соціально-психологічна адаптація до нового середовища. Перший напрямок пов'язаний з необхідністю організувати самостійне навчання, яке повністю відрізняється від шкільного. Проте, у студентів ще недостатньо сформовані такі риси особистості як готовність до навчання, здатність самостійно вчитися, володіння індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свій час для самостійної підготовки, відсутність навичок самоконтролю і самовиховання, розподілу часу на відпочинок, участь у суспільному житті, студентських колективах, входження до нового різноманітного колективу. Психологічна підготовленість першокурсників до нової соціальної діяльності, системи навчання у вищій школі підвищує їх пізнавальний інтерес до навчальних курсів, загальний рівень задоволеності обраною спеціальністю. Слід відмітити, що першокурсники, які в школі оволоділи навичками самостійної роботи не відчують значних труднощів та сприймають методи навчання в університеті, нові соціальні норми студентського життя.

Одним із важливих стимулів у процесі адаптації є організація творчої роботи студентів, що передбачає навчатися уважно слухати і конспектувати лекції, складати плани, самостійно працювати в бібліотеці з каталогами тощо.

Як правило, результат періоду адаптації у ВНЗ – це зіткнення з труднощами, який для багатьох студентів повторюється щорічно з новим поповненням першокурсників. Треба зазначити, щоб початкова позитивна мотивація не перейшла у пасивність та розпач.

До основних причин, які заважають, або ускладнюють входження до студентського життя першокурсники називають: перевантаження самостійними завданнями, на виконання яких відводиться обмаль часу; труднощі сприйняття та конспектування лекцій; стомлення; нерозуміння деяких наукових питань тощо. Викладачі визначають такі причини, які заважають та ускладнюють студентам процес адаптації: неорганізованість, відсутність навичок самостійної роботи з навчальною літературою, невпевненість у власних силах.

На процес адаптації першокурсників впливає низка факторів, з яких на наш погляд є цікаве дозвілля, вміння свідомо долати труднощі, задоволення навчанням та соціальним оточенням.

Необхідно пам'ятати, що в кожного з першокурсників строго індивідуальний бар'єр психологічної адаптації до зовнішніх впливів, який виражається в прагненні до досягнення рівноваги між психологічними і соціальними потребами. Психологічна невідповідність до нових соціальних умов негативно позначається на загальному самопочутті студентів перших курсів, послабляє їх увагу, пам'ять, волю.

Перехід до нової соціальної ролі та зміна звичайної шкільної обстановки вимагають певного часу до адаптації, навіть і тоді, якщо в університеті студент зустрічає дружельюбність, доброзичливість з боку викладачів і студентів. Це пов'язано з тим, що життя студента базується за іншими нормами. Саме в цих умовах необхідно будувати взаємовідносини з новими людьми, формувати новий образ свого «Я». А це створює визначену психологічну напруженість у студента. Стан внутрішньої напруженості є

надмірно емоційною подією, яка негативно впливає на навчання та процес професійного розвитку особистості. Як відмічають психологи, якщо психічна напруга продовжується тривалий час, то з ростом негативного досвіду може створюватись ситуація, коли студент не зможе продовжити навчання у ВНЗ. Це зумовлено із тим, що психологічна напруга позначається на протіканні психічних процесів, наслідком чого може бути відставання у навчанні, ускладнення взаємин в групі, небажання відвідувати заняття [2,с.21].

Казміренко В.П. відзначає, що студентська особистість зумовлюється у нову сферу зі своїми законами і вимогами. Цей процес – складна творча наполеглива й натхненна особистісна праця, спрямована на засвоєння засобів нового життя, а тому потребує зусиль і перевірки реальних можливостей особистості [1,с.76-78].

Зміст адаптаційного періоду полягає в тому, щоб зробити цей процес більш інтенсивним та плідним для студента-першокурсника, організація процесу адаптації покликана для розвитку інтересу до навчання, культури самостійної розумової праці. Мета адаптаційної роботи може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо зміст і організація цього процесу відбувається з урахування конкретних умов діяльності вищої школи, факультету, кафедри. Необхідно створювати умови, які забезпечують успішність адаптації студентів першого курсу до навчання у ВНЗ: творення середовища спілкування для молодих людей; організація творчого середовища для розкриття індивідуальних здібностей студентів; проведення навчальних занять, заснованих на рівноправності системи «викладач-студент»; створення особливої навчальної атмосфери в процесі проведення аудиторних занять; введення студентів першого курсу в творчу атмосферу студентського життя. При цьому дуже важлива психологічно-педагогічна допомога, підтримка куратора групи, етичне керівництво процесом адаптації студентів.

Досвід роботи кафедри педагогіки та психології дозволяє стверджувати, що систематична, спеціально організована робота викладачів, кураторів допоможе усунути труднощі адаптаційного періоду у студентів.

Література

1. Казміренко В.П. Програма дослідження соціальних чинників адаптації молоді людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії //Практична психологія та соціальна робота. - 2004.-№.6.- С.76-78.

2. Научитель Е.Д. Адаптация студента в вузе //Практична психологія та соціальна робота.-2001.- №7. - С.21.

УДК 378.147.388.6:159.9(043)

Вилюжанина Т. А., кандидат психологических наук

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ

Формирование компетентности студентов-психологов обусловлено качественными изменениями в содержании образования, внедрением новых технологий обучения, усилением коррекционной значимости учебных предметов. Стремительное обновление научной информации имеет ряд последствий. К их числу относится, например, быстрый моральный износ приобретенных знаний. Иначе говоря, для того, чтобы информация осмысленно «присваивалась» студентом как личное знание, она с самого начала должна быть содержательно связана с ситуациями ее будущего профессионального использования. Как писал С.Л.Рубинштейн: «Жизненно значимое познание психологии людей в их сложных, целостных проявлениях, в жизненно значимых их переживаниях и поступках постигается лишь из контекста их жизни и деятельности» [3,с.27]. Возникает вопрос и о соответствии форм организации учебной деятельности студента содержанию его будущей профессиональной деятельности. «Канонизация» форм организации обучения (основной такой формой в вузе, несмотря на быстро обновляющееся содержание

образования, остается лекция) не соответствует принципу единства содержания и формы, приводит к искусственному вкладыванию нового содержания в ставшие уже неадекватными старые формы [2].

Основной объем работы студента переносится на самостоятельное овладение учебным материалом. Но возникают объективные противоречия между возросшим объемом информации и недостаточным уровнем владения студентами способами самостоятельного познания, умением извлекать полезную информацию для профессиональной деятельности, ограниченным количеством часов учебного плана по дисциплине. Разрешение противоречия видится в строгом отборе содержания самостоятельной работы студентов (СРС), в разработке технологии ее оптимизации.

Эффективность самостоятельной работы студентов может быть существенно повышена, если обеспечить:

- *реализацию в процессе подготовки психологов принципов личностно-ориентированного обучения;

- *организацию учебных ситуаций, снимающих противоречие между учебными и профессиональными задачами;

- *использование личностного и профессионального роста самих студентов для формирования опыта решения учебных задач.

В процессе самостоятельной подготовки представляется возможность активного «преломления» полученных знаний через личностный опыт, систему ценностей, свойств личности самого студента. Одним из центральных факторов воздействия на студентов является система взаимодействий преподавателя со студентами. Модель взаимодействия должна реализовывать содержание личностно-ориентированного обучения, то есть представлять собой диаду студент – преподаватель = развивающаяся система [1]. Такая модель предполагает безусловное принятие студента, его право на индивидуальность, способствует формированию адекватной профессиональной позиции к клиенту. Однако преподаватель часто в большей мере воплощает в себе «предметника», а не организатора целостной ситуации в единстве учебных и профессиональных задач. Анализ причин выявленного факта может стать предметом отдельного рассмотрения на заседании кафедры и тем самым способствовать расширению познания в области условий развития профессионала.

Для руководства СРС используется определенный спектр психолого-педагогических воздействий. Первая группа стимулирующих воздействий связана с содержанием учебного материала: новизна знаний (новые факты, закономерности, способы познания, внепрограммный материал), обновление уже усвоенных знаний (выявление новых аспектов в освоенном материале, столкновение житейских понятий с системой научных терминов), подчеркивание возможностей практического приложения усваиваемых знаний. Вторую группу стимулов составляют воздействия, связанные с организацией и характером протекания учебной деятельности студентов. С этой целью практикуется проблемность в обучении (создание проблемных ситуаций, познавательных коллизий), приобщение студентов с первого курса к элементам исследовательской работы, организация творческих работ и т.д. Третья группа стимулов связана с особенностями отношений, складывающихся между участниками учебного процесса в вузе (организация различных форм обучения, элементы соревнования, система поощрения студентов).

Изучение и анализ уровня управления СРС определили также типичные недостатки в ее организации:

- формальное, декларативное планирование СРС, отсутствие четкой координации в планах;
- недостаточность научно-методических разработок;
- бессистемное и неглубокое осуществление контроля, незавершенность, отсутствие обобщенных материалов по его итогам, что обуславливает повторение из года в год одних и тех же недостатков.

Даже при наиболее оптимальном варианте организации СРС не всегда наблюдаются действительно высокие результаты. Существует определенное количество объективных и субъективных причин, затрудняющих реализацию планов по СРС. Вот некоторые из них:

1) недостаточность материальной базы для организации современного учебно-воспитательного процесса, оснащенного ТСО, необходимым компьютерным оборудованием с обучающими программами;

2) «массовый подход» и отсюда нивелировка личности студентов;

3) неготовность некоторой части преподавателей к принятию и внедрению новых форм организации СРС;

4) неготовность студентов к самостоятельной работе.

Именно неготовность студентов к самостоятельной работе не позволяет им полностью реализовать свой творческий потенциал, препятствует достижению высоких уровней учебной деятельности. Затруднения в самостоятельной работе усугубляются под влиянием учебных стрессов, фрустраций, которые возникают вследствие нарушения отношений с преподавателями или студентами, учебных перегрузок, неупорядоченного режима труда и отдыха и т.п. Частично некоторые из перечисленных проблем, не включая, конечно, материальные, можно решить или хотя бы смягчить.

Так, традиционные формы не способствуют повышению эффективности самостоятельной работы. Ответственность за это зачастую переносится на студентов, на их инертность и пассивность, нежелание работать. Среди преподавателей существует убежденность, что актуальность получаемых знаний ясна и понятна каждому, что только лень является причиной того, что студенты оказываются беспомощными в решении учебных проблем. Однако реальные отношения между студентами и учебными курсами более сложные, что требует отдельного исследования и дальнейшего анализа. Материалы этого анализа могут быть использованы с целью развития осознанности, рефлексивности позиции преподавателей и студентов.

Одним из перспективных путей повышения эффективности СРС выступает использование внутренних резервов учебных дисциплин. Методическое обеспечение должно позволять активно реализовывать обучающе-исследовательские технологии в СРС. На практике это выражается в четкой ориентации содержания методических материалов на стимуляцию поисковой активности студентов, выработку необходимой мотивации и развитие исследовательских умений.

Содержание учебных курсов по психологии предоставляет широкие возможности для моделирования проблемных ситуаций, конструирования задач различной сложности: *реконструктивных заданий* (конспектирование научно-методических материалов; самостоятельное знакомство с методиками психологического исследования и др.); *конструктивных заданий* (аннотирование научных статей, редактирование вопросов анкеты из журналов специализированного направления; составление психологического заключения по результатам исследования); *заданий поискового характера* (составление указателя литературных источников по темам; оформление мини-справочника тестовых методик; оформление словаря-справочника электронных адресов (Интернет) расположения материала по темам и др.).

При подготовке психологов все шире начинают применяться опорные конспекты лекций, структурно-логические схемы, видеоматериалы, сборники учебно-психологических задач и ситуаций, методические рекомендации по организации самостоятельной работы. Интенсивная СРС может организовываться и поддерживаться с помощью многофункциональных методических материалов. Подобные материалы включают в себя информационный, направляющий, контрольный, консультационный и другие блоки, что позволяет без непосредственного участия преподавателей усваивать отдельные разделы и темы учебного курса. Это, в свою очередь, требует принципиально нового уровня компьютерного оснащения, создания комплексов учебно-методических средств на магнитных носителях, расширения доступа к базе академических знаний.

Подобный арсенал позволит студентам творчески осмысливать изучаемые теорию и опыт, видоизменять их в соответствии с конкретными условиями, сравнивать различные точки зрения и подходы к решению той или иной проблемы, соотносить наблюдаемые психологические явления с теоретическими положениями, что будет способствовать применению психологических знаний в решении непосредственных жизненных и профессиональных проблем.

Литература

1. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С.12-13.
2. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект / За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: ВПОЛ, 2000. – 450 с.
3. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. – М.: Наука, 1997. – 191 с.

УДК159. 923: 37011. 32(045)

Крючкова Ю. В., асистент

ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ВНЗ В ЇХ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЯХ

Останніми роками зростає кількість практично орієнтованих досліджень з проблем духовності, сенсу життя людини й вершин його професійної діяльності, акме, як мети процесу самоактуалізації. Ідеї теорії самоактуалізації сьогодні широко розвиваються і застосовуються в гуманістичній і екзистенціальній психотерапії, акмеології, педагогіці, логопсихотерапії (А.А. Бодалев, Б.С. Братусь, Д. Бьюдженталь, Н.Л. Карпова, А.Н. Леонтьєв, Д.А. Леонтьєв А. Маслоу, Ю.Б. Некрасова, В.А. Петровський, К. Роджерс, В. Франкл, В.З. Чудновський та інші.).

Про самоактуалізацію як про процес самовдосконалення можна говорити на кожному віковому етапі розвитку людини. Самоактуалізація – процес нестатичний: довго накопичувані наполегливою працею кількісні зміни миттєво виявляють абсолютно нове особистісне досягнення, що характеризує себе в практиці життя як певна соціальна або професійна компетентність. Такого роду усвідомлення, доповнюється позитивними оцінками друзів, екзаменаторів, дорослих і інших людей з референтних груп, приносить пікові переживання, які повністю відображають стан щастя і внутрішньої гармонії. Тобто тільки людина, яка самоактуалізувалася, може відчувати гармонійність свого „Я”.

Таким чином **проблема** дослідження полягає в тому, що самоактуалізація як саморозвиток особистості невід’ємно пов’язана з визначенням людиною сенсу свого життя, виявленням особистісних домінант, які б стали підґрунтям її саморозвитку, спонукою до вдосконалення себе та оточуючої реальності буття.

Відповідно **метою** дослідження є виявлення основних взаємозв’язків сенсожиттєвих орієнтацій із розвитком самоактуалізації у студентів ВНЗ в період їх навчання у вищому навчальному закладі.

В ході даного дослідження ми висунули наступну **гіпотезу**: самоактуалізуюча потреба є невід’ємною частиною саморозвитку і становлення студентів під час їх навчання у ВНЗ, вона розвивається поступово залежно від формування певних сенсожиттєвих орієнтацій. Розвиваючись у відповідній динаміці, самоактуалізація виступає як ціль та одночасно і як результат особистісних сенсових домінант студентів.

Л.І. Антропова (1980), Н.Л. Кулік (1992) й К.Ч. Мухаметджанов (1992) розглядають самореалізацію особистості у філософському аспекті як джерело, що спонукає до пошуку сенсу життя та як чинник духовного зростання. Н.Л. Кулік, простежуючи філософське коріння проблеми самоактуалізації у вітчизняній культурі, приходять до висновку про те, що у філософії Нового часу вперше ця проблема була поставлена Г. Сковородою, який вважав можливим досягнення істинно людського щастя тільки в праці по покликанню,

праці, відповідній внутрішній натурі людини, його схильностям й даруванням. Н.Л. Кулік бачить в самореалізації реальний процес перетворення діяльностних характеристик людини, його сутнісних сил у спосіб людського буття, в «світ людини», у наочний світ людської культури. Творча самодіяльність людини в цьому аспекті виступає як спосіб самоздійснення особистості, як внутрішній зміст цієї діяльності і єдино гідний людини та суспільства спосіб буття.

Аналіз показує, що сенс життя — не просто певна ідея, мета, переконання. Це особливе психічне утворення, що має свій зміст і структуру. Звернемося в зв'язку з цим до етимології поняття «сенс». Воно має два значення: 1) суть, головне, основне в даному предметі, явищі; 2) особистісна значимість для людини цієї сутності [2]. Феномен сенсу життя включає обидва ці значення, причому суть, головне домінує над неголовним, другорядним. Але визначення сенсожиттєвої «домінанти» — лише один аспект процесу пошуку сенсу життя. Дуже важливо встановити, наскільки ця домінанта «продуктивна», якою мірою вона сприяє позитивному розвитку особистості. В зв'язку з цим доцільно мати на увазі адекватність сенсу життя як одну з основних його характеристик. Ми виділили дві ознаки адекватності сенсу життя:

1) «реалістичність» сенсу життя, тобто відповідність сенсу життю, з одного боку, існуючим, об'єктивним умовам, необхідним для його реалізації, з іншої — індивідуальним можливостям людини;

2) «конструктивність» сенсу життя, тобто ступінь його позитивного (або негативного) впливу на процес становлення особистості і успішність діяльності людини.

Оптимальний сенс життя – це такий рівень сформованості сенсожиттєвих орієнтацій, при якому людина набуває здатність в ході реалізації своєї «головної лінії життя» враховувати реалії сьогодення і одночасно — ставати над ситуацією, перетворювати обставини й власну поведінку.

Для проведення практичної частини дослідження ми обрали „Самоактуалізаційний тест” (САТ) та методику Д.А.Леонтьєва «Тест сенсожиттєвих орієнтацій» (СЖО). Дослідження проводилося на базі Маріупольського державного гуманітарного університету зі студентами-психологами IV-V курсів, загальною кількістю 50 осіб.

САТ виміряє самоактуалізацію по двох базових і ряду додаткових шкал. Така структура опитувальника була запропонована Э. Шостромом для РОІ і збережена в даному тесті. Базовими є шкали Компетентності в часі і Підтримки.

Шкала Компетентності (Те) в часі включає 17 пунктів. Високий бал по цій шкалі свідчить, по-перше, про здатність суб'єкта жити теперішнім часом, тобто пережити справжній момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальне слідство минулого або підготовку до майбутнього; по-друге, відчувати нерозривність минулого, теперішнього часу і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісно. Саме таке світовідчуження, психологічне сприйняття часу суб'єктом свідчить про високий рівень самоактуалізації особистості. Низький бал по шкалі означає орієнтацію людини лише на один з відрізків тимчасової шкали (минуле, теперішній час або майбутній) та дискретне сприйняття свого життєвого шляху.

Шкала підтримки (І) – найбільша шкала тесту (91 пункт) – виміряє ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від дії ззовні. Людина, яка має високий бал по цій шкалі, відносно незалежна в своїх вчинках, прагне керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками і принципами, що, проте, не означає ворожість до оточуючих і конфронтації з груповими нормами. Низький бал свідчить про високий ступінь залежності, конформності, несамостійності суб'єкта, зовнішньому.

Тест сенсожиттєвих орієнтацій включає поряд з загальними показником усвідомленості життя, також п'ять субшкал, відображаючих три конкретні сенсожиттєві орієнтації й два аспекти локусу контролю.

Перша субшкала - Цілі у житті. Бали за цією шкалою характеризують наявність або відсутність у житті цілей в майбутньому, які додають життю усвідомленості,

спрямованість й тимчасову перспективу. Низькі бали за цією шкалою навіть при загальному високому рівні усвідомленості життя будуть властиві людині, що живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не тільки цілеспрямовану людину, але і прожектера, плани якого не мають реальної опори у сьогоденні й не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію.

Друга субшкала вимірює процес життя або інтерес і емоційну насиченість життя. Зміст цієї шкали співпадає з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Цей показник говорить про те, чи сприймає випробовуваний сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений сенсом. Високі бали за цією шкалою і низькі по інших характеризують гедониста, що живе сьогоднішнім днем. Низькі бали за цією шкалою - ознака незадоволеності своїм життям в сьогоденні; при цьому, проте, їй можуть додавати повноцінний сенс згадуючи минуле або націленість в майбутнє.

Наступна шкала відображає результативність життя або задоволеність самореалізацією. Бали за цією шкалою дають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита його частина. Високі бали за цією шкалою й низькі по інших характеризують людину, яка поживає своє життя, у якого все у минулому, але минуле здатне додати сенс залишку життя. Низькі бали - незадоволеність прожитою частиною життя.

Локус Контролю-Я (Я - господар життя). Високі бали відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, із достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень про його сенс. Низькі бали - невіра в свої сили контролювати події власного життя.

Локус контролю-життя або керованість життям. При високих балах - переконання в тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно ухвалювати рішення та втілювати їх у життя. Низькі бали - фаталізм, переконаність в тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна, й безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Ми зробили кореляційний аналіз шкал методики СЖО з самоактуалізаційним тестом (САТ) із шкалами методики САТ були відмічені наступні значущі кореляції: з шкалами опори і пізнавальних потреб - всі шість показників позитивні, із шкалами компетентності в часі, самоповаги і уявлення про природу людини - все, окрім першої субшкали; з шкалою ціннісних орієнтацій - всі, окрім загального показника, і з шкалою спонтанності - третя, четверта і п'ята субшкали. З рештою шкал САТ значущих кореляцій виявлено не було.

Таким чином, можна зробити висновок, що самоактуалізація як вершина в ієрархії потреб людини, обумовлюючи саморозвиток особистості, відображається у певних сенсових усвідомленнях свого життя, які є спонукою до самовдосконалення, саморозвитку. Сенсожиттєві орієнтації пов'язані із розвитком самоактуалізації особистості студента ВНЗ, вони відображають позитивні або негативні зміни у саморозвитку особистості на шляху до її реалізації в майбутньому житті.

Література

1. Братусь Б.С. Аномалии личности. М.: Мысль, 1988.
2. Краткий психологический словарь / Под ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевского. М.: 1998.
3. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики. СПб.: Издат. группа «Евразия», 1997.

УДК 796.01

Лисецкая Е. Я., ассистент

ОРГАНИЗАЦИОННО - МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕЧЕБНОЙ ГИМНАСТИКИ

Нам думается, что здоровье — это естественное состояние организма, характеризующее его уравновешенность с окружающей средой, при отсутствии каких-либо болезненных изменений. Одна из важнейших задач — охрана здоровья народа. Особое внимание обращают на охрану здоровья подростков. Между тем существенного улучшения здоровья и физического развития подростков за последние годы не отмечается. Более того, у учащихся нередко наблюдаются увеличение заболеваемости рядом распространенных болезней и, что особенно важно, такие изменения реактивности, сопротивляемости организма, которые располагают к развитию болезни. Состояние здоровья человека, его сопротивляемость заболеваниям связаны с резервными возможностями организма, уровнем его защитных сил, определяющих устойчивость по отношению к неблагоприятным внешним влияниям. Идеи укрепления здоровья, борьбы за долголетие волновали умы выдающихся деятелей науки и культуры всех времен и народов. Извечны были вопросы — о том, как человеку преодолеть все неблагоприятные влияния окружающей среды на организм и сохранить хорошее здоровье, быть физически крепким, сильным и выносливым с тем, чтобы прожить долгую и творчески активную жизнь. Однако проблема физического воспитания подростков с отклонениями в состоянии здоровья продолжает оставаться весьма актуальной. Отставание в физическом развитии и функциональные отклонения в состоянии здоровья вследствие перенесенных заболеваний, недостаточный уровень физической подготовленности этого контингента учащихся предъявляют особые требования к организации занятий физическими упражнениями, создают необходимость поиска новых средств, форм и методов для повышения их эффективности.

Актуальность этого вопроса и определила цель нашей работы: обосновать программу по лечебной гимнастике. Для студентов Л. Г. с элементами творчества в реализации и определить ее эффективность. В последние годы широко внедряются разнообразные средства, способствующие интенсификации процесса восстановления, повышению общей и специальной работоспособности, более полной мобилизации функциональных резервов и более эффективной адаптации организма. Широкое распространение получили разнообразные педагогические, медико-биологические и психологические средства [1]. Центральное место в проблеме восстановления и поддержания здоровья отводится педагогическим факторам, предполагающим управление работоспособностью людей и восстановительными процессами посредством целесообразно организованной мышечной деятельности. Возможности педагогических факторов восстановления многообразны. Здесь следует отметить подбор, вариативность и особенности сочетания методов и средств в процессе построения программы тренировочных занятий.

Психологические методы и средства восстановления помогают быстро снизить нервно-психическую напряженность, восстановить затраченную нервную энергию, сформировать четкую установку довести до границ индивидуальных возможностей напряжение функциональных систем, участвующих в работе.

Медико-биологические средства способствуют повышению резистентности организма к нагрузкам, более быстрому снятию острых форм общего и местного утомления, эффективному восполнению энергетических ресурсов, ускорению адаптационных процессов, повышению устойчивости к специфическим и неспецифическим стрессовым влияниям.

Лечебная гимнастика — разновидность прикладной гимнастики, лечебный метод применения физических упражнений для более быстрого и полноценного восстановления здоровья больного человека, его трудоспособности, а также развития физических качеств:

быстроты, силы, выносливости, координации движений и др., необходимых в условиях общественно-трудовой деятельности.

Специально подобранные гимнастические упражнения (на основе диагноза врача) успешно применяются для восстановления двигательных функций после различных повреждений.

Проведенный аналитический обзор научно-методической литературы показал, что в настоящее время разработаны теоретические методические основы физического воспитания со студентами отнесенными по состоянию здоровья к специальной медицинской группе и общие положения воспитания мотивационно-ценностного отношения основной массы студентов к физической культуре.

Структурными компонентами лечебной гимнастике выступают мотивационные ценности, отражающие эмоциональное отношение к физической культуре, сформированную потребность к ней, систему знаний интересов мотивов и убеждений, нацеленность ее на здоровый образ жизни.

«Гимнастика, физические упражнения, ходьба должны прочно войти в повседневный быт каждого, кто хочет сохранить работоспособность, здоровье, полноценную и радостную жизнь». Древнее изречение Гиппократ в наш век проникновения во все сферы деятельности научно-технического прогресса становится в высшей степени значимы. Малоподвижный образ жизни делает организм человека беззащитным при развитии различных заболеваний [3]. Особенно тревожно обстоит с этим дело у наших детей. Например, ожирением страдает каждый десятый ребёнок. Для того, чтобы дети росли здоровыми необходимо правильное физическое воспитание, а также соблюдение здорового образа жизни. Было проведено приобщение учащихся к физической культуре, к здоровому образу жизни, а также подготовка учащихся к жизни и к выполнению социальных функций. Разработаны программы, комплексы упражнений необходимые для физического воспитания учащихся, а также методы, направленные на формирование З. О. Ж.[2] Вполне естественно, что учащиеся утомляются во время учебной работы. Это объясняется однообразием работы, которое ведет к снижению внимания их работоспособности. Для того, чтобы этого не происходило преподаватели должны проводить занятия, направленные на формирование физического воспитания. Кроме этого студентам должны прививать основные концепции З.О. Ж. Учащимся объяснялось, что выполнение физических упражнений позволит укрепить здоровье, улучшить физическое развитие и подготовленность, только если они будут соблюдать некоторые важные методические правила(системность, постепенность, индивидуальность)[4].В работе рассмотрена профилактика основных инфекционных заболеваний, профилактика и коррекция заболеваний опорно-двигательного аппарата и др. Как показывают исследования отечественных и зарубежных авторов, одним из мощных средств профилактики и укрепления здоровья организма- являются занятия массовыми видами спорта, физической культурой в различных ее формах и сочетаниях, в том числе лечебная гимнастика, которые не требуют больших материальных затрат, но при правильной методике проведения занятий дают человеку здоровье, а, следовательно, уверенность и оптимизм в достижении поставленных им в жизни целей.

Литература

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания Л.: 2000.
2. Волков В. Л. Основы профессионально-прикладной физической подготовки студенткой молодежи В.Л Волков – К. Знания Украины, 2004. -84с.
3. Куколевский Г. М. Здоровье и физическая культура. М.: Медицина , 1999.
4. Матвеев Л.П. , Новиков А.Д. Теория и методика физического воспитания. М.: Физкультура и спорт, 1999.

УДК 613.71:[372.8:396](043)

Міронов А. О., старший викладач;

Федотенко С. І., старший викладач;

Симоненко Л. І., старший викладач

АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ХВОРОБ ЗА НОЗОЛОГІЯМИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП ТА ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В МДГУ

Актуальність. З кожним роком фізично здорових людей стає дедалі менше. Недостатня рухова активність та гіподинамія, забруднення довкілля промислових регіонів, незбалансованість харчування, дефіцит мікроелементів та вітамінів, травматизм, шкідливі звички, недостатній рівень сформованості навичок безпеки життєдіяльності призводить до швидкого зростання захворюваності [1].

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людей в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності [2]. Це здійснюється шляхом розвитку валеологічної освіти, практичним застосуванням методів та засобів фізичного виховання, повноцінного медичного обслуговування, оптимізації режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Студентам необхідно не лише знання, а й життєві навички, що допомагають досягати мети, зберігати та поліпшувати здоров'я. Кволе самопочуття, слабкий функціональний стан, посилені деякими вадами і недоліками опорно-рухового апарату заважають значній частині студентів добре вчитись та займатися фізичною культурою та спортом [3].

Метою дослідження є моніторинг захворювань за нозологіями студентів 1-4 курсів денної форми навчання Маріупольського державного гуманітарного університету, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп (СМГ), або звільнені від практичних занять з фізичного виховання.

Завдання. 1. Виявити засобами математичної статистики кількість тих чи інших захворювань у відсотках до загальної кількості студентів МДГУ, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп або звільнені від практичних занять з фізичного виховання протягом двох останніх років навчання.

2. Провести розрахунок з приводу того, які саме захворювання за нозологіями домінують та призводять до значного погіршення здоров'я студентської молоді.

Об'єктом дослідження стали студенти 1-4 курсів денної форми навчання усіх спеціальностей МДГУ 2008 – 2009 та 2009 – 2010 років навчання, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп або звільнені від практичних занять з фізичного виховання.

За результатами дослідження загальна кількість студентів, які за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп або звільнені від практичних занять з фізичного виховання склала: за 2008 – 2009 навчальний рік – 159; за 2009 – 2010 – 178. Це в середньому 7,3% від загальної кількості студентів МДГУ з незначним зростанням в останній рік (7,4% - 2009 -2010 н.р. проти 7,2% в 2008 – 2009 н.р.)

Найбільш поширеним захворюванням у студентів МДГУ є вегето-судинна дистонія (ВСД) - 38%. Судинні захворювання головного мозку є однією з найважливіших проблем сучасної неврології, традиційної та нетрадиційної медицини, лікувальної фізичної

культури. Раніше ця хвороба називалася "вегетативний невроз". У західній літературі вона фігурує як психовегетативний синдром. Існує також багато синонімів ВСД, які ймовірно відображають її різні форми. І подеколи кожен синонім розглядається лікарями окремо, як окрема хвороба. Це і нейроциркуляторна дистонія, і вегетативна дистонія, і вегетоневроз. Встановлено, що попри різноманітні прояви існує низка спільних діагностичних ознак, які вказують на центральну мозкову, тобто регуляторну природу розладів. А саме – дисфункція глибокої зони головного мозку, яка називається лімбіко-ретикулярний комплекс (такий собі свого роду суперкомп'ютер). ВСД належить до тих хвороб, які можна встановити тільки за їх симптомами. Тобто при ВСД нема структурних змін у мозку, та й інші методи дослідження не вказують на суттєві зміни в організмі [4]. Але людина почуває себе зле. Дослідження показали, що при ВСД порушується тонкий баланс між найважливішими відділами вегетативної нервової системи: симпатичним і парасимпатичним. Тому всі симптоми хвороби базуються на дисбалансі внутрішніх фізіологічних, біохімічних процесів [4]. ВСД – це сукупність симптомів, тому лікування повинне бути комплексне. Базова терапія включає загальнооздоровчі заходи для усунення перевтоми, безсоння і стресів. Тобто це - оптимальна рухова активність: легке фізичне навантаження, лікувальна гімнастика. Потрібно більше рухатися. Без цього інші лікувальні заходи будуть мати слабкий ефект [5].

Значну частину захворювань у студентської молоді МДГУ складає: порушення опорно-рухового апарату – 31%, захворювання серцево-судинної системи – 19%, вади зору – 14%, посттравматичні захворювання – 9%, захворювання травлення – 7%, захворювання нирок – 7%, захворювання дихальної системи – 7%, вади обміну речовин – 7%, та інші – 5%. Слід зазначити, що значна кількість студентів, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи мають декілька захворювань (ВСД та порушення опорно-рухового апарату, серцево-судинні захворювання, вади зору). Розбіжності у відсотках серед вищезазначених захворювань за роками навчання є несуттєвими в межах статистичної похибки (рис.1).

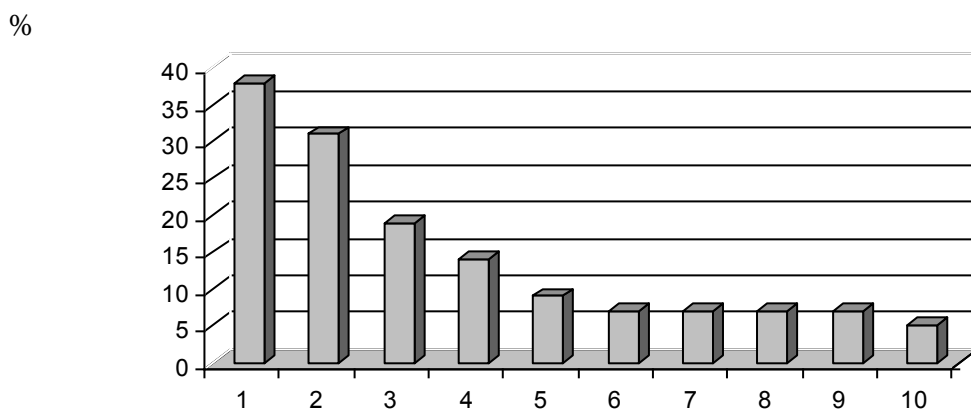

Рис.1. Розподіл захворювань за нозологіями у студентів, які за станом здоров'я віднесені до СМГ та звільнені від практичних занять з фізичного виховання (ВСД(1) - 38%, порушення опорно-рухового апарату(2) – 31%, захворювання серцево-судинної системи(3) – 19%, вади зору(4) – 14%, пост травматичні захворювання(5) – 9%, захворювання травлення(6) – 7%, захворювання нирок(7) – 7%, захворювання дихальної системи(8) – 7%, вади обміну речовин(9) – 7%, та інші(10) – 5%).

Висновки. Екологічне забруднення, економічні негаразди, погана спадковість та інше є причинами виникнення захворювань, які призводять до зниження рівня здоров'я у молоді [6]. Ці причини неможливо вирішити в межах навчальних закладів – загальноосвітніх шкіл, вузів. Однак, маючи уявлення, які саме захворювання домінують серед студентів, з'являється можливість впроваджувати в практичні заняття з фізичного виховання різноманітні комплекси лікувальної гімнастики відповідної спрямованості.

Застосування фізичних вправ лікувальної гімнастики в дитячих садках, загальноосвітніх школах, училищах, вузах позитивно вплине на рівень здоров'я учнівської молоді.

Література

1. Амосов М. М. Роздуми про здоров'я. – Київ, 1999. – 167 с.
2. Вихляєв Ю. М. Корекція функціонального стану студентів технічними засобами. – Київ, 2006. – 308 с.
3. Бенідіктова Л. Лікувальна фізкультура в школі. – Київ: Шкільний світ, 2006. – 128 с.
4. Епифаном В. А. Лечебная физкультура и спортивная медицина: Учебник для студентов медицинских вузов. Москва: Медицина, 1999. – 304 с.
5. Булатова М., Литвин О. Здоров'я і фізична підготовленість населення України // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004.- №1.- 3-9.
6. Горашук В. П. Культура здоров'я новий сучасний напрям формування здорового покоління // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник. – Київ, 2006. – Випуск 48. – С. 184 - 189.

УДК 159.954+37.036(043)

Мойсеєнко Е. Є., аспірант

ФЕНОМЕН КРЕАТИВНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Продуктивність діяльності в будь-якій сфері праці визначається креативністю, здатністю особистості створювати нові знання, нові способи розв'язання професійних проблем, умінням вчасно відмовитися від сформованих трафаретів, штампів і застарілих схем. Феномен креативності є однією з найважливіших та складних проблем сучасної психолого-педагогічної науки. Проблема креативності набуває надзвичайної ваги з огляду на те, що гуманітарна підготовка майбутніх фахівців, як інтелектуальної еліти суспільства, передбачає формування креативної особистості, спроможної до виконання соціальних і економічних завдань сьогодення.

Дослідження креативності як характеристики особистості привертало увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Креативний процес, креативна особистість досліджувались в працях Дж.Гілфорда, В.Сміта, К.Тейлора, Е.Торренса; рефлексивна креативність вивчалася В.Пятрулісом. Про спроможність використання асоціативного мислення як частини креативного процесу наголошували Л.Занков, З.Калмикова, Н.Менчинська; сенситивні періоди розвитку креативності визначили В.Дружинін, О.Матюшкін, М.Певзнер; складові частини креативного процесу розглядали Р.Джонс, П.Ленглі, С.Медник, Я.Пономарьов та ін.. Роль особистісних і професійних якостей у формуванні креативності як показника професіоналізму з'ясовували А.Буршлинський, Л.Мітіна, Л.Рожина, А.Садикова та ін.

У роботах Ю.Бабанського, В.Кан-Каліка, А.Маркової, С.Сисоевої розкривається специфіка майстерності і творчості майбутніх фахівців. Види креативної діяльності, процеси творчості й креативності досліджуються у роботах Л.Єрмолаєвої-Томіної, В.Клименка, П.Кравчука, О.Лука, А.Сологуба, О.Тихомирова, С.Устименко, В.Фрицюк. У публікаціях Л.Божович, Л.Виготського, О.Ігнатович, Г.Костюка, О.Леонтьєва, В.Рибалки розглядаються можливості проблемного підходу, творчості в навчанні й розробці змісту гуманітарної підготовки майбутніх фахівців, дидактичних технологій, методичного забезпечення.

Положення педагогіки і психології, що розкривають співвідношення нормативного і креативного в діяльності майбутнього фахівця (Н.Вишнякова, М.Кухарев, О.Савенков, А.Садикова), теоретичні положення про закономірності формування особистості, креативного підходу до освітнього процесу, забезпечення якості навчальної діяльності

(А.Бойко, В.Сластьонін, Л.Кондрашова, І.Ладанов, О.Оберемок, Р.Хмелюк) є основою для пошуків розв'язання досліджуваної проблеми.

Досліджуючи природу творчості, вчені запропонували називати здібність, відповідну творчій діяльності, креативністю. У педагогіці під креативністю розуміють такі різноманітні здібності, як винахідливість, оригінальність фантазію, інтуїцію, здатність до вирішення проблем і т.п. Акцентуючи процес творчої діяльності, В.М.Козленко дає наступне визначення креативності: креативність – пошуково-перетворююче ставлення особистості до самої себе, яке виявляється в пошуково-перетворювальній активності [1].

Я. Пономарьов звертає увагу на два чинники, що інколи пов'язуються з креативністю: мотиваційна напруженість (формально-динамічна сторона мотивації) – інтенсивна пошукова активність, інтелектуальна активність, що впливає на перехід від однієї стадії творчого процесу до іншої в ході розв'язання творчого завдання; сенситивність – висока чутливість до інтуїтивних та побічних утворень, від чого залежить ефективність інтуїтивного рішення, утримання та здійснення побічних продуктів. Основа успіху в ситуації вирішення творчих завдань – високорозвинена здатність здійснювати певні маніпуляції з поняттями, образами, ідеями у свідомості, де найголовнішим компонентом психологічного механізму поведінки людини є високий розвиток внутрішнього плану дій особистості. Я. Пономарьов поділяє здібності на загальні та окремі (спеціальні) і відзначає, що загальні здібності пов'язані зі здатністю людини діяти «У внутрішньому плані». Для всіх здібностей великого значення набуває рівень інтелектуально-мотиваційного розвитку особистості. Лише людина з розвинутою загальною здібністю здатна на високу творчу діяльність. Продукт творчості постає як побічний результат мислення, спрямованого на вирішення проблемних ситуацій чи завдань. Креативна особистість, якщо порівнювати її з рекреативними особистостями, володіє вищою мотиваційною напруженістю і сенситивністю та чутливістю до побічних продуктів власної пізнавальної активності.

Завершене уявлення про підхід Пономарьова до явища креативності можна скласти на підставі його пильної уваги до двох утворень, тісно пов'язаних із тим сенсом, який інколи вкладають у поняття «креативність». Сюди належать мотиваційна напруженість, тобто формально-динамічна сторона мотивації – інтенсивність пошукової доміанти, інтелектуальної ініціативи, від вираженості якої істотно залежить перехід від першої фази творчого процесу до другої в умовах творчого завдання. По-друге, сенситивність, підвищена чутливість до субдомінантних (інтуїтивних, побічних) утворень від міри вираженості якої суттєво залежать, приміром, успіх інтуїтивного рішення, успіх фіксації та реалізації побічних продуктів».

Отже, за Пономарьовим, творчий продукт виникає як побічний результат мислення, спрямованого на розв'язання тих чи інших проблемних ситуацій або завдань а креативний індивід характеризується мотиваційною напруженістю у формі яскраво вираженої пошукової доміанти високої інтенсивності та специфічною сенситивністю, підвищеною чутливістю до побічних продуктів своєї пізнавальної активності [2].

О.Яковлева вивчає креативність як властивість особистості. Вона, зокрема, відзначає, що креативність – це не певний набір особистісних рис, а реалізація людиною власної індивідуальності. Тому творчий процес і є проявом цієї індивідуальності. Характеристики креативності процесуальні, оскільки не передбачають наявності матеріального чи ідеального продукту. Креативність розкривається в процесі суб'єкт – суб'єктної взаємодії і завжди адресується іншій людині. Отже, креативність – це презентація своєї індивідуальності іншому.

Креативність є основою, але не єдиною здібністю, що забезпечує ефективну освітню діяльність. Оскільки у результаті творчості й опосередкованої діяльності у студента неодмінно відбувається процес пізнання, то разом з креативною діяльністю здійснюється когнітивна. Для того, щоб креативні та когнітивні процеси мали загальну структурну основу та виражалися в загальноосвітніх результатах студента, необхідна

організаційно-методологічна діяльність, здійснювана а базі його відповідних здібностей. До оргдіяльних здібностей такі якості, яке цілеспрямованість, самовизначення, рефлексія та ін. [2].

В Україні активне й продуктивне вивчення феномена креативності пов'язується з іменами відомих психологів, як В.Моляко, М.Холодної.

В.Моляко досліджує формування, становлення і розвиток творчої обдарованості в технічній діяльності. На його думку, здібності належить розглядати у зв'язку з творчим потенціалом людини. Творча обдарованість є статичною підсистемою, а вміння та навички-це динамічні показники, що формуються на основі обдарованості. Обдарованість регулює і стимулює творчу діяльність, сприяє вирішенню особистістю проблем, пов'язаних з пристосуванням до ситуації, інших людей та до себе самої. Обдарованість завжди пов'язана з творчістю. Якщо ж людина володіє високими творчими здібностями, то її діяльність більш оригінальна.

Праці М.Холодної присвячені вивченню інтелектуальної обдарованості у зв'язку з обдарованістю творчою. На основі систематизації основних підходів до вивчення питання вона розрізняє терміни «обдарованість», «творчість» і «креативність».

Креативність – це природна властивість особистості, яка існує від початку життя людини; це найвища форма активності особистості. Креативність – це активність, що втілюється в продуктах творчості. Завдяки їй людина виражає себе, свій внутрішній світ, змінюючи його. Вона творить не тільки зовнішній світ, але й свій власний.

В.Дружинін вважає, що креативність – це властивість, яка актуалізується лише тоді, коли дозволяє середовище. Формування креативності залежить від певних умов, зокрема, від того, що існує: зразка регламентованої поведінки, позитивного зразка творчої поведінки, умов для наслідування творчої поведінки, позитивного зразка творчої поведінки, умов для наслідування творчої поведінки, соціального підкріплення творчої поведінки.

Інша важлива проблема психології креативності – проблема співвіднесення креативності з іншими типами обдарованості, які виділяються останнім часом: інтелектуально-когнітивним та мотиваційно-особистісним, зокрема, в контексті нової концептуальної моделі структури загальної обдарованості, її «інтегрованої» структури.

Однак явище креативності заслуговує не лише на те, щоб його виявляли чи навіть вимірювати, але й на те, щоб прагнути активно сприяти нарощуванню його вираженості у відповідних осіб. У прикладному аспекті проблема визначення та розробки оптимальних методів активного сприяння розвитку креативності в креативних індивідів – це найважливіша проблема сучасної психології творчої обдарованості, зокрема, її практичного відгалуження–психології розвитку креативності.

Література

1. Козленко В.Н. Психологические особенности креативности в старшем школьном розросте и её влияние на статус старшеклассника в учебной группе: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Московский пед. ин-т им. В.И.Ленина. – М., 1983. – 18с.

2. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1999. – 236с.

3. Хуторской А.В, Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. - 416с.

УДК 159.98:669.1.013.007(043)

Пучина О. В., асистент

НАПРЯМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З УПРАВЛІНСЬКИМ ПЕРСОНАЛОМ НА МЕТАЛУРГІЙНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Металургійна галузь – це безперервне виробництво сортаменту продукції у складних, небезпечних та шкідливих умовах. До специфічних умов професійної діяльності

на металургійному підприємстві відносяться забрудненість повітря робочих приміщень і зовнішньої атмосфери; фізико-хімічні властивості сировини, отруйні пари, токсичний промисловий пилю; ризик виникнення аварійної ситуації; шкідливий виробничий фактор – фактор середовища та (або) технологічного процесу, вплив якого може викликати професійні захворювання, тимчасову або стійку втрату працездатності. Від цього залежать і специфічні організаційні аспекти професійної діяльності всіх працівників металургійного підприємства і управлінського персоналу зокрема, а саме: жорстка ієрархія та підпорядкованість, дотримання посадових інструкцій, вимог техніки безпеки тощо.

Управлінський персонал на металургійному підприємстві виступає як координатор діяльності всіх структурних підрозділів, отже він має взаємодіяти на всіх рівнях виробництва:

- на рівні виконавців (безпосередньо на робочих місцях, біля станків, виробничого обладнання, доменних печей тощо);
- на рівні управлінського персоналу середньої ланки (скоординована дія начальників цехів, їх заступників, начальників змін, майстрів всього підприємства);
- на рівні вищого керівницького складу та підприємства в цілому (всі розпорядження, інструкції, накази тощо мають бути оперативно виконані на місцях).

Отже, управлінський персонал металургійного підприємства є тією ланкою виробництва, яка забезпечує надійність, оперативність, безперервність та безпеку виробничого процесу. Ефективність управлінської діяльності можлива за умов узгодженості та координації роботи управлінського персоналу за вертикальним та горизонтальним рівнями.

На основі проведеного аналізу ми можемо стверджувати, що управлінець металургійного підприємства виступає одночасно як індивідуальний, так і груповий суб'єкт праці. Слід зазначити, що управлінський персонал металургійного підприємства у повсякденній роботі взаємодіє у системах «людина – техніка», «людина – технологія», «людина – інформація», «людина – людина». Отже, робота психолога на металургійному підприємстві спрямована, перш за все, на людину, на психологічне забезпечення людини у процесі виробництва, управління. Визначено, що професійна діяльність управлінського персоналу на металургійному підприємстві – як індивідуальна так і колективна праця окремих особистостей, окремих людей. Тому професійно важливі якості управлінського персоналу металургійного підприємства можуть бути розвинені при організації та впровадженні групових форм навчання. У зв'язку з цим є доцільним застосування тренінгових занять з управлінським персоналом металургійного підприємства.

Психологічна специфіка управлінської діяльності на металургійному підприємстві полягає в тому, що головним завданням управління є забезпечення найраціональнішого функціонування всієї системи, оптимальне з погляду соціальних та психологічних потреб залучення працівників до діяльності шляхом актуалізації їх внутрішньої мотивації (за власною ініціативою, бажанням, волею і вмінням розв'язувати завдання підприємства), підвищення відповідальності за результат виконуваної роботи, регулювання їхніх дій, експертно-консультативної та комунікативної роботи з персоналом. Керівник у структурі управлінської діяльності повинен бути наділений вищою внутрішньою мотивацією, високою відповідальністю, налаштованістю на зворотний зв'язок, умінням подати себе і свою організацію, прогностичним мисленням тощо. Психологічна природа управлінської діяльності полягає і в тому, що керувати людьми в процесі виробництва на металургійному підприємстві набагато складніше, ніж фізичними об'єктами, адже реакції людини на зауваження чи вимогу керівника, її мотиви, емоції надзвичайно різноманітні. Машина набагато легше піддається командам. Інколи людина може вдавати, що працює, а насправді всіляко ухилятися від роботи, що призводить до невиправданих простоїв, браку продукції тощо. Тому суб'єкт управління має чітко передбачувати поведінку і реакції своїх підлеглих, оцінювати їх за поведінкою, а не на підставі емоційного ставлення до

них.

Для оптимізації процесу прийняття управлінських рішень сьогодні є необхідність залучати бізнес-тренерів і психологів, тобто фахівців, які здатні навчити управлінський персонал металургійного підприємства ефективно та оперативно працювати з людьми, тобто в системі «людина – людина».

Здійснення психологічного супроводу, проведення профілактичної та оптимізаційної роботи не передбачають зміни структури професійної діяльності управлінського персоналу, а здійснення психологічного впливу з метою забезпечення якості професійного становлення управлінського персоналу металургійного підприємства може бути реалізовано наступним чином. В першу чергу необхідно забезпечити раціоналізацію процесу праці з точки зору складання оптимальних алгоритмів професійної діяльності, нормалізацію параметрів умов праці, усунути дію шкідливого впливу факторів фізичної природи, нормалізація яких забезпечується створенням системи життєзабезпечення діяльності спеціалістів-металургів та управлінського персоналу структурних підрозділів металургійного підприємства. Хоча ці заходи не повною мірою належать до роботи психолога на металургійному підприємстві, вирішення їх значно сприяє вдосконаленню умов праці, що в свою чергу підвищує якість та ефективність виконання професійних обов'язків всіма членами трудового колективу. Слід також зазначити, що на металургійному виробництві необхідно вдосконалити чіткий розпорядок дня, чітку організацію діяльності управлінського персоналу структурних підрозділів металургійного підприємства, комплектування змін та суворе дотримання встановленої послідовності змін, оскільки все це створює умови для оптимального пристосування людини до діяльності в першу чергу з точки зору психофізіологічних можливостей індивіда. Розв'язання зазначених задач необхідно вирішувати в контексті психологічного забезпечення діяльності, що включає в себе професійно-психологічний відбір, розподіл службових функцій, використання психологічних методів навчання та тренування, спрямованих на розвиток саме тих професійно важливих якостей, які необхідні для ефективної професійної діяльності персоналу металургійного підприємства.

Наведені пропозиції не вичерпують всіх можливостей роботи психолога. Одним із таких моментів, що ґрунтується на поглибленому вивченні психологічного змісту праці, є покращання професійної підготовки фахівців з метою формування необхідних професійно важливих навичок. В процесі професійної підготовки можливе цілеспрямоване формування таких вмінь як раціональний розподіл завдань впродовж зміни, прийняття та тривале утримання оптимальної робочої ситуації, моделювання реальної діяльності в різних ситуаціях, вироблення індивідуальних прийомів профілактики втоми тощо, які є досить важливими в системі праці управлінського персоналу металургійного підприємства. Успішне вирішення зазначених завдань значною мірою буде залежати від професійної компетентності відповідних посадових осіб.

Для реалізації цілей підприємства необхідно підвищити навички управлінського персоналу стосовно вміння працювати в системі «людина – людина». Найбільш доцільним в такій ситуації є використання тренінгової програми психологічного супроводу управлінського персоналу металургійного підприємства, яка спрямована на виявлення, створення, розвиток та корекцію доцільних людських ресурсів і професійного потенціалу управлінців металургійного підприємства. Розроблену та застосовану тренінгову програму психологічного супроводу управлінського персоналу металургійного підприємства рекомендовано використовувати з метою забезпечення якості професійного становлення керівників підрозділів металургійного підприємства.

Література

1. Балашов М. М. Специфика подготовки психологов к профессиональной деятельности в различных социально-производственных средах / М. М. Балашов, М. И. Лукьянова // Вопросы психологии. – 1998. - № 2. – С. 12-19.

2. Давыдов В. В. К проблеме совершенствования методов подготовки руководителей / В. В. Давыдов, В. С. Лазарев, С. Д. Неверкович // Психологический журнал. – 1989. – № 1. – С. 32–41.

3. Иванова Е. В. Тренинг управления изменениями в организации / Е. В. Иванова. – СПб. : Речь, 2007. – 297 с.

4. Психология труда : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности 031000 «Педагогика и психология» / [А.В. Карпов и др.] ; под ред. проф. А.В. Карпова. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 350с. – (Учебник для вузов).

5. Пучина О.В. Психологічний аналіз діяльності управлінського персоналу на металургійному підприємстві / О.В. Пучина // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: Екологічна психологія / За ред. академіка Максименка С.Д. – Т.7 – Вип. 20. – Ч. 2 – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2009. – 316с. – С.124-128.

6. Шевяков О.В. Професійне становлення особистості фахівця-оператора в умовах металургійного виробництва / О.В. Шевяков // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: Екологічна психологія. Психологія освітнього простору. – К., 2008. – Т. 7. – Вип. 17. – С. 224-228.

УДК 159.923.2- 053.5

Терпан В. В., асистент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ Я-КОНЦЕПЦІЇ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Проблема розвитку Я-концепції є актуальною як у теоретичному, так і у прикладному аспектах. Становлення самосвідомості, яке починається ще в дошкільному дитинстві, впливає на все подальше життя особистості.

Як закордонні, так і вітчизняні психологи сенситивним для розвитку Я-концепції вважають підлітковий вік [4]. Аналіз літератури свідчить, що дослідженню самосвідомості у підлітковому віці присвячена велика кількість робіт (Е.Еріксон, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, Л.І.Божович, І.С.Кон, М.Й.Боришевський та ін.), але в багатьох з них проблема становлення Я-концепції практично не пов'язується зі специфікою розвитку дитини в попередньому віковому періоді – молодшому шкільному віці [5].

Водночас порівняльний аналіз психологічних досліджень (Р.Бернс, А.О.Реан, Б.Г.Ананьєв, А.Е.Соловйова) дозволяє зробити висновки, що формування Я-концепції починається набагато раніше і спирається на особистісні надбання дитини в молодшому шкільному віці [1;2;3]. Отже, необхідне поглиблене комплексне вивчення формування та розвитку основ Я-концепції в молодшому шкільному віці.

Традиційно Я-концепція визначається як узагальнене уявлення людини про себе, система її настанов відносно власної особистості. За визначенням Р.Бернса в структурі Я-концепції виділяють образ Я, самооцінку і потенційну реакцію поведінки [2].

З метою створення загальної картини сформованості Я-концепції молодших школярів у нашому дослідженні було розглянуто інтегральний показник Я-концепції на основі наступних показників:

- рівень сформованості Я-образу;
- ступінь обґрунтованості й адекватності самооцінки;
- рівень життєвої активності особистості.

Виходячи з даних, отриманих за кожним показником, робився висновок про рівень розвитку Я-концепції кожної дитини.

В експерименті представлені результати лонгitudного дослідження психічного розвитку 149 учнів четвертих класів загальноосвітньої школи № 27 м. Маріуполя.

Дослідження психологічного розвитку учнів проводилося протягом чотирьох років (2003 - 2007рр.), починаючи з вступу дітей до школи.

Результати аналізу загального рівня сформованості Я-образу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл молодших школярів за рівнем сформованості Я-образу (%)

клас	рівень сформованості Я-образу		
	низький	середній	високий
2-й	21	54	25
3-й	15	53	32
4-й	6	64	30

Про особливості розвитку самооцінки (другого компоненту Я-концепції) можна судити на основі сполучення якісних і кількісних характеристик її складових: когнітивної (комплексу переконань про себе) та афективної (емоційного ставлення до даного комплексу переконань).

Таблиця 2

Розподіл молодших школярів за рівнем самооцінки та самосприйняття (%)

клас	Рівень самооцінки		
	низький	середній	високий
2-й	7	25	68
3-й	4	54	42
4-й	6	67	27

В якості показника поведінкової складової Я-концепції ми розглядали активність учнів за основними видами діяльності. Для подальшого аналізу результатів вираховувалось середнє значення активності учнів за основними видами діяльності.

Таблиця 3

Розподіл учнів других - четвертих класів за рівнем життєвої активності (%)

клас	рівень загальної активності			
	пасивність	низький рівень	середній рівень	високий рівень
2-й	0	20	40	40
3-й	0	19	52	29
4-й	0	12	64	24

Узагальнюючи отримані результати, на основі інтеграції виділених оцінних критеріїв були виділені три рівні розвитку Я-концепції дітей молодшого шкільного віку в напрямку від нижчого до вищого.

Таблиця 4

Розподіл молодших школярів за рівнем розвитку Я-концепції (%)

класи	низький	середній	високий
2-й	11	71	18

3-й	5	77	18
4-й	5	64	31

Як бачимо з таблиці 4, в більшості учнів молодших класів середній рівень розвитку Я-концепції. У другому класі 71% учнів мають середній рівень розвитку Я-концепції, у третьому – 77%, у четвертому – 64%. Високий рівень розвитку Я-концепції мають 18% учнів другого та третього класів, в четвертому класі їх кількість зростає до 31%. Кількість учнів, що мають низький рівень розвитку Я-концепції найбільша в учнів другого класу (11%), в третьому та четвертому класі вона знижується до 5%.

Література

1. Ананьев Б.Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека // Избр. психол. тр.: В 2 т. - М., 1980.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. - М., 1986.
3. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції. - Тернопіль: Економічна думка, 2004.
4. Психология личности в трудах отечественных психологов. - Спб.: Питер, 2001.
5. Психология человека от рождения до смерти. Под. ред. А.А.Реана. - М., 2003.

УДК 159.922.7:37(043)

Трофимова Т. Г., старший преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕЙРОЛОГИЧЕСКИХ УРОВНЕЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Одним из основополагающих источников знания для учащихся является текст учебника, задачи, книги или устной речи. Воспринимая текст, студенты должны не только понять о чем пишется, говорится в нем, но и включить основополагающие его положения в сферу своей деятельности, т.е. определить систему текста - основные составляющие его элементы и установить характер взаимосвязи между ними, обобщить понятию информацию и увязать ее с ранее изученным материалом.

Помнится, когда я писала первую свою статью, мне сложно было изложить свои мысли на бумаге, как будто мысль «не переводилась» в письменную форму. Процессы происходили в двух уровнях. Как только я задумывалась над правописанием, терялась идея. В НЛП такая ситуация объясняется тем, что письмо, подобно многим другим задачам обучения, является многоуровневым процессом, который требует нескольких типов стратегий, чтобы быть эффективным. Значения и стратегии, которые используются для генерирования содержания записи, отличаются от значений и стратегий, которые используются для проверки правописания или грамматики. Объект, который мы стремимся рассмотреть, состоит в выяснении моделей, принципов и путей мышления, которые поддерживали бы определенный тип обучения и достижения цели деятельности наиболее эффективным способом.

Обучение — это процесс многоуровневый. То есть, обучение происходит не только на одном уровне, а на многих уровнях одновременно. Убеждения и критерии — столь же важная часть обучения, как познавательные процессы и поведение. Чувство целостности и самоуважения оказывает такое же воздействие, как и раздражители окружающей обстановки. Все эти уровни необходимо учитывать вне зависимости, преподаете ли вы или сами учитесь. Некоторые ученые, например, Павлов и Скиннер, обращаются к обучению с точки зрения отношений между средой и поведением. По их мнению, познавательный уровень — это своего рода «черный ящик». Другие психологи сосредоточены на высших уровнях, исследуя чувство собственного достоинства и побуждения. Иные, как, например, Зигмунд Фрейд, развили очень интересные модели, но модели Фрейда на практике особо не подскажут, как, например, научить правописанию. Когнитивная психология, с другой стороны, имеет тенденцию к изоляции уровня способностей от поведения. В результате ничего из того, что можно было бы назвать «технологией», в этой психологии не появилось [2].

Схематично это можно изобразить следующим образом:

Согласно модели нейрологических уровней Роберта Дилтса [1], наши способности подключают наши убеждения и ценности к нашему поведению. Наличие убеждений и ценностей без способности преобразовывать их в поведение делает их просто банальностью. Наличие поведения без способности подключить их к убеждениям и ценностям превращает их в простые рефлексы.

Рассмотрим состав логических уровней. Как уже было отмечено выше, структура информации каждого вышестоящего уровня должна организовывать информацию на предшествующем ему более низком уровне, но наше поведение, действия организуются намерениями (независимо от того осознаны они или нет) на достижения, которых они направлены, через наши способности и стратегии. Намерения в свою очередь возникают на основе взаимодействия наших критериев, ценностей убеждений и некой реальности в соприкосновение с которой мы вступаем. При этом не имеет значения характер реальности - объективна она или субъективна [4].

Иерархия логических уровней:

1. духовный;	Миссия
2. идентичность;	Кто?
3. убеждения, ценности, критерии;	Почему?
4. намерения;	Куда?
5. способности, стратегии;	Как?
6. поведение;	Что?
7. окружение.	Где? Когда?

Намерениям соответствует вопрос "куда?" указывающий направления наших устремлений.

Ориентируясь на логические уровни с внесенным изменением можно проанализировать информацию начиная с вопроса "кто?", "почему?", "куда?" до вопросов "где?" и "когда?".

Обратимся теперь к вопросу использования логических уровней в образовании.

Уровень обучаемости учащихся, с нашей точки зрения, напрямую связан с уровнем развитости у них специфических видов метадеятельности, которые позволяют им наиболее эффективно организовывать свое учение. К таким видам деятельности относятся - анализ, синтез, обобщение, ориентация в проблемном пространстве и т.д.

Эффективное определение системы текста в независимости от его содержания может осуществляться с использованием надпредметной метадеятельности по анализу учебного текста [3].

Первый этап процедуры направлен на определение незнакомых слов и первичное разбиение текста на логические абзацы, которые могут совпасть или не совпасть с авторскими.

Второй этап обращает внимание анализирующего текст на его внутренние репрезентации, возникающие во время прочтения. То есть на то, каким образом он воспринимает текст: видит ли он внутренние образы, фильм и основная мысль, смысл абзаца представляется картинкой, которая выделяется на фоне остальных; или при чтении звуки слов создают определенную гармонию и слова определяющие основную мысль

абзаца звучать как-то по-другому или имеют особое тембровое звучание, или другую громкость и т.д.; или при чтении возникают определенные ощущения, и эти ощущения усиливаются или изменяются при соприкосновении со словами, отражающими смысл абзаца.

Но, конечно же, есть люди, которые используют комбинации представленных выше способов, и в качестве одной из основных образовательных задач является развитие всех внутренних возможностей восприятия информации обучающимися.

Научившись осознавать индикаторы нашего внутреннего понимания смысла абзацев, мы сможем эффективно определять основные слова, слово составляющие этот смысл.

Третий этап заключается в анализе системы, которая задает смысл абзаца и, осуществляется на основе выявления слов, фраз характеризующих соответствующие логические уровни.

Причем, в зависимости от сложности построения текста его полноты, содержание всех логических уровней по смыслу рассматриваемого абзаца можно найти в других абзацах или вообще не найти в тексте. Таким образом, четвертый этап состоит в дополнении содержания логических уровней каждого абзаца на основе информации всех абзацев.

Пятый этап предполагает поиск обобщения слов определяющих абзацы, что может происходить в различных их сочетаниях и количествах. Данный процесс можно продолжать до полного обобщения, которое будет определять смысл текста и будет выражено одним словом или фразой. Необходимо отметить, что эта фраза или слово не обязательно совпадут с авторским названием текста.

Введение рассмотренной процедуры анализа текста в учебный процесс, как показывает опыт, нужно осуществлять с учетом возрастных и психофизиологических особенностей обучающихся. При этом необходимо организовать развитие субъектного опыта учащегося в части осознания им того, как он осознает, что то или иное слово, фраза отражают смысл абзаца.

Опыт творческого использования анализа текста показывает большие его возможности в вопросах развития субъектного опыта не только обучающихся, но и преподавателей, которые получают новый образовательный инструмент для раскрытия структуры письменной или представленной в виде речи информации или для создания эффективных презентаций.

Литература

1. Дилтс Р. Динамическое обучение. Воронеж.: НПО «МОДЭК», 2001
2. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП. М., 1997.
3. Дилтс Р. Стратегии гениев 3 тома. М., 1998.
4. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления. София, 2001.

УДК 159.942.5

Трофимова Е. А., ассистент

ПРОБЛЕМА СМЕРТИ В ПСИХОЛОГИИ

В человеческой жизни есть два самых главных, таинственных и внушающих трепет события – рождения и смерти, причем смерть вызывает более сильные переживания и более сложные проблемы.

Мы встречаемся со смертью на каждом шагу нашей жизни. Смерть всегда рядом с нами, как и жизнь. Смерть является тенью каждого земного создания, его обязательным и неизбежным концом. Раз мы родились, то мы должны и умереть. При этом из всех земных существ только люди задумываются над смертью. Животные проводят свои дни, даже не подозревая о смерти, и потому заботятся лишь о том, что необходимо в данный момент их

существования. Оно не задается вопросом, почему существует мир, не размышляет над тем, почему он таков, каков он есть, и что происходит с теми созданиями, которые исчезают с лица земли. Иначе обстоит дело с людьми. Человек благодаря разуму, которым наделил его Бог, живо осознает, что он смертен.

Много противоречивых чувств связано у современного человека со словом «смерть». До сих пор эта тема табуирована в общении, люди редко на эту тему общаются, и чаще всего человек оказывается беспомощным и испуганным, когда сталкивается со смертью близких или узнает о своей близкой кончине. Человеческая мысль всегда пыталась проникнуть в неизведанное и таинственное, но все же самым непостижимым явлением была и остается для человека смерть, которая пугает неопределенностью опыта и одновременно точностью знания о ее неизбежности. Отношение человечества к смерти может служить индикатором уровня развития цивилизации.

Концепция смерти играет значительную роль в реализации человеком своих сил, способностей, ресурсов, поэтому этот феномен необходимо учитывать в процессе обсуждения проблемы смысла жизни. Здесь обязательно должно быть определено отношение человека к смерти и принятие им того факта, что жизнь и смерть — это единое целое.

Проблема смерти, степень серьезности отношения к ней как лакмусовая бумага высвечивают, по словам М.М. Федоровой насколько уважительно относятся к смерти и умершим в обществе, настолько ценится человек как самоценная индивидуальность не только для своих близких, но и для государства в целом [4].

В настоящее время проблема жизни и смерти в психологии представлена довольно широко. Выделяют четыре направления исследований:

1) изучение психологии смертельно больных (больные с терминальной стадией рака, смертельно раненые, умирающие) и путей психологической помощи им (А.В. Гнездилов, К. и С. Гроф, С. Левин, Дж. Хэлифакс и др.); смерть для таких людей — либо враг, либо избавитель от страданий и боли;

2) исследование причин суицида и суицидального поведения, состояний предшествующих им, а также возможных направлений профилактики суицидов (А.Г. Абрумова, А.В. Боенако, А.В. Маров, Ю.М. Лях и др.);

3) изучение отношения и восприятия смерти, а также их изменения в разные возрастные периоды (Ф. Дольто, А.И. Захаров, Д.А. Исаев, И.С. Кон и др.);

4) исследование воспоминаний людей, получивших опыт умирания в результате клинической смерти (Б. Грейсон, А.П. Лаврин, Р. Моуди, А. Форд, Б. Харрис и др.) [2].

Однако такое заинтересованное отношение к проблемам человеческого бытия и переживаниям личности преобладало в психологии не всегда. Отношение к двум величайшим основам существования всего живого — жизни и смерти — изменялось в психологической науке в соответствии с ее собственным ростом и развитием. Психология начала XX века подхватила из рук философии образ смерти, ставший к тому времени пугающим, отвергаемым и полностью разделенным с жизнью. Такое отношение выразилось в недостаточной разработанности темы смерти в первых психологических концепциях — бихевиоризме и психоанализе.

В американской психотерапевтической практике 70-е годы прошлого столетия ознаменовались тем, что проблема конечности бытия человека начала понемногу обсуждаться. По словам известного психотерапевта И. Ялома, когда в 1973 году он начинал вести терапевтические группы со смертельно больными людьми, широкое обсуждение работы с такими пациентами было немыслимо: «смерть подвергалась жестокой цензуре наравне с порнографией». Подобное стыдливое замалчивание этой стороны жизни лишь символизировало экзистенциальный страх перед данным феноменом, а это, в свою очередь, порождало традицию умолчания об этом факте бытия человека. Такое замалчивание психолог Н.А. Фомин объясняет тем, что смерть в обществе

часто носит санкционированный характер. Религия и государство наказывали человека за проступки, лишая его жизни, и тогда страх смерти становился социальной категорией [3].

В настоящее время ситуация начала меняться — проблема страха смерти исследуется не только философами, но и медиками, биологами, этнографами, археологами и даже физиками. Пристальное отношение к данному феномену, по всей видимости, можно объяснить не только праздным любопытством, но и тем, что человек бессознательно движим стремлением уменьшить свою невротическую реакцию тревоги перед конечностью собственной жизни. Подобное отношение вполне понятно, поскольку зачастую представление человека о конце жизни связывается с терминальными состояниями, болевыми ощущениями, сопровождающими его. Этому также сопутствуют переживания вины и стыда за собственную беспомощность перед лицом смерти, досаду на то, что мир вокруг нас бесконечен, тогда как человеческая жизнь конечна. Перечисленные эмоциональные состояния, накапливаясь, образуют неосознаваемый аффективный комплекс, поэтому опасения умереть зачастую сопряжены с внутренним напряжением, душевной дисгармонией, а то и с потерей смысла жизни.

Желание умереть Н. Пезишкиан рассматривает как особое отношение к смерти — это, как правило, реакция бегства. Свидетельством этому могут служить депрессии, алкоголизм, наркомания. Такая реакция возникает в случаях, когда человек убеждается в невозможности вернуть время слияния с заботливыми родителями и опять испытать чувство абсолютного душевного комфорта. Данный механизм психологической защиты довольно полно описан в гештальттерапии по ассоциации с фрейдовской поведенческой регрессией, которая «включается» вследствие незрелости личности, ее инфантилизма [3].

По словам С.Б. Вайсова, подросток, находясь в зависимости от сверхзаботливых родителей, существует в неразрывном единстве с их желаниями и чувствами. Материнская и/или отцовская гиперопека не дают индивиду возможности осознать и выявить свои наиболее актуальные потребности для последующего их удовлетворения, и тогда он обращается к привычным паттернам поведения — возвращается к психоэмоциональной зависимости от матери. Человек не способен отграничить собственные переживания и дать оценку своим словам и поступкам, он внутренне растворяется в своих чувствах и желаниях. Внешне это может проявляться в том, что индивидуум идентифицирует себя с нарко- и алкоголезависимым окружением. Подобные девиантные формы поведения — это еще и гневная реакция против подавляющих матери или отца, стремление поднять бунт против их заботы, советов, неосознанное желание убежать и стать самим собой. Общеизвестно, что наибольшее число самоубийств носит демонстративный характер — за ними скрываются амбивалентное желание жить и детский страх перед неизвестностью конца жизни. И если физически уйти невозможно, человек обращается к подручным средствам — алкоголю и наркотикам. Специалисты, работающие с наркозависимыми людьми, говорят, что наркомания — это растянутый во времени суицид (С.Б. Вайсов) [1].

Страх смерти человек способен вуалировать и разного рода проекциями, отражающимися в речи, поведении, стиле жизни. Например, взрослые, как правило, следуя нормам, выработанным обществом, стремятся скрыть смерть близких от детей. Люди стараются изолировать ее в стенах больницы, моргах. Здесь помимо соображений санитарно-эпидемиологического характера присутствует желание живущих дистанцироваться от столь скорбных мест. Но есть и противоположное отношение к окончанию жизни, когда человек испытывает желание десакрализировать смерть, всячески упоминая о ней в ироническом ключе. Примером тому может служить так называемый черный юмор, типичные шутки хирургов по поводу полостных операций, — тем самым ослабляется эмоциональное напряжение, вызванное осознанием хрупкости человеческой жизни.

Говоря о восприятии человеком конечности бытия, необходимо отметить важность активной проработки факта смерти с целью преодоления невротических реакций при ее

упоминании. Это возможно путем рациональной проработки данной темы методами логотерапии, позитивной психотерапии, проведением бесед и философского осмысления данного феномена. Любая эмоциональная реакция, пусть даже негативная, может заключать в себе не только деструктивные, но конструктивные тенденции. Найти последние — задача зрелой, ответственной за свою жизнь личности.

Литература

1. Вайсов С.Б. Гештальт-подход в психотерапии больных наркоманией / С.Б. Вайсов // Журнал практического психолога. — 2000. — № 3. — С. 8—10.
2. Лоуэн А. Предательство тела / Лоуэн А. — Екатеринбург, 1999. — 338 с.
3. Пешишкиан Н. Психотерапия повседневной жизни / Москва, 1995. — 360 с.
4. Федорова М.М. Образ смерти в западноевропейской культуре / Федорова М.М. // Человек. — 1991. — №5. — С. 6—10

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 372.47.025.7 (477)(043)

Брежнєва О. Г., кандидат педагогічних наук, доцент

**ПИТАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ
ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ**

Головною метою реформ, що здійснюються у дошкільній освіті України є її модернізація, оновлення, створення якісної системи освіти з раннього дитинства. Здійснення педагогічного процесу у дитячому садку передбачає, насамперед, орієнтацію педагога на особистість дитини, зміну характеру спілкування і навчання. Модель особистісно-орієнтованого навчання, в основному, зводиться до визнання відмінностей в індивідуальній пізнавальній діяльності, у пізнавальних здібностях, які розглядаються як складні психічні утворення, обумовлені генетичними, анатомо-фізіологічними, соціальними умовами і факторами у їх взаємодії. З урахуванням визначених тенденцій **метою** даної публікації є необхідність створення обґрунтування важливості математичної освіти, пізнавального розвитку дошкільника. Пропонується погляд на проблему математичної освіти дітей через призму проблеми пізнавальної активності.

Автори враховують, що зміст сучасної математичної освіти дітей дошкільного віку поступово змінюється. При цьому залишається провідним завдання навчання дітей елементам математики, як складової підготовки дітей до школи. Таким чином, автори використовують термін математична освіта як аналог поняттю перед математичної підготовки дітей до школи і розглядають перед математичну підготовку як пропедевтику подальшого розвитку мислення дитини, розумових операцій, уваги, логіки, пізнавальної активності. Зміст такої перед математичної підготовки розглядається багатьма дослідниками (Н.І.Баглаєва, О.В.Колеснікова, О.О.Фунтікова, К.Й.Щербакова та ін.). Раніше А.А.Столяр визначив, що вона спирається на реалізацію двох головних завдань: 1) формування у дошкільників знань, вмінь, навичок про число, форму, величину, простір; 2) розвиток пізнавальних процесів, пізнавальної активності і т.д. Такий підхід відображує тенденції в галузі дослідження пізнавальних процесів сучасного дошкільника. В останні роки педагоги, психологи, практики виступають не за акселерацію, а за ампліфікацію психічного і розумового розвитку дітей дошкільного віку (О.Л. Кононко, С.О.Ладивір, З.О.Михайлова, М.П.Поддяков та ін.). Разом з тим у практиці навчання дітей елементам математики, іноді, вона не виділяється в окремий розділ, а розглядається як частина навчання грамоті, розвитку мовлення, ознайомлення з оточуючим тощо. Підтверджується така позиція, як правило, посиланнями на інтеграцію навчального процесу. Правомірність такого підходу неоднозначна. Дійсно, значення між предметних зв'язків доведено, але вони не можуть бути базою для надання математики другорядної, додаткової функції. Крім того, відома визначальна роль математики у формуванні базисних знань, умінь, навичок, у розвитку пізнавальних процесів, пізнавальної активності, пізнавальної діяльності дошкільника. Важливо усвідомлювати, що готовність дитини до сприйняття раннього навчання математики визначається не знанням цифр чи швидкою лічбою. Ця готовність констатується тим, наскільки розвинута у неї пізнавальна сфера, вміння будувати порівняльні мовленнєві конструкції, аналізувати, співвідносити, класифікувати, активно пізнавати, самостійно мислити, знаходити способи розв'язання завдань.

Нижче представлений аналіз проблеми пізнавальної активності, яка аналізується у зв'язку з можливістю її формування у чотирьох-п'ятирічних дітей, що потребує додаткового наукового осмислення.

Проблема пізнавальної активності знаходилась у центрі уваги багатьох дослідників. Розглянемо потрактування активності з точки зору філософської науки. Проблема пізнавальної активності вперше стає предметом спеціального вивчення в німецькій класичній філософії (Гегель, Кант, Фіхте, Шеллінг та ін.). глибоку розробку проблема активності отримала саме у роботах Гегеля. Пізнання за Гегелем, полягає у саморозвитку, тобто у пізнанні власної сутності. Таким чином, Гегель аналізує пізнання як активну людську діяльність. Пізнавальна активність у психолого-педагогічній літературі визначається як вибіркова пізнавальна спрямованість людини на предмети оточуючої дійсності. Це визначення є лише загальним вираженням поняття «активність». Активність як складне і значуще для особистості утворення має багато різних потрактувань, кожне з яких у свою чергу, віддзеркалює численні психічні процеси – від одиничного (уваги) до їх сукупності, що виражається у потребах, відношеннях, мисленні і т. д.

Дослідженням шляхів формування пізнавальної діяльності дітей, розвитком їхньої активності у навчальному процесі зайняті вчені і практики системи освіти. У вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній літературі існує чимало робіт, де розглядаються питання активізації навчання. Психологічні аспекти цієї проблеми висвітлені у роботах Б.Г. Анаєва, Д.Б. Богоявленської, Л.С.Виготського, Л.В.Занкова, Г.С.Костюка, Н.О.Менчинської, В.О.Моляко та ін. Пізнавальна активність ними констатується за наявності вибіркового ставлення до об'єктів пізнання, мети, завдань навчання вона умотивована і проходить емоційно. Автори зосереджують увагу на єдності внутрішньої готовності особистості до інтелектуальної діяльності і інтенсивного прояву цієї активності у процесі навчання. Проблема пізнавальної активності розглядається з різних позицій. Зокрема, у зв'язку з дослідженням структури і динаміки пізнавальної діяльності у спілкуванні (О.М.Матюшкін, М.І.Лісіна та ін.), вивченням загально психологічних і вікових особливостей (Н.С.Антонюк, Р.Б. Басангова, Л.В.Буркова, Д.Б. Богоявленська, С.О.Голубева, Л.О.Закота, О.І. Крупнов, Б.Г.Кадирін, Н.С.Лейтес, О.К.Осницький та ін.).

Значний внесок у розв'язання проблеми активізації навчання, формування пізнавальної самостійності, пізнавального інтересу у дітей дошкільного віку зробили В.К.Котирло, Т.В.Дуткевич, С.О.Ладивір, З.О.Михайлова, Н.Н.Поддяков, О.В.Проскура та ін.

Важливе значення у цій проблемі має питання удосконалення методів навчання (Л.В.Артемова, Ю.К.Бабанський, А.М. Богуш, О.О.Фунтікова, К.Й.Щербакова та ін.). Вибір методів формування пізнавальної активності, насамперед, впливає на формування знань, вмінь та навичок. Окремі педагоги (І.К.Гончаров, Л.Н.Скаткін, Н.О.Сорокін та ін.) послідовно розвивали ідею про особливу роль використання знань у процесі навчання. У свою чергу, вчені (Л.В.Занков, Н.О.Менчинська, О.О.Смирнов та ін.) розглядали застосування знань як активний процес, пов'язаний з аналізом, узагальненням засвоєного матеріалу дітьми. Надійною умовою міцного засвоєння знань є активність пізнання, яка як відмічає М.Н.Шардаков та інші, забезпечується адекватним вибором методів навчання.

Відомі психологи Б.Г. Ананьєв, Л.І.Божович, О.М.Леонтьєв, В.Н.Мясіщев, С.Л.Рубінштейн та інші підходять до проблеми пізнавальної активності більш цілісно, у системі особистості з її потребами і відношеннями.

Особливе значення аналіз проблеми пізнавальної активності має у розв'язанні практичних завдань навчання дітей. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях активність дитини виступає як необхідний фактор її розвитку. При цьому активність має різноманітні форми і види, різну спрямованість і ступінь прояву.

Деякі дослідники розглядають внутрішню і зовнішню активність.

Суттєвий поштовх у розвитку психологічних уявлень про активність людини у діяльності дали розробки фізіологів (П.К.Анохін, Н.А.Бернштейн, І.С.Беріташвілі та ін.),

які привели до дослідження такого аспекту проблеми, як суб'єктна активність (О.К.Осницький, В.Е. Чудновський та ін.).

Аналіз численних досліджень свідчить про те, що зміст поняття «пізнавальна активність» змінюється у залежності від контексту дослідження. Орієнтація сучасної системи дошкільної освіти на формування творчої, креативної особистості обумовила просилену увагу дослідників до вихідних моментів пізнання: пізнавальним потребам, інтересам, допитливості. Ці процеси скриті, при цьому формування пізнавальної активності здійснюється не як навчання прийомам розв'язання завдань, а як виховання творчого мислення в умовах групового спілкування (Д.Б.Годовикова, Т.В.Дуткевич, С.Є. Кульчицька, М.І.Лісіна та ін.).

Пізнавальна активність неоднорідна за своєю природою, що визначає шляхи її формування. На її стимуляцію спрямовані сучасні педагогічні засоби, методи і прийоми. Водночас у рівних умовах пізнавальна активність залежить від багатьох суб'єктивних факторів – наявного фонду знань, засобів засвоєння, практичного досвіду дитини, підходів до її перетворення. Тому важливим стає подальше вивчення закономірностей розвитку пізнавальної активності у різні періоди дошкільного дитинства, розробка методів і прийомів її розвитку.

Аналіз психологом-педагогічної літератури з проблеми пізнавальної активності свідчить про те, що це поняття не має чіткого визначення у науці. Численні потрактування пізнавальної активності дають основу для виникнення різних підходів до дослідження проблеми. Дослідження показало, що найбільш повним визначенням, що відбиває суть даного поняття є висунуте нами формулювання: пізнавальна активність – якість особистості, яка формується у діяльності, пов'язана з мобілізацією інтелектуальних, емоційно-вольових і фізичних сил на досягнення конкретних цілей навчання. Пізнавальна активність природна і притаманна кожній дитині. Рівень її розвитку залежить від індивідуальних особливостей дітей, змісту, форм і методів навчання.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»/ МОН України, АПН України; наук. Ре. О.Л.Кононко.- К.: Світич, 2008.- 430с.
2. Ибука Масару После трех уже поздно.- М., 1991.
3. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников / Под ред. А.А.Столяра.- М., 1988.
4. Щербакова Е.И. Методика формирования элементов математики у дошкольников.- К., 2005.

УДК 371.132 (477) «20» (043)

Косенко Ю. М., кандидат педагогічних наук, професор

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ПРІОРИТЕТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. відбулися кардинальні зміни у розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні для потреб якого, власне, здійснюється професійна підготовка педагогічних кадрів. Між змінами, яких зазнав сам процес виховання дітей дошкільного віку та змінами в організації підготовки педагогів-вихователів простежується органічний взаємозв'язок, що потребує фахового осмислення.

Актуальність і важливість дослідження системи професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні в історичній площині (друга половина ХХ - початок ХХІ століття) ми вбачаємо у використанні отриманих результатів для подальшого удосконалення її функціонування.

В заявленій темі йдеться про пріоритети професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти у ХХІ столітті. Але спершу про сутність досліджуваного феномену.

Систему професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні ми розглядаємо як специфічну галузь педагогічної освіти, що цілком орієнтована на неї, у головних вимірах структурно її повторює й розвивається в напрямках еволюції останньої. Характеризуючи феномен системи професійної підготовки кадрів дошкільної освіти з позиції історико-педагогічного дослідження, ми виходимо з того, що:

- система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в державі (дошкільна галузь педагогічної освіти) і педагогічна система як педагогічний процес у професійному навчальному закладі - поняття не тотожні;
- система підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів функціонує в масштабах держави, а педагогічна система як упорядкована педагогічною технологією цілеспрямована організація навчання і виховання майбутніх спеціалістів (педагогічний процес) здійснюється в конкретному навчальному закладі;
- функціонування системи професійної підготовки педагогів дошкільної освіти як підсистеми педагогічної освіти обумовлено станом розвитку суспільства і в усі часи визначалось політикою держави в галузі освіти, у т. ч. і дошкільної.

Досліджуючи систему професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні в історичній площині, ми розглядаємо її як багатокомпонентне структурне утворення, в якому місце кожного компонента, їх єдність і взаємозалежність характеризує стан системи, що визначається дією внутрішніх (системних) і зовнішніх (позасистемних) чинників [2].

Визначаючи структуру системи, ми виходимо з того, що кожний окремий компонент є необхідним, а усі разом - достатні для її функціонування і подальшого розвитку, забезпечення високого рівня професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів, здатних реалізувати державну політику в галузі дошкільної освіти у професійній діяльності й забезпечити повноцінне виховання й навчання наймолодших громадян країни.

Основними компонентами, які утворюють структуру системи підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в державі і забезпечують її функціонування, ми визначили:

- законодавчо-правове і нормативно-інструктивне забезпечення професійної підготовки педагогічних кадрів;
- управлінську складову, яка забезпечує стратегічну й оперативну взаємодію керівної та керованої підсистем з підготовки педагогічних кадрів в державі як цілеспрямовану діяльність з її планування, організації та контролю;
- мережу професійних навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка студентів спеціальності «Дошкільне виховання»;
- суб'єкти та об'єкти професійної підготовки - студенти, педагогічні і науково-педагогічні кадри в педагогічних училищах і коледжах, інститутах і університетах;
- педагогічну систему як єдність цільової, змістовно-інформаційної, технологічної, особистісно-мотиваційної, оцінно-результативної складових організації педагогічного процесу на спеціальності «Дошкільне виховання»;
- дошкільну галузь педагогічної науки як наукове та навчально-методичне супроводження організації педагогічного процесу спеціальності «Дошкільне виховання» у професійних навчальних закладах [2;3].

Вивчення стану системи професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні в межах досліджуваного нами історичного періоду на засадах компонентної структури дозволило нам окреслити пріоритетні напрями удосконалення її функціонування у XXI столітті. Їх ми бачимо такими:

Створення моделі педагога дошкільної освіти XXI століття. Її розробка має ґрунтуватися на сформульованих у професійній педагогіці (Л.В.Артемова, Г.В.Беленька, Ю.М.Косенко, Є.Ю.Максимова, І.Поніманська, І.І.Сігов, В.О.Сластьонін, М.М.Таланчук)

підходах до визначення сутності моделі спеціаліста та професіограми педагога дошкільної освіти з урахуванням завдань дошкільної освіти у XXI столітті [1].

Удосконалення управління підготовкою педагогічних кадрів на загальнодержавному, регіональному (обласному) рівнях, рівні професійного навчального закладу. Виходимо з розуміння, що державна політика в галузі педагогічної освіти - це діяльність держави в особі її органів управління та їхніх посадових осіб, що спрямована на забезпечення ефективного функціонування системи підготовки педагогічних кадрів, потреб держави у спеціалістах вищої кваліфікації, рівень яких відповідав би сучасним світовим стандартам [4]. Управління підготовкою педагогічних кадрів дошкільного фаху в державі розглядаємо як соціальний вид діяльності, вплив суб'єкта, який управляє, на об'єкт, яким управляють, що реалізується в певних, послідовних, взаємопов'язаних діях (функціях) з метою досягнення запланованого результату.

Удосконалення ступеневої (різномірної) підготовки педагогічних кадрів дошкільного профілю у ВНЗ, яка реалізується в Україні, починаючи з 1996 року. Оптимізація та здешевлення витрат на професійне навчання з одночасним запровадженням такої системи підготовки кадрів дошкільної освіти, яка б не допускала зниження її якості. Саме така модель (у порівнянні з дворівневою, що існували в Радянському Союзі) визначила інноваційні процеси в педагогічній освіті в першій половині 90-х рр. XX ст. Інноваційність професійної підготовки виявилась передусім у розширенні номенклатури спеціальностей (їх поєднанні), введенні переліку спеціалізацій, оновленні змісту професійної підготовки, застосуванні новітніх технологій (особистісно орієнтованої освіти, суб'єктності професійної підготовки фахівця тощо), запровадженні відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів фахової підготовки тощо. Однак названі інноваційні процеси вимагають подальшого удосконалення. Залишається актуальною проблема державного фінансування підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів, подальшого працевлаштування випускників ВНЗ, що здобули педагогічну освіту за державним замовленням.

Приведення у відповідність до потреб держави (на рівні регіонів) мережі професійних навчальних закладів, що здійснюють підготовку студентів спеціальності «Дошкільне виховання» за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Дослідженням встановлено, що до проголошення незалежності України на її території підготовку вихователів дітей дошкільного віку здійснювали лише у 7 педагогічних інститутах (Київський, Рівненський, Слов'янський, Запорізький, Одеський, Глухівський, Івано-Франківський) та у 38 педагогічних училищах. Сьогодні на території 25 областей та Автономної Республіки Крим функціонує 36 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (класичні, гуманітарні, педагогічні університети та академії) та 38 ВНЗ I-II рівнів акредитації (педагогічні училища і коледжі), в яких здійснюється підготовка молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів дошкільної освіти.

Запровадження комплексу заходів щодо формування контингенту студентів у ВНЗ усіх рівнів акредитації (денної та заочної форм навчання). З-поміж інших виокремимо: підвищення на державному рівні престижу професії вихователя; здійснення моніторингу потреб кожного регіону в кадрах означеного фаху; реалізація принципу наступності у підготовці педагогів дошкільного фаху різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; організація ранньої профорієнтації випускників загальноосвітніх шкіл (визначення покликань, психологічних та професійно значущих якостей), її педагогізація (створення педагогічних класів у школах, ліцеях або недільних класів при випускових кафедрах ВНЗ для школярів 10-12 класів) тощо.

Забезпечення навчальних закладів, що здійснюють підготовку кадрів дошкільної освіти, педагогічними і науково-педагогічними кадрами вищої кваліфікації.

Ця проблема залишається гострою для більшості ВНЗ, що ліцензували освітню діяльність зі спеціальності «Дошкільне виховання» наприкінці XX століття. Йдеться про

педагогічні коледжі та ВНЗ, де підготовку фахівців дошкільної освіти розпочато на базі спеціальності „Початкове навчання”.

Трансформація ідей Болонського процесу в організацію ступеневої підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з урахуванням вітчизняного досвіду роботи вищої школи.

Впровадження кредитно-трансферної системи підготовки педагогічних кадрів має ураховувати специфіку чотирирівневої (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) підготовки фахівців у вищій школі, яка сьогодні існує в Україні та перспективи організації підготовки кадрів за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр).

УДК 371.13

Доманова О. О., старший викладач

НОВІ ФОРМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку та реформування галузі освіти в Україні умовно визначено три основних напрямки оновлення системи дошкільного виховання:

1. оновлення і розширення функції традиційних загальнорозвиваючих дошкільних закладів шляхом відкриття в них профільних реабілітаційних груп;
2. створення міні-садків (сімейних, прогулянкових), шкіл-дитсадків, центрів розвитку дитини;
3. відкриття дошкільних закладів, які працюють за альтернативними та новітніми технологіями.

Передумовами виникнення зазначених закладів можемо вважати значні зміни, що відбулися у системі дошкільної освіти на початку 90-х років ХХ ст., а саме: було скорочено кількість дошкільних закладів, засновано нові їх типи, розроблено альтернативні програми виховання дітей. Зокрема на території Східної України з 1985 до початку 90-х рр. спостерігався процес скорочення кількості відомчих дошкільних установ в результаті різкого зниження темпів розвитку економіки. Як наслідок перехід економіки на ринкові відносини автоматично призвів до ліквідації всієї системи утримання дошкільних закладів підприємствами й організаціями. Їх збитковість та високе оподаткування зробили утримання дошкільних навчальних закладів нерентабельним. Відсутність правової бази по реформуванню системи призвела вперше за історію свого існування до різкого скорочення кількості відомчих дитячих садків і ясел-садків на 3% [4].

Для вирішення цієї проблеми була створена відповідна законодавча база. Стаття 4 Закону України «Про дошкільну освіту» визначає дошкільну освіту обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти в Україні. Цим законодавчо визнано самоцінність дошкільного віку як надзвичайно важливого і неповторного періоду в розвитку особистості. Згідно з 8 статтею того ж закону «сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти». Дитина може здобути дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють: – у дошкільних навчальних закладах, незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; – у сім'ї; – за допомогою фізичних осіб з високими моральними якостями, котрі мають відповідну вищу освіту, ліцензію на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти та фізичний стан здоров'я, яких дозволяє виконувати обов'язки педагога [1].

Враховуючи, що близько 40-50% дошкільників з різних причин не відвідують дошкільні навчальні заклади (дані станом на 2008 рік відповідно до статистичної інформації Головного управління статистики України), а переважна більшість батьків потребують спеціальної методичної, діагностичної допомоги для здійснення виховних

функцій (особливо в підготовці дітей до школи), набуває необхідності вирішення такого важливого питання сьогодення, як пошук ефективних організаційних підходів до впровадження нових форм здобуття дітьми дошкільної освіти [3].

Вирішення цього завдання неможливо без здійснення варіативності освітніх процесів та оновлення системи дошкільної освіти, у зв'язку з чим з'являються різні інноваційні типи й види освітніх закладів, дошкільні навчальні заклади нового типу зокрема.

Отже, для збереження системи дошкільного виховання конче потрібно шукати нові, економічно доцільні форми організації дошкільної освіти. І це не тільки реально, а й перспективно, тому що з'явиться можливість економити бюджетні кошти, зменшити оплату батьків за послуги дошкільних закладів, котрі стануть доступними для широких верств населення. [2].

Але нові форми навчання і виховання дітей жодною мірою не слід розглядати як альтернативу чинним. Переважну більшість батьків влаштовує режим роботи традиційних дошкільних навчальних закладів – повний чи цілодобовий, тож руйнувати систему дошкільної освіти, що склалася, не варто. Існуючі заклади нового типу повинні мати на меті виконання соціального замовлення щодо забезпечення необхідною освітою дітей дошкільного віку, що не відвідують традиційний дошкільний заклад, підготовка їх до школи, організацію нових форм охоплення малюків з сімей мікрорайону, надання додаткових освітніх послуг.

Аналіз досвіду варіативних дошкільних установ м. Маріуполя («Поліглот», «Альтер-Его», «Развивалка», «Super Детки», «Индиго» Монтесорі-студія розвитку дітей від 2 до 8 років) дозволив визначити загальні тенденції їх створення та діяльності.

Для створення дошкільного навчального закладу нового типу колектив глибоко аналізує матеріальну базу, якість освітнього процесу, оцінює свої можливості. Звертається особлива увага на кадрове забезпечення, оскільки існують випадки, коли в таких закладах працюють педагоги, які не мають відповідної дошкільної освіти (як правило, шкільні вчителі-предметники). Важливо застерегти від тенденції перетворення подібних установ в освітні заклади, де переважає навчальний процес, а освітні цінності домінують над виховними.

Вивчається соціальна ситуація в мікрорайоні, виявляється кількість дітей у віці від 2 до 6 років, що не відвідують дошкільні навчальні заклади, зацікавленість батьків, їхню готовність платити за додаткові послуги. Родини, в яких діти виховуються вдома, потребують особливої уваги. Тому збирається інформація про такі сім'ї, аналізуються причини відмови від послуг традиційного дошкільного навчального закладу. Створюючи альтернативні форми залучення дітей до дошкільної освіти, враховуються потреби батьків як з високим рівнем доходів, так і малозабезпечених. Щоб сприяти активності батьків та забезпечити серед них попит на наданні послуги, необхідно прорекламувати такий дошкільний заклад, як правило, використовуються відомі імена та технології (наприклад, «Индиго» Монтесорі-студія розвитку дітей від 2 до 8 років, офіційний представник Всеукраїнської Монтесорі-ас).

Дошкільний навчальний заклад нового типу обирає певний напрямок роботи – фізкультурно-оздоровчий, естетичний, гуманітарний, підготовку до школи та ін., але має змінну кількість груп. У його складі можуть бути дошкільний заклад як такий і довільна кількість дібраних додаткових груп. Або ж він може функціонувати за сьогоdnішньою моделлю позашкільного закладу, здійснюючи суто гурткову роботу з багатоваріативним наданням освітніх послуг, й охоплювати як дошкільнят, так і школярів.

За останній час кількість дошкільних навчальних закладах нового типу збільшилася, що свідчить про попит та зацікавленість батьків у існуванні даного типу дошкільного закладу.

Значення зазначених установ в системі сучасної вітчизняної освіти спонукає нас звернутися до історії їх виникнення, вимагає надати науково-педагогічне обґрунтування,

провести історико-педагогічний аналіз досвіду діяльності вітчизняної дошкільних навчальних закладів нового типу на території Східної України кінця ХХ – початку ХХІ ст., оскільки саме на цьому історичному етапі відбулося становлення дошкільних навчальних закладів таких типів як варіативного навчального закладу.

У своєму дослідженні ми плануємо звернути увагу на становлення, розвиток та діяльність дошкільних закладів нового типу на українських землях Східного регіону, починаючи з часів надання Україні суверенного статусу і до часів сучасності.

Як свідчить попередній аналіз дисертаційних робіт з проблеми (С. О. Дітковська, В. С. Курило та інші) до теперішнього часу не існує дослідження, у якому був би висвітлений процес становлення та розвитку дошкільних навчальних закладів нового типу, зокрема у регіоні Східної України, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Викладене вище зумовило вибір теми дослідження – Становлення та розвиток дошкільних навчальних закладів нового типу у Східному регіоні України (кінець ХХ – початок ХХІ століття). Відповідно метою постає здійснення історико-педагогічного аналізу становлення ДНЗ нового типу та виявлення основних тенденцій їх розвитку в Східному регіоні України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Об'єктом дослідження визначено процес становлення та розвитку ДНЗ нового типу у Східному регіоні України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Предмет дослідження: зміст, форми, методи роботи у дошкільних навчальних закладах нового типу.

На основі цього ми пропонуємо в ході дослідження вирішити такі завдання:

- простежити історичний шлях становлення дошкільних навчальних закладів нового типу у Східному регіоні України кінця ХХ – початку ХХІ століття та виявити передумови їх виникнення;
- вивчити особливості організації освітньо-виховного процесу в дошкільних закладах нового типу визначеного періоду;
- розкрити основні перспективи розвитку дошкільних навчальних закладів нового типу у Східному регіоні України кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Таким чином, ми бачимо, що сьогодні не існує дослідження, у якому був би повністю висвітлений процес становлення та розвитку дошкільних закладів нового типу, зокрема у регіоні Східної України, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Література

1. Закон України “Про дошкільну освіту”. – К., 2001.
2. Козак Н. Про варіативні організаційні форми роботи з дітьми, які не відвідують дошкільні заклади. Дошкільне виховання. – 2001. – № 11. – С.24.
3. Козирева Н. Дошкільну освіту – всім дітям // Дошкільне виховання. – 2002. – № 1. – С.8-9.
4. Система освіти в Україні: стан та перспективи розвитку // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 4. – С. 3 - 5.

УДК 371.018.1 – 055 (043)

Сидельникова О. Д., кандидат педагогічних наук, доцент

ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї

У наслідок великої чисельності причин вітчизняна педагогіка і психологія орієнтованими на абстрактну дитину без врахування індивідуальних характеристик, таких як статеві психологічні особливості. Результати даного виховання проявилися дуже швидко: хлопчики виявилися емоційно стійкими, витривалими, рішучими, сильними, а у дівчаток - недостатність ніжності, сором'язливості, м'якості, терплячості. Недостатньо уваги приділяється підготовці дитини до виконання тих специфічних обов'язків, які чекають на неї у майбутньому дорослому житті. Внаслідок для багатьох з пар сімейних зобов'язань

виявився важким, що призвело до збільшення неповних сімей, розлучень. Таким чином, неувважність до проблем статево-рольової соціалізації дітей, зумовила появу проблем для них самих та суспільства в цілому, процеси фемінізації підростаючого населення чоловічої статі дуже яскраво виявився у сучасних умовах. Одна з причин, яка є основою цих негативних для суспільства явищ, є домінування жіночого впливу на виховання хлопчиків у сім'ї, дошкільному закладі, школі.

У широкому сенсі стать - це сукупність тілесних, фізіологічних, поведінкових та соціальних ознак, на підставі яких індивіда вважають хлопчиком (чоловіком) або дівчинкою (жінкою).

Виділяють психологічну стать. Це поняття включає особливості переживань та поведінки у категоріях маскулінності і фемінінності, оцінюючих насамперед систему статевих ролей/ідентичностей.

Ранні наукові дослідження психологічної статі спиралися на уявлення про їх альтернативність (або маскулінність, або фемінінність). Згідно моделі С. Бем, маскулінність та фемінінність є ортогональними (незалежними) характеристиками, сполучення яких представлені всередині кожної паспортної статі: маскулінний: високий рівень маскулінності та низький - фемінінності; фемінінний: високий рівень фемінінності та низький - маскулінності; не диференційований: низькі рівні маскулінності та фемінінності; андрогінний: високі показники фемінінності та маскулінності.

З останнім різновидом статі у сучасних західних культурах пов'язують більш високий рівень соціальної адаптивності та більш ефективно співволодіння зі стресовими переживаннями. Психологічна стать пов'язана з філогенетично та вроджено заданими статевими відмінностями психіки, але не ототожнюється з ними і є похідним «діалогу природного та культурного».

В українській мові поняття «стать» пов'язують з родовою належністю, біологічними характеристиками та сферою сексуальної поведінки, що суттєво ускладнює обговорення проблем, пов'язаних зі статтю.

Сучасна наука стверджує, що перші 5 – 6 років - це період, коли закладаються найбільш глибокі шари психіки та особистості, у які найінтимнішим образом вплетена психосексуальна диференціація (В. І. Гарбузов, В. Й. Каган, Д. В. Колесов, Т. О. Репіна).

Відмінності, які характеризують статевий диморфізм людського виду, поступово формується вже у пренатальному періоді. Насамперед, у обох ембріонів відмінні зріст і розвиток органів тіла. Відмінності ще більше помітні у новонароджених. Новонароджені чоловічої статі у середньому, згідно статистичних даних, важчі за дівчаток. Зріст хлопчиків дещо вищий. Спостереження свідчать, що у новонароджених дівчаток краще розвинений скелет. Відмінна і будова черепа малюків.

В. С. Мухіна зазначає, що у дошкільному віці починається диференціація переваг гри, іграшок і пов'язана з цим обробка ігрових та знаряддєвих дій. У грі виявляються психологічні особливості дітей як представника тієї чи іншої статі. Інтереси хлопчиків зосереджені на техніці, на змагальних іграх, у яких можна реалізувати свої домагання на перемогу, лідерство. Автор вважає, що у грі у своєрідній формі реалізується інтерес до діяльності, яка пов'язана з чоловічими та жіночими соціальними ролями [5].

В. Штерн зазначає, що хлопчики також грають у ляльки і характер їх ігор залежить від виховання. Хлопчики інакше грають з лялькою: лише у деяких випадках спостерігається зворушливе дбайливе ставлення; хлопчики примушують свою ляльку стрибати, марширувати, садять її в якості наїзника на іграшкових тварин, «оглядає» її як лікар пацієнта і - незабаром кидає її. Вчені припускають, що вихідні відмінності у темпераменті хлопчиків та дівчаток з раннього віку визначають, як, у що і з ким вони гратимуть. Е. Е. Маккобі з обережністю підкреслює, що природні схильності доповнюють вплив соціальних факторів і взаємодіють з ними. Дану точку зору підтверджує, наприклад те, що вже на другому році життя, тобто задовго до того віку, у якому проявляються переваги іграшок, пов'язаних зі статтю (за даними багатьох дослідників, 3 – 4 роки), хлопчики грають в енергійніші ігри, ніж

дівчатка. На думку В.С. Мухіної, статеві ідентифікація (поряд з ім'ям, домаганням на визнання, буття у минулому, реальному та майбутньому) є головною історично складеною структурою самосвідомості. Статеві приналежність, І усвідомлення себе хлопчиком або дівчинкою - це перша категорія, у якій дитина починає усвідомлювати себе [5].

Майже з моменту народження дитини батьки орієнтують її на певну статеву роль, вчать хлопчика бути хлопчиком, а дівчину - дівчинкою, тим самим сприяючи гармонічному розвитку особистості. Це виражається в одязі, навіть його колір свідчить про стать дитини, у підборі іграшок, в іграх, які пропонуються дорослими. У статевій ідентифікації дитини засвоєння зовнішніх атрибутів має суттєве значення. Дуже рано дитину заохочують наслідувати батька або мати, які стають для малюка зразком, еталоном.

Дуже рано батьки заохочують у дитині ту поведінку, яка традиційно вважається відповідною її статі. Словом і справою у свідомість закладається система правил поведінки для хлопчиків. Хлопчиків раніше починають привчати до стриманості у прояві почуттів. У будь якій зручній ситуації батько нагадує синові про те, як себе і поводити справжні чоловіки. Іноді з метою виховання мужності батьки не помічають дратівливості сина, заохочуючи його агресивність.

Не існує єдиної думки з питання, чи передують становленню родової ідентичності ототожнення з батьками своєї статі. Деякі вчені вважають, що уявлення про стать передують ідентифікації з батьками. Вони є не єдиними джерелами родової ідентичності.

Вплив інших дорослих, а особливо дітей, може виявитися визначальним у присвоєнні і тілесних параметрів «Я».

Таким чином, якими б не були процеси, за допомогою яких відбувається інтеріоризація даних уявлень, родова ідентичність є примітивною формою прийняття тілесного образу хлопчика або дівчинки, яка розвивається дуже рано.

У дошкільному віці зароджуються і розвиваються відмінності у спрямованості І інтересів до спілкування у хлопчиків та дівчаток, виявляється так звана доброзичлива пристрасть до дітей своєї статі: хлопчик частіше обирає хлопчиків, а дівчинка - дівчаток. Розвивається самосвідомість і (як важлива її сторона) усвідомлення себе як хлопчика, чоловіка або як дівчинки, жінки.

Позиція дитини, яка пов'язана з її орієнтацією на ролі своєї статі, визначає її мотиви та поведінку. Д. С. Девід та Р. Бреннон виділяють три стадії розвитку чоловічої ролі: уникнення жіночого у дитинстві, фізичне удосконалення в отроцтві та прагнення успіху у дорослому житті.

Зразки чоловічої та жіночої поведінки стають структурними компонентами самосвідомості дитини насамперед через безпосередні прояви старшого покоління чоловіків та жінок. Дитина хоче орієнтуватися на цінності своєї статі. У першу чергу маля з'ясовує відмінності між чоловіком і жінкою в одязі та манері себе поводити.

Окрім того, стереотипи чоловічої поведінки входять у свідомість дитини через безпосереднє спостереження за поведінкою чоловіків, які її оточують. Кожен з батьків несе ціннісні орієнтації своєї статі: душевність, чуттєвість, емоційність властиві жінкам; сміливість, рішучість, самовладання - ознаки чоловічого початку.

Діти наслідують все: форми поведінки, які є корисними, прийнятними для оточуючих, так і асоціальні; стереотипні форми поведінки дорослих, які найчастіше є шкідливими і асоціальним звичкам (лайка, бійки). І хоча хлопчики ще не використовують ці «символи мужності» у своїй практиці, але вже вносять їх у свої сюжетні ігри.

У сім'ї діти, як правило наслідують тих близьких, які є представниками тієї ж статі, що і дитина. У повній сім'ї дитина орієнтується на батьків, і головне: хлопчик - на батька. Хлопчик свій вибір батька аргументує тим, що він теж чоловік і має бути схожим на чоловіка. При цьому він виражає захоплення саме чоловічими чеснотами батька. У багатодітних сім'ях хлопчик може обрати для наслідування старших братів.

В. С. Мухіна зазначає, що у дошкільному віці діти забарвлюють специфікою своєї статевої ролі відношення до дорослого. Реакції дорослого на ці прояви стверджують дитину

у правильності стилю її поведінки, або коригують, або забороняють ту чи іншу поведінку. У різних культурах традиційно існує свій стиль чоловічої та жіночої поведінки. Дитина, яка належить до певної культури, присвоює стиль своєї статі у тому віці, коли вона ще не дає собі відповіді, що ж означає цей стиль [5].

У світі сучасної науки стає зрозумілою необхідність диференційованого, в залежності від статі, виховання на ранніх етапах дошкільного віку. Формування статевої ідентифікації - довгий біосоціальний процес вибору та оволодіння однією з двох моделей статевої поведінки, прийнятих у тому соціальному оточенні, де росте дитина.

Сім'я належить пріоритетне значення у статевої соціалізації дитини, яка наслідують приклад батьків. Важливе завдання виховання у сім'ї, допомогти статевої ідентифікації дитини.

Література

1. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості // Початкова школа. - 1995. - № 4. - С. 4-9.

2. Гарбузов В. И. Психотерапевтическая коррекция нарушений полоролевого поведения при неврозах у детей и подростков // Психика и пол детей и подростков в норме и патологии. - Л: ЛПМИ, 1986. -С. 61-65.

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ,
СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ,
ПОРІВНЯЛЬНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

УДК 81'37-115(045)

Волошина О. В., асистент

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОНЦЕПТА
ПРАВДА НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, УКРАИНСКОГО И АНГЛИЙСКОГО
ЯЗЫКОВ

Слова истина, правда и ложь рассматриваются в данном исследовании как одноименные концепты, в смысловом пространстве которых функционируют различные лексические единицы, ассоциативно-семантически связанные с феноменами «истина», «правда».

С точки зрения когнитивной лингвистики, концепт репрезентируется в языке готовыми лексемами, фразеологическими сочетаниями, свободными словосочетаниями, структурными и позиционными схемами предложений, несущими типовые пропозиции (синтаксические концепты), текстами и совокупностями текстов (при необходимости экспликации или обсуждения сложных, абстрактных или индивидуально-авторских концептов).

Концепт представляется как культурно-информационная единица, созданная в процессе редуцирования результатов опытного познания действительности до объемов, которые способна удержать человеческая память, и соотношенная с культурно-ценностными доминантами, выраженными в религии, идеологии, искусстве, науке (Слышкин, 2000). При рассмотрении концептосфер акцент делается на контекстуальной связи формирующегося в сознании индивида или коллектива концепта с уже усвоенными всеобъемлющими общественными ценностями данного социума.

Лингвокультурное содержание (наполнение) концептов «Истина», «Правда» и «Ложь» в русском языке в процессе исторического развития претерпело значительные изменения, обусловленные социально-экономическими, политико-идеологическими причинами, этическим и эстетическим контекстом бытия, в то время как в английском языке концепты «Truth» и «Lie» в процессе исторической динамики не испытали серьезных изменений, отражая стабильность и устойчивость культурно-религиозного и социально-экономического устройства западной картины мира.

Концепты «Истина», «Правда» и «Ложь» отличаются национально-культурным своеобразием: для русского языка характерно более эмоционально окрашенное отношение к феноменам «истина», «правда», «ложь», богатство смысловых модификаций составляющих. Представители английской языковой культуры относятся к феноменам «truth» и «lie» более прагматично, что соответствующим образом фиксируется и вербализуется в языке (речи).

Передавая смысл высказываний, содержащих английское truth, в русском языке, переводчики обращаются не к одному, а сразу к двум словам: к слову «правда» и к слову «истина». Любое вербальное «расширение» («сужение») в речевой презентации той или иной предметной области можно рассматривать как симптом лингвистической спецификации национально-языковой концептуализации мира. «Правда» и «истина» – ценностно маркированные концепты, их значимость для философии очевидна. В русском языке правда – это то, что существует в действительности, соответствует реальному положению вещей; справедливость, честность, правое дело; правота (разг.). Истина же

тракуется как адекватное отображение в сознании воспринимающего того, что существует объективно; то, что существует в действительности; (т.е., то же, что и правда), утверждение, суждение, проверенное практикой [5].

Не смотря на то, что при сближении значений не достигается полная синонимия, на первый план выходит семантическое сходство.

На основании приведенной картины мы можем предложить следующую схему соотношения семантических полей концептов правда и истина в русском языке: истина, являясь понятием непреложным и уникальным, может расцениваться как базовая концептуальная категория, условно разделяющая языковую картину мира на Правду – Ложь. Концепт правда может быть расценен как очень содержательный, с богатым набором узуальных коннотаций), соответственно, поливалентный.

Схема 1. Реализация концептосферы понятий «ИСТИНА-ПРАВДА» в русском языке.

В английском языке «правда» на бытовом уровне выступает как регулятор и система оценки происходящих событий. Отдельный аспект в содержании «правды» представляет собой «справедливость». «Правда», как и «истина», несет черты сакрализации, которые выявляются при указании на характер неизменности, при определении недостижимости и неуязвимости.

Указанные концепты либо полностью, либо частично включаются в макроконцепт «TRUTH». В то же время, ядром каждого из них в частности является микроконцепт «VERITY». Соответственно, мы можем воспринимать истинность и как ядро макроконцепта «правда». В этом случае мы предлагаем рассмотреть составленный нами вариант графического изображения поливалентного концепта «правда» в английском языке:

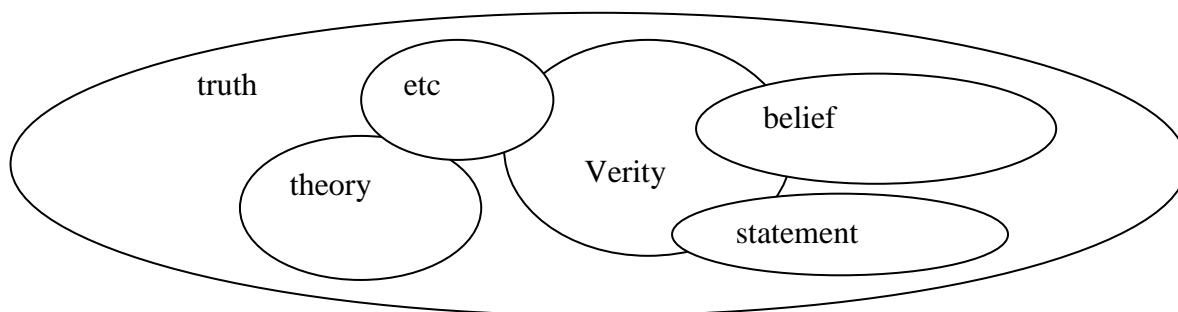

Схема 2. Соотношение семантических полей концептов “truth” и “verity”.

Как можно видеть на предложенной нами схеме, понятия, входящие в семантическое поле макроконцепта правда тесно взаимодействуют с ядром – микроконцептом истина и позволяют говорить о поливалентности концепта правда в английском языке.

Соотношение концептов внутри концептосферы в украинском языке рассматривается несколько иначе. Согласно мнению Беспаленко А.М. [2], в бытовом

понимании данные слова в первую очередь синонимичны. Слово *істина* – научный термин и имеет только одно значение [2].

Слово же *правда* имеет более широкий смысл, и, хотя и включает понятие истина как одно из значений, имеет и другое значение – *справедливость*. Соответственно, мы можем утверждать, что слово *істина* всегда может быть заменено словом с корнем *прав(д)-*, тогда как обратная замена возможна далеко не всегда. Согласно мнению Беспаленко А.М., названные концепты по значению соотносятся как часть и целое:

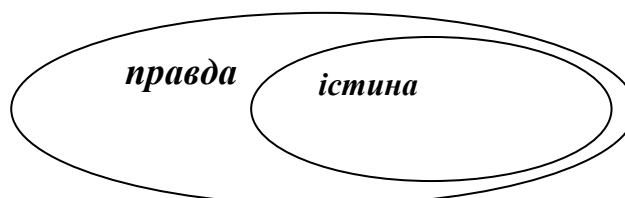

Схема 3. Соотношение концептов «правда» и «истина» в украинском языке.

Ассоциативное поле русского концепта «Правда» отличается от ассоциативного поля английского концепта «Truth». Так, русское слово «справедливость» восходит к концепту «Правда» (от общеславянского правый - истинный), что отличается от истоков английского justice (от латинского justus законный, заслуженный).

Выделяются основные значения, которые соответствуют в русском, украинском и английском языках ключевым словам концептов «Истина», «Правда» и «Truth»: 1) соответствие действительности; 2) справедливость, честность, правое дело.

В качестве вывода, мы так же предлагаем следующие положения: общим для всех трех языков является поливалентность концепта правда и наличие ядра «истина» в семантическом поле концепта «правда». Концептуализация в наивной картине мира трех анализируемых языковых культур существенно отличается от концептуализации в кодифицированном языке. В систему концепта в наивной картине мира входят слова, которые коррелируют в семантическом поле концепта зачастую благодаря лишь своему символическому значению; фреймы, ситуации, типичные для данной культуры и понятные всем носителям языка; а также другие концепты, коррелирующие с исследуемыми концептами. Именно те понятия, символы и фреймы, которые составляют внутреннюю форму концепта, отражают национально-культурный компонент картины мира определенного народа.

В рамках данных концептов носителями каждой языковой культуры осуществляется поиск жизненных ориентиров и ценностей.

В наивной картине мира всех трех языков правда подвергается рассмотрению чаще, чем истина, вероятно, в силу осознания божественного происхождения и непреложности последней. Общим для трех языков выступает то, что на бытовом уровне истина по смыслу соотносится с неоспоримыми фактами.

Правда же на бытовом уровне выступает как регулятор и система оценки происходящих событий. Отдельный аспект в содержании правды представляет собой справедливость. Истина несет черты сакрализации (которые выявляются при указании на характер неизменности) [4].

В английской языковой картине мира сила правды также сакрализуется, подчеркивается ее недостижимость и неуязвимость.

Некоторые различия отмечаются в средствах вербализации. Разница в способах вербализации и концептуализации отражает национально-культурный компонент (заклученный в прецедентных текстах культуры).

Литература

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Изд. 2-ое, исправл. - М.: Языки русской культуры, 1999. – с.896

2. Безпаленко А.М. Концепти «правда» та «істина» в українській та російській мовах. (порада політикам). Наука и образование №36, 2008. www.rusnauka.com/36_NIO_2008/Philologia/

3. Земскова Н. А. Концепты «истина», «правда», «ложь» как факторы вербализации действительности: когнитивно-прагматический аспект. Краснодар: КубГУ, 2006. – С. 53-57.

4. Знаков В.В. Психология понимания правды. - СПб.: Алетейя, 1999. – с.281

5. Лишаев С. А.: Вестник Самарской гуманитарной академии. Выпуск «Философия. Филология.» – 2006. – № 1 (4) - с.209

6. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М. 1992, 2-е изд. испр. и доп. – с.928

7. Погребная Н. А. Русский антонимический концепт *правда – ложь* в зеркале английского *truth – lie, falsehood*. Белорусский государственный университет, М., 2007. – с.41

8. БЭСЯ, 1998. С. 383

9. Internet Encyclopedia of Philosophy

УДК 81'373.21:81'42=111

Канна В. Ю., старший преподаватель

СТАНОВЛЕНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ КОННОТОНИМОВ В РАБОТАХ Е.С. ОТИНА

Е. С. Отин обратил внимание на некоторые любопытные явления в ономастике еще в начале 70-х годов. Во вступительной статье к библиографическому указателю публикаций Е. С. Отина «Ищущий – найдет» В. М. Калинин писал: «возможно, работая над историко-этимологическими очерками, Евгений Степанович обратил внимание на некоторые любопытные явления в ономастике. Так появились работы о топонимах Донбасса, утративших внутреннюю форму, подвергшихся деэтимологизации и деэтимологизации. В других публикациях рассматривались топонимы, совпадающие по форме с личными именами и прозвищами, выявлялись причины и факторы, приводящие к данному виду омонимии. В некоторых статьях рассматривались разнообразные паронимические сближения единиц в онимной и проприальной сферах. Думается, что в период работы над статьями, обращенными к читателю-непрофессионалу и потому, в определенной мере, окрашенными размышлениями научно-популярного характера, возник интерес к коннотонимии» [КВМ, с.11].

В 1978 году в журнале «Мовознавство» была опубликована статья Е.С. Отина «Конотативна ономастична лексика», в которой были проанализированы вторичные эмоционально-экспрессивные и смысловые наслоения на собственно топонимические значения онимов. Здесь автор настаивал на разграничении метафоризации и апеллятивации и критиковал случаи недифференцированного подхода к различным по сути явлениям. В этой работе было внесено предложение разновидность собственных имен, имеющую, в отличие от «денотативных топонимов и антропонимов» дополнительные смысловые наслоения, называть коннотативными собственными именами. Здесь же Е.С. Отин отметил, что коннотативные топонимы, во-первых, не фиксируются ни одним топонимическим справочником и, во-вторых, если и присутствуют в толковых словарях русского и украинского языков, то в минимальном количестве. Еще одним новшеством было предложение разделить коннотативные топонимы на две категории: узуальные, т.е. широкоупотребительные и окказиональные, переносное значение которых имеет редкую, чаще единичную реализацию, а среди узуальных выделить интернациональные и интралингвальные коннотативные топонимы. Кроме того, было сделано еще одно уточнение: узуальные

коннотативные топонимы по широте употребления было предложено разделить на два типа: общенациональные, т.е. широко известные в литературном и диалектном словоупотреблении, и локальные, встречающиеся в разговорном языке жителей только определенной территории. В группу “международных коннотативных топонимов” в статье были отнесены *Бастилия, Ватерлоо, Везувий, Геркулесовы (Геракловы) столбы, Иерихон, Итака, Каносса, Канны, Карфаген, Китайская стена, Клондайк, Мекка, Монблан, Мюнхен, Олимп, Панама, Пёрл-Харбор, Рубикон, Седан, Швейцария, Эльдorado* и др.

Работая над коллективной монографией «Проблемы сопоставительной стилистики восточно-славянских языков», ученый представил раздел «Экспрессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточно-славянских языках». И хотя эта работа касается преимущественно коннотативной антропонимии, нам она кажется важной потому, что содержит постановку вопроса (и попытку его решения) о механизмах речемышления, приводящих в конечном итоге к возникновению коннотем в семантической ауре собственного имени. Е. С. Отин отметил, что еще Д. К. Зеленин в 1903 году «полагал, что к метафоризации собственных имен приводит действие двух важнейших факторов – фонетического и исторического. В первом случае происходит сближение “на основании созвучия” собственного имени с апеллятивной лексемой. Благодаря этому в народном языке возникают коннотативные онимы с окраской чаще всего пейоративного плана (например *Елеся, Емеля, Улита* – под влиянием *елесить* ‘лестить’, *мельница, улитка*). Воздействие исторического фактора происходило, когда собственное имя “попадало в историю” в самом широком смысле этого слова» [Отин, с.133]. Е. С. Отин соглашается с этим мнением и указывает дополнительно на фактор “фонетического значения”: “Переосмысление собственного имени, переход его в экспрессивное слово нарицательного значения в отдельных случаях предопределялись и его фонетическим значением – экспрессивно-смысловыми потенциями, заложенными в звуковом облике слова” [Отин, с.134]. Заметим, что речь в этом случае идет не о фонетических сближениях типа паронимии, как у Д.К.Зеленина, а о психофизиологических свойствах звуковой формы слова, вызывающих различные ассоциации, что заметил, по мнению Е.С. Отина еще в тридцатые годы прошлого века М.Б. Ляпунов, позднее – В.В. Левицкий и, наконец, в ряде работ, А.П. Журавлев.

Статья «Развитие коннотонимии русского языка и его отражение в словаре коннотонимов» опубликована впервые издательством «Наука» в Москве в 1986 году в неперiodическом издании «Этимология» за 1984 год. А это значит, что написана она была еще раньше, может быть, в 1983 году (?), т.е. 25 лет назад. Уже в ней Е. С. Отин достаточно отчетливо сформулировал свой взгляд на природу и семантику коннотативных онимов. Во первых, он заявил, что речь идет именно о **с о б с т в е н н ы х и м е н а х**, а не о какой-то переходной (от собственных имен к апеллятивам) категории слов. В то же время в этих проприальных единицах он усматривает наличие смысловой доминанты, связанной не с денотатом, а с развившимся позднее, в процессе функционирования онима в речи, понятием. В то же время **в коннотониме**, по Е.С. Отину, **связь с денотатом** и новым **понятием** обязательно **с о с у щ е с т в у ю т**. В противном случае, при утрате денотативности на основе новых понятий (мы в своей работе называем их “коннотемами”) “развиваются отонимные коннотативные апеллятивы” или же процесс “забвения денотата” ведет “к полному выпадению их из словаря”. Кроме того, Е. С. Отин отмечает еще одну семантическую особенность коннотонимов: «В сфере речевого общения эти дополнительные понятийные оттенки нередко бывают представлены в **н е о б ы ч н о м** для “чистого” СИ эмоционально-экспрессивном ореоле» [№, с.?]. Для сравнения приведем мнение В.М. Мокиенко, которое, на наш взгляд, представляет несколько иной взгляд на коннотонимию. В предисловии к московскому (второму) изданию словаря Е. С. Отина ученый

высказывается в том духе, что в случае коннотонимизации «имя собственное перевоплощается в имя нарицательное. Метаморфоза эта, однако, не остается бесследной: в бывшем имени продолжает теплиться след единичности, индивидуальности. Этот теплый след и создает особую экспрессию, оценочность, или, говоря лингвистическим языком, - *коннотативность*» [Мок, с.5]. По нашему мнению, это утверждение носит фактически противоположный характер.

В статье «Стилистические функции собственных имен в рассказах В.М. Гаршина» Е.С. Отин снова обращается к вопросу о коннотативной онимии. Выдвинув тезис о допустимости использования языка художественной литературы, в том числе, языка произведений В.М. Гаршина “для изучения особенностей функционирования собственных имен и разнообразия их формул, сочетания с сопутствующими словами, их эмоционально-экспрессивных и референтных коннотаций, этикетных норм их употребления в русском языке последней четверти XIX века” [], Е.С.Отин работал с гаршинской коннотонимией примерно так же, как и с другими материалами будущего словаря. В наблюдениях над функционированием коннотативной топонимии указано, что топонимия онимного пространства рассказов сплошь реальна. Однако от взгляда ученого не ускользает то, как В.М. Гаршин “искусно варьирует некоторые из географических имен за счет бытующих в народной речи их словообразовательных вариантов с присущей им экспрессией” [От, с.140]. Так, отмечено: 1) что солдаты, вчерашние крестьяне, идущие в Болгарию воевать с турками, переосмысливают и переименовывают непонятное им сочетание “болгарская земля” в “бухарская земля” – благодаря паронимическому сближению с хорошо знакомым названием *Бухара* и производным от него прилагательным; 2) что уроженец Владимирской губернии ефрейтор Федоров, именует Санкт-Петербург *Питером*. Е.С. Отин, как любит говорить мой научный руководитель В.М. Калинин, “в фирменном стиле”, тут же приводит интересный историко-этимологический комментарий: “Эта усеченная форма топонима широко бытовала в русской народной речи XIX ст., в свою очередь образовавшись от промежуточной гипокористической формы топонима *Санктпитер*. Последний, сейчас уже забытый вариант названия столицы России сохранился, например, в тексте старинной песни «Во селе, селе Покровском...», приписываемой императрице Елизавете Петровне (1750-е годы): «Приезжал ко мне детинка из Санктпитера сюда» [От, с.140]. Интересен представленный в статье этюд об окказиональном оттопонимном коннотониме *Эльдорадо*, который Е. С. Отин квалифицирует как онимический историзм.

В общей сложности Е.С. Отин написал более тридцати работ, напрямую связанных с различными проблемами коннотативной ономастики. Результатом такой плодотворной работы стал «Словарь коннотативных собственных имен», представляющий собой уникальный образец ономографии.

Литература

1. Калинин В.М. Ищущий – найдет // Евгений Степанович Отин. Библиографический указатель к 75-летию со дня рождения. – Донецк: Юго-Восток, 2007. – С.6-13.
2. Карпенко Ю.А. Рецензия: Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. Донецк: Юго-Восток, 2004. – 410 с. // Мовознавство, 2004. – № 5-6. – С.99-101.
3. Мокиенко В.М. Перевоплощенное имя // Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – М.: ООО «А Темп», 2006. – С.5-10.
4. Отин Е.С. Конотативна ономастична лексика // Мовознавство. – 1978. – № 6, с.47-53.
5. Отин Е.С. Экспрессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточнославянских языках // Проблемы сопоставительной стилистики восточнославянских языков. – Киев: Наукова думка, 1981. – С.132-144.

6. Отин Е.С. Развитие коннотонимии русского языка и его отражение в словаре коннотонимов // Этимология. 1984. - М.: Наука, 1986. – С.186-191.

7. Отин Е.С. Из словаря коннотативных онимов и отконнотонимных апеллятивов // Ономастика та етимологія. Збірник наукових праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк. Київ, 1997. – С. 171-186.

УДК 811.111'255.4

Кантемирова Т. П., старший преподаватель

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД КАК ТВОРЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС

Всемирная литература играет огромную роль в становлении духовности и личностного роста любого человека. А, между тем, не каждый знает иностранный язык и может позволить себе читать Шекспира, Данте, Гетте и других известных писателей в оригинале.

Историческое наследие зарубежных стран, восточной философии, сказания и мифы народов мира – все это становится доступным для любого человека благодаря писателям – переводчикам – специалистам по художественному переводу. Читая рассказ, поэму или какое-либо другое произведение, переведенное с иностранного языка, мы воспринимаем сам текст, с его смыслом, эмоциями и героями, а между тем, не каждый осознает, каких трудов стоило переводчику перевести этот текст, сохранив смысловую емкость произведения, его стиль, эмоциональную окраску.

Характерные особенности художественной литературы, проявление в каждом случае индивидуальной художественной манеры писателя, обусловленной его мировоззрением, влиянием эстетики эпохи и литературной школы, необозримое разнообразие как лексических, так и грамматических средств языка,- все это, вместе взятое, делает вопрос о художественном переводе чрезвычайно сложным.

Наряду с образностью художественную литературу от других произведений отличает особое свойство, которое можно назвать его смысловой емкостью. Это свойство проявляется в способности писателя сказать больше, чем говорит прямой смысл слов в их совокупности, заставить работать и смысл, и чувства, и воображение читателя.

Еще одна характерная черта художественной литературы – это ярко выраженная национальная окраска содержания и формы, что вполне естественно для литературы, как для отражения действительности в образах, обусловленных ею же.

Важна также и печать того времени, когда создано произведение,- тесная связь между исторической обстановкой и отражающими ее образами произведения. По отношению ко всем этим особенностям, характерным для художественной литературы и выявляется, наконец, индивидуальная манера писателя.

Исходя из вышеизложенного, мы можем утверждать, что перевод художественной литературы – это творческий процесс и, следовательно, переводчик художественной литературы должен не только в совершенстве владеть переводческими технологиями, но, что бесспорно, должен обладать и определенным талантом. Не случайно, лучшими переводчиками художественной литературы считаются авторские переводы, выполненные самими авторами произведения.

Остановимся на некоторых аспектах художественного перевода, которые, обязательным образом, должен учитывать переводчик художественной литературы.

1. Передача временной дистанции.

Эпоха, когда создано литературное произведение, накладывает свой отпечаток на художественные образы и в плоскости их вещественного содержания, и в плоскости их языкового оформления. Вопрос о передаче исторического колорита практически решается в связи с основной целью перевода – ознакомить современного читателя с литературным памятником, который в момент своего создания тоже был современным. Специфика

синтаксических структур, особенности тропов, характер повторов – все это имеет конкретную привязку к эпохе. Названные особенности передают время опосредованно. Напрямую же время отражено не в фигурах стиля, а в языковых исторических особенностях текста: лексических, морфологических и синтаксических архаизмах.

Первое, обязательное условие создания временной дистанции – отсутствие в лексике перевода модернизмов, которые не могли употребляться в то время, когда создавался подлинник.

Для стилизации языка, например XIX века достаточно при переводе стараться избирать наиболее устаревшие из возможных вариантных соответствий: «миновал», а не «прошел», «превосходный», а не «отличный». «неведение», а не «незнание». Колорит XVIII века может быть предан такими архаизмами, как: «сия», «давеча», «далече», «оный». К устаревшим явлениям в области синтаксиса относятся, в первую очередь инверсии. («Так, изволь его в Питер отправить через три дня» - современный вариант был бы: «Так изволь отправить его в Питер через три дня», или «Все сидели уже за столом» по сравнению с современным «Все уже сидели за столом».)

2. Проблема сохранения национальной окраски.

Проблема сохранения национальной окраски в переводах художественной литературы – задача чрезвычайно сложная в плане, как практического ее решения, так и теоретического анализа. Возможности ее решения связаны со степенью реально имеющихся у переводчика фоновых знаний о жизни, изображенной в оригинале. Решение проблемы национальной окраски возможно только на основе понятия органического единства, образуемого содержанием и формой литературного произведения в его национальной обусловленности, в его связи с жизнью народа, которую он отражает в образах, и с языком народа, воплощающим эти образы.

3. Передача индивидуального стиля

При переводе художественного текста – эта задача самая сложная. Ведь индивидуальность автора проявляется и в том, как автор интерпретирует типичные черты литературного направления, какие средства для этого выбирает; и в том, в какой мере он придерживается литературной нормы языка; и в том, какие сугубо авторские черты характерны для его творчества. Расцвет авторской индивидуальности по отношению к художественному тексту произошел в XX веке, когда ее яркая специфика заслонила собой принадлежность к определенной литературной группировке. Для выявления этой индивидуальной специфики необходим полный стилистический анализ подлинника, включающий не только определение значимых черт стиля, но и характеристику их частотности. Тогда станет ясно, что, например, в прозе автора А. преобладают распространенные предложения с сочинительной связью между компонентами, их частотность достигает 90 процентов, следовательно, при переводе замена сочинительной связи подчинительной исказит авторский стиль. А автор Б. широко использует контраст канцелярских оборотов речи и высокого стиля, создавая комический эффект. Тогда любая нейтрализация высокой лексики, замена ее при переводе на нейтральную, уничтожит прием иронического контраста. Таким образом, предварительный анализ поможет избежать неверных решений.

Таким образом, исходя из вышеизложенного, мы можем прийти к безоговорочному выводу, что перевод произведений художественной литературы является творческим процессом, требующим определенного литературного таланта, а также умения передать индивидуальный стиль писателя, сохранить национальную окраску, решить проблему передачи временной дистанции.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И СФЕРЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЭВФЕМИЗМОВ

Эвфемизм (от греч. *eu* – «красиво» и *phemo* «говорю») – это стилистически и эмоционально нейтральное слово или выражение, которое замещает другое, но более резкое или неприличное. Проще говоря, вместо горькой правды вы говорите ту же правду, но в сладкой оболочке, которая маскирует горечь. Разумеется, и говорящий и слушатель прекрасно понимают, что скрывается за эвфемизмами, иначе смысл их употребления пропадает.

Эвфемизмы, как и все остальное в языке, живут и находятся в постоянном развитии. Жизнь языка и человека находятся в тесной взаимосвязи. Именно человек определяет место, где должен существовать каждый конкретный эвфемизм. Непристойное, неуместное и неприличное – вот места обитания эвфемизмов. Но все эти понятия субъективно определяются только человеком. Поэтому эвфемизм – понятие не столько языковое, сколько культурное. Описание эвфемистической лексики невозможно без характеристики социально-культурного и языкового фона, на котором возникает потребность в эвфемизмах. Л.П. Крысин пишет: «Для полноты картины приходится упоминать такие реалии и такую лексику, которые обычно находятся вне поля внимания лингвистов. Как у носителя литературного языка и просто человека, следующего определенным культурным нормам, это и у самого исследователя может вызывать внутреннее неприятие и протест, однако в качестве беспристрастного наблюдателя, фиксирующего все, что происходит в языке, он обязан изучать и такого рода «неприятные факты», способные вызвать нравственный дискомфорт. Очень часто эвфемизмы во многих языках (странах) употребляются в схожих ситуациях, что говорит о схожих культурных реалиях у разных народов. В англоговорящих странах тема смерти является слегка табуированной. Глаголу *die* предпочитают следующие эвфемизмы: *to decease*, *to pass away*, *to join the majority (better, silent)*. «Сыграть в ящик», «отбросить коньки», «склеить ласты», «дать дуба» – эти выражения имеют отношение скорее к жаргону, чем к эвфемизмам. В английском языке есть схожее «юмористическое», широко употребляемое, выражение – *to kick the bucket*. Так же и слово «мертвец» в английском языке заменяется на «покойный» и т.д. – *the deceased* (скончавшийся), *the late* (покойный). С целью манипулированием общественным мнением политиками разного уровня уже не один десяток лет успешно применяется тактика подмены понятий при помощи лексики и фразеологии, сокрытия нелицеприятных фактов и искажения информации. Считается, что эти технологии берут начало со времен военных действий во Вьетнаме, именно с той поры был введен специальный язык, называемый «вьетнамо-английским». Все это было сделано в целях корректирования поступающей информации. Впоследствии аналогичные технологии применялись в войне в Персидском заливе. Современные масс-медиа открыли новые возможности воздействия, что позволило перенести их с позиции чисто описывающих на позиции, которые формируют ситуацию.

В настоящее время в лингвистической науке наблюдается повышенный интерес к освещению военных, межнациональных и межэтнических конфликтов в языке СМИ. Газетно-публицистический стиль отражает все события, происходящие в мире, и является их своеобразным катализатором, поскольку из него лексические единицы разного уровня попадают в литературный язык и в устную речь.

Политические эвфемизмы характеризуются своеобразной «эзотеричностью», т.е. наличием скрытого смысла, исследование которого является социально значимым.

Эвфемизмы представляют собой универсальное языковое явление, которое обычно обуславливается социально-историческими и морально-этическими нормами,

национальными и языковыми традициями того или иного общества; их природа остается невыясненной, что приводит к смешению эвфемизмов с другими видами перефразирования: литотой, гиперболой, различными видами косвенных наименований, вследствие чего не разработаны четкие критерии идентификации эвфемизмов и отсутствует общепринятая дефиниция самого термина.

Эвфемия рассматривается также как одно из средств выражения категории политической корректности в языке. Применительно к теории политической корректности эвфемизмы можно разделить на следующие группы:

I. Эвфемизмы, непосредственно отражающие идеи политической корректности, то есть смягчающие различные виды дискриминации. Данная группа состоит из нескольких подгрупп:

1. эвфемизмы, исключаящие расовую и этническую дискриминацию: англ. member of the African Diaspora, person of color, Jewish person;

2. эвфемизмы, смягчающие дискриминацию по половой принадлежности, созданные с целью повышения статуса женщины и исключения проявлений сексизма в языке: англ. domestic partner (companion), flight attendant;

3. эвфемизмы, созданные для исключения дискриминации по социальному статусу.: англ. economically disadvantaged, low-income (вместо poor) environmental hygienist, sanitation engineer, vehicular consultant; рус. “неимущие”, “малообеспеченные”;

4. эвфемизмы, смягчающие возрастную дискриминацию: англ. middlescence, golden ager, senior citizen; рус. “пожилые”, “люди старшего поколения”;

5. эвфемизмы, направленные против дискриминации по состоянию здоровья: physically challenged, aurally inconvenienced, visually challenged, immuno-compromised; рус. “люди с ограниченными возможностями”;

6. эвфемизмы, направленные против дискриминации по внешнему виду: vertically challenged, full-figured, big-boned;

7. эвфемизмы, связанные с защитой окружающей среды, животного мира: animal companion, free-roaming animal (вместо wild animal), organic biomass.

II. Эвфемизмы, так или иначе соотносящиеся с идеями политической корректности, среди которых выделяются:

1. эвфемизмы, отвлекающие от негативных экономических последствий: англ. period of negative economic growth, to downsize; рус. “свободные цены”, “сокращение штата”;

2. эвфемизмы, направленные на прикрытие антигуманной политики государства, особенно агрессивных военных действий: англ. pacification, limited air strike, air support, device, collateral damage и др.;

В лингвистической литературе прослеживается устойчивая тенденция к появлению новых тематических групп эвфемизмов вследствие возникновения новых сфер в социально-политической жизни общества, подлежащих завуалированию.

Политические эвфемизмы, наряду с политическими метафорами, эпитетами и другими лексическими средствами, являются одним из действенных способов камуфлирования действительности, а также манипулирования сознанием потенциального реципиента с целью создания выгодной для манипуляторов картины происходящих событий.

Литература

1. Обвинцева О. В. Англо-русский тезаурус политических эвфемизмов: словарь-справочник. - Екатеринбург: Издательство ИПК УГТУ, 2003. - 84 с.

2. Обвинцева О. В., Знаменская Т. А. Политический газетный текст и эвфемия // Сопоставительная лингвистика: Бюллетень Уральского лингвистического общества / Урал. гос. пед. ун-т; Ин-т иностранных языков / Отв. ред. В. И. Томашпольский. - Екатеринбург, 2001. - № 1. - С. 82-86.

3. Обвинцева О. В. Политический эвфемизм как средство языкового воздействия в газетном тексте // Перевод и межкультурная коммуникация / Материалы V

УДК 811.111'276. 2'373.611(043)

Онода Т. Г., старший викладач

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ОДИНИЦЬ СЛЕНГУ

Сленг становить лексичну мовну систему, яка існує поза межами стандарту – літературної мови і виступає як соціолект, мовний ход певного соціального прошарку. Існування і поповнення мовних субходів, малих груп, мікросоціумів з погляду соціолінгвістики є проявом соціального варіювання мови. В. Г. Байков розглядає трансформації лексики численних -лектів як процес семіологічної соціалізації [1:36].

До системи сленгу входять одиниці різних мовних рівнів, але основну частину становлять одиниці словотвору – похідні іменники. Численні дослідження сленгу вказують на експресивний характер одиниць цієї рухливої, мінливої, відкритої системи. Дане дослідження має на меті встановлення формальних показників експресивності похідних іменників-сленгізмів. Сучасна теорія словотвору базується на положеннях про відносно самостійний статус словотворчої системи. Специфічною рисою словотворчих процесів мовної номінації є їхня вторинна природа – нові назви виникають на основі вже існуючих одиниць. Основна одиниця словотвору – похідне слово – розглядається як мотивований знак мови, що співвідноситься не тільки з дійсністю, але і з іншими одиницями мовної системи. Форма похідного слова обумовлена ономазіологічними і семантичними факторами. Похідне слово є результатом згорнутої предикації, предикативний зв'язок присутній в словотворчій одиниці латентно, імпліцитно. О. О. Кубрякова зазначає на специфічність одиниць словотвору, які за форматом, розчленуванням дають можливість фіксування елементів досвіду, передачі «пучка смислов», дозволяють підкреслити певні моменти характеристики ситуації. [2:44].

Поява нового сленгізму, як і кожної нової лексичної одиниці, обумовлена певним комунікативним завданням. Зважаючи на те, що сленгізми є одиницями вторинної номінації і входять до синонімічних рядів, де домігантою є слово, яке передає лише денотативне значення і є нейтральним, тобто неекспресивним, комунікативне завдання сленгізму це не просто дати нову назву, перефразувати уявлення про певний об'єкт позначення, але й виразити певні почуття, емоції, критичне ставлення до об'єкту номінації, зробити назву прозорою, оригінальною, експресивною. Нові сленгізми повинні забезпечувати потреби неформального усного мовлення та відповідати умовам письмового Internet та SMS-спілкування щодо лаконічності, компресії значень, економії та виразності.

В лінгвістичній літературі незвичайність, незуальність зовнішньої форми, виразність одиниць сленгу розглядаються як прояв експресивності, інтенсивності, емотивності, оцінності, як результат існування імплікативних ознак, нашарувань, конотацій. І.І. Туранський визначає інтенсивність як складову частину категорії експресивності, це кількісна міра оцінювання якості, міра експлікативності [3:4]. Він відносить до лексичних і лексико-граматичних засобів інтенсифікації префікси посилення та моделі словоскладання.

Одиниці сленгу входять до класу “емотивних слів”, які дають вихід емоціям. За виразом Ч. Стівенсона, емотивні слова пристосовані як для того, щоб виразити почуття мовця, так і для того, щоб апелювати до почуттів слухача [4:131].

В.І. Шаховський включає одиниці сленгу до свого дослідження емотивної семантики. Це необхідний компонент комплексу умов для повного та адекватного взаєморозуміння комунікантів в процесі спілкування. Сленгізми входять до поля емотивів

як мовних засобів кодифікації типізованих емоцій, до яких автор відносить емотивні деривати словотвору та словоперетворення [5:134].

Одиниці сленгової номінації мають експресивно-забарвлене значення, вказуючи як на дійсність, так і на емотивне-оцінне відношення до об'єкту, що позначається. В. Н. Телія вважає, що показниками суб'єктивно-оцінного відношення є як образно-внутрішня форма, так і засоби, що мають “зовнішню” форму. До одиниць з формальною вираженістю авторка відносить вторинні номінативні засоби суб'єктивного оцінювання та ономапоетичні прийоми. Ці одиниці є екзотичними за звуковим складом, тобто за зовнішньою формою, і на цій основі приймають участь у формуванні конотації – особливого компонента значення, який надає мовній одиниці експресивної значущості [6:15].

Аналіз американського студентського сленгу свідчить про експресивність похідних та складних іменників, що мають формальні показники вираження суб'єктивної/емотивної оцінності. Це афіксальні іменники *chalkie – teacher, techie – student of technical department*. Суфікс *-y* та його варіанти *-ie, -ey* входять до засобів створення емотивної номінації, передаючи зменшувальність, ласкавість. Наведений суфікс може розглядатися як маркер фамільярності та позитивної оцінності.

Афіксальний іменник з суфіксом *-er sleeper – a dull lecture/class* є результатом згорнення сполучення *a sort of lecture that makes you sleep* і передає значення глибинного відмінку результативності дії. Афіксальні іменники *a reader – crib, a cake eater – a lazy student* мають конотації несхвальності та передають негативну оцінюваність.

Інтенсивність та експресивність передається через префікс *super-*, що має іронічну конотацію: *super strap – an intelligent, diligent student*.

До експресивних форм словотвору входять стягнення та різні форми скорочення: *prelims – preliminary examinations, basics – basic subjects, fundamentals – fundamental subjects, dorm – dormitory, fam – family, P – one of the parents, fress – professor*.

Показниками експресивності є складні слова з компонентами (інтерфіксами, словотворчими формантами) *-logy, -head*, напр. *zerology – a course of shallow lectures, digithead – he who spends much time by the computer, metalhead – fan of heavy metal music, pothead – drugaddict, butterhead – unintelligent student, thickhead – fool*.

До засобів вираження експресивності входять моделі телескопії: *brainiac* від *brain* та *maniac, multiversity*.

Значна частина іменників сленгу це семантичні деривати. При збереженні зовнішньої форми створюється нове значення: *hole, birdcage – hostel; tool, mug – good, intelligent student*. До їхніх функцій входить не тільки називання, але й позначення по-іншому, через інший звуковий ряд, щоб експресивно виразити емоції. Семантичні деривати є результатом метафоричного переосмислення для вираження експресивно-оціночного відношення. У структурі семантичних дериватів спостерігається актуальна двозначність за рахунок одночасного співвідношення з двома поняттями.

Експресивність одиниць сленгу базується на новизні, незвичності, полісемантичності, оказіональності, девіантності як порушенні норм сполучуваності компонентів словотворчих одиниць.

Література

1. Байков В. Г. Социоллингвистика малых групп и понимание. – Интернет-журнал “Герменевтика в России” – 1999 - №3. <http://www.volga.net/pub./hermo3999>.
2. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – 158 с.
3. Туранский И. И. Средства интенсификации высказывания в английском языке: Учеб. пособие для студ. пед. ин-тов и фак-тов иностр. яз. – Куйбышев, 1987. – 78 с.
4. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения. Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Сборник. – М.: Прогресс, 1985. – с. 129 – 154.

5. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд – во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
6. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. – 143 с.

УДК 811.111'367.627(043)

Панова Я. С., ассистент

ИСЧИСЛЯЕМЫЕ/НЕИСЧИСЛЯЕМЫЕ ИМЕНА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОЗИЦИЙ ТРАДИЦИОННОГО И КОГНИТИВНОГО ПОДХОДОВ

В современной англистике существует значительное число детальных классификаций адъективной и глагольной лексики (см. обзор [2, с. 163—165]), в то время как в частеречном классе имен существительных исследователи выделяют лишь группировки самого общего плана, а именно, лексико-грамматические классы (имена существительные собственные/нарицательные; счисляемые/несчисляемые; одушевленные/неодушевленные) и разряды (конкретные, вещественные, собирательные и отвлеченные) [1, с. 22]. Такое положение вещей имеет свое объяснение. Задолго до появления первых когнитивно ориентированных лингвистических исследований О. Есперсен отмечал, что глаголы и имена прилагательные обозначают «одноединственное свойство» [3, с. 82], а имена существительные «включают в себя много характерных черт; по ним слушатель узнает лицо или предмет, о котором идет речь» [там же]. Так, например, имя существительное *table* обозначает объект, который можно охарактеризовать по таким признакам, как форма, размер, материал, цвет, функциональное предназначение, цена и пр. Этот набор признаков имени существительного (или его признаковый кластер [4, с. 67]) не является жестким: при отсутствии одного или даже нескольких из них объект, обозначаемый этим словом, не утрачивает своей денотативной определенности. В целом, «существительные применимы к меньшему числу предметов, чем прилагательные» [3, с. 82], что на языке логики означает, что содержание имен существительных, определяемое числом их признаков, шире, чем имен прилагательных, а объем, зависящий от числа соотносимых с ними объектов, – уже. Кластерность, полипризнаковость семантики имен существительных многое объясняет в их грамматических свойствах, обуславливая, в частности, сложности с классификацией слов этой части речи.

В зависимости от контекста, в котором употребляется то или иное имя существительное, одни признаки актуализируются, выходят на первый план, а другие пребывают в латентном состоянии. Это означает, что в конкретной ситуации его значение словно поворачивается к воспринимающему его субъекту теми или иными своими гранями. Для обозначения этой «голографической» природы семантики имени существительного Е. В. Рахилина вводит термин «лабильность» [4, с. 67]. Данное свойство может проявляться с разной мерой интенсивности в именах существительных, относящихся к той или иной группе, но именно оно определяет особенности «именного» поведения лексем, в частности, отсутствие «привязки» к ситуации определенного типа [там же].

Смысловая лабильность имен существительных современного английского языка, обусловленная кластерной природой их семантики, имеет разнообразные манифестации: вариативность по параметру «определенность/неопределенность», контекстно обусловленный переход имен собственных в нарицательные, «олицетворение» неодушевленных предметов и сущностей и т.д. В фокусе нашего внимания находится вариативное «числовое поведение» имен существительных современного английского языка, значительное число которых, в зависимости от контекстных условий, может

выступать как несчисляемое, например, *wine* (вино), или счисляемое, например, *a wine* (бокал для вина) – *wines* (бокалы для вина). Подобные семантические бифуркации традиционно рассматривались как разные лексико-семантические варианты одной лексемы. Однако в современном английском языке существуют и имена существительные, способные демонстрировать различное «числовое поведение» при отсутствии существенных семантических сдвигов, например, *experience* – *an experience*; *feeling* – *feelings* и т.п. Традиционные практические грамматики английского языка, как правило, обходят вниманием подобные случаи, несмотря на их многочисленность (по самой приблизительной оценке, их число в современном английском языке превышает полторы тысячи единиц).

Итак, одна и та же именная лексема современного английского языка может актуализировать в контексте весьма разнообразные смыслы, которые не всегда целесообразно четко размежевывать как лексико-семантические варианты. В качестве иллюстрации рассмотрим контекстные смыслы лексемы *light*, обращая особое внимание на форму (единственного или множественного числа) и значение «счисляемость/несчисляемость»:

(1) свет: *He turned the lights down* (Он выключил свет: лампу – одну или несколько, выключатель, светильник – в конкретном месте, помещении). Здесь слово *lights*, которое имеет форму множественного числа, употреблено для обозначения неисчисляемой сущности – света;

(2) световой сигнал – фары, светофор: *The car was parked at the side of the road with its hazard lights flashing* (Машина стояла у обочины с включенными аварийными фарами). Здесь слово *lights* также употреблено в форме множественного числа, но обозначает нечто, излучающее свет с целью предупреждения; это ограниченный в своей области предмет, который поддается исчислению;

(3) освещение/особый тип света: *It was a good light for reading* (При этом освещении можно было читать). Здесь речь идет об освещении в конкретном месте, ограниченном пространстве, а имя существительное *light*, обозначая неисчисляемую сущность, имеет форму единственного числа;

Рассмотрим несколько примеров, в которых *light* является неисчисляемым.

(4) Свет, противопоставление понятию «тьма»

In full light you could see Alison was well over forty. – При полном свете/освещении вы могли увидеть, что Элисон было далеко за сорок. Особенностью значения слова *light*, которое является здесь неисчисляемым понятием, является то, что речь идет о свойстве предмета освещать. Само значение «свет» является основным для этого слова, абстрактным.

(5) Свет, исходящий от некоего объекта (зачастую с обязательным указанием этого объекта)

Light from a tall lamp fell on the desk. – Свет от большой лампы упал на стол.

Light неисчисляемое, абстрактное понятие. Мы не можем его посчитать, следовательно, ни неопределенный артикль, ни множественное число здесь быть не может.

Таким образом, в зависимости от контекстных условий имя существительное *light* может выступать как счисляемое (пример (3) или несчисляемое (примеры (4), (5)). В первом случае оно может употребляться в форме единственного или множественного числа. Примечательно, что формы множественного числа могут актуализировать значение несчисляемости (пример (1) или счисляемости, пребывая в оппозитивных отношениях с формой единственного числа (пример (2)).

Подводя итог, отметим, что вышеизложенное подтверждает положение когнитивной лингвистики о том, что отраженная в языке грамматическая категоризация зависит от способа концептуализации действительности человеком.

Литература

1. Бондарко А. В. Варианты классификации категорий и разрядов в сфере грамматики / Александр Владимирович Бондарко // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: Сб. в честь Е. С. Кубряковой. — М. : Языки славянских культур, 2009. — С. 21—26.
2. Елисеева А. Г. Семантические типы предикатов в английском языке / А. Г. Елисеева, О. Н. Селиверстова, Н. А. Ишевская // Семантические типы предикатов. — М. : Наука, 1982. — 366 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен; [пер. с англ. В. В. Пассека и С. П. Парфеновой]. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. — 404 с.
4. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Екатерина Владимировна Рахилина. — М. : Русские словари, 2000. — 416 с. 5. Langacker R. Cognitive Grammar: Basic Introduction / Ronald Langacker. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 555 p.

УДК 811.1-115

Свецинская Е. А., ассистент

АНАЛИЗ СПОСОБОВ ОБРАЗОВАНИЯ КОМПОЗИТОВ НА МАТЕРИАЛЕ ТРЕХ ЯЗЫКОВ (АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И НОВОГРЕЧЕСКОГО)

Согласно Омельченко Л.Ф. композитами мы называем полифункциональные, синхронно- релевантные узуальные или окказиональные единицы (прямой или косвенной номинации), разновидность деривата, которые образованы по стандартной модели или посредством семантической конденсации синтаксического словообразования [3].

Основным способом образования композитов в украинском языке является их образование с помощью соединительных гласных, которые соединяют сокращенные и полные слова. Например, существительные: боєздатність, сн^овидець; прилагательные и числительные: електр^озварювальний, кільк^асот; наречия: своєчасно, перед^овсім [1, 157]. В украинском языке существует лишь небольшое количество существительных, наречий, местоимений и глаголов, образованных соединением основ/корней слов [1, 156]. Например, существительные: кіноактор, вагон - ресторан, генерал – майор; местоимения: хто – небудь, дехто; наречия: казна - де, казна – як. В украинском языке существует всего лишь несколько сложных наречий, которые можно отнести к wholophrases (сложные слова с предлогами и союзами) и существительных иностранного происхождения: пліч – о – пліч, де – не – де, Ростов – на – Дону, Стратфорд – на – Ейвоні [1, 156]. Некоторые композиты образованы способом wholophrasing + соединительные элементы (-и-, -й-): крутиголовка, мати-й-мачуха, перекотиполе [1, 158].

Что касается новогреческого языка, при образовании композитов происходят следующие изменения в компонентах: а) в середине сложного слова (в конце первого компонента) и связаны с соединительными гласными *ματι* - *γυαλι*: *ματογυαλι*; б) во втором компоненте и связаны с родом, окончанием и ударением. Если первый компонент - изменяемая часть речи, то он присоединяется ко второму посредством соединительного гласного «ο» (омикрон): *χανω-μερα*: *χασομερης*. Когда второй компонент начинается на «α» и «ο», то обычно соединительный гласный утрачивается: *γλυκος-αναλατος*: *γλυκαναλατος*. В новогреческом языке иногда встречаются и такие соединительные гласные как *ε*, *α*, *ω*, *ου*. Например, если первый компонент существительное: *λεωφορειο*, *Κοσταντινουπολη*; прилагательное: *καφε-κιτρινο*; числительное: *οχταλοδι*; глагол: *χαιρεκακος* [2, 84]. Способом соединения корней/основ слов образованы многие новогреческие сложные слова, но при этом во многих случаях используется соединительная гласная «ο». Например, в сложных словах с равноправным соотношением основ оба компонента можно связать союзом «и» (*και*): *μερονηχο*: *μερα και νυχτα*.

Существуют сложные слова, с равноправным соотношением основ, где: а) оба понятия, выраженные компонентами, имеют значение равноправия: *αντρογυνο*; *αντρας και γυναικα*; б) сложное имя выражает новое, третье понятие: *αυγολεμονο* (нечто, приготовленное из яйца и лимона). Глаголы означают одновременные или последовательные действия: *ανοιγοκλεινω*, *πλαινοβυαινω* [2, 80]. В новогреческом языке способом *wholophrasing* образуются некоторые композиты. Предлоги *прос*, *мета*, *ката*, *пара*, *анти*, *ало* употребляются в качестве первых компонентов сложных слов при сложении: *паракаλω*, *катаδιωξη*, *μεταφραση* [2, 256]. В новогреческом языке часто сложное слово является компонентом нового сложного слова. В других случаях, три слова и более могут объединяться в одно сложное. Например, от слов *μισος* и *κακομοιρος* образовано сложное слово *μισοκακομοιρος* [2, 97].

В английском языке самая большая часть композитов образована соединением основ/корней слов. Например, существительные: *aircraft*, *inkpot*, *notebook*; прилагательные: *sky-blue*, *social-economic*; глаголы: *ill-treat*, *blackmail*. Немногочисленной группой являются наречия: *everywhere*, *nowadays*; местоимения: *somebody*, *himself*; числительные: *two-fifths*, *thirty-two*. Свойственные английскому языку сложные слова (существительные, прилагательные, наречия и некоторые числительные) с предлогами и союзами, которые используются для соединения различных корней/основ, относятся к так называемым *wholophrases*. Существительные: *commander – in – chief*, *bread – and – butter breakfast*; числительные: *one thousand and ten*. Таким образом, английскому языку характерен способ образования композитов *wholophrasing*. Он представлен как объединение группы слов или предложений в композиты, такие как *never-to-be-forgotten event* (from: *event never to be forgotten*), *forget-me-not*, географические названия *Newfoundland*, *Georgetown*.

Изоморфизм в способах образования композитов мы видим в том, что наиболее продуктивным в английском, украинском и новогреческом языках является морфологический, с помощью соединительных гласных *о*, *е* в английском, *о*, *е* (*ε*), *у* в украинском и, в основном, *о* (омикрон) в новогреческом языках. Например, существительные: *electrotherapy*, *gasometer* и прилагательные: *Afro-Asian*, *Israeli-American*. Соответственно в украинском языке: *афроазійський*, *ізраїльско-американський*, *електротерапевтичний*. В новогреческом: *ηλεκτροφωτισμος*.

Алломорфизм наблюдается в том, что для украинского и новогреческого языков не характерен способ *wholophrasing* и соединение основ/корней без соединительных гласных, что присуще английскому языку; для новогреческого языка характерны изменения во втором компоненте, связанные с родом, окончанием и ударением, что не характерно для украинского и английского.

Таким образом, можно сделать вывод, что в способах образования композитов в английском, украинском и новогреческом языках существуют как сходства, так и отличия.

Литература

1. Корунець І. В. Порівняльна типологія української та англійської мов. Навчальний посібник. – Вінниця. «Нова книга», 2003 – 464 с.
2. Манолис А. Триандафилидис Малая грамматика новогреческого языка. – Салоники, 1995 – 276 с.
3. Омельченко Л.Ф., Высочинский Ю.И. Лексикология современного английского языка. – К.: Киевский политехн. ун-т, 1999. – 263 с.

GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TECHNOLOGY-BIASED TEXTS: TRANSLATION VERSUS

Nowadays, in the conditions of Ukraine's extended integration into the international strictures, the problem of understanding and interpreting technology-biased texts concerned with various industries is of watershed importance. The said problem is even more important as it comes to the study of the best energy-saving techniques as well as to the study of the brand new advanced technologies, hitherto unknown to the domestic scientists and engineers.

It goes without saying that along with the lexicological and the semantic aspects, a special emphasis should be laid on the grammatical aspect. On the one hand, we do observe in technology-biased texts the syntactic structures and the morphological forms similar to those found in all the existing functional styles. On the other hand, technology-biased texts contain a number of grammatical features found more frequently than in other texts of pragmatic character. There are also a number of things found more rarely than anywhere else. Besides there are some grammatical features that can be occasionally used, but with a special lexical "filling".

The pragmatic character of technology-biased texts cannot but affect the syntactic structure of the statements. Texts of the sort contain certain specific attributive elements and descriptions of concepts performed by means of typifying their properties. Among those attributive elements are the so called "hidden attributes", which are often used in the scientific literature. Here the one who practices translation of technology-biased texts can provide a series of various examples:

'A mechanically timed relay' – is a more precise attribute than *'a relay, which is mechanically timed'*, i.e. the attribute assisted by the adverbial modifier of manner will be each time much more preferable than an attributive clause. As it comes to translation of attributes of the sort into Ukrainian, which is not as concise as English due to shortage of participles, this sometimes presents very serious implications: *'реле, яке встановлюється механічним чином'*, where, because of the aforementioned, quite the contrary is sometimes more than preferable.

Efforts aimed at coining some particular technological items or those aimed at precise description of certain technological peculiarities bring about the translated versions being abundant in nominating structures meant to actualize the terms used to name certain mechanisms and machines. One can observe a great number of nominative elements used to typify some actions or processes, which, in the course of adequate translation, lead to a great number of morphologically prearranged transformations, where English verbs become nouns: *'easy to maintain and operate'* – (*простий у технічному обслуговуванні і експлуатації*).

It is also noteworthy that the number of purely verbal predicates is appreciably smaller in technology-biased texts than in fiction or in belles lettres, for example. One cannot but notice such peculiarities as dominance of Passive Voice and passive non-finite forms of the verb, especially passive infinitives. In descriptions of various algorithms presented in all the user's manuals, the syntax is full of compound modal predicates, where the modal verbs (such as "to be" or "shall") carry the modal meaning of planned obligation, which, in its turn, almost never revealed in the translated versions.

'The speed is to be adjusted with the help of Valve (A) shown on Fig.7' – (*Регулювання швидкості здійснюється за допомогою клапану (А), як показано на малюнку 7*).

Here we can also observe the morphologically prearranged transformations mentioned before.

Another essential peculiarity is the extensive use of intransitive verbs in their passive meanings, which presents some implications to the translator's job and entails syntactically prearranged transformations.

Machine tools of the sort produce parts of a similar size. – (На таких верстатах можна виробляти деталі однакового розміру.)

The steel of that grade forges well. – (Сталь цієї марки має підвищений коефіцієнт ковкості.)

One more important peculiarity of technology-biased texts is conciseness of the narrative, which results in extensive use of elliptical constructions. Inappropriate interpretation of those constructions may lead to unfaithful translation of either individual terms or even paragraphs. This trend reveals itself in a number of other grammatical peculiarities. In technology-related texts attributive clauses are often replaced by adjectives in post-position, especially by those formed by such suffixes as –able or –ive.

The materials available excellent properties never before attainable. – (Матеріали з вже бажаними властивостями, які в лабораторних умовах раніше ніколи не вдавалось відтворити.)

As far as one can see, the translator was forced to neatly explicate the content with the help of the attributive clause instead of the adjective available in the source language.

One should also mention omission of the definite article, which is considered to be obligatory in other materials of all different sorts.

General view is that...

There is often no article before names of some individual parts or units, which is typical of user's manuals.

The grammatical peculiarities described above have a considerable influence upon the communicative character of technology-biased materials, which is to be correctly interpreted in the course of translation. The power of that influence depends upon its co-relation with similar phenomena in the structure of the target language. The product of the translator's job is determined mainly by the common and the specific features of the source and the target languages.

УДК 811.111'42

Шепітько С. В., кандидат філологічних наук, доцент

НАУКОВИЙ ДИСКУРС В СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ

Дискурс як феномен є об'єктом дослідження прагмалінгвістики, психолінгвістики, лінгвостилістики; існують також структурно-лінгвістичний, лінгвокультурний та когнітивно-семантичний підходи до його вивчення. Але нашу увагу зосереджено на соціолінгвістичних студіях дискурсу, які дають аналіз учасників спілкування, що репрезентують певну соціальну групу та обставин цього спілкування в широкому соціокультурному контексті. З огляду на теорії соціолінгвістики, дискурс диференціюють на персональний та інституційний, які відповідно розглядають мовця як особистість та як представника певної соціальної інституції.

Інституційний дискурс виокремлюють за системоутворюючими ознаками цілей та учасників спілкування. Учасниками спілкування є представники інституції (агенти) та клієнти, які до них звертаються. Існує різний ступінь відкритості дискурсу, наприклад, в науковому дискурсі клієнти мало чим відрізняються від агентів. Для кожного виду інституції характерним є співвідношення статусного та особистісного компонентів. В науковому дискурсі особистісний компонент є майже відсутнім завдяки традиції викладу, але традиційні безособові звороти наразі менш вживані в жанрах статей та монографій.

Типологія інституційного дискурсу налічує чимало видів та постійно розширюється: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, рекламний, спортивний, сценічний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, масово-інформаційний, науковий тощо (Белл, 1980; Богданов, 1990; Макаров,

1998; Brown P., Fraser C., 1979; Fishman J., 1976). Моделювання інституційного дискурсу проводять за такими ознаками : конститутивними, інституційності, типа інституційного дискурсу та нейтральними (Карасик, 1999).

До конститутивних ознак належать мовці в їхніх статусно-рольових та ситуативно-комунікативних амплуа, сфера спілкування, комунікативне середовище, мотиви, цілі, стратегії, режим, канал, тональність, стиль та жанр, й нарешті, знакове тіло (текст). Ознаки інституційності фіксують ролеві характеристики агентів, клієнтів, типові хронотопи, символічні дії, трафаретні жанри та мовленнєві кліше. Ознаки типу інституційного дискурсу відбивають ключовий концепт інституції, що описують та пов'язані з певними функціями мовців, спорудами для відправлення цих функцій, суспільними ритуалами та поведінковими стереотипами, міфологемами, а також текстами, що продукуються в цьому соціальному утворенні. До нейтральних ознак належать загально - дискурсивні, особистісно-орієнтовані ознаки, ознаки, що належать до інших типів.

Опис конкретного типу дискурсу прийнято вести в термінах компонентів, до яких належать його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, матеріал, різновиди та жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули.

Науковий дискурс природно пригортає цікавість науковців-лінгвістів. Його учасниками є дослідники як представники наукової спільноти рівні між собою в відсутності монополії на істину; статусні ознаки є зведеними нанівець. Але, водночас, ця спільнота постійно прагне до кастовості, встановлює ступені кваліфікації, академічні звання та членство в наукових спільнотах. Модифікація базової моделі агент - клієнт в науковому дискурсі заснована на різновекторності завдань науковця , а саме: він є й дослідником, і педагогом, і експертом, і популяризатором. Щодо клієнтів, це - широкий загал, який читає науково-популярні журнали, дивиться науково-популярні телепередачі, з однієї сторони, та дослідники - колеги, з іншої.

Хронотопом наукового дискурсу є типове для діалогу наукове середовище, для писемного наукового дискурсу прототиповим місцем є бібліотека.

Ціллю наукового спілкування є процес придбання нового знання, що представлений в вербальній формі та обумовлений комунікативними канонами наукового спілкування (Аликаев, 1999: 60-68).

Цінності наукового дискурсу розкриваються в його ключових концептах (істина, знання, дослідження) та є зведеними до признання пізнаваності світу, необхідності множити знання та доводити їхню об'єктивність, неупередженості в пошуках істини.

Стратегії наукового дискурсу зумовлені його завданнями: 1) визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет дослідження; 2) вивчити історію питання; 3) сформулювати гіпотезу та мету дослідження; 4) обґрунтувати вибір методів та матеріалу дослідження; 5) збудувати теоретичну модель предмета вивчення; 6) викласти результати спостережень та експерименту; 7) прокоментувати та обговорити результати дослідження; 8) дати експертну оцінку проведеному дослідженню; 9) визначити область практичного застосування отриманих результатів; 10) викласти отримані результати в формі, яка є доступною для спеціалістів та неспеціалістів.

Стратегії наукового дискурсу реалізовано в його жанрах- наукова стаття, монографія, дисертація, наукова доповідь, виступ на конференції, стендова доповідь, науково-технічний звіт, рецензія, реферат, анотація, тези.

Тематика наукового дискурсу обіймає широке коло проблем, що розподілені на проблеми гуманітарних та природничих наук. Гуманітарні науки є менш формальні та виявляють сильну залежність об'єкту пізнання від його суб'єкту.

Науковий дискурс відрізняється від інших високим ступенем інтертекстуальності, тому опора на прецедентні тексти та їхні концепти (Слышкин, 2000) є однією з системоутворюючих ознак. Інтертекстуальний зв'язок є представленим в виді цитат,

посилань, відомих всім назв монографій, статей тощо, які виконують референційну, оцінну, етикетну та декоративну функції (Михайлова, 1999: 3).

Дискурсивні формули представлені своєрідними зворотами мовлення, що є властивими спілкуванню в відповідній інституції. Такі формули з'єднують всіх представників наукової спільноти. Прагнення до максимальної точності в науковій дискурсі іноді призводить до надмірної термінологізації та синтаксичної ускладненості тексту.

Дискурсивні формули конкретизовані в кліше, наприклад; *З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне рекомендувати...* Комунікативні кліше в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції.

Література

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики. Нальчик, 1999.
2. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы, проблемы. М., 1980.
3. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты. Л., 1990.
4. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики. Волгоград, 1999а.
5. Карасик В.И. Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград, 1999б.
6. Макаров М.Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. Тверь, 1998.
7. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Волгоград, 1999.
8. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М., 2000.
9. Brown P., Fraser C. Speech as a marker of situation // Social markers in speech. Cambridge, 1979.
10. Fishman J. The sociology of language // Advances in the sociology of language. The Hague, 1976. Vol.1.

УДК 371.132 (043)

Васильєва Е. В., кандидат педагогічних наук, доцент

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА

Поступова інтеграція України до сучасного Європейського та міжнародного ринку праці зумовлює потребу у підготовці конкурентоспроможних фахівців-перекладачів, які здатні використовувати іноземну мову як засіб ведення діалогу культур. Майбутні перекладачі мають володіти загальнокультурними і спеціальними знаннями з правил вербальної та невербальної поведінки, оскільки сьогодні перекладач виконує функції медіатора (посередника) між різними культурами.

Головною метою підготовки перекладачів є формування професійної компетенції, тобто вміння виокремлювати інформацію з тексту оригіналу та передати її шляхом створення тексту перекладу. При цьому необхідно також враховувати такі чинники, як жанр тексту, варіанти мови, соціокультурні особливості та ін.

Перш за все, необхідно встановити складники професійної перекладацької компетенції перекладача. Отже перекладацька компетенція охоплює комунікативну, текстоутворюючу, професійно-технічну, прагматичну, стратегічну та психофізіологічну компетенції [1;4].

Комунікативна компетенція містить мовну (лінгвістичну), дискурсивну, мовленнєву, соціокультурну та соціальну компетенції [1;2;3].

Мовна компетенція передбачає оволодіння знаннями про системну організацію певної мови і закономірності її функціонування. Інакше кажучи, мовна компетенція – це вміння добирати та вживати мовні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування. Мовна компетенція проявляється в таких характеристиках, як нормативність, правильність, адекватність, логічність, чистота, різноманітність мови. Мова виконує функції, які є важливими для окремих соціальних груп і окремих людей: комунікативну, експресивну, номінативну, гносеологічну, естетичну, ідентифікаційну, контактостановлювальну, демонстраційну та інші функції [2;3].

Дискурсивна компетенція – це здатність розуміти різні види комунікативних висловлювань, а також створювати цілісні, зв'язні та логічні висловлювання різних функціональних стилів з використанням відповідних мовних засобів [2].

Мовленнєва компетенція передбачає володіння усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності [2;3]. Соціокультурна компетенція охоплює країнознавчу, лінгвокраїнознавчу та предметну субкомпетенції. Країнознавча субкомпетенція містить знання про культуру країни, мова якої вивчається (знання географії, історії, економіки, державного устрою, традицій та звичаїв країни). Лінгвокраїнознавча субкомпетенція передбачає володіння особливостями мовленнєвої та не мовленнєвої (жести, міміка) поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування. Предметна (галузева) субкомпетенція охоплює фонові знання у різних галузях та оволодіння галузевою термінологією, яка використовується під час перекладу [4].

Соціальна компетенція охоплює вміння та бажання взаємодіяти з іншими комунікантами, вміння підтримувати спілкування та допомогти співрозмовнику здійснити комунікацію, вміння подолати ситуації нерозуміння під час розмови [2].

Текстоутворююча компетенція містить правила побудови текстів різних жанрів, які відображають певну ситуацію та сферу спілкування. Текстоутворююча компетенція забезпечує утворення цілісного тексту з використанням різних засобів смислового та формального зв'язку [1].

Професійно-технічна компетенція передбачає знання (знання загальних принципів перекладу та спеціальні знання), уміння, навички, які використовуються в різних видах перекладу. До професійно-технічних знань відносяться знання засад теорії перекладу, технічних прийомів перекладу; знання про можливості використання під час перекладу новітніх технологій; знання про наявні фахові джерела інформації та словники [1].

Прагматична компетенція передбачає потенційний вплив тексту перекладу на реципієнтів. Цей вплив визначається метою, завданнями перекладу та по-різному реалізується в конкретних актах комунікації [1].

Стратегічна компетенція виходить з принципів реалізації процесу перекладу і проявляється у виборі характеру та послідовності дій, а також прийнятті певних перекладацьких рішень [1;2].

Психофізіологічна компетенція охоплює психомоторні та когнітивні особливості перекладача, навички у продуктивних і репродуктивних видах мовленнєвої діяльності, а також особистісні якості перекладача. До особистісних чинників можна віднести психологічну стійкість, комунікабельність, відповідальність, швидкість реакції та інші характеристики [1].

Отже професійна компетенція перекладача є складною за змістом. Формування перекладацької компетенції майбутніх перекладачів є запорукою успішного здійснення міжкультурної комунікації.

Література

1. Комисаров В.Н. Современное переводоведение: Учебное пособие. – М: ЭТС, 2002. – 424 с.
2. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. – С-Пб.: БЛИЦ, 2001. – 224 с.
3. Методика навчання іноземних мов у середній школі. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.

4. Черноватий Л.М. Проблематика досліджень у галузі методики навчання переводу як спеціальності // Вісник Харк.нац.ун-ту ім.В.Н.Каразіна. – 2004. - № 635. – С.192-197.

УДК 372.881.111.1(043)

Романюк С. Г., старший преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПЕСНИ, КАК ОДНОГО ИЗ ВИДОВ АУТЕНТИЧНОГО МАТЕРИАЛА, НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Сегодня уже общепризнано, что овладение иноязычной речью как средством общения невозможно без знаний социокультурных особенностей страны изучаемого языка. Коммуникативный и лингвострановедческий подход к обучению иностранному языку взаимообусловлены и неразрывно связаны.

В рамках обучения коммуникативной компетенции на иностранном языке интеркультурная составляющая, со всей очевидностью, играет значительную роль. В практике обучения английскому языку эти цели могут быть реализованы с помощью аутентичных материалов, богатых внутренним содержанием и коннотациями, мотивирующими как активную речевую деятельность собеседников, так и критический взгляд на себя и со стороны. Характер аутентичных материалов весьма разнообразен. Они различаются по лингвистической сложности, стилевой и исторической соотнесённости прежде всего. Поэтому они могут использоваться по-разному в зависимости от уровня обученности учащихся и конкретных промежуточных или конечных целей обучения.

На начальном этапе обучения иноязычной речи песня является эффективным средством, адекватным аутентичным материалом для создания интеркоммуникативной компетенции. Английская песня - прекрасное методическое средство для формирования различных навыков и первичных знаний о другой культуре. Песню можно использовать для различных целей, в том числе:

1. Для формирования фонетических навыков (умения слышать звуки и воспроизводить их во фразе, отличать мелодический рисунок фразы родного языка от иностранного). Этот вид работы важен особенно тогда, когда мало учебного времени для постановки произносительных навыков, интонирования фразы. При этом можно применять следующие приемы и виды работы:

- аудирование песни и классификация слов в зависимости от услышанных звуков;
- предъявление звуков и отработка навыков их артикуляции;
- повторное прослушивание и объяснение песни;
- вопросы на понимание слов текста песен, содержащих изучаемые звуки;
- чтение отрывков текста песен, где встречаются изучаемые звуки;
- размещение звука в продиктованные фразы и написание этих фраз.

Звучание песни, ее исполнение, как правило, предвосхищает прочтение текста учащимися; сам же текст широко используется для изучения языка как системы, а также для изучения особенностей менталитета, культуры английского народа. Момент предъявления текста песен определяется целями, поставленными преподавателем и уровнем обученности учащихся.

2. Английская песня может также использоваться с целью формирования компетентности в языке на базе изучения грамматики, лексики, синтаксических особенностей текста песен. Что касается использования текста для изучения грамматики, то упражнения являются традиционными, например:

- если текст написан в настоящем времени “Present”- передать его в прошедшем времени “Past Simple”, чтобы проникнуть глубже в содержание текста;
- заполнить пропуски местоимениями и т.п.

А при изучении лексики песня позволяет использовать некоторые специфические упражнения, например:

- выделить различные лексические регистры в тексте;
- расшифровать текст песен в малых группах, используя толковые одноязычные словари;

- заменить некоторые части текста; передать измененным текстом радостное настроение вместо грустного; заменить слова разговорного языка на их эквиваленты стандартного английского и т.д.

Можно предусмотреть, наконец, разного рода креативную деятельность:

- написать конец истории песни, критическую статью;
- создать обложку для кассеты и т.д.

Песня может служить формированию коммуникативных навыков, формы общения, так как многие тексты строятся в виде диалогов или монологов от первого лица. Работая над содержанием песни можно предложить создать на основе фраз, извлеченных из текста, диалог, сценку, что является своего рода видом самооценки учащегося, выявляющей его способность самостоятельно воспроизводить и использовать звуки в речи, а изученные лексические единицы в контексте. Этот вид деятельности особенно способствует осознанию особенностей традиций, культуры быта, так как в диалоге должно проявиться интеркультурное взаимодействие и интеркультурная компетенция автора. Работая с песней учащийся с первых минут вовлекается в процесс работы над аутентичным документом, который носит глубоко когнитивный подход: идентификация, классификация, понимание письменного текста, аудирование, рассуждение над самой песней (музыкой, исполнителем, темой). Учащийся при этом занимает свою собственную позицию, высказывает свое мнение. Что касается преподавателя, он определяет этапы работы, анимирует совместную деятельность, оказывает влияние на формирование культурных ценностей учащихся.

Украинская и английская молодежь имеет свою песенную культуру, в которой отражаются как современное состояние общества, так и ее тревоги, видение мира, ее ценности на новом этапе цивилизации, так и национальные традиции в области стихотворчества и музыки. Вот почему выбор английской песни для учебных целей требует от преподавателя той же самой интеркультурной компетенции.

Мелодия песни должна отвечать интересам и увлечениям учащихся, а ее содержание нести серьезную смысловую нагрузку. Следует обращать внимание и на исполнителя песни, так как ее интерпретация находится в прямой зависимости от задач певца и его личности; на то, что редкие английские песни можно петь хором. Они предназначены скорее всего для индивидуального исполнения и, может быть, именно в этом и проявляется особая аутентичность английского менталитета.

Немаловажным источником интеркультурной компетенции является изучение песен разных эпох и разного жанра. Например, можно сопоставить какую-либо песню послевоенного периода и песню 90-х годов, и провести сопоставительный анализ как лингвистики текста, так и социокогнитивного содержания. Опыт работы над английской песней ясно показал, что она как аутентичный материал является богатейшим источником, который еще недостаточно используют преподаватели английского языка при формировании коммуникативной компетенции.

Романюк Сергій Григорович, старший викладач кафедри англ.мови та перекладу

Використання пісні, як одного з типів аутентичного матеріала, на уроках англійської мови.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Юридичний переклад недаремно вважається одним з найбільш складних видів перекладу. Здебільшого це обумовлено тим, що при перекладі юридичних текстів як з української мови на іноземну, так і навпаки звичайних навиків перекладача виявляється недостатньо. Юридичний переклад не може бути виконаний коректно (адекватно) без знання специфіки певного виду правових відносин. Для цього необхідно орієнтуватися в діючому законодавстві, а також володіти спеціальною лексикою й знати особливості використання іноземної юридичної термінології в певному контексті.

Однією з основних причин існування труднощів перекладу є розбіжності у мовних картинах світу творів оригіналу та перекладу. Тому дуже часто доводиться звертатися до таких засобів перекладу, за яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише форми його вираження. При перекладі текстів спеціальних галузей наук виникають труднощі з передачею специфічних формулювань, конструкцій на основі яких побудована велика кількість документів. Такий стиль перекладачі, які спеціалізуються на перекладі юридичних текстів, називають *legalese* [1]. Це англійський термін, який зазвичай використовується як синонім до поняття юридичного стилю висловлювання.

Невід'ємною частиною текстів юридичного характеру є спеціалізована термінологія. На думку А.А. Реформатського, термін - це «слуга двох панів» [2, 170], тобто компонент двох систем: логічної системи термінів і лексико-семантичної системи мови. Одночасним впливом двох систем обумовлені багато специфічних особливостей вживання, розвитку і функціонування термінів. Приналежністю терміна до двох систем пояснюється і складність визначення терміну, при перекладі якого у перекладача можуть виникати труднощі, а саме лексичні. Саме з передачею термінів пов'язані лексичні труднощі перекладів. Отут і відчувається важливість лексичних розходжень між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу лексичних змін і називаються лексичними трансформаціями.

Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що вивчення варіантності юридичних термінів, які позначають правові реалії національних правових систем, дозволяє ефективніше здійснювати переклад цих термінів і підвищувати результативність міжнародної комунікації в галузі юриспруденції.

Головна ціль перекладу – досягнення адекватності. Адекватний, або як його ще називають, еквівалентний переклад – це такий переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні відповідного плану вираження, тобто норм мови, яка перекладається. Таку адекватність можна отримати при правильному проведенні різних перекладацьких трансформацій [3].

Ми підтримуємо думку Міньяра-Белоручева Р.К., що перекладацькі трансформації – основа більшості прийомів перекладу, які містять у собі зміну формальних (лексичних або граматичних) або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, яка призначена для передачі [4:48]. Я.І. Рецкер, наголошує на зв'язок процесу інтерпретації трансформацій з «прийомами логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова у контексті і знаходимо йому відповідник, який не співпадає зі словами у словнику» [5:312-313].

Дане дослідження присвячене типології та ролі лексичних перекладацьких трансформацій, що застосовані при перекладі юридичних термінів. Перекладацькі лексичні трансформації, за Карабаном В.І., чію точку зору ми поділяємо, - це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови

перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу [6:300]. При перекладі термінів Карабан В.І. виділяє такі шість перекладацьких трансформацій: конкретизація значення слова; генералізація значення слова; додавання слова; вилучення слова; заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови; перестановка слова.

Конкретизація значення. Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення. Це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вужчої семантики. Зрозуміло, що цей спосіб перекладу застосовується частіше тоді, коли перекладаються слова із (дуже) широким, навіть можна сказати, розмитим значенням на кшталт *thing, matter, piece, affair, entity, unit, challenge, range, claim, concern, weakness, fine, good, useful, to be, to go, to get, to come* тощо. Для аналізу розглянемо декілька прикладів: *Meeting of the Congress - Сесія конгресу; cases arising in - злочини, які належать до; to require - встановлювати; duly convicted - законно засуджений.*

Генералізація. Трансформація генералізації звичайно використовується при перекладі загальнонародного та загальнонаукового (загальнотехнічного) шарів лексичного складу наукових і технічних текстів. Оскільки її застосування може призвести до певної втрати точності інформації, використовувати її слід обачно у тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника слова, що перекладається, може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу [7, 306-307]. Вона є протилежною за напрямком трансформації конкретизації, внаслідок якої слово із вужчим значенням, що перекладається, замінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко, гіпонімом, наприклад: *President of the Senate - Голова сенату; to enforce the article - забезпечити виконання статті; public Minister - Повноважений представник; apportionment - розкладати.*

Додавання. Трансформація додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі смислу речення (оригіналу), що перекладається, та/або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують в культурі мови перекладу, наприклад: *Appointment - Призначення на посаду; Concurrence - згода більшості; Cession - Сесія Конгресу; Pardon - Звільнення від покарання.*

Вилучення - усунення в тексті перекладу тих плеонасичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту. Слід зазначити, що ця трансформація не є поширеною при перекладі наукових і технічних текстів. Наприклад: *Oath or Affirmation - присяга; Mode of Ratification - ратифікація; due process of law - законна процедура.*

Через різного роду лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу та розбіжності у мовленнєвих нормах перекладачу доводиться застосовувати трансформацію заміни частини мови, коли, наприклад, іменник замінюється у перекладі на прикметник, а прикметник – на дієслово тощо. Наприклад: *Office of Profit - Платна посада; a redress of grievances - усунути кривду; prescribed by law - згідно з законом.*

Сутність трансформації перестановки слова (її ще називають пермутацією) полягає в тому, що при перекладі лексичні елементи міняються місцями (тобто, змінюють позицію на протилежну), наприклад: *President pro tempore - Тимчасовий голова; Branch of the State Legislature - Законодавчі органи штату.*

Проведений в дослідженні аналіз було направлено на вивчення специфічних термінологічних особливостей юридичних текстів та класифікацію лексичних перекладацьких трансформацій, які використовувалися в процесі перекладу юридичної термінології.

При аналізі нашого матеріалу загальна кількість юридичних термінів, які зустрілися у тексті (без повторювань) склала – 143 (100%). Лише 29 (20,3%) з них було перекладено

за допомогою перекладацьких трансформацій. Решта термінів була перекладена шляхом різних засобів перекладу таких як: транскрипція, транслітерація, калькування, контекстуальна заміна та еквівалентний переклад.

Дане дослідження дає змогу стверджувати, що для перекладу термінів данної галузі науки використання перекладацьких трансформацій не є характерним, але має суттєве значення для досягнення його адекватності.

Література

1. urpervod.ru/other
2. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. /Отв. ред. В.П. Даниленко/. - М.: Наука, 1986. - С. 163-198.
3. bestreferat.ru/referat
4. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода.–М.: Московский лицей, - 1996. – С.201.
5. Рецкер В.Н. Теория перевода и переводческая практика. –М.: Межд.отношения, 1974.– С.216.
6. Карабан В.Н. Переклад англійської наукової і технічної літератури: 2т. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Т.2. – С. 303.
7. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця, Нова книга, 2002. -564 с.

УДК 811.111'25(043)

Васильева Н. Б., старший преподаватель

ДЕКОМПРЕССИЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ

Общеизвестно, что «практической задачей перевода являются поиски соотносительных и параллельных способов выражения содержания подлинника из состава средств данного языка» [6, с.22], изучение точности и полноты передачи информации. Понятие точности перевода дают Т.Р. Левицкая и А.М. Фитерман: «... точность есть максимальная близость к оригиналу при передаче как его содержания, так и формы, с соблюдением всех норм языка, на который делается перевод (в данном случае русского языка) ... точность достигается равноценными заменами – грамматическими, лексико-фразеологическими и стилистическими. Такое понимание точности относится к переводу текстов всех стилей письменной речи.» [2, с.16]

Однако, языки различаются не только тем, что они имеют разные наименования для одинаковых предметов и понятий, но и тем, что в акте коммуникации могут выделяться их разные черты, в результате чего и возникают разные слова, разные формы и конструкции.

При сопоставлении русского и английского языков выявляется одно из наиболее характерных для последнего явлений – компрессия. В литературе по вопросам перевода существует понятие «компрессия текста», которое А.Д. Швейцер определяет следующим образом: «Компрессия текста – преобразование исходного текста с целью придать ему более сжатую форму. Компрессия текста достигается путем опущения избыточных элементов высказывания, элементов, восполнимых из контекста и внеязыковой ситуации, а также путем использования более компактных конструкций.» [7, с.271] В английском языке компрессия ярко выражена на различных уровнях. Она проявляется в грамматическом строе, в словообразовании, в употреблении лексических единиц. Такая сжатость выражения представляет большие трудности при переводе на русский язык, вынуждая переводчика прибегать к приемам декомпрессии.

Явление компрессии – декомпрессии в процессе перевода рассматривалось в работах отечественных и зарубежных исследователей. Особое внимание данному явлению уделяется в ряде работ Левицкой Т.Р. и Фитерман А.М., в которых авторы последовательно разрабатывают эту проблему: «Актуализация и перевод», «Глаголы адвербиального значения и их перевод на русский язык», «Чем вызываются лексические трансформации при переводе?» и др. В статье «Компрессия в английском языке и ее передача в переводе» [4] авторы предприняли попытку изложить способы создания компрессии на различных уровнях, дав более полную характеристику этого явления на грамматическом и лексико-грамматическом уровнях. Результаты свидетельствуют о том, что средства языковой и речевой компрессии в современном английском языке чрезвычайно разнообразны и открывают широкие возможности для их индивидуального использования в экспрессивных и стилистических целях. Так, в современной художественной прозе и газетно-публицистическом стиле английского языка все чаще происходит актуализация нейтральных языковых средств в экспрессивных целях, в частности суффикса существительного *-er*, суффикса прилагательного *-able*, префиксов *in-*, *-out*. В своем большинстве слова с этими префиксами и суффиксами – окказиональные образования, не имеющие соответствия в русском языке и обладающие большой долей экспрессивности: *an untimable end* – *конец, наступление которого никто не мог предсказать*. [3, с.33] Для их передачи переводчику приходится прибегать к описательному (интерпретирующему) переводу, т.е. к декомпрессии.

В работе К.М. Сухенко «Компрессия именных и глагольных структур при переводе с русского языка на английский» [5] автор отмечает, что компрессия как стилистический прием – не окказиональное явление, а закономерность газетно-публицистического стиля. В силу такой закономерности большинство исследователей данного явления обращается именно к газетно-публицистическим текстам, а также текстам научного характера. Это работы Денисенко Ю.А. «О некоторых приемах “обусловленной” компрессии при переводе с русского языка на английский», Левицкой Т.Р. и Фитерман А.М. «Актуализация и перевод», Сеидовой Т.Г. «К вопросу о восполнении эллипсиса при переводе некоторых атрибутивных сочетаний с английского языка на русский», Сухенко К.М. «О декомпрессии научного текста при переводе», а также работы Крупнова В.Н., Зражевской Т.А. и Беляевой Л.М. и др.

Необходимо отметить, что наибольший интерес у исследователей вызывает грамматический уровень, характер грамматических соответствий при переводе. Здесь можно назвать следующие работы: Аполловой М.А. *Specific English* (Грамматические трудности перевода), пособие по переводу Комисарова В.Н., Рецкера Я.И., Тархова В.Н. [1], работы Петровой Е.И., Сармакешевой С.Г., Сухенко К.М. и др.

Однако для отечественной школы перевода характерен и комплексный подход к данному явлению. Как указывают в своей работе Комисаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.Н., «грамматическое оформление английского текста само по себе не является объектом перевода. Переводчик стремится адекватно передать на русский язык содержание английского произведения, а отнюдь не какие-то элементы его формы.» [1, с.7]. Поэтому во многих работах учитываются лексико-семантическая структура, грамматическая организация, стилистическая направленность текста, экстралингвистическая действительность. В результате процесс декомпрессии выступает как широкое, многоплановое явление, затрагивающее различные уровни языка и выражающееся в материальном увеличении текста оригинала при переводе с английского языка на русский.

Литература

1. Комиссаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский, ч. II. - М.: Высш. школа, 1965. – 288 с.
2. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. - М., 1963.

3. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Актуализация и перевод. // Тетради переводчика, вып.14. - М.: Междунар. отношения, 1977.
 4. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Компрессия в английском языке и ее передача в переводе. // Тетради переводчика, вып.16. - М.: Междунар. отношения, 1979.
 5. Сухенко К.М. Компрессия именных и глагольных структур при переводе с русского языка на английский: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Киев, 1973.
 6. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1968.
 7. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. - М.: Воениздат, 1973. – 215 с.
- Васильева Н.Б. Декомпресія при перекладі з англійської на російську мову.

УДК 811.1-115

Каріда О. І., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА КРИТЕРІЙ ЙОГО ЯКОСТІ

Метою цієї роботи є спроба відокремлення професійного перекладу від навчального. В практиці викладання іноземних мов не завжди послідовно розрізняються ці два види мовної діяльності, що в свою чергу впливає на якість та класифікацію помилок в перекладі: переклад та аналіз навчального тексту часто змішується. Роботу над текстом з точки зору перекладу треба членувати на 3 фази: фаза аналізу, фаза синтезу, фаза оцінювання відповідності перекладу до вихідного тексту [2, 16]. Дуже часто перекладачі, які не мають філологічної освіти, не уявляють механізм перекладацького процесу.

Щоб відповісти на ці питання, треба звернутися до вчення про функціональні стилі мови, про мовний знак, а також розглянути деякі складові науково-технічного перекладу.

1. Особливості наукового стилю

Автор наукового тексту оперує термінами, автор художнього тексту – образами. Головна мета перекладача науково-технічної літератури – передати ситуацію, яка описується на мові оригіналу, судження про неї і відповідно забезпечити інформаційну рівноцінність оригіналу та перекладу. У перекладі художніх текстів інше завдання – передати всі образи змісту оригіналу [3, 113], для того, щоб забезпечити в першу чергу естетичний вплив на читача. Перекладач публіцистичної та технічної літератури намагається передати соціальні явища та технологічні процеси, відповідно яким віддає перевагу автор. Розходження між завданнями перекладача цих трьох стилів літератури пояснюється проявом трьох прагматичних функцій мови: інформаційної, емотивної та функції, яка предписується.

Для наукового стилю характерна виключна чіткість викладення, однозначність формулювань, які досягаються вірним використанням термінів і дотриманням мовних норм відповідного стилю. В текстах багатьох жанрів мовні знаки є основними, але не єдиними носіями інформації. Інформацію несуть позамовні знаки, а саме: малюнки, схеми, графіки, креслення, таблиці тощо, які на відміну від інших жанрів є одними з головних компонентів тексту і належать до обов'язкового перекладу або передачі. Цим досягається більша точність, ясність, лаконічність, відповідний зв'язок окремих частин висловлювання (позафразова єдність). Таким чином у науково-технічному перекладі мовні та позамовні знаки працюють в одному напрямку – забезпечення еквівалентного і адекватного перекладу.

Відштовхуючись від аналізу акта комунікації, визначимо поняття еквівалентності перекладу. Переклад вважається еквівалентним тоді, коли текст на мові перекладу викликає у читача відповідний ефект, що і автентичний текст у мові оригіналу іншомовного читача.

Адекватність перекладу у процесі перекодування з мови оригіналу на мову перекладу в умовах багатозначності відповідностей між зіставними знаками досягається

за допомогою трансформації як на лексичному, так і на граматичному рівнях, завдяки яким можливо компенсувати невідповідності. Враховуючи синонімію мовних знаків може бути декілька менше або більше рівноцінних варіантів, вибір яких здійснюється інколи суб'єктивно. В той же час варіанти перекладу відрізняються між собою і тільки один є оптимальним і він береться за інваріант. Пошук інваріанта - один із об'єктів діяльності перекладача, а його визначення – межа зусиль.

2. Критерії якості перекладу

Зміст тексту складається з таких п'яти рівнів, які надаються у порядку зменшення.

Перший рівень – мета повідомлення.

Другий рівень – опис ситуації (об'єкти та відношення між ними, що складають основу змісту тексту).

Третій рівень – структура повідомлення (характер розміщення змістовних компонентів тексту, понять і предметів).

Четвертий рівень – рівень висловлювання.

П'ятий рівень – рівень слова.

Кожен з цих рівнів являє собою сукупність усіх можливих варіантів передачі суті. Кількість таких варіантів тим менше, чим менше рівень. Згідно з цією тезою процес перекладу виглядає таким чином. Сприймаючи оригінал перекладач з'ясовує послідовно всі рівні цього змісту, починаючи зі слів і закінчуючи метою повідомлення. При породженні тексту на кінцеву мову перекладач іде у зворотному напрямку: від мети до слова. Описана ієрархія мовних рівнів є основою для визначення критеріїв якості перекладу.

Якщо у процесі перекладу були повністю реалізовані 5 рівнів змісту оригіналу, то такий переклад можна вважати за переклад, що готовий до публікації.

Якщо повністю реалізовані всі рівні опису ситуації і повідомлення, а на рівнях висловлювання і слів є окремі неточності, то такий переклад є робочим.

Якщо навіть на рівні ситуації не досягнута еквівалентність – то такий переклад є «сирим».

Оцінюючи якість перекладу потрібно також враховувати ступінь складності перекладацьких завдань, які пов'язані з рівнем новизни теми, технічного устаткування, кількістю невідомих ускоспеціальних термінів тощо.

Література

1. Комиссаров В.Н. Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М.: Наука, 1982. – 564 с.

2. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко Ф.М. – Вінниця.: Нова книга, 2006. – 292 с.

3. Курелла А. Теория и практика перевода. в кн.: Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. С. 106 – 131

4. Стрелковский Г.М., Латышев Л.К. Научно-технический перевод. – М.: Просвещение, 1980. – 175 с.

СЕКЦІЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ РІЗНИХ РІВНІВ
У ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОМУ, КОГНІТИВНОМУ ТА КОМУНІКАТИВНОМУ
АСПЕКТАХ

УДК 81'1-119 "312" (043)

Балабан О. О., кандидат філологічних наук, доцент

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА СЬОГОДЕННЯ

Починаючи з «дня свого народження» (50-ті роки ХХ ст.) когнітивна лінгвістика і до цього часу не сходить з ацени лінгвістичних досліджень.

З початку це були просто спроби пояснити природу когнітивних процесів (див. праці Дж. Бруннера, Дж. Міллера) та проаналізувати універсальні мисленнєві процеси при оперуванні та опануванні мовою людиною. Потім було з'ясовано, що і категоризація людського досвіду пов'язана з когнітивною думкою людини (А.Н. Леонтьєв), а наприкінці ХХ ст. назріла необхідність подивитися на мову з точки зору її участі в пізнавальній діяльності людини. Тобто, можна говорити про певні етапи, які вже пройшла когнітивна лінгвістика з моменту її появи до теперішнього часу.

По-перше, дослідження пізнавальних процесів у мові сягають своїм корінням до антиномічного постулату В. фон Гумбольдта про єдність та внутрішнє протиріччя мови та мислення. Важко не погодитися з положенням і про те, що мова – це результат діяльності людини та попередніх поколінь, продукт та надбання людського колективу [1, с.310].

По-друге, когнітивна лінгвістика виникла в межах сучасної антропоцентричної парадигми, що значно поширює обрії лінгвістичних досліджень. Про когнітивну лінгвістику говорять як про наукову парадигму [2, с.146].

По-третє, когнітивна лінгвістика сформувалася в подолання структурного мовознавства, але вона не суперечить структурному підходу, більш того, вона його припускає та у деякій мірі використовує.

Злам у свідомості багатьох лінгвістів другої половини ХХ ст. наступив лише з появою ряду нових дисциплін, які показали неадекватність підходу до мовної системи, який ігнорує діяльну природу мови та її включення в процеси життєдіяльності людини та суспільства. Серед цих дисциплін, що виникли на зламі з лінгвістикою, опинилися психолінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія.

Перемістившись до пострадянського територіального простору, ідеї вивчення понятійних процесів у мові спонукали появлення таких шкіл, що займались проблемами дослідження концептуалізації як у МДЛУ, інституті мовознавства РАН (проф. О.С. Кубрякова), у Мінському державному університеті (В.А. Маслова), у Черкаському державному університеті (С.А. Жаботинська) та ін. Їх дослідження становлять теоретичну базу когнітивних досліджень наприкінці ХХ - початку ХХІ ст.

Слід також зазначити, що на цей час когнітивна лінгвістика, як кожна наука, що себе поважає, має свій понятійний апарат та методи дослідження. До ключових термінів когнітивних лінгвістики слід віднести: **розум, знання, концептуалізація, категоризація, ментальність, когнітивна база, національний культурний простір, константи культури, концептосфера, концепт** тощо.

Досить суперечливим для когнітивної лінгвістики залишається питання про визначення такого поняття як концепт, який до цього часу не має одностайного визначення. Це пояснюється тим, що період твердження даного терміну в науці пов'язаний з певною довільністю його вживання, розмитістю меж, зміненням з близькими за значенням або мовною формою термінами. На думку В.А. Маслової, у сучасній

лінгвістичній науці існує три підходи до визначення концепту: 1) **культурологічний**, тобто вся культура розуміється як сукупність концептів та відношень між ними. Відповідно, концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини (Ю.С. Степанов, В.М. Телія); 2) **семантичний**, коли семантика мовного знаку представляється єдиним засобом формування змісту концепту (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, Н.Д. Шмельова та ін.); 3) **лінгвокультурологічний**, так вважається, що концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення значення з особистим та народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами та дійсністю (Д.С. Ліхачов, О.С. Кубрякова) [3, с. 32-35].

На даному етапі розвитку, на погляд В.А. Маслової, перед когнітивною лінгвістикою ставляться три головні проблеми про природу мовного знання, про її засвоєння і про те, як його використовують. Тому дослідження проводяться в основному за наступними напрямками: а) різновиди та типи знань, представлених у цих знаках (гносеологія = теорія пізнання), механізми вичленення зі знаків знань, тобто правил інтерпретації (когнітивна семантика та прагматика); б) умови виникнення та розвиток знаків та закони, регулюючі їх функціонування; в) співвідношення мовних знаків та культурних реалій, у них відображених [3, с. 24-25].

Вітчизняна когнітивна лінгвістика займається дослідженням:

а) **загальних проблем понятійних процесів**: власних назв [Співак С.М. 2004, Карпенко О.Ю. 2006]; префіксальних неологізмів [Сакал Т.М. 2004]; назв осіб [Шиманович Г.М. 2005]; простого контактного повтору [Маліновський Е.Ф. 2006]; зоосемізмів [Кривенко Г.Л. 2006]; субстантивних композитів [Васильєва О.Г. 2006]; поезики [Безребра Н.Ю. 2007]; дискурсу преси [Шкарабан І.В. 2007]; еліптичного речення [Александрова В.О. 2008]; запозичень [Битко Н.С. 2008]; акту вибачення [Буренко Т.М. 2008]; електронного дискурсу [Горіна О.В. 2008]; дитячого фольклору [Левчук Я.М. 2008] тощо;

б) **окремих концептів**: радість [Шамаєва Ю.Ю. 2004], гра [Старко В.Ф. 2004], влада [Дроздова С.О. 2004; Чорновол-Ткаченко О.О. 2007], Європа [Прихода Я.В. 2005], кохання [Огаркова Г.А. 2005], білий/чорний [Кузьміна О.Б. 2005], козацтво [Запольських С.П. 2005], степ [Єфіменко О.Є. 2005], чоловік/жінка [Бондаренко О.С. 2005, Абрамова Ю.В. 2007, Кисельова А.Л. 2007, Яценко М.О. 2008], героїзм [Шваб Т.О. 2006], дім/родина [Сорока Т.В. 2006], шлях [Пальчевська О.С. 2006], вампір [Онищук І.В. 2006], добро [Змійова І.В. 2006], рівновага [Богацька О.В. 2007], час [Дем'янова Ю.О. 2007; Задорожна О.М. 2008], птах [Казимир І.І. 2007], Петербург [Ніколаєва В.А. 2007], хитрість [Ставицька Л.В. 2007], політика [Васильєва М.О. 2008], подорож [Каратєєва Г.М. 2008], життя [Краснобаєва-Чорна Ж.В. 2008], юродство [Маслій О.В. 2008], людина [Пікалова А.О. 2008], чистий [Потапчук С.С. 2008], флористичних [Рогальська І.І. 2008], виховних [Ткаченко Л.В. 2008], доля [Троць О.В. 2008], сім'я [Яковлева В.Б. 2008] тощо.

Література

1. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. История языкознания: учебное пособие. – М.: ИЦ «Академия», 2006. – 627 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 464 с.
3. Маслово В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
4. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.П., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М., 1996.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Сер. філолог. науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12 - 25.

МІКРОКОНЦЕПТ *PHYSICAL CONDITION* ‘ФІЗИЧНИЙ СТАН’ У ОБРАЗНІЙ СКЛАДОВІЙ МАКРОКОНЦЕПТУ *PERSON* ‘ЛЮДИНА’

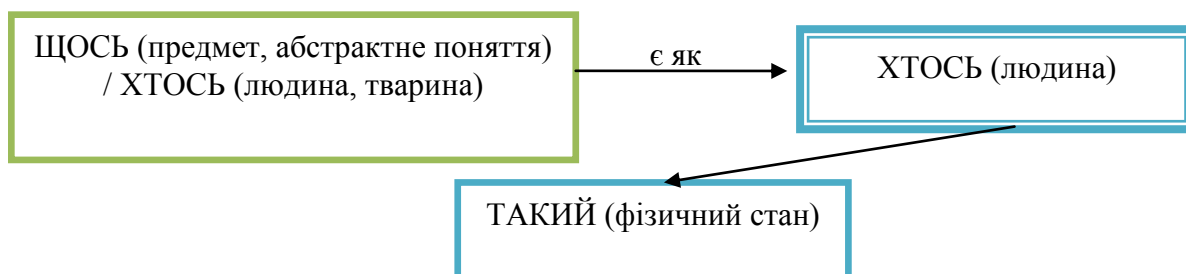
У статті подані результати дослідження семантики образних іменників-найменувань особи (далі ОІНО), які вербалізують мікроконцепт *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’ у англійській мовній картині світу. Об’єктом постають такі лексичні одиниці, як *urchin* ‘горбань’, *rheumatic* ‘людина, яка страждає від ревматизму’, *cardiac* ‘людина з серцевим захворюванням’, *cripple* ‘неповноцінна людина або якимсь чином позбавлена чогось’ та ін.

Актуальність обраної теми визначається сучасною тенденцією до поглибленого вивчення образного компоненту у структурі лексичного значення слова, який лежить в основі концептуалізації соціокультурної дійсності, а також залученням лінгвокогнітивних методик аналізу, що відкривають нові можливості вивчення ОІНО.

Найменш численнішою групою ОІНО у образній складовій макроконцепту *PERSON* ‘людина’ виступає мікроконцепт *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’, який об’єктивується 28 лексичними одиницями, що складає 2% від усього масиву вибірки. Обсяг значення імені мікроконцепту *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’ може бути репрезентований за допомогою компаративного (з опорою на систему фреймових структур, запропонованих С.А.Жаботинською [2]) фрейму, який можна представити у вигляді пропозиції: ЩОСЬ (предмет, абстрактне поняття) є як ХТОСЬ (людина) та посесивного фрейму: ХТОСЬ (людина) має ТАКИЙ (фізичний стан).

Схема 1

Семантичний обсяг імені мікроконцепту *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’

Понятійний зміст мікроконцепту розкривається через аналіз його імені: *condition* ‘стан’ – II. *state, mode of being* 8. *mode of being of a person or thing* b. *a state resulting from a physical or mental illness; sickness, a malady* 9. *mental disposition, moral nature* ‘II. стан, спосіб буття 8. спосіб бути людиною або властивістю б. стан, який виникає внаслідок фізичної або розумової хвороби; хвороба, недуга 9. психічна схильність, моральна натура’ [SOED]. Аналіз етимології імені мікроконцепту дозволяє виокремити додаткові семантичні ознаки імені “угода”, “ситуація”, “говорити”, “розмовляти”: *condition* ‘стан’ – старо-французький *condicion* від латинського *condicionem* (nom. *condicio*) ‘угода, ситуація’ від *condicere* ‘погоджуватися, обіцяти’ утворене як *con-* ‘разом’ + *dicere* від ‘говорити, розмовляти, балакати’ [4]. Синонімічний термін *state* ‘стан’ походить від латинського *status* ‘манера стояти, положення, стан’, від *stare* ‘стояти’ [4].

Аналіз значення синонімічних термінів уможливив доповнення семантичного обсягу цього мікроконцепту додатковими семами “розумовий стан людини”, “фізичний стан людини”, “особливий стан у якому хтось знаходиться у певний час”: *health* – *a person’s mental or physical condition* ‘розумовий або фізичний стан людини’; *state* ‘стан’ –

the particular condition that someone is in at a specific time ‘особливий стан у якому хтось знаходиться у певний час’ [SOED];

Аналіз семантики ОІНО, які репрезентують досліджуваний мікроконцепт показав, що його обсяг може бути ширшим ніж семантичний обсяг його імені. Серед додаткових семантичних ознак, які концептуалізують фізичний стан людини і формують бінарну опозицію: фізично сильна – фізично слабка або з вадами людина, слід зазначити такі:

1) семи “**фізично слабка людина**”, “**людина з фізичними вадами**” (22 ОІНО, 79%). Наприклад, *urchin* ‘їжак’ – 1. *a hedgehog* 4. *a physically deformed person; a hunchback* ‘1. їжак 4. фізично спотворена людина; горбань’; *rheumatic* ‘ревматичний’ – 1. *rheumatism* 2. *a person suffering from rheumatism* ‘1. ревматизм 2. людина, яка страждає від ревматизму’; *cardiac* ‘серцевий’ – 1. *a pain or ailment referred to the heart* 2. *a medicine affecting the heart* 3. *colloq. a person with heart disease* ‘1. серцевий біль або нездужання 2. ліки, які впливають на серце 3. розм. людина з серцевим захворюванням’; *cripple* ‘інвалід’ – 1. *a person impaired in movement by an injury or defect* 2c. *transf. & fig. a person impaired or deficient in some other way* ‘1. людина, яка позбавлена руху із-за пошкодження або хибі 2в. перен. неповноцінна людина або якимсь чином позбавлена чогось’ [SOED]. Як показують приклади, ОІНО представляють здебільшого онтологічну характеристику особи, що має фізичні вади або певне захворювання.

2) сема “**фізично сильна людина**” (6 ОІНО, 21%). Наприклад, *athlete* ‘атлет’ – 1. *a competitor in physical exercises or games* 2. *transf. & fig. a strong competitor; a vigorous performer* 3. *a person who is physically strong; a muscular or physically robust person* ‘1. той, що змагається у фізичних вправах або змаганнях 2. перен. сильний суперник; енергійний виконавець 3. фізично сильна людина; мускуляста або фізично здорова людина’; *Samson* ‘Самсон’ – *a blinded Hebrew hero of great strength* 1. *a person resembling Samson in great strength or in blindness* ‘сліпий єврейський герой великої сили 1. людина, яка нагадує Самсона великою силою або сліпотою’; *lion* ‘лев’ – 1. *a large powerful carnivorous feline* 2. *fig. a person who is strong, courageous and brave* ‘1. велика могутня м’ясоїдна кішка 2. перен. сильна, хоробра і смілива людина’ [SOED].

Результати аналізу ОІНО показують, що у мікроконцепті *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’ у 20 (72%) прикладах образний компонент слова розвивається з першого ЛСВ слова. Наприклад, *tortoise* ‘черепашка’ – 1. *a slow-moving four-limbed reptile*; 2. *fig. a slow-moving person* ‘чотиринога рептилія, яка рухається повільно; 2. перен. людина, яка рухається повільно’ [SOED]. У 8 (28%) випадках образний компонент не розвивається з попередніх ЛСВ слова. Наприклад, *beetle* ‘жук’ – 1. *an insect, having the forewings covered to hard, opaque wing-cases, closing over the hindwings* 2. *fig. a person who is short-sighted* ‘1. комаха, яка має передні крила покриті непрозорою твердою оболонкою і які прикривають задні крила 2. перен. короткозора людина’ [SOED]. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що образний компонент слова у мікроконцепті переважно розвивається з першого ЛСВ слова, при цьому образний ЛСВ слова набуває як розширення, так і звуження значення. Семантичний зсув відбувається у пейоративному та меліоративному напрямку. Треба зазначити, що ці результати співпадають з даними, отриманими О.Л. Бессоною у дослідженні особливостей оцінного тезаурусу англійської мови [1].

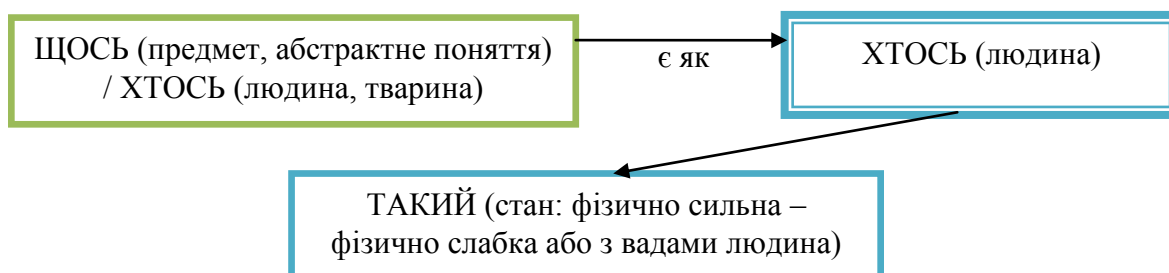
Серед ОІНО мікроконцепту *PHYSICAL CONDITION* ‘фізичний стан’ образне значення виникає у результаті регулярного метафоричного (21 ОІНО, 75%) переносу (термін Г.М.Скляревської [3]), який ґрунтується на уподібненні за функцією та зовнішнім виглядом. Наприклад, *eunuch* ‘євнух’ – 1. *a castrated man; such a man employed as a harem attendant* 2. *fig. a person with some kind of incapacity, specified or implied; an ineffectual person* ‘1. кастрований чоловік; такий чоловік наглядав за гаремом 2. перен. людина з обмеженою дієздатністю, визначеною або імпліцитною; слабка людина’ [SOED]. У 7 ОІНО (25%) метонімічний перенос здійснюється головним чином через субстантив і позначає людину з захворюванням. Наприклад, *pulmonic* ‘пульмональний’ – 1. *a remedy for disease of the lungs* 2. *a person affected with disease of the lungs* ‘1. ліки від захворювань

легенів 2. людина, яка страждає на захворювання легенів' [SOED]. Отже, ОІНО інтегрують онтологічні, аксіологічні і лінгвокультурні характеристики мікроконцепту.

Результати аналізу ОІНО мікроконцепту *PHYSICAL CONDITION* 'фізичний стан' дають підставу стверджувати, що семантичний обсяг мікроконцепту є більш розгалуженим, ніж семантичний обсяг імені мікроконцепту, а виокремлення додаткових семантичних ознак і типів переносу дозволяє представити тлумачення семантичного простору мікроконцепту за допомогою розширеного посесивного фрейму у вигляді пропозиції: ХТОСЬ (людина) має ТАКИЙ (стан: фізично сильна – фізично слабка або з вадами людина).

Схема 2

Розширений семантичний обсяг мікроконцепту *PHYSICAL CONDITION* 'фізичний стан'

Таким чином, аналіз мовного матеріалу показав, що мікроконцепт є значущим у концептуальній картині світу англійської спільноти, а ОІНО є важливим засобом вербалізації цього фрагменту. Незважаючи на той факт, що даний мікроконцепт є найменш чисельнішим, він характеризується розширеним семантичним обсягом, що може свідчити про той факт, що фізичний стан людини є значущим не тільки на особистому рівні, але й на рівні соціальному.

Література

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2003. – 463 с.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
3. Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка. – СПб.: Наука, 1993. – 151 с.
4. Online Etimological Dictionary of the English Language by Douglas Harper <http://www.etymonline.com/>
5. *Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – Vol. 1. – 1877 p. – Vol. 2. – 1878 – 3750 p. [SOED].

УДК 81' 373.7(811.111+811.161.2)

Олійник С. В., кандидат філологічних наук, доцент

СТАТУС ЕМОТИВНОСТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ КОМПОНЕНТАМИ КОНОТАЦІЇ. ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ "ОСОБА ЕМОЦІЙНА" В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена встановленню статусу емотивності та її взаємозв'язку з іншими компонентами конотації і дослідженню семантики оцінних субстантивних фразеологічних одиниць англійської мови з опорним компонентом – іменником, що вербалізують групу концептів «Особа емоційна».

На сьогоднішній день лінгвістична наука вже володіє матеріалом відносно дослідження емотивного компоненту, який можна назвати центральним в значенні мовних одиниць. Дослідження проводились у структурно-семантичному, прагматичному, когнітивному, лінгвокультурологічному і психолінгвістичному напрямках. Зокрема, емотивний компонент семантики фразеологічних одиниць, їхня емотивність досліджувалась у роботах М.В. Гамзюка на матеріалі німецької мови [1; 2], Н.А. Оніщенко [3], О.Г. Чалкової і О.В. Бабенко [4]. Але в англійській мові ще не одержав адекватного опису розгляд фразеологічних засобів вербалізації емоційних концептів у лінгвокогнітивному руслі, тому, враховуючи цей факт, вважаємо стисле висвітлення цього моменту актуальним та доцільним.

Зрозуміло, що когнітивна наука не може не торкатися розгляду емоційної складової життя людини, бо емоції являють собою невід'ємну частину всіх напрямків її діяльності та існування в цілому. Супроводжуючи практично всі проявлення життєдіяльності людини, емоції відображають у вигляді безпосереднього переживання значущість явищ і ситуацій, стану людини і зовнішнього впливу і слугують одним з головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності і поведінки, які направлені на задоволення актуальних потреб (мотивації). Позитивні емоції, які викликаються позитивними впливами, спонукають суб'єкта до їхнього досягнення і зберігання. Негативні емоції стимулюють активність, яка направлена на запобігання шкідливим впливам [5, с. 795]. В.І. Шаховський ототожнює емотивний аспект значення з конотацією і каже, що “конотація – спрямованість емотивно-оцінного значення” [6]. Виходячи з цього можна дійти висновку що конотація – це підмножинність емотивності. І.В. Арнольд виділяє 4 типи конотацій: функціонально-стилістичну, оцінну, емоційну, експресивну [7]. О.Ф. Арсентьєва зазначає, що макрокомпонент фразеологічного значення демонструє емотивно-оцінні, експресивні, функціонально-стилістичні риси [8]. Таким чином, основними елементами конотативного значення ФО є експресивність, емотивність, оцінність, а також стилістичний елемент. Категорія оцінки нерозривно пов'язана з категоріями емотивності та експресивності, про що свідчить використання лінгвістами терміна „емоційно-експресивно-оцінний” [9, с.71]. Ми поділяємо позицію І.О.Голубовської щодо того, що у вказаній термінологічній тріаді на перше місце слід поставити компонент “оцінний”, на друге – “емотивний”, на третє – “експресивний” [10, с. 63], оскільки оцінка передує емоції, експресія ж виступає природним наслідком емотивності. В.М. Телія одним з основних макрокомпонентів семантичної структури ідіоми вважає емотивний макрокомпонент значення, що об'єднує в собі інформацію, яка містить відомості про емотивне забарвлення значення ідіом. При цьому емотивність розуміється як здатність мовних сутностей семантично відображати емоційне у своїй основі і соціально усвідомлене почуття-відношення до позначувального, що виражається в діапазоні схвалення / несхвалення. Як зазначає В.М.Телія, емотивний макрокомпонент фразеологічного значення є свого роду кульмінацією власне змістової інформації. Саме емотивний компонент, вважає В.М.Телія, що має форму модальної рамки, „подвоює” суб'єктивний фактор, який додається до денотації у вигляді оцінного та емотивного відношень. Це подвоєння посилює виразність значення ідіом, надаючи йому експресивного забарвлення [11, с.31]. Таким чином, встановлено статус емотивності і її взаємозв'язок з іншими компонентами конотації.

Під час аналізу мовного матеріалу була визначена група концептів тієї частини концептосфери ЛЮДИНА, що пов'язана з емоційними характеристиками. Варто звернути увагу на розмаїтість концептів, що репрезентуються незначною кількістю ОФО. Кількісна характеристика подана в табл. 1.

Таблиця 1.

Кількісна характеристика групи концептів Особа емоційна в англійській мові

КОНЦЕПТ	Кількість одиниць	%	Приклади
УДАЧА (УСПИХ) / НЕВДАЧА	34	36	<i>a run of (good) luck</i> ‘смуга щастя, ряд удач’, <i>a lame dog</i> ‘невдаха’
НЕБЕЗПЕКА	17	18	<i>out of the wood</i> ‘поза небезпекою’
КОХАННЯ / ЛЮБОВ	10	11	<i>cupboard love</i> ‘корисливе кохання, кохання з розрахунком’
ЗДИВУВАННЯ	6	6	<i>a turn-up for the book</i> ‘дивовижна справа, чудеса в решеті’,
ІНШІ	28	29	<i>one's heart's desire</i> ‘заповітне, таємне бажання; предмет бажання’, <i>Dutch comfort</i> ‘слабка розрада’
ВСЬОГО:	95	100	

Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що концепти цієї групи різнопланові, презентовані здебільшого одиничними вербальними варіантами. Концепт *УДАЧА (УСПИХ) / НЕВДАЧА* поданий 34 вербальними варіантами-моносемантами, що становить 36% від загальної кількості ОФО групи концептів ОСОБА ЕМОЦІЙНА. Аналіз семантики ОФО концептів цієї групи показав, що емотивний компонент значення, який є частиною конотації, накладається на предметно-логічне значення і є таким, що переважає. Тісний зв'язок емотивності з іншими диференційними семами свідчить про досить умовну межу між сектором, що займає в концептосфері вказана група концептів, й іншими концептами.

Література

1. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) / Микола Васильович Гамзюк. – К.: Видавн. центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
2. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / М.В.Гамзюк. - КНЛУ – К., 2001. – 32 с.
3. Оніщенко Н.А. Когнітивна основа конотації меліоративності та пейоративності у ФО німецької мови / Н.А. Оніщенко // Вісник ХНУ ім. Каразіна. Сер. Романо-германська філологія. Лінгвістичні та дидактичні проблеми іншомовної комунікації. – Харків: Константа, 2003. – С. 129 – 133.
4. Чакалова Е.Г. Фразеосемантическое поле эмоций в единстве лингвистического и психолого-педагогического аспектов / Е.Г.Чакалова, Е.В. Бабенко. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 158 с.
5. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
6. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / Шаховский В.И. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.
7. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / Ирина Владимировна Арнольд. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с. – На англ.яз.
8. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 123 с.

9. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / Шаховский В.И. – Волгоград: ВГПИ, 1983. – 94 с.

10. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира / Голубовская И.А. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.

11. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 295 с.

УДК 811.1'27-115 (043)

Тюніна А. Ю., асистент

ЗНАЧУЩІСТЬ КОНЦЕПТУ В СТВОРЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

На початку 60-х років ХХ сторіччя поняття про національну картину світу почало з'являтися в історико-наукових роботах та філософсько-методологічних дослідженнях. Н.М. Лебедева характеризує картину світу як когнітивну матрицю, яка використовується для розуміння світу. Когнітивна картина світу – це задані культурою поняття та стереотипи. Картина світу є цілісним образом світу, який складається в процесі пізнавальної діяльності людини. Це гетерогенні, гетерохронні та гетеросубстратні (ті, які мають різну когнітивну основу) відомості про навколишній світ [5]. Л.І. Гришаєва та Л.В. Сурикова пропонують трактувати картину світу як ментальну репрезентацію культури, тому що їй в багатьох аспектах притаманні такі самі характерні риси, які має культура як феномен: цілісність, комплексність, багатоаспектність, історичність, поліінтерпретування, здатність до еволюції [3, 30].

С.М. Подвігіна вказує на той факт, що картина світу утворюється на базі прототипічної частини культури, яка є спільною для всіх її представників. Ця прототипічна частина стає когнітивною основою для успішної взаємодії комунікантів. Значно багатішою за картину світу є концептуальна (когнітивна) картина світу, це пов'язано з тим, що відомості про світ кодуються різними способами, не лише вербальними. Не зважаючи на це, за необхідністю будь-які відомості про світ можуть бути експліцировані за допомогою мови. Саме через це автор пропонує інтерпретувати мовну картину світу як сукупність механізмів вербалізації відомостей про світ [6, 12].

З.Д. Попова та І.А. Стернін розуміють під мовною картиною світу уявлення про дійсність, мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладену в системних значеннях слів інформацію про світ, яку відображено в значеннях мовних знаків [7, 7].

Але в цей же час ці вчені звертають увагу на той факт, що в значному ступені картина світу є наївною, вона не повною мірою передає ту картину світу, яка існує в національній свідомості, оскільки мова характеризує не все, що міститься в свідомості народу та відбиває стан сприйняття дійсності, який склався в минулі періоди розвитку мови в суспільстві [22, 9].

Зауважимо, що слово виступає основною одиницею мовної системи, тому його різноманітні аспекти вивчаються з точки зору функціональної релевантності. Слово – базова структурно-семантична одиниця мови, яка володіє сукупністю різних фонетичних, граматичних та семантичних рис, що вказують на специфіку кожної мови.

Значення слова складається з предметно-логічної (денотативної) і конотативної частин. Денотативна частина відповідає образу реального предмета, а конотативна відображає суб'єктивні моменти сприйняття дійсності. Ці частини також відповідають двом формам відображення дійсності: чуттєвій формі відповідає конотативна частина, а раціональній – денотативна.

Образний компонент присутній у значеннях слів, що позначають чуттєво сприйнятливі предмети і явища. Аналіз лексико-фразеологічної вербалізації концептів показує, що в їх утриманні, разом з реальними ознаками відбиваного об'єкта знаходяться і суб'єктивні уявлення людей про цей об'єкт. Ця суб'єктивна частина концепту й обумовлює його національну специфіку, зазначає С. М. Подвігіна [6, 10].

У когнітивній лінгвістиці важливою теоретичною проблемою є проблема національної специфіки концептів. Концептосфери різних народів більш схожі між собою, ніж мови. Саме спільність значної частини концептосфери забезпечує переклад з однієї мови на іншу – перекладач осягає концепт мови оригіналу, а потім намагається підібрати мовні засоби, які найбільш адекватно передають цей концепт в перекладі. Принциповий переклад тексту однієї мови на іншу виступає свідомством значної спільності концептосфер народів, особливо тих, що стоять на близькому рівні соціально-економічного розвитку [2, 28].

Відомо, однак, що в мовах існують лакуни – відсутність лексем для тих чи інших концептів, а також існують безеквівалентні одиниці – одиниці, властиві тільки даній мовній системі та відсутні в інших мовних системах [1, 45].

Безеквівалентні одиниці свідчать про наявність національного концепту. Наприклад, у свідомості європейських народів відсутні концепти, які позначаються російськими безеквівалентними одиницями „смекалка”, „маячить”, „быт”, „автолюбитель”, „земляк”, „борщ” і так далі. Серед безеквівалентних одиниць англійської мови зазначимо наступні: „challenge”, „grandparents”, „jailbreak”, „chandler”, „gangway” та інші.

Лакуна – відсутність лексеми при наявності концепту і семем в лексико-семантичній системі мови. Так, в російській мові немає лексеми для позначення осіб, що давно перебувають у шлюбі, на відміну від „молодоженов”, даний концепт безсумнівно існує, відповідна семема також є, обумовлена системою мови лексема „старожены”, але її в системі російської мови немає, вона представлена лакуною [2, 25]. Або, наприклад, українське слово „рука” складається з двох повнозначних понять англійської мови "arm" (верхня кінцівка) та "hand" (кисть), в той час, як єдиного поняття, яке б відповідало українському слову не існує (лише в медицині використовується термін „upper extremity”).

Г.В. Бикова звертає увагу на ілогізми – відсутність лексем і семем за наявності концепту або повна відсутність концепту у мові. Ілогізми обумовлені відсутністю потреби в предметі. Так, в парадигмі „спеціаліст з розведення тварин” є кролівники, тваринники, вівчарі та ін., але немає лексем для позначення фахівців з розведення горобців, носорогів, щурів і т.д. оскільки ці професії не затребувані. Відповідні концепти є, але немає семем і лексем [4, 6].

Таким чином, безеквівалентна лексика сигналізує про відсутність концепту в концептосфері народу, а лакуни і ілогізми свідчать про відсутність лексем або семем.

Аналіз подання одного й того ж концепту в різних мовах дозволяє виявити національну специфіку мовних систем, яка виявляється в різних способах репрезентації одного й того ж концепту, в ступені потреби або узагальненості репрезентації концепту в різних мовах, в кількості і наборі лексем та фразеологічних сполучень, що репрезентують концепт, у рівні абстракції, на якому концепт є представленим в тій чи іншій мові. Таким чином може бути виявлена національна специфіка репрезентації концепту в різних мовах.

Література

1. Болдырев Н.Н. Концепт и языковое значение. Лексические и грамматические концепты // Когнитивная семантика (курс лекций по английской филологии). – Тамбов: Изд-во Тамб.ун-та, 2001.
2. Вежбицкая Анна. Язык. Культура. Познание./сост. М.А. Кронгауз. – М.: 1997.
3. Гришаева Л. И. Перевод как источник знаний о концептуализации внеязыковой действительности //Перевод: язык и культура. Воронеж, 2000. С. 29–31.
4. Лакуны в языке и речи: Сборник научных трудов /Под ред. проф. Ю. А. Сорокина, проф. Г. В. Быковой. - Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2005. – Вып.2. – 123 с.

5. Лебедева Н.М. Введение в этническую и кросскультурную психологию. – М., 1999. – 223 с.

6. Подвигина Светлана Михайловна. Национальная специфика лексико-фразеологической вербализации концептов "небо" и "небесные тела" : на материале русского и немецкого языков : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Подвигина Светлана Михайловна; [Место защиты: Воронеж. гос. ун-т].- Воронеж, 2007. – 171 с.

7. Попова З.Д., Стернин И.А. Проблема моделирования концептов в лингвокогнитивных исследованиях // Мир человека и мир языка: Серия «Концептуальные исследования». Вып. 2. Кемерово, 2003. С. 6-16.

УДК 81'373.612.2(043=111)

Liliya Mikhajlichenko, senior teacher of the English chair

CONCEPTUAL METAPHOR: UNDERSTANDING IS SEEING

In a fascinating study of the polysemous uses of verbs of perception in English and other Indo-European languages Eve Sweetser, a linguist working in the cognitive paradigm, has persuasively argued that there are patterns of systemic connections between meanings within the domain of perception, observable both synchronically and diachronically, as well as cross-linguistically (Sweetser 1990). The connection between visions and intellection on the one hand, and touch and emotion on the other, is seen as the foundation for important conceptual metaphors structuring in great detail our vocabulary to do with intellectual and emotional processes respectively. Lakoff and Johnson had previously listed numerous expressions exemplifying what is only one of many conceptual metaphors, *understanding is seeing*. The metaphoric links between vision and understanding, vision and knowledge, vision and mental manipulation are not arbitrary but are strictly constrained by what Lakoff, Johnson and other theorists have called “embodiment” and used as a generic term for the range of linguistic phenomena explicable in terms of our embodied understanding of the world we inhabit (Johnson 1987; Lakoff 1987; Lakoff and Johnson 1999: 16 - 44). The recurring patterns that result from bodily movement, manipulation of objects, and perceptual interaction with the world, structure our concept and our language. At some stage, through figuration, more abstract levels of conceptualization become structured by these same recurring patterns (as in various image-schema transfirmations).

A consequence of the embodiment premise is that vocabulary associated with more abstract domains of experience, such as time or the mind, is derived from words describing more concrete domains, such as space or the body. As well as work on polysemy (which is one of the main areas of research within cognitive linguistics), recent work in historical semantics, by studying regularities in meaning-change, has started to uncover the degree to which metaphor can be said to motivate and structure language and semantic change. That there is a tendency in language to derive vocabulary to do with the mind from vocabulary to do with the body has been known for a long time. The contribution of Sweetser and cognitive linguistics in general has been to point out the systemic and metaphoric nature of the cross-linguistic mappings between physical experience and cognitive states, and to give these mappings a name: a large-scale conceptual metaphor, *mind as body*.

Understanding is seeing thus reflects the highly conventionalized cross-linguistic way of speaking about knowledge in terms of visual perception. To a lesser degree than the words for sight, words for hearing have come to mean mental attention and understanding (“I hear what you are saying”), but physical auditory reception is also linked with consideration and sympathy (“not being deaf to someone’s plea”) and general heed (Sweetser 1990:41). Sweetser makes the suggestion that sight is the sense most regularly differentiated from general perception and associated with intellection and the communication of more certain, objective knowledge;

hearing occupies an intermediary position between objective reception and internal receptivity, while smell, taste and touch are most frequently linked with the subjective expressions of emotion and personal preference.. Out of the latter group the sense of touch is the one most closely connected with emotion. Words for physical touch (including kinesthetic sensations) are commonly used for the expression of emotions of all kinds – we can be “mortally wounded”, “cut to the core”, “our egos stroked”, “or “hurt”, all on a metaphorical, emotional level.

Since there are no objectively existing similarities between the meanings of “see” and “know”, we need to ask how these mappings are motivated. Sweetser has persuasively argued that the highly systemic nature of our vocabulary for mental perception reveals strictly motivated links between particular aspects of the internal self and the external bodily self. It makes much more sense to us as humans to link understanding and sight, rather than understanding and hearing, touch, smell or taste. Sweetser suggests three reasons for the correlation between visions and understanding:

1). The human sense of vision has a focusing ability, which enables us to pick up one stimulus from many. It also possesses intentionality and directionality that clearly differentiate it from the other senses.

2). Vision is our primary source of “objective” data about the world. Visual features are the most marked in children’s early categorization, thus an important part of concept formation. Vision also gives us data from a distance, which through metaphoric transfer, becomes a characteristic of objectivity in the intellectual domain.

3) Vision is identical for different people who can take the same point of view.

References

1. Henry James: A collection of critical essays, 191 – 211. New York: Henry Holt and Company
2. Hillis Miller, J. 1980. “The Figure on the Carpet.” *Poetics Today* 1: 107 – 118.
3. Kappeler, S. 1980. *Writing and Reading in Henry James*. New York: Columbia University Press.
4. Krook, D. 1988. “As a man is, so he sees: The reader in Henry James.” *Neophilologus* 72: 300 – 315.
5. Lainoff, S. 1970. “Henry James “The Figure on the Carpet: What is critical responsiveness?”. In J.P. Tompkins (ed), *Twentieth Century Interpretations of The Turn of the Screw and Other Tails*, 40 – 46. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
6. Lakoff, G. 1993 “The contemporary theory of metaphor.” In A. Ortony (ed), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. (2nd ed.).
7. Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

УДК 821.111 – 3 Лод. 09 (043)

Грузевич Н. И., старший преподаватель

ЯЗЫК ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЫ Д. ЛОДЖА

Руководствуясь попыткой изучить творчество Д.Лоджа-современного романиста и одновременно литературоведа с точки зрения социо-культурного аспекта его прозы, представляется обоснованным утверждать, что феномен культуры как специфической формы существования человека и общества в мире обуславливает активное развитие лингвокультурологии на современном историческом этапе. Взаимовлияние культур разных народов нашло свое отражение в работах современных психологов, культурологов, литературоведов и лингвокультурологов.

Национальное становится предметом изучения многих наук. Проблема взаимовлияния английской и американской культур стала чуть ли не самым актуальным предметом изучения в связи с широким распространением английского языка, как языка

межнационального общения и появлением в мире его двойника - американского английского. Именно американские ученые сосредоточили свое внимание на взаимоотношении языка и культуры, они использовали методику контрастивной лингвистики (сопоставление языков) для доказательства определяющей роли языка в формировании культуры, в особенностях восприятия окружающего мира и человеческого поведения.

Язык художественной прозы – это система символов и кодов, при помощи которых автор достигает поставленных целей при описании мира художественного произведения, характеризуя, прямо или опосредованно, затрагиваемые в произведении темы. Расшифровать эти коды представляется чрезвычайно актуальной задачей, поскольку в романе сравниваются представители разных культур, которые одновременно являются носителями одного и того же языка, претерпевшего изменения под влиянием формирования этих культур.

В романе «Академический обмен» рассматривается своеобразный диалог двух культур путем помещения представителя одной культуры в культурное пространство другой и наоборот. Проблема осознания себя в новой среде, как центральная проблема романа, повлекла за собой более глубокое осмысление вопроса национального в культуре, ставшего в нем ключевым.

Одновременно можно утверждать, что в конце XX столетия в литературе начала складываться тенденция к единению литературного процесса, т.е. свободного от какого-либо рода «центризмов», стремящегося к так называемому «многокультурию». Здесь нельзя не упомянуть о развитии новых технологий, объединивших мир в поликультурное пространство, в котором отчетливо вырисовывается историческое объединение европейских стран в единое пространство без границ – Европейский Союз. Таким образом, особо остро Д.Лодж ставит проблему самосознания личности и её места в обществе, что свидетельствует о тенденции к изменению расстановки акцентов в современной западной литературе в пользу личности, национальной культуры, национального языка, как источников сохранения культурного пространства того или иного народа.

Под понятием «лингвокультурного пространства» подразумевается форма языковой актуализации культурно обусловленных особенностей. Взаимосвязь языка и культуры стала предметом изучения таких современных ученых, как А. Вежицкая, Д.Б. Гудков, С.Г. Тер-Минасова, М.И. Толстой.

Язык художественной прозы Дэвида Лоджа представляет интерес для исследования еще и потому, что сам автор многие свои работы посвятил изучению данного вопроса. Например, такие работы как “Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel” (1966) и “The Modes of Modern Writing: Metaphor, Metonymy and the Typology of Modern Literature” (1977) являются критическими трудами, касающимися вопроса строя языка современной художественной прозы. Сам автор писал: «Rummidge is certainly a metonymic place name, but Euphoric State is metaphor». Исследование языка художественной прозы автора, акцентируя внимание на таких лексико-стилистических приемах как метафора и метонимия, даст возможность более глубокого осмысления их использования и понимания авторской концепции в вопросе взаимовлияния культур равно как и в вопросе языковой актуализации культурно обусловленных особенностей.

Рассматривая язык художественной прозы Д. Лоджа и погружаясь в мир дискурса персонажей его романа «Академический обмен», невозможно не отметить насколько кардинально отличаются портреты двух героев, концептуальная картина мира приобретенная каждым из них, начиная с первого представления героев и заканчивая финальными сценами романа. Такие концептуальные категории, как «ведение домашнего хозяйства», «приготовление и принятие пищи», «условия проживания», «профессиональные отношения на работе» в романе подвергаются изменению в сознании героев, а отсюда изменения привносятся и в концептуальную картину мира каждого из

них, меняя её, адаптируя к той, в которой происходит коммуникативная деятельность главных героев романа. Таким образом, носители определенного социума, для которых такие факторы, как возраст, пол, семейное положение, сфера профессиональных занятий, круг общения, интересы, факты из личной жизни и многое другое, сформировали их «этнокультурное лицо», сталкиваются с непривычными для них кодами в новом окружении, что влечет за собой сначала непонимание, затем неприятие концептуальных категорий и в конце концов попытка принять реалии нового окружения и расширить свой экстенционал (объём отображаемых в сознании элементов).

Подводя итоги, следует подчеркнуть, что в данной работе исследование языка художественной прозы Д. Лоджа не ограничивается изучением лексико-стилистических приёмов, а расширяет свои границы до изучения концептуальной сферы, как воплощения информативной стороны языкового знака.

Литература

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М., 2001. с. 3-55
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. М., 2000. с. 46-79
3. Лодж Д. «Академический обмен». М.; издательство «Независимая газета», 2000. – 320 с.
4. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. М., 1975. Раздел «Язык и общество».
5. Сусов И.П. Введение в языкознание, М.; 2006. – с. 13-27, 29-51, 79-100, 102-115, 122- 129, 319- 324, 325- 332, 336-344
6. Лингвистический энциклопедический словарь. (ЛЭС). М.; 1990

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Дорменев В. С., старший преподаватель

АРТИКУЛЯЦИОННАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Язык, как известно, является частью культуры конкретного этноса [6, 129]. Устная речь отражает общезыковую культуру того или иного носителя языка, его культуру речи [7, 414]. В значительной степени это находит своё проявление в соблюдении звукопроизносительных и интонационных норм национального языка. Артикуляцией и интонацией занимается фонетика. При этом следует понимать под фонетикой как практическую фонетику, которая занимается непосредственно «живым» языком, т. е. устной речью в процессе говорения, так и теоретическую [7, 554].

Актуальность объекта исследования обусловлена тем, что физическая составляющая артикуляционного базиса немецкого языка в сравнении с родным языком изучена недостаточно.

Особенность фонетики как лингвистической науки и как учебной дисциплины состоит в том, что объект её исследования: артикуляционный аппарат, артикуляционная и акустическая характеристика звука, интонация - имеют далеко нелингвистическое происхождение [7, 554].

Таким образом, фонетика исследует не только языковую функцию, но и материальную сторону своего объекта и тесно связана с такими нелингвистическими дисциплинами, как анатомия и физиология речеобразования и восприятие речи, с одной стороны, и акустика речи – с другой [1, 219].

Специфичность фонетики ещё и в том, что её объекты имеют физиологическую природу. Они реализуются в устной речи, благодаря работе речевого аппарата, т. е. органов речи человека. При исследовании свойств звуковой материи используются единицы измерения из физики и акустики. Из этого следует, что единицы фонетики

имеют субъективную оценку как со стороны говорящего, так и реципиента, так как они воспроизводятся и воспринимаются органами речи и слуха коммуникантов [7, 29].

Исходя из вышеизложенного, следует обратить особое внимание на физическую составляющую устной речи немецкого языка в сопоставлении с другими языками и родным языком. Как известно, артикуляционный базис немецкого языка имеет ряд признаков, которые придают ему в сравнении с русским и украинским языками большую «энергоёмкость» [5, 29].

На фонемном уровне – твёрдый приступ у гласных звуков в начале слова и на границе морфем: *in, an, und, oft, auf, aufatmen, zuordnen, Unordnung, Zusammenarbeit*. Согласные *t, b, d, k, g* произносятся в начале и в конце слова с придыханием: *Tag, Hund, Kurt, trinken*.

На морфемном уровне для немецкого языка характерны сложные слова: *spaziergehen, bekanntmachen, kennenlernen, wunderschön, Freizeitgestaltung, Schifffahrtsgesellschaft, Lebensmittelfachmarkt*.

С акустической точки зрения гласные звуки в немецком языке продуцируются с помощью надгортанных полостей, которые выступают в роли дополнительных резонаторов [3, 39-43]. Акустические характеристики гласных в немецком языке подробно описаны в работах О. Стериополо [4, 95-124].

Кроме рассмотренных характеристик гласных, необходимо назвать ещё один существенный признак – это долгота звука. В отличие от родного языка, долгота гласных в немецком, имеет смыслоразличительную функцию: *den – denn, wen – wenn, Staat – Stadt, stehlen – stellen*. Долгота гласных зависит от ряда факторов в потоке речи, но они не имеют фонематического значения, а несут в себе просто физический показатель долготы звука [7, 29].

Рассмотрение интенсивности вместе с длительностью конкретного гласного позволяет использовать еще одну характеристику – общую произносительную энергию, которая приходится на время произнесения звука [2, 4-9].

Очевидно, что суммарная энергия долгих гласных будет больше, чем кратких звуков. Этот показатель играет существенную роль при восприятии гласного. Однако необходимо различать, помимо суммарной энергии, также пиковый энергетический показатель, который определяет силу произнесения звука в какой-то момент его артикуляции, что позволяет ему коррелировать с напряженностью звука. Отсюда становится очевидным, что краткие гласные, имеющие большую пиковую величину произносительной энергии, являются более напряженными, чем длинные: *Angst – Aal, oft – Ofen, Ulm – Uhr, in – ihnen*. Следовательно, экспериментальные исследования позволяют различать два понятия по отношению к напряженности гласного звука: суммарную энергию и пиковую ее величину [5, 29].

Следующая артикуляционная характеристика – напряженность является очень существенной для звуков, позволяющая различать «напряженные» и «ненапряженные» гласные. Это зависит от степени напряженности артикуляционного аппарата и акустически определяется формантными характеристиками гласной. Очевидно, что артикуляторная напряженность является существенным признаком звуков в их зарождении и развитии. Это нашло отражение в энергетической теории речи В.Г.Таранца, которая основывается на физиологической основе зарождения звуков и в целом речи в языках [5].

Напряженность гласных необходимо отличать от их интенсивности, которая является акустическим признаком и не влияет на качественную характеристику звука. В языках этот признак не имеет фонематического значения и зависит от условий, в которых реализуется гласный. Это может быть общий уровень произнесения, а также соседство с согласными, позиционное отношение к месту реализации словесного ударения [2, 29].

Акустическая интенсивность в процессе речепроизводства является вторичной по отношению к артикулированию звуков, поэтому, рассматривается прежде всего напряженность, имеющая фонематическое значение в языках [4; 5].

Количественные показатели длительности гласного также зависят от его положения по отношению к месту ударения в слове. Независимо от фонематичности длительности в языке, гласный в ударном слоге всегда имеет большие показатели, чем в неударном слоге, долгота которого уменьшается по мере отдаленности от ударного слога [7, 29]. Длительность гласного зависит также от структуры слога, в котором он реализуется. В открытом слоге он длительнее, чем в закрытом, и длительность уменьшается перед одним согласным и еще в большей степени перед двумя [4, 25], но при этом повышается пиковое напряжение: *Hand – Mann, singen – schwimmen, dürfen – dünn*.

Таким образом, особенность артикуляционного базиса немецкого языка складывается из вышеизложенных показателей, которые в сумме придают ему большую «энергоемкость», чем это имеет быть в родном языке.

Литература

1. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. Изд-е 2-е, перераб. и дополн. – М.: Высшая школа, 1979. – 312 с.
2. Кузьменко Т.М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ, 2006. – 20 с.
3. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы «Рута», 2004. – 190 с.
4. Стеріополо О.І. Теоретичні засади фонетики німецької мови. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
5. Таранец В.Г. Энергетическая теория речи. – Киев-Одесса: Вища школа, 1981. – 146 с.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288с.
7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия. 1998. – 685с.

УДК 811.133.1 (073)

Лоскутова Н. Н., ассистент

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АНГЛИЦИЗМОВ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Словарь языка постоянно обогащается, пополняется новыми словами, новыми значениями уже существующих слов. Одним из источников обогащения словаря говорящих наряду с неологизмами, катахрезой и деривацией является заимствование. Это явление – неотъемлемая составляющая процесса функционирования и исторических изменений языка [Егорова, 3].

В данной статье нас интересует проблема англо-американских заимствований (далее - англицизм) во французском языке, которая является актуальной, вследствие развивающейся тенденции проникновения английской лексики во все пласты словарного состава современного французского языка, а также споров современных лингвистов о последствиях этого процесса для французской лингвокультурной среды.

Под англицизмом мы понимаем «слово, выражение, заимствованное из английского языка или оборот речи, построенный по модели, характерной для английского языка» [Ефремова, 305].

Многие причины объясняют заимствования. Прежде всего, заимствуют для того, чтобы заполнить лексический пробел, когда в заимствующем языке нет слова, обозначающего какую-то реальность, идею, новое понятие для этой культуры. Подобные заимствования носят названия заимствований по необходимости: *un blazer, un rail; un chartisme, un one-step*.

Также причиной заимствования является желание имитировать более престижную в данный момент культуру. Такие заимствования называются модными, они часто воспринимаются как нестойкие выражения, поскольку употребляются параллельно с лексемами, уже существующими в языке: *un night club, un spleen, un barbecue*.

Заимствования бывают прямыми и опосредованными, они могут заимствоваться напрямую из данного языка, либо происходит заимствование посредством другого языка. Большинство англицизмов во французском языке – прямые заимствования, хотя встречаются и опосредованные заимствования, как то: *albatros (portugais) → albatros (anglais) → albatros (français); rancho (espagnol) → rancho (anglais) → rancho (français)*.

Говоря от типологии заимствований, существуют различные расхождения. Ученые и исследователи используют различные критерии. Мы опираемся на типологию Ж. Кольпрона и М.-Е. Виллерс, которые подразделяют англицизмы на собственно заимствования, семантические заимствования и кальки.

Собственно заимствование является формальным заимствованием и сохраняет свой характер ксенизма: форма остается близкой к звучанию языка-источника и его первоначальное написание сохраняется, даже если была относительная фонетическая адаптация: *un club, un derby, un express, un shirting*.

Семантическое заимствование – это когда французскому означаемому приписывается значение, присущее идентичному или подобному по форме английскому слову: *opportunity → une opportunité = occasion, chance* (значение слова *opportunity* в английском языке).

Калька - единица, созданная путем заимствования структуры элемента чужого языка (слова или словосочетания) с заменой его материального воплощения средствами родного языка [Егорова, 7]. Калькирование осуществляется путем поморфемного перевода компонентов иноязычной модели на заимствующий язык. Кальки бывают словообразовательные, семантические и синтаксические. *free-thinker → un libre-penseur; loud-speaker → un haut-parleur*.

Переходя из одного языка в другой, слова подвергаются **фонетической адаптации**. В начальный период своего функционирования в языке заимствованное слово отличается от произношения французских слов. Сохраняется почти точное воспроизведение иноязычного оригинала и заимствованный англицизм носит характер ксенизма: *jogging → un jogging [dʒɔgiŋ]* (изначально), [ʒɔgiŋ] (сейчас). Чаще всего французский язык старается навязать свою модель английским заимствованиям, чтобы не подвергать опасности фонетическую и морфологическую контаминацию.

При переходе из одного языка в другой слово претерпевает **грамматическую адаптацию**, оно подчиняется грамматическим правилам заимствующего языка. Почти все глаголы, заимствованные французским языком, относятся к первой группе, с окончанием *-er* в инфинитиве: *lyncher, blackboulter, kidnapper*. Агенту добавляется суффикс *-eur*: *un cocoonneur, un rappeur*. Заимствованное слово приобретает соответствующие детерминативы, индекс рода и числа: *résilient, -ente, une girl, cette nurse*. Происходит суффиксальная замена для различных частей речи: *scoring → un marquage, energetic → énergétique, planning → une planification*.

Заимствованные слова интегрируются в морфологическую и синтаксическую систему французского языка и грамматические адаптации подчеркивают их степень ассимиляции, демонстрируя, что процесс поглощения заимствований в языке функционирует хорошо и это усиливает механизм французской деривации. [Броне, 48].

Что касается **графических адаптаций**, то французский язык относится к языкам, которые сохраняют орфографию иностранных слов. Слова *un football, une girl-scout, un attache-case* вошли в язык, сохраняя первоначальное написание. Сохранение английской орфографии заимствований приводит к увеличению орфограмм французского письма. Это диаграммы *ck, ng, sh, aw, ee* и т.д., триграммы *eye, igh*, тетраграммы *eigh, ough*, а также ряд афонограмм, буквы в составе ассимилированных англицизмов, которые не имеют звукового соответствия в заимствованном слове, например: *e – chewing-gum, fuel-oil; i – business; k – knock-down; w – bowstring, rewriter*.

Заимствованные слова претерпевают и **семантическую адаптацию**. Они проникают во французский язык не со всеми своими значениями, а с одним, и не всегда основным. Слово *un tender* обозначает «navire, terme technique», но в английском языке помимо этого имеет значения «offre, acompte, personne chargée de surveiller des malades, tender». Полисемичные слова проникают либо с их основным значением: *un sport, un building*; либо со специальным значением: *un score – «nombre de point d'un joueur»* (основное значение в английском языке «entaille, encoche»).

Иногда происходит семантическое смещение, и заимствованное слово приобретает смысл, которого у него не было в языке-источнике. Существительное *un standard* помимо основного значения английского слова «étalon» приобрело значение «dispositif pour centraliser les communications téléphoniques».

Некоторые слова, переходя из одного языка в другой, полностью меняют свое семантическое содержание. Так во французском языке появляются «ложные англицизмы», слова, которые принимают значение, которого они не имели в английском языке, например: *un brushing «mise en pli des cheveux» = a blow-dry, un footing «course à pied» = step, foundation*. К тому же во французском языке появляются слова, сходные по форме с английскими словами, но которых никогда не было в английском языке: *un perchman «perchist»*, добавление английского суффикса *-man* по аналогии с *cameraman, businessman; un bronzing «bains de soleil»* добавление английского суффикса *-ing* к французскому глаголу «bronzer».

Среди заимствованной лексики имеет место явление двойного заимствования. Слова, имеющие исконно французское происхождение, в свое время стали неотъемлемой частью лексической системы английского языка, затем они возвратились из английского во французский с уже измененной семантикой или в видоизмененной графической или фонетической форме: *un tennis* происходит от французского «tenez», выражение, которое употребляли во время подачи в игру в мяч; *un pony* – от старофранцузского «roulenet», который обозначал лошадь маленького роста.

Заимствования – естественный и регулярный процесс, который происходит из тесных контактов между народами. Но неумеренное употребление во французском языке англицизмов вызывает многочисленные протесты и озабоченность со стороны лингвистов и государственных властей. Правительство издает многочисленные декреты, регулирующие употребление английского языка в деловой сфере. Комиссии по терминологии предлагают контролировать процесс появления новых слов, искать реальные возможности для выражения понятий в самом французском языке [Серга, 74].

Подводя итоги, можно утверждать, что проблема английских заимствований во французском языке достаточно актуальна, особенно за последние тридцать лет. Английские слова проникают во все сферы деятельности, в деловое и личное общение. Обогащая французский язык новыми звуками, новой лексикой и новыми структурами, английские заимствования, тем не менее, довольно успешно лексикализируются, подвергаясь адаптации на всех уровнях языка, и не угрожают структуре языка.

Литература

1. Ефремова Т.Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. – М.: Русский язык, 2000. - 1234.

2. Мигляченко Л. Г. Функционирование заимствованной лексики. // XI Международная конференция по функциональной лингвистике. «Функциональное описание естественного языка и его единиц»: Сборник научных докладов. Ялта 4-8 октября 2004 г. – Симферополь, 2004. – 210 с.

3. Егорова К. Типы лингвистических заимствований / на материале англицизмов и англо-американизмов в современном французском языке. / Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / МГПИИЯ им. Мориса Тореза. – М., 1971. - 24 с.

4. Bouchard Chantal. On n'emprunte qu'aux riches. La valeur sociolinguistique et symbolique des emprunts. – Quebec: Editions Fides, 1999. – 40 p.

5. Brunet Sylvie. Les mots de la fin du siècle. – Paris: Editions Belin, 1996. – 256 p.

6. Certa Pascal. Le français d'aujourd'hui. Une langue qui bouge. Paris: Edition Balland/Jacob-Duvernet, 2001. – 128 p.

УДК 81'1

Морева Г. Г., кандидат филологических наук, доцент

Николаенко В. В., ассистент

АППРОКСИМАТОРЫ И ИХ РОЛЬ В ВЫСКАЗЫВАНИИ

Актуальность объекта исследования обусловлена тем, что он связан с важным и недостаточно изученным видом номинации, а именно приблизительным, неточным обозначением предметов и явлений окружающей действительности в процессе речевой деятельности.

В повседневной жизни человек на каждом шагу сталкивается с необходимостью тем или иным образом отображать с помощью языковых средств объекты, качества, явления, именование которых в силу тех или иных причин невозможно или затруднительно: «действительность окружает человека бесконечным разнообразием предметов, признаков, отношений. Все объекты находятся в постоянном движении, для них не характерны четкие границы» [7, 29]. Язык же устроен так, что «на нем можно все сказать, даже то, для чего нет специальных слов или выражений» [1, 252].

За многотысячелетнюю историю своего существования языковые коллективы накопили целый арсенал разноуровневых средств, с помощью которых можно отразить тот или иной аспект приблизительности (см. об этом подробно, например, в работах [4; 5]). Эти языковые средства получили в последнее время название «аппроксиматоры», правомерность выделения которых уже никто не оспаривает, а языковая категория приблизительности именуется также аппроксимацией. Под лингвистической аппроксимацией понимается «семантический процесс окказиональной модификации значения слова, в результате которого имеет место частичная актуализация языкового знака» [10, 4].

Обобщив существующую литературу, можно отметить, что чаще всего дискуссионной является проблема «Что первично – семантика или прагматика?». Таким образом, в наиболее общем виде подходы ученых к данной проблеме можно поделить на «сугубо прагматический» и «сугубо семантический».

Представителями первого являются Дж. Лакофф, О. Дюкро, Г. Богуславска и некоторые др.

Так, изучая роль *presque* в высказывании, О. Дюкро рассматривает его во вторичной функции [12]. Как известно, первичная функция АП заключается в приблизительном обозначении признака, а его вторичная функция связана с тем, что приблизительно оформленной номинацией легче незаметно настроить собеседника в пользу собственного мнения, чтобы затем окончательно убедить его той же номинацией, оформленной как совершенно точная («почти ... и даже совсем») [8, 39].

Сходные идеи находим в работе Г. Богуславской [11, 39]. По мнению автора, *presque* выполняет в контексте две функции. Во-первых, делимитацию объектов (состояний, качеств), касающуюся не действительности, о которой говорят, а манеры говорить об этой действительности, т.е. о металингвистическом характере *presque*.

Во-вторых, *presque* служит средством смягчения утверждения: без АП высказывания носили бы характер слишком сильных, слишком категоричных суждений, как положительных (*Elle est jolie*), так и отрицательных (*Elle n'est pas jolie*). Таким образом, на первый план выдвигается прагматическое значение АП, которое имеет для автора первостепенную важность [11, 39].

Такой подход сближается с сугубо прагматическим подходом Дж. Лакоффа [13]. Сторонники этого направления считают, что АП сообщают высказыванию, в состав которого они входят, определенные коннотации, которые влияют на истинность или ложность высказывания. А поскольку коннотации являются частью прагматики, то и семантическое значение АП зависит от этой коннотации, т.е. обусловлено прагматически.

Сугубо прагматическому подходу к изучению АП противопоставлен сугубо семантический подход, сторонницей которого выступает А. Вежбицка [14].

Согласно ее мнению, даже самые «расплывчатые» и «субъективные» слова, такие как частицы вообще и АП в частности, должны иметь собственное значение и это значение может быть установлено вне зависимости от контекста, что автор делает на примере английских АП *almost* и *nearly*.

Разграничение семантических оттенков значения АП представляет значительные трудности не только в английском, но и в других европейских языках. В русском это почти примерно, приблизительно и др., в украинском – майже, мало не, ледве не, приблизно и др., во французском – *presque*, *à peu près*, *environ*.

Рассмотрим проблему на примере перечисленных выше АП французского языка. Для этого выберем одну и ту же экстралингвистическую ситуацию – выражение приблизительного количества, представленного именем числительным (*environ* употребляется только с этой частью речи). На первый взгляд в предложениях:

(1) ... *il était presque cinq heures...*

(2) ... *il était à peu près cinq heures...*

(3) ... *il était environ cinq heures...* вполне допустима взаимозаменяемость АП без ущерба для общего смысла предложений (значение приблизительного количества сохраняется во всех случаях).

Однако изучение словарных определений АП и их дистрибуции показывает наличие специфических особенностей их семантики, заключающихся в разнонаправленности/однаправленности приблизительности и степени ее близости к точке отсчета [3].

Environ показывает приблизительное количество, которое может быть направлено как в сторону увеличения, так и в сторону уменьшения от точки отсчета.

Приблизительность, обозначаемая с помощью *presque*, всегда одна направлена, близка к точке отсчета и, в зависимости от семантики сочетающегося с ним компонента (адьюнкта) может указывать как на меньшее, так и на большее количество, являясь своеобразной градацией, признака, качества, свойства, отношения и т.д.

Анализ семантики *à peu près* представляет наибольшие трудности по сравнению с предыдущими АП, т.к. является АП с широкой семантикой и функционирует как в контекстах, в которых может употребляться *environ*, так и в тех контекстах, в которых употребляется *presque*.

Таким образом, употребление того или иного АП в высказываниях носит субъективный характер и является отражением авторской позиции говорящего.

Однако употребление АП не произвольно. Каждый из них имеет свое, хоть и достаточно специфическое, значение, зафиксированное в толковых словарях соответствующего языка. Естественно, каждый раз говорящий строит свое

аппроксимативное высказывание с опорой на семантику АП. А значит, выбор АП диктуется, в первую очередь, его семантическими особенностями, а именно, разнонаправленностью / однонаправленностью приблизительности, а также степенью ее близости к точке отсчета.

Литература

1. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций // Языковая номинация: (Общие вопросы). – Книга 1. – М.: Наука, 1977. – С. 230-239.
3. Морева Г.Г. Семантические особенности выражения приблизительного количества во французском языке // Семантика и прагматика французского предложения. Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1988. – С. 23-35.
4. Морева Г.Г. Приблизительная оценка и своеобразие ее выражения (теоретические подходы к проблеме) // Матеріали III Міжнародного лінгвістичного семінару „Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми” 11-14 червня 2004 р. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 113-117.
5. Морева Г.Г. Універсальна категорія приблизності у логічному та лінгвістичному аспектах // Матеріали VI Міжнародного лінгвістичного семінару „Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми” 6-9 червня 2007 р. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 80-85.
7. Сахно С.Л. Приблизительное именование в естественном языке // Вопросы языкознания. – 1983. - №6. – С. 29-36.
8. Сахно С.Л. Приблизительные номинации современного французского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. – М., 1983. – 191 с.
10. Шкот И.Л. Аппроксиматоры в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1990. – 23 с.
11. Boguslawska G. Presque – analyse sémantique à la Ducrot// Acta Universitatis Wratislaviensis. Romanica Wratislaviensia XXX. – Wrocław, 1989. - №1064. – P. 33-39.
12. Ducrot O. Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique. – Paris: Hermann, 1972. – 283 p.
13. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts// Proceedings of the Third Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, California, 1977. – P. 221-271.
14. Wierzbicka A. Precision in Vagueness: The Semantics of English “Approximatives” // Journal of Pragmatics. – North-Holland, 1986. - №10. – P. 597-614.

УДК 81'1

Швец В. Н., старший преподаватель

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАИМСТВОВАНИЙ В НОВОГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ

Проследивая историю новогреческого языка и рассматривая лингвистические явления, связанные с данной проблемой, необходимо отметить, что сам язык способен ее решать двумя способами: либо путем ассимиляции иностранного слова фонетически и морфологически, приспособлявая его к своей системе, как произошло с заимствованиями, пришедшими в новогреческий язык в более ранний период, либо путем их замены со временем на греческие эквиваленты.

В период последнего пятидесятилетия в образе жизни и мышления греческого народа произошли значительные изменения в обществе, экономике и культуре, оказавшие существенное влияние также и на язык. Урбанизация, развитие промышленности, туристического бизнеса, расширение международных связей повлекли за собой усиленное изучение иностранных языков, и, как следствие, внедрение многочисленных заимствований в новогреческий язык. В особенности, на увеличение числа иностранных

слов повлиял быстрый рост потока иностранных туристов, вследствие чего произошла замена греческих названий многих реалий для удобства их восприятия иностранными потребителями. Все это привело к следующим результатам:

1. Массовый импорт иностранных слов. После окончания II-й мировой войны в новогреческий язык их вошло и продолжает входить все больше и больше, что связано с вновь появляющимися реалиями и понятиями, импортируемыми Грецией из других стран. При этом не имеет особого значения, выполняют ли данные слова функции, возлагаемые на них реальными нуждами языка, могут ли они заменяться соответствующими греческими эквивалентами. Факт в том, что огромное количество иностранных слов вошло в последние годы в лексикон новогреческого языка.

2. Влияние заимствований отмечается не только на лексикон, но и на синтаксис. Это наблюдается в современных песнях и фразеологизмах, например, *είμαι στα χέρια μου* – у меня все ОК (от англ. high) [2; 191-207].

3. Ассимиляция иностранных слов, их приспособление к грамматическим нормам новогреческого языка. Так, несклоняемое заимствование трактёр, парадигма склонения которого первоначально выглядела как *το трактер – του трактёр – τα трактёр*, в народе трансформировалось, согласно языковым нормам, в *трактέρι*, и, соответственно, изменилась парадигма его склонения *το трактέρι – του траκτηριού – τα трактέρια*. То же самое произошло со словом *δυναμό*: первоначальная парадигма *το δυναμό – του δυναμό – τα δυναμό* превратилась в *το δυναμό – του δυναμού – τα δυναμά*. Таким же образом ассимилировалось большое количество подобных примеров.

По мнению Д. Томбаидиса, первой и основной задачей является необходимость убедить всех говорящих на новогреческом языке, что употребление неассимилированных, неприспособленных к языковым нормам иностранных слов наносит большой вред самой структуре их родного языка, его целостности, разрушая внутриязыковые связи. В случае успеха, дальнейшие действия в этом направлении заключаются в двух положениях:

1. Следует дать толчок развитию тенденции передавать греческим словом каждое нововведение, будь то предмет, понятие или явление. Однако, по мнению Томбаидиса, замена уже существующего заимствования искусственно созданным греческим эквивалентом не является эффективной мерой. Анализируя прежние попытки такого рода, можно сделать следующие выводы:

- Греческий эквивалент следует вводить сразу же, как только появляется иностранное слово. Так, попытки заменить слово *φέρμιποτ* (паром, от англ. ferry-boat) на греческие *πορθμείο, οχηματαγωγό, πέραμα* не увенчались успехом, поскольку английское заимствование уже успело укорениться в языке.

- Греческий эквивалент должен быть правильно построен морфологически и, по возможности, не быть многосложным, чтобы выдержать конкуренцию с иностранным словом. Примером подобного рода неудач могут послужить попытки замены английских слов *tram* (трамвай) на *τροχιόδρομο*, а *automotrice* (автомотриса) на *αυτοκίνητάμαξα*. В обоих случаях греческие варианты не прижились.

- Не является обязательной этимологическая прозрачность греческого слова либо точная транслитерация иностранного слова. Так, слова *λεπτόνοια* (англ. finesse) – тонкость, искусность, *οψοδέλτιο/οψολόγιο* (фр. menu) – меню для большинства говорящих на новогреческом языке этимологически ничего не значат.

Поскольку не всегда представляется возможным дать греческое наименование заимствованному извне предмету, понятию или явлению (по причинам субъективно-психологическим, а не объективно-языковым), «единственным эффективным средством обороны языка является ассимиляция иностранных слов, их морфологическое приспособление к нормам новогреческого языка. В этом процессе должны принимать участие все, кто говорит на новогреческом языке, особенно те, кто пользуется городским вариантом димотики, койнэ, который наиболее устойчив к влиянию иностранных слов». [4; 341]. Однако употребление ассимилированных заимствований не означает, что

«следует говорить *τα μαγιά* (купальники) вместо *τα μαγιά, τα σιλά* (ручки) вместо *τα σιλό, τα ταξιά* (такси) вместо *τα ταξί*, поскольку эти варианты уже укоренились в языке, но если то или иное слово уже находится в процессе морфологических преобразований, нам следует всячески этому способствовать. Так, мы вполне можем говорить *το γκαρσόνι* (официант, гарсон) – *του γκαρσονιού – τα γκαρσόνια, το παλτό* (пальто) – *του παλτού – τα παλτά, το μαντό* (манто) – *του μαντού – τα μαντά, το τσίρκο* (цирк) – *του τσίρκου – τα τσίрка, το ράντσο* (ранчо) – *του ράντσου – τα ράντσα, το καζίно* (казино) – *του καζινού – τα каζινά* и т.д. Для носителей языка из простого народа такой проблемы не существует. Несклоняемые заимствования, такие как *τα трактёр* (трактора), *τα βερεσέ* (кредиты) для них просто неприемлемы. В народном языке существуют только варианты *τα трактέρια, τα βερεσέδια* и т.д.» [3; 342].

Исходя из вышесказанного, представляется целесообразным привести мнение Изюмской С.С., занимавшейся аналогичной тематикой, касавшейся русского языка: «Именно в переломную историческую эпоху неизбежны и закономерны массовые заимствования, обозначающие новые понятия. Любые попытки искусственно воспрепятствовать этому процессу с помощью административных мер, без учета способности русского языка к самоочищению могут принести вред. Те же неологизмы, которые отражают новые явления и понятия, процессы, происходящие в социуме, помогают уловить "дух времени", имеют серьезные шансы на прочное укоренение в языковой структуре». [1]

Таким образом, можно сделать вывод, что проблема излишнего наводнения языка (что касается не только новогреческого, но и многих других языков, в частности русского и украинского, особенно в последние годы) иностранными словами привлекает к себе внимание все большего количества лингвистов и ее актуальность очевидна.

Литература

1. Изюмская С.С. «Вечный» вопрос о мере использования иностранных слов. <http://www.proza.ru/texts/2001/08/08-33.html>.
2. Contossopoulos N. L'influence du francais sur le grec. Αθήνα, 1978.
3. Τομπαιδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής. Αθήνα, 1998.
4. Τομπαιδης Δ. Διδασκαλία νεοελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη, 1992.
5. Швець В.М. Деякі проблеми запозичення в новогрецькій мові.

УДК 81.373.7: 811.112.2.2

Ганжело С. М., асистент

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОЇ ВИРАЗНОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Особливу увагу у вивченні фразеологічних одиниць заслуговує стилістична характеристика засобів з точки зору емоційно-експресивної. Засобами експресивної виразності фразеологізмів є метафоричність, образність. Фразеологізм народжується в мові не для називання предметів, признаков, дій, а для образно - емоційної їх характеристики. Утворюються фразеологізми в результаті метафорічного переносу, переосмислення значень вільних словосполучень.

На рівні тексту ФО стають носіями образності, тому що більшість із них мають емоційно-експресивне забарвлення, яке є одним із компонентів значення ФО. Під експресивним забарвленням ми розуміємо елементи внутрішньої форми ФО, завдяки яким ФО отримує більшу виразність при позначенні речі або явища, ніж відповідні за значенням слова чи словосполучення. Наприклад: *Er ist dumm*. "Він дурний." та *Er hat Stroh im Kopf*. розм. "У нього голова половою набита". Завдяки емоційному забарвленню ФО передають у своєму змісті разом із денотативним значенням відтінки почуттів, настрою, ставлення мовця щодо предмета висловлювання (позитивні, негативні, іронічно

забарвлені відтінки та ін.). Наприклад, *jmd hat ein gutes Herz* "добра, чуйна людина", *jmd hat ein kaltes Herz* "людина холодна, байдужа". Вживання ФО у тексті дозволяє не тільки точніше передати думку, але й виразити різноманітність почуттів людини, дати суб'єктивну оцінку об'єктивних подій, зробити текст образним та виразним. Намагання автора досягти більшого смислового ефекту, більшої виразності й емоційного впливу на читача, викликати у нього різні образні асоціації зумовлює використання засобів і прийомів, які посилюють експресивність і емоційність ФО у тексті.[2, 187]

До найпростіших із таких засобів належать морфологічні перетворення компонентів, зокрема вживання прикметника або прислівника у порівняльному або найвищому ступені замість нормативно прийнятого звичайного ступеня порівняння:

"Und wieder im Dunkeln nimmt sie sich vor, von nun an nett zu sein, und sie stöhnt und barmt, jetzt helfe es nicht mehr, ich müsse ihn noch kürzer halten" [3, 77].

Розповсюдженим засобом посилення емоційно-експресивного забарвлення у тексті є заміна компонента більш виразним синонімом, який точніше передає зміст, наприклад *gut im Zeuge sein* "жити в достатку":

"Da steht ihr ja herrlich im Zeuge, was mir lieb ist" [3, 84].

Експресивність ФО підвищується й у випадку "вклинювання", тобто введення додаткового компонента-означення до субстантивного компонента, наприклад *jmdm ein Theater machen* "учинити скандал, зробити сцену":

"Sie hat die Blumen so aufgefaßt, wie ein vernünftiger Mensch es tun sollte. Anstatt langes Theater zu machen, ist sie da".

"Sie erwartet, dass ich jetzt ein wildes Theater mache" [4, 97].

До синтаксичних засобів підвищення емоційно-експресивного забарвлення ФО слід віднести зміну нормативного порядку компонентів у реченні. Вибір порядку слів визначається комунікативним членуванням речення, зв'язками усередині понадфразових єдностей, ритмом та іншими факторами. Нормативний, нейтральний порядок компонентів дієслівних ФО у реченні диктується загальними закономірностями побудови речення у німецькій мові. Ці закономірності позначаються на порядку компонентів ФО, зумовлюючи, наприклад, їх дистантне розташування у реченні. Проте особливий порядок компонентів ФО, розрив компонентів у реченні стають у певній ситуації експресивно значущими та слугують засобом вираження певного емоціонального стану мовця. Так, *Akkusativobjekt* особливо підкреслюється в тому разі, коли він стоїть на першому місці. Ця закономірність стосується і ФО. [5, 162].

Внутрішня напруга, схвильованість передається не тільки через уживання певної ФО (*jmdm einen Floh ins Ohr setzen* "розхвилювати, стривожити кого-небудь"), але й через побудову речення: нейтральний порядок компонентів порушується, перше місце займає компонент у знахідному відмінку:

"Den Floh hat ihm so ein Weib ins Ohr gesetzt" [6, 238].

Емоціонально-експресивний ефект висловлювання може посилюватися у тексті насиченням його кількома ФО, тобто своєрідними фразеологічними ланцюжками, які створюються за допомогою різних мовних засобів:

1. Повтор ФО: *"Ich kenne ihn seit über dreißig Jahren, ich weiß, dass er jeden übers Ohr haut oder wenigstens übers Ohr zu hauen versucht. Das gehört einfach zu seinem Lebensstil. Es gibt immer noch Menschen, die übers Ohr gehauen werden, und andere, die übers Ohr hauen."*

2. Варійований повтор: *"Egon sieht seine Frau verstört an: "Daraus kann man nur doch keinen Strick drehen! Cornelia lächelt: "Wenn ich dich halte, kann dir freilich niemand einen Strick aus dieser Geschichte drehen"*.

3. Синонімічне підхоплення: *"Und deswegen falle ich auf die Nase, brichst du dir das ganze Genick". Mit etwas auf die Nase fallen* "ззнати крах, фіаско, оскандалитися", *sich das Genick brechen* "скрутити собі шию, погубити себе, ззнати крах". При синонімічності одиниць другий фразеологізм відзначається більшою інтенсивністю, яка посилюється за рахунок оказіонального компоненту *ganz* і протиставлення семантики слів *Nase – Genick*.

Синонімічні ФО виконують тут роль антитези, протиставляються за ступенем інтенсивності дії.

4. Антонімічні відношення: "*Manchmal hast du ja Rosinen im Schädel, Andy, aber hin und wieder auch nur ausgedroschenes Stroh! Cornelias leises und ein wenig boshafes Lachen begleitet diese Auslassung*". [1, 345]. *Rosinen im Kopf haben* розм. "носитися з планами, марити чимось, високо націлюватися", *jmd hat Stroh im Kopf* розм. "у когось голова половою набита, він дурний як пробка". Протиставлення посилюється контамінацією антонімічних ФО й оказіональним компонентом *ausgedroschen* "вимолочений", який підкреслює образ пустоти, мізерності думки. [3, 118]

Складна компонентна структура ФО дозволяє застосовувати як граматичні, так і лексичні засоби для їх перетворення: варіювання морфологічних форм, компонентні зміни, розширення складу одиниці, контамінацію та ін.

Таким чином у системі мови експресивні одиниці можуть не мати емоціонального забарвлення, проте у тексті емоціональність і експресивність дуже часто взаємодіють, їх посилення відбувається одночасно. Інколи модифікації призводять до зміни емоціонального забарвлення: позитивні оцінки змінюються негативними, іронічними. Модифікована ФО стає засобом посилення емоціонального ефекту висловлювання або засобом створення комічної напруги в тексті. У всіх випадках модифікована ФО є відступом від тієї мовної кодифікованої норми, яка закріплена загальним уживанням і зафіксована у словниках.

Література

1. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь.- М.: Советская энциклопедия, 1975.-1238 с.
2. Чернишова И.И. Фразеология современного немецкого языка.- М.: Высшая школа, 1970.-200 с.
3. Burger H. Normative Aspekte der Phraseologie. – Tübingen: Niemeyer, 1987.– 110 S.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2., durchges. und erg. Aufl. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 299 S.
5. Riesel E. Stilistik der Deutschen Sprache.- М.: Staatsverlag „Hochschule“, 1959.- 488 S.
6. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Niemeyer, 2002. – 305 S.

УДК 81.373.7:811.112.2.2

Касьянова Н. В., старший викладач

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНОТАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Фразеологізми, різноманітні за своїм складом та формою одиниці, мають характерні семантичні компоненти – денотацію та конотацію, тому дослідження фразеології неможливе без залучення цих аспектів у їх обов'язковому поєднанні. Денотація та конотація як макрокомпоненти значення не можуть розглядатися окремо, оскільки складність денотативного значення фразеологічної одиниці (далі ФО) сприяє виникненню в неї конотації, що саме і визначає комунікативні та стилістичні ознаки ФО.

Комплексне вивчення конотативного значення як сукупності співзначень лексичної/фразеологічної одиниці дозволяє розглядати конотацію не лише як випадкові психічні асоціації індивідуального характеру, але й як закономірне явище, що супроводжує денотативне значення слова й має низку характерних ознак, які висвітлюють її емотивну і соціальну природу. Особливої важливості для вивчення фразеології набуває соціальний аспект конотації, що зумовлюється її усталеною, єдиною для сприйняття більшістю мовців семантикою.

Конотація в сучасних лінгвістичних студіях виступає насамперед предметом вивчення лексичних одиниць у семантико-стилістичному аспекті, маючи при цьому різні

назви: “емотивний компонент” (В.І. Шаховський), “неденотативне” (К.-Д. Людвіг), “макрокомпонент значення” (М.В.Гамзюк) і розбіжності у віднесеності поняття: повноправна частина семантичної структури (Н.А.Лук’янова), позасемантичне явище (М.Г.Комлев), частина граматичного значення (Л.С.Бархударов).

Проте більшість дослідників єдина в думці, що конотація становить один із компонентів лексичного значення. Виділення конотативних чинників для фразеологічної системи викликає певні труднощі, оскільки ФО є окремооформленими одиницями у формі словосполучення або речення, що виконують номінативно-експресивну функцію (Я.А. Баран). Конотація притаманна великій кількості ФО інгерентно, тобто незалежно від контексту вживання.

Під конотацією ФО, що є організованим та структурованим цілим деякі вчені - О.Ф. Арсент’єва, Н.А. Оніщенко - розуміють такий макрокомпонент фразеологічного значення, який реалізується поруч з сигніфікативно-денотативним макрокомпонентом значення ФО і який демонструє емотивно-оцінні, експресивні, функціонально-стилістичні, історичні, регіональні та соціокультурні риси.

Конотація, яка народжується внутрішньою формою переосмисленого словосполучення (асоціативно-образним мотивом, що організує зміст мови і є частиною механізму вторинної номінації) або за рахунок вужчого/відсутнього денотативного значення, що зумовлено мікроконтекстом самого словосполучення, перетворюється на провідний елемент семантики ФО. Денотативна сфера ФО звужується за рахунок взаємодії денотативного значення непереосмисленої ФО, її окремих компонентів з денотацією вже переосмисленого словосполучення. Оскільки ФО носять, як правило, узагальнюючий характер без конкретної віднесеності, то денотат і сигніфікат ФО часто не підлягають чіткому розділенню.

Слід розрізняти емотивний, експресивний і оцінний боки значення ФО, а також денотативне й конотативне вираження оцінності. Ці фактори мають психологічне походження, як і стереотипи, що є однією із засад формування конотації як елемент фонових знань мовця. Стереотипи, насамперед гендерні та національно-культурні, формують оцінність ФО (наприклад, *Frauen und Pelze wollen oft geklopft sein, betrunken sein wie ein Russe*).

Основним методом виділення та опису конотації є дослідження опозиції, коли конотативній маркованості протистоїть конотативна нейтральність. Такі опозиції утворюють інтер- та інтралінгвальні еквіваленти – синоніми та міжмовні фразеологічні відповідники. Підходячи до їх порівняння з параметричних позицій, можна з’ясувати тип конотативної забарвленості однієї ФО відносно синонімічної нейтральної лексеми, синонімічної нейтральної ФО та іншомовної еквівалентної ФО. Інгерентну конотативність ФО демонструє й її занурення в нейтральний або протилежний контекст, який вона забарвлюватиме.

Переплетіння та взаємодія системних конотативних зв’язків з елементами фразеологічної системи виявляє домінуючі конотативні якості фразеології, зумовлені її номінативно-комунікативною функцією. Конотація має подвійну мовно-мовленнєву природу: конотації народжуються в мовленні й з плином часу набувають узуальних, усталених ознак, стаючи частиною мовної норми. Але їх узуалізація відбувається різними шляхами: індивідуально-інтенціональним, ситуативно-стилістичним та суспільно-історичним, які відповідають оцінно-експресивним (меліоративності, пейоративності, інтенсифікації, евфемістичності, іронічності), функціонально-стилістичним (розмовності, книжності, іншомовності, жаргоністичності, регіональності, архаїстичності), історико-культурним (культурологічності, ідеологічності) типам конотації в їх тісній взаємодії.

Особливості конотації ФО є наслідком специфіки денотативного значення ФО, котре складається з двох рівнів – первинного та вторинного денотата, взаємодія яких створює внутрішню форму ФО і лежить в основі переносу значення. Особливістю конотації ФО є не лише її тропеїчність, але й яскраво виражений оцінний характер, що є наслідком з

психічних схильностей мовця до пошуку готових стереотипних формул для передачі відтінків значення. Тож історично обумовлені стереотипи у формі ФО стають джерелом виникнення стійких конотацій оцінно-експресивного та історико-культурного типу. ФО є одним із засобів логічного, образного та емоційного пізнання світу, отже виконують когнітивну функцію.

Конотативні відносини є частиною парадигматичних зв'язків у сфері фразеології, що становить ще одне вираження системності конотації. Аналіз конотативної складової значення у ФО, які вступають одне з одним у відношення синонімії, антонімії, омонімії, полісемії та варіантності, показав, що парадигматичні відносини й повнота їх реалізації у фразеології під конотативним кутом зору є залежними від характеру сполучуваності конотатів у рамках властивих ФО співзначень, а саме від наявності спільних та диференційних конотатів.

Основні засоби створення конотативних значень ФО можна поділити на лексичні та фразеологічні. Провідним лексичним засобом є лексеми відповідної конотованості; фразеологічні засоби включають насамперед тропи на основі семантичного зсуву. У цьому полягає подвійність природи конотації ФО. При відсутності конотуючих лексем метафора, метонімія і їх різновиди слугують єдиною ознакою ідіоматичності ФО й основним носієм конотації.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Баран Я.А. Фразеология у системі мови. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 176 с.
3. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – 1238 с.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2.durchges. und erg.Auflage. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 299 с.
5. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1999. – 346 с.
6. Москальская О.И. Вариантность и дифференциация в лексике литературного немецкого языка// Норма и социальная дифференциация языка. – М.: Наука, 1969. – 146 с.
7. Телия В.И. Русская фразеология. – М.: Наука, 1996. – 288 с.
8. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.

УДК 81.373.7:811.112.2

Чичера Л. В., ассистент кафедры немецкой филологии

ЗАИМСТВОВАНИЯ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Среди фразеологических единиц, появление которых обусловлено языковыми процессами, различаем такие:

1. Фразеологические обороты, в которых идиоматичность создается немотивированностью всех компонентов словосочетания;
2. Фразеологические обороты, в которых идиоматичность создается немотивированностью отдельных компонентов словосочетания;
3. Фразеологические единицы, образованные вследствие гиперболизации образа;
4. Фразеологизмы, образованные вследствие эвфемистической замены слов или выражений;

5. Видоизменение устойчивых словосочетаний и фраз, вследствие чего происходит пополнение фразеологического фонда новыми ФО;

6. Фразеологизмы, которые образовались вследствие заимствований с других языков.

Последняя группа и является предметом нашего исследования.

Наряду с фразеологизмами, в состав которых входят иноязычные компоненты, которые претерпели разные изменения, в современном немецком языке существуют идиоматические обороты, возникшие вследствие заимствования из других языков. Как правило, заимствования фразеологизмов осуществлялись через калькирование по моделям, которые существуют в соответствующих языках. Фразеологизмы-кальки - это словосочетания, которые, основываясь на структуре иноязычной модели, отображают ее теми же или близкими средствами родного языка. Степень точной передачи модели зависит от структуры двух языков. Калькирование - не просто механический процесс, а процесс, в котором в той или иной мере учитываются особенности своего и чужого языка. В результате калькирования могут возникнуть даже новые словосочетания.

1. Во всех современных европейских языках есть фразеологические кальки.

Большое количество подобных немецких фразеологизмов связано с античной мифологией, например *der Apfel der Zwietracht* [4, 38] - яблоко раздора; *das Goldene Zeitalter* [4, 228] - золотой век (выражение впервые встречается у греческого поэта Гесиода в поэме «Труды и дни» в описании века Сатурна, когда люди жили, подобно богам, без забот, раздоров, войн и тяжелого подневольного труда); *Augiasstall reinigen* [4, 55] - вычистить авгиевы конюшни (согласно греческому мифу вычистить громадные запущенные конюшни эпидского царя Авгия оказалось по силам только Гераклу); *Herkules am Scheidewege* [4, 276] - Геркулес на распутье (выражение возникло из сочиненной греческим софистом Продиком аллегории о юноше Геркулесе, который, сидя на распутье, размышлял, какой путь избрать: путь Изнеженности, т.е. удовольствий и наслаждений, или Добродетели, т.е. тяжелый путь к славе). Говорится о человеке, затрудняющемся в выборе между двумя решениями. *J-d hat Argusaugen* [4, 40] - у кого-либо глаза как у аргуса (все видят); *das Fass der Danaiden* [4, 118] - бочка данаид (бездонная бочка в подземном царстве Аида, которую, по велению богов, должны были вечно наполнять водой дочери ливийского царя Даная, убившие своих мужей, сыновей Египта. Употребляется в значении бездонная бочка, постоянный бесплодный труд).

С гомеровскими поэмами «Иллиадой» и «Одиссеей» связаны выражения: *zwischen Szylla und Charybdis* [4, 555] - между Сциллой и Харибдой, в безвыходном положении (в том положении, когда опасность угрожает с двух сторон). Сцилла и Харибда - название двух мифологических чудовищ, живших по обеим сторонам Мессинского пролива и губивших всех проплывающих мимо.

Выражением, связанным с троянской войной, является *das trojanische Pferd* [4, 436] - троянский конь, скрытая опасность. Из греческой истории и легенд взято *der gordische Knoten* - гордиев узел; *den gordischen Knoten durchhauen* [4, 334] - разрубить гордиев узел (быстро и смело разрешить какое-либо сложное, запутанное дело. Из легенды о том, как Александр Македонский разрубил мечом хитро завязанный фригийским царем Гордием узел).

С обычаем древних греков и римлян вручать победителю в состязаниях пальмовую ветвь или увенчивать его лавровым венком связаны обороты: *die Palme des Sieges* - пальма первенства; *die Palme erringen, erhalten* [4, 429] - завоевать пальму первенства; *Lorbeeren erringen* - завоевывать лавры; *auf seinen Lorbeeren ausruhen* [4, 378] - почить на лаврах.

Многие немецкие фразеологизмы связаны с Древним Римом. *Auf Rosen gebettet leben* [4, 464] - жить в роскоши, жить припеваючи. Выражение возникло в связи с обычаем богачей в Древнем Риме усыпать свои ложа лепестками роз.

Обороты *den Rubikon überschreiten* [4, 465] - перейти рубикон (совершить бесповоротный шаг, решительный поступок. Из рассказов античных авторов о переходе

Юлия Цезаря со своими легионами через реку Рубикон, служившую границей между Умбрией и Цизальпинской Галлией); *das Los ist gefallen* [4, 378] - жребий брошен, (слова, будто бы произнесенные Юлием Цезарем при переходе через Рубикон); *ein lukullisches Mahl* [4, 382] - лукуллов пир, роскошный пир (по имени древнеримского богача Лукулла, прославившегося роскошными пирами).

2. Фразеологические заимствования из французского языка.

Der Appetit kommt beim Essen [4, 39] - аппетит приходит во время еды. Выражение впервые встречается в сочинении «О причинах» (1515) Жерона де Анже, епископа города Ле Ман; популяризовано Франсуа Рабле в «Гаргантюа»; *das schöne Geschlecht* [4, 215] - прекрасный пол. *Etw. nicht wegen j-s schöner Augen* [4, 54] - делать что-либо не за красивые глаза; *um wieder auf besagten Hammel zu kommen* [4, 252] - вернемся к нашим баранам (т.е. к предмету нашего разговора). Выражение из средневекового французского фарса об адвокате Патлене. *J-m die Kastanien aus dem Feuer holen* [4, 316] - таскать каштаны из огня для кого-либо. В басне Лафонтена «Обезьяна и кот» обезьяна Бертран заставляет кота Ратона таскать для себя каштаны из огня. *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige* [4, 445] - точность-вежливость королей (слова, приписываемые французскому королю Людовику XVIII).

В немецком, как и в других языках, существуют фразеологические обороты, которые употребляются без перевода: *Cherchez la femme!* [4, 114] Среди беспереводаемых фразеологизмов попадают выражения, которые все же претерпевают частичных изменений вследствие употребления их в немецком языке, например *die Carte blanche*. Французское существительное *carte* пишется тут с большой буквы и употребляется с немецким артиклем *die*. Это лишь некоторые наиболее известные примеры. Число фразеологических заимствований из французского языка можно было бы легко увеличить. В приведенных примерах немецкие обороты являются полными кальками с французского. Однако есть примеры, когда в некоторых выражениях отдельные компоненты изменяются лишь частично, например оборот *j-m die Cour machen* [4, 115]. Существительное *Cour* пишется тут, как во французском языке, но оно изменилось (начинается с большой буквы, как и все существительные в немецком языке, употребляется с немецким артиклем *die*. Тут речь идет о частичной ассимиляции. Тоже самое можно сказать и о появлении фразеологизмов *Creme der Gesellschaft* [4, 115] - сливки общества; *seinen (großen) Coup ausspielen* [4, 115] - сделать решительный выпад.

В немецком языке имеется всего несколько фразеологизмов, заимствованных из испанского языка: *blaues Blut* [4, 88] - голубая кровь, аристократическое происхождение. *Die fünfte Kolonne* [4, 335] - пятая колонна, тайные пособники врага (выражение принадлежит франкистскому генералу Эмилио Мола, который во время наступления мятежников на Мадрид в 1936 году сказал, что у него не четыре колонны, а пять, подразумеваемая под «пятой» колонной франкистскую агентуру в самом Мадриде); *der Ritter von der traurigen Gestalt* [4, 462] - рыцарь Печального Образа, Дон Кихот (так называл Дон Кихота его оруженосец Санчо Панса); *gegen Windmühlenflügel kämpfen* [4, 625] - «сражаться с ветряными мельницами», донкихотствовать. Сражение с ветряными мельницами - один из эпизодов в романе «Дон Кихот» Сервантеса.

Следует проявлять большую осторожность при установлении факта заимствования того или иного оборота, т.к параллельное существование в различных языках одних и тех же по значению и образности выражений может не иметь никакого отношения к заимствованию, а объясняется общностью общественно-политических условий жизни народов, общностью обычаев, традиций. Так, например, нет оснований утверждать, что немецкий фразеологизм *sich aufs hohe Pferd setzen* [4, 436] - высокомерно держаться, важничать является переводом английского *get on one's high horse* или французского *monter sur ses grands chevaux*. Выражения возникли независимо друг от друга в сходных условиях феодализма.

Пополнение фразеологического фонда немецкого языка иноязычными выражениями - один из путей обогащения национальных средств языка.

Литература

1. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1997. – 176 с.
2. Гаврись В.І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові. – Київ: Радянська школа, 1971.- 247с.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. - 2-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996 – 381 с.
4. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь / Под ред. д-ра М. Клаппенбах и К. Агрикола. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.

УДК 811.1'255.4(045)

Павленко О. Г., кандидат філологічних наук, доцент

КУЛЬТУРА МОВИ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ Г. КОЧУРА)

Культура мови перекладу з огляду на сукупність соціально-історичних та літературних чинників є важливим і невід'ємним компонентом української культурної полі системи, забезпечивши її збереження і цілісність. Донині актуальною залишається оприлюднена свого часу Максимом Рильським думка про те, що перекладацьке мистецтво – один із найсильніших важелів у взаємоознайомленні та спілкуванні етносів. Окреслюючи проблеми культурного перекладу, розглядаємо її як оціночно-нормативну категорію, засіб захисту національних мов і культур (О. Чередниченко, В. Коптілів), реалізацію індивідуальної творчої установки перекладача (Ю. Лісняк, Д. Паламарчук, А. Перепада). У цьому контексті майстерність перекладацької діяльності виходить на перший план.

Проблема художнього перекладу є складною і суперечливою через дуальність, що їй притаманна: з одного боку, переклад – процес унормований і сталий, з іншого – це співтворчість перекладача, успішність якої залежить від культури мовлення й креативності останнього.

Культура мови перекладу вивчає й оцінює текст трансляту щодо його відповідності загальнолітературній нормі й залежить від мовних процесів, що відбуваються в оригінальній літературі, тобто від мовної культури взагалі. Вона пов'язана з оцінкою досконалого (недосконалого) перекладу з урахуванням його функціонування як явища літератури і мови. Відповідна оцінка передбачає порівняння тексту перекладу з оригіналом, встановлення меж їх адекватності. При цьому культура мови перекладу забезпечує не лише буквальний, дослівний переклад, а й переклад джерело центричний (source oriented translation) [5], який передбачає максимально можливе наближення читача перекладу до оригіналу, виключає «одомашнення» як форму засвоєння першоджерела, допускає помірне «очуження» (екзотизацію) тексту перекладу, акцентуючи на іншомовній належності оригіналу. Такий підхід спонукає перекладача до самообмеження, стримування власного «я» для точного наслідування образно-сислової структури, та стильової форми оригіналу і повністю вписується в неокласичну школу перекладання (М. Рильський, М. Орест, М. Зеров, Г. Кочур, І. Начуровський, І. Костецький, О. Терещенко) [5].

Як слушно зауважує Марина Новикова, Кочур, називаючи себе адептом неокласиків, спирався на традиції Зерова – Рильського, яких вважав першими авторитетами серед перекладачів: «Подібно до Рильського, який ухилився (як пише про нього Кочур пізніше) від ризикованих стилістичних експериментів, зате володів

багатогранним смаком, ерудицією, широким та органічним знанням рідної мови, Кочур також тільки за все боїться «перейскравити» свої переклади, підмінити відтворення оригіналу його вільним переспівом, «перевдягти» автора в декоративне «українське вбрання» [4;10] звідси гранична точність і конкретність образної мови Г. Кочура, словесна економія, прагнення урізноманітнити поетичний словник за рахунок прямих іншомовних запозичень. Тієї ж думки щодо Кочурової манери перекладання дотримується і Л. Коломієць. Зіставляючи українські версії поеми Т. С. Еліота «Іст Коукер» здійснених Г. Кочуром і М. Москаленком, дослідниця наголошує, що «за своїм почерком Г. Кочур є аскетично – лаконічний, принципово точний... Його поетична мова раціональна, відсторонена від безпосередньої емоції, а поетичний словник сміливо включає в себе такі прямі запозичення, як *імпазантність*, *панорама*, *екстаз*, *рейд*, *інтенсивність* та ін.. [1;169]

Л. Коломієць доходить висновку, що переклад Г. Кочура виразно ощадливіший на слова, ніж переклад М. Москаленка», і зауважує, що в цілому, у варіанті Г. Кочура набереться чимало рядків, які можуть послужити взірцем перекладацької стислості [1; 160].

У другому переробленому варіанті перекладу поеми «Іст Коукер» Г. Кочур зматеріалізував концептуальні принципи власного бачення перекладу, наблизившись до форми рівноскладового римованого вірша, але втратив один із центральних образів поеми – образ виру, чи коловороту (*vortex*), який символізує нестримний темпоральний рух. Як наголошує Л. Коломієць, оригінальна образність окреслена в рядках:

Whirled in a vortex that shall bring
The world to that distractive fire

І відтворена в першій (неримованій версії перекладу (...кружляючи в вирі, що ввергає світ у нищівне полум'я) прихована у другій (римованій) версії:

Постане той нищівний племінь,
Що світ весь спалить нанівець [1; 162-163].

Цей приклад дає нам підстави підсумувати, що суперечність між формою та змістом «тяжילה і тяжитиме» над перекладачем поезії, а її розв'язання не обходиться без жертв» [5]. Загалом зорієнтована на оригінал, але далеко не буквалістичний, концепція поетичного перекладу Г. Кочура припускає різноманітні образні трансформації, спрямовані на адаптацію іншомовного твору до норм мови перекладу і потреб культури сприймача, заперечуючи таким чином мовне штукарство.

Література

1. Коломієць Л. Поема «Іст Коукер» Т.С. Еліота в перекладі Г.Кочура: особливості відтворення стильові тональності/ Григорій Кочур і український переклад. – К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2004. – С. 158—170.
2. Кочур Г. Третє відлуння: Поетичні переклади. – К.: Рада, 2000. – 552 с.
3. Кочур Г. Шекспир на Украине// Мастерство перевода. 1966/ Редкол.: К. Чуковский (глав. ред.) ...Г.Кочур. – М.,1968. – С.26-59.
4. Новикова М. Перекладацький світ Григорія Кочура/ Григорій Кочур. Третє відлуння: Поетичні переклади. – К.: Рада, 2000. – С. 9-28.
5. Чередниченко Олександр. Перекладацький доробок Григорія Кочура/ http://vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=578.

ТЕКСТ НА СТЫКЕ ЛИНГВИСТИКИ И ПСИХОЛИНГВИСТИКИ

В настоящее время многие лингвисты признают, что для более полного понимания многих языковых явлений, необходим выход за рамки лингвистики в сферу тех психических процессов, посредством которых языковой материал организуется в человеческом мозгу и в нужный момент извлекается. Эти психические процессы и являются предметом изучения психолингвистики. Если лингвистика рассматривает текст как реально высказанное (написанное) предложение или совокупность предложений, то в психолингвистике текст принято определять как форму акта коммуникации, минимально необходимыми компонентами которой является предмет коммуникации, автор и реципиент. Психолингвистика совмещая и обобщая данные лингвистики и психологии помогает понять природу текста и определить закономерности его порождения и восприятия, что несомненно входит в круг интересов преподавателя-практика.

Можно смело сказать, что текст (речевая ситуация) является предметом интереса языкознания, лингвистики, психолингвистики и многих других областей знаний. Существует много различных определений текста. Некоторые авторы, занимающиеся психолингвистикой, указывают более 300 определений. Сверхфразовое единство, макроструктура, глобальное единство и т.д. Как сказал психолингвист В.П.Белянин: «текст является предельной (высшей) единицей общения на знаковом уровне». В.В.Красных называет текст «основной единицей коммуникации». З.Я.Тураева говорит, что «текст есть продукт, порожденный одной языковой личностью и адресованный другой языковой личности». И.Р.Гальперин: «Текст – это произведение речетворческого процесса».

Для лингвиста особый интерес представляют языковые средства и они же являются предметом его исследования. Для психолингвиста текст является речемыслительным продуктом индивида, который находится в центре его внимания. Во всех психолингвистических исследованиях подчеркивается сложность и многоплановость процессов восприятия и понимания текста. Все ученые указывают на их тесную взаимосвязь, поэтому восприятие и понимание принято рассматривать как две стороны одного явления.

С понятием текста они и другие ученые тесно связывают понятие (проблему) языкового сознания, языковой личности и образа мира человека. В каждом тексте проявляется языковая личность.. Как единица коммуникации текст регулирует отношения между говорящими. Именно в общении текст получает свое значение и может быть понят и интерпретирован в соответствии с замыслом автора.

Текст дважды переживает свое рождение. Первый раз это происходит, когда он порождается говорящим или автором, а затем второй раз, когда его воспринимает реципиент. Ситуация порождает текст через восприятие ее автором и через отражение ее в его сознании. Так возникает мотив для создания текста. В какой-то мере автор даже прогнозирует возможную реакцию реципиента. Ситуация представляет собой часть объективной реальности. Но в подаче автора она приобретает черты субъективности. Как пишет В.В.Красных идет обратный процесс от текста к ситуации, т.е. смыслу.

Как указывает В.П.Белянин, проблемы языкового сознания – это внутренний процесс планирования и регуляции внешней деятельности с помощью языковых знаков. Воспринимая текст на незнакомом ему иностранном языке, реципиент сразу же пытается увидеть в нем какие-то значимые части, ориентируясь по пробелам между словами, знакам препинания, повторяющимся элементам высказывания или элементам отдельных слов. При этом особую роль играют структурные опоры. Их функциональная значимость формируется у реципиента по мере накопления им речевого опыта. Он адекватно

интерпретирует текст только в том случае, если основная идея текста истолкована адекватно замыслу автора, то есть проекции текстов автора и читателя максимально приближены друг к другу. Если реципиент четко понял, с какой целью порожден данный текст, что именно хотел сказать его автор с помощью задействованных в тексте средств, то можно сделать вывод, что он интерпретировал текст адекватно.

Тем не менее общеизвестен тот факт, что в интерпретации одного и того же текста разными реципиентами часто наблюдаются значительные расхождения. Прежде всего это относится к художественным текстам. Вариативность восприятия одного и того же текста объясняется несколькими психологическими причинами. В первую очередь сюда следует отнести проявления мотивационной, когнитивной и эмоциональной сфер личности: те потребности, мотивы и цели, которые побудили человека обратиться к данному тексту; эмоциональный настрой в момент восприятия текста; степень концентрации внимания на воспринимаемой информации и т. д. В процессе осмысления текста индивид обязательно опирается на схемы знаний о мире. Эти знания позволяют ориентироваться в ситуации, которая описывается в тексте, домысливать ее, судить о правдоподобности или нереальности описываемых событий. Что касается восприятия и понимания определенных типов текстов, то наиболее адекватно смысл текста интерпретируется тем индивидом, психологическая структура сознания которого максимально приближена к психологическим особенностям личности автора. Нельзя до конца постичь всю глубину лингвистических явлений, отраженных в тексте, изучая текст сам по себе, без обращения к психологическим характеристикам общающихся индивидов, которые и определяют внешнюю форму и смысловую структуру текста.

Литература

1. В.П.Белянин. «Психолингвистика». М.: Московский психолого-социальный институт, 2004.

2. В.В.Красных. «От концепта к тексту и обратно»// Вестник Московского Университета. Филология .серия 9, 1998.

3. А.А.Залевская. «Психолингвистический поход к анализу языковых явлений»// Вопросы языкознания. – 1999. - №6.

4. Ю.А.Бабайкина. Межкультурная коммуникация и суггестивность текста. // Сборник материалов межвузовской научной конференции студентов «Языки мира. Мир языка». М.: Военный университет, 2005. - С.68.

**СЕКЦІЯ
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

УДК 821.111.1-3.091:821.161.1

Голікова Т. В., асистент

**ПОЛОЖЕНИЕ ТОЛКИЕНА И МОДЕРНИСТОВ В ЛИТЕРАТУРНОМ
ПРОЦЕССЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА**

Наиболее заметный признак, сближающий Толкиена и модернистов, это их роль и положение в литературном процессе своего времени: "they were contemporaries, living outside of the political and cultural mainstream of their time.... Finally, all three felt themselves to be outcast, living in the fringes of their society...." [8, с. 4]. Эти слова, сказанные о Дж. Джойсе, В. Вульф и Д. Г. Лоуренсе, вполне применимы к автору многочисленных трудов по древней и средневековой английской литературе, никогда особенно не интересовавшемуся современной литературой. Соответственно, их работы выбиваются из общего ряда именно оригинальностью, непохожестью на все написанное ранее.

В связи с этим представляется интересным рассмотреть вкратце характерные черты и особенности литературного процесса до Второй Мировой войны. Наличие разнообразных, зачастую противоборствующих течений в литературе рубежа веков начала века связано с необходимостью осмысления новой концепции мира и человека как следствия изменения характера деятельности человека на рубеже веков: в противовес XIX веку "активность, направленная на свой интерес, осложнена и не может уже ориентировать поведение человека с той определенностью, как это было прежде.... В современной ситуации во многом обесценена активность этого типа; мир тяжестью общего своего состояния входит в отдельного человека. Идет процесс расширения человека, связанный с неизбежной ломкой "границ" личности и пересмотром самой идеи человеческой личности.... Человек испытывает многократно усилившееся в сравнении с прошлым временем давление мира, и ответная реакция человека становится трудной проблемой, которую он должен для себя, в своем опыте разрешить, от которой ему не уйти." [1, с. 198]. Таким образом, прежнее видение мира и человека уже несостоятельно: "отчуждение личности разрушает самые основы эпической концепции человека" [4, с. 41], поэтому классический реализм с его позитивистскими концепциями мира и человека не может более отвечать потребностям времени и практически сходит с арены мирового литературного процесса. Именно "активность, действие человека и есть та проблема, по отношению к которой самоопределяются художественные системы XX века" [1, с. 198] и которая определяет ход и направление литературного процесса в целом.

Господствующее направление в литературе Великобритании в период между мировыми войнами предстает как эпигонское по отношению к классическому реализму, суживая человека до общественной функции и познавательные возможности метода с мировых проблем до узко социальных. Дж. С. Риан определяет это направление следующим образом: "For generation after the first World War, the prevailing literary tendencies in England, as elsewhere in Western Europe, were toward the expression of the general feeling of pessimism, the representation of a dark and melancholy world with little of consolation.... the novel was concerned with realism, scientific humanism, the mechanics of secular society, rather than any sense of the spiritual, which might lie behind the human condition" [10, с. 5]. Но приведенное выше высказывание полностью пригодно для определения духовного климата и тенденций литературы, созданной до первой мировой войны.

На этом фоне модернисты (группа Блумсбери, Джойс) возникают как реакция на материализм и позитивизм предыдущей и современной эпохи, как наследники эстетизма и

символизма в борьбе с реалистическим направлением в литературе: "Свои представления о новаторстве Вульф связывала с отказом от принципов реализма. Творчеству писателей-реалистов Голсуорси, Уэллса, Беннета, которых она называла 'материалистами', Вульф противопоставляет модернистов Джойса, Элиота, Лоуренса, определяя их как 'спиритуалистов'" [3, с. 123]. Именно модернизм из всех течений литературы наиболее активно пытается выработать новую концепцию мира и человека: "Всегда сознание было "внутренним миром", теперь у Пруста мир оказался внутри сознания. Оно активно, оно сотворяет у Пруста произведение" [1, с. 198] сказанное С. Г. Бочаровым, как будет показано дальше, вполне применимо и к творчеству английских модернистов.

Относительно метода Толкиена М. Хиллегас пишет: "it is a mode valuable for presenting moral or spiritual values, which could not be presented in realistic fiction" [7, с. 12].

В своих "поисках утраченного времени" модернисты предстают как прямые наследники романтизма через посредство унаследовавшего романтизм декаданса: "decadence manifests itself in England as the renewal of romanticism, not as degeneration" [6, с. 532]. К романтизму возводит литературную родословную Толкиена и Дж. С. Риан: "it is possible to trace the lines of Tolkien's thought back through Chesterton's "The Ethics of Elfland" and earlier to George Macdonald's "Imagination, its functions and its culture", and thence to Coleridge, in the Biographia Literaria" [11, с. 21].

Таким образом, и Толкиен, и модернисты считают, что реализм более не является методом, пригодным для освещения явлений, интересующих современного человека, и все они ищут (и находят) "путь за пределы ограничений человеческого существования, чтобы достичь новых возможностей и нового видения" ["a way of transcending the limitations of human existence to attain new perspectives and insights"] [7, с. 11].

Литературные родословные Толкиена и модернистов пересекаются еще в одной важной точке: творчество Льюиса Кэрролла. С точки зрения Питера Конрада, нонсенс предстает как переходное звено от романтизма к символизму, прямому предшественнику модернизма: "nonsense is decadence under the frivolous sign of comedy. It is also an English version of symbolism" [6, с. 541]. С одной стороны, "приключения Алисы в стране чудес происходят благодаря романтическому настроению" ["Alice's adventures in wonderland happen by virtue of a romantic mood"]. [6, с. 542], действие происходит во сне, героиня попадает в дом и прекрасный сад, идеальные романтические локусы. С другой "чуждость страны Кэрролла заключается в том, что это не романтическая гавань, а символистская игровая площадка для словесных иррациональных чисел"

["Alice's adventures in wonderland happen by virtue of a romantic mood... the wonder of Carroll's land is that it is not a romantic haven but a symbolist playground for verbal surds"]. [6, с. 542].

Для модернизма оказывается значимой игра со словом: "words there, released into meaninglessness, rampage as things... These hold-alls are the punning constituents of Finnegans Wake: the Johnsonian dictionary,..., is communalized as Joyce's lexicon, a language potentially compacted in one versatile, undifferentiated, endless word" [6, с. 542]. Таким образом, у модернистов, как у Шалтая-Болтая, возникают словесные гибриды, слова обретают свободу от общеязыковых смыслов, получают новые, "авторские" значения. В творчестве Джойса (кстати, филолога-классика по образованию) и Элиота демонстрируется условность связи "слово-предмет", а "слова-'portmanteau' и многоязычные каламбуры отсылают читателя скорее к элементам самого языка, чем к явлениям за пределами языка, которые являются его обычными референтами". ["the portmanteau words and multilingual puns refer the reader to the elements of language itself rather than to those things beyond language that are the normal referents of language".] [12, с. 33]. Само произведение модерниста уподобляется загадке: "The poet begins with a meaning, which he then meticulously obscures or conceals; deciphering it is the reader's duty.... In symbolism, interpretation precedes creation, for the symbol is defined by its inexhaustible, indefinite hospitality to interpretation" [6, с. 543]. После произведенных над ним операций слово

может служить для выражения не поддающихся вербализации сфер: к примеру, Джойс передает словесными методами музыку в эпизоде "Сирены", Лоуренс "посредством языка... пытается передать приливы и отливы в движении эмоций" [2, с. 19]. Как у Льюиса Кэрролла, текст модернистов существует не как отражение реальности и не как выявление сущности, а как нечто, что в силу своей самодостаточности обладает способностью влиять на реальность.

Что касается Толкиена, то для него важной оказывается традиция детской литературы, восходящая через Дж. Макдональда и К. Грэхема к Кэрролу: "his first novel is solidly based on the great tradition of the British children's classic" [9, с. 150]. [Имеется в виду повесть Толкиена "Хоббит, или Туда и Обратно" (1937).] Отчасти этим обусловлено некоторое сходство отдельных персонажей и событий в "Хоббите" и книгах о приключениях Алисы: солидный хоббит (по некоторым версиям homo+rabbit) в жилете с медными пуговицами очень сильно напоминает Белого Кролика "с часами, да еще и с жилетным карманом в придачу" ("... a Rabbit with either a waistcoat-pocket or a watch to take out of it. ") [5, с. 37], а атмосфера "Безумного чаепития" вспоминается при чтении первой главы "Хоббита", которая называется "An Unexpected Party".

Заметны в ВК и другие черты детской литературы: "the general interspersion of verse and song in the prose narrative is another remnant of early tradition that remained longer in children's fiction" [9, с. 156].

Но сходство произведений Льюиса Кэрролла и Толкиена коренится глубже простого подражания или следования традиции: слово как таковое является одним из главных "персонажей" не только ВК, но и всего творчества Толкиена.

Литература

1. Бочаров, С. Г. Пруст и "поток сознания". // Критический реализм XX века и модернизм. М., Наука, 1967. с. 194-235.
2. Ивашева, В. В. Английская литература. XX век. М., Просвещение, 1967.
3. Михальская, Н. П. Пути развития английского романа 1920-1930-х годов. Утрата и поиски героя. ВШ, М., 1966.
4. Рымарь, Н. Т. Современный западный роман. Проблемы эпической и лирической формы. Воронеж, 1978.
5. Carrol, Lewis. Alice's Adventures in Wonderland. Moscow, 1973.
6. Conrad, P. The Everyman History of English Literature. L., 1987.
7. Hillegas, M. R. Introduction. // Shadows of imagination. The fantasies of C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien and Ch. Williams. L., 1979. P. 1-12.
8. Kiely, R. Beyond egotism. The fiction of James Joyce, Virginia Woolf, and D. H. Lawrence. L., 1980.
9. Kuznets, L. R. Tolkien and the Rhetoric of Childhood. // Tolkien. New critical perspectives. Lex., 1981. P. 150-162.
10. Ryan, J. S. Tolkien: Cult or Culture? Armidale, 1969.
11. Ryan, J. S. Folktale, Fairy tale, and the Creation of a Story. // Tolkien. New critical perspectives. Lex., 1981. P. 19-39.
12. Sultan, S. Ulysses, The Waste Land, and Modernism. L., 1977.

УДК 82.09 (045)

Рибалка І. С., асистент

ТЕОРІЯ «ВІДКРИТОГО ТВОРУ» У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ У. ЕКО

Проблема сприйняття художнього твору є однією з найактуальніших у сучасному літературознавстві. На сьогодні існує певна кількість напрямків у теорії літератури та філософії, які займаються розробкою цього питання, наприклад, герменевтика та рецептивна естетика. Особливий підхід до проблеми сугестії тексту запропонував

італійський філософ, культуролог, фахівець з питань масової комунікації, відомий письменник Умберто Еко.

В своїх роботах – «Відкритий твір», «Відсутня структура», «Роль читача» - він глибоко проаналізував чинники, що впливають на розуміння будь-якого тексту та дійшов висновку, що окрім інтенції автора та «енциклопедичних» знань читача, особливе значення для тлумачення тексту має природа слова-знака. Наше дослідження присвячене аналізу теоретичних творів У. Еко з метою прослідкувати розвиток поглядів автора на проблему відкритого твору.

Вперше про поняття «відкритий твір» заговорили після виступу У. Еко у 1958 році на XII міжнародному філософському конгресі у доповіді під назвою «Проблема відкритого твору». В доповіді йшлося про те, що текст надає читачеві певне поле можливостей, актуалізація яких обумовлена тією інтерпретацією, якій реципієнт надасть перевагу. Дослідник наголошував, що читач стає співучасником творчого процесу та від рівня його володіння мовою та його культурного кругозору залежить доля твору. Логічним продовженням доповіді стала книга «Відкритий твір» (1958), в якій вчений за допомогою точних наук обґрунтував власну теорію – теорію відкритості. Це теорія зауважує іманентну якість твору мистецтва. «Відкритість» - це останнє і остаточне значення, яке виявляється в різних художніх феноменах незалежно від тих лінгвістичних та психологічних установок, які дає автор, бо вона є певною якістю твору мистецтва, яка віддзеркалює здатність художнього тексту здійснюватися в повному вигляді завдяки рецептивній свідомості, а також як направленість твору до сприймаючого суб'єкту, який у процесі рецепції реалізує його потенціальну багатогранність. Процес розуміння постає перед нами як причина існування феномену відкритості, що у подальшому спрямовує дослідження італійського вченого у напрямку семіотики («Відсутня структура» (1968)) та, згодом, до міркувань про роль читача у формуванні змісту тексту («Роль читача» (1979)).

В аспекті нашого дослідження найбільш цікавим є 6 глава IV частини книги «Відсутня структуру», яка має назву «Методи семіології». В цій главі Еко презентує своє бачення комунікативної моделі – в момент досягнення адресата повідомлення «пуста», в момент отримання цього повідомлення людина запускає механізм народження змісту, коли на повідомлення накладається код певної мови, починають упізнаватися денотативні значення, повідомлення починає наповнюватися сенсом, при найменших змінах обставин рецепції, у повідомлення з'являється новий зміст. Використаний код виділяє певне значення, але потім порівнює з іншими кодами, лексикодами і підлексикодами за для того, щоб упевнитися у тому, що всі конотативні можливості вичерпані. Наступним кроком у розумінні послання буде реконструкція початкового коду та перевірка коректності обраного коду. Структурування денотативів дозволяє краще зрозуміти як будуються комунікативний ланцюг, коли те чи інше повідомлення, сконструйоване на базі одних кодів, інтерпретується за допомогою інших і, таким чином, перетворюється на носія багатьох значень. Автор підкреслює роль адресату повідомлення, його власних кодів та ідеологій, а також обставин комунікації. [2 с. 465-489]

Наступним етапом у всебічному дослідженні проблеми відкритості стала книга «Роль читача. Дослідження з семіотики». Еко продемонстрував, що для створення комунікативного тексту автор має використовувати ті ж коди, що і його адресат. Творець, наголошує вчений, повинен передбачити свого можливого читача, який би спромігся сприйняти сенс послання. Таким чином, автор перетворюється на своєрідну текстуальну концепцію, яка пропонує певну кількість можливостей, що мають своєрідну організацію та орієнтовані на постачання деталей для коректного тлумачення цього тексту. [3; с.23-25] Еко повертається до теорії необмеженого семіозису Пірса, яку він детально описав у «Відкритому творі», але аналіз цього поняття постає перед нами у «Ролі читача» дещо доопрацьований. Так, автор додає чітке визначення терміну семіозис, яке розширює пояснення Пірса. Семіозис – це потрійне відношення або взаємодія, в якій «дещо» виступає як знак «де чогось» (У Пірса це об'єкт) для «декого» (інтерпретатор). Третім

учасником семіозису є лише та частина свідомості інтерпретатора, до якої ми звертаємося під дією знаку об'єкта. Тож виявляється, що семіозис – це акт, який пов'язаний зі співробітництвом трьох складових: знаку, його об'єкту та його інтерпретанти, дослідник наголосив, що вплив має три вектори взаємовпливу, а не зводиться до відношення між парами. Далі мова йде про те, що кожна репрезентація відсилає нас до іншої, а та з свою чергу до наступної. Кінцева інтерпретанта не є останньою в хронологічному розумінні, тому, що дія, яка відбувається у відповідь на певний знак, стає новим знаком, репрезентацією закону, згідно з яким інтерпретується вихідний знак [3; с. 328].

Розглянувши теоретичні твори У. Еко присвячені проблемі «відкритості» ми маємо наголосити, що теорія відкритого твору, описана в «Відкритому творі», зазнала певних змін у його наступній праці. Так, в першій книзі Еко робить акцент на роль читача у розумінні тексту, у книзі «Відсутня структура» акцент зміщується у бік семіотики, - дослідник починає говорити про те, що саме природа знака=кода=слова пояснює «відкритість» творів мистецтва. Згодом, в «Ролі читача», Еко поєднає свої ідеї про роль читача та природу коду, чим наближає нас до розуміння процесу сугестії. Таким чином, на сьогоднішній день теорія «відкритого твору» не лише доводить іманентність будь-якої сугестії тексту, але і пояснює цю іманентність необмеженим семіозисом кодів та рецептивною спроможністю інтерпретатора.

Література

1. Эко Умберто. Открытое произведение. – СПб.: «Симпозиум», 2006.- 412с.
2. У. Эко. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Перев. С итал. В.Г. резник и А.Г. Погоняйло. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 544с.
3. У Эко. Роль читателя. Исследования по семиотика текста / Перев. С англ. И итал. С. Д. Серебряного. – СПб.: «Симпозиум», 2005. – 502 с.

УДК 821.112.2'05 Кле.09(043)

Кожухова Г. О., старший преподаватель

О КОМЕДИИ ГЕНРИХА КЛЕЙСТА «РАЗБИТЫЙ КУВШИН»

Генрих фон Клейст относится к числу самых значительных драматургов и прозаиков Германии. Однако признание пришло к Клейсту спустя многие годы после его смерти. На протяжении XIX столетия Клейст был писателем для немногих, и только на пороге XX столетия настал момент истины, к Клейсту пришло заслуженное признание как к одному из выдающихся немецких авторов, который во многом обогнал своё время. Большинство немецких литературоведов безоговорочно отдают ему первое место среди национальных драматических поэтов.

При жизни и в течение долгого времени после смерти Клейста его драматургию считали недостаточно сценичной, и если его пьесы проникали на сцену, то обычно их подвергали предварительной «переработке» в духе господствующих тогда театральных вкусов. Пьесы Клейста очень трудны для постановки, трудны как для постановщика, так и для актёра. Пьесы Клейста неоднозначны и в оценке историков литературы. Остановим наше внимание на комедии «Разбитый кувшин».

Замысел комедии «Разбитый кувшин» появился у Клейста в 1802 году, а окончательно был реализован в 1806 году. Премьера на сцене театра в Ваймаре несмотря на постановку под руководством Гёте, а скорее благодаря Гёте провалилась, потому что Гёте считал, «что комедия эта относится к «невидимому театру», то есть с театром, как он есть, считаться не желает» [1, 358]. Осуществляя руководство постановкой, как режиссёр, Гёте, следуя своему вкусу, внёс ряд изменений и отнёсся безо всякого внимания к характеру и стилю комедии.

Сюжет комедии прост: сельский судья Адам ближе к полуночи пробирается в спальню к девушке Еве, разбивает кувшин, что был дорог матери Евы; Марта Руль, мать

Евы, подаёт в суд, который должен выяснить, кто виноват и наказать виновного. Комизм ситуации в том, что следствие по этому делу должен проводить сам судья Адам да ещё в присутствии судебного советника Вальтера из Утрехта, который прибыл с целью проведения ревизии суда. Судья хитрит, пытается свалить вину на других, но делает это неловко, так что всем становится ясно, кто на самом деле виноват.

Рассмотрим оценки этой пьесы литературоведами. Так во вступительной статье к тому с произведениями Клейста из серии БВЛ читаем: «Реализм «Разбитого кувшина», стихия здорового юмора, симпатия, с которой намечены в комедии образы людей из народа,- всё это, вместе взятое, говорит о сложности процессов, происходивших в сознании художника»- и далее: «Эта комедия действительно начинала собою новую страницу в развитии немецкой реалистической драматургии, и нескоро немецкие драматурги XIX века поднялись до того понимания задач комедии, которые уже намечались в «Разбитом кувшине»» [5, 14-15].

А. Дейч в предисловии к «Судьбам поэтов» отмечает, что Клейст «дитя переходной поры, соединивший в своём творчестве черты романтизма с чётко уловимыми реалистическими исканиями, явно проявившимися в новелле «Михаэль Кольгаас» и в комедии «Разбитый кувшин»» [2, 8]. При анализе комедии А.Дейч подчёркивает: «В «Разбитом кувшине» нет ни гнева, ни возмущения. Над всем царит добродушная улыбка. И всё же сквозь задушевную атмосферу маленького деревенского мирка, изображённого в комедии, зритель не мог не почувствовать социальной значимости характеров и обстоятельств. За безобидным юмором проглядывало острокритическое отношение к жизни, правдиво отражённое художником, хотя автор и не стремился к этому преднамеренно.» [2, 88].

А. Карельский, рассуждая о главной теме творчества Клейста, отмечает, что в «комедии «Разбитый кувшин» - за всей сочной пластикой характеров, за великолепным реализмом жанровых зарисовок, за юмором и гротеском таится изначальная клейстовская тема. Здесь тоже выясняется, высвобождается из пут лжи истина, и в какой-то момент на весах бросают удивительный для этой «юридической» пьесы «невещественный» аргумент: Ева, шантажируемая судьёй Адамом и вынужденная скрывать истину, чтобы не подвергать опасности своего жениха, вдруг срывается и истово, страстно требует от Рупрехта *доверия*, причём доверия абсолютного, полного, даже вопреки самым, казалось бы, очевидным фактам. Раз она отдала ему сердце, раз он любит её – он *обязан* верить; он, так сказать, может не верить своим глазам, но сердцу верить должен.» [4, 10].

В шестом томе ИВЛ, посвящённом вопросам литературного процесса первой половины XIX века, речь идёт о том, что «Комедия «Разбитый кувшин» (1808) Клейста выпадает из всего его драматургического творчества, исполненного трагизма. Содержание комедии – судебное разбирательство по иску Марты Руль, касающемуся разбитого кувшина. Клейст виртуозно владел искусством комедийной интриги. В ходе судебного разбирательства проигрываются разные варианты событий (например, три версии пропажи судейского парика). Историки литературы нередко безоговорочно относят эту комедию к реализму, ссылаясь на её сочный бытовой колорит, реалистическую мотивировку конфликта, живой разговорный язык, социальные типы. И всё же неправомерно видеть в ней лишь реалистическую сатиру на судопроизводство. Структура комедии сложнее. Многозначная символика кувшина, ирония, пронизывающая весь ход действия, дерзкая игра версиями позволяют говорить о романтической природе комического в этой пьесе.» [3, 47].

В подробном анализе комедии Клейста, представленном в книге Н. Берковского «Романтизм в Германии», дана следующая оценка и комедии и автору: «Тут столкнулись два мирозерцания: юридическое и романтическое. Юриспруденцию интересует только убыток, выраженный в вещах и точно подсчитанный, остальное для неё безразлично. Романтика – весь её интерес в мире, взятом в его органической целостности, в его органической невредимости. Этот мир недостижим ни для буржуазной собственности, ни

для юриспруденції, регулюючий її... Друг Клейста Фуке назвав його однажды «юридическим поэтом». Комедия о кувшине как будто бы подтверждает эту его репутацию, и она же отводит её: Клейст не был юристом, Клейст был романтиком, хотя и не ведающим спасения для романтизма.» [1, 401-402].

А в первом украинском учебнике по истории зарубежной литературы XIX века Д. Наливайко следующим образом характеризует это произведение: «Найвище оцінювався він радянським літературознавством, яке вбачало в ньому твір, де драматург впритул наблизився до реалізму. Справді, у цій комедії маємо реалістичні зарисовки з життя німецького села (хоч Клейст з міркувань, пов'язаних із цензурою, і переніс дію в Голландію XVII ст.), типів селян та представників адміністрації, але це зовсім не означає, що «Розбитий глечик» писався в параметрах реалістичної художньої системи. Нагадаємо, що подібні прориви до реалістичності, тобто до безпосереднього зображення життєвої конкретики, запрограмовані в системі романтизму, який виступав проти «абстрагованості» класицистичного зображення людини та її життєвого середовища і вимагав відтворення «місцевого колориту», тобто їх змалювання в історичній, локальній чи побутовій конкретиці.» [6, 67]. Д. Наливайко не обмежується романтичним трактуванням п'єси Клейста і звертає увагу на особливості структури п'єси: «Її можна розглядати як попередника «драми з аналітичною композицією», котра була введена в європейську драматургію Г.Ібсенем і набула великого поширення наприкінці XIX і в XX століттях. Структурна своєрідність цього жанрового різновиду полягає в тому, що основна подія, яка в класичній драматургії становила кульмінацію п'єси, тут переноситься в передісторію, відбувається до підняття завіси, а на сцені показуються її наслідки. Саме так і побудований клейстівський «Розбитий глечик», з усіма формальними ознаками п'єси з аналітичною композицією.» [6, 68]. Таким образом, Клейст рассматривается здесь как предтеча «новой драмы».

Такое разнообразие оценок можно объяснить тем, что среди романтиков Клейст был очень одинок и столь своеобразен в своём таланте, что историки литературы ещё не скоро придут к общности мнений по отношению к его произведениям.

Литература

1. Берковский Н.Я. Романтизм в Германии.- СПб.: Азбука-классика, 2001.- 512 с.
2. Дейч А.И. Судьбы поэтов: Гельдерлин, Клейст, Гейне. – 3-е изд. – М.: Худож. лит., 1987. – 558 с.
3. История всемирной литературы: в 9 т. / отв. ред. И.А. Тертерян; АН СССР, ИМЛИ им. А.М. Горького.- М.: Наука, 1989. – Т.6. – 880 с.
4. Клейст Г. Избранное. Драммы. Новеллы. Статьи. Пер. с нем. Вступит. статья А. Карельского. – М., Худож. лит., 1977. – 544 с.
5. Клейст Г. Драммы. Новеллы. Пер. с нем. Вступит. статья Р. Самарина. – М., Худож. лит., 1969. – 624 с.
6. Наливайко Д.С. Німецький романтизм. / Наливайко Д.С., Шахова К.О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – С. 24-101.

Кожухова Галина Оревівна, старший викладач. Про комедію Генріха Клейста «Розбитий глечик»

**СЕКЦІЯ
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВНЗ**

УДК 378.147=111

Плотнікова О. В., старший викладач

**BUILDING THE NEW HANDWRITING SKILLS AS THE INITIAL
COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ENGLISH**

Modern programs of teaching English at the university from the very elementary stages do not include a single lesson devoted to handwriting formation. Moreover tutors never pay thorough attention to the students' handwriting. As the result we have a great diversity of handwriting modes with no standard at all among students .

Speaking of standards of teaching any foreign language and taking into consideration the necessity of further development of writing skills, teaching handwriting is a matter of the highest priority, which should be the first and foremost task on the first stage of teaching first year students during the introductory course.

If we accept the previous statement, the next step should be introducing New Nelson Handwriting as the only suitable to the European standards of teaching English mode of written speech. The unification alongside with the simplification of handwriting skills is extremely important to improve the situation where a special individual written mode turns out to be unacceptable even illegible in some cases.

This handwriting policy is designed in response to statutory guidelines in the English language. Handwriting is an essential enhancement of the quality and content of written work and is a skill which should be taught, developed and paid attention throughout the academic course.

Handwriting currently has low status and profile in literacy education. Handwriting is more than just a motor skill and may make a very important contribution to students composing of text. Research, appropriate assessment and focused intervention could all make a significant contribution to students writing progress and might positively affect the progress of those who struggle with writing.

So to form general graphomotor competency by the way of acquisition of certain graphomotor skills and motor learning leads to a better training specialist philologists of two specialties. The aim of communicating the ideas in writing requires a legible, fast and flowing hand. There are some situations which call for a higher standard of presentation and this gives added purpose to the writer.

In addition, the use of different handwriting for different purposes is encouraged: print for labeling maps and diagrams; a clear, neat, hand for finished work; writing for display; a faster script for notes.

Writing is a way to record information and events, a tool for communication and a means to project feelings, thoughts and ideas. It is often one of the first tasks taught to students. Writing within the above mentioned tasks continues throughout the academic careers of students and is used to take written tests, compose stories, take notes in class, copy numbers and communicate with friends. Writing continues to be used throughout their lives.

Learning to write legibly is a complex task of childhood and therefore is not uncommon for problems to arise during this learning process. Students may have illegible script, lack of automaticity of writing and therefore be unable to keep pace with their peers.

New Handwriting is primarily a physical process therefore the level of motor development is an important gauge again which to measure his or her New Handwriting need. The attention needs to be paid not only to the shape formation of individual letters and their relative heights, but also to the spacing of word and lines of writing. The development of a natural, fluent,

individual style is dependent however upon certain conditions being fulfilled. Nelson New Handwriting has a reputation for excellence based on its proven success and the confidence it inspires in teachers and students. It introduces joined up handwriting .

Nelson New Handwriting is the most widely used handwriting scheme in schools throughout the UK although not comprehensive. Nelson New Handwriting help student work out and practice essential key skills needed to format legible handwriting. The whole stock of Nelson New Handwriting principles consists of unjoined script and joins. There are lower case letters, capital letters and numerals. It is recommended to use a sharpened pencil to practice joins and to slope the paper slightly to the right for better results. There are some patterns the joins are based on, for example the upswing in the swings pattern.

Thus the implementation of the correction course for handwriting based on a new half joined script should be recommended for all the students of philological specialties.

Література

1. Alston J., Taylor J. Handwriting theory research and practice. Croom-Helm LTD, 1987, – 221 p. <http://www.books.google.com.ua/books?isbn=0415178827>
2. Beringer V.W., Mizokawa D.T., Bragg R. Language by hand: a synthesis of a decade of research on handwriting. – Handwriting review 12, 11 – 25. <http://www.wrap.warwick.ac.uk/461/>
3. Scott D. Tomcheck, Coleen M. Schmeck. Evaluation of handwriting. <http://info.sciencedirect.com/>
4. Warwick research archive project. Medwell J., Wray D. (2008). Handwriting a forgotten language skill. Language and education vol. 22 #1. pp. 34-47. ISSN 0950-0782. <http://www.wrap.warwick.ac.uk/>

УДК 372.881.111.1 (043)

Пидько Л. В., старший преподаватель

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Основная задача высшего образования заключается в формировании творческой личности специалиста, способного к саморазвитию, самообразованию, инновационной деятельности. Ее решение возможно только путем перевода студента из пассивного потребителя знаний в активного их творца, умеющего сформировать проблему, проанализировать пути ее решения, найти оптимальный результат и доказать его правильность.

Происходящая в настоящее время реформа высшего образования связана по своей сути с переходом от парадигмы обучения к парадигме образования. В этом плане следует признать, что самостоятельная работа студента (СРС) становится практически основой образовательного процесса. Это предполагает ориентацию на активные методы владения знаниями, развитие творческих способностей студентов, креативности и интерактивности.

Следует отметить, что уровень и сложность заданий для СРС зависит от курса обучения, что определяет целевую направленность. Так, на 1-2 курсах наиболее эффективными будут такие формы проведения СРС, как написание эссе или обзора по рекомендуемой теме с привлечением дополнительного материала из литературных источников и информационных ресурсов Интернета.

На старших курсах СРС должна способствовать развитию творческого потенциала студентов и реализации профессиональных навыков. Следует отметить такие формы организации самостоятельной работы студентов как презентация – выбор студентами определенной темы и выражения своего видения какого-либо аспекта, рассматриваемого в презентации. Оценивается презентация по критерию степени раскрытия темы, степени интереса, вызванного у слушателей, профессионализму; деловая игра – ролевая или командная, вырабатывающая навыки для будущей профессиональной деятельности;

конкретная учебная ситуация, требующая ответа студента на вопросы по ней или написания своего видения проблемы.

В заключении отметим, что основные пути и формы организации самостоятельной работы студентов с учетом курса обучения, уровня подготовки обучающихся и других факторов определяются в процессе творческой деятельности преподавателя.

Литература

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок та ін. – К. Ленвіт, 2005. – 119 с.
2. Корунець І.В., Максимов С.І. Програма контролю теоретичної і практичної підготовки студентів та методичні рекомендації до самостійної роботи студентів. – К. Ленвіт, 2006. – С. 125-127.
3. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. – М. Высш. Школа, 1995. – 144 с.

УДК 372.881

Воеводина Н. М., кандидат филологических наук, доцент

К ВОПРОСУ ВЫЯВЛЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЯЗЫКОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ВТОРОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Научные исследования показали, что проблемы мультилингвального обучения крайне сложны. Большинство методистов придерживаются мнения, что для успешного обучения иностранному языку (как первому, так и второму иностранному) и для выбора средств и методов, обеспечивающих наиболее эффективное формирование иноязычных навыков, важно знать особенности взаимодействия языков.

Основой для выявления особенностей взаимодействия языков в лингвистическом плане должен стать сопоставительный анализ, осуществляемый в лингвистических и методических целях. Но сопоставительный анализ языков, который проводится в методических целях, существенно отличается от лингвистического сопоставительного анализа.

Целью лингвистического сопоставления является выявление сходжений и расхождений в использовании языковых средств различными языками, изучение конкретных особенностей обоих языков, установление общих закономерностей и фактов, свойственных разным языкам, выявление языковых универсалий и возможностей их реализации в конкретных языках.

Задача же методического сопоставления – это установление моментов совпадения с целью учета положительного переноса и различия с целью предотвращения межъязыковой интерференции.

Подобный сопоставительный анализ поможет решить многие общеметодические проблемы, такие как:

- проблема диагностирования трудностей, с которыми учащийся неизбежно столкнется и которые ему придется преодолевать в процессе овладения вторым иностранным языком;
- проблема отбора необходимого языкового и речевого материала с учетом особенностей структуры обоих языков и определение последовательности расположения учебного материала;
- проблема методического прогнозирования и последующей разработки эффективных методических приемов для более доходчивого объяснения учащимся материала и его закрепления;
- проблема создания научно обоснованной системы учебников и практических курсов по второму иностранному языку.

Подчеркивая важную роль сопоставительного анализа для совершенствования процесса обучения второму иностранному языку, многие отечественные и зарубежные методисты отмечают, что знание преподавателем сходств двух сопоставляемых иностранных языков дает возможность прогнозировать и в дальнейшем учитывать положительный перенос из первого иностранного языка во второй, а знание расхождений – выбрать средства и методы обучения, а также подготовить учебный материал, направленный на преодоление ошибок, вызываемых межъязыковой интерференцией.

Для создания эффективной методики обучения второму иностранному языку необходимо сочетание данных сопоставительного анализа изучаемых языков и анализа ошибок, допускаемых учащимися, так как сопоставительный анализ указывает на потенциальные трудности обучения, а обобщение ошибок может указать на степень их трудности.

По характеру происхождения ошибки, допускаемые при овладении вторым иностранным языком, методисты делят на случайные и закономерные. В устной речи случайные ошибки иногда называют оговорками. Эти ошибки не отражают степень владения языком, они обусловлены усталостью, нервным напряжением, отвлечением внимания, неаккуратностью, т.е. внеязыковыми обстоятельствами. Они носят случайный характер и могут появиться как у носителя данного языка, так и изучающего его.

Закономерные ошибки вызываются лингвистическими, психологическими и методическими причинами и отражают уровень владения данным языком. Их определяют еще как системные или типичные ошибки.

К этой категории относятся ошибки, которые:

- проявляются у большего числа студентов в группах различных преподавателей;
- появляются регулярно у каждого нового потока студентов;
- отличаются большой устойчивостью, то есть их можно зафиксировать в речи студентов с 1 по 5 курс.

Объяснить такие ошибки можно несовершенством методики преподавания и наличием трудностей усваиваемой языковой системы, являющихся результатом интерференции.

По характеру действия интерференции закономерные ошибки делятся на:

- вызванные внутриязыковой интерференцией;
- вызванные межъязыковой интерференцией.

В методической литературе отмечается, что помимо явлений, которые могут быть использованы как опорные в целях борьбы с ошибками, вызванными межъязыковой интерференцией, сопоставительный анализ двух языков помогает определить и те явления второго иностранного языка, которые не представляют трудности и не требуют дополнительной отработки при обучении благодаря сходству с соответствующими явлениями первого иностранного языка. Это необходимо, потому что преподаватель, выявив явления второго иностранного языка, которые не требуют специальной отработки, будет иметь возможность уделить больше времени и внимания отработке явлений, представляющих трудности для усвоения и требующих больших усилий по их преодолению.

В дополнение к аргументам о необходимости сочетания данных сопоставительного анализа и анализа ошибок для успешного обучения следует привести еще один. Чтобы выбрать эффективные средства борьбы с ошибками, необходимо не только знать, вызваны ли они чисто психологическими причинами или языковой интерференцией, необходимо также знать, вызваны ли они внутри- или межъязыковой интерференцией.

Установив, какие ошибки вызваны межъязыковой интерференцией, преподаватель сможет правильно организовать обучение и подготовить учебные материалы, предусматривающие меры, направленные на преодоление ошибок, допускаемых под влиянием первого иностранного языка. Ведь, как известно, преодоление межъязыковой

интерференции требует специальных приемов обучения, отличных от приемов, направленных на преодоление внутриязыковой интерференции. Только путем сопоставительного анализа можно установить ошибки, вызываемые межъязыковой интерференцией.

Литература

1. Артемов В.А. Психология обучения иностранному языку. – М., 1962
2. Лапидус Б.А. Вопросы методики преподавания второго иностранного языка. – М., 1973
3. Китросская И.И. Некоторые вопросы методики обучения второму иностранному языку в свете психолингвистического анализа явления переноса. – М., 1970

УДК 372.8811

Кажан Ю. М., старший викладач

ЛІНГВІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА БАЗІ АНГЛІЙСЬКОЇ

Вивчення німецької мови (НМ) на базі англійської мови (АМ) без сумніву відбувається більш швидко і ефективно, якщо слідувати певним принципам навчання, одним з яких є принцип когнітивного навчання та вивчення мови [5, 52]. Мова тут йдеться про використання переваг взаємодії рідної та іноземних мов в умовах плюрилінгвального навчання, про перенос наявних знань, умінь та навичок в рідній мові та АМ у сферу навчання НМ. Сферою зіставлення можуть бути як навчальні вміння, так і мовні явища. В нашому випадку, коли мова йдеться про формування рецептивної лексичної компетенції (РЛК) на початковому етапі вивчення НМ на базі АМ, ми, звичайно можемо і маємо спиратися на існуючі спільні риси, тому що для цього є всі передумови. Наявність спільного шару лексики загальногерманського походження (G.Neuner вказує на близько 600 слів), а також слова-інтернаціоналізми латинсько-грецького походження і багата кількість англіцизмів в НМ створюють передумови саме для позитивного переносу при формуванні лексичної компетенції взагалі і рецептивної лексичної компетенції зокрема.

Наші власні спостереження підтверджують той факт, що, маючи досвід вивчення рідної мови та АМ, студенти намагаються порівнювати мовні явища, знаходити аналогії, робити виводи. E.Apeltauer зазначає, що металінгвістичні здібності, які були розвинені під час вивчення іноземної мови, дозволяють свідомо і обдуманно використовувати мовні засоби [3, 90]. Цей процес охоплює всі лінгвістичні рівні мови (фонетичний, лексичний, граматичний, орфографічний) і створює можливості як для позитивного переносу, так і для інтерференції з боку рідної мови та АМ. D.Singleton та L.Aronin зазначають, що більше можливостей для позитивного переносу існує між такими мовами, які сприймаються студентами як „психотипологічно“ схожі [цит. за 4, 88-89], що має місце в нашому випадку.

На сьогодні існує досить велика кількість робіт з типології мов [Аракин 1979; Зеленецкий, Монахов 1983; Левицкий и др. 2009; Манакин 2004; Gnutzmann 1990; Helbig u.a. 2001; Hellinger 1977], але отримані в цих роботах паралельні дані про факти двох мов є малоприматними для практики, тому що мають суто теоретичний (структурно-типологічний) характер. Спроба порівняти лексичні системи і скласти список слів з урахуванням німецько-англо-російських фоно-морфологічних кореляцій належить М.І. Реутову, але він відбирає активну лексику з метою навчання говоріння, а наше завдання полягає в тому, щоб відібрати слова-когнати в НМ та АМ, а також інтернаціоналізми за темами, які мають бути вивчені за перший рік навчання, з метою навчання читання та аудіювання. Отже, список відібраних нами слів буде, звичайно, більшим, тому що до складу РЛК входить активний, пасивний та потенційний словник.

У якості вихідного положення для порівняльного аналізу лексичних систем АМ та НМ ми приймаємо типологію лексичних міжмовних відповідностей Л.С.Бархударова, який виділяє три випадки збігу семантичної структури лексичних одиниць у мовах, що порівнюються (повний, частковий та відсутність збігу) [1, 11-17], а також збіг у вимові, написанні та морфологічній структурі слова. Таким чином, віднесення слів до категорії міжмовних лексичних відповідностей відбувається з урахуванням:

- 1) значення
- 2) вимови
- 3) написання
- 4) морфологічної структури слова.

Щодо повного лексичного збігу Л.С.Бархударов зазначає, що такі випадки зустрічаються досить рідко. Як правило, таке явище спостерігається серед слів однозначних, тобто таких, що мають лише одне лексичне значення. До цієї групи належать: 1) власні назви, 2) наукові та технічні терміни, 3) деякі інші групи слів, які є близькими за семантикою до двох попередніх (напр., назви місяців та днів тижня, числівники і т.д.) [1, 11-17]. Найбільш розповсюдженим типом міжмовних лексичних відповідностей є часткові відповідності, до яких Л.С.Бархударов відносить явища охоплення та пересікання. Охопленням він називає такі стосунки між лексичними одиницями у двох порівнюваних мовах, коли коло значень слова у мові А ширше, ніж коло значень відповідного йому слова у мові Б. Так, наприклад, англійське слово *neck* має те ж саме значення що німецьке слово *Nacken* („шия, затилок“), але, крім того, воно може використовуватись і в інших значеннях, яких не має німецьке слово („комір“, „шийка скрипки“, „шийка зуба“, „пролив“, „коса“, „горлечко пляшки“). У випадку пересікання між двома словами існує лише частковий збіг значень, при чому коло значень слова в мові А не може бути повністю включене до кола значень слова у мові Б. Наприклад, слово *kalt* в НМ та слово *cold* в АМ використовується у значенні „холодний“, але в АМ воно має також значення „слабкий, втративший силу“, „такий, що не містить радіоактивних речовин“, а в НМ, наприклад, у реченні „Ich bezahle für meine Wohnung 500 Euro kalt“ має значення „грязними“ у контексті „Я сплачую за свою квартиру 500 Євро „грязними“ (додатково сплачую ще за опалення)“. Третім можливим типом відносин між лексичними одиницями двох мов є повна відсутність відповідностей тієї чи іншої одиниці однієї мови в системі лексики іншої мови. Це власні та географічні назви, назви установ, газет і т.д., які не мають постійних готових відповідностей в лексичному складі в іншій мові, а також слова-реалії, які означають предмети, поняття та ситуації, яких немає в практиці носіїв іншої мови.

Відібрані нами слова являють собою повні та часткові лексичні відповідності, які можуть розрізняються за написанням чи вимовою. Тому ми пропонуємо класифікувати відібрані слова у 4 групи: 1) слова, які пишуться однаково, але мають різну вимову (напр., нім. *Charakter* / англ. *Character*, нім. *Club* / англ. *Club*). 2) слова, які пишуться по-різному, але вимовляються (приблизно) однаково (напр., нім. *Ingenieur* / англ. *engineer*, нім. *Haus* / англ. *house*), 3) слова, які пишуться та вимовляються по-різному (напр., нім. *Raum* /англ. *room*, нім. *Apfel* / англ. *apple*), 4) слова, які пишуться та вимовляються (приблизно) однаково (напр., нім. *Glas* /англ. *glas*, нім. *hängen* /англ. *hang*).

Виявлені лінгвістичні особливості мають сприяти позитивному переносу з АМ у НМ на рівні мови і головне завдання викладача полягає в тому, щоб з самого початку сформулювати у студентів звичку порівнювати, аналізувати мовні явища, в нашому випадку схожі лексичні одиниці, полегшуючи собі таким чином доступ до нової ІМ. Це в першу чергу стосується рецептивних видів МД – читання та аудіювання, бо як зазначає G.Neuner, саме на початковому етапі треба добре розвинути у студентів процес розуміння, щоб це могло слугувати базою для подальшого вивчення мови, тобто процес вивчення мови йде від розуміння до висловлювання власної думки [5, 53]

Література

1. Бархударов Л.С. К вопросу о типах межъязыковых лексических соответствий (на материале английского и русского языков) // ИЯШ. – 1980. – № 5. – С.11-17.
2. Реутов Н.И. Методика обучения языковому материалу немецкого языка как второго иностранного на базе английского на начальном этапе (в аспекте говорения). – Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1986. – 222с.
3. Apeltauer E. Grundlagen des Erst- und Zweitspracherwerbs. Fernstudieneinheit 15. – München: Langenscheidt, 1997. – 176S.
4. H.L.Kretzenbacher Deutsch nach Englisch: Didaktische Brücken für syntaktische Klammern. Electronic Journal of Foreign Language Teaching (online), 2009. – Vol.6. – №1. – p.88-89 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://e-flt.nus.edu.sg/v6n12009/kretzenbacher.htm#singleton2007>)
5. Neuner G., Hufeisen B., Kursisa A., Marx N., Koithan U., Erlenwein S. Deutsch im Kontext anderer Sprachen. Tertiärsprachendidaktik: Deutsch nach Englisch. Erprobungsfassung. – München: Langenscheidt, 2002. – 180S.

УДК 372.725.111.3(045)

Басенко Г. Н., старший преподаватель

К ВОПРОСУ О КОММУНИКАТИВНОЙ АДЕКВАТНОСТИ АУДИОТЕКСТА

Ключевой проблемой современной системы высшего профессионального образования является развитие социально активного, профессионально компетентного специалиста. Одним из наиболее важных аспектов этой проблемы выступает овладение основами профессиональной коммуникации, обеспечивающее комфортное включение в профессиональную деятельность. Профессионально-ориентированное общение, таким образом, приобретает ценностную значимость для студентов. Одним из факторов подготовки таких специалистов является процесс обучения студентов гуманитарного университета иноязычному общению.

По мнению исследователей [1; 2; 4;], коммуникативно-ориентированное обучение обеспечивает лучшее усвоение языка, так как именно в условиях общения язык выступает в своей естественной функции. При этом, на наш взгляд, особого внимания требует обучение коммуникативному аудированию. Коммуникативное аудирование является одним из важнейших аспектов обучения иностранному языку в вузе и представляет собой рецептивный вид речевой деятельности, нацеленный на восприятие и понимание устной речи на слух при ее одноразовом прослушивании. В зарубежной и отечественной методике принято выделять несколько видов коммуникативного аудирования в зависимости от коммуникативной установки (учебного задания) и от соотношения с экспрессивной устной речью. Так, в зависимости от коммуникативной установки, ориентирующей на то, какой должна быть широта и глубина понимания, выделяются:

- skim listening — аудирование с пониманием основного содержания;
- listening for detailed comprehension — аудирование с полным пониманием;
- listening for partial comprehension — аудирование с выборочным извлечением информации;
- critical listening — аудирование с критической оценкой [2; 13].

В свете коммуникативной направленности обучения иностранному языку следует рассмотреть вопрос о текстах, используемых для аудирования. По мнению Г.Н. Колшанского [3; 25], минимальной единицей, интегрирующей в себе соответствующие языковые элементы для процесса коммуникации, является такой речевой акт, в котором осуществляется именно общение, а не просто передача безадресной информации. Поэтому и аудиотекст, рассматриваемый как единица коммуникации, обязательно преследует

определенную коммуникативную цель, выражает конкретное коммуникативное намерение и обладает всеми характеристиками, свойственными любому тексту.

По мнению исследователей (И. Р. Гальперин, Е. Л. Гинзбург, М. Н. Кожина, Г. В. Колшанский, А. А. Леонтьев, О. И. Москальская), текст как таковой должен иметь смысловую завершенность, структурную и коммуникативную целостность, наличие разных типов связи между его элементами, композиционную оформленность, коммуникативную направленность, наличие прагматической установки, стилистическую и жанровую отнесенность. Сохранение перечисленных особенностей и характеристик аутентичного текста при преобразовании его в учебный является неременным условием, которое должно соблюдаться при обучении общению.

Как показывает практика, для успешной организации коммуникативно-ориентированного аудирования для студентов неязыковых факультетов, необходим специально отобранный аудитивный материал. Мы полагаем, что при подготовке и разработке аудиотекстов необходимо учитывать следующие факторы: во-первых, выбор учебных материалов должен иметь коммуникативную целесообразность, во-вторых, необходимо учитывать степень реальной коммуникативной ориентированности при разработке заданий для моделирования ситуации опосредованного общения, в-третьих, большое значение имеет воспитательная и образовательная ценность предлагаемых материалов.

Обучение пониманию аудиотекстов на иностранном языке проходит три взаимосвязанных этапа: элементарный, продвинутый и завершающий этап, который и предполагает овладение аудированием как составляющей устного речевого общения. Отсюда возникает проблема, какие аудитивные материалы следует использовать для моделирования ситуации реального речевого общения. Мы рекомендуем в начале обучения аудированию использовать обработанные письменные озвученные тексты, которые по основным характеристикам приближаются к устным, например, рассказ, новеллу, сказку. Говоря о письменных текстах, нельзя не остановиться на манере их озвучивания. Предъявляя такой текст, более естественным было бы, если бы преподаватель пересказывал его или читал выразительно, используя паралингвистические средства (жесты, мимика). Особенно нежелательно, чтобы диалогический текст читался одним преподавателем. Озвучивание диалогов должны осуществлять столько дикторов, сколько в произведении действующих лиц. Известно, что в естественном общении всегда используются тексты, относящиеся к определенным жанрам, количество которых невелико. Поэтому весьма существенным для эффективности обучения аудированию является вопрос о жанрах учебных текстов. Как это следует из определения, все тексты, относящиеся к одному жанру, обладают сходными характеристиками как с точки зрения их функции, так и с точки зрения их логико-смысловой структуры. Этот факт приводит к важному методическому выводу: если познакомить студентов с образцами текстов определенного жанра, показать им его коммуникативную функцию, логико-смысловую структуру и языковое оформление, понимание других текстов данного жанра станет более полным, глубоким и точным. Это позволит сэкономить учебное время и усилия обучающихся. После знакомства студентов с особенностями жанра, преподаватель иллюстрирует их на материале конкретного аудиотекста, затем учащиеся сами анализируют прослушанные сообщения.

Целесообразно знакомить студентов с жанрами не одновременно, а последовательно, соблюдая принцип «от легкого к трудному». Переходить к следующему жанру можно лишь тогда, когда студент уже достаточно хорошо понимает тексты изучаемого жанра. Затем, одновременно с изучением нового жанра, следует слушать тексты и ранее изученных жанров. Тогда на завершающем этапе обучения, учащиеся смогут успешно воспринимать тексты любых жанров.

Таким образом, отбирая текст для обучения аудированию, преподавателю следует учитывать не только его содержание (соответствие теме, доступность, воспитывающее

воздействие и т.д.) и языковую форму (ее доступность, знакома ли она в основном, содержатся ли языковые явления, изучаемые в данный момент и т.д.). Не менее существенными для моделирования ситуации реального общения являются также жанр текста (рассказ, беседа, интервью), его коммуникативная функция (сообщить что-либо, убедить в чем-либо, побудить к чему-либо и т.д.), его форма (устный/письменный).

Таким образом, текст, предлагаемый для аудирования, должен обладать следующими характеристиками: 1) коммуникативной ценностью, то есть соответствием аудиотекста условиям реального общения; 2) соответствием аудиотекста уровню языковой подготовки обучаемых; 3) возрастной и образовательной приемлемостью аудиотекста для обучаемого; 4) профессионально-ориентированной значимостью аудиотекста; 5) воспитательной ценностью.

Становится очевидным, что для обучения коммуникативному аудированию необходима разработка новых учебных материалов, отвечающих требованиям сегодняшнего времени и отражающих последние научные достижения в области обучения иноязычному общению.

Литература

1. Елухина Н.В. Обучение аудированию в русле коммуникативно-ориентированной методики // Иностранные языки в школе. – 1989. – №2.

2. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. – СПб., 2001.

3. Колшанский Г.В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения // Иностранные языки в школе. – 1985. – №1.

4. Сафонова В.В. Спорные вопросы создания материалов для контроля умения аудировать на ИЯ // Современные теории и методики обучения иностранным языкам / Под общ. ред. Л.М. Федоровой, Т.И. Рязанцевой. – М., 2004.

УДК 372.881.111.1(045)

Улупова О. П., старший викладач

ДЕЯКІ ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Формування у студентів англомовної компетенції є метою курсу англійської мови за профспрямованістю. Напрямок навчання певною мірою залежить від потреб майбутнього фахівця, особливостей його діяльності, що виходять з його основних функцій, посадових обов'язків, знань та вмінь, необхідних для здійснення діяльності за допомогою іноземної мови, та його потреб у навчанні, здобутті новизн знань та інформації.

Значущість англійської мови, як мови міжнародних організацій, ділового та культурного спілкування передбачає у процесі її вивчення майбутніми фахівцями не тільки вміння читання та письма, но і розвиток комунікативної компетенції у професійній сфері, під якою розуміється вміння користуватися лінгвістичною системою в цілях спілкування згідно із ситуацією. При цьому навчання студентів іноземній мові повинно розглядатись через призму завдань їхньої майбутньої професії.

Існує думка, що у значній частини молодих фахівців рівень мовної компетенції недостатній для успішного вирішення професійних завдань. Одна із причин цього явища полягає в тому, що при вивченні іноземної мови недостатньо ефективно використовується така організація навчального процесу, де мовні форми були б представлені та відпрацьовувалися в комунікативних контекстах, у яких професійний інтерес стимулювався б шляхом використання методів і форм проведення занять, що імітують, відтворюють соціально-психологічні особливості майбутньої професійної діяльності студентів. Студент має розглядатись не як об'єкт впливу викладача, а як суб'єкт навчально-виховного процесу, що виступає поряд з педагогом. Щоб студент мав змогу

оволодіти необхідними професійними навичками та сформуватися як особистість, його діяльність має викликати бажання самовиражатися, що сприяє розвитку впевненості, почуття власної гідності.

Дана доповідь визначає дискусію найбільш ефективною стратегією для досягнення цілей надання практики мовленнєвої діяльності під час аудиторних занять. Дискусія є діалог з студентами та між студентами з певної теми та виходячи з контексту. Вона має бути освітньою, тобто досягати запланованої викладачем мети, яка може варіювати від заохочування студентів до розмовної практики до пізнання мовних засобів або соціокультурних питань. Проблеми та питання, які дискутуються, неодмінно повинні бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю та викликати великий інтерес у студентів, стимулювати їх мислення та пошук нових мовленнєвих засобів для відображення їх думок та ідей. Центральна риса дискусії – діалог- збільшує можливість зв'язати знання, якими студент володіє, з новою інформацією, будувати нові перспективи і поглиблювати розуміння. Та найбільш важливим є те, що студенти, які приймають участь у такій аудиторній діяльності, мають можливість користуватися мовою більш природньо, набуваючи необхідні комунікативні навички.

Як заохотити студентів, які не впевнені у своєму вмінні дискутувати іноземною мовою? Багато викладачів та вчителів мають думку, що для цього треба виконувати такі поради:

1. Створіть позитивний соціально-емоційний клімат у аудиторії, демонструйте увагу до студентів та повагу до їх ідей під час дискусії.

2. Розробіть, відпрацюйте та змодельуйте правила для демократичного ведення дискусії. Заохочуйте тих студентів, які не приймають участь у їх розробці. Створіть сподівання, що кожен має зробити свій внесок у дискусію.

3. Підготуйте студентів до дискусії. Вочевидь студенти потребують найповнішої підготовки до тематичної чи проблемної дискусії. Таким чином, їм необхідно повторити матеріал негайно перед тим, як дискусія почнеться. Сформууйте пари студентів задля проработки питань, які вони, можливо, отримають під час дискусії, заохочуйте їх "прорепетирувати" їх міркування і питання з їх партнерами до початку дискусії. Така підготовка дає можливість подолати невпевненість та стимулювати участь.

4. Підберіть тему для дискусії виходячи з інтересів, досвіду та професійної доцільності. Можлива попередня дослідницька робота студентів. Під час дискусії робіть усе можливе задля підтримки зв'язку темі з життям або майбутньою фаховою діяльністю.

5. Поєднайте дискусію у великих та маленьких групах. Згрупуйте студентів з урахуванням їх лінгвістичних можливостей та рівня їх комунікативних здібностей таким чином, щоб у одній групі об'єднати найбільш та найменш впевнених студентів. Це дасть можливість останнім відпрацьовувати комунікативні вміння.

6. Надайте студентам 3-5 хвилин часу задля обміркування відповіді на питання та формування її іноземною мовою. Дайте більш часу, якщо студент має надати розширену відповідь [3].

Дуже проста, але ефективна стратегія ведення дискусії – **Think-Pair-Share** – полягає у негайному залученні студентів у дискусію тоді, коли виникає необхідність цього при вивченні той чи іншої теми. Це також може бути заплановано заздалегідь виходячи з плану або учбової програми. Для цього використовую таке:

- задаю питання, яке має проковувати мисленнєву діяльність студента. Протягом кількох хвилин студенти записують свої думки з цього приводу;

- протягом 5 хвилин студенти обговорюють питання, обмінюються думками з сусідом;

- студенти обмінюються відповідями та ідеями у групі.

Обговорення у великій групі стає більш якісним тому, що студенти мають можливість підготувати відповіді та ідеї у маленьких групах до того, як презентувати їх у

великій групі. Заохочування студентів до запису їх думок дає можливість краще обмірковувати та переглянути їх ідеї, використовуючи активну лексику з вивченої теми.

Якщо група велика, доцільно застосувати **пірамідальну дискусію (pyramid discussion)**. Обговорення проблеми у парі змінюється пошуком консенсусу у поглядах у групі з чотирьох студентів. Ці групи знов об'єднуються до восьми, шістнадцяти та далі з метою пошуку консенсусу [2].

Цікавий підхід до стимулювання дискусії – **“Peer discussion”**- полягає у тому, що спочатку студенти проглядають відео, читають газетну статтю по нагальній проблемі, або дивляться телевізійну програму, що викликає суперечливі погляди та стимулює мислення студентів. Потім, отримавши від викладача зразки, готують письмові запитання, що стануть основою взаємодії. Як тільки питання готові, студенти об'єднуються у невеликі групи (згідно з запланованими характеристиками, як то академічні здібності, стать, колір очей, тощо) та намагаються відповісти на усі питання згідно з їх знанням, досвідом та інше. Потім кожна група повинна відібрати одне питання, яке, на їх думку, найбільш провокаційне, має виклик або протиріччя, щоб запитати інші групи.

Моделі питань, надані викладачем, можуть бути дуже корисними для розвитку навичок складання питань у студентів першого року навчання.

Questions for Peer Discussions: What is a new example of...? How would you use ... to ...? What would happen if ...? What are the strengths and weaknesses of ...? How does ... tie in with what we learnt before? Explain why ... Explain how ... Психолог Едвард де Бонно пропонує дискусійну техніку, що передбачає розвиток вміння дискутувати з різних кутів зору, користуючись різними типами мислення.

Учасники умовно вдягають шапки того чи іншого кольору та об'єднуються згідно з цим кольором у групи. Наприклад, білий колір означає нейтральну точку зору, вміння презентувати об'єктивну інформацію та факти; червоний – емоційну точку зору, яка не завжди буває логічною. Чорний колір шапки означає песимістичне та негативне відношення, концентрується на тому, чого не можна робити; жовтий – оптимістичну та позитивну точку зору, концентрується на тому, що має бути зроблено. Зелена шапка – це креативна точка зору, багато ідей, не завжди практичних. Блакитний колір має одягнути лідер, який організує членів групи для розробки найкращого вирішення проблеми, що стоїть. Пропонується дискусія з різних кутів зору. Після проведення дискусії лідер змінює колір групи та починає дискусію з іншої точки зору[1].

Інший варіант: кожен студент має вибрати колір та занотувати ідеї, притаманні цьому кольору. Потім приєднатися до дискусії у великій групі. Таким чином студенти, окрім освітньої мети, досягають мети виховної – вчаться толерантності по відношенню до опонентів з іншою точкою зору та мистецтву ведення дискусії.

Діалогічна форма дискусії збільшує можливість об'єднати знання, досвід студентів та нову інформацію. Соціальна взаємодія між студентами дає можливість будувати нові перспективи та поглиблювати взаєморозуміння. Та найбільш важливим є те, що студенти отримують змогу користуватись іноземною мовою задля висловлювання думок.

Література

1. De Bono, E. (2000). Six Thinking Hats. Resources Unlimited.
2. Kagan, S. Cooperative Learning. San Juan Capistrano, CA: Resources for Teachers. – 1992.
3. Сорокина Н.Д. Инновационное обучение: сущность и содержание. – Вестник Московского университета . Социология и политология.- 2002.- №4. – С.159-166.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению.- М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
5. Sue Mohamed and Richard Acklam, The Intermediate Choice, Longman Group UK Limited 1995, 144 с.

**СЕКЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ У ВНЗ**

УДК [371.134:378]:006.44(045)

Соколова І. В., доктор педагогічних наук, професор

**ТЕХНОЛОГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ СТАНДАРТІВ У ВИЩІЙ
ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НАПРЯМУ «ФІЛОЛОГІЯ»)**

За відсутності галузевих стандартів за напрямом підготовки «філологія», що задекларовано МОН України у 2007 році [1], вищі навчальні заклади самостійно розробляють їх складові, не завжди враховуючи міжнародні та європейські підходи до стандартизації вищої освіти. Це актуалізує предмет нашого дослідження, яким є освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра філології. Мета полягає в обґрунтуванні технології її розробки для напрямку підготовки «філологія».

Наші підходи до розробки ОКХ магістра як складової галузевих стандартів вищої освіти мають рамочний рекомендований характер, відображають основні методологічні і методичні засади її формування у контексті європейських і національних вимог. По-перше, розробник має погоджувати структуру підготовки за певним напрямком з рівневою диференціацією Дублінських дескрипторів (Dublin Descriptors) [2]. Згідно з цими дескрипторами випускники магістратури: мають продемонструвати знання та уміння на рівні, що забезпечують можливість аналізувати, оцінювати і порівнювати альтернативи, генерувати оригінальні ідеї у відповідній галузі знань; можуть застосовувати свої знання і володіють компетенціями, які дозволяють вирішувати завдання у новому, широкому (міждисциплінарному) контексті у відповідній галузі знань; спроможні інтегрувати знання, вирішувати складні завдання в умовах неповної інформації з урахуванням соціальної та етичної відповідальності за прийняті рішення; володіють методами проведення сучасних експериментів і можуть давати науково обґрунтовану інтерпретацію отриманим результатам; можуть чітко, аргументовано доводити до аудиторії фахівців наукову інформацію та свої висновки; мають компетенції самоосвіти та саморегулювання.

По-друге, при формуванні галузевих стандартів вищої освіти перспективним і обґрунтованим є «орієнтований на студента» підхід (Student-Centered Approach). Він полягає в тому, що базові знання, вміння та навички, якими має оволодіти майбутній фахівець, повинні визначати зміст освітньої програми. Отже, цей підхід переносить акцент зі змісту навчання на його кінцеві результати, визначені «мовою компетенцій» й досвід студента, набутий ним в процесі професійної практичної підготовки у ВНЗ. По-третє, задача розробника полягає у конкретизації високовалідних оцінних засобів щодо компетентісно орієнтованих стандартів. Прийняті в різних освітніх системах набори компетенцій (наприклад, в проєкті TUNING, єврокомпетенцій в інтерпретації ЄС або класифікації вітчизняних дослідників) не обмежують можливостей розробників стандартів в частині уточнення, звуження або розширення складу компетенцій. Вважається, що класифікація загальних (універсальних) компетенцій включає не більше п'яти груп, а в кожній групі число компетенцій повинне задовольняти золотому правилу Міллера 7 ± 2 . По-четверте, доцільно врахувати Європейську рамку кваліфікацій, що має вісім рівнів і охоплює усі види кваліфікацій, починаючи з першого початкового (йому відповідає атестат про середню освіту) і закінчуючи восьмим підвищеним рівнем (докторський ступінь). Це сприяє безперервності освіти (формальної і неформальної), підвищенню професійної та академічної мобільності випускника.

Технологія розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики магістра філології передбачає послідову сукупність операційних дій, зміст яких ми й розкриємо. На

початковому етапі доцільним є: вивчення нормативно-методичної бази щодо розробки стандартів; усвідомлення базових понять і термінів («компетенція», «компетентність», «кваліфікація», «вид, задача діяльності», «навчання за спеціальністю», «зміст навчання»); визначення найменування виду («Діяльність у сфері інформатизації», «Освіта»), конкретизація підвидів економічної діяльності («Оброблення даних», «Діяльність пов'язана з банками даних») «Дослідження та розробки у галузі гуманітарних наук», «Послуги з перекладу», «Вища освіта», «Інші види діяльності у сфері освіти», «Освіта дорослих та інші види освіти») відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності ДК 009:2005 [3]. Уточнюється галузь знань (гуманітарні науки), напрям підготовки (0305 філологія), спеціальність (8.030502 мова та література (основна), кваліфікація (викладач основної іноземної мови та зарубіжної літератури, другої іноземної мови). Зазначається, яку професійну(і) роботу(и) за ДК 003:2005 фахівець здатний виконувати. Для магістра вони визначені у розділі 4.2 “Професіонали” [4]. Наступним етапом розробки ОКХ є конкретизація виробничих функцій і узагальнених типів професійної діяльності магістра філології, викладача вищої школи. Навчальна, навчально-методична, науково-дослідна, організаційно-методична, виховна, громадська, управлінська тощо типи діяльності необхідно подати у логічній послідовності їх виконання, що відповідає структурі діяльності фахівця.

На основі аналізу виробничих функцій фахівця та з урахуванням переліку об'єктів (або предметів) його праці розробляють структуру професійної діяльності магістра філології, яка включає: предмет діяльності (ІМ в їх порівняльно-типологічному дослідженні, зарубіжна література, навчально-виховний процес у ВНЗ), суб'єкт діяльності (студенти); продукт праці (сформована іншомовна комунікативна компетенція студента-філолога, наукове дослідження); засоби праці (вербальні, технічні); способи праці (інформаційно-комунікаційні, освітні технології); умови, в яких відбувається праця фахівця (наукова установа, ВНЗ). Опис діяльності випускника ВНЗ на первинній посаді має віддзеркалювати середньостроковий прогноз змін цієї діяльності. Тільки в такому випадку ОКХ може стати повноцінним документом для проектування змісту професійної підготовки і дати точні орієнтири для формування структури й змісту освітньо-професійних програм. Визначаємо первинні посади, які може обіймати фахівець після закінчення магістратури: асистент, викладач іноземної мови та літератури (другої іноземної мови) вищого навчального закладу; філолог; філолог-дослідник; перекладач.

На основі аналізу процедур діяльності у структурі праці фахівця встановлюється перелік типів професійної діяльності, який узагальнюється у переліку виробничих функцій: дослідницької, проектувальної, організаційної, управлінської, технологічної, контрольної, прогностичної, технічної [5].

Потім визначається перелік типових задач, які він має вирішувати, та вид задач діяльності (професійна, соціально-виробнича, соціально-побутова). Виділимо також типові задачі діяльності викладача ІМ та зарубіжної літератури: прогнозування професійної підготовки фахівців-філологів у ВНЗ на різних ОКР; моделювання технологій професійної підготовки фахівців; розробка соціально значущих проектів на основі здобутих правових, етичних, культурологічних знань; організація професійної підготовки фахівців-філологів, навчально-виховного процесу з ІМ та літератури, науково-педагогічної діяльності; управління НВП з ІМ та зарубіжної літератури, творчою діяльністю студентів у процесі вирішення завдань, а також колективами (студентів, викладачів, науковців) на основі здобутих знань з педагогічного менеджменту, психології, маркетингу. Для реалізації навчальних і навчально-методичних задач фахівець має розробляти та застосовувати інформаційно-комунікаційні, освітні технології навчання іноземних мов і зарубіжної літератури, організації позааудиторної виховної роботи, здійснювати різні види і форми контролю, моніторинг якості професійної підготовки фахівців-філологів у ВНЗ тощо. За експертною оцінкою розробником стандартів встановлюються класи задач (стереотипні, діагностичні, евристичні), що фахівець

використовує при виконанні професійних функцій.

Наступним етапом у розробці ОКХ магістра філології є визначення компетенцій щодо вирішення проблем й задач соціальної діяльності, а також інструментальних та загально-наукових задач. Особливу увагу слід приділяти компетенціям, що забезпечують спроможність фахівця до рефлексії власних дій, аналізу та відбору інформації, синтезу знань і умінь для досягнення мети діяльності. Такі компетенції мають бути сформовані у випускника ВНЗ під час засвоєння, в основному, фундаментальної частини змісту навчання — знань щодо об'єктивних законів гармонійного розвитку природи й людства, методології науково-педагогічної діяльності, засобів та стратегій досягнення мети діяльності тощо. Для випускників магістратури особливо важливим має бути розуміння соціального значення своєї професії й, відповідно, свого місця в системі соціальних відносин, а також здатність до критичної оцінки життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення особистісних якостей. Виходячи з цього нами визначено *соціально-особистісні компетенції* магістра філології: розуміння необхідності та дотримання норм здорового способу життя; здатностей до креативності, системного наукового мислення; удосконалювати та розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень, досягати морального самовдосконалення; адаптуватися до соціокультурних і соціальних умов діяльності, а також зміни профілю власної професійної діяльності; до академічної, соціальної і професійної мобільності. *Інструментальні компетенції* визначають знання іншої (другої, третьої іноземних мов) для виконання професійних і комунікативних завдань; володіння евристичними методами розв'язування наукових і науково-педагогічних задач і навичками публічного мовлення, аргументації, ведення дискусії і наукової полеміки, роботи з комп'ютером, управління інформацією; здатності особи до письмової й усної комунікації державною мовою як засобом ділового спілкування, до інноваційної науково-педагогічної діяльності, саморефлексії результатів наукової, науково-педагогічної діяльності, до ділових комунікацій у професійній сфері, на основі знань професійної педагогічної риторики, сформованих навичок роботи в команді.

У процесі дослідження нами визначено також зміст *загальнонаукових* компетенцій магістра філології у структурі знання: філософії науки як методологічної основи дослідження явищ і процесів за профілем магістерської програми; системи методологічних принципів і методів філологічного і педагогічного дослідження; про принципи формування європейського освітнього простору у контексті Болонського процесу, напрямки модернізації вищої школи України, особливості упровадження КМСОНП у вищій школі; структури творчої особистості та стадій її розвитку на різних етапах професійного і кар'єрного зростання, специфіки, закономірностей творчої науково-педагогічної діяльності. Виділимо також здатності філолога: застосовувати теоретичні знання з лінгвокультурології і лінгводидактики для дослідження мовних і педагогічних явищ та процесів, навчання іноземних мов у ВНЗ; до міждисциплінарної взаємодії і уміння співпрацювати з представниками інших галузей гуманітарного знання в ході розв'язання науково-дослідних і прикладних завдань; захищати свої права як суб'єкта інтелектуальної власності на основі чинного законодавства. *Професійні компетенції* мають узагальнений характер, притаманний професіоналу-філологу, і класифіковані на загально-професійні і спеціалізовано-професійні у площині видів діяльності випускника магістратури. Система умінь та компетенцій, що необхідні фахівцеві для вирішення типових задач, із визначенням рівня сформованості кожної з них формується на основі аналізу змісту типових задач діяльності, з урахуванням класу задач та змісту виробничих функцій.

Враховуючи, що компетенції формуються у навчальному процесі ВНЗ, види та зміст умінь обумовлюють зміст професійної підготовки (у вигляді змістових модулів освітньо-професійних програм підготовки фахівців), а також вибір тих чи інших форм, методів та засобів навчання, розподіл навчального часу, обсяг навчальних дисциплін і форм державної атестації, що мають бути формалізованими в освітньо-професійній програмі

підготовки магістра філології. Технологія її розробки стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Про створення робочих груп з розроблення галузевих стандартів вищої освіти [Електронний ресурс]: наказ МОН № 897 від 11.10.2007. – Режим доступу: <http://www.education.gov.ua>.
2. Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uni-due.de/imperia/md/content/bologna/dublin_descriptors.pdf.
3. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1-2002) [Електронний ресурс] ДК 009:2005 [Електронний ресурс] // Все про бухгалтерський облік. – Режим доступу: <http://www.vobu.com.ua>.
4. Національний класифікатор України: Класифікатор професій ДК 003:2005. [Електронний ресурс] // Все про бухгалтерський облік. – Режим доступу: <http://www.vobu.com.ua>.
5. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти. [Електронний ресурс] : Лист МОН України від 31.07. 2008 р. № 1\9-484. – Режим доступу: <http://www.education.gov.ua>.

УДК 371. 134(495)

Короткова Ю. М., кандидат педагогічних наук, доцент

ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ ГРЕЦІЇ

Упровадження двоциклової підготовки фахівців (бакалавр-магістр) у систему вищої освіти України породило ряд труднощів в організації та здійсненні навчально-виховного процесу в нових умовах. Насамперед це стосується підготовки магістрів. Зважаючи на це, необхідним є вивчення освітніх систем європейських країн, які до цього часу накопичили достатній досвід підготовки студентів за даним освітньо-кваліфікаційним рівнем. До таких країн належить і Греція, яка вже понад двадцять років активно застосовує двоступеневу модель підготовки фахівців.

Цікавим є той факт, що в Греції майже до кінця ХХ століття взагалі не існувало інституту післядипломної освіти (мається на увазі післядипломне навчання в магістратурі, аспірантурі чи докторантурі). Винятком був Афіньський економічний університет, а також на базі деяких університетів країни діяли програми післядипломного навчання. Лише на початку 80-х років ХХ століття (після вступу Греції до Європейського Союзу) на законодавчому рівні почало обговорюватись питання про необхідність затвердження єдиної програми післядипломного навчання. Але лише у 1989 році Президентським Указом № 380 було прийнято рішення про створення на базі університетів магістратур та докторантур, було визначено структуру навчальних програм для магістрантів і докторантів, основні органи управління, умови діяльності, умови вступу абітурієнтів, дослідницької роботи студентів, тривалість навчання, тип диплома або посвідчення, призначення й обов'язки наукового керівника, склад екзаменаційної комісії [116, с. 3113].

На сьогодні випускникам-бакалаврам, які виявили здібності до навчальної та науково-дослідної діяльності, надається можливість продовжити навчання в магістратурі терміном від одного до двох з половиною років залежно від обраної спеціалізації, захистити післядипломну роботу й отримати спеціалізований диплом післяуніверситетської освіти другого рівня (Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης), який відповідає європейському освітньо-кваліфікаційному рівню магістра.

Розглянемо особливості організації навчального процесу в магістратурах Греції на університетських факультетах і відділеннях, які готують філологів, викладачів англійської мови як іноземної.

Так, наприклад, на відділенні англійської мови та філології (Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας) філософського факультету Афіського університету пропонуються три спеціальності, за якими випускники даного відділення можуть продовжити навчання в магістратурі:

- «Англійська філологія» («Αγγλικές Σπουδές»);
- «Теорія та практика лексикографії» («Θεωρία Λεξικογραφίας και Εφαρμογές»);
- Переклад та перекладознавство («Μετάφραση-Μεταφρασεολογία»).

Кожна спеціальність, у свою чергу, пропонує навчання за однією з обраних спеціалізацій. Так, студенти спеціальності «Англійська філологія» можуть обрати одну з двох спеціалізацій:

- «Прикладне мовознавство» («Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία»);
- «Література, культура та ідеологія англословних народів» («Λογοτεχνία, Πολιτισμός και Ιδεολογία των Αγγλόφωνων Λαών»).

Правом вступу до магістратури на спеціальність «Англійська філологія» користуються:

- випускники відділень англійської мови та філології Греції;
- власники відповідних закордонних дипломів;
- випускники інших відділень Греції, якщо вони отримали достатню підготовку в галузі мовознавства чи літератури та культури англословних народів.

У процесі відбору магістрантів враховується (стаття 12, § 2а Закону № 2083 від 1992 року):

1. Середній бал диплому бакалавра. Цей бал не може бути нижчим за «Дуже добре» («Λίαν Καλώς»), тобто за десятибальною шкалою не може бути меншим за 6,5. В окремих випадках середній бал може бути й меншим, якщо усі профільні дисципліни оцінені принаймні на «Дуже добре», або, якщо абітурієнт має два дипломи бакалавра, ступінь магістра чи активно займається науково-пошуковою діяльністю.

2. Бал з кожної профільної дисципліни.

3. Бал, отриманий за дипломну роботу.

4. Можлива наукова діяльність у відповідній галузі.

5. Високий рівень володіння англійською мовою та достатній рівень з інших мов.

6. Здібності до пошукової роботи (відвідування семінарів, участь у наукових програмах тощо).

7. Два рекомендаційних листа.

Після подання абітурієнтами усіх необхідних документів, останні ретельно вивчаються відповідною комісією, до складу якої входить три члена професорсько-викладацького складу відділення. Комісія з поданих документів обирає ті, що відповідають установленим вимогам і готує список студентів, які допущені до іспиту. Остаточний відбір магістрантів здійснюється на основі вступних іспитів: усного для спеціалізації «Прикладне мовознавство» та письмового для спеціалізації «Література, культура та ідеологія англословних народів».

Термін навчання на відділенні англійської мови і філології становить два роки (чотири семестри). Перші три семестри є навчальними, протягом останнього четвертого семестру студенти-магістранти завершують магістерську роботу. Кожний семестр складається з дванадцяти повних навчальних тижнів.

Відвідування занять є обов'язковим. Студент-магістрант має можливість бути відсутнім з поважних причин не більше, ніж на двох заняттях з будь-якої дисципліни. Якщо студент пропустив більшу кількість занять, він може подати заяву з відповідним виправданим документом до Генеральних Зборів (Γενική Συνέλευση) відділення з проханням продовжити навчання. Якщо Генеральні Збори розцінять пропуски занять студента не досить аргументованими, студент відраховується з магістратури. Обов'язковим є також відвідування та активна участь у всіх запланованих відділенням наукових та навчально-виховних заходах.

Навчальним планом передбачено два екзаменаційні періоди: лютий та червень. Для магістрантів не існує можливості перескладання іспитів у вересні, як це передбачено для студентів, які навчаються за ОКР «бакалавр». Якщо магістрант не склав своєчасно іспит з будь-якої дисципліни, він виключається з магістратури.

Розглянемо навчальний план магістратури спеціальності «Англійська філологія» спеціалізації «Прикладне мовознавство».

У *першому* семестрі вивчаються дві дисципліни «Методологія і технологія дослідження в галузі мовознавства» («Μεθοδολογία και Τεχνολογία στη Γλωσσική Έρευνα») та «Теорії вивчення іноземних мов» («Θεωρίες Εκμάθησης της Ξένης Γλώσσας»).

У *другому* семестрі викладаються такі предмети: «Питання сучасного мовознавства» («Θέματα Σύγχρονης Γλωσσολογίας») та «Міжмовне/міжкультурне спілкування» («Διαγλωσσική/πολιτισμική Επικοινωνία»).

У *третьому* семестрі передбачено засвоєння трьох дисциплін: «Оцінювання в мовній освіті» («Αξιολόγηση στην Ξενόγλωση Εκπαίδευση»), «Розробка програм та навчального матеріалу у викладанні англійської мови» («Σχεδιασμός Προγραμμάτων και Υλικού για την Εκμάθηση της Αγγλικής»), «Прикладне мовознавство» («Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία»).

Протягом *четвертого* семестру викладання теоретичних дисциплін не відбувається, студенти-магістранти займаються виключно завершенням роботи над своєю науковою магістерською працею. Остання оцінюється за такими критеріями:

- робота має бути самостійною працею обсягом від 15000 до 20000 слів;
- цілком і повністю відповідати заявленій темі;
- оформлена відповідно до чинних вимог;
- зміст роботи має бути зрозумілим, чітким і прозорим;
- має доводити наявність в автора критичної думки;
- має стати відправною точкою для подальшого осмислення пов'язаних з нею інших проблем;
- має спиратись на багату й адекватну бібліографію.

Оцінюється робота двома членами професорсько-викладацького складу, один з яких є науковим керівником даного студента. Особливо підкреслюється, що не приймаються роботи, обсяг яких менший або більший за встановлений, а у випадку плагіату студент відраховується з магістратури. Якщо комісія оцінює роботу нижче 5-ти балів, студенту рекомендується її допрацювати протягом одного місяця. Позитивно оцінена робота передається до бібліотеки відділення [2].

Отже, можемо зробити висновок, що в університетах Греції, на відміну від України, більш суворими є вимоги до бажаючих вступити до магістратури (середній бал атестату не менший за «Дуже добре», високий рівень володіння основною іноземною мовою та достатній рівень з інших мов, здібності до пошукової роботи тощо), навчальний план не переобтяжений великою кількістю теоретичних дисциплін, значно більшим є термін навчання в магістратурі із відведенням цілого семестру виключно на завершення магістерської роботи.

Література

1. Δημόπουλος Γ. Μεταπτυχιακές σπουδές / Γ. Δημόπουλος // Ψυχο-Παιδαγωγικό Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό. – Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 1991. – Τ. 6. – Σ. 3112–3114.
2. Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας & Φιλολογίας. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών : πρόσβαση : <http://www.enl.uoa.gr/swf/indexloader.html>.

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ГРЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ

Нові вимоги суспільно-економічного розвитку до професійного рівня педагогічних працівників зумовлюють необхідність врахування результатів досліджень, завданням яких є виявлення переваг і особливостей у підготовці та післядипломній освіті педагогів зарубіжних країн. Результати порівняльного аналізу є важливим показником науково обґрунтованого підходу до удосконалення післядипломної педагогічної освіти України [1, с. 1]. Тому вважаємо за доцільне звернутися до виявлення спільних та відмінних ознак в організації післядипломної педагогічної освіти Греції та України.

Отже, спільними ознаками в організації післядипломної педагогічної освіти в Греції та Україні є: спрямування зусиль на наближення системи післядипломної педагогічної освіти до загальноєвропейських стандартів (трирівнева підготовка вчителів (бакалавр, магістр, доктор)); неперервність педагогічної освіти; підготовка вчителя нової формації (дослідника, здатного критично мислити, який вміє застосовувати у навчальному процесі творчий підхід); розширення мобільності педагогічних працівників за рахунок спеціальних міжнародних програм з обміну вчителями; вплив на педагогічну освіту в Україні та Греції концептуальних ідей – інтеграції, інформатизації, андрагогізації; впровадження дистанційних форм післядипломної педагогічної освіти.

У процесі дослідження встановлено, що в Греції та Україні існують відмінності в організації післядипломної педагогічної освіти. Такі відмінності класифіковано на організаційні та інституційні.

До *організаційних* відмінностей можна віднести:

1. Підходи до визначення поняття «післядипломна педагогічна освіта».

Післядипломна освіта в Україні охоплює навчання дорослих людей після отримання ними диплому за фахом. Вона передбачає спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки педагогічних працівників поглибленням, розширенням і оновленням її професійних знань, умінь і навичок або здобуттям іншої спеціальності на основі отриманого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду [2, с. 21].

В Греції поняття «післядипломна освіта» (*οι μεταπτυχιακές σπουδές* – постдипломне навчання) означає навчання, яке передбачає отримання наукового ступеня магістра або доктора наук і здійснюється у вищих навчальних закладах. Для визначення процесу набуття додаткових знань або кваліфікації, грецькі вчені використовують, відповідно, поняття «підвищення кваліфікації» або «перепідготовка» [4, с. 72–73].

2. Форми організації післядипломної педагогічної освіти.

До основних форм організації післядипломної педагогічної освіти в Греції належать: пропедевтичне (підготовче), періодичне підвищення кваліфікації, спеціальні програми підвищення кваліфікації та перепідготовка [6, с. 718–720]. В Україні – це підвищення кваліфікації, перепідготовка, спеціалізація, розширення профілю і стажування [3, с. 26]. При цьому слід наголосити на тому, що однією з відмінних рис післядипломної педагогічної освіти в Греції є організація пропедевтичних курсів підвищення кваліфікації для новопризначених вчителів та викладачів, що спрямовані на забезпечення адаптації випускника – молодого вчителя до професійної діяльності.

3. Систему оцінювання досягнень учителів.

У Греції сьогодні постає питання щодо впровадження єдиної системи оцінювання знань учителів за допомогою кредитів під час базової та післядипломної педагогічної освіти, і створення портфоліо педагогічних працівників для полегшення процесу

визначення рівня їх професійної підготовки [5, с. 25]. В Україні на даний момент введено систему кредитів тільки в університетських програмах підготовки вчителів.

Інституційні відмінності відображаються в тому, що організація післядипломної педагогічної освіти здійснюється у різних закладах освіти; програми підвищення кваліфікації вчителів відрізняються за структурою та змістом; різняться й терміни навчання на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Навчальні заклади, де вчителі поповнюють свої знання належать до різних рівнів системи освіти. В Україні підвищення кваліфікації та перепідготовка вчителів здійснюється в центральному (Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти») та обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти; в Греції – на місці роботи вчителя (школа), в Педагогічному інституті, обласних центрах підвищення кваліфікації, вищому навчальному закладі, Відкритому університеті Греції тощо. Значно відрізняються терміни післядипломної педагогічної освіти в Греції та Україні: від коротких курсів (1 – 3 місяці) до програм, які здійснюються протягом 2 років [3; 6].

Таким чином, наявність спільних рис у післядипломній педагогічній освіті Греції та України вказує на зближення країн в умовах євроінтеграції, Болонського процесу. В свою чергу, відмінні характеристики визначають національні особливості організації підвищення професійного рівня педагогів у кожній державі.

Література

1. Абашкіна Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX – XXст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / Н. В. Абашкіна. – К., 1999. – 46 с.

2. Дивак В. В. Перспективи розвитку післядипломної педагогічної освіти / В. В. Дивак, Ю. І. Завалевський, Г. М. Литвиненко // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 21–24.

3. Олійник В. В. Післядипломна педагогічна освіта в Україні у контексті світового розвитку / В. В. Олійник // Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 25–29.

4. Κασσωτάκης Μ. Από την επιμόρφωση στη μετεκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης / Μ. Κασσωτάκης // Σύγχρονη εκπαίδευση. – 1983. – τ. 11. – Σ. 72–78.

5. Μαυρογιώργος Γ. Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Το Υπουργείο Παιδείας και η ομάδα εργασίας / Γ. Μαυρογιώργος // Σύγχρονη εκπαίδευση. – 1989. – τ. 46. – Σ. 16–26.

6. Μπουζάκης Σ. Η επιμόρφωση και η μετεκπαίδευση των δασκάλων – διδασκαλισσών και των νηπιαγωγών στο νεοελληνικό κράτος. Τεκμήρια-μελέτες ιστορίας νεοελληνικής εκπαίδευσης / Σ. Μπουζάκης, Χ. Τζήκας, Κ. Ανθόπουλος. – Αθήνα : GUTENBERG, 2000. – 788 σ.

УДК 377.001.73.(438)“20”(043)

Івашко О. А., старший викладач

РЕФОРМА СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА У КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Відомо, що капітал людей стане в майбутньому фактором, який свідчитиме про успіх проведених суспільно-економічних реформ. Тому, наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. при реформуванні польського суспільства необхідно було змінити насамперед систему освіти, яка була створена і пристосована до інших політичних і економічних умов.

Отже, предметом нашого дослідження є система професійної освіти в Республіці Польща. Основна мета – показати реформування системи професійної освіти в Польщі у кінці ХХ – поч. ХХІ ст.

Стрімке зростання конкуренції на ринку праці; зміни в світовій, європейській та польській економіці; безробіття; поява нових технологій; інтеграція з Євросоюзом та

намагання відповідати його вимогам сприяли впровадженню нових форм професійної освіти. В таких умовах розпочалася «Реформа освіти 1998 року» в Республіці Польща. Основним її завданням було навчання і виховання людини, яка б зуміла добре функціонувати в щоразу більш складній реальності. Йдеться мова про зближення змісту шкільного навчання і виховання з практикою суспільного і фахового життя. Це вимагало від школи і вчителя іншого стилю співпраці з учнем, який би враховував його потреби [1, с. 77–78]. Польськими педагогами було запропоновано змінити модель трансформаційно-репродуктивної педагогіки на модель критично-креативної педагогіки.

Пояснюючи незворотність реформи, ініціатори з Міністерства освіти підкреслювали, що вона повинна стати «дорогою до досягнення наступних цілей»: піднесення рівня освіти суспільства через поширення середньої та вищої освіти; вирівнювання освітніх шансів; сприяння покращенню якості освіти, яка розуміється як інтегральний процес виховання та освіти [2, с.59], [4, с.10].

Реалізації названих цілей мають слугувати наступні завдання: продовження загальної освіти до 16 років; перебудова професійної освіти та її спирання на широкопрофільне, інтегральне навчання, яке пов'язане із загальним навчанням; навчання в профільному ліцеї чи в дворічних професійних училищах, які надаватимуть широкопрофільні кваліфікації; впровадження додаткового дворічного ліцею для випускників професійних шкіл; впровадження нової системи перевірки та екзаменів, які мають підсумовувати реалізацію кожного циклу освіти, що повинно вплинути на якість освіти. Даний тип школи повинен стати не лише підготовкою до наступного циклу освіти, але й до життя [4, с.10]. Не можемо не погодитися з думкою, висловленою в «Реформі», що «освіта «від дошкільної до докторської дисертації» разом з неперервною освітою, повинна становити єдину систему [4, с.12].

Зазначимо, що «Реформа освіти 1998 року» містила в собі як організаційні, так і програмно-методичні зміни. Що стосується, організаційних змін, то існуючу від 1961 року шкільну структуру, арифметичним вираженням якої був зразок $8 + 2(3)$ або $4(5)$, замінено структурою $- 6+3+3$. Це означає скорочення навчання в початковій школі з восьми до шести років, а також організацію трикласової гімназії, а крім того обмеження кількості років навчання в ліцеї з чотирьох (або п'яти) до трьох років [3, с.84].

Змінилася структура (нова сітка професійних шкіл і закладів, що реалізують професійне навчання в позашкільних формах) і зміст (програми) навчання. Нова структура «професійного навчання» передбачає ліквідацію існуючих повних середніх професійних шкіл (технікумів, професійних ліцеїв і так званих галузевих ліцеїв) і впровадження 3-річних ліцеїв, які б мали певний професійний профіль. Єдиними професійними школами, які залишаються в структурі нової системи освіти є широкопрофільна 2-річна професійна школа, а також післяліцейна професійна школа [1, с.78].

Таким чином, на базі гімназії учні, аби отримати середню освіту, можуть вступити до: трирічного загальноосвітнього ліцею (*Liceum ogólnokształcące*); трирічного профільного ліцею (*Liceum profilowane*); чотирирічного технікуму (*Technikum*) чи дворічної основної професійної школи (*Zasadnicza szkoła zawodowa*). Після закінчення яких (окрім основної професійної школи) складається іспит на «Атестат зрілості» (*Matura*), який надає право вступати до ВНЗ. Випускники основної професійної школи можуть піти працювати чи продовжити навчання в додатковому загальноосвітньому ліцеї (*Uzupelniające liceum ogólnokształcące*) або додатковому технікумі (*Technikum uzupełniające*) після завершення яких також складається іспит на «Атестат зрілості» (*Matura*) [5, с.33]. Отримавши середню освіту, можна вступити або до вищих навчальних закладів, або до 2.5-річної післяліцейної школи (*Szkoła policealna*) і отримати професію.

Характерною рисою реформи освіти в Республіці Польща є факт, що жодна з існуючих професійних шкіл не буде надавати кваліфікацій. Право надавати кваліфікації будуть мати тільки незалежні екзаменаційні установи. Це може означати, що навчанням в професійних школах буде зацікавлений тільки невеликий відсоток молоді. Більшість

молоді захоче готуватися до кваліфікаційного екзамену в формі позашкільного навчання, найчастіше в формі курсів. Таким чином, така важлива освітня форма як професійна школа, як наголошує відомий польський педагог Францішек Шльосек, може практично перестати існувати, хоча процес професійної освіти буде розвиватися і нормалізуватися [1, с. 80].

Додамо, що школи, які впроваджують професійне навчання (професійні школи і післяліцейні школи), мусять забезпечити умови для реалізації повної програми навчання в межах професії (до складу якої входить повний набір кваліфікацій), тобто спланувати навчання з теоретичних і практичних дисциплін (або повний комплект модулів). Необхідність підтвердження частини кваліфікацій в професії стосується учня, а не школи, і не може означати повернення до вузькопрофільного навчання в шкільній системі [1, с.78].

Розглянемо програмно-організаційні напрями діяльності профільного ліцею:

1. Загальний напрям:

а) Навчання в профільному ліцеї продовжується в рамках шкільного обов'язку для 80% випускників гімназій (реалізується постулат поширення навчання на середньому рівні); б) після закінчення профільного ліцею випускники з «Атестатом зрілості» мають рівний старт, щоб навчатися у вищому закладі освіти (елемент рівних шансів), незалежно від реалізованого в школі профілю; б) іспит на атестат зрілості буде мати характер зовнішнього екзамену і його результати можуть порівнюватися.

в) На загальне навчання відводиться 80% загальної кількості годин, заняття профільні – приблизно 20% .

2. Профільний напрям включає:

– у ліцеях, що мають академічний характер – навчальні заняття із загальної освіти, на яких особлива увага приділяється підготовці до іспиту на «Атестат зрілості», а також планам учнів щодо їхнього подальшого навчання в системі вищої школи;

– у ліцеях (відділах) з професійним профілем – в двох варіантах:

- загальнопрофесійна підготовка з елементами практики у лабораторній формі;
- практична професійна підготовка – шлях для осіб, що бажають отримати конкретну професію і хочуть швидко розпочати працю, а також підвищувати кваліфікацію і рівень освіти в системі освіти дорослих [1, с.83 – 84].

Запропоноване розміщення профілів і напрямків профілювання має відкритий характер. Це результат доробку загальноосвітніх і технічних ліцеїв, а також творчих пошуків у галузі інновацій.

Серед багатьох позитивних моментів реформування польської професійної школи є той, який дозволяє припустити, що освітня система і вимог ринку праці підготує молодих людей до професійної діяльності згідно сучасних стандартів. У новій системі професійного навчання створюються умови для ефективної професійної підготовки, які будуть забезпечені відповідними якісними механізмами. Крім того, запропонована система є еластичною і швидко реагує на потреби ринку праці.

Отже, доходимо висновку, що польська система професійної освіти наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. була збудована таким чином, щоб у рамках тривалого навчання створити для молоді можливість отримати перші професійні кваліфікації і підготувати її до подальшого навчання за умови, щоб вона (молодь) отримала відповідні загальні знання і виробила відповідне ставлення до праці у виховному процесі.

Література

1. Шльосек Фр. Реформа системи професійної освіти в контексті змін в освіті / Францішек Шльосек // Професійна освіта: Педагогіка і психологія / За ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало. – Ченстохова – Київ, 2000. – №2. – С. 77 – 91.

2. Banach Czeslaw O prognozowaniu i reformowaniu polskiego systemu edukacji w latach 1989 – 2006 / Czeslaw Banach // Європейський спільний освітній простір та освітні

перетворення в Польщі й Україні –1998–2006. Перспективи і проблеми. – Дрогобич, 2007. – С. 58 – 67.

3. Kupisiewicz Cz. Projekty reform edukacyjnych w Polsce. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. – 154 s.

4. Reforma systemu edukacji // Projekt. – MEN: Warszawa, 1998. – S.10.

5. The system of education in Poland. –Warsaw: Foundation for the development of the education system, 2003. – 72 p.

УДК 371.13(564.3) (043)

Воєвутко Н. Ю., старший викладач

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ РЕСПУБЛІКИ КІПР

В сучасних умовах модернізації вищої освіти України важливим є вивчення позитивного досвіду професійної підготовки вчителів європейських країн та упровадження в українську систему технологій професійної підготовки вчителів. У цьому контексті предметом нашого дослідження обрано Педагогічний інститут Кіпру. Мета полягає у визначенні особливостей реалізації концепції неперервної освіти в Педагогічному інституті Республіки Кіпр.

Педагогічний інститут було засновано в 1972 р. за ініціативи Міністерства освіти Кіпру та рішенням Ради міністрів № 11330 13/1 – 4 з метою підвищення професійної кваліфікації вчителів, реформування освіти, впровадження нововведень, формування науково-методичного підґрунтя кіпрської системи освіти [1, с.4]. Структурно Педагогічний інститут складається з таких відділень: відділення підвищення кваліфікації педагогів, відділення теорії освіти, відділення досліджень і акредитації освіти, відділення навчальних технологій. В результаті дослідження було визначено такі напрямки його діяльності: реалізація освітніх програм з метою забезпечення підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників та керівних кадрів дошкільної, загальної середньої, середньої технічної освіти з урахуванням установленого порядку атестації фахівців, реалізація навчальних програм для студентів - майбутніх вчителів початкової та середньої освіти; проведення досліджень з питань діагностики стану навчально-виховного процесу в закладах освіти Кіпру; проведення акредитаційної експертизи з питань відповідності загальної середньої освіти державним стандартам Республіки Кіпр.

Програми підвищення кваліфікації вчителів - це програми та семінари на базі школи, які визначені законодавством в галузі освіти і є обов'язковими. Серед основних зазначимо такі: Програма допрофесійної підготовки для майбутніх вчителів середньої освіти, Програма підвищення кваліфікації для заступників директорів середньої школи і координаторів - заступників директорів середньої школи, Програма підвищення кваліфікації директорів шкіл середньої освіти, Програма підвищення кваліфікації директорів шкіл початкової освіти, Програма підвищення кваліфікації вчителів, що викладають грецьку мову, і вихователів, Програма підвищення кваліфікації вчителів греків-репатріантів.

Проблематика обов'язкових семінарів на базі школи визначається відповідно до потреб навчально-виховного процесу та узгоджується з Педагогічним інститутом. Додаткові семінари пропонуються викладачам усіх рівнів освіти: початкової, середньої, технічної, професійної і загальної. Існує, також, спеціальна програма для батьків.

За результатами дослідження системи освіти Кіпру з питань підвищення кваліфікації вчителів (2005) та з метою вдосконалення їхньої педагогічної підготовки Педагогічний інститут розробляє та впроваджує (2006) *Програму допрофесійної підготовки майбутніх вчителів середньої освіти* [1, с.8]. Програмою передбачено вивчення педагогічних наук та участь у педагогічній практиці, яка проводиться в школах Кіпру. Розподіл навчального

часу професійної підготовки майбутніх вчителів такий: дидактика - 2/5 частини від загальної кількості годин, загальна педагогіка 1/5 частина, питання спеціалізації 1/5 частина, самостійне дослідження 1/5 частина від загальної кількості годин. Професійна педагогічна підготовка забезпечується циклом дисциплін загальних знань (108 год.), а саме: введення в систему освіти (9 год.), психологія навчання (27 год.), теорія і методика викладання (30 год.), дослідження в області освіти (15 год.), оцінювання в галузі освіти (9 год.), технологія навчання (18 год.). Зазначимо особливості формування змісту професійно-орієнтованих дисциплін, що розраховано на 108 годин навчання та передбачає аналіз навчальних планів згідно обраної спеціалізації, вивчення методичних і методологічних підходів побудови уроку, критеріїв оцінювання учнів і т.д. Спеціалізація забезпечується такими дисциплінами: релігієзнавство, філологія, математика, природничі науки, фізичне виховання, англійська мова, французька мова, музика, інформатика, торгова справа, економіка, мистецтвознавство, трудове навчання, професійно-технічне навчання. Вибірковий блок представлено предметами: методика викладання філософії, методика викладання психології, методика викладання соціології, громадянське виховання тощо.

Наступним компонентом Програми допрофесійної підготовки майбутніх вчителів середньої освіти є педагогічна практика (ПП). Учасники ПП беруть активну участь у всіх видах шкільної діяльності: відвідують і проводять уроки під наглядом ментора, обговорюють хід уроків з представниками ПП і ментором, ведуть щоденник педпрактики. Вибір шкіл проведення ПП здійснюється угодою Педагогічного інституту і директорами шкіл в рамках Ради координування ПП (Συμβούλιο Συντονισμού Πρακτικής Εξάσκησης – Σχολικής Εμπειρίας). Згідно змінам в законодавстві від 2001 р., студенти, що мають педагогічний стаж не менше ніж 10 місяців в державних або приватних школах середньої освіти Кіпру або в подібних школах країн-членів Європейського Союзу, звільняються від проходження ПП. Зазначимо розподіл балів для оцінювання виконання Програми допрофесійної підготовки майбутніх вчителів середньої освіти. Воно є комплексним за трьома напрямками: загальна педагогічна підготовка (28 балів), спеціалізація (22 бали), педпрактика (50 балів), що загалом складає 100 балів. Студент вважається успішним, якщо він отримав не менш ніж 60% з кожного напрямку підготовки.

Розглянемо детальніше структуру *додаткових семінарів*, запропонованих Педагогічним інститутом у 2008 – 2009 н. р. [2, с.11]. Програма структурована за такими напрямками: загальні семінари для педагогів всіх рівнів освіти, семінари для працівників дошкільної та початкової освіти, для працівників середньої освіти, працівників середньотехнічної та середньої професійної освіти, семінари на базі школи, лекції для батьків. Розглянемо детальніше тематику додаткових семінарів за напрямками. Семінари для педагогів всіх рівнів освіти структуровані за двома тематичними циклами. У першому вивчаються питання загальної педагогіки, що передбачає вивчення таких предметів, як управління освітою, освітні технології, психологія освіти, теорія та методологія викладання, соціологія освіти. Другим циклом є спеціалізація, де вивчаються музика та домознавство. Міжтематичний цикл представлений такими предметами, як «Виховання здоров'я» та «Довкілля». Семінари для працівників дошкільної та початкової освіти вимагають вивчення теорії та методології викладання; спеціалізації з предметів «Англійська мова», «Новогрецька мова», «Математика», «Музика», «Домознавство», «Технології конструювання»; міжтематичний цикл передбачає вивчення предмету «Довкілля».

Семінари для працівників середньої освіти структуровані за двома циклами: питання загальної педагогіки (предмети спеціальна освіта і теорія та методологія викладання); спеціалізація (питання філології, домознавство, мистецтво, фізичні науки). Додаткові семінари для працівників середньотехнічної та середньої професійної освіти розподілено наступним чином: предмети загальної технічної освіти та предмети за напрямками технічної освіти. Семінари на базі школи мають такі тематичні цикли: виховання здоров'я

– правильне харчування, міжкультурна освіта, європейські питання, довідки, методологія навчання, оцінювання учнів, викладання спеціалізованих предметів, питання психопедагогіки, викладання новогрецької як другої та як іноземної мови у школах Кіпру тощо. У Педагогічному інституті Кіпру розроблена спеціальна програма для батьків, що передбачає серію лекцій, які співпадають з тематикою семінарів на базі школи.

Педагогічний інститут Кіпру постійно займається дослідною діяльністю з метою вдосконалення навчального процесу в державі. Так, в рамках програми «Впровадження інформаційних та телекомунікаційних технологій у кіпрську систему освіти» (2003 – 2007, 2009 (додатково) та за підтримки Європейського Банку і Міністерства освіти та культури Республіки Кіпр, III було проведено дослідження по двох напрямках: впровадження новітніх технологій в процес неперервної освіти; вдосконалення та зміцнення середньої загальної, середньої технічної та професійної освіти. За результатами дослідження було складено пропозиції щодо реформування системи освіти у Республіці Кіпр [3, с.14].

Ще одним напрямком діяльності Педагогічного інституту є укладання і видання підручників, наочного матеріалу, складання навчальних планів тощо. З цією метою у червні 2002 р. в Педагогічному інституті була створена Служба розвитку програм (Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων), членами якої є постійні працівники Педагогічного інституту та практикуючі вчителі початкової та середньої освіти, які співпрацюють з Педагогічним інститутом на договірній основі.

Педагогічний інститут є фундацією, яка відстежує, розробляє та впроваджує новітні освітні технології в систему кіпрської освіти. Наприклад, це розробка програм навчального телебачення, укладання електронних посібників, ігрових навчальних програм.

Таким чином, теоретичні та практичні підходи до реалізації концепції неперервної професійної освіти, впроваджені Педагогічним інститутом Республіки Кіпр, мають науково обґрунтований системний характер, чітко узгоджений із структурою, можливостями та потребами кіпрської системи освіти. Слід також зазначити, що досвід Педагогічного інституту може бути корисним у здійсненні професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України.

Література

1. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Πρόγραμμα Προϋπηρεσιακής Κατάρτισης Υποψήφρων Εκπαιδευτικών Μέσης Γενικής και Μέσης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης. – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. – Λευκωσία, 2006. – 84σ.
2. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Προαιρετικά σεμινάρια επιμόρφωσης. 2008 – 2009. . – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. – Λευκωσία, 2008. – 124σ.
3. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Ενσωμάτωση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας στο Κυπριακό Εκπαιδευτικό Σύστημα. - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. – Λευκωσία, 2007. – 46σ.

УДК 371.134:004(043)

Локтионова Е. Л., ассистент

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ

Становление современного информационного общества приводит к коренным изменениям во всех сферах жизни и деятельности человека и, в первую очередь, в системе образования. Все больше утверждается мысль, что будущий потенциал общества будут составлять не вещество и энергия, а информация и научные знания. Реально защищенным в социальном плане может быть только специалист, способный гибко перестраивать направление и содержание своей деятельности в связи со сменой технологий или требований рынка труда. Актуальность рассматриваемой проблемы обусловлена тем, что

в наши дни владение информационными технологиями (ИТ) ставится в один ряд с такими качествами как умение читать и писать; их общественное и культурное значение общепризнанно; их роль подчеркивается в международных документах. Тем более это касается специалистов-филологов, которые сегодня должны свободно ориентироваться в мировом информационном пространстве, иметь необходимые знания и навыки поиска, обработки и хранения информации с использованием современных ИТ, компьютерных систем и сетей. Это и определило предмет нашего исследования – информационные технологии в профессиональной подготовке филологов.

В процессе исследования мы провели анализ основных дефиниций терминов «технология» и «технология в филологии». Понятие «технология» в процессе эволюции общества претерпевало естественные изменения, связанные с развитием производительных сил, то есть с новыми этапами развития общества. Древние греки считали, что технология (гр. *techne* – мастерство, искусство и *logos* – учение) – это искусство делать вещи. Более емкое определение это понятие приобрело в процессе индустриализации общества, когда мощь любого государства определялась уровнем развития промышленности, новизной и эффективностью его технической базы. Так, технология индустриального общества – это «совокупность методов обработки, изготовления, изменения состояния, свойства, формы сырья или материала, используемых в процессе производства продукции» [5;154].

Семидесятые годы XX века стали началом развития информационного общества, основное отличие которого заключается в том, что наряду с высокоэффективной технологией материального производства все большую роль начинают играть ИТ как «совокупность законов, методов и средств получения, хранения, передачи, распространения, преобразования информации с помощью компьютеров» [3;26]. Закономерным результатом технологического процесса может быть не только материальный объект, но и информация, а само это понятие рассматривается с учетом его комплексности и системности современной технологии. Основной целью ИТ является удовлетворение потребности конечного пользователя (человека или технической системы) в определенной информации. Понятие ИТ, подобно понятию технологии материального производства, может трактоваться в широком и в узком смысле: этим термином обозначают как процессы переработки информации в целом, так и процесс изготовления конкретного информационного продукта. Согласно определению, принятому ЮНЕСКО, к «информационным» были отнесены следующие технологии: ввода/вывода, сбора, хранения, передачи и обработки данных; подготовки текстовых и графических документов, технической документации; интеграции и коллективного использования разнородных информационных ресурсов; защиты информации; программирования, проектирования, моделирования, обучения, диагностики, управления (объектами, процессами, системами).

Учитывая всё вышесказанное, в качестве базового, принимаем следующее определение: «Информационные технологии – это приемы, способы, методы применения средств вычислительной техники при выполнении функций сбора, хранения, обработки и использования данных» [4;172]. Целью ИТ является производство информации для ее анализа человеком и принятия на его основе решений о выполнении каких-либо действий. Выделим основные характеристики ИТ. Предметом обработки (процесса) являются данные; целью – получение информации; средствами осуществления процесса – аппаратные, программные, программно-аппаратные вычислительные комплексы; процессы обработки данных разделяются на операции в соответствии с данной предметной областью; выбор управляющих воздействий на процессы должен осуществляться лицами, принимающими решения; критерием оптимизации процесса является своевременность доставки информации пользователю, ее надежность, доступность, полнота.

Повсеместное внедрение персональных компьютеров в информационную сферу наполнило понятие новым содержанием, которое определяет интерактивный (диалоговый)

режим работы участников коммуникации; интегрированность с другими программными продуктами; гибкость процесса изменения и передачи данных, постановки решения профессиональных задач.

Нельзя не согласиться с тем фактом, что «Электронно-вычислительные машины – это языковые машины: основа их могущества заключается в способности манипулировать лингвистическими знаками-символами, которым приписывается некоторый смысл» [2,23]. Следовательно, фактически язык занимает в информатике центральное место. И, наверное, именно поэтому именно филологи одними из первых начали применять в своей работе вычислительную технику. В наше время проекты по созданию информационных систем и технологий являются одним из приоритетных и наиболее перспективных направлений, требующих непосредственного участия в их разработке специалистов-филологов.

Сегодня ИТ в филологии – это совокупность законов, методов и средств получения, хранения, передачи, распространения, преобразования информации о языке и законах его функционирования с помощью компьютеров. В рамках понятия «ИТ в филологии» рассматриваются следующие задачи: разработка систем искусственного интеллекта; разработка систем автоматического перевода; разработка систем автоматического аннотирования и реферирования текстов; разработка систем порождения текстов; разработка систем обучения языку; разработка систем понимания устной речи; разработка систем генерации речи; разработка автоматизированных информационно-поисковых систем; разработка систем атрибуции и дешифровки анонимных и псевдоанонимных текстов; разработка различных баз данных (словарей, карточек, каталогов, реестров и т. п.); разработка различного типа автоматических словарей; разработка систем передачи информации в сети Интернет и т.д [5]. Эти комплексные задачи включают целый ряд более мелких проблем. К их числу относится автоматизация следующих процессов: построение словарей текстов, морфологический анализ слова, определение значения многозначного слова, синтаксический анализ предложения, поиск слова в словаре, порождение предложения и т.д.

Вполне естественно, что для студентов, обучающихся по специальности «Филология» необходимы знания по использованию ИТ как в процессе обучения, так и в последующей профессиональной деятельности. Эти знания позволят им получить четкое представление о том, как ставится и решается лингвистическая задача с помощью компьютера: от ее словесной формулировки к алгоритму и компьютерной программе, а также не только эффективно использовать ИТ, но и принимать участие в их разработке.

Для формирования информационной компетенции будущего филолога нами разработаны содержательные модули. В курсе изучения дисциплины «Основы информатики и компьютерных технологий в филологии» студенты 1 курса специальностей 6.030500 «Язык и литература (английский)», «Язык и литература (немецкий)» и 6.020300 «Перевод (английский, новогреческий)» изучают следующие содержательные модули: СМ 1 – Аппаратное и программное обеспечение ПК. Операционная система Windows XP; СМ 2 – Основы работы с пакетом MS Office 2003; СМ 3 – Информационные технологии в обработке текстов.

Учебные дисциплины «Организация ресурсов Интернет» и «ИТ в переводческой деятельности» разработаны для 3 курса специальностей 6.030500 «Язык и литература (английский)», «Язык и литература (немецкий)» и для 3 курса специальности 6.020300 «Перевод (английский, новогреческий)». Студенты изучают такие модули: ИТ и сеть Интернет; Ресурсы Интернет / Использование ИТ в переводческой деятельности.

Студенты-магистранты изучают «Современные информационные технологии (СИТ)» посредством следующих содержательных модулей: СМ 1 – СИТ в лингвистике; СМ 2 – СИТ в обучении языкам; СМ 3 – Лингвистические информационные ресурсы и базы данных.

Литература

1. Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Информатизация образования - новая учебная дисциплина. // В сб. Материалы XVI Международной конференции "Применение новых технологий в образовании". Троицк: МОО ФНТО "Байтик", – 2005. – С. 102-104.
2. Краснова Г.А. Открытое образование: цивилизационные подходы и перспективы. Монография. // М.: Изд-во РУДН, – 2002. – С. 22-25
3. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. // М.: Изд-во МГУ, – 1999. – 229 с.
4. Пустынникова И. Н. Современные информационные технологии в подготовке учителя: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Донецкий гос. ун-т. - Донецк, 1999. - 247л. - Библиогр.: С. – 163-184.
5. Чередниченко О. Ю. Модели, алгоритмы и информационные технологии управления развитием социально-экономических систем (на примере высшего образования Украины): Дис... канд. техн. наук: 05.13.06 / Национальный технический ун-т "Харьковский политехнический ин-т". – Х., 2003. – 221л. – Библиогр.: С. – 152-178.

УДК 372.8811.14'06(477.7) (043)

Бондаренко О. В., асистент

МОНІТОРИНГ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ В ПРИАЗОВ'І

Проблема організації навчання новогрецької мови в Приазов'ї є мало дослідженою. Це пояснюється тим, що приблизно з кінця 30-х р.р. до кінця 80-х р.р. – початку 90-х р.р ХХ ст. викладання грецької мови або грецьких діалектів в середніх школах Радянського Союзу загалом та в сільських школах Приазов'я зокрема, було скасовано. Мета нашого дослідження полягала у вивченні історії та сучасного стану навчання новогрецької мови в селищах Приазов'я, де мешкає грецька діаспора. Наше дослідження було також спрямоване на визначення особливостей організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах Приазов'я та проведення паспортизації грецькомовних навчальних закладів. Для реалізації цієї мети було розроблено програму моніторингового дослідження. Основні завдання моніторингу полягали у дослідженні історії навчання новогрецької мови в селищах Приазов'я в ХХ столітті; виявленні національного складу учнів, що вивчають новогрецьку мову у середніх навчальних закладах; виявленні організаційно-методичних умов викладання новогрецької мови в регіоні; дослідження рівня професійної компетенції вчителів, що викладають новогрецьку мову. У нашому дослідженні ми виходили з того, що моніторинг організації навчання новогрецької мови в Приазов'ї полягає у комплексній організації дослідження, що характеризується стандартизацією, технологічністю та використанням спеціалізованого інструментарію з метою встановлення адекватності реального стану об'єкту очікуваним результатам та державним стандартам [1, с.309]

Предметом нашого дослідження були визначені загальноосвітні заклади, в яких викладається новогрецька мова. У процесі дослідної роботи нами розроблено та запроваджено технологію проведення моніторингового дослідження за такими етапами: моделювання, реалізації, експертизи, презентації результатів дослідження. Респондентським масивом було обрано керівників загальноосвітніх навчальних закладів, де вивчається новогрецька мова та вчителів новогрецької мови середньо освітніх навчальних закладів Приазов'я. Програма дослідження включала в себе питання щодо організації навчального процесу. Респондентам було запропоновано відповісти на питання наступних блоків: загальний опис школи; історія створення та функціонування школи; історія та сучасний стан викладання новогрецької мови; кількісний та якісний склад вчителів з новогрецької мови; кількість учнів, що вивчають новогрецьку мову; модель

викладання іноземної мови; участь школи у дослідницьких або освітніх програмах та джерело фінансування цих програм; позашкільна діяльність засобами новогрецької мови; питання стосовно навчального процесу (навчальний матеріал, який використовується; методи та засоби, якими користуються викладачі під час навчання; предмети, які викладаються новогрецькою мовою; кількість годин на тиждень, які відводяться на вивчення новогрецької мови).

На етапі обробки даних, отриманих нами в ході дослідження, була проведена паспортизація загальноосвітніх закладів, в яких викладається новогрецька мова. Паспортизація показала, що новогрецька мова вивчається у 13 загальноосвітніх навчальних закладах Приазов'я (Спеціалізована школа I-III ст. з поглибленим вивченням новогрецької мови № 8, Спеціалізована школа I-III ст. з поглибленим вивченням новогрецької мови № 46 – м.Маріуполь; Старомлинівська ЗОШ I-III ст. №1, Великоновоселківська гімназія з ЗОШ I ст., Великоновоселківська ЗОШ I-III ст. № 2 – Великоновоселківський р-н; Малоянісольська ЗОШ I-III ст. ім. В.В.Балабана, Володарська ЗОШ I-III ст. № 1 – Володарський р-н; Стельська ЗОШ I-III ст., Старобешівська ЗОШ I-II ст. – Старобешівський р-н; Бугаський НК – Волноваський р-н; Урзуфська ЗОШ I-III ст. – Першотравневий р-н; Чермалицька ЗОШ I-III ст. – Тельманівський р-н; Недільна грецька школа м.Харцизьк). Було встановлено, що в багатьох зі шкіл, які прийняли участь у анкетуванні, новогрецька мова викладалась ще наприкінці XIX - початку XX сторіччя (ЗОШ с.Старий Крим – до кінця 80-х рр. XIX викладання велося на урумському діалекті, ЗОШ с.Старобешіве – заснована у 1781р., як земська школа де викладання спочатку велося грецькою мовою). Деякі школи було суто грецькими; такі школи були переважно церковно-приходськими або земськими.

В більшості ЗОШ Приазов'я (54,5%) грецька мова вивчається як факультатив або як предмет з варіативної частини навчального плану (41,7 %). Дві школи з 13 (ЗОШ № 8, 46) є спеціалізованими з поглибленим вивченням новогрецької мови. У цих школах новогрецька мова є обов'язковим предметом і вивчається вже починаючи з 1 класу, а в старших класах як окремі предмети вивчаються також культура та література Греції. Недільна школа м. Харцизька, є суто грецькою. Всі інші школи – 91,9 % є школами з українською мовою навчання, в яких новогрецька мова вивчається як предмет з варіативної частини навчального плану, або як факультатив.

У ході дослідження було встановлено, що викладання новогрецької мови в загальноосвітніх навчальних закладах Приазов'я ведеться переважно одним вчителем (58,3 %), рідше двома - трьома (16,7 %), більшою кількістю вчителів викладання ведеться в спеціалізованих школах; викладання новогрецької мови в окремих школах велося також викладачами з Греції, тобто носіями мови. Переважна кількість учнів загальноосвітніх закладів Приазов'я (80 %) мають грецьке походження.

Було з'ясовано, що майже в усіх школах де вивчається новогрецька мова ведеться позашкільна діяльність засобами новогрецької мови (75 % шкіл). Найпоширенішими видами такої позашкільної діяльності є гуртки, де вивчаються грецькі народні танці та пісні, ведеться видання шкільної газети грецькою мовою. Цілком вірогідно, що керівниками цих видів позашкільної діяльності є самі викладачі новогрецької мови, як найбільш обізнані особи. В гімназії с. Великоновоселківка, наприклад, працює кімната – музей грецької культури, в багатьох школах щорічно проводяться тижні грецької мови і культури, в організації та проведенні яких приймають участь майже всі учні.

Під час дослідження вчителям було запропоновано зазначити, які методи та засоби вони використовують під час своїх занять. Обробка отриманих даних показала, що найчастіше вчителі новогрецької мови користуються такими методами, як пояснювання нової теми самим викладачем, самостійний пошук нової інформації учнями, діалог учень – педагог, спілкування учнів грецькою мовою під час занять. На уроках наявні такі форми навчання, як лекції вчителя, самостійна підготовка тем учнями; з методичних засобів найчастіше користуються картами, таблицями, оптичними та акустичними засобами. В

багатьох школах викладачі відмічали нестачу або застарілість підручників. На своїх уроках вчителя широко користуються ксерокопіями своїх власних підручників та інших навчальних матеріалів. В результаті обробки анкетних даних, нами було відмічено, що навіть при наявності в школах комп'ютерів та доступу до мережі Інтернет, вчителі майже зовсім не користуються цими сучасними засобами навчання на своїх уроках.

Влучно зауважити, що майже всі вчителі проходили стажування в університетах Греції та Кіпру, а отже це позитивно вплинуло на рівень їхньої мовної компетенції. Багато з вчителів також проходили курси підвищення кваліфікації вчителів новогрецької мови на базі МДГУ (2003р) або брали участь у методичних семінарах, які проводили відомі вчені – практики М.Л. Ритова (м. Москва) та Н.Ф. Кліменко (м. Київ). Приблизно половина вчителів грецької мови в школах сіл Приазов'я є випускниками МДГУ. Наведені факти свідчать про те, що викладання грецької мови в середніх освітніх закладах Приазов'я здійснюється на належному рівні.

Аналіз результатів дослідження дозволив дійти таких висновків:

- викладання новогрецької мови здебільшого не входить в обов'язкову шкільну програму, тому на вивчення новогрецької мови відводиться 1-2 години на тиждень;
- викладання новогрецької мови в навчальних закладах має досить задовільний рівень, активно ведеться позашкільна діяльність засобами новогрецької мови;
- спостерігається нестача шкільних підручників з новогрецької мови, які б допомагали учням засвоювати мову, та навчальних посібників для вчителів;

Вважаємо за доцільне відмітити, що мовна ситуація, яка сьогодні існує в регіоні, вимагає особливої стратегії викладання новогрецької мови в загальноосвітніх закладах Приазов'я, тому предметом подальших наукових розвідок стане організація професійної підготовки вчителів новогрецької мови у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації.

Література

1. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя філолога за двома спеціальностями: Монографія \ За ред. С.О.Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – С. 59-60, 310.

УДК 808.53:316.774 (043)

Стьопін М. Г., асистент

ДЕБАТИ ЯК ІНТЕРАКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Проблема застосування комунікативних технологій у професійній підготовці майбутніх філологів є актуальною, що зумовлено інтеграційними процесами в суспільстві, розширенням міжнародних зв'язків, формуванням Європейського освітнього простору. Однією з таких технологій є дебати, які ми визначили предметом нашого дослідження. Мета дослідження полягає в дефініційному аналізі поняття «дебати», визначенні структури, особливостей їх організації.

Історія дебатного руху відзначена значними подіями. Програма «Дебати» існує в усіх європейських державах, де використовуються американські, британські, а також комбіновані (синтезовані) підходи до їх проведення. Уперше дебати було проведено у США та Великій Британії наприкінці XIX - початку XX століття, найбільшої популярності дебати досягли у 1960-х роках, після президентської кампанії відомих кандидатів у президенти США Джона Ф. Кеннеді та Річарда Ніксона. В Україні дебати з'явилися у середині 90-х років минулого століття, коли в країнах Центральної та Східної Європи почали грати у Дебати Карла Поппера, а згодом у Парламентські дебати. На сьогодні в Україні сформувався свій самобутній дебатний рух, осередком якого є ВМГО «Дебатна

академія» в Києві. У 1997 році утворюється Донецький молодіжний дебатний інформаційно-методичним центр для школярів, студентів, викладачів закладів освіти та широкого кола молоді, лідерів громадських організацій та інших структур Донецької та Луганської області [1]. Осередком студентських дебатів у Маріуполі є Дебатний клуб факультету іноземних мов Маріупольського державного гуманітарного університету, який було організовано у 2000 році. З 2003 року на його базі щорічно проводиться турніри серед школярів та студентів Маріуполя.

У теорії і практиці дебатного руху накопичено значний досвід, що став основою для нашого дослідження: визначено методологічні засади проведення дебатів (О. Матвійчик, К. Задоя, К. Шиманська, Х. Леммерман), розглянуто дебати з позицій компетентнісного підходу (Н. Прокопенко, В. Топалова, Ю. Федоренко), як педагогічної технології (З. Імжарова), однієї із форм полілогічного спілкування (Т. Шевченко).

В контексті вивчення проблеми вважаємо за доцільне проаналізувати базові поняття дослідження, якими ми вважаємо: «дебати», «комунікативна компетенція».

На думку Ю. Федоренко, компетенція – це знання, вміння та навички з галузей лінгвістики (мовна компетенція, мовленнєва компетенція, соціокультурна та соціолінгвістична компетенції, стратегічна та дискурсивна компетенції). Комунікативна компетенція – це знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування. Формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців-філологів можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, що виникають у різних сферах життя і стосуються різних тем. Саме дебати моделюють такі ситуації і роблять їх максимально наближеними до реалій сучасного життя [3;5].

На основі аналізу різних підходів до визначення поняття "дебати" (франц. *débaté*, від *débatre* — сперечатися), ми дійшли висновку, що означене поняття розглядається у таких змістовних площинах: *суперечка*, що виявляється у формі обміну думками з приводу певних теоретичних положень, подій тощо; *інтерактивна технологія* спрямовані на отримання учнями нових знань у процесі підготовки до суперечки, це – рольова гра, під час якої учні виконують чітко сформульовані завдання; *педагогічна технологія* тобто сукупність, спеціальний комплекс методів, засобів, прийомів навчання та виховних засобів, які можуть системно бути використаними в навчальному процесі; *комунікативна технологія* як модель інформаційної та поведінкової взаємодії зацікавлених сторін, яка дозволяє не тільки ефективно організувати процес комунікації між учасниками, але і вирішувати широкий спектр завдань; *інтерактивний метод* навчання, сутність якого полягає у взаємодії учнів один з одним, роль вчителя під час застосування цього методу є мінімальною та полягає в організації форми проведення дискусії; *колективний засіб навчання*, під час підготовки та проведення дискусії учні працюють один з одним, отримуючи та передаючи інформацію.

Ми визначаємо дебати як інтерактивну технологію, метою якої є здобуття знань, обмін думками та інформацією, що дозволяє не тільки ефективно організувати процес комунікації між учасниками, але й розв'язувати широкий спектр завдань. Інтерактивність дебатів полягає у взаємній роботі учасників у мікрогрупах, мінімалізації ролі викладача, тренера. Комунікативна спрямованість зумовлена тим, що дебати моделюють конкретні комунікативні ситуації, які максимально наближені до реального життя. Ми вважаємо що, соціокультурне значення дебатів у професійній підготовці майбутніх філологів відбивається у таких змістових площинах:

▪ *Розвиток критичного мислення*: дебати формують уміння аналізувати, виявляти сильні та слабкі сторони положень, які були висунуті учасниками для обговорення, виробляти оптимальне рішення з урахуванням наявних ресурсів, давати оцінку фактам, виділяти тенденції, оцінювати наслідки та результати дій з точки зору їх ефективності.

▪ *Розвиток структурного мислення*: дебати формують у учасників вміння організувати мисленнєвий процес, логічно викладати свої думки, враховуючи архітектоніку даної форми презентаційної промови. *Розвиток риторичних навичок*: дебати сприяють оволодінню студентами усним мовленням та мистецтвом переконання, формують навички складання текстів-промов та публічного виступу з ними, виховують культуру ділового спілкування, сприяють оволодінню ораторським мистецтвом.

▪ *Накопичення нових знань*: дебати спрямовані на накопичення та систематизацію нових знань з історії, права, культури, релігії, філософії, політики та інших галузей наукового знання, опрацювання технології пошуку інформації, розширення світогляду в аналізі соціальних, політичних явищ і процесів.

▪ *Розвиток вміння працювати з людьми*: дебати виховують у майбутніх філологів вміння працювати в колективі (команді, клубі), бути толерантними до протилежних думок, вислуховувати та розуміти контраргументи співрозмовників.

На основі аналізу наукових джерел (Г. Рябоконт, К. Задоя, Д. Джонсон, Р. Джонсон) ми визначили такі структурні компоненти дебатів: постановка теми, інтерпретація теми, визначення дефініцій, висування плану дій або, якщо тема є ціннісною, аргументів на її підтримку, визначення лінії контраргументації, аналіз лінії ствердження та заперечення, узагальнення отриманої інформації. Під час проведення дебатів кожен з цих компонентів є важливим і не може бути пропущеним. Дебати мають відповідати особливим організаційним умовам, які ми конкретизуємо у таких рекомендаціях: тему необхідно сформулювати у вигляді резолюції (однозначного твердження, що пропонується для обговорення); розподілити учасників на 2 групи, які відрізняються протилежними позиціями стосовно проблеми що розглядається, нагадати учасниками формат проведення дебатів. Учасники дискусії мають підготувати “конструктивні аргументи” (які ґрунтуються на 3-5 положеннях, логічно викладені й підкріплені фактами). Вони повинні спробувати уявити, якими будуть доводи супротивника, і підготуватися спростувати ці доводи. Важливою умовою є мотивація участі у дебатах: набуття навичок знаходити переконливі докази для супротивника, що не поділяє ваші переконання; вміння розуміти і поважати право інших на особисті переконання [4]. Під час проведення дебатів ведучий і учасники дебатів займають місця перед присутніми (праворуч від ведучого – група “за резолюцію”, ліворуч – “проти”), ведучий формулює проблему і зачитує резолюцію, встановлює регламент; по черзі надає слово кожній команді, яка має підтримати або спростувати резолюцію. Під час публічної презентаційної промови кожному учаснику надається можливість спростувати доводи супротивника і відповісти на їх критику. Полеміку завжди починають представники групи, що виступає “проти резолюції”. Наприкінці учасники дискусії повинні оцінити наслідки реалізації позиції супротивника та зробити загальні висновки за результатами гри.

Таким чином, в процесі дослідження ми дійшли таких висновків: дебати моделюють у навчальному процесі типові ситуації реального спілкування і створюють умови для формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців-філологів; дебати у ВНЗ можливо використовувати як інтерактивну педагогічну та комунікаційну технологію та як колективний засіб навчання, який має соціокультурне та виховне значення.

Література

1. Офіційний сайт ВГМО «Дебатна академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.debate.org.ua.
2. Основні орієнтири для дебатування за британським форматом парламентських дебатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://debate.org.ua/category/4METHODICHN-MATERIAL/>.
3. Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: / Ю. П. Федоренко; Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки – Луцьк, 2005. –20 с.

4. Сайт Національної асоціації парламентських дебатів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cas.bethel.edu/dept/comm/npda/>.

УДК 378.147:81'246.2(043)

Золотько Ю. С., асистент

ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Реформування вищої педагогічної освіти в Україні визначає ряд тенденцій у перебігу процесів, пов'язаних із інтеграцією до європейського освітнього наукового простору. Сучасні інтеграційні процеси, що відбуваються в світі, потребують створення нової системи освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, а також забезпечення умов для найповнішого розкриття її здібностей, задоволення освітніх потреб. Білінгвальне навчання сприяє розширенню загальноосвітнього кругозору учнів завдяки порівняльному аналізу іншомовних культур, формуванню у них толерантного ставлення до альтернативних поглядів, пов'язаних із національною специфікою різних народів, стимулює необхідність подальшої самоосвіти та саморозвитку, що є необхідною умовою професійної діяльності у сучасному світі. Вищезазначене актуалізує предмет нашого дослідження – білінгвальну освіту.

Дослідження проблем білінгвізму і білінгвальної освіти має велике наукове і практичне значення. Явища білінгвізму досліджують багато вчених як в Україні, так і за кордоном (Л.В. Щерба, Ю.О. Жлуктенко, Є.М. Верещагін, Ю.Д. Дешерієв, У. Вайнрайх, М. Сігуан, У.Ф. Маккі, М.Н. Певзнер, Ф.П. Філін, А.Г. Ширін та ін.). Білінгвізм є об'єктом дослідження психології, яка розглядає цю проблему з погляду фізіологічних і психічних механізмів продукування мовлення. Дослідники стверджують, що у свідомості індивіда наявні різні мовні коди, які певним чином взаємодіють між собою. У лінгвістиці явище білінгвізму досліджують у зв'язку із текстом, тобто висловлюванням індивіда. З позицій співвідношення механізмів мовлення і тексту проблему білінгвізму розглядає психолінгвістика. Соціолінгвістика визначає зв'язки між формою тексту та поведінкою чи місцем двомовного індивіда (або групи осіб) у суспільстві. Білінгвізм у сукупності своїх психологічних і соціологічних характеристик є предметом дослідження соціальної психології.

Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні дослідження, можна зробити висновок, що немає єдиного розуміння та визначення сутності такого поняття, як „білінгвізм“. Термін „білінгвізм“ запозичено з французької мови (bilinguisme). У 40-х роках минулого століття у лінгвістиці використовували термін, запозичений з англійської мови – „білінгвалізм“ (bilingualism), однак він не закріпився. У педагогічній, методичній та лінгвістичній літературі, крім іншомовного „білінгвізм“, вживають термін „двомовність“. Ю.Д. Дешерієв вважає, що термін „білінгвізм“ має більшу словотворчу спроможність, ніж „двомовність“, тому доцільно за відповідних умов віддати перевагу саме йому. Щодо суті поняття, то найбільш вузьке визначення білінгвізму знаходимо у лінгвістичному словнику О.С. Ахманової, де його трактують як „однаково досконале володіння двома мовами“. Автор пропонує вживати цей термін як синонім до терміна „двомовність“ [1, с.125]. Водночас чимало дослідників вживають терміни „білінгвізм“ та „двомовність“ як рівноцінні, пояснюючи це тим, що сутність їх однакова (Є.М. Верещагін та ін.). Ми також дотримуємося цієї думки.

В процесі наукових розвідок ми виділили різні підходи до класифікації білінгвізму. У. Вайнрайх, один із перших дослідників проблеми двомовності, прихильник комплексного підходу, розглядає цей термін як „практику поперемінного користування мовами“. Дослідник пропонує класифікацію двомовності за способом засвоєння мови і виділяє три її типи: складений білінгвізм, координативний та субординативний. Людину,

яка „поперемінно користується мовами“, У. Вайнрайх пропонує називати „білінгвом“ та акцентує на головній рисі цього явища – функціонуванні двох мов у свідомості одних і тих самих носіїв. Три види двомовності розрізняє також Є.М. Верещагін, беручи за критерій ступінь складності мовленнєвих дій: рецептивну, репродуктивну і продуктивну. Л.В. Щерба на підставі даних спостережень за мовленням білінгвів визначає два типи двомовності – чистий та змішаний. Під чистим білінгвізмом учений пропонує розглядати випадки „незалежного існування двох мов у свідомості“ та у процесі мовленнєвого спілкування білінгвів. Цей тип двомовності починає формуватися ще у ранньому дошкільному віці й трапляється не так часто. Більш поширеним є змішаний тип, за якого „кожен елемент однієї з мов виявляється пов’язаним за змістом із відповідним елементом другої“, набувається у штучних умовах, тобто в процесі навчання. Ф.П. Філін пропонує розглядати білінгвізм у широкому та вузькому розумінні. Двомовність у вузькому розумінні – це порівняно вільне володіння двома мовами, що є результатом засвоєння мов у природних умовах, тобто коли людина постійно перебуває у двомовному оточенні. А у широкому розумінні це поняття передбачає навіть низький рівень знання іноземної мови, коли її вивчають у штучних умовах і коли людина може спілкуватись на елементарному рівні.

Сучасна професійна білінгвальна освіта студентів засобами рідної й іноземної мов реалізується через такі білінгвальні освітні програми, в яких при вивченні предметів циклу вищого навчального закладу обидві мови використовуються як інструмент професійної освіти і самоосвіти студентів та які дозволяють підготувати їх до міжкультурного співробітництва в різних сферах професійної діяльності фахівців у галузі навчання іноземної мови. І.В. Соколова наполягає на необхідності навчання білінгвального професійного спілкування вчителя іноземної мови. Відповідно, сучасною домінантою у професійній підготовці вчителя іноземної мови визнається його білінгвальна педагогічна освіта, метою якої є підготовка студента до міжкультурного професійно-орієнтованого спілкування рідною й іноземною мовами [6, с.25-26, 203].

Нами з’ясовано, що у педагогічних джерелах вживають терміни „білінгвальне навчання“ та „білінгвальна освіта“, традиційно розглядаючи освіту як процес і результат процесу. Білінгвальне навчання є засобом здобуття білінгвальної освіти та процесом формування особистості, відкритої до взаємодії з оточуючим світом, оскільки у процесі білінгвального навчання іноземну мову розглядають не лише як засіб повсякденної комунікації, але і як інструмент пізнання світу спеціальних знань, у результаті досягають високого інтегративного рівня мовної та предметної компетенції. Білінгвальне навчання сприяє розширенню загальноосвітнього кругозору учнів завдяки порівняльному аналізу іншомовних культур, формуванню у них толерантного ставлення до альтернативних поглядів, пов’язаних із національною специфікою різних народів, стимулює необхідність подальшої самоосвіти та саморозвитку, що є необхідною умовою професійної діяльності у сучасному світі.

Викладене дає змогу визначити базові поняття дослідження: “білінгвальна освіта”, “білінгвальне навчання”. Під “білінгвальним навчанням” ми розуміємо цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної та іноземної мов, коли іноземна мова виступає в якості способу пізнання світу спеціальних знань, засвоєння культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів. Організація білінгвального навчання в закладах освіти стане предметом наших подальших розвідок.

Література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: «Советская Энциклопедия», 1966. – 608с.
2. Бондаренко О.Ф. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя іноземної мови для початкової школи / Бігич О.Б. // Іноземні мови. – 2002 . – № 4. – С. 48-51.
3. Дмитриева И. И. Теория и практика билингвального обучения: учеб.-метод. пособие / О.С. Коровина. – Великий Новгород, 2001.

4. Певзнер М. Н. Билингвальное образование в контексте мирового опыта (на примере Германии): монография / А.Г. Ширин. – Новгород, 1999.

5. Педагогіка вищої школи: словник-довідник / Упор. О.О. Фунтікова. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – 404с.

6. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього учителя-філолога, що навчається за двома спеціальностями: монография / За ред. С.О. Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.

7. Соколова Н.Г. Билингвальные аспекты методической подготовки студентов педагогического колледжа к межкультурному профессионально-ориентированному общению: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1999. – С. 5.

УДК 371.134:811.14'06(477)

Постосва Л. С., старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ГРЕЦЬКОЇ МОВИ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ГРЕЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ТЕХНІКУМІ (20-30 рр ХХ ст.)

Професійна підготовка вчителів з новогрецької мови має глибоке історичне коріння. Приазов'є як середовище компактного проживання греків накопичило певний досвід у підготовці кадрів для національних шкіл. Тому існує доцільність ретроспективного огляду та аналізу цього процесу. Предметом нашого дослідження є професійна підготовка вчителів грецької мови у Маріупольському педагогічному технікумі у 20-30-х роках ХХ ст., на чому й зосередимо подальшу увагу.

Для усвідомлення сучасних тенденцій розвитку національної освіти необхідно узагальнити основні ознаки освітніх процесів у діячій історії. Це й було визначено метою нашого дослідження.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 20-30 років ХХ століття. Визначення нижнього рубежу дослідження обумовлено тим, що у травні 1921 року Президія Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) прийняла рішення про створення відділу національних меншостей при Наркоматі внутрішніх справ УРСР. Обрання верхньою межею 1938 рік пов'язано з тим, що 29 червня 1938 року Постановою РНК УРСР „Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педагогічного інституту і особливих національних відділів та класів у школах, технікумах і вузах УРСР” було фактично ліквідовано усі навчальні заклади, в яких готували педагогічні кадри для національних меншин.

Період 20-30 років ХХ ст. характеризується тим, що на державному рівні було проголошено курс на коренізацію, яка була спрямована на те, щоб надати народам, об'єднаним у СРСР, певної «культурно-національної автономії»- реальної можливості розвивати свої національні культури і мови. Ці ідеї покладені в основу рішень XII з'їзду РКП(б) (1923), на якому вже чітко були сформульовані основні положення політики коренізації: підготовка, виховання та висування кадрів корінної національності; врахування національних чинників при формуванні партійного і державного апарату; організація мережі навчальних закладів усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей; глибоке вивчення національних традицій і культури. У практичному здійсненні політики коренізації в Україні виокремлюють два аспекти: українізацію і створення необхідних політичних та економічних умов для розвитку національних меншин [1, с. 412-413].

Для забезпечення національних шкіл кадрами, вчителями, які б добре володіли б грецькою мовою потрібні були не тільки кількісні, але й якісні зміни в структурі підготовки вчителів грецької мови. Аналіз архівних джерел дозволив дійти висновку, що

вже у 30-х роках вчительські кадри для національних шкіл в Україні готували у 13 технікумах, серед них були технікуми, які готували кадри для роботи у єврейських, російських, польських, чеських, болгарських, німецьких та грецьких школах.

У 1926 році було відкрито грецький відділ при Маріупольському педагогічному технікумі, а у 1930-1931 рр. заходами Центрального комітету національних меншин (ЦКНМ) було організовано Маріупольський грецький педтехнікум на базі цього відділення. У Маріупольському грецькому педагогічному технікумі готували вчителів грецької та татарської мов з терміном навчання три роки [3]. У 1932-33 навчальному році в технікумі на греко-еллінському, греко-татарському та татарському секторах навчалося 405 студентів [2, с. 91].

Проаналізуємо більш детально структуру та зміст підготовки вчителя грецької мови за умови 3-річного терміну навчання у Маріупольському грецькому педагогічному технікумі (1930/33 н.р.). Загальна кількість годин для засвоєння змісту програми підготовки вчителя становила 4770 годин, 1260 годин було передбачено на виробничу та педагогічну практику [5]. Значна кількість годин, призначених для педагогічної та виробничої практик, мало позитивно вплинути на підвищення рівня практичної підготовки майбутніх фахівців з грецької мови.

Щотижневе аудиторне навантаження студента не перевищувало 36 годин [4].

У змісті підготовки перевага надавалася вивченню циклу педагогічних дисциплін (530 год.), що пояснюється профілем підготовки спеціалістів та педагогічною спеціалізацією технікуму. Другий цикл або блок дисциплін становив 520 годин, які розподілялися таким чином: діалектичний матеріалізм - 90 год., політекономія- 110 год., історія класової боротьби – 140 год., національне питання (нацпитання)- 30 год., економічна географія (економгеографія)- 60 год., комуністичний дитячий рух (комдитрух)- 30 год., антирелігійне виховання- 60 год. Теоретична та практична підготовка до професійної діяльності майбутнього викладача грецької мови забезпечувалася такими дисциплінами, як грецька література (70 год.), грецька мова (280 год.). Із протоколу засідання наради поширеного пленуму Науково-методичного комітету при Маріупольському педагогічному технікумі від 22 серпня 1928 року бачимо, що було прийняте рішення про викладання всіх дисциплін грецькою мовою. Наведемо текст документу „Всі дисципліни по змозі викладати грецькою мовою. Коли відповідних кандидатів викладачів не буде-українською мовою [6].

Вважаємо за доцільне проаналізувати зміст філологічної підготовки майбутніх вчителів грецької мови. Філологічна підготовка у грецькому педагогічному технікумі передбачала, відповідно до плану, вивчення наступних дисциплін: література російська та українська (80 год.), українська мова (100 год.), чужа, тобто іноземна (німецька) мова (120 год.). Окремим циклом, або блоком дисциплін, що опановували майбутні вчителі, був виробничий. Згідно з навчальним планом він складався з таких дисциплін: теорії виробництва (180 год.), фізиці і хімії (270 год.), географії (60 год.), природознавства (210 год.), математики (180 год.), роботи в майстернях (80 год.) [7]. Практична підготовка майбутніх учителів грецької мови в педагогічному технікумі забезпечувалася двома видами практик: виробничою та педагогічною, проходження яких здійснювалося на кожному курсі [6].

Аналіз навчального плану 1930-1933 рр. дає можливість зробити деякі висновки. По-перше, цей план було побудовано на основі стандартного плану Народного комісаріату освіти УРСР, на відміну від попередніх років, коли використовувались виключно перехідні навчальні плани. По-друге, певна кількість годин була запланована на проведення практик без відриву від навчальних занять. Це мало добре вплинути на практичну підготовку майбутніх учителів. Нами з'ясовано, що кількість годин, відведених на вивчення дисциплін суспільствознавчого циклу складає 20% , педагогічного- 56% , виробничого- 24% від усієї кількості годин. Але, як зазначалося у пояснювальній записці, факторами, які мали негативний вплив на організацію підготовки студентів були:

відсутність літератури грецькою мовою; недостатня загальна підготовка абітурієнтів, „які приходили з грецьких семирічок”; незабезпеченість технікуму національними кадрами; наявність у навчальному плані чотирьох мов: російської, української, німецької та грецької, що погіршувало та ускладнювало підготовку студентів до занять [8].

На жаль, підготовка майбутніх вчителів не відповідала вимогам часу, як зазначалося у витязі з протоколу засідання наради Поширеного Пленуму Науково-методичного комітету при Маріупольському педагогічному технікумі. Певна частина педперсоналу потребувала перепідготовки для практичного ознайомлення з новими методами роботи ВНЗ. У документі, зокрема, вказувалося на погану успішність студентів з деяких дисциплін, що вимагало ретельного перегляду складу студентів першого курсу. Серед чинників, які впливали на погану підготовку майбутніх фахівців були недостатньо серйозні вимоги педагогів до студентів. Окремі положення з засідання наради переконують нас у наявних недопрацюваннях у роботі технікуму: „Педтехнікум не веде ніякої наукової роботи: не видає бюлетені, записці чи інші колективні праці, які мають наукову цінність” [7].

У процесі аналізу літератури та архівних джерел ми дійшли висновку, що модель професійної підготовки вчителя грецької мови у 20-30 х роках ХХ ст. реалізувалася тільки у Маріупольському педагогічному технікумі. На той час це був єдиний навчальний заклад, що готував вчителів грецької мови для національних шкіл І концентру на Україні. Це дасть можливість зрозуміти закономірності сучасної освіти, прогнозувати навчальний процес у майбутньому, що й стане у подальшому предметом нашого дослідження.

Література

1. Бойко О.Д. Історія України: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання 3-тє, виправлене, доповнене. –К.: Академвидав., 2005. – 688 с.
2. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / Національна АН України, ін-т історії, ДДАОВУ; гол. ред. В.Смолій і др. –К.: Либідь. 2000. –488 с., іл.
Електронні ресурси
3. Розвиток українського шкільництва у період між першою та другою світовими війнами [Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.tnpu.edu.ua/nurs/2
Архівні джерела
4. Листування з Маріупольською окррадпартшколою про поліпшення академічної роботи в школі та організацію грецької групи. –ЦДАВО України. –Ф. 166. –Оп.6/II. –Спр. 3491. –Арк. 7
5. Листування з Маріупольським педтехнікумом про затвердження штату і поділ учбових годин та проведення розрахунків по зарплаті. – ЦДАВО України. – Ф. 166. –Оп. 6/III. –Спр. 5152.–Арк.138
6. Учбові плани Маріупольського педтехнікуму та пояснюючі записки до них. – ЦДАВО України. –Ф. 166. – Оп. 6/III. –5156.–Арк. 50
7. Список шкіл нацмен. по економічним районам України. –ЦДАВО України. –Ф. 166. –Оп. 8. –Спр. 562.–Арк. 43
8. Матеріали про стан та роботу Маріупольського грецького педтехнікуму (протоколи, доповідні записки, плани, акти, висновки). –ЦДАВО України. –Ф. 166. –Оп. 10. –Спр. 814.–Арк. 127.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІВ

Розвиток сучасного суспільства, його глобальна інформатизація і трансформація, впровадження сучасних інтенсивних методів потребують розробки принципово нових і адекватних часу підходів до підготовки фахівця, та актуалізує мету нашого дослідження.

Проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес досліджувалась у працях М.Голованя, М.Жалдака, С. Сисоєвої, Р. Клопова, Т. Поясок, Т.Зайцевої, В.Клочка, Н.Кульчицької та інших учених. Дидактичні і психологічні аспекти застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання знайшли відображення у працях В.Безпалька, А. Вербицького, В. Зінченко, О.Співаковського та інших дослідників. Доцільність та ефективність використання інформаційної технології в навчальному процесі педагогічного вищого навчального закладу нерозривно пов'язані з поняттям інформаційної компетенції.

Під інформаційно-комунікаційними технологіями розуміють сукупність методів та технічних засобів, які використовуються для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання й використання інформації. Наступна група дефініцій розкриває уявлення про новітні комунікаційні технології, яку обов'язково використовуються під час дистанційного навчання. Це «Інтернет», «Інтранет», «адресація ресурсів», «World Wide Web - WWW», «протокол передачі даних – FTP», «HTML», «IP-телефонія», «телеконференції», «електронна пошта», «IRC» та ін. [3, с. 45].

Ми поділяємо думку О.Співаковського [5], що використання нових інформаційних технологій навчання у педагогічному вищому навчальному закладі, крім сприяння досягненню основних, запланованих цілей навчання у конкретній предметній галузі, сприяє досягненню і додаткових цілей навчання: формуванню в майбутнього вчителя позитивного ставлення до нових інформаційних технологій навчання, переконаності в ефективності цих технологій навчання, практичному засвоєнню методів навчання в умовах нових інформаційних технологій навчання. Студенти долають психологічний бар'єр між традиційними формами, методами й засобами навчання і навчанням із застосуванням комп'ютерних засобів набагато швидше, ніж учителі, що вже мають досвід роботи традиційними методами. На думку М.Голованя [1], інформаційно-комунікаційні технології навчання мають якісні відмінності від традиційних технологій. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій не є простим додатком до існуючих методичних систем навчання, вони вносять суттєві корективи в усі компоненти методичної системи (мету, зміст, методи, засоби та організаційні форми навчання). Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають також суттєві відмінності між собою, зумовлені тим, що в їх основу закладено різні теоретичні засади, а також тим, що за допомогою таких технологій реалізуються різні функції навчання, і реалізуються вони по-різному. Мова йде не тільки про формування у студентів умінь розв'язувати різноманітні задачі за допомогою комп'ютера, а й про вміння навчити майбутніх учнів використовувати інформаційно-комунікаційні технології в процесі власної навчально-пізнавальної діяльності.

Електронні навчальні засоби можуть бути ефективно використані для професійної підготовки майбутнього філолога, оскільки вони є найважливішим елементом дистанційної форми навчання, важливою умовою його організації, а відтак сприяти підвищенню професійної компетентності людини, її мобільності і конкурентоспроможності на ринку праці.[4, с. 93]. Інтерес до навчального матеріалу може бути зумовлений інтересом до засобів його подання. Наприклад, викликати цікавість студентів можна естетично

оформленою комп'ютерною програмою, довершеною роботою мультимедійних проекторів, рідиннокристалічних панелей, комфортними умовами роботи в мережевих та програмних середовищах з великими можливостями. Безперечно цікавість і захоплення від роботи з комп'ютерно-орієнтованими засобами навчання – це зовнішній мотив навчальної діяльності студента, але він може трансформуватись у внутрішній. Інтересом студентів до пізнання можна і потрібно керувати, використовуючи в педагогічній діяльності надбання психолого-педагогічних досліджень. [6, с. 107].

Систематичне і педагогічно доцільне використання під час аудиторних занять мультимедійних засобів сприяє вдосконаленню сенсомоторної сфери студентів, розвиває їх зорову і слухову чутливість, формує вміння сприймати, розвиває спостережливість. Поряд із цим використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє розвитку перцептивної уваги. Окремі властивості зорових і слухових подразників та їх комплексний вплив на психіку людини обумовлюють виникнення мимовільної уваги, її стійкості та зосередженості. Використання комп'ютерних засобів навчання дозволяє збільшити обсяг аудіовізуальної інформації для засвоєння студентами, що у свою чергу сприяє розвитку їхнього мислення, формує систему розумових дій, здатність до самостійної творчої роботи.

При визначенні ефективності будь-якої методики навчання необхідно враховувати особливості психічних процесів кожного студента, а саме: особливості мислення, властивості пам'яті, окремих аналізаторів (слух, зір), а також характер і волю. Без урахування зазначених факторів неможливо досягнути засвоєння студентами навчального матеріалу у повному обсязі. За допомогою комп'ютера майбутній вчитель-філолог має можливість матеріалізувати деякі абстрактні властивості реальних об'єктів, чим сприяє підвищенню доступності навчального матеріалу для засвоєння студентами. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі виступає своєрідним каталізатором, який призводить до якісних змін системи освіти в цілому, у тому числі і в змісті навчання. За допомогою комп'ютера вдається зробити доступним багато з того, що протягом тривалого часу вважалося недоступним унаслідок своєї абстрактності. Зокрема, з'являється можливість наочно представити студентам навчальний матеріал, який охоплює різні сфери життя та діяльності людини.

Однак головними діючими особами в навчальному процесі залишаються студенти і викладачі. Комп'ютери ж разом з усім програмним забезпеченням і засобами зв'язку є лише засобами їхньої діяльності. І тільки від обізнаності і майстерності викладача залежать ефективність і результативність навчально-пізнавальної діяльності учнів. Від занадто широкого й методично невиправданого застосування комп'ютера в навчальному процесі застерігає О.Вербицький і зазначає, що необхідно перш за все визначити конкретні цілі та зміст навчання у комп'ютерному варіанті. Якщо виявиться, що цілі можуть бути досягнуті за допомогою традиційних, надійних, звичних для викладача і студентів засобів, то краще за все звернутися саме до них. Для комп'ютерного навчання доцільно відбирати лише той зміст, розробка та засвоєння якого не може обійтись без електронно-обчислювальних машин. Інформаційна культура не повинна знижувати гуманітарну культуру, однією із найважливіших складових якої є культура взаємин, що такою ж мірою, як і праця, служить засобом розвитку свідомості, яка за своєю природою і способом здійснення діалогічна. За допомогою комп'ютеризованих моделей людина не може отримати ті відомості і враження, які вона отримує при контактах з навколишнім світом, спілкуванні з людьми, що відіграє головну роль у вихованні і розвитку особистості [2]. Формування інформаційної компетенції майбутніх учителів – це насамперед формування системи знань, навичок та вмінь, які необхідні педагогам для використання інформаційно-комунікаційних технологій у своїй професійній діяльності.

Таким чином, до психологічних засад використання інформаційно-комунікаційних технологій ми відносимо: долання студентами психологічного бар'єра між традиційними формами, методами й засобами навчання і навчанням із застосуванням комп'ютерних

засобів; вдосконалення сенсомоторної сфери студентів, розкриття їх зорової і слухової чутливості, формування вміння сприймати; сприятливість до розвитку перцептивної уваги; формування системи розумових дій, здатність до самостійної творчої роботи. Педагогічні засади - естетично оформлені комп'ютерні програми, довершена робота мультимедійних проекторів, рідиннокристалічних панелей, комфортні умови роботи в мережевих та програмних середовищах, а також в освітньому середовищі вищого навчального закладу, факультету, де безпосередньо відбувається формування інформаційної компетенції майбутнього вчителя-філолога. Це й стане предметом наших подальших розвідок.

Література

1. Головань М.С. Розвиток пізнавальної активності учнів в процесі навчання алгебри і початків аналізу на основі НІТ: дис...канд. пед. наук: спец.13.00.02 / М.С. Голвань; Укр. держ. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1997. – 177 с.
2. Жалдак М. І. Основи інформаційної культури вчителя // Використання інформаційної технології в навчальному процесі: зб. наук. пр. / М.І. Жалдак; МНО УРСР, КДПІ ім. О. М. Горького. – К., 1990. – С. 3-24.
3. Клопов Р. В. Основні поняття новітніх інформаційних технологій / Р.В. Клопов // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2004. – Вип. 1. – С. 42-50
4. Сисоєва С.О. Психолого-педагогічне забезпечення впровадження сучасних інформаційних технологій у професійних закладах / С.О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 3-4. – С. 91-101
5. Співаковський О.В. Підготовка вчителя математики до використання комп'ютера у навчальному процесі / О.В. Співаковський // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1999. – №2. – С. 9-11.
6. Поясок Т. С. Організація пізнавальної діяльності майбутніх економістів з використанням інформаційних технологій / Т. С. Поясок // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 3-4. – С. 102-109

УДК 371.134(043)

Сухорукова І. В., асистент

ЗМІСТ І СТРУКТУРА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ

Україна початку ХХІ століття перебуває на шляху складного періоду трансформації суспільного розвитку й радикальних перетворень у сфері освіти, намагаючись досягти рівень світових стандартів. Зокрема, це стосується фахівців ОКР «Магістр», бо на сьогоднішній день у контексті реформ, продиктованих поступовим приєднанням України до європейського простору вищої освіти, цей рівень має стати чи не єдиним другим (після бакалавра) ступенем професійної підготовки спеціалістів-філологів у загальному циклі навчання. Адже, магістр – це людина, яка засвоїла основи свого фаху на вищому якісному рівні, захистивши магістерську кваліфікаційну роботу, вона підтвердила свою здатність самостійно і на відповідному науковому рівні осмислювати фахові проблеми у площині предметних полів спеціальності [1,с.199]. Цьому знаходимо підтвердження й у Дублінських дескрипторах, де зазначено, що випускники другого циклу навчання мають – володіти у своїй галузі новітніми методами і техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації; - критично осмислювати розвиток теорії та практики; - володіти рядом загальних та спеціальних компетенцій й – бути здатними зробити оригінальний внесок у дисципліну, наприклад в рамках своєї кваліфікаційної роботи [2].

Одним із пріоритетних завдань навчання іноземних мов у вищій школі визнається формування у студентів-магістрів рівня соціокультурної компетенції (СКК), адже магістр філології має володіти глибокими знаннями про національно-культурні особливості

країни, мову якої вивчає, норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вмінням будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Тому *предметом* нашого дослідження виступає зміст та структура соціокультурної компетенції магістрантів філології, а *метою* є детальний аналіз компонентів СКК, їх змісту та ролі у системі навчання іноземних мов у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Питання про країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземних мов знайшло теоретичне і методичне обґрунтування у працях багатьох учених (М.А. Аріян, І.Л. Бім, І.А. Воробйова, Н.І. Гез, М.Б. Євтух, І.О. Зимня, Н.Б. Ішханян, Ю.І. Пассов, В.Г. Редько, В.В. Сафонова, Л.М. Смелякова, І.В. Соколова, Г.Д. Томахін, В.М. Топалова, Р. Adler, D. Brown, Vyram M., E. Hall, R. Lado та ін.). Однак у більшості наукових праць проблема формування соціокультурної компетенції розглядається у таких площинах, як навчання в початковій та основній школі (Н.І. Гез, О.О. Коломінова, З.В. Корнаєва, О.П. Первак, Ю.І. Пассов), а також у немовних та технічних вищих навчальних закладах (Н.Ф. Бориско, Н.Б. Ішханян, С.В. Козак, Т.В. Опанасенко, В.М. Топалова, Т.А. Третьякова). Вищим педагогічним та гуманітарним навчальним закладам, що готують магістрів-філологів, в цьому аспекті присвячено лише деякі роботи, здебільшого статті, або ж ця проблема досліджується не окремо, а в контексті з іншими питаннями, входить до них певним компонентом (Н.А. Ігнатенко, Р.П. Мільруд, Л.П. Рудакова). У зв'язку з цим виявляється *актуальним* обґрунтування змісту соціокультурної компетенції магістра-філолога як обов'язкової складової професійної підготовки, визначення її структури та умов ефективного її формування у вищому навчальному закладі, впливу цього процесу на особистість студента.

Теоретичний аналіз моделей комунікативної компетенції, соціолінгвістичних і психолінгвістичних особливостей формування соціокультурної компетенції магістрів-філологів [3; 4; 5] дозволив виділити соціокультурну компетенцію в окремий компонент комунікативної компетенції та розглядати її як цілісну систему, що складається з певних елементів, ієрархічно взаємопов'язаних та взаємообумовлених метою і завданнями іншомовного спілкування.

Конкретизуючи поняття змісту соціокультурної компетенції, можна сказати, що вона охоплює: знання мовної системи і теоретичних відомостей про мовні одиниці; країнознавчі, лінгвокраїнознавчі та соціолінгвістичні знання; вміння співвідносити мовні засоби з завданням, метою та умовами спілкування (мовленнєвою ситуацією); вміння організовувати мовленнєве спілкування щодо соціальних норм і правил поведінки носіїв мови та ефективно розв'язувати питання міжкультурних непорозумінь; володіння національно обумовленою специфікою вживання мовних засобів спілкування; навички практичного застосування надбаних соціокультурних знань і умінь.

У процесі дослідження нами було виокремлено такі головні компоненти соціокультурної компетенції магістрів-філологів, як країнознавча компетенція, лінгвокраїнознавча компетенція та соціолінгвістична компетенція. Розглянемо їх основні змістові характеристики. *Країнознавчу компетенцію* ми визначаємо як здатність враховувати у процесі спілкування особливості країни, історії, культури народу, мова якого вивчається, і з представником якого відбувається спілкування. Країнознавча компетенція нерозривно пов'язана з лінгвокраїнознавчою компетенцією. Ми розглядаємо *лінгвокраїнознавчу компетенцію* як здатність сприймати мову в її культурноносній функції, з її національно-культурною специфікою. Лінгвокраїнознавча компетенція включає знання мовних одиниць, у тому числі, з національно-культурним компонентом семантики, і вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвої ситуації [4]. Що стосується останнього компоненту соціокультурної компетенції – *соціолінгвістичної компетенції*, можемо визначити її як здатність, що формується у взаємодії з соціальним середовищем, у процесі надбання соціального досвіду. Соціолінгвістична компетенція повинна включати знання особливостей національного мовленнєвого етикету та невербальної поведінки, а також уміння враховувати їх у реальних життєвих ситуаціях [5, с.14].

Відзначимо, що набуття студентами соціокультурного досвіду та формування зазначених компетенцій у процесі професійної підготовки забезпечується не лише власне блоком дисциплін “Практичного курсу іноземної мови” як основного компоненту циклу фундаментальних професійно-орієнтованих дисциплін. Дійсно, головну роль у формуванні соціокультурної компетенції відіграють такі модулі, як “Практика усного та писемного мовлення”, “Інтерпретація художнього тексту”, що є базовими модулями Практичного курсу іноземної мови, але соціокультурний компонент має бути включений і у інші навчальні дисципліни мовознавчого чи літературознавчого напрямку освітньо-професійної програми підготовки магістрів філології. Доцільним може бути введення спеціального курсу «Формування соціокультурної компетенції магістрів-філологів» як допоміжного засобу збагачення країнознавчих, лінгвокраїнознавчих та соціолінгвістичних знань студентів.

Таким чином, ми визначили, що компоненти соціокультурної компетенції як цілісної системи (країнознавча компетенція, лінгвокраїнознавча компетенція, соціолінгвістична компетенція) взаємопов’язані та взаємообумовлені метою й завданнями іншомовного спілкування. Для формування соціокультурної компетенції магістрів-філологів з іноземних мов у процесі оволодіння іншомовним мовленням необхідно створити такі умови навчання, які б відтворювали процес реального спілкування, слугували механізмом соціальної взаємодії й сприяли засвоєнню норм і моделей мовленнєвого та немовленнєвого спілкування, притаманних соціуму країни, мова якої вивчається.

Література

1. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: [Монографія] / І.В.Соколова; За ред. С.О. Сисоєвої; МОН України. – Маріуполь, Д: АРТ-Прес, 2008 – 400 с.

2. Joint quality initiative informal network for quality assurance and accreditation of bachelor and master programmes in Europe [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.jointquality.org>

3. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / Дубасенюк О.А. Семенюк Т.В., Антонова О.Є.; — Житомир: Житомирський держ. пед. ун-т, 2003. — 192 с.

4. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам: Теория и практика / Г.А. Китайгородская – М.: Русский язык, 2002. – 254 с.

5. Сеница Ю.А. Формирование социолингвистической компетенции в процессе обучения устному иноязычному общению студентов неязыковых вузов: [В контексте национальной культуры Франции]: Автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.13.00.02 / Ю.А. Сеница – М., 2004. – 25 с.

СЕКЦІЯ МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

УДК 32:061.18(73)(043)

Барановская Ю. В., аспирант

ЭТАПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ МОЗГОВЫХ ЦЕНТРОВ США

Во второй половине XX века think tank (фабрика мысли, или мозговой центр) представляет собой главный путь развития социальной инженерии в целом и политического консультирования в частности. Чем больше страна развивает такую технологичную форму социального применения интеллекта, тем более успешной является политика этой страны. Мозговые центры - это социальный способ существования интеллекта, способ его адекватного социального применения и достойной оплаты. Мозговые центры сознательно ставят перед собой задачу социальной инженерии общества, то есть такого преобразования общества, которое возникает как идея в головах интеллектуалов, проект в виде консультационного текста в аналитических докладах этих интеллектуалов, объединенных в мозговой центр, намерение общественного действия в сфере публичной политики, куда мозговой центр продвигает свои доклады, и затем возникает как конкретное законодательное или исполнительное решение в институциональной политике, где его опять же формулирует мозговой центр. На протяжении всей этой цепочки мозговой центр является генератором идей, аналитиком альтернатив и прогнозов, презентантом выводов, модератором публичной коммуникации, проектантом конкретных законодательных или исполнительных решений и лоббистом общественных интересов, выражаемых публично. Сама публичная политика оказывается связанной не просто с лоббированием своих интересов отдельными социальными группами интересов, но с производством системы коммуникации, где конвенциональная коммуникативная стратегия является специальной задачей мозгового центра и куда они направляют львиную долю своей публичной активности. Мозговые центры являются инициаторами постановки многих вопросов в публичной сфере, которые затем получают широкую огласку, обсуждаются, анализируются, по ним делаются доклады, высказываются рекомендации, и в конечном счете из области публичной политики они перемещаются в область конкретных законодательных и исполнительных решений, государственных заказов корпорациям, корпоративных проектов. Основным и весьма важным обстоятельством в деятельности мозговых центров есть то что:

- мозговой центр работает не с массовым сознанием, используя государство как инструмент продвижения идеологии, а с коммуникативным процессом в государстве, всерьез и масштабно разворачивая и поддерживая особую сферу - публичную политику;

- мозговой центр является не субъектом реформ, изменений или преобразований в обществе, а их агентом, наравне с другими участниками, где его роль генератора идей, презентанта результатов исследований, модератора коммуникации в публичной политике и консультанта институциональной политики не дает права на манипуляцию общественным сознанием или какое-либо преимущественное влияние на отдельные сегменты аудитории;

- мозговой центр производит мысли и идеи не в виде аналитических текстов или отвлеченного теоретизирования, а в виде консультационных текстов, их метод работы - не анализ, а консультация, где фундаментальный характер разработок имеет всегда прикладное выражение;

- мозговой центр в процессе консультации формулирует свои идеи и проекты в практической форме, предполагающей со стороны правительства или парламента такую

же структуру проектного управления, где стратегическое управление и текущее управление различены, а проектный менеджмент реальной государственной политики получает сопровождающие консультации от внутренних консультантов в пределах той же проектной, а не идеологической парадигмы.

Участие мозгового центра в формировании своего заказа достаточно технологизировано, иногда до такой степени, что государственную структуру просят только поставить подписи на документах. Однако до того, как это произойдет, нужно пройти целый ряд этапов, логистика которых боле или менее наработана как опыт. Инициирование темы, ее актуальности, постановка вопросов в таком виде, чтобы это предполагало последующий заказ - технология работы мозгового центра в сфере существующей публичной политики. После постановки проблемы, которая уже может просочиться в средства массовой информации, происходит предварительное исследование. На этом этапе назначается какой-либо один, достаточно крупный эксперт, который анализирует материал, планирует проектное исследование, осуществляет набор экспертов, определяет размеры финансирования и временные рамки работы по исследованию. Затем происходит собственно исследование, во время которого после каждого этапа работы могут проводиться семинары с приглашением внешних сотрудников, непосредственно не занимающихся исследованием. Затем происходит собственно написание аналитического доклада в форме консультационного текста или же двух или более текстов, один из которых имеет консультационное содержание: с конкретными выводами и адресными рекомендациями. Если рекомендации носят перспективный и резонансный характер, а само исследование относится к общественно значимой проблематике, мозговой центр презентует исследование на пресс-конференции и запускает делиберативный процесс. Продвижение проекта связано с самим делиберативным процессом, в ходе которого специалисты, участвовавшие в проекте и специалисты конкурирующих мозговых центров высказываются и обсуждают поставленную проблему. При продвижении интеллектуальных продуктов мозговыми центрами используется сеть интернет и другие институты массовой коммуникации, предполагающие интерактивную коммуникацию (теле-шоу, брифинги с журналистами, публичные дебаты: круглые столы, конференции, семинары). Если необходимо, мозговые центры формируют заказ на следующее, более основательное исследование. Если участники публичной политики придерживаются обсужденного сценария развития, то происходит следующий шаг - подготовка того или иного проекта законодательного или исполнительного решения (или же корпоративного проекта, если был корпоративный заказ). В случае корпоративного заказа содержание делиберативного процесса может быть оговорено заказчиком, но тогда имеет место развитие событий по специально оговоренному корпоративному сценарию развития.

Таким образом, принципиально обозначая среду, в которой работают мозговые центры, мы формулируем существенные отличия политики: не плановая экономика, а социальная инженерия; не интриги и война кланов, а публичная политика. Мозговой центр, являясь основным агентом публичной политики, как правило, разрабатывает и публикует документ, который называется "mission statement" - декларация о намерениях, заявление миссии, формулировка позиций, где отражены смысл деятельности мозгового центра, его позиционирование относительно различных сегментов аудитории и намерения - в той или иной мере выражающие его глобальные притязания и его позицию на интеллектуальном рынке как корпоративного профессионала.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА БРАЗИЛИИ В XXI ВЕКЕ

Бразилия к началу XXI века вошла в десятку наиболее развитых стран мира. Эта страна, как считает большинство экспертов, по совокупности факторов, которыми она обладает, определяет не только настоящее и будущее Латинской Америки, но и развитие мирового политического процесса в целом.

Бразилия традиционно стремилась к лидерству в Южной Америке и укреплению своей международной значимости как глобального актора. Бразильская дипломатия считается наиболее опытной в Латинской Америке, а ее усилия по мирному разрешению межгосударственных споров и конфликтов в этом регионе в XXI веке, инициативы в области сокращения и ограничения вооружения, ее роль в развитии интеграционных процессов на континенте и укреплении авторитета международного права получили высокую оценку мирового сообщества [1,67].

В 2002 году на президентских выборах победу одержал Луис Инасиу Лула да Силва. С именем этого человека связано начало новой страницы в истории страны. Начатые им реформы по модернизации общества способствовали решению острых социально-экономических проблем, что позволило ему победить повторно на выборах 2006 года. С его приходом начинается новый этап и во внешней политике страны. В своей инаугурационной речи в январе 2003 года он заявил о том, что Бразилия – это страна нового тысячелетия, что предполагало превращение Бразилии в глобального актора международной политики. Внешняя политика нового президент с самого начала, с 2003 года, выдвинулась и внутри страны, и за рубежом как символ перемен и обновления. И, если внутренние реформы вызвали критику со стороны оппозиции, то внешнеполитическая стратегия новой бразильской администрации разворачивалась в обстановках консенсуса.

В основе новой внешнеполитической доктрины страны лежит политика конструктивного национализма, основанная на представлении о самоценности Бразилии и ее национальных интересов в мировом и региональном контекстах, отказе от восприятия международных отношений как арены соперничества и стратегического союза с США.

Согласно ее внешнеполитической доктрине в новых условиях международного общения принцип государственного суверенитета, невмешательства во внутренние дела и территориальная целостность государства не теряют своего основного содержания и в условиях глобализации. Признавая самоценность прав человека, демократии и основных свобод в современном мире МИД Бразилии отстаивает ту точку зрения, что их внедрение нельзя осуществлять насильственным путем, выступая против практики «гуманитарных интервенций». Бразилия активно выступала против вторжения США в Иран в 2003 году. В основе новой внешнеполитической доктрины страны лежит восприятие мира как многополярного, в котором Бразилия должна играть роль глобального актора.

В соответствии с новой внешнеполитической доктриной приоритетным направлением внешней политики Бразилии является латиноамериканский вектор. Латиноамериканизация внешней политики Бразилии реализуется как на основе укрепления двусторонних связей со странами региона – это, в первую очередь Аргентина, Венесуэла, Чили, Боливия, Парагвай, так и активной роли Бразилии в развитии интеграционных процессов на континенте. Так, новое руководство страны проводит активную и эффективную политику по развитию интеграционных процессов в рамках Меркосур. Именно благодаря действиям да Силвы это объединение во многом смогло преодолеть кризисные явления и стать на путь динамичного развития. Новое руководство страны придает особое значение развитию интеграционных процессов на континенте, и выступает против участия США в этих процессах. Так, в 2005 году Президент да Силва

отказался участвовать в проекте Дж. Буша о создании Американской зоны свободной торговли, что во многом определило крах этого проекта [2,78].

В то же время Президент Бразилии проводит активную политику по укреплению Меркосур. Именно благодаря его усилиям членом этой структуры стала Венесуэла. Такой подход к развитию интеграционных процессов обусловлен тем, что бразильская дипломатия намерена использовать ускорение процессов региональной интеграции для укрепления международного престижа и авторитета страны, обеспечения ее заявок на подключение к процессам глобального регулирования в XXI веке [1,55]. Уже сегодня, по мнению ряда исследователей, Бразилию воспринимают как «важнейшего политического агента в регионе, способного брать на себя роль представителя региона в мире, особенно от имени блоков, в которые она входит вместе с соседними государствами» [3,92].

Особенностью внешнеполитического курса Бразилии в XXI веке стала диверсификация ее внешнеполитических связей. После января 2003 года во внешнеполитической стратегии Бразилии четко обозначилось новое направление. Выступая в Вашингтоне в декабре 2002 года, избранный президент заявил о том, что его страна «будет стремиться к поиску новых партнеров среди тех государств, которые по размерам и потенциалу похожи на нас. Это Россия, Китай, Индия, ЮАР» [1,69]. Наиболее предметным воплощением идеи союза «восходящих стран гигантов» является группа трех или ИБАС – по первым буквам стран-участниц (Индия, Бразилия, Южная Африка), созданная по инициативе Бразилии в июне 2003 г. перед ней ставится задача координации внешних политик трех стран по наиболее актуальным проблемам современности. В июле 2009 года в Москве была достигнута договоренность о создании БРИК (Бразилия, Россия, Индия, Китай). Создание подобной структуры способно качественно изменить геополитическую ситуацию в мире.

Россия, Китай, Индия сегодня являются важнейшими стратегическими партнерами Бразилии. Отношения с этими странами характеризуются высоким динамизмом и охватывают все сферы деятельности: политическую, экономическую, торговую, гуманитарную.

Важное место отводится новым руководством и африканскому вектору во внешней политике страны. Новое руководство разработало ряд новых подходов к своей африканской политике. К ним относится так называемая «преференциальная политика в отношении Африки» по словам да Силва принятие этой политики было связано с историческим долгом Бразилии перед этим континентом, откуда вывозились свободные люди, которые затем превращались в рабов, и которые внесли свой вклад в развитие страны. Бразильский президент считает, что его страна должна выплачивать этот долг на протяжении многих лет путем поддержания особых партнерских отношений со странами континента. Как считают эксперты, данный подход означает начало нового этапа африканской политики Бразилии. Экономическая подоплека этой новой политики – продвижение бразильских технологий и товаров на новые рынки. Наиболее активно Бразилия сотрудничает с бывшими португальскими колониями. Начиная с 2004 года торговый оборот с этими странами постоянно растет. Ведущим государством среди африканских государств является Ангола. Бразилия активно кредитует эту страну, бразильские компании задействованы в разведке и добычи нефти, алмазов, в стране реализуется ряд крупных образовательных проектов, открыт центр профессиональной подготовки [4,38]. Бразилия также стремится интенсифицировать отношения с Мозамбиком. Бразилия списала 951 долга этой стране, построила фармацевтическую фабрику, осуществляется ряд долгосрочных проектов в сфере здравоохранения, сельского хозяйства, образования, телекоммуникаций [4,37 – 38].

Стратегическое партнерство связывает Бразилию и с ЮАР. Бразилия является главным торговым партнером для ЮАР в Латинской Америке. Как уже говорилось выше, Бразилия поддержала идею президента ЮАР о создании Группы трех (Индия, Бразилия, ЮАР). Это позволяет говорить о новой форме сотрудничества по линии «Юг - Юг». Все

три страны выступают за укрепление центральной роли ООН в международных делах. В рамках развития сотрудничества «Юг - Юг» президент Бразилии стал одним из инициаторов проведения саммита лидеров стран Африки и Южной Америки, который состоялся в 2006 году в столице Нигерии – Абудже. По итогам саммита была принята декларация, в которой подчеркивалась важность совместной работы двух регионов в отстаивании общих интересов и необходимости совместной работы в целях поддержания мира, безопасности, стабильности, гармонизации позиций для обеспечения справедливости в мире [3,93].

На протяжении длительного времени приоритетным направлением для Бразилии были отношения с США. На протяжении десятилетий отношения с США носили более чем стратегический характер. Сегодня двусторонние отношения приобретают новые качественные черты. Это обусловлено рядом факторов, во-первых, стремление стать глобальным игроком в современном мире несовместимо с проамериканским курсом внешней политики, который был характерен для Бразилии. Во-вторых, это обусловлено теми геополитическими изменениями, которые произошли как в мире, так и на латиноамериканском континенте к началу XXI века, последствием которых было резкое ослабление позиций США в Латинской Америке [5,21].

Нынешний президент Бразилии стремится проводить курс, основанный на прагматизме и национальных интересах страны. США и сегодня являются главным рынком сбыта бразильских товаров. Экспорт Бразилии в США составляет 36 млрд. дол. США заинтересованы в Бразилии как в главном источнике энергоресурсов, таких как биотопливо (этанол), по производству которого страна занимает 1 место в мире. Бразилия видит в США важного инвестора в экономику страны (34 млрд. дол.). Страны совместно озабочены проблемой наркоторговли и терроризма в Латинской Америке. Все это создает основу для политического диалога и экономического сотрудничества, выгодного для обеих стран. Один из первых визитов да Силвы был в США, Дж. Буш также посетил Бразилию во время латиноамериканского турне. В ходе переговоров двух лидеров был подписан ряд соглашений, главное из которых это соглашение о сотрудничестве в области производства этанола.

В то же время президент Бразилии резко выступает против политики США в Ираке, Афганистане, что привело к прекращению военной помощи со стороны США. Между странами существуют принципиальные разногласия в вопросах развития интеграционных процессов в регионе, решения ряда международных проблем. Приход нового президента в Белый дом и его политика, возможно, внесут коррективы в характер двусторонних отношений.

Бразилия проводит активную политику по вопросу реформе ООН и укреплению международного права как основы межгосударственных отношений. Она однозначно выступает против подмены ООН, как главного органа, ответственного за поддержание мира на планете иными организациями, в том числе и НАТО. Наряду с другими представителями образованной в 2004 году так называемой «Группой четырех» (Германия, Япония, Индия, Бразилия) она стремится войти в состав обновленного Совбеза на правах постоянного члена – представителя латиноамериканского региона. При этом очевидно, что среди других потенциальных кандидатов от Латинской Америки (Мексика, Аргентина) Бразилия, в силу физических и демографических характеристик, экономического и политического веса занимает привилегированное положение. В 2005 г. страны «четверки» заявили, что в случае избрания их в состав новых постоянных членов они откажутся от использования права вето на 15 лет. Эта позиция помогла Бразилии обеспечить поддержку своей кандидатуры Россией, Великобританией, Францией и, условно, КНР. Проблема, однако, в том, что США, на словах не возражающие против кандидатур новых членов, считают реформу Совбеза последней стадией общей реформы ООН, что создает на пути расширения ее главного органа дополнительные трудности.

Отсюда – растущее стремление бразильской дипломатии закрепиться в таком неформальном, но престижном международном органе, как «Большая восьмерка» (президент этой страны регулярно приглашается в качестве гостя на саммиты «восьмерки» начиная с 2003 г.), и «нарастить мускулы» в ВТО. В ВТО, членом которой Бразилия стала в 1995 г., эта страна является неформальным лидером так называемой «Группы 20» (куда помимо нее входят также Индия и Китай).

Таким образом, Бразилия активно проводит внешнюю политику, которая базируется на прагматических началах и нацелена на всемерное укрепление международного авторитета и влияния страны, повышение политического веса Бразилии в мировых делах до уровня, соответствующего ее экономическому потенциалу. Исходя из этих целей, бразильская дипломатия активно выступает за формирование подлинно многополярного мироустройства, предпринимает шаги по развитию сотрудничества с государствами различных регионов мира, наращивает усилия в пользу снижения международной напряженности, продвижения разоружения, в первую очередь ядерного, урегулирования международных конфликтов мирными средствами.

Литература

1. Мартынов В.Ф. Бразилия в борьбе за лидерство в регионе.// Латинская Америка. – 2008. - № 11. – С. 54 – 71.
2. Ребран Л. АЛКА – зона свободной торговли в Америке.// МЭМО. – 2007. - №1. – С. 72 – 83.
3. Виландт Г. Латинская Америка: сегодняшний день и перспективы.// МЭМО. – 2005. - №1. – С. 88 – 96.
4. Чернышова Н.В. Бразилия – Южная Африка: взаимное притяжение.// Латинская Америка. – 2008. - № 6. – С. 36 – 42.
5. Романова З.И. США и Латинская Америка: взаимодействие или противодействие?// Латинская Америка. – 2006. - № 3. – С. 19 – 28.

УДК 323:061.1ЄС”20”(043)

Грінько О. І., аспірант

ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Дослідники регіональних процесів в Європі відзначають зростання числа інституційних проблем в ЄС «пов'язаних з наростанням бюрократизації, лобіюванням інтересів малих і великих, бідних і багатих країн, з процесами ухвалення рішень на основі мажоритарного і особливо одностайного голосування. А оскільки від інституційної структури ЄС залежить реалізація його подальшої політики по ключових питаннях, то вочевидь, що процеси поглиблення інтеграції особливо в частині переходу до політичного союзу, можуть сильно загальмуватися» [1]

У цьому контексті і з'являються теорії, що пропонують нові моделі європейського будівництва. Прибічники цих теорій бачать майбутнє не за європейською федерацією держав, а за «Європою регіонів», створенню якої сприятимуть європейські інститути, вимушені визнати регіони як самостійних суб'єктів федерації. Регіони які самоврядні і самофінансуючих одиниці - для більшості унітарних держав, що історично склалися (наприклад, Франції) означають також корінну ломку існуючих політичних, економічних і інших структур. Сповна обґрунтовані є побоювання, що при радикальному реформуванні зверху буде потрібно спеціальні процедури, багатоступінчасті вибори, а спроба покінчити із засиллям центральних властей може привести до, свого роду «неоцентризму» на регіональному рівні, розбухання місцевого бюрократії апарату, зростанню корупції і введенню нових податків. Не варто випускати з уваги також і проблему історично спірних територій, таких як Еуськаді (Іспанія-Франція), Саар-лотарінгія (Германія-Франція) та ін. Акцент на зміцнення регіонів, їх самостійності у відношенні з центральною владою може

відродити сепаратистські тенденції у деяких груп і бажання переглянути раніше встановлені міждержавні домовленості.

Так, Д. Гавриков робить наступний висновок: «Одна з головних суперечностей, породжених інтеграцією, - поляризація, що збільшується, між країнами і регіонами по рівню життя» [2]

Багато учасників дискусії про «Європу регіонів» приходять до висновку про те, що в сучасних умовах європейські інститути, держави-члени і територіальні утворення повинні відмовитися від радикальної ломки існуючих структур і приступити до сумісного оновлення системи рівноваги між ними. Новий механізм взаємодії в контексті «Європи регіонів» покликаний забезпечити оптимальне співвідношення між наднаціональними, державними і місцевими інститутами влади в умовах транспарентності і демократичного контролю. У зв'язку з цим встає проблема розробки демократичної законодавчої бази європейського регіоналізму, так званій регіональній (територіальною) автономії. У такому разі принципи європейського права зможуть забезпечити міцну основу концепції «нового регіоналізму», зокрема «субсидарність, партнерство і гнучке фінансування» [3]

Будівництво «Європи регіонів», безумовно, пов'язане з рядом складнощів, у тому числі і не економічного характеру. Для реалізації цієї ідеї, в першу чергу, необхідне створення всеосяжної політичної концепції її побудови. Не дивлячись на те, що в наявності загальна тенденція до децентралізації і прагнення до тісної інтеграції, одним з найсерйозніших перетин до об'єднання може опинитися політичний устрій країн Європейського Союзу, яке засноване на різних принципах. Тому, найімовірніше, групи регіонів співробітничатимуть в різних областях, причому число учасників варіюватиметься залежно від поставленої мети. Разом з тим завдання у них одна - ліквідація економічних, соціальних, політичних диспропорцій в розвитку країн.

Динаміку міжрегіональних диспропорцій в ЄС не можна порівнювати однозначно, оскільки результати залежать від тих типів регіонів, по яких проводяться дослідження: тобто завжди виявляються типи регіонів, по яких відбувається конвергенція, і навпроти, регіони розходяться в політичному устрої, в рівні економічного розвитку і т.д.. У найзагальнішому ж вигляді можна констатувати, що регіональній політиці вдавалося і вдається тримати міжрегіональні диспропорції приблизно на одному рівні, не даючи їм «розповзатися».

Регіональна політика - яскраве свідчення регіоналізації в зоні ЄС. Зародившись в післявоєнні роки у формі заходів надзвичайного характеру, регіональна політика потім набуває характеру чинника, що постійно діє. Необхідність згладжування регіональних диспропорцій розглядається нині не як другорядне завдання, а як одна з найважливіших умов оптимізації економічного розвитку. Міжрегіональні диспропорції на території ЄС дійсно великі: йдеться про чисельність населення і його щільності, ресурсно-виробничий потенціал, розвиненість різних секторів господарства і інфраструктури, показниках рівня безробіття і т.д. Зрозуміло, що розширення на схід зробить ці диспропорції набагато гострішими.

Європейський союз повністю усвідомив, що без вирішення проблем регіонів, пом'якшення диспропорцій в рівнях соціально-економічного розвитку між ними повноцінний розвиток інтеграційних процесів, від якого вигравали б всі регіони, неможливий. Більш того, в перспективі необхідні регіональні заходи компенсаційного характеру, направлені на запобігання негативним наслідкам для регіонів, що виникають унаслідок самої інтеграції. [4]

Свідченням важливості регіональної проблематики є, зокрема, велика кількість симпозіумів і конференцій, присвячених цій проблематиці.

Головним підсумком слід вважати той факт, що регіональна політика стає все більш важливою для урядів європейських держав. Цей висновок можна зробити на основі аналізу статистичних даних про динаміку витрачених ЄС засобів на регіональну політику.

Вже зараз об'єм засобів, що направляються на регіональний розвиток, за розрахунками експертів ЄС, обчислюється 10-15% від бюджету окремих держав.

Останніми роками витрати на неї разом з витратами на проведення загальної сільськогосподарської політики стали найбільшою статтею витрат, далеко потіснивши всі інші.

Разом з тим не можна не відзначити висновки сучасних дослідників регіональних процесів в Європі про те, що «фрагментарність, регіональна мозаїчність ЄС весь час зростає, характер її ускладнюється і далі, при цьому зберігатимуться не тільки диспропорції в рівні соціально-економічного розвитку між районами, але і різноманітність життєвих устроїв» [5]

У Західній Європі центральні уряди мали можливість проводити надзвичайно сфокусовану регіональну політику (протягом останніх двох десятиліть допомога виявлялася в основному тим підприємствам, які задовольняли критеріям з погляду капіталовкладень і створення робочих місць), тоді як багато питань створення бізнес-середовища і економічної інфраструктури вирішувалися регіональною або місцевою адміністрацією (або, принаймні, спільно з ними). Навпаки, в країнах ЄС регіональної адміністрації не існує, а місцеві власті надзвичайно слабкі. Таким чином, центральний уряд вимушений вирішувати питання як регіональної політики, так і проблеми національного економічного розвитку з урахуванням інтересів регіонів[6].

Питання про перспективи регіоналізації і регіональної політики в Європейському Союзі є першорядним як для теорії, так і для практики. Розуміючи суть і тенденції сучасних регіональних процесів, керівники ЄС повинні побудувати науково обгрунтовані прогностичні моделі і сценарії майбутнього стійкого розвитку нової Європи. У них повинні бути органічно враховані об'єктивні (природно-географічні, структурно-господарські, культурно-побутові і ін.) підстави і джерела нерівномірностей і диспропорцій в розвитку різних районів європейського континенту. Регіональна політика повинна мати в своєму арсеналі надійні (перш за все, економічні і фінансові) інструменти для реалізації програмних завдань. Застосування цих інструментів не може бути однотипним і шаблонним для всіх держав, а повинно враховувати дійсні і найбільш актуальні потреби даного району.

Література

1. Гавриков Д. Европейский Союз как территория противоречий // Мировая экономика и международные отношения. 2004. № 12. С.89
2. Гавриков Д. Европейский Союз как территория противоречий // Мировая экономика и международные отношения. 2004. № 12. С. 91.
3. Макарычев А. Периферийность, окраинность, маргинальность? К проблематике внешних границ Европы // Космополис. № 3(5). Осень 2003. С. 31-32.
4. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза. М., 2000. С. 146-147.
5. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза. М., 2000. С. 17.
6. См.: Расширение ЕС на Восток: предпосылки, проблемы, последствия. М., 2003; Расширение Европейского Союза и Россия. М., 2006.

УДК 338.46(477)(043)

Кириякулова О. С., аспирант

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ «ТРЕТЬЕГО СЕКТОРА» В УКРАИНЕ

Укрепление демократического государства и развитие местного самоуправления решающим образом зависит от формирования современного гражданского общества. Речь идет о разнообразных формах цивилизованного взаимодействия граждан, их добровольном участии в общественных делах. В роли «несущих конструкций» гражданского общества выступают именно организации «третьего сектора», которые

привлекают внимание как фактор постоянного роста и экономического развития государства. Их деятельность базируется на идее о том, что через социально-значимую, общественно-полезную деятельность на основе осознанного добровольного выбора люди реализуют свои права и интересы [4; 111-112].

Замечено, что в Украине практически отсутствуют реально действующие механизмы партнерства государственного, некоммерческого и коммерческого секторов. Отсутствие государственной политики относительно «третьего сектора» является одной из главных причин того, что потенциал гражданского общества в социальном, экономическом, духовном и политическом аспектах остается реализованным неполностью.

Сущность социального партнерства состоит в том, что государство часть своих функций передает обществу. Неотъемлемыми компонентами социального партнерства являются постоянная взаимосвязь и социальный диалог власти с неправительственными организациями как с полноправными партнерами, а также участие граждан в решении актуальных социальных проблем, прежде всего, на местном уровне [1; 320-329].

Следует отметить, что социальное партнерство стимулирует и активизирует взаимодействие органов государственной власти с институтами гражданского общества, способствует конструктивному взаимодействию органов государственного управления и местного самоуправления, а также развитию демократических тенденций в обществе в целом.

В Украине практикуется две основные формы сотрудничества между неправительственными организациями и государством: организация конкурсов социальных проектов неправительственных организаций и совместная работа над социальными проектами. Каждая из форм сотрудничества отличается не только формой привлечения неправительственного сектора к деятельности, но и уровнем ответственности, возможности принятия решений по формированию социальной политики [5].

Одной из основных причин, которые препятствуют продвижению социально-экономических и демократических реформ, является отсутствие на протяжении многих десятилетий в Украине эффективных механизмов взаимодействия государства и общества, которые обеспечивают развитие «третьего сектора», объединяющего добровольные инициативы граждан и созданные ими неправительственные организации, которые берут на себя часть ответственности за решение социальных задач.

Большинство государственных неправительственных организаций созданы для решения тех же самых задач, с которыми повседневно имеют дело государственные и муниципальные органы. Это забота о малообеспеченных, больных, социально неблагополучных гражданах, содействие воспитанию и образованию детей и подростков, сохранение и развитие культуры, реальная защита прав и свобод, гарантированных Конституцией Украины, и многое другое из того, что не может быть обеспечено на чисто коммерческой, рыночной основе. Существование «третьего сектора» прежде всего тем и обусловлено, что наиболее активные члены общества стремятся внести свой вклад в решение стоящих перед ними проблем, не только выполняя прямые обязанности, возлагаемые государством на всех граждан, но и делая нечто «сверх обязанностей», добровольно. В этой связи очевидна необходимость объединения и координации усилий [2; 47-48].

В ряде случаев «третий сектор» действует успешнее и экономичнее, чем государственные учреждения. Это показывают исследования, проводившиеся во многих странах. В результате государству нередко оказывается выгоднее передавать средства независимым некоммерческим организациям, разумеется, в обмен на четкие, конкретные и контролируемые обязательства с их стороны, чем создавать дополнительные организации. Так, в США в 90-е годы в «третий сектор» направлялось более трети всех расходов на социально-культурные нужды, в том числе более половины всех федеральных

расходов на социальную помощь, культуру, науку и гуманитарные цели. Конкретный анализ показывает, что выгоды бюджетного финансирования независимых некоммерческих организаций особенно велики, когда налицо хотя бы одно из следующих двух условий: имеется возможность привлечь к работе добровольцев, и решаемая задача не совсем стандартна, требуется нешаблонный подход к конкретной категории получателей услуг, глубокая индивидуализация деятельности. Очевидно то, что сотрудничество государства и органов местного самоуправления с организациями «третьего сектора» способно служить важным фактором повышения эффективности использования средств, в особенности выделяемых на социальные нужды [3; 206-211].

Таким образом, «третий сектор» успешнее развивается там, где представительные и исполнительные органы субъектов нашего государства, органы местного самоуправления ориентируют и стимулируют некоммерческие организации, не допуская вместе с тем неоправданного вмешательства в их деятельность. Чем теснее и плодотворнее контакты государства с этим сектором, тем лучше взаимопонимание власти и общества и тем менее вероятно их взаимное отчуждение. Усовершенствование и развитие законодательной и правовой базы по укреплению институтов гражданского общества должно быть ориентировано на признание и реализацию конституционных прав граждан и их объединений беспрепятственно участвовать в жизни общества, а также на повышение роли граждан в принятии и реализации решений на всех уровнях власти.

Литература

1. Бортников В.І. Політична участь і демократія: українські реалії: монографія / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. - Луцьк: Вежа, 2007. - С. 320-329
2. Бортников В.І. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії // Політичний менеджмент. - 2007. - №3. - С. 47-48
3. Бондаренкова Г.П. Развитие третьего сектора, как инструмент социальной адаптации населения / Г.П. Бондаренкова // Проблемы социально-психологической адаптации населения в период трансформации общества. – М., Высшая школа экономики, 1999. – С. 206-211
4. Перегудов С.П. Гражданское общество как субъект публичной политики // Полис. - 2006. - №2. - С. 111-112
5. Громадські організації в Україні / Статистичний бюлетень за 2009 рік // Державний комітет статистики України
http://civic.kmu.gov.ua//ecesor/central/uk/publish/article?art_id=101833&cat_id=82370
6. Най Дж. Неправительственные организации: новый игрок // День – 6 июля

УДК 323.232.003.12(477)(043)

Качинська Н. О., аспірант

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

В сучасних умовах всебічної глобалізації та посилення міждержавної конкуренції в усіх сферах життя суспільства формування привабливого іміджу країни – одне з пріоритетних стратегічних завдань керівництва кожної держави, що прагне зайняти вагомое та достойне місце в новому світовому порядку.

Дійсно проблеми із зовнішнім сприйняттям має сьогодні велика кількість країн. Так, наприклад, США після подій 11 вересня 2001 в декілька разів активізували іміджеву політику в країнах мусульманського сходу, Росія, яка сьогодні застосовує великі зусилля задля позбавлення іміджу Радянського Союзу. Нещодавно Німеччина розпочала масштабну іміджеву кампанію під лозунгом «Німеччина – Земля ідей» задля підвищення репутації своєї держави у країні та у світі [6]. Слід також зауважити, що кожного року витрати на реалізацію цих програм постійно збільшуються. Так, в державному бюджеті

США у 2007 році на витрати публічної дипломатії (метою якої і є саме створення привабливого іміджу США в усіх регіонах світу) було надано 1 млрд. дол., у 2008 році ці витрати вже склали 1,2 млрд. дол.. Саудівська Аравія дозволяє витратити на ті ж самі заходи близько 6 млрд. дол., Росія виділяє на покращення репутації лише декілька мільйонів [2]. Проте нові умови розподілу фінансів за рахунок світової кризи вимагають від керівництва та політичної еліти країн прийняття більш виважених та обґрунтованих політичних рішень. Звідси одразу ж виникає питання оцінки, а як наслідок і підвищення ефективності політичних програм, що фінансуються з державного бюджету. Іміджеві програми більшості держав відносяться саме до такого типу.

Сьогодні більшість дослідників, які займаються проблематикою іміджу держави, погоджуються з тим, що визначити чи є та чи інша державна стратегія формування зовнішнього іміджу ефективною, дуже складно. Проте, налаштувавшись на стратегію ефективного політичного менеджменту, деякі західні країни вже мають певний досвід щодо механізмів оцінки іміджевої політики держави, вивчення якого представляється нам досить актуальним.

Під іміджевою політикою держави ми будемо розуміти комплекс дій та заходів, що плануються, реалізуються та контролюються державною владою з метою створення привабливого іміджу держави у рамках державної стратегії забезпечення національних інтересів. В таких країнах-піонерах іміджевих стратегій як США та Великобританія, які саме тому представляють особливий інтерес для нашого дослідження, іміджева політика реалізується в рамках публічної дипломатії.

Питання ефективності публічної дипломатії Великобританії, раціональності витрат на іміджеві заходи, а головне – можливості все це адекватно оцінити, постало перед представниками Британського Парламенту ще у 2005 році. Незважаючи на згадані складності, спеціалісти у сфері репутаційної політики Великобританії зробили спробу розробити систему оцінки ефективності іміджевої політики через логічне порівняння поставлених державою цілей, проміжних результатів та результатів на виході. Так, «логічна система» («logical framework») пропонує спільне розуміння іміджевої стратегії задля точної оцінки майбутніх дій [4]. Дуже важливо те, що ця логічна система послідовно приводить до ідеї проводити моніторинг та звітувати про результати іміджевої політики на двох рівнях у вигляді «системи оцінки» («evaluation framework»). На рівні «ВХОДУ» («input») у цій системі ресурси будуть вимірюватися у рамках обчислення людино-годин та прямих затрат на проект. На рівні заходів та проміжних результатів особлива увага буде націлена на **систематичний підхід** до моніторингу медіа висвітлення, реалізації зворотного зв'язку з учасниками іміджевих заходів, а також повної оцінки результатів кожного завершеного заходу.

Саме на рівні проміжних результатів пропонується проводити оцінку впливу («impact»), використовуючи комбінацію трьох вимірювальних засобів – так званих трекерів-спостерігачів (“trackers”) «системи оцінки»:

- **Медіа спостерігач («a media tracker»)** – покликаний визначити зміни у характері та настрої висвітлення цільових питань в засобах масової інформації, а також, якщо можливо, причини цих змін.

- **Спостерігач за цільовою аудиторією («an influencer tracker»)** – вивчає інформацію щодо зміни думок серед цільової аудиторії з приводу питань, що відносяться до проміжних результатів. Ці дії включають систематичне створення карт цільової аудиторії, проведення відкритих інтерв'ю, повторюючи ці дії рік за роком задля спостереженням зміни суспільної думки.

- **Спостерігач за точними змінами («a concrete changes tracker»)** - записує зміни, які можливо об'єктивно перевірити, зрозумівши позитивні вони чи негативні [5].

Таким чином, досвід Великобританії пропонує нам логічну схему державної стратегії формування іміджу та систему оцінки результативності цієї стратегії.

Вирішення проблеми ефективності політики держави в сфері формування іміджу сьогодні гостро стоїть перед такою супердержавою як США. В 2004 році був створений Відділ політики, планування та ресурсів для Публічної дипломатії та публічних справ (*Office of Policy, Planning and Resources for Public Diplomacy and Public Affairs (R/PPR)*). Сьогодні цей відділ відповідає за довготривале планування та виконує функцію оцінки ефективності програм. У рамках цього відділу був також створений спеціальний Підрозділ Оцінки (*the Evaluation & Measurement Unit (EMU)*), до функцій якого внесли оцінку ефективності американських іміджевих програм за допомогою проведення обчислювальних проектів та інноваційних аналітичних досліджень [5]. EMU має оцінювати місії публічної дипломатії, освітніх та культурних програм, які фінансуються з державного бюджету США, за допомогою чотирьох основних оцінювальних програм:

- **Проект «Вплив Публічної дипломатії» (the Public Diplomacy Impact Project)** - перше глобальне порівняльне дослідження, націлене на вимір ефективності публічної дипломатії на закордонну цільову аудиторію. Проект, що стартував у 2006 році, використовує опитування та фокус-групи задля збору оціночних даних з ціллю більш досконалого розуміння масштабів впливу на закордонну аудиторію та ефективності публічної дипломатії.

- **Програма оцінок (Program Evaluations)** – програма, розроблена EMU з ціллю незалежної оцінки довготривалого впливу ('long-term impact') від іміджевих заходів, що інформують, заохочують та впливають на закордонну аудиторію. Ця програма дозволяє зібрати основний оціночний матеріал та порівняти його з затратами та, як результат, забезпечити команду іміджмейкерів корисною, емпірично обґрунтованою та достовірною інформацією.

- **Програма МАТ (Mission Activity Tracker)** - електронний механізм оцінки масштабів, періодичності та отриманих результатів від іміджевих заходів США, що засновані на зборі та обробці якісної та кількісної інформації.

- **Програма РВВР (Performance Based Budgeting Pilot)** – ініціатива, що має оцінити чи досягнуті головні завдання публічної дипломатії, на які були затрачені кошти, а також які заходи слід профінансувати надалі [3].

Проте сучасні американські теоретики та практики наголошують на тому, що більш ефективною програмою оцінки, за якою майбутнє завдяки її ефективності, швидкості та легкості використання, є вже згадана програма МАТ – глобальна, віртуальна, інтерактивна система, що є першим централізованим програмним забезпеченням для збору та обробки результатів іміджевих кампаній, яка розроблена для використання теоретиками та практиками публічної дипломатії, а також для кожного пересічного громадянина. Отже, система є дуже інформативною та ефективною [1].

Питання визначення ефективності іміджевої політики держави набуває неабиякої актуальності в умовах жорсткої світової конкуренції в усіх сферах життя, а також за рахунок світової економічної кризи, яка вимагає від керівництва держав все більш ефективного політичного менеджменту. Проблема розробки та використання механізмів оцінки ефективності іміджевих програм є досить складною через складність та багатогранність самого поняття імідж держави, факторів, що впливають на його створення та життя. Проте саме значимість цього феномену у XXI столітті підштовхує теоретиків та практиків на пошук нових ефективних механізмів та засобів роботи з ним. У рамках нашого дослідження ми проаналізували підходи до проблеми таких країн ефективного політичного менеджменту як США та Великобританія. Були детально вивчені та проаналізовані запропоновані аналітичні, математичні та віртуальні механізми оцінки ефективності з ціллю їхнього подальшого використання у теорії та практиці створення іміджу нашої держави.

Література

1. About the Public Diplomacy Mission Activity Tracker (MAT). // www.pdmat.state.gov
2. Fitzpatrick R. Kathy. The collapse of American PD. - Quinnipiac University, School of Communications, 2008. – P.20
3. Evaluation and Measurement Unit. // <http://www.state.gov/r/ppr/emu/index.htm>
4. Steven D. Evaluation and the New Public Diplomacy. – River Path Association, 2007. – P.18 // www.allacademics.com
5. Vinter L., Knox D. Measuring the impact of public diplomacy: can it be done?: Executive Summary. // <http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/publications/publications/pd-publication/impact>
6. www.land-of-ideas.com

УДК 329.7(5)(043)

Трофименко М. В., старший викладач

АНТИГЛОБАЛІСТСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ АЗІЇ

Найбільш поширений суспільно-політичний процес сучасного світу – глобалізація впливає практично на всі сторони життєдіяльності суспільства (політичну, економічну, культурну, освітню, військову, екологічну та інші). Протиріччя наслідків цього суспільно-політичного процесу для держав світу призвели до того, що одним з головних міжнародних конфліктів епохи глобалізації став конфлікт між її прихильниками та противниками – антиглобалістами.

Глобалізація як процес всеохоплюючий впливає на розвиток всього світу, але ступінь її проникнення в окремі сфери та регіони є неоднаковою, що дозволяє говорити про неоднорідність глобалізації [9, 20]. Варто зазначити, що процеси регіональної інтеграції, взаємодії країн у різних регіонах світу також є досить різними. Зважаючи на зазначене, можна сказати, що діяльність антиглобалістських організацій у різних регіонах світу досить суттєво відрізняється та виходить з реалій того чи іншого регіону.

Особливості діяльності антиглобалістських організацій на регіональному рівні є надзвичайно актуальною темою. На діяльність антиглобалістів у різних регіонах світу впливає багато факторів: рівень регіональної інтеграції, наявність міжнародних регіональних урядових організацій, рівень розвитку та впровадження інформаційних технологій, інтереси та діяльність великих транснаціональних корпорацій (ТНК) у регіоні, їх вплив на засоби масової інформації (ЗМІ) та неурядові організації.

Антиглобалістський рух в різних регіонах світу має різні організаційні форми, джерела фінансування, програмні завдання та багато інших чинників так, наприклад, на заході антиглобалістський рух має велику кількість напрямів: екологічний, гуманістичний, правовий, а у Азії та Африці – антиглобалістський рух зводиться у більшості своїй до боротьби з однополярністю світу, проти американського засилля, синдрому Півночі та Півдня.

Розглянемо основні особливості антиглобалістських організацій та антиглобалістського руху Азійського регіону.

Азійський регіон найбільш динамічно розвивається порівняно з іншими регіонами світу. Молоді економіки Східної та Південно-Східної Азії, які ще називають «азійськими тиграми» завдяки дешевій робочій силі та податковим пільгам стають центром іноземних інвестицій, великі ТНК переносять свої виробництва у країни регіону, тому традиційними стали написи на товарах «made in China», «made in Korea» і под. Саме тому найбільш поширеними формами прояву антиглобалістського руху у країнах регіону є організації, які борються за права робітників та в більшості своїй ведуть соціальну боротьбу.

1.1 Східна Азія (Гонконг, Тайвань, Японія, Південна Корея, Китайська Народна Республіка).

Важливою подією у зародженні та організаційному оформленні антиглобалістського руху в регіоні стала Азійська криза 1997 – 1998 років, коли через надто швидке зростання економік та внаслідок маніпуляцій великих валютних спекулянтів національні валюти суттєво девальвували по відношенню до долара США, фондові ринки країн регіону впали майже на третину. Представники неурядових організацій країн регіону основну провину виникнення такої масштабної кризи покладають на Міжнародний валютний фонд, який сприяв надто швидкому перегріву економік країн регіону.

Окремо від інших країн Східної Азії стоїть Китайська Народна Республіка (КНР). Не інтегрованість китайської економіки у світову дозволила Китаю майже не відчувати Азійської кризи 1997 – 1998 років. Після вступу до ВТО 11 грудня 2001 року та розвитку експортноорієнтованих галузей народного господарства економіка Китаю стала дуже чітко відчувати всі світові тенденції. Так світова фінансово-економічна криза 2008 року пригальмувала зростання економіки Піднебесної з 14% до 8% [6]. Тим не менш КНР зуміла зберегти тенденцію до зростання своєї економіки трішки уповільнивши цей процес. При цьому найбільші економіки світу фіксували стрімке падіння своїх національних економік. Розпочавши у 1978 році економічні реформи КНР за 30 років вдалося перетворитись на одну з найпотужніших економік світу, підвищивши рівень життя кожного мешканця КНР. Хоча загалом до подолання бідності в Китаї ще досить далеко, але уряд країни зумів наблизити цю мету як ніколи до цього. В період з 1978 по 2005 роки національне багатство Китаю збільшилось у 8 разів [3, 71].

Якщо підсумувати основні заходи, які проводяться у країнах Східної Азії можна сказати, що вони в основному мають форму акцій протесту викликаних проблемами безробіття у містах, надмірним стягненням податків з сільських мешканців, введенням системи платної медицини, освіти, здійсненням непрозорої приватизації державних підприємств, порушеннями прав громадян, притисненням національних меншин та іншими причинами.

Найбільш поширеною організаційною формою антиглобалістського руху у країнах регіону є профспілковий рух.

Основна боротьба антиглобалістськими організаціями регіону ведеться проти дій МВФ, Світового банку, інших фінансових міжнародних організацій.

1.2 Південно-Східна Азія (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни).

Процеси глобалізації, внутрішні умови розвитку у країнах Південно-Східної Азії (порушення прав людини, забруднення навколишнього середовища, експлуатація жінок та дітей, мінімальна оплата праці робітників) спричинили перенесення виробництв багатьох крупних компаній у країни регіону, що спричинило розвиток економіки. Стрімке економічне зростання досягалось шляхом нехтування соціальними гарантіями, чистотою навколишнього середовища та іншими чинниками.

Країни регіону дуже постраждали від Азійської кризи 1997 – 1998 років, яка спричинила закриття багатьох підприємств, масове безробіття та сприяла розвитку руху за демократизацію країн «азіатських тигрів».

В основній масі в країнах Південно-Східної Азії біля влади стоять авторитарні режими. В таких умовах неурядовим організаціям дуже важко працювати. В державах регіону розвиваються рухи за свободу слова інші демократичні права та свободи.

Антиглобалістські організації країн Південно-Східної Азії утвердились в переконанні, що процеси глобалізації призводять до збагачення багатих верств населення та до зубожіння бідних, таким чином це твердження стало основним лозунгом всіх масових заходів та протестів антиглобалістів в регіоні.

Регіональні антиглобалістські організації намагаються контактувати та співпрацювати з антиглобалістськими організаціями інших регіонів світу. Так, наприклад, активісти антиглобалістських організацій Південно-Східної Азії беруть участь у акціях протесту по всьому світу, Всесвітніх соціальних форумах, конференціях та інших заходах.

Основні цілі та задачі антиглобалістів в регіоні - супротив діяльності Світового банку, МВФ, Банку розвитку Азії.

Загалом варто зазначити, що всі антиглобалістські організації виступають проти негативного впливу діяльності міжнародних фінансових організацій. Дуже активними представниками антиглобалістського руху є пацифісти та представники екологічних організацій.

Література

1. Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского движения» / [Б. Кагарлицкий, И. Готлиб, С. Гафуров и др.] ; под ред. А. В. Бузгалина. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 256 с. – (научно-публицистическая серия «Библиотека журнала «Альтернативы»).

2. Василевский Э. Информационные технологии: масштабы и эффективность использования / Василевский Эдуард Казимирович // Международная экономика и международные отношения. – 2006. – № 5. – С. 3 – 9.

3. Глобализация сопротивления: борьба в мире / [Ж. Гринфилд, К. Машакойи, М. Варшавский и др.] ; отв. ред. С. Амин и Ф. Утар ; под ред. и с предисл. А. В. Бузгалина ; [пер. с англ. И. Г. Левина]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 304 с. (научно-публицистическая серия «Библиотека журнала «Альтернативы»).

4. Глобальный дискурс: [сборник статей] / [Т. Даими, А. Дугин, Л. Савин и др.] ; под ред. Л. В. Савина. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 142 с.

5. Денчев К. Феномен антиглобализма: [учеб. пособие для вузов] / Камен Денчев. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 218 с. – (Гос. ун-т – Высшая школа экономики).

6. Державне статистичне бюро Китайської Народної Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexeh.htm>.

7. Еляков А. Интернет – тотальная угроза обществу? / Еляков Анатолий Дмитриевич // Международная экономика и международные отношения. – 2007. – № 11. – С. 92 – 98.

8. Загашвили В. Государство на новом этапе экономической глобализации / Загашвили Владислав Степанович // Международная экономика и международные отношения. – 2009. – № 5. – С. 43 – 51.

9. Загашвили В. На пороге нового этапа экономической глобализации / Загашвили Владислав Степанович // Международная экономика и международные отношения. – 2009. – № 3. – С. 15 – 23.

УДК 323.2 (477) (045)

Дегтеренко А. М., кандидат політичних наук, доцент

КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДТОРГНЕННЯ

Ключем до успіху суспільства, його економіки в динамічному й висококонкурентному сучасному світі є створення в цьому суспільстві креативного середовища – таких умов для життя й роботи людей, що сприяють творчості у різних її формах, культивують творче начало в кожній людині. Незамінною в цьому є роль культури, а також відсутності культурного відторгнення окремих соціальних, етнічних, релігійних та інших груп населення України.

Отже, актуальним питанням сьогодення є аналіз рівня культурного відторгнення на теренах Української держави у його базових формах: відторгненні певного способу життя (невизнання певного способу життя, який обирається індивідами або групами) та відторгненні від участі (ненадання дозволу певним групам в участі у суспільному житті і процесах); а також підготовки пакету рекомендацій щодо зниження рівня культурного відторгнення та, в окремих випадках навіть, культурної дискримінації.

Як свідчать переписи населення України, соціологічні дослідження, та й культурна реальність, нас оточуюче сучасне українське суспільство є етнічно, мовно, культурно неоднорідним, іншими словами – багатокультурним де-факто, але ця багатокультурність не завжди як слід усвідомлюється, і не завжди є гармонійною. Хоча великих міжетнічних, міжкультурних конфліктів в Україні немає, але прояви культурного відторгнення в різних його формах мають місце.

Соціологічні дослідження засвідчують: за роки незалежності України відбулися масштабні зміни в структурі та характері культурної діяльності й дозвілля наших громадян. Чимало колись масових культурних практик населення України, пов'язаних із штучно низькими цінами на товари та послуги, останніми роками помітно занепадають, натомість розвиток нових елементів культурної сфери (як-от шоу-бізнес, музична індустрія, індустрія розваг) часто носив стихійний характер, або ж відбувався за сценаріями, писаними не в Україні, і не приносив очікуваних інвестиційних та креативних стимулів українській культурі й мистецтву.

Нові форми дозвілля та пріоритети культурного споживання більш заможних верств нашого суспільства, у певному сенсі, створюють загрозу соціальній гармонії та консолідації, оскільки доволі часто суперечать традиційним цінностям суспільства і водночас не переносять на наш ґрунт глибших підвалин соціальної й культурної стабільності, притаманних новочасним західним суспільствам, де вільний ринок, свобода висловлювань і соціальна відповідальність – усі є елементами єдиної культурної системи.

Отже, є небезпека, що майнова прірва між багатими і бідними доповнюватиметься прірвою культурною (культурне відторгнення за майновими показниками): якщо не вживати серйозних заходів, то невдовзі «високе мистецтво» – як-от опера, концерти провідних виконавців (популярних та академічних), комфортабельні модернізовані кінотеатри та джазові клуби стануть «культурою для багатіїв», а незаможна більшість задовольнятиметься телевізором та безкоштовними передвиборчими шоу на міських майданах.

Інша тенденція – зростання відмінностей у культурних практиках між центром і периферією. Дані державної статистики про витрати українських домогосподарств, зокрема – на культуру та відпочинок, свідчать про розміри цих відмінностей: у сучасній Україні мешканці великих міст витрачають на культуру й відпочинок у 3.5 рази більше коштів, ніж селяни. Справа не в самих лише грошах: для населення сіл та малих міст України нерозв'язною проблемою стало просто відвідати театр, музей чи концерт, бо навіть придбати свіжо видану книжку чи сходити в кіно – через розвал мережі кінотеатрів і книгарень.

Ще разючішими стають ці культурні відмінності, коли взяти до уваги доступ заможніших мешканців великих міст до десятків каналів телебачення, до Інтернету, можливість придбати десятки свіжих газет та журналів, поїхати за кордон у туристичну подорож тощо (тоді як селяни, що складають близько третини населення України, задовольняються трьома-чотирма ефірними телеканалами, «дротовим» радіомовленням, та ще – принесеною раз на тиждень передплаченою газетою). По суті, це означає, що сьогодні українське велике місто та українське село опинилися в різних культурних світах, якщо не в різних епохах.

Отож аби добитися реальних змін у культурному житті звичайного пересічного громадянина, особливо молодого (вікова складова), слід радикально поліпшити доступ для надбань культури, до культурно-мистецьких послуг для менш заможних верств суспільства, особливо – для мешканців малих міст та сіл, для молодих людей.

Одне з чільних місць серед проблем культурного відторгнення в Україні посідає проблема двомовності та багатомовності. Політичні події сьогодення, навіть конфліктним чином, актуалізують питання мовної політики, статусу та умов вивчення і застосування різних мов. Фокусом суспільної дискусії з приводу змісту мовної політики в Україні є

питання про те, бути в країні однієї державної мови – українській, чи статусу державної має набутися ще й російська мова.

Сьогодні українське суспільство вирішує складну задачу – формування нової цілісної культурної системи, в якій посіли б своє місце всі етнічні й мовно-культурні спільноти України, і яка могла б здобути гідне місце в культурному просторі сучасного глобалізованого світу.

Очевидно, що етнічно-українська культура, якою ми її знали дотепер, має стати стрижнем цієї нової культурної системи, але для цього їй слід стати відкритішою, динамічнішою, відповідати на потреби сьогодення й на важкі виклики глобалізованого світу. Так само очевидно, що до згаданої нової культурної системи має належати й російськомовна культура України. Те саме можна сказати і про культури кримських татар, угорців Закарпаття, румунів Буковини, греків Приазов'я, багатьох інших етнічних груп, аж до таких невеликих, але унікальних своєю самобутністю, як кримчаки та караїми.

Можливості отримання роботи та джерела доходу є також підґрунтям щодо соціального відторгнення, в деяких випадках і навіть дискримінації (гендерне відторгнення).

Побудові бездискримінаційного суспільства на теренах України заважають застарілі міжетнічні, міжкультурні, міжрелігійні, гендерні стереотипи та упередження, історична спадщина перехідних періодів, а часто – просто незнання особливостей іншої, хай і сусідньої культури, нерозуміння мислення й поведінки її носіїв.

Так, навчившись розуміти й поважати один одного, цінувати культурну спадщину, мистецькі здобутки, духовні цінності всіх етносів і соціальних груп, що населяють нашу країну, ми здобудемо ключ до загальнонаціонального успіху у складному сучасному світі.

СЕКЦІЯ ІСТОРИОГРАФІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

УДК 930.1:316.343.642-056.87"1861/1917"(043)

Молчанова М. В., старший викладач

ДОБРОЧИННО-МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.П.ГАЛАГАНА: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Аналіз суспільно-корисної діяльності особистості, визначення місця та ролі її в історії є досить важливим та актуальним питанням сьогодення. Визначення місця особистості в історії допоможе реставрувати перебіг історичного процесу та з'ясувати роль української національної еліти в різні історичні періоди. Соціокультурні зміни українського суспільства стимулюють пошуки нових відповідей на насущні питання сучасності у минулому.

Метою даного дослідження є з'ясування рівня висвітлення добродійно-меценатської діяльності Григорія Павловича Галагана, відомого громадського діяча, мецената та добродійника.

Громадська та добродійно-меценатська діяльність Г.П.Галагана привертає увагу багатьох дослідників.

Добродійно-меценатська діяльність Г.П.Галагана знайшла своє відображення у ґрунтовній публікації випускника Колегії М.Марковського [1]. У статті були висвітлені різні аспекти діяльності Григорія Павловича, його добродійна допомога у сфері поширення освіти, наводилися цікаві маловідомі факти з біографії мецената. Загалом, публікація М.Марковського містила значний фактичний матеріал, але без належного узагальнення та комплексного аналізу.

Значний науковий інтерес становлять дослідження І.Павловського, де він частково порушує питання громадської та приватної ініціативи у розвитку початкової та середньої освіти на Полтавщині [2]. У своїй монографії автор подав цінний фактичний матеріал щодо дворянських родин Полтавської губернії, стисло характеризуючи їх діяльність, у тому числі й Г.П.Галагана.

У радянській історіографії життя і діяльність Г.П.Галагана спеціально не досліджувалися, оскільки, як зазначалося в Українському радянському енциклопедичному словнику, він належав до великих українських поміщиків та був "одним із керівників ліберально-буржуазного руху на Україні" [3]. Окремі аспекти громадської діяльності Г.П.Галагана були побічно висвітлені лише у монографії Ф.Савченка, присвяченій дослідженню діяльності Київської громади і Південно-Західного відділу Російського географічного товариства.

Проте, серед представників українських істориків в еміграції спостерігається певний інтерес до проблеми дослідження діяльності дворянських родин, зокрема Г.П.Галагана. Висвітлюючи український національний рух в другій половині XIX ст., Д. Дорошенко у монографії „Нарис історії України” відзначає, що „багаті українські поміщики Тарновський і Галаган дали Кулішеві кошти для заснування української друкарні й організації видавничого руху”, які були досить великими землевласниками та відомими меценатами [4]. Г. Галаган, відомий як засновник колегії Павла Галагана у Києві, який пожертвував значну кількість коштів на організацію цього закладу. Дослідниця української історії Н. Полонська-Василенко, аналізуючи розвиток України в другій половині XIX ст., відзначає тих самих В. Тарновського та Г. Галагана [5]. Але, на відміну від Д. Дорошенка, Н.Полонська-Василенко дещо розширює факти здійснення добродійної діяльності поміщиками України та подає відомості про підтримку національного руху на Правобережній Україні благодійниками з Наддніпрянської

України: „Значну суму – 9000 гульденів – дала Є. Милорадович, нар. Скоропадська, на придбання друкарні для Товариства ім. Шевченка. Були й інші жертводавці з Наддніпрянської України: О. Кониський у своєму заповіті відписав Товариству Шевченка своє майно; допомагали – Є. Чикаленко, В. Семиренко” [5].

Наприкінці 80-х років ХХ ст. серед науковців розпочав відроджуватися інтерес до питань доброчинності та ролі приватної ініціативи у вирішенні соціальних та освітньо-культурних проблем розвитку суспільства у дореволюційний час.

Численні факти доброчинних заходів наводить у своїх монографія Ф.Ступак [6; 7]. Відомості про кошти, виділені Г.П.Галаганом на заснування та функціонування Колегії П.Галагана, найпрестижнішого навчального закладу України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., наведені в ґрунтовному дослідженні Н.Темірової [8].

Останнім часом з'являються науково-публіцистичні дослідження, присвячені окремим видатним особистостям та родинам. Зокрема, це такі автори як Ю.Хорунжий, М.Слабошпицький, В.Ковалинський.

Доброчинно-меценатській діяльності Тарновських, Галаганів, Симиренків, Чикаленків, Рильських та інших присвячена монографія Ю.Хорунжого [9]. З відомостей, поданих автором у монографії, дізнаємося, що це були не просто філантропічні акції, а діяльність, спрямована на розвиток національної самосвідомості, гідності українців, на піднесення українського національного руху. Доброчинна діяльність охоплювала різноманітні сфери, починаючи від сільського господарства (вкладання коштів у прогресивні форми господарювання, роздача землі селянам майже безкоштовно тощо), опікування їх особистісними (селян) проблемами (лікування, забезпечення реманентом, надання можливостей здобувати освіту) до вкладання коштів на друкування книжок українською мовою, видання українських газет, для творчої праці митців, створення й фінансування громадських організацій.

Достатньо ґрунтовне дослідження благодійної діяльності Г.П.Галагана провів В.Ковалинський, який у своєму збірнику нарисів поряд з іншими славетними доброчинцями приділив належну увагу і Григорію Павловичу [10].

Заслуговують на увагу дисертаційні дослідження, в тій чи іншій мірі присвячені постаті та діяльності Г.П. Галагана. Це дисертаційні дослідження Т.Ткаченко, А.Тимошенко, М.Смольницької. Найбільш цінним серед досліджень присвячених Г.Галагану є дисертація Т.Ткаченко [11]. Дослідниця досить повно розкрила громадську діяльність Г.Галагана, значну частину роботи присвятивши висвітленню питань, пов'язаних з функціонуванням Колегії Павла Галагана, а також охарактеризувала деякі напрямки державної діяльності відомого мецената. У своєму дослідженні М.Смольницька детально висвітлила історію становлення і розвитку Колегії Павла Галагана, з'ясувала провідні напрямки діяльності закладу, але при цьому практично не торкнулася такого важливого питання як визначення джерел фінансування закладу [12].

Англомовне видання «Енциклопедії українознавства» містить біографічні нариси найвідоміших дворянських родів України, а також відомості про здійснювану ними доброчинну та меценатську діяльність. В Енциклопедії показана постать відомого покровителя української культури Григорія Галагана, який був особисто знайомий з діячами українського національного руху, членами Київської громади Т.Шевченком, М.Максимовичем, П.Кулішем, В.Антоновичем. У своєму маєтку в Сокиринцях Г.Галаган відкрив та субсидював перші селянські заощадження та Асоціацію займів в Україні. Григорій Галаган був ініціатором створення початкових шкіл у Прилуцькому повіті, а в 1874 р. на його кошти була відкрита Прилуцька гімназія. Коштом Г.Галагана в пам'ять про його сина Павла в Києві в 1871 р. було відкрито колегію Павла Галагана [13]. Відомий меценат Василь Тарновський був засновником музею в Чернігові, присвяченого козацькій історії [13].

Отже, історіографічний аналіз свідчить про те, що діяльність Г.Галагана як суспільно значимої особистості, привертала увагу дослідників. Значна частина досліджень

з означеної проблеми, припадає на визначення ролі мецената у створенні Колегії Павла Галагана, та з'ясуванні умов функціонування закладу.

Література

1. Марковский М.М. Поминка об учредителе Коллегии Павла Галагана. – К., 1914. – 42 с.
2. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства 1802 – 1902 гг. – Полтава, 1906. – 303 с.
3. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. – К., 1966. – Т. 1. – 856 с.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т.2. – К.: Либідь, 1992.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х тт. – Вид. 3. – Т. 2. – К.: Либідь.
6. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва /др. пол. XIX – поч. XX ст./ . – К.: Хрещатик, 1998. – 208 с.
7. Ступак Ф.Я. Київські благодійні медичні товариства. - К.: Хрещатик, 1998. – 145 с.
8. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 319 с.
9. Хорунжий Ю.М. Українські меценати: Доброчинність - наша риса. — К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2001. — 134с. : іл. — Бібліогр.: в кінці розділів.
10. Ковалинський В.В. Меценаты Києва. – К.: Кий, 1998. – 2-е изд., испр. И доп. – 528 с.
11. Ткаченко Т.В. Громадська та благодійна діяльність Г.П.Галагана: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Ін-т історії України. — К., 2003. — 20 с.
12. Смольницька М. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871-1920 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2004. – 20 с. Тимошенко А.Г. Державна, господарська і громадська діяльність Г.П.Галагана: Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна — Х., 2004. — 20с.
13. <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\G\A\GalaganHryhorii.htm>

УДК 94(477.7-22=114)''189/191''(043)

Арабаджи С. С., аспірант

ПОВСЯКДЕННІСТЬ ДІТЕЙ У СІЛЬСЬКИХ ГРЕЦЬКИХ ШКОЛАХ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Актуальність дослідження повсякденності дітей в грецьких селах Приазов'я пов'язана з регіональним підходом до вивчення історії повсякденності. Одним з головних аспектів повсякденності дітей є ознайомлення з умовами їх перебування у школі. Проаналізувавши тривалість навчального року, причини пропусків учнів, санітарний та технічний стан шкіл в грецьких селах, ми зможемо намалювати більш достовірну картину повсякденного життя дітей.

Навчальний рік починався приблизно в середині вересня, а закінчувався в кінці квітня або на початку травня, хоча для більшості учнів кінець навчального року наставав набагато раніше і збігався з початком весняних польових робіт. В основному, лише учні останнього випускного відділення не припиняли занять до іспиту. У школу діти ходили до восьмої години ранку, а додому поверталися у три - чотири години дня. Щодня у учнів було по шість уроків, лише у найменших дітей в першому відділенні було по 4 – 5 уроків. Тривалість уроків в більшості шкіл дорівнювалась годині, перерва тривала від 5 до 15 хвилин, а велика перерва від 40 хвилин до півтори години. Діти звільнялися від занять в наступні дні: з 23 грудня по 6 січня, в четвер, п'ятницю і суботу сирного тижня, на протязі всієї пристрасної седмиці, що призначалася на говіння, в дванадесятті свята і в храмове

свято, в день тезоіменитства і народжень Государя Імператора, Государині Імператриці, Спадкоємця Цесаревича і Цесарівни, в дні сходження на престол і коронації². Зимові і весняні канікули продовжувалися в середньому по два тижні. Якщо до всіх цих тривалих перерв в учбових заняттях приєднати дні, пропущені учнями по тих або інших причинах, то побачимо, що навчальний рік в грецьких народних школах був дуже короткий. Діти часто пропускали заняття, так пропусків менш за все було у вересні, в жовтні і листопаді число пропущених днів підіймалося удвічі, це пояснюється настанням холоднішого часу і відсутністю теплої одягу в учнів. У грудні і січні число пропущених днів ніби зменшувалося, але насправді це було не так, тому що в ці місяці багато днів неучбових внаслідок свят. У березні число пропусків підіймалося до величезної величини, що складало майже четверту частину всіх пропущених днів протягом року. Така величезна кількість пропусків в березні пояснюється настанням весняних польових робіт, коли греки, через побутові, економічні та інші умови, прагнули утилізувати навіть мінімально можливу робочу силу, для чого забирали зі шкіл і хлопчиків, і дівчаток, які в основному пасли птицю та худобу. Багатьом учням доводилося долати величезні відстані від однієї до двох верст, йдучи до школи. У половині шкіл дітям задавалися уроки додому. Просидівши в школі з восьми ранку до трьох - чотирьох годин дня, дітям доводилося готувати уроки вдома при крайній темряві і недостатньому вечірньому освітленні, майже в напівтемряві, яка панувала в більшості грецьких будинків вечорами.

Карали дітей майже в усіх школах. Причинами, через які до дітей застосовувалися покарання, найчастіше були пустощі, потім вже неслухняність і порушення шкільної дисципліни і, нарешті, неуввага, малоуспішність і неприготовані вдома уроки. Покарання були всілякі: від вимови наодинці до виключення зі школи, найчастіше ж учні каралися стоянням в кутку або за партою від п'ятнадцяти хвилин до однієї години, залишенням після уроків від 30 хвилин до години, стоянням навколішки і так далі.

Перерви учні проводили залежно від погоди або в класах та коридорах, або на шкільному дворі. Під час великої перерви діти грали в конячки, в кішки і мишки, в м'яч, кремушки, сніжки, городки. В цей час вчителів не дивилися за дітьми і вони були надані самі собі. У деяких школах діти не грали і вимушені були цілий день проводити в запарошеній та задушливій атмосфері класної кімнати.

Завдяки кращому матеріальному забезпеченню грецькі села раніше за інших відкрили для своїх дітей школи. Але санітарний та технічний їх стан в основному був незадовільний. Діти були змушені навчатися в задушливих класних кімнатах, сидіти за незручними партами. Часто хворіли внаслідок різниці температури у класі та коридорі. Але, не дивлячись на такі умови, діти з бажанням та радістю йшли до школи.

Література

1. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1902 год. – Мариуполь: Типография Э. И. Гольдрина, 1903. – С. 92.
2. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. – СПб: Типография И.Н. Скороходова, 1898. – С. 110.
3. Санитарное описание школ Мариупольского уезда и результаты исследования физического состояния учащихся в них. – Екатеринбург: Типография Губернского Земства, 1904. – С. 56.
4. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1886 год Очередной сессии Земского собрания 1887 г. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1887. – С. 35.
5. Санитарное описание школ Мариупольского уезда... – С. 60.
6. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1897 год. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1898. – С. 238.
7. Санитарное описание школ Мариупольского уезда... – С. 69.
8. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1906 год. – Мариуполь: Типография Э. И. Гольдрина, 1907. – С. 67.

9. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1903 год. – Мариуполь: Типография Э. И. Гольдрин, 1904. – С. 94.

10. Сборник докладов и постановлений Земства Мариупольского уезда по вопросу о народном образовании с 1874 по 1877 год. – Мариуполь: Типография Л.А. Залюбовского, 1877. – С. 30.

11. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1913 год. – Мариуполь: Электро-Тип. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1914. – С. 267.

12. Протоколы Мариупольского уездного Земского собрания очередной и чрезвычайной сессии 1884 года с приложениями. – Мариуполь: Типография А.А. Франтова, 1885. – С. 175-176.

13. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1890 год. – Мариуполь: Типо-Литография А. А. Франтова, 1891. – С. 386.

14. Санитарное описание школ Мариупольского уезда... – С. 44.

УДК 930.2:929Сірко(043)

Лукашова О. В., аспірант

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА СІРКА: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Тяжкий час переживала козацька держава в другій половині XVII ст. Український народ ціною великої крові відстоював свою землю і державність, здобути в Національно-визвольній війні. Непорушним захисником його залишалася твердиня на Дніпрі — Запорозька Січ. Упродовж двох десятиріч запорозьких козаків очолював легендарний герой, кошовий отаман Іван Сірко, який відважно боронив Україну від татарських, турецьких і польських завойовників.

Необхідно проаналізувати дослідження істориків про військово-політичну діяльність кошового отамана Запорозької Січі І. Сірка. Визначний знавець історії запорозького козацтва Д.І. Яворницький, оцінюючи його діяльність, писав, що він «являв собою велетенську особистість серед усіх низових козаків... у всі часи історичного існування Запорожжя», говорив про нього як про головне зосередження «свого часу на всьому Запорожжі і в цілій Україні» [9;21].

Активну роль у політичному житті України І. Сірко почав відігравати у другій половині 50-х років 17 ст., будучи вже вінницьким полковником. І як, стверджує М.Ф. Котляр, відтоді його політичним кредо стає, по-перше, боротьба проти експансії султанської Туреччини і Кримського ханства на Україну і, по-друге, лінія на підтримку непохитності традиційних вольностей Запоріжжя [3;228]. Як висловлюється А. Кашенко: запеклий ворог бусурманів, Сірко все своє життя воював із ними і був ворогом усіх тих українських гетьманів, які шукали спілки з татарами або турками [2;166].

У другій половині 17 ст. запорозькі козаки брали активну участь і в гетьманських міжусобицях, і у війнах великих держав на території України, і треба сказати, що їхнім діям не завжди можна дати однозначну оцінку. Значною мірою це пов'язано з тим, що після Визвольної війни відбулися зміни як у державно-політичному статусі Запорозької Січі в складі України, так і в її ролі та функціях в суспільно-політичному житті українського народу. Якщо раніше військово-політичні дії запорозького козацтва йшли в спільному річищі оборонних і визвольних змагань українського козацтва і всього народу, то тепер Запорозька Січ виступає переважно як автономна військово-політична сила на Україні, і далеко не всі її акції відповідали загально-українським інтересам.

Ставленню І. Сірка до Переяславської угоди історики теж дають неоднозначну оцінку. Так, А. Кашенко [2], М. Котляр [3], Ю.Мицик [4] стверджують, що ступаючи стежкою Б. Хмельницького, Сірко боровся за протекторат російського царя, але з умовою

забезпечення цілковитого самоврядування України. В ті часи, коли російський уряд порушував Переяславську угоду, козацький ватажок завжди відверто обстоював козацтво.

Д. Яворницький зазначав, що Сірко і все запорозьке козацтво хоч і визнавали над собою протекцію російського царя з часів Богдана Хмельницького, але все ще за старою традицією, вважали себе людьми вільними і ні від кого не залежними, людьми, що мають за собою право вирішувати питання про мир чи війну з сусідніми державами і входити у відносини з близькими й далекими володарями [9;32].

Цікаве висловлювання з цього питання наводить Б. Сушинський, який дає характеристику не тільки ставленню І. Сірка та інших козацьких ватажків до Переяславської угоди, але й зміні його ставлення до Б. Хмельницького, історик пише: «Нам українцям, не треба докладати багато фантазії, щоб уявити собі, якого почуття, сорому мусили зазнати І. Богун, І Сірко, Й. Глух, інші полководці які привели народ до найвеличчіших його перемог, але які раптом завважали, що гетьманська булава опинилася в руках чоловіка, що так до кінця і не усвідомив, яку велич він створив, яку владу і історичну відповідальність за долю всієї нації покладено на нього» [7;338].

Іван Сірко брав активну участь у Визвольній війні. Він мріяв про визволення і зміцнення України й був противником будь-якого її уярмлення, тому виступив проти протекторату московського царя і єднання України з Московщиною й відмовився підписати угоду на Переяславській раді. З цим фактом згодні майже всі дослідники, що Сірко водночас рішуче виступив проти союзу з Росією склав свої повноваження перед гетьманом і відбув на Січ, не дивлячись на то, що в той час він був заступником гетьмана Хмельницького, тобто безпосередньо командував військами.

Так, Б. Сушинський пише, що коли помер Богдан Хмельницький і на гетьманство обрали Івана Виговського, кошовим отаманом Запорізької Січі був не І. Сірко, а Павло Гомін. Та невдовзі настала і його пора. Серед запорізького козацтва дедалі ширилося незадоволення пропольською політикою Виговського, а оскільки Сірко виступав не лише проти російської, а й проти польської орієнтації, то невдовзі рушив на Виговського зі зброєю в руках. І першою його дією був розгром великого загону кримських татар, що йшов на допомогу гетьманові. У 1659 р. Виговський здобув перемогу над російською армією під Конотопом. Можливо, гетьман, скориставшись цією перемогою, міг би зміцнити становище країни, зменшити її залежність від Московії. Але зробити цього він не спромігся, бо проти нього виступив Сірко. Він не обмежився розгромом татар поблизу Умані, а й розпорошив кілька загонів “виговців”. За це дістав винагороду від російського царя: двісті золотих та на триста рублів соболев [7;388].

Убивчо характеризує політичні погляди І. Сірка той же Б. Сушинський: «за тридцять срібників, цей безпринципний найманець готовий був утопити в крові будь-кого, хоч півсвіту. Навіть важко собі уявити, наскільки несподівано й страшно руйнував цей непогамований вояка плани українських гетьманів, скільки крові української пролилося через підступність І. сірка, невизначеність його позиції, його продажність. Відкидаючи будь-які етичні норми, цей найманець ладен був битися за будь-кого, хто зуміє переманити його, а точніше, хто більше заплатить. І його зовсім не обходило, що в такий спосіб він лише продовжує мученицьку агонію громадянської війни в Україні. Так було, і тут нічого не вдієш» [7;480].

Вважаю, що така характеристика І. Сірка як полководця, і як людини надто жорстка. Треба все ж ураховувати ті тяжкі обставини, в яких знаходилася на той час Україна. Без сумніву можна сказати, що напевно ні гетьмани, ні кошові, ні такі полководці як І. Сірко точно не знали який краще шлях обрати Україні.

Про гнучність і непостійність політичних поглядів І. Сірка висловлюються всі дослідники, хоча кожен по-різному. Ось як характеризує Сірка з цього приводу Д. Яворницький: “...То він був на боці московського царя, то на боці польського короля, то підтримував Дорошенка, то ставав на бік його ворогів, Суховія і Ханенка, то виступав проти останніх і знову захищав Дорошенка, то допомагав російському цареві проти

турецького султана і кримського хана, то йшов проти царя разом із султаном і ханом” [9;23]. Д.Наливайко визначає, що І. Сірко був найтиповішою особистістю серед запорожців, а коли вникаєш в його діяльність, яка протікала в бурхливий і складний період історії України з 1654 по 1680 рр., складається враження, що в її основі лежав не вироблений політичний курс, а скоріше архетипи колективного підсвідомого, що виробилися в дуже специфічному середовищі запорозького козацтва [5;297].

Але ж деякі історики, наприклад М. Котляр, наполягають на тому, що І. Сірко добре розумівся на політичній ситуації того часу і настроях широких верств козацтва, нагадуючи події, пов'язані із перебуванням у 1673 р. на Січі самозванця Сімеона, який добивався підтримки запорожців. Приїзд «царевича Сімеона» на Січ І. Сірко вирішив використати з вигодою для себе, а саме вбачав у появі самозванця зручну нагоду для політичного тиску на царський уряд [3;235]. Як пише Б. Сушинський, І. Сірко мабуть вважав, що давши притулок претендентові на російський трон, якого до речі, підтримувала й Варшава, можна неабияк настрахати і добре тримати в руках російського царя, а його бояр та воєвод елементарно шантажувати [7;486].

І. Сірко виявився неспроможним піднятися до усвідомлення значущості національної ідеї і зробити її наріжним каменем своєї діяльності, вважають такі історики А. Смолій, В. Степанков, Д. Наливайко та і багато інших. Д. Наливайко, наприклад, вказує на те, що не слід ідеалізувати кошового Сірка, так як поряд з тим, що він був видатним запорозьким ватажком і відважним воїном, йому бракувало якостей політичного діяча, розуміння загальноукраїнських інтересів і координування своїх акцій з гетьманами [5;297]. В. Смолій і В. Степанков вважають, що залишившись у полоні запорозьких ідеалів та програми автономізму, плекаючи надію здобути булаву, своїми діями він часто призводив до загострення політичної боротьби, перешкоджав згуртуванню національно-патриотичних сил, збереженню єдності казацької України [5;286].

Як вважає Ю. Мицик, Івана Сірка слід розглядати насамперед як видатного провідника в організації відсічі українським народом навали Османської імперії, оборони південних рубежів України. Та історичні заслуги його полягають не тільки в боротьбі на Півдні, а й на інших теренах. Політичне життя України в середині XVII століття визначала боротьба за ліквідацію колоніального гніту Речі Посполитої та боротьба за завоювання державної незалежності України. Сірко тут доклав значних зусиль, хоч не уник і певних помилок та прорахунків [4;27].

Таким чином, аналізуючи погляди істориків на військово-політичну діяльність І. Сірка, можна сміливо сказати взагалі, що на протязі своєї діяльності на посаді кошового отамана Запорозької Січі І. Сірко підтримував зв'язки з російським царем, польським королем, турецьким султаном, кримським ханом, молдавським господарем і не рідко на Січі закручував такі вузли, які потім доводилося розв'язувати в Москві чи у Варшаві, у Бахчисараї чи в Стамбулі. Деякі дослідники вважають і цілком мають рацію, що він іноді своїми діями перешкоджав об'єднанню казацької України. Зокрема, Д. Дорошенко відмічав, що Сірко хоробрий воїн, але без сталих політичних принципів... на Україні він продовжував свою деструктивну і згубну роль як кошовий отаман Запоріжжя [1;68]. . Однак всі також історики вголос стверджують, що єдина мрія була у І. Сірка - об'єднання зусиль для боротьби проти турецької агресії. Тому він і шукав той путь і ту державу, яка йому здатна в цьому допомогти.

Загалом історики досить вичерпно характеризували військово-політичну діяльність І. Сірка, хоча їх оцінки постаті кошового отамана були відмінні.

Література

1. Дорошенко Д. Нариси історії України. Т. 2. – К.: Глобус, 1992. – 349 с.
2. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. – Дніпропетровськ: Січ, 2001. – 495 с.
3. Котляр М.Ф. Історія в життєписах. – К.: Час, 1994. - 490 с.
4. Мицик Ю. Отаман Іван Сірко. – Запоріжжя: РА Тандем-У, 2000. – 44 с.

5. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. – К.: Дніпро, 1992. – 495 с.
6. Смолій В. Українська національна революція 17 ст. (1648-1676). – К.: Альтернативи, 1999. – 351 с.
7. Сушинський Б. Козацька Україна: «Хмельниччина». – Одеса: ВМВ, 2004. – 560 с.
8. Уривалкін О. Гетьмани України та кошові Запорозької Січі // К.: Дакор КНТ, 2008. – 590 с.
9. Яворницький Д.І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська запорозьких низових козаків. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 190 с.

УДК 94(477)''155/165''(043)

Романцов В. М., доктор історичних наук, професор

ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У другій половині XVI – першій половині XVII ст. українські землі за відсутності національної державності були загарбані та розділені іноземними державами. Більша частина України (Галичина та Поділля з XIV ст., Київщина, Волинь та Брацлавщина від часу Люблінської унії, Чернігівські землі з 1618 р.) перебувала під владою Польської корони. Закарпаття з XIII ст. було захоплене Угорським Королівством. Північна Буковина (Шипінська земля) з середини XIV ст. перебувала під владою Молдавського князівства.

За підрахунками вчених, у означений час в українських землях спостерігалось значне зменшення приросту населення: 4,9 млн. мешканців у 1550 р., 5,2 млн. у 1600 р. та 5,3 млн. у 1650 р. Ці показники свідчать про кризові тенденції розвитку українського суспільства.

Внаслідок політичних маніпуляцій правлячої польської верхівки та потужного тиску на литовську та українську аристократію, допущених при укладенні Люблінської унії (1569 р.) утворилася Польсько-Литовська держава Річ Посполита. При цьому Литва зберегла внутрішню автономію, а українські землі були інкорпоровані під владу польської корони без будь-якої автономії. Люблінська унія поставила Україну в нерівноправне, пригноблене становище порівняно з польськими та литовськими землями. Цим було закладено правову основу польської експансії в українських землях, обумовлено асиміляторську політику польської влади по відношенню до українців. В Україні посилювалися аномалії суспільних відносин.

М.Максимович, М.Костомаров, М.Іванишев, П.Куліш, В.Антонович, М.Драгоманов, М.Грушевський та багато інших вітчизняних істориків звернули увагу на негативні політичні наслідки Люблінської унії, яка заклала основи пригноблення України, вказавши, що на Люблінському сеймі українські землі були перетворені на провінцію Польського королівства. Це, на думку істориків, призвело до загострення протистояння між Польщею та Україною. В.Липинський заперечував „легенду Люблінську” про „добровільну злуку Руси з Польщею”, але, одночасно, вказував, що Люблінська унія мала велике значення для української аристократії.

Наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. в Україні відбувалося загострення політичних, соціальних, релігійних, національних суперечностей, що перетворило українські землі на арену національно-визвольної боротьби проти польсько-магнатського панування. Українці все більше переконувалися, що Польська держава для них чужа, а, отже, закономірно поставало питання про необхідність утворення власної держави. У цей час на українських теренах, загарбаних іноземними державами, у повній мірі виявила себе гостра системна суспільна криза, збурена внутрішніми суперечностями, які вимагали кардинального оновлення суспільства в економічній та соціальній сферах, його національної та політичної консолідації, відродження національної державності.

Протягом другої половини XVI ст. в українських землях посилювалася експансія католицької церкви, що наприкінці століття призвело до загострення міжконфесійних суперечностей. Рішенням Тридентського церковного собору (1562-1563 рр.) була започаткована Контрреформація. У зв'язку з цим у 1564 р. у Польському королівстві почав діяти орден єзуїтів, який спрямовував зусилля на посилення впливу католицької церкви. Він поширював католицьку віру серед вищих кіл українського суспільства, (магнатів, шляхти), які зусиллями єзуїтів відривалися від православної церкви. З появою єзуїтів було пов'язане заснування шкіл, з яких повинні були вийти „вороги некатоликів”.

У XVI ст. виявилася гостра внутрішня криза української православної церкви. Вона була позбавлена будь-якої державної підтримки. Вкрай негативний вплив на українське православ'я мало право королівського патронату над Церквою, за яким король міг призначати єпископів, що призвело до залежності вищої церковної ієрархії від світської влади. Таке ж право патронату мали також світські вельможі, шляхта, які у своїх маєтках розпоряджалися на власний розсуд церквами та священниками.

Посилювався наступ польської влади та католицької церкви проти правослв'я. Православним віруючим перешкождали посідати державні посади, займатися господарською діяльністю, принижувалися їх релігійні почуття. Масово закривалися православні церкви та монастирі. Натомість скрізь в Україні споруджувалися католицькі храми (костели) та монастирі (кляштори). На гоніння проти православних скаржилася волинська шляхта на сеймику 1646 р.

Релігійне питання набувало національного характеру. Захисники православної віри в Україні намагалися протидіяти наступу католицької церкви. У 1573 р. на конвокаційному сеймі у Варшаві було ухвалено Генеральну конфедерацію, яка урівнювала всі конфесії та декларувала свободу совісті. Але вже у 1577 р. на засіданні Пйотрковського синоду католицького духовництва була підтримана постанова Тридентського собору і відкинута Варшавська конфедерація.

У 1582 р. було запроваджено календарну реформу Папи Римського Григорія XIII, введено новий григоріанський стиль календаря. Він насаджувався серед православних українців. Уже в 1583 р. католики застосували для його запровадження в українських землях насильницькі заходи, і це вело до загострення міжконфесійних суперечностей в українському суспільстві.

Особливо посилювалася католицька експансія в Україні після приходу до влади вихованця єзуїтів, фанатичного католика, короля Сигізмунда III Ваза (1587 – 1632 рр.), оскільки новий король був людиною нетерпимою і схильною до гонінь у релігійному питанні. У 1596 г. церковний собор в Бресті затвердив унію Української православної та католицької церков. Була створена українська греко-католицька церква, яка була підвладна Папі Римському. Характеризуючи церковну унію 1596 р., М.Іванишев зазначав, що її мета з боку польської влади „була частково політичною”, оскільки вона вважала, що „для внутрішнього спокою в державі необхідна єдність віросповідання”. Польська влада використовувала церковну унію як інструмент для здійснення експансії в українських землях. Підтримка польською владою церковної унії, фактична заборона православної віри призвела до того, що релігійне питання набуло для українців політичного характеру. Українська шляхта православної віри протестувала на сеймах проти насильницького нав'язування церковної унії. Весною 1599 р. вона вступила в союз з протестантами.

Захист православної віри, за умов проголошення церковної унії, став для України загальнонаціональним завданням. До середини XIX ст. вчені вважали саме релігійні суперечності в суспільстві головною причиною посилення національно-визвольної боротьби в Україні. М.Драгоманов вказував на боротьбу „вір і мов”, яка розгорілася в Україні. М.Грушевський стверджував, що боротьба за права української народності набула релігійної форми, пояснюючи це тим, що „національна відмінність Русі та Польщі співпадала з відмінністю релігійною взагалі”, а через це національна боротьба

сприймалася як боротьба релігійна, що була „більше зрозуміла для маси через більш певні і конкретні свої ознаки”

Одним з важливих елементів системної суспільної кризи в Україні наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. було загострення соціально-економічних суперечностей. У другій половині в українських землях набуло небувалої гостроти земельне питання. Після Люблінської унії склалися сприятливі умови для експорту зерна з України в Європу, а це призвело до того, що шляхта почала захоплювати чорноземні степові простори, які раніше належали козакам, містам та селянам. У 1590 р. рішенням сейму Речі Посполитої було дозволено роздачу так-званих «пустошів». Це узаконило захоплення магнатами та шляхтою українських земель. Ця шляхетська експансія на Півдні України вела до закріпачення селян та посилення утисків щодо козаків. Шляхетська монополія на земельні володіння, промисли, експортні привілеї негативно впливали на економічне становище України. М.Грушевський вважав, що за тих соціально-економічних умов, які склалися в Україні протягом другої половини XVI - першої половини XVII ст. витікав дуже відчутний соціальний мотив Хмельниччини. На думку історика, це було пов'язано з тим, що соціальний процес „переводив величезні маси українського народу в становище повного безправ'я, переймаючи їх гнівом і ворожнечею против польського режиму”.

В.Антонович вперше в українській історіографії висловив думку про те, що серед інших причин суспільного протистояння в Україні чільне місце посідали соціально-економічні суперечності. У середині XVI ст. в українському господарстві відбувся „переворот”, пов'язаний з тим, що вирощування зернових культур стало провідною галуззю господарства, відтіснивши на другий план промисли. Це пояснювалося тим, що після Люблінської унії склалися сприятливі умови для експорту зерна з України в Європу. Шляхта почала захоплювати „чорноземні степові простори”, які раніше належали козакам, містам та селянам. Ця шляхетська експансія на півдні України вела до закріпачення селян та посилення утисків щодо козаків. Шляхетська монополія на земельні володіння, промисли, експортні привілеї негативно впливали на економічне становище України.

Українські історики велику увагу приділяли висвітленню питань, пов'язаних з колонізацією степової України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Це явище досліджували Д.Багалій, В.Барвінський, М.Василенко, О.Лазаревський, Ф.Ніколайчик. Вони показали, як розвивалися складні господарські та соціальні процеси на землях, які стали ядром формування Гетьманщини.

М.Грушевський, аналізуючи колонізаційний процес першої половини XVII ст. у Східній Україні, звернув увагу на відмінність висвітлення його польською та українською історіографією. Вчений відкидав твердження польських колег про „велику культурницьку місію Польщі”. У той же час, він продовжував лінію української історичної літератури, яка відстоювала протилежну думку. М.Грушевський зробив висновок, що великопанське господарство у Південно-Східній Україні напередодні Хмельниччини розвивалося екстенсивно.

Становище українських селян під владою панів стало нестерпним. Величезним тягарем на селян лягала розкіш панського та шляхетського побуту, характерна для Польщі в першій половині XVII ст. Українські селяни були обтяжені безліччю феодальних повинностей. З цих шляхетсько-селянських суперечностей виростає «головний мотив» майбутньої Національно-визвольної війни. На думку М.Грушевського, це було пов'язано з тим, що соціальний процес „переводив величезні маси українського народу в становище повного безправ'я, переймаючи їх гнівом і ворожнечею против польського режиму”.

Аналіз соціально-політичних суперечностей, які склалися в Україні після Люблінської унії, вказує на засилля магнатів в усіх сферах суспільного життя. За умов посилення колонізаційних процесів в Україні наприкінці XVI – на початку XVII ст. все більш загострювалися стосунки між козаками та магнатами, які виявили інтерес до цих земель. Їх П.Куліш називав „прикордонними баронами Речі Посполитої”. М.Грушевський,

характеризуючи ті відносини, які склалися в Східній Україні внаслідок здійснення активного колонізаційного процесу, вказав, що ці землі з кінця XVI ст. стали „краєм магнатських латифундій, величезних розмірами, грізних необмеженою силою й властю своїх володарів”. У Східній Україні пануючим стало магнатське землеволодіння, а в політичній сфері спостерігалася відсутність державної організації. Це вело до того, що і землю і владу у свої руки захопила купка могутніх магнатів, які зосередили у своїх руках і багатство, і владу, отримували урядові функції коронних гетьманів, воєвод, старост. Сучасники відзначали засилля в Україні магнатів, їх сваволу у післялюблінський період.

Як зразок свавільних дій панства можна навести численні факти, пов'язані з діями С.Лаща, якого покривав коронний гетьман С.Конєцпольський. У зв'язку з цими явищами у народу виникла велика ненависть до панів.

Особливо гострі суперечності, які існували між магнатами–землевласниками та різними верствами населення (селянами, міщанами, частиною шляхти, православним духовенством) призвели до того, що серед найважливіших завдань, які постали в ході „великого повстання”, за словами М.Грушевського, була боротьба «з магнатським режимом, з купкою пограничних королев'ят, що ... захопили в свої руки державу і правління, обезвладили короля, напосіли на козаччину»

На ґрунті загострення протиріч формувалася мотивація національно-визвольної боротьби, могутніх соціальних рухів, що вело до оновлення суспільства; визначилися соціальні сили, які вели цю боротьбу, та їхні політичні інтереси. З цих все більш антагоністичних суспільних суперечностей виростало усвідомлення того, що Польській короні були чужі національні інтереси українців, а, отже, з'явилося розуміння необхідності створення власної національної держави.

О.Єфименко, характеризуючи приєднання українських земель до Польщі, звернула увагу на ті його наслідки, які не були відзначені попередніми дослідниками. Олександра Яківна поряд з негативними наслідками Люблінської унії, вказувала, що саме в результаті цього акту в складі Речі Посполитої об'єдналися майже всі українські землі і утворився „новий політично-соціальний організм” – „Південна Русь” (Україна), а український народ вперше виступив „в якості історичного діяча”. Це був дуже важливий чинник формування української народності та його національної свідомості.

М.Грушевський вказував, що національні суперечності виявлялися не в чистій, абстрактній формі, а через інші конкретні прояви соціальної та релігійної конфронтації. За словами М.Грушевського, економічні мотиви загострювалися „антагонізмом національним, культурним, релігійним – з одного боку, суспільним і політичним – з другого”. Вчений зазначав, що ті негаразди і суперечності, які мали місце в Україні, всі утиски сприймалися українцями лише з позицій національного гноблення.

В.Липинський вважав, що революційні події середни XVII ст. в Україні були викликані „страшенним національним роздражненням”, тим що Польща проводила „дратуєчу українську націю державно-національну політику”. Поряд з питанням щодо посилення в Україні польського національного гніту, В.Липинський чітко висловив думку про неприйнятність для нашої країни польської державної влади. На його думку, Польська держава виявила повне безсилля в боротьбі з татарами і засвідчила „її непотрібність для виконання цих тодішніх головних державних українських змагань”.

Цікаві думки щодо причин Хмельниччини висловив І.Франко. Він вважав, що неправомірно пов'язувати її початок виключно з особистими мотивами Б.Хмельницького, підкреслюючи об'єктивний характер суперечностей, які спричинили вибух тих революційних подій, які рано, чи пізно почалися б і з іншим ватажком. Вчений звернув увагу на численні „хвороби” (перш за все соціальні), які „нівечили польський державний організм”.

Українські історики, розглядаючи національні суперечності, які виявилися в Україні під польським пануванням, констатували посилення антисемітських настроїв. За словами М.Костомарова, особливо важким і принизливим було становище селян там, де панські

помістя брали в аренду „іудей”. Пантелеймон Куліш, як і Микола Іванович, вказав на ті великі зловживання, які допускали „жиди”-орендатори та управителі магнатських маєтків. О.Єфименко була переконана, що „суспільне зло” збільшувалося внаслідок діяльності євреїв, які „вміли видобувати доход і все перетворювати на гроші”, були посередниками між магнатами та „народною масою” і викликали до себе „пекучу ненависть”. Михайло Грушевський констатував численні свідчення сучасників, які писали про „кривди від жидів”.

На ґрунті загострення протиріч формувалася мотивація національно-визвольної боротьби, могутніх соціальних рухів, що вело до оновлення суспільства; визначилися соціальні сили, які вели цю боротьбу, та їхні політичні інтереси. З цих все більш антагоністичних суспільних суперечностей виростало усвідомлення того, що Польській короні були чужі національні інтереси українців, а, отже, з’явилося розуміння необхідності створення власної національної держави.

УДК 929 Грушевський(043)

Романцова Н. І., кандидат історичних наук, доцент

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: ПИТАННЯ ІСТОРИОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

М.Грушевський, видатний український історик, зробив великий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки. Він є автором понад 1800 праць з різних питань історії України, всесвітньої історії, історіографії, джерелознавства, літературознавства та інших галузей наукових знань. Це був вчений-новатор, який підняв українську історичну науку на новий, високий рівень. Його праці з історії України (багатотомна “Історія України-Руси”, “Очерк истории украинского народа”, “Ілюстрована історія України”, історіографічні студії, наукові та публіцистичні статті на рубежі XIX – XX ст. були найвищим досягненням національної історіографії [1]. Вони містять, глибокий аналіз проблем української історії. М.Грушевський висунув нову концепцію висвітлення історії України, яка підкреслювала її самобутність. Оцінки історичних процесів, які відбувалися в Україні, дані видатним вченим, становлять і в наш час великий науковий інтерес.

Досліджуючи проблеми історії України, М. Грушевський виходив з певних загальних методологічних принципів, які він визначав на зорі своєї наукової діяльності. Він вважав, що українська історія, яка розглядалася у працях істориків попередніх поколінь, „вимагає для перевірки та, більшого обґрунтування багатьох своїх положень можливо-детальних досліджень, які поряд з широким застосуванням порівняльного метода, одні можуть пояснити багато, досить важливих питань які раніше вирішувалися зовсім відмінно”. Для цього, на думку вченого, потрібні „нові запаси фактів, перевірених, очищених, систематизованих для більш широких узагальнень”. Михайло Сергійович вважав також за потрібне вивчати різноманітні явища „внутрішньої історії в їхньому територіальному зв’язку”[2].

М.Грушевський був визначним організатором української науки. Під його керівництвом Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові посіло визначне місце як загальнонаціональний академічний науковий центр, навколо якого згурпувалися провідні наукові діячі всієї України. М.Грушевський організував і очолював Українське наукове товариство у Києві. Був обраний академіком Всеукраїнської академії наук, дійсним членом Академії наук СРСР, працював в історичній секції ВУАН, керівником історико-філологічного відділу, очолював археографічну комісію ВУАН.

Важливим напрямком його наукової діяльності було створення наукових шкіл в Львові та Києві де М.Грушевський працював професором Львівського та Київського університетів. Серед його учнів були такі талановиті історики як В.Герасимчук, І.Джиджора, І.Крип’якевич, М.Кордуба, І.Кревецький, С.Томашівський, О.Герлецький.

Різні аспекти багатогранної наукової діяльності М.Грушевського викликали науковий інтерес широкого кола дослідників. Так, чи інакше, питання щодо внеску М.Грушевського в українську історіографію розглядалися у працях Д.Багалія, Л.Винара, І.Витановича, І.Верби, І.Гирича, Д.Дорошенка, Л.Зашкільняка, В.Липинського, Л.Мельника, О.Оглоблина, М.Петровського, Р.Пирога, О.Пріцака, В.Смоля, П.Соханя, В.Степанкова, В.Тельвака та інших вчених []. Навколо постаті та наукових поглядів вченого велися гострі дискусії. Протягом ХХ ст. сформувався напрямок історичних студій – грушевськознавство.

Є необхідність уточнити деякі малодосліджені аспекти наукової діяльності М.Грушевського, відповісти на існуючі дискусійні питання. Потребують історіографічного аналізу питання щодо формування концептуальних засад наукової діяльності М.Грушевського, початку його наукової діяльності, археографічних пошуків, науково-організаційної діяльності в Львівському Науковому товаристві ім. Т. Шевченка та Українському Науковому Товаристві в Києві, наукових шкіл М.Грушевського у Львові та Києві, поєднання наукової та політичної діяльності Михайла Сергійовича у часи Української національно-демократичної революції, його наукової діяльності в еміграції та в радянській Україні.

Література

1. Грушевський М.С. Історія України – Руси. В одинадцяти томах, дванадцяти книгах. – К.: Наук. думка, 1994 - 1997; Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. К.1990; Грушевський М.С. Иллюстрированная история Украины. - К.: МП «Левада», 1997; Грушевський М.С. Украинский вопрос // Освобождение России и украинский вопрос: Статьи из заметки.-СПб., 1907; Грушевський М.С. Теперішня Україна її минушина // Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть? - К.: Т-во «Знання України», 1991; Грушевський М.С. 250 літ // Вивід прав України. - Пролог, 1964; Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії й федерації // Хто такі українці й чого вони хочуть. - К.: Т – во „Знання” України, 1991. – С.38-94; Грушевський М.С. Сполучення України з Московщиною в новітній літературі. Критичні замітки // Україна. Науковий трьохмісячник українознавства. - К.; 1917.
2. Грушевський М.С. Барское старовство, исторические почерки. – К.: Типография Императорского ун-та св. Владимира, 1894. - С.1.
3. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Харків, 1928; Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К.: Українознавство, 1996; Винар Л. Життя і наукова діяльність Михайла Грушевського// Український історик.-1966.-№ 1-2. - С. 15-31; Винар Л. Ранні історичні праці М. Грушевського і київська історична школа В. Антоновича // Український історик.-1966. - № 3-4. - С. 26-32; Винар Л. Галицька доба життя Михайла Грушевського.-1894-1914 // Український історик.-1967. - № 1-2. - С. 5-22; Винар Л. Михайло Грушевський історик і будівничий нації: Статті і матеріали. – Нью-Йорк, Київ, Торонто: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 304с.; Винар Л. Сучасний стан грушевськознавства (генеза, структура, завдання) // Пам'ять століть. – 1996. - № 2. - С. 62-70; Винар Л. Міжнародна конференція у Нью-Йорку “Михайло Грушевський – історик, суспільно-громадський діяч, державотворець” // УІЖ. – 1997. - № 2. – С. 143-145; Винар Л. Ювілейний рік Михайла Грушевського й УІТ // Український історик. – 1991. – Ч. 1-2. – С. 9-23. Винар Л. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка і Михайло Грушевський // Український історик. – 1968. – ч. 1-4. – С. 37-59; Винар Л. Міжнародна конференція у Нью-Йорку “Михайло Грушевський – історик, суспільно-громадський діяч, державотворець” // УІЖ. – 1997. - № 2. – С. 143-145; Винар Л. Михайло Грушевський і державницький напрям української історіографії // Козацька Україна: Вибрані праці. – Київ – Львів – Нью-Йорк – Париж, 2003. – С. 498-515; Винар Л. Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка і Михайло Грушевський // Український істоик. - 1968. - С. 37-59; Витанович І. Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського // Український історик. -

1966 - № 1-2. - С. 32-51; Оглоблин О. Михайло Сергійович Грушевський.-1966. - № 1-2. - С. 6-14; Смолій В., Сохань П. Видатний історик України // Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т.1. К.: Наук. думка, 1991. – С. VIII-XXXIX; Сохань П. Творча спадщина М.С. Грушевського і сучасність // Грушевацький М.С. Твори: У50 т. – Т.1. Львів, 2002. – С. 14-46; Дашкевич Я. Найвидатніший український історик (М. Грушевський) // Слово і час.-1991.-№9.-С.18-24; Гирич І.Б. Кіржаєв С.М. До історії Всеукраїнської Академії наук. Михайло Грушевський і Агатангел Кримський (з приводу “Осібної гадки академіка М. Грушевського до протоколу спільного зібрання УАН від 17 жовтня 1927 року”) // Український археографічний щорічник. Вип. I / П.С. Сохань (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 332 – 352; Гирич І. Політична публіцистика Михайла Грушевського // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов . ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2002. – С. 47 – 62; Зашкільняк Л. Не маю інтересу більшого, як добро свого народу // Пам’ять століть. – 1996. - № 2. – С. 71-87; Зашкільняк Л.О. Історична концепція М. Грушевського в контексті східноєвропейської історіографії // Вісник ЛДУ. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип.32. – С. ; Березинець В. В. Історіософія Михайла Грушевського. – К., 1996; Копиленко О.Л. “Українська ідея” М.Грушевського: історія і сучасність. – К.: Либідь, 1991. – 184 с.; Прицак Л. Невідома стаття Михайла Грушевського “До історії Переяславської Ради 1654 року” // Український історик. – 2002. - №1-4. – С. 35 – 38; Прицак О. Михайло Грушевський як історіограф // Вісник АН України. – 1992. - № 2. – С. 51-54; Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – Київ-Кембрідж, 1991. – 78 с.; Потульницький В.А. Наукова діяльність М.С.Грушевського в еміграції (1919-1924) // УІЖ. – 1992. – № 2. – С. 48-57; Тельвак В.П. Історичні концепції М.С. Грушевського в історіографії кінця ХІХ – першої третини ХХ століття // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції, 25 – 26 жовтня 2001 р. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т. 7 (9). – С. 83-91; Тельвак В. Михайло Грушевський у Київському університеті (до проблеми формування теоретико – методологічних поглядів) // Український історик. – 2002. - №1-4. – С. 186 – 209; Тельвак В. Теоретичні проблеми історії у творчій спадщині М.С. Грушевського – рецензента (1894 – 1914 рр.) // Київська старовина. – 2001. - №5. – С. 157-165.

УДК 930.2:929 Сагайдачний(043)

Троніна О. М., аспірант

ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА САГАЙДАЧНОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Термін «сучасна історіографія» охоплює історичні дослідження кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття до сьогодення. Саме наприкінці 80-х років разом з політичними змінами відбувся переворот у сфері історичної науки.

Постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного як одного з персонажів української історії посіла значне місце в сучасних дослідженнях вчених.

У 90-ті роки ХХ ст. були поширеними видання загальних курсів з історії України в яких робилися спроби визначити концепцію історії України, а також біографічні тематичні збірки, в яких висвітлювалась і постать гетьмана П.Сагайдачного. Саме в одній з таких збірок і представлено перше ґрунтовне дослідження П.Саса [1]. В цій праці дослідник дав загальну концепцію щодо постаті і діяльності видатного козацького ватажка. Надалі в науковому доробку П.Саса простежується інтерес до постаті П.Сагайдачного. Головну увагу історик приділив політико-правовим аспектам дипломатичної та військово-дипломатичної служби козацтва [2]. Дослідник дуже

ретельно розглядає подані питання висвітлюючи їх з усіх боків і надаючи нам державницьку концепцію політичної свідомості гетьмана Конашевича.

Стаття академіка В.Смоля за формою, обсягом та характером ця праця носить більше оглядовий характер, проте в ній чітко подано ряд ідей, що відображають загальну концепцію історії козацтва. Висловлена думка про фактично цілком сформовану політичну і дипломатичну свідомість Петра Сагайдачного як державного лідера. Питання відносин з Московською державою розглянуто в руслі легітимізації становища Петра Сагайдачного щодо польської корони. Разом з тим зазначається, що «...він (Сагайдачний – О.Т.) не був принциповим противником зближення України з Росією... Організація посольства у Москву була продуманою і виваженою політичною акцією П.Сагайдачного» [3]. Вперше ці погляди на постать Петра Сагайдачного вчений виклав у випущеній у співавторстві з М.Котляром біографії видатного гетьмана, яка представила нам образ «крупного политического деятеля первой половины XVII в., воина, человека» [4].

Питання дипломатичної діяльності П.Сагайдачного досліджували В.Сергійчук, Д.Наливайко, В.Смолий та В.Степанков [5]. У працях цих вчених розглянута історія розвитку дипломатії України і певну увагу приділено формуванню дипломатичних традицій козацтва саме за часів Петра Сагайдачного. Треба відзначити праці Т. Чухліба, який, висвітлюючи історію дипломатії козацької доби, розглядає також діяльність гетьмана П.Сагайдачного [6]. Саме в нього вперше висловлена думка про принцип «полівасалітетності» козацького війська [7].

Взагалі, темі міжнародних відносин козацтва присвячено ряд праць [8]. В кожній з них коротко розглядається зовнішньополітична діяльність гетьмана П. Сагайдачного. Досить цікаво з точки зору зовнішньополітичного життя характеризує нас відносини П.Сагайдачного із Польською державою праця “Нариси з історії українського державотворення”. Історики, досліджуючи державні традиції України визначають зовнішньополітичний курс Петра Конашевича, як: “...пошук компромісу з однією з найсильніших тоді європейських держав - Річчю Посполитою” [9]. Дослідники, розповідаючи про підтримку Польщі з боку П. Сагайдачного стверджують, що гетьман досяг більшого в консолідації української нації на шляху до утвердження її державності. З цього, на думку науковців, розпочинається новий етап українського державотворення. Рушійною силою цього процесу стає козацтво [10].

Значну увагу звернули історики на соціальні аспекти діяльності гетьмана Петра Конашевича. Питання соціальної складової в формуванні козацтва за П.Сагайдачного розглянув В.Щербак. У своїх дослідженнях історик аналізує кількісний і якісний склад козацтва, виводить витoki збільшення козацьких загонів за керівництва гетьмана Сагайдачного, досліджує становлення козацтва як суспільного явища і відповідно Петра Сагайдачного як козацького лідера [11].

Необхідно відзначити, що процес становлення сучасних засад історичної науки проходив досить довго і складно. Так, ще 1990 р. вийшла в світ праця, яка становить для нас інтерес з історіографічної точки зору. Л.Мельник до висвітлення питань соціального плану підійшов з позиції класового підходу. Це видно на прикладі висвітлення соціальних питань гетьманування Петра Конашевича. Періодичні втрати влади гетьманом подано як логічний наслідок «угодовської» політики Сагайдачного, а також старшини, що «вимагала збільшення реєстру, оскільки в старому складі (1тис.) реєстр вже не міг справитися з «сваволею», боротися з покозаченням населення а також нести службу на Запоріжжі» [12].

Один з напрямів, в якому йдуть дослідження – військова сфера діяльності гетьмана Конашевича. Цей аспект має кілька напрямів: по-перше, військові кампанії козацтва за часів Петра Конашевича; по-друге, ті реформи, що їх провів козацький ватажок. В.Корнієнко присвятив цим питанням кандидатську дисертацію [13]. У співпраці з О.Гуржієм було видано окрему розвідку «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний», в якій також приділено увагу саме військовій сфері діяльності П. Сагайдачного [14]. Цю тему також досліджував у дисертаційному дослідженні А.Федорук [15].

Проблематику морських походів як складової військової діяльності Петра Конашевича Сагайдачного коротко розглянуто в праці О.Олійника, присвяченій вивченню історії військово-морського флоту України [16].

Окремим об'єктом вивчення стала історія козацтва як специфічного періоду історії України. Протягом зазначеного історіографічного періоду була видана низка праць з історії козацтва. Наприкінці 90-х років з'явилася робота Д.Телегіна «Часи козацькі. Січі запорозькі». Дослідник, вивчаючи козацтво, надав кілька цікавих моментів щодо постаті Петра Конашевича: 1598 року П.Сагайдачний вже став обозним, а 1616р. його обрали кошовим отаманом [17]. Питання гетьманства Петра Конашевича остаточно не визначено оскільки дослідник водночас назвав П.Сагайдачного гетьманом з часів якого: «...бойова слава про козацький флот запорозьких чайок рознеслася по всій Європі,...»[18]. Постать гетьмана П.Сагайдачного розглядається в контексті, фактично, військової історії Запоріжжя. Праця актуальна зображенням на сучасному підґрунті внутрішнього стану та взагалі всієї організації існування Запорозької Січі.

Найвизначнішою подією останніх років в дослідженнях козацтва стало видання колективної праці «Історія українського козацтва: Нариси у 2-х томах». В ній був підведений підсумок дослідженням козацтва протягом 90-х – початку 2000-х років [19].

Ще однією роботою останніх років є праця В.Гітіна, що характеризував Петра Конашевича як поміркованого і передбачливого політика, що «послідовно захищав незалежність Війська Запорозького», утворив справжню козацьку армію, перетворив козацтво на «...окремиї суспільний стан, що посів помітне й почесне місце серед населення» [20].

Окрім цих серйозних досліджень стосовно теми треба виділити розробки менш відомих науковців та взагалі непрофесійних істориків. В їх роботах розкриваються події та постаті того часу з дещо аматорських позицій. У більшості своїй вони займаються питаннями військової історії. Це праця С.Комарницького „Хотинська епопея” яка становить інтерес двома аспектами: не робиться акцент лише на козаків, а приділяється увага польській та турецькій сторонам. Висвітлюється підготовка до війни турків, які мали у своєму розпорядженні численні сили великої імперії. Розкрито стан підготовки до війни у Польщі, яка знаходилась на грані катастрофи. Дослідник зробив спробу розкрити протиріччя польського суспільства та вплив цих протиріч на військово-політичну сферу. Другий цікавий момент - автор помістив в роботі документи якими він користувався [21]. Робота А. Палія „Гетман Сагайдачний” має більш загальний характер. В ній також головну увагу приділено військовому напрямку діяльності видатного гетьмана [22].

Цікавою в просвітницькому і публіцистичному відношенні є двотомна праця Б.Сушинського, в якій дослідник надав біографічні есе військових лідерів України. Постать гетьмана П.Сагайдачного зображено як військового діяча, чия діяльність виходила за рамки лише військової площини і поширювалась на політичну, дипломатичну та суспільну сфери [23].

Таким чином, розглянувши праці в яких висвітлювалася діяльність гетьмана П.Сагайдачного, ми можемо говорити про досить широке коло інтересів і напрямів вивчення постаті гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. Разом з тим, не можна заперечувати певної проблематичності окремих питань які ще потребують вивчення. Ми ставили за мету зробити загальний огляд, проте обсяг матеріалу не дозволив висвітлити тему в повному обсязі і показав необхідність більш детального і широкого висвітлення окремих питань.

Література

1. Сас П. Петро Конашевич Сагайдачний //Володарі гетьманської булави. - К.: Варта,1995. – С. 40-89
2. Див.: Сас П.М. Політико-правові засади воєнної служби запорозьців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621р. // Український історичний журнал. – 2005. - №6. – С.4-33; Сас П.М. Посольство Війська Запорозького до московського царя

Михайла Федоровича (1620р.) // Український історичний журнал .- 2003.- №6 – С. 16-27 (початок); Сас П.М. Посольство Війська Запорозького до московського царя Михайла Федоровича (1620р.) // Український історичний журнал.- 2004. - №1. – С.3-19 (Закінчення).

3. Смолій В. Петро Сагайдачний // Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт.колектив: О.Дзюба, М. Довбищенко,...О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін. - К.: Україна,1997.- С. 234.

4. Котляр Н.Ф., Смолій В.А. История в жизнеописаниях. – К.: Наукова думка,1990. – С.168.

5. Див.: Сергійчук В.І. Іменем Війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI –середини XVII століття.-К.:Україна,1991.-253с.; Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI-XIII ст. – К: Основи, 1998.-578с.; Смолій В. А., Степанков В. С. Становлення української дипломатичної служби. Зовнішня політика уряду Б. Хмельницького (1648-1657). // Нариси з історії дипломатії України. –К: Альтернативи, 2001.-736с.

6. Див.: Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1774 рр. – Вид.2-ге, допрацьоване. – К.: Аристей,2005. – 640с.; Чухліб Т. Оборонець Європи, або Доля золотого меча Сагайдачного // Війна і мир Або: „Українці-поляки: брати/вороги, сусіди / За ред. Л. Іванішиної. – Вид. І-е. – К.: АТЗТ Українська прес група,2004. – С.45-50.

7. Чухліб Т.В. Переяславська угода 1654 року у контексті міжнародного утвердження ранньомодерної української держави: причини, укладення, наслідки.- Ч.1.Військо Запорозьке – „колективний васал” у системі європейських монархій (середина XVI ст.-1630-ті рр.)// Український історичний журнал.-2003р .- №1.-С. 67- 82.

8. Див...: Зінченко А. Історія дипломатії від давнини до початку нового часу: Навч. посібник. - Вінниця: Нова книга, 2002.-С.365; Дециньський Л. Панюк А. Міжнародні відносини України: історія і сучасність: Ч.1.Навч. посібник. - Львів: Бескид Біт, 2002.- С.80;

9. Грабовський С. та ін. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр.-К.: Генеза, 1995.- 608с.- С.159.

10. Там само. – С.160

11. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV - середина XVII ст. – К., 2000.- 389с.; Щербак В. Соціальний портрет козацької верхівки другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Історія України. – 2005. - №19/20. – С.1-6.

12. Мельник Л.Г. Герої народних повстань. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990 - 48с. (Серія «Час і суспільство», №4) – С.20

13. Корнієнко В.В. Розвиток воєнного мистецтва українського козацького війська у війнах першої чверті XVII століття. – 20.02.22.- Військова історія. – Автореф. дис. канд. історичних наук. – Львів, 2000.- 21с.

14. Гуржій О.І., Корнієнко В.В. Гетьман Петро Конашевич - Сагайдачний. - К.: Україна, 2004.- 192с.

15. Федорук А.В. наймане козацьке військо (XVI - середина XVII ст.): ідеологія, організація та військово мистецтво. – 07.00.01. – Історія України. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернівці, 2000.- 21с.

16. Олійник О. Сторінки історії українського військово-морського флоту. – Одеса: Маяк, 2004. – 198с.

17. Телегін Д.Я.Часи козацькі січі запорозькі. - К.,1997.- С. 47.

18. Там само. – С.56.

19. Історія українського козацтва: Нариси: У2т./ Редкол.: В.А.Смолій (відп.ред.) та ін.- К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т.1. – 800с.; Історія українського

козацтва: Нариси: У2т./ Редкол.: В.А.Смолій (відп.ред.) та ін.- К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т.2. – 724с.

20. Гітін В.Г. Орден козацького лицарства. – Харків: Торсінг плюс, 2008. – 352с. – С.130.

21. Комарницький С.І. Хотинська епопея: 3 історії Хотинської війни 1621 року. - Чернівці: Золоті литаври, 2000.- 208с.

22. Палий А.И. Гетман Сагайдачний.: Исторический портрет.- Умань, 2001.- 135с. («Наши великие предки»)

23. Сушинський Б. І. Козацькі вожді України: Історія України в образах її вождів та полководців XV – XIX ст. Історичні есе у 2-х томах / Оформл. О.П. Чередниченка.- Т.1. – Вид.2-е, доповн. – Одеса: «ВМВ», 2004. - С.135-149.

УДК (=495):330.341(477.7)''18/19''

Новикова С. В., кандидат історичних наук, доцент

РОЗВИТОК СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ І ТОРГІВЛІ У МАРІУПОЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Друга половина ХІХ ст. стала часом бурхливих суспільно-економічних перетворень у Російській імперії, які значною мірою прискорили розвиток капіталістичних відносин в економіці держави та сприяли її наближенню за багатьма показниками до рівня передових країн світу. Нажаль, історія нашого міста у контексті загальнодержавного економічного розвитку цього періоду так і не знайшла належного висвітлення у науковій літературі, що актуалізує обрану для вивчення тему. Найбільш повно розкрити її допомагають, перш за все, різноманітні статистичні матеріали.

Торгівля у Маріуполі, як і в усій Катеринославській губернії та державі в цілому, розвивалася у цей час завдяки ярмаркам. Їх значення в економіці Російської імперії зберігалося майже до початку ХХ ст. через відсутність придатних шляхів сполучення, слабкий розвиток кредитування, відсутність капіталу у місцевих підприємців та сприятливу урядову політику. Незважаючи на те, що кількість ярмарків у досліджуваній період збільшилася, їхнє значення у внутрішній торгівлі знижувалося, що пояснювалося більш швидким розвитком інших форм торгівлі. Змінювався і сам характер ярмаркової торгівлі. Її відмирання знаходилося у прямій залежності від темпів економічного розвитку міста та регіону в цілому.

З Маріуполя у різні губернії Російської імперії крім хлібу та вугілля вивозили рибу та рибопродукти, овочі та фрукти, сіль. Розвитку торгівлі у місті сприяла діяльність банків. З 70-х рр. ХІХ ст. тут діяли відділення Азовсько-Донського комерційного банку, міські банки, товариства взаємного кредиту. У другій половині ХІХ ст. у місті діяли 4 ярмарки. Одним з найбільших не тільки у Маріуполі, але й у Маріупольському повіті був Покровський ярмарок, який починав працювати 1 жовтня протягом 6 днів. Щорічно на нього привозили товарів, загальна ціна яких в середньому становила більше 100 000 руб. сріблом, а сума продажу складала більше 40 000 руб. сріблом [1].

Найбільш прибутковою була торгівля хлібом. Для врегулювання цієї справи у всіх портових містах держави були розроблені спеціальні правила та постанови. На кінець ХІХ – початок ХХ ст. у Маріуполі діяли «Обязательные постановления об установлении порядка в отношении торговли зерновыми продуктами», у яких були зазначені наступні положення:

- місцями для хлібного ринку та продажу зернових продуктів призначалися Покровська та Успенська площі, на яких відбувалися ярмарки. Міська управа вказувала місця, на яких для позначення площі хлібного торгу встановлювалися спеціальні стовпи. Хліботорговці могли заїжджати у будь-який двір, щоб представити зразки свого товару;

- хліботорговцям заборонялося висилати своїх прикажчиків або представників за межі міста для перекупівлі зерна у дрібних продавців або селян, що везли хліб на продаж у місто;

- купівля зерна повинна була відбуватися з використанням встановленої ваги, якою була 1 чверть або 10 пудів. Купувати оптом, возами, мішкам та іншими недозволеними законом мірами заборонялося [2].

Таким чином місцева влада контролювала продаж хлібу, його обсяги, якість зерна та перешкождала спекуляціям і штучному підвищенню цін.

Сфера обслуговування є тією сферою підприємництва, яка характеризується швидким оборотом грошей і не потребує значних капіталів. Цим можна пояснити той факт, що на Півдні Російської імперії до 80 % осіб, зайнятих в ній (трактири, кав'ярні, кондитерські, ренскові погребі й пивні та ін.) складали греки й турки. Більше 50 % всіх торговців фруктами, м'ясом, рибою, бакалійними товарами та ін. теж складали грецькі та турецькі піддані.

Місцеве купецтво за обсягом капіталів належало більшістю до третьої гільдії. На середину XIX ст. у Маріуполі налічувалося 101 купців-греків та 30 купців росіячоловічої статі. За даними ревізії 1858 р. ці показники становили 68 та 32 відповідно. Зменшення кількості купецтва у місті можна пояснити подіями Кримської війни. Переважну більшість становили купці третьої гільдії. До першої у цей період належала лише родина Хараджаєвих [3].

У 1862 р. у Маріуполі було об'явлено 117 купецьких капіталів, а на 1866 р. налічувалося вже 147 купців чоловічої статі і було видано 6 свідоцтв першої гільдії, 127 свідоцтв другої гільдії та 98 свідоцтв на право дрібної торгівлі. Більшість з виданих свідоцтв належала грекам, тому що, незважаючи на дозвіл уряду селитися у Маріупольському окрузі представникам інших народів, греки все одно продовжували складати більшу частину населення міста [4].

Найбільш повно діяльність місцевого купецтва відобразилася саме у роздрібній торгівлі та сфері обслуговування. Протягом другої половини XIX ст. у місті за різними напрямками торгівлі діяли такі фірми: мануфактурна торгівля (брати Адабашеви), Бакалійна торгівля (Я. Пічахчі, М. Псалті, І. Асімакі та ін.), шкіряна торгівля (В. Томазов), залізна та скобяна торгівля (А. Мелеков, І. Хазанджі), лісна торгівля (брати Мелекови).

На середину 60-х рр. XIX ст. у Маріуполі діяли 126 магазинів для зберігання товарів, 42 лавки, 1 трактир, 2 готелі, 3 харчевні, 4 постійних двори. На початок XX ст. кількість закладів дрібної торгівлі значно збільшилася і була представлена наступними показниками: мануфактурних магазинів – 25 (найбільші – «Торговий дім братів Адабашевих» і «Торговий дім Бештавових»), галантерейних магазинів – 16, шкіряних магазинів і магазинів взуття – 17, тютюнових магазинів – 5, бакалійних магазинів – 22, закладів нетоварної торгівлі (харчевень, кав'ярень, постійних дворів) – 10 [5].

Таким чином, розвиток капіталістичних відносин у Російській імперії у другій половині XIX ст. мав значний вплив на прискорення темпів розвитку внутрішньої торгівлі у м. Маріуполі, сприяв зміцненню фінансового становища місцевого купецтва та його більш активному залученню до різних сфер підприємницької діяльності.

Література

1. Об утверждении в Мариуполе существующих Троицкой, Успенской и Покровской ярмарок [1872] // Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг. – Т. II. – Мариуполь, 1916. – С. 27 – 28; Об открытии ярмарки в г. Мариуполе на 1 марта [1880] // Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг. – Т. II. – Мариуполь, 1916. – С. 30.

2. Обязательные постановления об установлении порядка в отношении торговли зерновыми продуктами в г. Мариуполе в дополнение и изменение такового же, изданного 17 июля 1892 года // Екатеринославские губернские ведомости. – 1901. - № 98. – С.1.

3. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. – Екатеринослав, 1867. – С. 183

4. Державний архів Донецької області. – Ф.131. Мариупольское уездное казначейство. – Оп.1. – Спр. 112. Ревизские сказки г. Мариуполя, 1850 – 1852 гг; Спр. 116. Ревизские сказки о купцах г. Мариуполя (10 народная перепись), 1858.

5. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. – Екатеринослав, 1867; Адрес-Календарь «Весь Мариуполь и его уезд». – Мариуполь, 1910.

УДК: 94(477.7) “178/191”:2(045)

Тухватулліна О. С., старший викладач

РЕЛІГІЙНО-ДУХОВНЕ ЖИТТЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Територія Північного Приазов'я за своїм етнічним складом дуже різноманітна. Протягом тривалого часу пройшов процес активної взаємодії культур, традицій, обрядів, мови, релігії народів, які її населяють.

Як показує історичний досвід в процесі переселення передбачається формування організаційних структур, підґрунтям яких є національна, соціальна, релігійна чи інша подібність. За таких умов роль церкви, як фактора духовної єдності, і місце релігійної громади, як носія національно-релігійних особливостей, були надзвичайно важливими у житті переселенців.

У публікації зроблена спроба представити окремі види джерел з історії релігійно-духовного життя німецькомовного населення цього регіону.

Джерельна база дослідження історії німецької та менонітської діаспори Північного Приазов'я складається з архівних матеріалів, опублікованих документів, мемуарів, спогадів.

Основним джерелом з історії Приазовських німців і менонітів є фонди українських архівів, у яких збереглися документи часів Російської імперії. Це архівні матеріали Центрального державного історичного архіву м. Київ, матеріали Державних архівів Донецької, Дніпропетровської, Запорізької та Одеської областей та фондами Державного центрального архіву Автономної республіки Крим.

Центральний державний історичний архів м. Києва зберігає інформацію про заселення Північного Приазов'я та загальні відомості про відносини між державою і церквою та про стан господарського розвитку південних регіонів Росії протягом XVIII – початку XX ст. Увагу привертають відомості про діяльність землеустрійних комісій, до повноважень яких відносився розподіл земель та надання позик і підйомних для облаштування переселенців, в тому числі німців і менонітів. Так, фонд Губернські межові експедиції складається з документів двох межових експедицій: Азовської (фонд 1967) та Новоросійської (фонд 1966). Дані фонди, зберігаючи фрагментарні відомості про стан переселенців і розвиток землеробської справи, надають можливість з'ясувати мету переселенської політики російського уряду щодо іноземців [1].

Інформаційна складова справ фонду 313 (Катеринославське жандармське управління) [2] та фонду 419 (Прокурор Одеської судової палати. Канцелярія) [3] представлена такими матеріалами діловодства: циркулярами, листуванням, представленням, які дозволяють проаналізувати державно-церковні відносини та політику держави щодо релігійних конфесій.

В Державному архіві Донецької області зберігаються матеріали церковної організації німецькомовної общини м. Маріуполя (фонд 465), в якому зібрані метричні книги Римо-католицької церкви м. Маріуполя Тираспольської Римо-католицької духовної консисторії Маріупольського повіту Катеринославської губернії [4].

Одним із фундаментальних джерел для дослідження аналізу етапів заселення й адаптації, структури управління, церковного устрою й релігійної ситуації та соціально-господарського розвитку іноземних колоністів, а саме німецькомовного населення, в південному регіоні імперії має фонд «Піклувального комітету про іноземних поселенців Південного краю Росії» перетворений в 1819 р. з Новоросійської опікунської контори., в якому зберігається справа «О колоністах» [5]. Більша частина документів є дублікатами матеріалів, які офіційно надсилалися до Петербургу, тому у фонді зберігаються переважно копії: царські Маніфести, укази Сенату, інструкції, циркуляри та розпорядження міністерств з питань колонізації Півдня Росії. Ці документи знаходяться на збереженні у Державному архіві Одеської області (далі ДАОО). А взагалі у ДАОО за змістом переважає інформативний матеріал економічного напрямку.

Велике значення у вивченні історії релігійного, культурного, суспільного розвитку колоністських поселень Південної Росії мають матеріали фонду 134 (Контора опікунства Новоросійських іноземних поселенців м. Новоросійськ та Катеринославська контора іноземних поселенців), в якому зберігається близько 990 справ за період з 1781-1857 рр. [6]. Ці матеріали зберігаються в Державному архіві Дніпропетровської області. До складу цього фонду входять матеріали ревізьких сказок, звіти, відомості, рапорти та листування, інформативна складова яких є дуже важливою, вони містять інформацію про чисельність колоністів, про померлих, немовлятах, шлюбні відомості, стан господарства колоністів. Цінними є матеріали справ які розглядають представлення о будівництві церков в колонія Новоросійського краю, відповіді на рапорти про порушення патерів та перевищення наданих їм повноважень. Оскільки метричні книги менонітської громади кінця XVIII ст. – першої половини XIX ст. практично не залишилися в архівах, ревізькі сказки набувають особливого значення для генеалогічних та демографічних досліджень, дають можливість визначитися з соціальним і національним складом переселенців, особливостями шлюбно-родинних відносин та віросповідання.

Слід згадати і про матеріали, що зберігаються у Державному архіві Запорізької області. Вони містять цінну інформацію про усі види діяльності іноземних переселенців Північного Приазов'я. Так фонд 12 (Олександрівське повітове казначейство м. Олександрівськ Катеринославської губернії) містить ревізькі сказки мешканців м. Маріуполя і навколишніх сіл та німецької колонії [7].

До складу фонду 56 входить Циркуляр Катеринославського губернатора земським начальникам і повітовим земським управам, в якому інформується про сприяння влаштуванню шкіл при церквах поблизу німецьких поселень [8].

Таким чином, масив сучасних архівних фондів України визначається значною кількістю інформативного матеріалу й галузевою різноманітністю. Крім того, він значно поповнюється матеріалами архівів колишніх спецслужб та відомств. Між тим, документи, що стосуються іноземних колоністів вводяться до наукового обігу недостатньо. Дане дослідження архівних джерел, маючи на меті збір різнобічної інформації щодо релігійно-духовного, культурного, соціального життя колоністського населення Північного Приазов'я, зосереджене на аналізі матеріалів регіонального спрямування.

За видовою належністю джерела з історії німців і менонітів поділяються на документальні, нарративні, речові, образотворчі. Речові джерела – побутові речі, будівельний матеріал – збереглися у місцевих краєзнавчих музеях, а також безпосередньо у колишніх німецьких і менонітських колоніях Північного Приазов'я. Фотографії, малюнки, карти зберігаються в музеях, архівах музеїв, сімейних архівах, деякі з них публікуються в пресі.

До джерельної бази дослідження як особливий вид історичних джерел залучені й опубліковані матеріали – законодавчі акти кінця XVIII – початку XX ст. Саме вони відбивають у юридичних нормах інтереси й волю панівних верств суспільства щодо визначення внутрішньої політики держави на певному історичному етапі стосовно певної етнічної групи.

У галузі законодавчої ініціативи в Російській імперії XIX – початку XX ст. визначальним було право царя на здійснення законодавчого почину. Це право регламентувалося основними державними законами, однак ніякої суворо визначеної процедури обговорення законопроектів не існувало, а опрацювання нових законоположень могло здійснюватися різними відомствами. Досить часто укладання та обговорення законопроектів доручалося спеціально створеним комітетам, комісіям, тому у Російській імперії так і не були виділені чіткі критерії для розуміння відмінностей законодавчого акта від адміністративного розпорядження, що, у свою чергу вносило певну плутанину у розуміння їх сутності.

Правочинна документація даного періоду визначалась обов'язковим обліком і систематизацією документів у журналах або реєстрах чи паперах. Вона поділяється на функціональні групи: обліково-статистичні джерела (відомості, описи, списки), меморії, рапорти, звіти, реєстраційні документи (книги, журнали). Надзвичайна різноманітність правочинних джерел особливо властива низовим ланкам. Офіційні папери, що стосувалися колоністських поселень Північного Приазов'я представлені у документах:

- протокольній документації – журналах засідань Таврійських губернських земських зборів, протоколах засідань земських повітових зборів, протоколах засідань центральних шкіл, статистичних оглядах, навчальних планах, матеріалах органів внутрішніх справ, звітній документації посадових осіб (доповіді та звіти цивільного і військового губернаторів, губернських старостів)

- внутрішньовідомчому та міжвідомчому листуванні органів влади, у письмових звертання громадян і організацій в органи губернської влади;

- документах органів правосуддя – судових справах.

Окрему групу джерел становлять спогади та записки етнографів. Тогочасні дослідники здебільшого переймалися етнографічним напрямком, який домінував у працях як російських, так й іноземних фахівців. Першим про іноземні колонії згадав у 1771 р. І. Лепіхін. У подальшому загальна інформація про стан німецьких і менонітських колоній Півдня Росії міститься у подорожніх нотатках учасників академічних експедицій [9].

Перша експедиція (1768 р.) за розпорядженням російського уряду була улаштована Петербурзькою академією наук. Її очолював дійсний член Академії наук І. А. Гільденштедт. Дослідник зібрав значний за обсягом матеріал про природні умови Південної Росії, склад населення та його правовий стан, про його господарську діяльність та знаряддя праці. У серпні 1773 р. експедиція проводила свої дослідження у Таврійському регіоні. Інформація, що її містить щоденник академіка Гільденштедта, становить науковий інтерес, не зважаючи на мемуарну форму викладення. Після смерті Гільденштедта у Петербурзі (1791 р.) німецькою мовою було надруковано його «Подорож по Росії та у горах Кавказу» [10]. Однак, дане дослідження містить лише загальні міркування про майбутнє Півдня Росії.

Етнографічний напрямок домінує у працях послідовників Гільденштедта. З питань заселення Новоросійського краю писали А.О. Скальковський, А.С. Афанасьєв-Чужбинський, Я.П. Новицький, Ц.К. Щербальський, Д.І. Багалій [11].

Специфічним джерелом з проблематики даного дослідження є спогади А.М. Фадєєва, видані в Одесі в двох томах у 1897 р.. Фадєєв перебував на державній службі, розпочавши кар'єру з місця титулярного радника і досягши посади керівника іноземних поселень Катеринославської, Одеської та Астраханської контор. У власних спогадах він відзначав, що тривалий і важкий період облаштування й адаптації поселенці витримали пристойно завдяки їх „порядності, згуртованості, прихильності до порядку” [12]. Разом з тим, необхідно відзначити, що ці спогади ґрунтуються на особистому ставленні чиновника до підопічних, тому можуть розглядатися лише як мемуарне джерело, однобоке, і, часом, тенденційне при оцінці ситуації.

Отже, аналіз наративних джерел даної групи авторів дозволив скласти загальне уявлення про етапи заселення Південного краю Російської імперії; порівняти умови

колонізації для російського, українського, болгарського, грецького, німецького, менонітського та інших народів; визначити етнічні та соціальні проблеми періоду адаптації та облаштування; з'ясувати коло проблем міжетнічних відносин; визначити перспективи економічного розвитку, релігійної ситуації в колоністських поселеннях. Недоліком у розглянутих дослідженнях можна вважати суб'єктивний характер спогадів чи нотаток, які або у край фрагментарно, або у надзвичайно узагальненому вигляді торкаються етнічних проблем Північного Приазов'я. Між тим, наративні джерела, певною мірою, заповнюють історичний вакуум стосовно ролі людського фактору у житті конкретних громад, визначаючи позитивний або негативний вплив цього фактору на загальний розвиток суспільних відносин. Як додаткові історичні джерела до архівних матеріалів, вони сприяють об'єктивізації погляду на суспільні процеси в Російській імперії у контексті реконструювання достовірної історії національних меншин.

Література

1. Центральний державний історичний архів м. Київ (далі ЦДІАУК) – Ф.1967.- Оп.- 1.- Спр. 16. – 176 арк.; Ф.1966. - Оп. 1. – Спр. 875. – 55арк.
2. ЦДІАУК – Ф. 313.- Оп. – Спр. 3123; 3229; 3254
3. ЦДІАУК – Ф. 419.- Оп. 3. – Спр. 60.- Ч.1.
4. Державний архів Донецької області- Ф. 465. – Оп. 1. – Спр. 2 – 4.
5. Державний архів Одеської області – Ф.6. - Оп. 1. – Спр.1077. – 52 арк.
6. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДнО.) – Ф. 134.- Оп. 1.- Спр. 36; 219; 574; 576; 641; 658;874; 913; 937; 938; 956 та ін.
7. Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО).- Ф.12. –Оп. 2. –Спр. 299-308; 230.
8. ДАЗО. – Ф.56.- Оп. 1. – Спр. 150. – Арк. 81.
9. Лепихин И.Д. Новые записи: путешествие доктора и академии наук адъютанта Ивана Лепихина в 1768-1769 гг.- С.Пб., 1771. – 85 с.
10. Дневник академика Гильденштедта. - С.Пб., 1881. – 231 с.
11. Скальковский А.А. Хронологическое обозрение Новороссийского края. – О., 1838. - Ч.1-2. – 321 с.; Він же: Опыт статистического описания Новороссийского края. - О.,1850. - Ч. 1-2. – 218 с.; Афанасьев-Чужбинский А.С. Путешествие в Южную Россию. Очерки Днепра. – СПб., 1861. – Ч.1. – 198 с.; Новицкий Я.П. Описание границ и городов бывшей Азовской губернии (Левобережная часть нынешней Екатеринославской губернии) (1775-1783): Арх. источники.- Александровск: Тип. при училище-хуторе глухонемых, 1910.- 38 с.; Щербальський Ц.К. Потемкин и заселение Новороссийского края. - М., 1868. – 321 с.; Багалий Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги по пути культуры. Исторический этюд. – К., 1889. – 215 с.
12. Фадеев А.М. Воспоминания А.М.Фадеева: в 2 Т. – О., 1897. – 256 с.

УДК 930 (477.62 – 2 = 14) «1780/1783» (043)

Волониць В. С., кандидат історичних наук, доцент

ГРЕЦЬКІ СЕЛА ПРИАЗОВ'Я У ПЕРШІ РОКИ ПО ЗАСНУВАННЮ: ОГЛЯД АКТУАЛІЗОВАНОЇ ДІЛОВОДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

У процесі розбудови сучасної поліетнічної Української держави постійно зростає інтерес до історичних витоків нашого народу, особливостей його культурного та духовного розвитку, сучасного стану етнонаціональних спільнот, що населяють наші терени і складають народ України. Одним із багатьох народів, які проживають на землях України є греки. У другій половині XVIII століття в наслідок переселення греків з Криму до Приазов'я утворилася маріупольська національна грецька громада. Греки у Приазов'ї заснували місто Маріуполь та грецькі села.

В сучасній українській історичній науці зріс інтерес до локальної історії, який пояснюється відмінною табу на вивчення та використання в наукових дослідженнях здобутків західної історіографії. Розширення розуміння предмету історії та поява руху за демократичну історію знизу, впровадження інтердисциплінарних методів дослідження, зростання інтересу до комплексного, цілісного підходу у вивченні історичного минулого є взаємопов'язаними явищами, які відбивають глибокі зміни у стані світової історичної науки.

Реалізація локальних досліджень, на прикладі вивчення історії грецьких сіл Приазов'я, спрямована на всебічне вивчення локальної спільноти, створення "колективної біографії" з врахуванням етнокультурних особливостей регіону.

Обраний нами предмет дослідження – історія грецьких сіл Приазов'я, потребує ретельного аналізу та виявлення інформативних можливостей усіх комплексів опублікованих джерел. Втім доводиться зважати на обмежену інформативність окремих видів джерел, складність встановлення загальних зв'язків між усіма історичними явищами. Кількісне зростання історичних досліджень щодо історії грецької громади зумовило появу низки археографічних видань і, як наслідок, поширення джерелознавчих студій, що становить єдність процесу історичного пізнання. Проте не зважаючи на достатній рівень вивчення етнічної історія приазовських греків, поза увагою більшості дослідників залишається проблема історії окремих грецьких сіл Приазов'я.

Вагомий внесок у вивчення джерелознавчої традиції мариупольської грецької громади зробила А. Гедьо. В її роботах "Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.)", "Соціальний статус і розвиток господарства грецьких громад України середини XVII – XIX ст.: джерелознавчий аспект", джерела з соціально-економічної історії грецьких громад України середини XVII – XIX ст. вперше стали предметом спеціального комплексного дослідження [1,2]. Дослідницею здійснено суцільну евристику в архівосховищах України, виявлено та систематизовано наявний комплекс джерел. Масштабна та ґрунтовна археографічна робота проведена С.Калоєровим. Результатом археографічної евристики стало фундаментальне дослідження "От Крыма до Мариупольского греческого округа" [3].

Чисельними та багатоплановими за змістом інформації є матеріали діловодства місцевих органів влади. Державні установи в процесі діяльності створювали значну кількість діловодної документації. Серед опублікованої справочинної документації щодо історії грецьких сіл слід вказати: рапорти, відомості, списки, рішення, повідомлення, донесення, реєстри тощо. Комплекс діловодної джерел, що стосується листування нижчої та вищої інстанцій вміщує рапорти, де зафіксована інформацію про отримання наказів, стан їх виконання, донесення, в яких повідомляється про розгляд справ, викладаються пропозиції, думки, прохання.

Особливу цінність, являє собою рапорт губернаторського товариша Г.Г.Гарсеванова губернатору В.А. Черткову о заселении Мариупольского уезда и основании города Мариуполя від 19 серпня 1780 р. Саме в цьому джерелі вперше було задокументовано загальну кількість грецьких сіл "двадцять и одна расположены в Мариупольском уезде по правой стороне реки Кальмиуса, по Азовскому морю, по Калце, по левой стороне речки Волчей и по Мокрым Ялам" [4]. У наступному своєму рапорті В. Черткову Г. Гарсеванов повідомляє, що він «все греческие деревни объехал и самолично каждой деревне округу обозрел и недвижимое их заселение расположил и установил» [5]. У додатковому до Рапорту списку перших грецьких сіл Мариупольского повіту вперше вказуються назви грецьких населених пунктів із зазначенням їх топографічного місцезнаходження. Першими селами заснованими греками у Мариупольському повіті були: Камара, Салгир Янисала, Керменчук, Богатир, Константинопіль, Чембрек, Улаккли, Бешев, Каракуба, Стилла, Ласпа, Георгіївка, Каран, Чермалик, Сартана, Ялта, Мангуш, Узуф, Старий Крим, Чердакли, Малая Янисала [6]. У Реєстрі який надійшов до грецького суду слідом за Рапортом, підпоручика, урядника сіл греків-переселенців на р. Вовчій та р. Мокрі Яли

Паніота Статопула про кількість родин в окремих грецьких селах та забезпечення їх збіжжям, вперше представлені дані про кількість сімей греків-переселенців, та кількість наданих їм чвертей жита. В документі зафіксовані такі дані на 8 жовтня 1780 року.: у слободі Улакли мешкало 77 родин, Чемреке – 136 родин, Константинополі – 110 родин, Богатире – 127 родин, Камаре – 95 родин, Салгир Янисале – 118 родин, Керменчіке – 152 родини [7]. Інтерес становить і відомість про розподілення збіжжя серед грецьких сіл, датована груднем 1780 року, що була подана Грецьким судом до комісії о поселенні християн. В документі наводиться такий перелік грецьких слобід із зазначеною кількістю чвертей збіжжя наданого для засіяння орних земель: Мангуш – 241 чвертей, Ялта – 254 чвертей, Урзуф- 70 чвертей, Чердаклі – 98 чвертей, Старий Крим – 88 чвертей, Малую Янісалу – 44 чвертей, Чермалик - 127 чвертей, Каран – 207 чвертей, Сартану- 89 чвертей, Бешев – 100 чвертей, Керменчик – 163 чвертей, Улакли – 44 чвертей, Константинопіль – 99 чвертей, Комар – 20 чвертей, Богатирь Лаку – 40 чвертей, Большая Каракуба- 418 чвертей, Ласпу – 162 чвертей, Ігнатєвку та Стилү – 410 чвертей, Сартану – 100 чвертей, Старий Крим- 50 чвертей, Чердаклі – 50 чвертей, Малуя Янісалу – 50 чвертей [8]. Серед зазначених назв грецьких селищ не вказуються такі села як Чембрек та Георгіївка. За даними С. Калоєрова селище Чембрек або Чемрек проіснувало до 1783 року, коли мешканці села переселилися в околиці селища Малий Янісоль утворивши з останнім одне село [9]. Проте автори фундаментальної праці “Греки на українських теренах” вказують, що селище Чемрек проіснувало до кінця 1781 року.

Перші роки по переселенню виявилися складними для греків, вони змушені були освоювати приазовську цілину, обживати безлюдні простори, звикати до суворого та холодного клімату, нових агрокультурних умов. Наданий грекам у 1780 році провіант дуже швидко закінчився про це свідчать три рапорти комісії щодо поселення християн.

У першому рапорті зазначається “принятої греками и грузинами прошлого 780-го года по сентябрь месяц провиант почти весь в пищу употреблен, коего у многих уже вовсе нет, чрез что и притерпевают голод; запасного ж хлеба за поедением саранчею не заготовлено” [10]. Другий рапорт повідомляє що “христиане за поедание у них посеяного впрошлом лете хлеба саранчею и от неурожая в пропитании себе имеют крайней недостаток ” [11]. Останій рапорт комісії з поселення християн містить інформацію про те, що “греки ... притерпевают в в хлебе крайней недостаток, чрез что и принуждены будут от голода умирать”. Указом цієї ж комісії від 4 лютого 1781 року грецькому суду було наказано надати рапорт про обсяг та час надання грецьким селам насінневого жита окремо по кожній слободі. В документі зазначалося, що “выданая рожь непременно вся засеяна, а не в пищу и не в продажу употреблена была” [12].

У відрепортованій відомості Грецького суду вказувалося дата отримання збіжжя кожною грецькою слободою. Відповідно документу більшість грецьких сіл отримали зерно у вересні та жовтні, лише дві слободи Камара та Богатирь Лаку у листопаді 1780 року [13].

Проте голоду не вдалося оминати. За даними джерел брак провіанту греки відчували упродовж зими – весни 1781 року. Низка документів свідчить, що губернська влада намагалася вирішити питання надання грекам провіанту. Так указом губернської канцелярії від 22 травня 1781 року. Грецькому суду наказано прийняти провіант на вересень місяць, а офіцерам маріупольських “магазинів” на жовтень, листопад та грудень. Наглядачі маріупольського грецького повіту повинні були отримати провізію для кожного села саме в цих місцях в зазначений термін [14].

Серед опублікованої діловодної документації науковий інтерес становить “Рапорт митрополита Игнатия Святейшему Синоду с представлением списка построенных церквей и числа священников при них” та “Регістр” церков з зазначенням назв та кількості панотців (священиків). Відповідно до цього списку церкви були зведені у 19 грецьких селах де відправляли службу 41 священник [15].

Таким чином найбільш інформативним джерелом щодо історії грецьких сіл Приазов'я є матеріали діловодства. До цієї групи джерел відносяться донесення,

розпорядження, рапорти та документальний комплекс який виник в результаті діяльності Мариупольського грецького суду. Саме в діловодній документації зафіксовано кількість, назви та топографічне розташування перших сіл заснованих греками по переселенню до Приазов'я. Актуалізовані діловодні матеріали засвідчили, що греки в перші місяці після переселення опинилися у дуже скрутному матеріальному становищі, і навіть зазнали голод.

Література

1. Гедьо А.В. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII - поч. XX ст.). – К., 2001. – 245 с.
2. Гедьо А.В. Соціально-економічний розвиток грецьких громад України середини XVII-XIX ст.: джерелознавчий аспект. – Донецьк: Дон НУ, 2006. – 399 с.
3. Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – 640 с.
4. Рапорт губернаторского товарища Г.Г. Гарсеванова губернатору В.А. Черткову о заселении Мариупольского уезда и основании города Мариуполя. 19 августа 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 398.
5. Рапорт Г.Г. Гасеванова В.А. Черткову о начальном состоянии основанных в Мариупольском уезде греческих сел с представлением их списка. 27 августа 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 402
6. Список первых греческих сел Мариупольского уезда с указанием в каких урочищах находятся и какие каждая имеет выгоды. 27 августа 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 404.
7. Сообщение Статопуло о числе семей и их обеспечении в селениях вдоль Волчей и Мокрых Ялов. 8 октября 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 420.
8. Ведомость, представленная греческим судом в комиссию о поселении христиан из Крыма по раздаче семян. Декабрь 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 434.
9. Список первых греческих сел Мариупольского уезда с указанием в каких урочищах находятся и какие каждая имеет выгоды. 27 августа 1780 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 405.
10. Первый рапорт комиссии по поселению христиан губернской канцелярии о голоде вреди переселенцев и необходимости срочной поставки провианта. 8 января 1781 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 435
11. Второй рапорт комиссии по поселению христиан из Крыма губернской канцелярии об острых потребностях переселенцев в провианте и необходимости срочной его поставки. 22 января 1781 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 437.
12. Третий рапорт комиссии по поселению христиан из Крыма губернской канцелярии о необходимости срочной поставки переселенцам провианта // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 438.
13. Ведомость греческого суда с уточненными данными о получении семян. Февраля 1781 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 447.
14. Указ губернской канцелярии по урегулированию порядка раздачи грекам провианта. 22 мая 1781 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 454.
15. Список церквей Мариупольского уезда с указанием их названия и числа священников при них. Июня 1781 г. // Калоеров С.А. От Крыма до Мариупольского греческого округа (1652-1783). – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 460.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ КУЛЬТУРИ

УДК 130.2 (4) (043)

Батичко Г. І., кандидат з мистецтвознавства, доцент

АРХІТЕКТОНІКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Свого часу М. Бахтін наголошував, що культура є просторовою цілісністю з своєю власною територією, межі якої, за його влучним визначенням, „проходять всюди”[1]. Виходячи з розуміння культури як вертикально-горизонтального перетину часу та простору, цінностей і подій, людей та природи, можна констатувати, що категорії простору і часу є не тільки формою існування матерії, духовних вартостей, але й самі виступають сенсом людського буття. Цими міркуваннями здебільшого пояснюється і актуалізація в сучасній філософській думці пошуків спрямованих на виявлення концептуальних засад культурологічного знання.

Сучасними дослідниками неодноразово проголошувалася теза щодо динамічності та багатовимірності культури - отже й складності розуміння та прогнозування культурного процесу [2-5]. Закономірним у цьому контексті стає визначення універсальних концептуальних понять, що здатні надати системності сучасним дослідженням. Одним з таких концептів є поняття „культурний простір”.

Поняття-метафора „культурний простір” доволі часто використовується в сучасних гуманітарних науках у ситуації, коли необхідним є узагальнення культурних форм і демонстрація цілісності процесів та явищ, що аналізуються. У сучасних дослідженнях під культурним простором філософами і культурологами розуміється *ідеальна система*, яка формує світогляд людини, своєрідне „Інше”, в порівнянні з яким людина проходить шляхом пізнання самого себе. Незмінним на сьогодні залишається і розуміння простору як *вмістилища і як особливої організації існування речей*. Важливими аспектами в розумінні культурного простору стають усвідомлення його як засобу *процесуальності* (О. Шпенглер), як системи здатної до *самоорганізації* (І. Пригожин), як місця *укорінення людської екзистенції* (М. Хайдеггер) та *регулятивної структури* (Ж. Бодійяр). Наведені концепти дозволяють розглянути культурний простір в контексті культурної динаміки, де структурні особливості організації явища залежать від взаємин його сутнісних елементів.

У відповідності до смислів, що містяться в соціальній інформації (знання, цінності та регулятиви) культурний простір схематично може бути представлений як тривимірна модель з трьома осями координат, що відповідають означеним смислам – когнітивна, ціннісна та регулятивна. Розташовані в цьому тривимірному просторі культурні феномени, теж набувають системного вигляду створюючи мікросистеми - культурні форми людської життєдіяльності. Основу сенсово-ціннісного ядра культурного простору складають парадигмальні форми культури. Під парадигмальними формами ми розуміємо типові для певного історичного етапу і регіонального розвитку структури, що визначають зміст національного в культурі та забезпечують її самобутність. Прагнення виявити саме такі форми приводить до необхідності введення ще однієї дефініції – „архітектоніка культурного простору”.

Обґрунтування означеної дефініції містять публікації С. Іконнікової[2], І. Кондакова[6], Т. Ляпкіної[7]. Кожен з дослідників виділяє своє власне бачення проблеми, визначаючи основними рисами архітектоніки культурного простору взаємопов'язаність та щільність взаємозв'язку елементів (С. Іконнікова), унікальність для кожної національної культури логіки „парадигмальної естафети” (І. Кондаков), співіснування різних соціокультурних кодів в центрі і на периферії культурного розвитку (Т. Ляпкіна). Але всі дослідники погоджуються, що архітектоніка культурного простору є варіативною і залежить від багатьох чинників.

В межах даного дослідження поняття „архітектоніка культурного простору” розглядається як смислова конструкція, що наочно втілює ідею органічного поєднання типологічного та динамічного аспектів культури і дозволяє усвідомити культурну єдність певного історичного регіону. В цьому сенсі архітектоніка слугує своєрідним каркасом культури (І. Кондаков).

Типологічні дослідження культурних епох привели до усвідомлення унікальності кожного регіонального типу культури як феномену, що має свою неповторну логіку розвитку. Кожна історична парадигма певної культури імпліцитно містить у собі передумови формування наступної і до певної міри „програмує” весь історичний розвиток цієї культури. В результаті формується неповторна конфігурація національної культурної історії. В умовах створення єдиного європейського світу виявлення констант європейського культурного розвитку набуває неабиякої актуальності.

Європейськість мислення, європейський принцип освоєння світу. Що є основою подібних метафор? Європейська ідентичність може бути усвідомленою лише як результат складного культурного процесу. Аксиомою на сьогодні є виведення основ європейської культури з греко-римської. Саме в той час поява полісної системи привела до формування певного набору ознак. Основою парадигми європейської культури стає усвідомлення *особистості* як головної цінності, що приводить до індивідуалізації та гуманістичного спрямування культуротворчості. Наприкінці п'ятнадцятого століття жаргонне визначення *humanista*, що застосовувалося як характеристика викладача давніх мов, історії і моральної філософії переросла в унікальне усвідомлення принципів західного типу мислення (М. Вебер). Європейська культура – особистісна за своєю сутністю. Особистість, її здібності, талант, переконання виступають як найбільші цінності.

Соціалізація особистості в античному світі пов'язана з реалізацією поняття „громадянська свобода”. На думку О. Доброхотова, основою для розуміння європейської культури стає усвідомлення *громадянської свободи* як базового принципу організації культурного простору[8]. Наслідками такої настанови стає і поступове усвідомлення необхідності правових засад, як свідомого обмеження свободи відповідно до законодавчо закріплених загальноприйнятих суспільством норм і правил (законів). Це і принцип змагання (*агональність*) як самореалізація особистості, що стає основою „давньогрецького дива”(Ф. Кессіді). Наступний – це принцип панування розуму як основи освоєння оточуючого світу. Освіта в цьому контексті стає необхідним елементом формування розумної людини, а активна перебудова навколишнього середовища – наочною реалізацією принципу раціональності. Сумніви, самокритика, скептицизм – запорука розвитку наукового знання. *Раціоналізм*, який і стає основою когнітивної парадигми, в цьому сенсі виступає як реалізація принципу скептицизму.

Християнський принцип спасіння через віру не знищує а трансформує означені ознаки, дозволяє створити досить жорстку модель європейської тотожності. За образним визначенням Поля Валері, все, що веде походження з Афін, Риму та Єрусалиму є дійсно європейським. Але для того, щоб набути „європейськості” потужні потоки, основою яких стали означені джерела (античний спадок та християнство), повинні були поєднатися з культурою народів давньої і середньовічної Європи: германців, кельтів, слов'ян. Саме своєрідний сплав всіх вихідних компонентів і створив підґрунтя європейського культурного простору. Саме тому і набір ознак європейської культури за своєю сутністю є не етнічним а культурно-ідейним (М. Данилевський).

Наочним втіленням ідеї дуалістичності стає визначення О. Шпенглером європейської культури як „фаустівської”. Сутність фаустівської культури, на думку філософа, в самопізнанні та самоствердженні людини як відокремленого і дещо войовничого „Я”, що прагне до безмежної свободи. Архетипом, першосимволом європейської „фаустівської” душі стає тільки їй притаманний спосіб переживання простору і часу – „спрямованість у безмежність”.

Відповідно до внутрішньої дуалістичності становлення основних засад європейського культурного простору відбувалося послідовно і дещо агресивно. Експансія розуму, вільний економічний розвиток на основі конкурентності дає культурному розвитку досить серйозний поштовх. На цьому шляху важливими елементами, що забезпечують культурну ідентичність стає усвідомлення власної унікальності. Як свідчить європейський історичний досвід, означене явище було реалізоване двома шляхами: перший базується на порівнянні з іншими (протиставлення Сходу в античній культурі як антиномія „варварського” і „цивілізованого”, в добу середньовіччя – „християнського” та „орієнтального”). Другий шлях - повернення до коріння, обґрунтування власної унікальності на основі реалізації ідеї спадкоємності та послідовності розвитку. За влучним зауваженням Жака Ле Гофа „Європа без історії не має ані минулого, ані майбутнього”. Усвідомлення цієї тези на емпіричному рівні проявлялося в Європі через прагнення до „створення” свого минулого. Звідси – *історизм мислення* як одна з парадигм європейської культури.

Унікальною особливістю європейської культури є її прагнення до *універсалізму* та свідомо спрямованість на культурний синтез. Інтеграційність закладена в основі європейської культури стає основою її історичного розвитку. Ремі Брага, автор монографії „Європа, римський шлях”, наголошує, що унікальність європейського культурного розвитку полягає в постійній пульсації, що дозволяє європейській культурі постійно змінювати географічні абрис. Вона то експансивно розширюється, то знову повертається до традиційних меж. Водночас, європейська культура, пульсуючи, вступає в активний діалог з іншими культурами, які отримують „європейське щеплення” (Східна Європа, Північна та Південна Америка). В такий спосіб набір європейських цінностей отримує локальну специфічність, а європейська збагачується неєвропейським національним досвідом.

Особливості європейського культурогенезу привели до тісного переплетіння в історії Європи різноспрямованих тенденцій антиномічності європейського мислення. Внутрішні протиріччя ціннісної моделі реалізуються і в логіці європейського культурного розвитку, в основі якого циклічність маятникового типу. В історії європейської культури відбувається постійне чергування двох культурних типів: активна, експансивна модель змінюється стабільною, консервативною. Межевими, перехідними етапами стають періоди зміни парадигм, які називають кризовими, „періодами наукових революцій” (Т. Кун), „перехідними культурами” (М. Каган). За часів античності – це період пізнього еллінізму, коли відбулося відчуження громадянина від політичної спільноти, відхід до приватного життя, виникло відчуття розпаду культурної спільноти. Другий період кризи – це XIII-XV ст., час розпаду єдиної християнської культури і створення національних держав. Кризовими рисами позначені і межі XIX-XX ст. та XX-XXI століть.

Як свідчить історичний досвід, саме означені періоди є найбільш продуктивними для духовної культури. Це дає надію на появу нового типу мислення, нової глобальної культурної спільноти, базою для якої, зважаючи на універсалізм, може стати європейська культура.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М.: Художественная литература, 1979. - 412 с.
2. Иконникова С.Н. История культурологических теорий. 2-е изд. – СПб., 2005. – 474 с.
3. Каган М. Философия культуры.-СПб,1996.-416с.
4. Лотман Ю. Культура и взрыв.- М.,:Прогресс, 1992.-272 с.
5. Шейко В.М., Богуцький Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX-початок XXI ст.) Монографія.- К.:ГенеЗа,2005.-592с.

6. Кондаков И.В. Архитектоника русской культуры/ Общественные науки и современность.-1999.№1.-с.159-172.

7. Ляпкина Т.Ф. Архитектоника культурного пространства Восточной Сибири : конец XVII - начало XX вв. СПб.: «Инфо-да», 2006. – 369 с.

8. Доброхотов А. Европейская культура может послужить основой глобального общества/ Культура и стиль жизни.-19.11.2007

УДК 930.2(47+57)«1953/1964»

Лаєвська Ю. В., кандидат історичних наук, старший викладач

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОСОБИСТІСНОГО ЧИННИКА В ІСТОРІЇ ПІСЛЯСТАЛІНСЬКОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

Роль історичних осіб у виборі напрямку та особливостей історичного поступу – одна з основних у сучасній історіографії. Наша мета - встановлення концептуальних підходів і оцінок, які сформувалися в новітній російській історичній науці щодо ролі особистісного чинника історії післясталінського десятиліття.

Сучасні дослідники показали наявність передумов для змін у всіх сферах життя на момент смерті Й. Сталіна. Розуміння необхідності змін зріло і в середовищі сталінського оточення. Керівна партійно-державна еліта не була відірвана геть-чисто від реальної дійсності, від становища і настроїв народу. Це переконливо продемонстрували у своїх роботах Ю. Аксютін, Є. Зубкова та ін. [1]. Разом з тим, визрівання кризи політичного керівництва на кінець правління Й. Сталіна відмічали Ю. Аксьонов та Д. Волкогонов.

На думку Є. Зубкової, смерть Й. Сталіна відкрила шлях для розв'язання таких назрілих проблем, як необхідність коректив у репресивній політиці, реформування системи ГУЛАГу, змін аграрної, національної, зовнішньої політики, що вело до лібералізації режиму в цілому. Нові керівники, серед яких розгорталася жорстока боротьба за владу, могли провести тільки ті зміни, що не підривали систему. Отже, напрямки можливих змін були ніби запрограмовані.

Дослідники намагалися встановити головні рубежі в становленні нової розстановки сил у післясталінському керівництві. Процес подолання кризи влади, що був викликаний смертю Й. Сталіна, і висування М. Хрущова в якості одноосібного лідера на думку Є. Зубкової, пройшов чотири етапи: 1) період тріумвірату – Л. Берія, Г. Маленков, М. Хрущов (березень – червень 1953 р.); 2) період формального лідерства Г. Маленкова (червень 1953 – січень 1955 рр.); 3) період боротьби М. Хрущова за одноосібну владу (лютий 1955 – червень 1957 р.); 4) період одноосібного лідерства М. Хрущова і формування опозиції «молодого» апарату (червень 1957 – жовтень 1964 р.) [2].

Іншу періодизацію запропонував Р. Піхоя: 1) березень – серпень 1953 р. «Смутний час» післясталінського Радянського Союзу; 2) вересень 1953 р. – лютий 1958 рр. зіткнення партійного і державного апаратів у боротьбі за лідерство в системі управління [3].

На наш погляд, періодизація саме Є. Зубкової є найбільш оптимальним інструментом дослідження ролі особистісного чинника в історії першого післясталінського десятиліття. Зауважимо, що в ній не вистачає такої рубіжної події, як XX з'їзд КПРС. Разом з лютим 1956 р. ключові точки, виокремлені Є. Зубковою, визначають персоналії політичного лідерства і основні віхи політичного розвитку.

Дослідники кінця 80-х – початку 90-х рр. стали звертатися до проблем можливості перемоги в післясталінському колективному керівництві СРСР однієї з найбільш впливових фігур – Г. Маленкова, Л. Берії, М. Хрущова та В. Молотова.

Новизна такого підходу сполучується із застарілими уявленнями. Так, В. Наумов, В. Рябов, Ю. Філіппов вважали, що після смерті Й. Сталіна суспільство нібито завмерло в очікуванні. Нове керівництво діяло нерішуче, виявляючи роками виховану

безхарактерність та політичну несміливість. На цьому тлі виділялася лиховісна фігура Л. Берія, що безцеремонно рвався до влади [4].

У 1990-х рр. з'явилося багато публікацій, присвячених проблемам боротьби за владу в післясталінському керівництві. Розробкою цієї теми займалися Є. Зубкова, В. Наумов, О. Лейбович, Р. Пихоя, М. Геллер, О. Некрич. Їх зусиллями вдалося реконструювати хід і головні колізії внутрішньополітичної боротьби між наступниками вождя.

Загальноновизнаним стало твердження про відсутність легітимного механізму передачі влади, що викликало тривалу кризу, гостру боротьбу. Однією з перших написала про це Є. Зубкова [5]. Криза влади 1953 р. виявилася затяжною. Вихід з неї був ускладнений тим, що був відсутнім механізм передачі влади. М. Зезіна звернула увагу на те, що Й. Сталін не залишив наступника [6].

Дослідники відзначили, що внаслідок компромісу в керівному колі, на перші ролі вийшли Г. Маленков і Л. Берія. М. Геллер і А. Некрич вважали, що Г. Маленков після смерті Й. Сталіна уявлявся його природним наступником. Вони побачили в ньому більш освіченого, витриманого політика, здатного за інших обставин провести серйозні реформи, що дозволили б уникнути нісенітниць і помилок «хрущовських реорганізацій». Відхід у середині 50-х рр. від прогресивних тенденцій внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, що намітилися в перші місяці після смерті Й. Сталіна, Л. Опенкін пояснює тим, що з осені 1954 р. Г. Маленков став втрачати політичне лідерство [7].

Намітився і критичний підхід до оцінки його якостей. Для Р. Медведева Г. Маленков уявлявся «людиною без біографії, діячем особливих відділів і таємних кабінетів. Він не мав ні свого обличчя, ні власного стилю» [8]. З цим солідарний Д. Волкогонов, який вважав, що така людина, як Г. Маленков, не змогла б утриматися на самій верхівці піраміди влади: він був сформований Й. Сталіним як лідер другого плану [9].

Недостатньо переконливою видається думка Ю. Аксютіна про те, що «на політичний Олімп Маленков був піднесений випадково» [10]. На нашу думку, в тій конкретно-історичній ситуації Г. Маленков був найбільш легітимною фігурою. Необхідно врахувати, що сталінська політична еліта, залишившись без «хазяїна», навряд чи допустила б до перших ролей людину, яка не мала визнаних у цьому колі прав на відповідну посаду.

Дослідники звернули увагу на тенденцію зосередження реальної влади в уряді. Л. Опенкін дійшов висновку, що в замисли тих, хто вершив політику, не входило посилення партійного начала в керівництві життям суспільства [11]. Важливу обставину відзначив Р.Г. Пихоя. На його думку, соратники М. Хрущова вважали, що головним джерелом влади стали інститути державної влади і в політичному спадку Й. Сталіна його посада Голови Ради Міністрів СРСР була ціннішою за пост секретаря ЦК КПРС [12].

Г. Арбатов, знайомий з таємними пружинами кремлівського життя, відзначав, Г. Маленков, Л. Берія і В. Молотов погодились на призначення М. Хрущова на посаду Першого секретаря ЦК тому, що не вбачали у ньому сильної політичної фігури [13].

Дослідники звернули увагу на обставини, що сприяли його перемозі в боротьбі за політичне лідерство над Г. Маленковим. Для одних (Л. Опенкін, Д. Волкогонов) такою подією стала «справа Л. Берія», для других (Н. Верт) – успіх в освоєнні цілини [14]. Певна слабкість подібних підходів полягає в пошуку якоїсь вирішальної точки, тоді як, на наш погляд, посилення провідних позицій М. Хрущова відбувалося поступово в результаті взаємодії цілої низки чинників.

Перемозі М. Хрущова сприяли його особисті якості. У сучасній історіографії він постає неординарною, суперечливою особистістю. М. Барсуков, А. Стріляний та О. Яковлев, акцентуючи увагу на різних аспектах його діяльності, виокремили його прагнення до зміни ситуації в країні і світі [15].

Однією із актуальних тем, що присвячена вивченню ролі особистості в післясталінське десятиліття, є «справа Берія». На першому історичному етапі затвердився однозначний підхід, що негативно оцінював цю історичну постать, а його

діяльність після смерті Й. Сталіна розглядалася як намагання організувати заколот з метою встановлення диктатури.

У публікаціях, що з'явилися в роки перебудови, здійснювалося подальше викриття «сталінського монстра» [16]. Зміни поглядів на роль Л. Берії в післясталінський час сприяли публікації праць А. Авторханова, Д. Боффа, Н. Верта [17]. Сучасні історики встановили, що Л. Берія був ініціатором цілої низки реформ, спрямованих на лібералізацію режиму і дещо з його доробку було використано Г. Маленковим та М. Хрущовим. Модерністський підхід до оцінки діяльності визнає в ньому радикального реформатора і видатного десталінізатора, який мав «програму оздоровлення країни» [18] чи навіть прагнув до «підриву сталінської системи», «відмови від неї» і т.п. [19]. На наш погляд, обидва названі підходи потребують певних коректив. Визнаючи злочини Л. Берії, не можна перекладати на нього всю відповідальність за терор і репресії, за акції каральних органів, «вибілювати» за рахунок нього інших керівників та систему в цілому. З другого боку ми маємо більше підстав говорити про Л. Берію не як радикального реформатора, а як тверезого прагматика, який розумів необхідність певних змін і пристосування системи до нових обставин.

Література

1. Аксютин Ю.В., Волобуев О.В. XX съезд КПСС: новации и догмы. – М., 1991.; Зубкова Е.Ю. Общество и реформы. 1945 – 1964., Попов Г.Х. Блеск и нищета административной системы. – М., 1990; Шаповал Ю. «Закрита доповідь» М. Хрущова на XX з'їзді КПРС: мотиви, обставини появи, наслідки // Початок десталінізації в Україні (до 40-річчя закритої доповіді М. Хрущова на XX з'їзді КПРС). – К., 1997. – С. 35 – 44.
2. Зубкова Е.Ю. Маленков и Хрущев: личный фактор в политике послесталинского руководства // Отечественная история. – 1995. - №4. - С. 103.
3. Пихоя Р.Г. О внутриполитической борьбе в советском руководстве // Новая и новейшая история. – 1995. - №6. – С. 7,9.
4. Наумов В.П., Рябов В.В., Филиппов Ю.И. Об историческом пути КПСС (поиски новых подходов). – М., 1990. – С. 119 – 120.
5. Зубкова Е.Ю. Маленков, Хрущев и «оттепель» // Коммунист. – 1990. - № 14. – С. 87.
6. Зезина М.Р. Шоковая терапия: от 1953 к 1956 г // Отечественная история. – 1995. - №2. – С. 122.
7. Опенкин Л.А. На историческом перепутье. Несколько эпизодов из биографии Г.М. Маленкова // Трудные вопросы истории. – М., 1991. - С. 218.
8. Медведев Р.А. Они окружили Сталина. – М., 1990. – С. 277.
9. Волкогонов Д.А. Семь вождей. – Кн. 1. – М., 1995. – С. 344.
10. Аксютин Ю.В. Пятый премьер, или почему Маленков не удержал бремя власти // Родина. – 1994. - № 5. – С. 88.
11. Опенкин Л.А. Оттепель: как это было (1953 – 1955 гг.). – Сер. «Политическая история общества XX века». - М., 1991. - №4. – С. 48.
12. Пихоя Р.Г. СССР: История власти. 1945 – 1991. – М., 1998. – С. 55.
13. Арбатов Г.А. Затянувшееся выздоровление (1953 – 1985 гг.). Свидетельство современника. – М., 1991. – 400 с.
14. Волкогонов Д.А. Семь вождей. – Кн. 1. – М., 1995; Опенкин Л.А. Оттепель: как это было (1953 – 1955 гг.). – Сер. «Политическая история общества XX века». - М., 1991. - №4.; Верт Н. История Советского государства 1900 - 1991. – М., 1992. – 480 с.
15. Стреляный А. Последний романтик // Дружба народов. – 1988. - №11; Барсуков Н.А. Хрущев – основные вехи эскалации власти // Россия XXI век. – 1994. - №11 – 12. – С. 163; Яковлев А.Н. Горькая чаша. – Ярославль, 1994. – С. 228.
16. Документы генерал-лейтенанта Т.А. Строкача о подготовке Берией заговора в 1953 г. // Новая и новейшая история. - 1989. - №3; Берия: конец карьеры. - М., 1991.

17. Авторханов А.Г. Еще раз о «загадке смерти Сталина» // Новый мир. – 1991. – №12. – С. 240; Боффа Д. История Советского Союза. – Т. 2. - М., 1990. - С. 401 – 406; Верт Н. История Советского государства 1900 - 1991. – М., 1992. – С. 339 – 340.

18. Старков Б. Сто дней «лубянского маршала» // Источник. - 1993. - №4. - С.84

19. Хлевпюк О. Берия: пределы исторической реабилитации // Свободная мысль. - 1995. - С. 103 - 110.

УДК 355.48(38) «-401» (043)

Рябуха Ю. В., кандидат исторических наук, доцент

ГРЕЧЕСКИЕ НАЕМНИКИ В БИТВЕ ПРИ КУНАКСЕ

После смерти персидского царя Дария II, власть перешла к его старшему сыну Артаксерксу Мнемону, а младший сын Кир стал наместником в Малой Азии. Однако имея виды на царский трон, Кир весной 401 г.до н.э. начал собирать солдат для борьбы с братом. Главную роль в войске играли греческие наемники под командованием спартанца Клеарха; численность наемников достигала 13 тыс.человек. Решающий бой между противниками произошел возле местечка Кунакса и закончился поражением мятежников.

Цель данной статьи определить роль греческих наемников в сражении. Битва при Кунаксе описана в «Анабазисе» Ксенофонта (Xen. An., I.8-10), «Исторической библиотеке» Диодора Сицилийского (Diod., XIV.22-24) и в жизнеописании Артаксеркса Плутархом (Plut. Artax., 9-13).

Точная дата сражения неизвестна. Место сражения называет только Плутарх, и традиционно Кунаксу отождествляют с Телль Аккар Конойсой, находящейся в 92-х километрах к северу от Вавилона, хотя существуют и другие точки зрения[2,с.161].

У Кира под командованием было 10400 греческих наемников-гоплитов, 2500 пельтастов (эллинов и фракийцев) и еще около 20 серпоносных колесниц (Xen. An., I.7.10; 8.11), которые в битве, очевидно, не участвовали. Азиатская часть армии Кира, согласно источникам, составляла 100 тыс. чел. (Xen. An., I.7.10) или 70 тыс. пехоты (Diod., XIV.19.7) – все это «стереотипные преувеличения». По мнению исследователей, варварское войско Кира не превышало 30 тыс. чел., но скорее было еще меньше.

В отношении царской армии, как обычно, цифры древних авторов противоречивы и едва ли приемлемы. С Артаксерксом прибыли, согласно Ктесию (царский врач, очевидец) и Эфору, 400 тыс. воинов, включая конницу (Diod., XIV.20.4; 22.2; Plut. Artax., 13). Ксенофонт, один из командиров наемников Кира, приводит еще большие цифры – 900 тыс. воинов трех командиров (Тиссаферна, сатрапа Карики, Гобриса, сатрапа Вавилонии, и Арбака, сатрапа Мидии), 150 серпоносных колесниц и 6000 конных гвардейцев Артагерса (An., I.7.11-12; Plut. Art., 7). Все эти гигантские цифры не более чем выдумка. Однако, определенное численное преимущество роялистов (не только в пехоте, но и – как минимум двойное – в коннице) несомненно[5,с.57].

Войско Кира собиралось становиться лагерем, когда разведчики сообщили о подходе армии персидского царя. Несмотря на охватившую мятежников панику, они сумели довольно быстро построиться в боевой порядок. Правый фланг построения заняли греческие наемники. Со стороны Евфрата греков прикрывали пафлагонские всадники (около 1 тыс. чел.), связующим звеном между ними и фалангой были греческие пельтасты. Центр составили преимущественно киликийцы, перед которыми расположилась тяжелая персидская кавалерия под непосредственным командованием Кира, а на левом фланге находились войска из Лидии и Фригии под командованием Ариеса. Поскольку мятежники уступали по численности царской армии, то Клеарх, чтобы увеличить линию фронта был вынужден растянуть правый фланг. Следовательно, глубина греческого строя составляла не традиционные восемь рядов, а шесть или даже четыре[4,с.67].

Каким было построение царской армии точно неизвестно. Ксенофонт (Хен. Ап., I.8.9-10) приводит данные только по левому флангу Артаксеркса, (т.е. войска находившиеся непосредственно перед греками) – всадники в белых панцирях, которыми командовал Тиссаферн (возможно это были те 500 всадников, с которыми Тиссаферн прибыл к царю (Хен. Ап., I.2.4) геррофоры и пехота с большими деревянными щитами. В отношении последних, Ксенофонт указывает, что они были египтянами. Однако в это время Египет был охвачен антиперсидским восстанием, следовательно, их численность была относительно невелика. Что касается остального царского войска, то согласно Ксенофону оно было выстроено сомкнутыми каре, состоявшими из стрелков и конницы. Артаксеркс находился в центре, в окружении лучших воинов, а фланги были поручены приближенным персам (Diod., XIV.22.7).

Кир хотел нанести главный удар по центру царского войска, где находился Артаксеркс. Поэтому он предложил Клеарху, занять позицию в центре (Хен. Ап., I.8.12). Но Клеарх, боясь быть окруженным, не хотел отрываться от Евфрата и остался на правом фланге, заявив Киру, что сам обо всем позаботится. Это свидетельствует о довольно высоком авторитете греческого наемника среди персидского командования. Он сам выбирает место для своих солдат и планирует ход боя. Судя по всему, Клеарх хотел использовать традиционную греческую тактику – главный удар наносит правое крыло, после чего разворачивается налево и атакует противника во фланг [1, с.20]. Однако этому замыслу не суждено было исполниться.

Греки с расстояния 3-4 стадий (Хен. Ап., I.8.17; Diod., XIV.23.1:) начали медленно двигаться вперед. Подойдя к персам на расстояние полета стрелы, они подождали отставших, и с боевым кличем бегом бросились в атаку. Персы начали обстреливать греков из метательного оружия, однако, бег и тяжелое вооружение позволило грекам преодолеть расстояние до врага почти без потерь (стрелой был ранен только один человек).

Здесь на наш взгляд происходит ключевой момент боя. По сведениям Ксенофонта (Хен. Ап., I.8.18-19), персы, не приняв боя, обратились в бегство, после чего греки бросились за ними в погоню и преследовали несколько километров. В версии Диодора (Diod., XIV.23.3-4), персы пытались противостоять грекам, но не имея в достаточном количестве тяжелой пехоты, после непродолжительного столкновения бежали. Греки преследовали врага, нанеся ему значительные потери.

Возникает вопрос – почему греки не повернули налево и не атаковали центр царской армии? Ответов может быть два. Первый – Клеарх так увлекся наступлением, что не сумел вовремя отдать приказ о его прекращении и повороте налево, а второй – персидский левый фланг не был разбит и связал греков в течении всего сражения.

Рассмотрим оба предположения. Клеарх как полководец имел значительный военный опыт. Ксенофонт оценивая Клеарха, неоднократно отмечает, что тот был прекрасным военачальником (Хен. Ап., II.6.1-15). В 412-411 гг. до н. э. Клеарх командовал спартанскими частями в районе Геллеспонта, действуя совместно с персидским сатрапом Фарнабазом (Diod., XIII, 40, 6). В 410 г. до н.э. во время битвы при Кизике отряд Клеарха оказал наибольшее сопротивление афинянам, и именно Клеарху спартанский наварх Калликратид приказал возглавить флот в случае своей смерти накануне сражения у Аргинусских островов (Diod. XIII, 98, 1). Следовательно, опыта у Клеарха было с избытком, и он не мог безоглядно преследовать противника, зная, что главные силы Артаксеркса еще целы.

По мнению автора, греческие наемники, наступая, преследовали не бегущего противника, а отступающего в полном порядке. Персы, имея преимущественно легкое вооружение, не могли в рукопашной на равных сражаться с греческими гоплитами, поэтому отступили, сохраняя дистанцию. Греки двигались за ними, причем, также сохраняя боевой порядок (передвигаясь быстрым шагом, но не бегом, что было возможно лишь на небольшом расстоянии). Догнать персов греки не могли, так как опасались в

случае переходу на бег розорвати строй, повернути наліво і атакувати з фланга персидський центр, також було неможливо, маючи противника перед фронтом. Перси фактично розмінювали геррофорів на гоплитів, виведя при цьому кращі війська Кира із бою.

В образувальній після наступлення грецьких наймників бреші, ринулась конница Тиссаферна. Вона прорвалась через розсыпний строй грецьких пельтастів, і ворвалась в лагерь мятежників (Хен. Ан., I.10.7). Що в ході битви делала пафлагонська конница, прикривавша правий фланг греків невідомо. Можливо, коли греки переследували персів, пафлагонці приєдналися до військам Кира[3,с.2].

Приблизно в цей момент послідувала конна схватка в центрі, де перемогу одержали всадники Артаксеркса, а сам Кир був убитий (Хен. Ан., I.8.24-29; Diod., XIV.23.5-7; Plut. Art., 9-12). Після цього битва була практично завершена – узнавши про смерть царевича, його сторонники звернулись в бегство і греки тепер в самотності протистояли всій персидській армії. Вони ще двічі впродовж дня намагались нав'язати персам рукопашний бій, але обидва рази ворог відступав. Ввечері грецькі наймники розмістились в лагерь на холмі, недалеко від Евфрату – не переможі, але і не переможіні(Хен., Ан., I.10.4-19; Diod., XIV.24.2-4).

Таким чином, грецькі наймники не виконали своєї задачі. Кажущийся успіх гоплитів насправді є невдачею. Головним винуватцем поразки Кира з нашої точки зору, є Клеарх, під впливом якого був вистроєний бійовий порядок мятежників. Клеарх переоцінив важеловооружену піхоту, і не зміг нав'язати бій легковооруженим персам.

Література

1. Cassin-Scott J. The Greek and Persian Wars 500-323 BC. – London: Osprey, 1997. – 40p.
2. Cawkwell G. The Greek wars: the failure of Persia. – Oxford: University Press, 2005. – 316p.
3. Ehrhardt C.T.H.R. Two notes on Xenophon, Anabasis // АНВ. 1994. Vol. 8. № 1. P. 1-2
4. Hanson V.D. Warfare and Agriculture in Classical Greece. – Pisa: Giardini Editori, 1983. – 168p
5. Warry J. Warfare in the Classical World. – London: Salamander Books Ltd, 2004. – 224p.

УДК 002.66

Кудлай В. О., аспірант

ПРОБЛЕМА ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

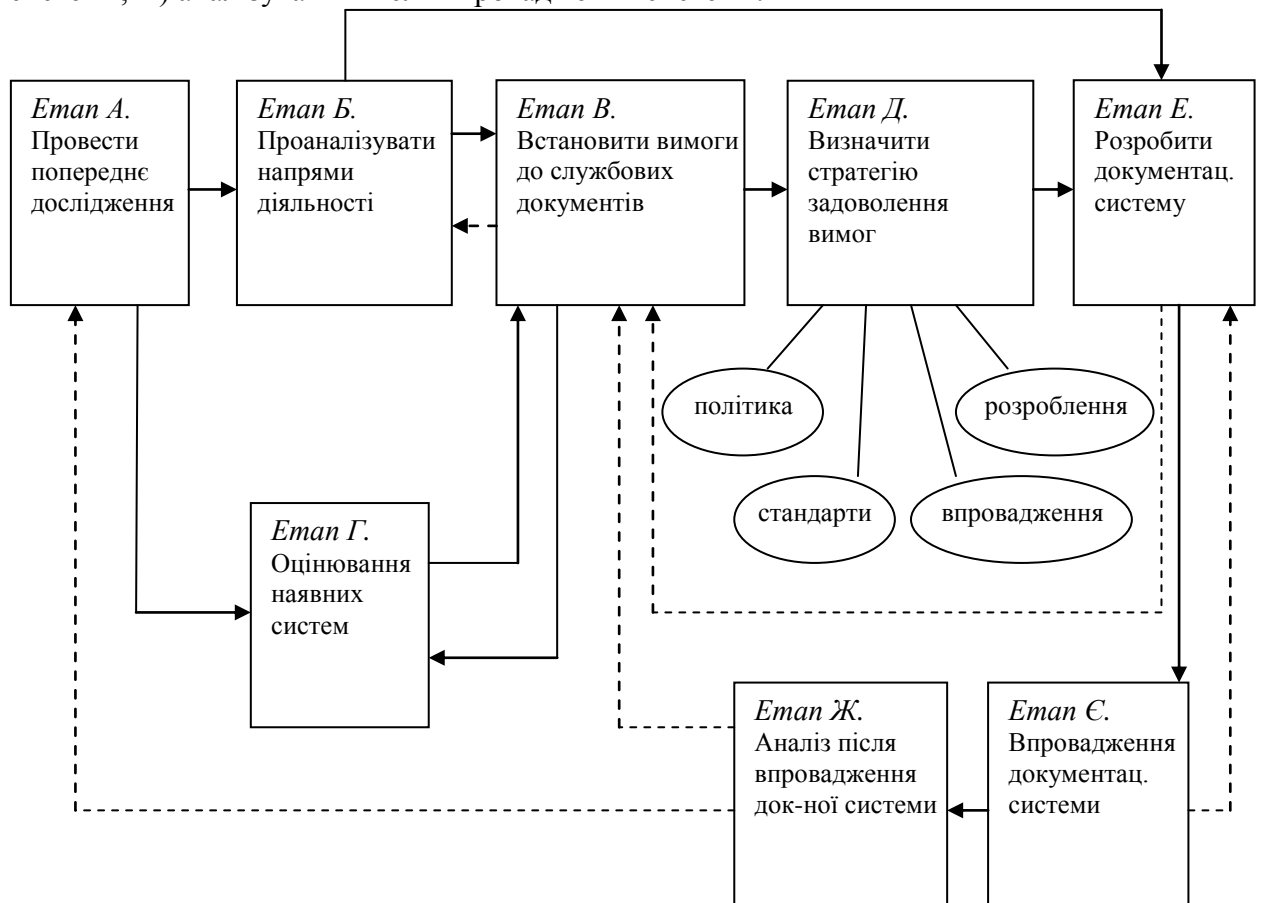
Документаційне забезпечення управління, його нормативно-методична, документна база створює основу для діяльності управлінців, є невід'ємною частиною загальної системи керування підприємством і, зокрема, складовою інформаційного менеджменту. Від організації діловодства залежить достовірність архівів, якість керування та стабільність підприємства [1, с.137].

Актуальними для вітчизняної теорії документознавства є дослідження ефективності використання традиційного та електронного діловодства, впровадження нових інформаційних технологій. Аналіз сучасної системи документації на промисловому підприємстві дозволить ознайомитись з засадами та методами організації процесів керування документацією, виявити їх позитивні та негативні аспекти, відповідність політики керування документацією до вимог національних стандартів у цій галузі [2-4], увиразнити досвід створення та функціонування управлінських документів, визначити перспективи еволюції діловодства та отримати нові наукові результати. Питанням створення управлінських документів, напрямам роботи з ними та організації їх у фонди присвячено чималу кількість публікацій документознавців, але зазначена проблематика відносно діяльності промислових підприємств залишається поза увагою науковців.

Специфікою системи документаційного забезпечення управління є те, що менеджери, з одного боку, формують документацію у системі управління, а з іншого, є її постійними користувачами, їх діяльність неможлива без документів. В свою чергу, документація є відображенням результатів управлінської діяльності.

Проблема забезпечення ефективного управління повсякчас стоїть перед керівництвом підприємств. Це завдання вирішується шляхом формування стратегії, розроблення та впровадження системи керування документацією [4, с.3]. Розробка системи керування документацією першочергово вимагає наявності концепції її впровадження з урахуванням можливостей раціоналізації існуючої системи управління на підприємстві. Важливим елементом раціоналізації є схеми роботи з документами. Ключове завдання у створенні концепції впровадження системи керування документацією покладається на службу діловодства підприємства, яка є її основним користувачем.

Загалом виокремлюють такі етапи розроблення та впровадження систем для керування документаційними процесами (рисунок 1): а) попереднє дослідження; б) аналізування ділової діяльності; в) встановлення вимог до службових документів; г) оцінювання наявних систем; д) визначання стратегії виконання вимог до службових документів; е) розроблення документаційної системи; є) впровадження документаційної системи; ж) аналізування після впровадження системи.

Умовні позначки:
 —> Первинний зв'язок
 - - -> Зворотний зв'язок

Рисунок 1 – Розроблення та впровадження документаційних систем [4, с.5].

Етап А разом із двома наступними етапами Б та В допомагають оцінити обов'язки організації щодо службових документів та їх відповідність вимогам зовнішніх організацій. Результати дослідження є основою для оцінювання наявних систем.

Етап Г допомагає виявити будь-які розбіжності між встановленими вимогами організації до службових документів та їх виконанням і можливостями наявних систем. Це забезпечить основу для розроблення нових або внесення змін до наявних систем, щоб

вони відповідали вимогам до службових документів, визначеним та встановленим на попередніх етапах.

Етап Д передбачає визначення найприйнятнішої політики, процедури, стандартів, засобів, методів забезпечення необхідними документами для діяльності підприємства. Оптимальна стратегія містить ухвалення політики та процедур, розроблення стандартів, розроблення нових складників системи, або впровадження систем шляхом, що задовольняє встановлені вимоги до створення, обігу та зберігання службових документів.

Етап Е охоплює перетворення стратегії та тактики, обраних на етапі Д, у план створення документаційної системи, що містить вимоги, визначені та задокументовані на етапі В, і виправляє недоліки в організації керування документаційними процесами, виявлені на етапі Г.

На етапі Є шляхом системного аналізування забезпечується загальний огляд того, як мають діяти разом різні складники системи (процеси, процедури, люди та технологія).

Завданням етапу Ж є визначення рівня ефективності документаційної системи, аналіз процесу розвитку системи для усунення недоліків та встановлення режиму відстежування системи [4, с.3-5].

Однією з основних проблем удосконалення систем документаційного забезпечення управління промисловим підприємством є перехід від традиційної форми документування інформації до електронної. Це досягається впровадженням на підприємстві нових видів електронно-обчислювальної техніки, інформаційних технологій опрацювання даних.

Інформаційна технологія опрацювання даних допомагає вирішувати структуровані завдання. Технологія застосовується на рівні виконавської діяльності персоналу з метою автоматизації деяких операцій управління. Впровадження інформаційних технологій і систем на цьому рівні значно підвищує продуктивність праці, зменшує кількість помилкових управлінських рішень і стимулює творчу активність персоналу [5, с.27].

Українське документознавство потребує цілісного наукового аналізу документаційного забезпечення системи управління промисловим підприємством.

Дослідження особливостей формування документаційного забезпечення прийняття управлінських рішень на промисловому підприємстві можливе за умови вирішення конкретних завдань: а) опрацювання вітчизняної та закордонної історіографії проблеми; б) аналізу значення управлінських документів в діяльності менеджерів на сучасних підприємствах в Україні; в) визначення складу і змісту термінології у сфері керування документацією (документаційного забезпечення управління) вітчизняної теорії і практики організації створення й функціонування службових документів; г) надання характеристики документаційного забезпечення системи управління промисловими підприємствами; д) вивчення змісту функцій, структури і технології формування системи документаційного забезпечення прийняття управлінських рішень на промислових підприємствах; е) визначення основних перспективних напрямів формування системи документаційного забезпечення управління на промислових підприємствах в Україні.

Література

1. Антоненко І.Є. Міжнародний досвід методики розроблення та впровадження документаційних систем / І.Є. Антоненко // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 137-148.

2. ДСТУ ISO 9000-2001 (видано ISO в 2000). Системи управління якістю. Основні положення та словники (ISO 9000:2000, IDT). – К.: Держспоживстандарт України, 2001. – 27 с.

3. ДСТУ 4423-1:2005. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1. Основні положення (ISO 15489-1:2001, MOD). – Чинний від 01.04.2007. – К.: Держспоживстандарт України, 2007.- 28 с.

4. ДСТУ 4423-2:2005. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2. Настанови (ISO/TR 15489-2:2001). – Чинний від 30.06.2007. – К.: Держспоживстандарт України, 2007.- 43 с.

5. Корпоративний документооборот. Принципы, технологии, методология внедрения / Майкл Дж. Д. Саттон: пер. с. англ. – М.: Бизнес-микро, 2002. – 448 с.

УДК 09(08)

Янковський С. В., кандидат філософських наук, доцент

ПРИРОДНА І ФОРМАЛІЗОВАНІ МОВИ

Філософія починається не з основного питання про первинність і вторинність, бо сам цій підхід успадковує впорядкування. Філософія дивовижна справа, яка починається із осмислення достовірності нашої (тобто людської думки), на перетині між існуванням слів та речей. Складність полягає в тім, що у людини існує чомусь єдине мірило вираження думки і сенсу – мова.

Природна мова являє звучання слів, яке інтонаційно, семантично, синтаксично зв'язане. Слово – це комбінація звуків, яка первинно має зв'язок із переживаннями. Зв'язок звучання слова із властивостями реальних предметів умовна і встановлена, конвенціонально. Природні мови існують у вигляді етнічних мов. Найпоширенішими в сучасному світі є англійська, арабська, іспанська, російська, французька, китайська. Існують природні мови, які вийшли із широкого користування, але залишаються важливим елементом загальної культури людства, їх називають класичними. Це грецька мова старожитньої доби і латина, яка залишається офіційною мовою держави Ватикан. Штучні мови – це спеціально створені системи синтаксичних і семантичних зв'язків. Вони використовуються з метою подолання накладених природними мовами обмежень: семантичної замкненості, багатозначності, розпливчатості, змістовної невизначеності. Запобіжним засобом уточнення, прояснення значень імен і висловлювань є формалізація. В штучних мовах розрізняють формалізовані мови та мови програмування. Формалізована мова – це штучна система моделювання структур, процесів, послідовностей міркування, яка дозволяє виявити логічну форму. Формалізовані мови використовуються в інтерпретації висловлювань (формул) з метою визначення простоти, правильності, обґрунтованості, уживаності їх змісту. Ідею штучної мови, яка була би вільною від недоліків природної мови, вперше сформулював німецький філософ Г.В. Лейбниц. Основу точної і строгої мови, на його думку, складає продумана система формалізації. Змістовність розмірковувань в ньому можна замінити формальними перетвореннями. За прототип формальної мови слід взяти математичну мову, яка не потребує перекладу. Німецький мислитель скористався досягненнями математичної науки і вперше впровадив систему числення в логіці, надав арифметичну інтерпретацію теорії силогізмів. Він також першим намагався точно сформулювати принципи логіки і здійснити аксіоматичну розбудову логічної системи. Використання методів математичного аналізу для удосконалення техніки формалізації теорії силогізмів (Д.Буль, У.Джеванс, Д.Венн) склало умови творення мов програмування. Мова програмування – це спеціальний лінгвістичний засіб записування завдань для ЕОМ з метою виконання певних завдань програмування. Традиція протиставлення природної і штучної мови у радикальному оптимістичному вигляді була вперше висловлена Г. Лейбницем. В традиції аналітичної філософії, утвореної під впливом ідей Віденського гуртка ця концепція набула загально визнаної значущості. Проте слід згадати, що представники Львівсько-Варшавської школи в середині 1950-х рр., намагання звільнити формалізовані структури від апріорних схем призвели до поступового визнання універсальності мовних фактів. Важливим кроком в цьому напрямку стали роботи Гвідо Кюнга, професора Фрібурзького університету. Викладене ним теорія семантики Ст. Лісьневського представляє важливий крок на шляху

оновлення традиційної філософії шляхом перекладу її на мову логіки, в першу чергу проблем фундаментальної онтології. Важливою є ідея філософії як мірила універсалізму, а логіки як засобу розуміння, а не тільки інструменту пізнання. Сенс зумовлюється функціональними чинниками і він не є вираженням відмінної від мови сутності. Правило, що встановлює значення висловлювання відповідає функції. Утім питання про те чи описують данні функції онтологічні сутності чи вони є номінативними викликало гарячі дискусії вже в Античності у спорах про предикабілії, в Середньовіччі у спорах реалістів і номіналістів.

Сфера вжитку природної мови охоплює різноманітні сторони людського життя. Наприклад, ораторське мистецтво, політична діяльність, література, наука, релігія, системи масової комунікації, спілкування тощо. На основі природної мови утворилися наукові мови. Наукову мову складає система понять, знаків, символів. Вони створені і використовуються з метою отримання, обробки, збереження, застосування і передання знань. Формування наукової мови відбувається на основі природних і класичних мов. В науковому вжитку фрагменти природної мови перетворюються на поняття, символи, знаки, що дозволяє забезпечувати ясність, точність, зрозумілість висловлювань. Запозиченні у сфері повсякденного ужитку слова набувають більш точного і однозначного сенсу, з яким вони можуть повернутися у сферу природного застосування.

В оцінці співвідношення природної і штучної мови домінувала точка зору, що природна і штучна мова не порівняльні. Природні системи мови використовуються в спілкуванні, штучні ні, уживана мова не підкоряється академічним правилам і її розвиток відбувається випадково і непередбачуваний. Проте всі ці розбіжності практичного характеру не впливають із систематичного змісту мов. Він зумовлюється в природній і штучній мові не історичними факторами, а діахронічним аспектом будь-якої мови. Точність кожної з мов досягається як встановленням очевидних синтаксичних і семантичних правил, так і усуненням неясності і невизначеності. Вирішальною відмінністю природної мови виступає її гнучкість, пристосованість до контексту. Невизначеність і багатозначність природних оцінюється контекстуально. Отже відмінність природної і штучної мови зумовлюється ступенем точності, який в кожному із випадків зумовлено логічною формою. Протиставлення природної і штучної мови є значною мірою умовним. По-перше наслідки інформатизація соціальних мереж призводять до стандартизації традиційних сфер вживання природних мов. В технологізованому просторі спілкування природна мова виступає вторинною у відношенні до мов програмування. Наступним важливим фактором є умовність самої природності етнічних мов, оскільки ними відображено лише певний контекст формування соціально-культурної ідентичності і те, що кожний з нас розмовляє однією з великих етнічних мов відображає лише наслідки стандартизованої системи освіти індустріальної доби. Нарешті, найважливішим є ймовірно той факт, що функції природних і штучних мов є похідними від одних і тих самих мовних фактів. Функції мови – це основні завдання, які вирішуються за допомогою мови в процесі комунікації і пізнання. Слід зазначити, що існують різні класифікації функцій мови, впроваджені різними теоретичними підходами. Основні з них були викладені в рамках емотивізму, позитивізму, структуралізму. Протиставлення мови позначень мові вираження в перспективі антитези референціального і емотивного використання мови розроблявся Ч. Огденом та А. Ричардсом. Відношення мовних знаків через опозицію «того, хто говорить» «тому, хто слухає» вивчався в теорії мовних актів К. Бюллера. В даному контексті предмет висловлювання визначається інформативною, експресивною, евокативною функціями мови. Інформативну функцію зумовлює використання мови для формулювання істинних або хибних висловлювань. Експресивна є вираженням стану «того, хто говорить». Евокативна включає висловлювання, які використовуються з метою впливу на «того, хто слухає»: для збудження певних думок у «того, хто слухає», оцінок, намірів до дії. Кожне висловлювання може виконувати три функції одночасно. Предмет висловлювання

залежить від мети використання мови. Важливим для розуміння протиставлення описової та оціночної функції мови. Перша передбачає відповідність висловлювання дійсності, і можливості вираження його значення у термінах «істини»/«хибно», а оціночна функція передбачає використання нормативних значень «добре», «погано», «байдуже». Оціночна функція відповідає стандартизованому, запланованому, перспективному змісту висловлювань. Розрізнення даних функцій дозволяє визначити принцип відповідності висловлювань певному контексту. Протиставлення оціночної (нормативної) функції фактичному змісту висловлювань, розроблене у працях Д. Остина і Д. Сьорля, необхідне для з'ясування змістовності висловлювань сформульованих природними мовами. Підхід дозволяє розрізнити класи мовних актів у відмінності норм, санкцій, повідомлень, приписів, висловлювань почуттів. Різноманіття функцій мови і мовних контекстів відображені в теорії мовних ігор і програмі мовної терапії Л. Вітгенштейна. Таким чином, істинність і хибність висловлювань слід розглядати лише як функціональні значення, які відображають не процес мовлення в цілому, а лише тієї частини, які вміщують формулювання.

Специфічною ознакою логічної форми є запозичені із мови математики ідеографічні знаки. Використання ідеографічних знаків спрощує розуміння логічних зв'язків, надає висловлюванням формалізованої мови наочного вигляду, об'єднує техніки перетворення висловлювань. Проте точність формалізованої мови впливає не із використання ідеографічних знаків, а із строгого додержання правил. Заслугою Лесневського вважається те, що йому вдалося запропонувати систему, яка незалежно від будь-яких припущень застосовується до всіх можливих світів і залишається незмінним для безпредметного універсуму. Отже мовні знаки є собі-такими позначками, які виражають сенс того, що міститься в словах незалежно від речей, те, що в логіці стоїків позначалось терміном *lecta* на протилежність від *logoi*.

УДК 930.85(073)

Нікольченко Ю. М., доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Значні трансформації у незалежній Україні стали наслідком тривалих соціально-політичних та економічних змін. Разом з тим у новому столітті Україна має серйозні проблеми, які пронизують сферу державного управління. У цьому контексті важливим є формування системи захисту управлінської інформації, що спричинило низку теоретичних, методологічних, а також практичних питань її забезпечення, пов'язаного із необхідністю розроблення єдиної системи знань, уніфікованого методологічного підходу до вивчення його складових, а отже, і методичної бази для аналізу, оцінки та прогнозування, прийняття рішень у цій галузі.

У сучасній теорії і практиці України ще не визначено загальноприйняте поняття захисту управлінської інформації, не розроблений відповідний теоретико-методологічний та методичний інструментарій пізнання сутності, структури і динаміки, його формалізований категорійно-понятійний апарат. При висвітленні проблем у сфері захисту управлінської інформації послуговуються такими термінами, як: «національна безпека», «державна таємниця», «таємна інформація», «для службового користування», «управлінська інформація» тощо, в які автори, іноді узвичаєно, вкладають різний зміст. Однак, стає все більш зрозумілим, що феномен «захист управлінської інформації» має міжгалузевий характер і виходить за межі окремої науки: чи то управлінської, чи то правової.

До суттєвих загроз управлінській інформації можна віднести те, що соціальна теорія демонструє повний розпач і неадекватність вимогам часу. Соціальні науки опинились неготовими дати правильний, точний прогноз і запропонувати модель збалансованого

існування особи, суспільства і держави в період глобалізації, коли випадковість та багатоальтернативність стають нормою життя в осмисленні нової ситуації переходу від стереотипів попередніх інтересів та загроз у практиці захисту управлінської інформації важливо максимально скоротити дистанцію неорганізованих соціальних процесів у нашій країні.

Було б несправедливим не наголосити ще на одному моменті. Незважаючи на те, що існує значна кількість фактичних даних щодо організації захисту управлінської інформації, їх теоретичний аналіз і побудова достатньо узагальнених концепцій, які мають продуктивну пояснювальну і прогностичну цінність, є вельми складним. Однією з причин є недостатнє усвідомлення сутності захисту управлінської інформації, принципів його організації, взаємозв'язку складових елементів самої системи захисту управлінської інформації. Тому успішне просування шляхом осмислення сутності захисту управлінської інформації має бути пов'язано із розробленням нових підходів до його теорії і практики. Саме цим і обумовлено введення до навчального плану підготовки фахівців ОКР «Магістр» і «Спеціаліст» спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» у МДГУ дисципліни «Захист управлінської інформації».

Зміст навчальної дисципліни відповідає вимогам конституційного, кримінального, адміністративного права, іншим директивним документам. Метою вивчення курсу «Захист управлінської інформації» є отримання студентами знань, набуття вмінь та практичних навичок щодо суворого зберігання державної та службової таємниці, захисту управлінської інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації.

Основним завданням навчальної дисципліни є прищеплення студентам навичок та вмінь роботи з матеріальними носіями інформації, що складають державну або службову таємниці, забезпечувати захист управлінської інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, на електронних носіях, вищих навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України у відповідності з вимогами Конституції України та чинного законодавства.

Курс складається з трьох тем.

Перша тема присвячена визначенню предмета, завдань і методологічним основам курсу:

- правова основа курсу «Захист управлінської інформації»;
- поняття і значення режиму таємності та захисту інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, на електронних носіях;
- терміни керівних документів “Режиму таємності”;
- фінансування витрат на здійснення діяльності, пов'язаної з державною таємницею і захистом інформації;
- інформація, що може бути віднесена до державної таємниці, або потребує захисту.

Друга тема розглядає форми допуску до державної таємниці:

- діяльність режимних установ в Україні щодо надання допуску до державної таємниці;
- порядок надання, відміни допуску до державної таємниці, призупинення його дії;
- обов'язки і обмеження працівників, допущених до роботи з державною таємницею;
- відповідальність посадових осіб за неналежну охорону державної таємниці і захист управлінської інформації;

- збереження державної таємниці та захист управлінської інформації у вищих навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України.

Третя тема аналізує порядок ведення таємного діловодства в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, засобах масової інформації, на електронних носіях:

- порядок поводження з таємними документами;
- правила зберігання та знищення таємних документів.

На нашу думку, запропонований курс сформує у студентів-документознавців єдину систему знань про захист управлінської інформації.

Література

1. Конституція України. (Із змінами і доповненнями 2004 року).
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV.
3. Закон України «Про державну таємницю» (Із змінами і доповненнями 1999 року). // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №49.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01. 2002 р.
5. Закон України «Про інформацію» від 22.10.1992р.
6. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 31.05. 2005р.
7. Артемов В. Правові проблеми захисту інформації з обмеженим доступом. // Підприємство, господарство і право. – К., 2006. – С. 68-91.
8. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека. – К., 2006. – 208 с.
9. Марченко Л.С. Інформаційна безпека України. – К.,2004. – 279 с.
10. Шамара О., Бантишев О. Державна таємниця як предмет злочину в Україні та деяких країнах. // Юридичний радник. – №5, жовтень, 2005. – С. 14-29.

**СЕКЦИЯ
РЕЛИГИЯ, НАУКА, СУСПЛЬСТВО**

УДК:291.167.87

Оленич Т. С., доктор философских наук, профессор

**«ДИАЛОГ КУЛЬТУР», ОФОРМЛЕНИЕ «АККУЛЬТУРАЦИИ» И
ТРАНСФОРМАЦИИ ИЗНАЧАЛЬНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ПАТТЕРН**

«Диалог культур» - это не столько научное понятие, сколько метафора, призванная обрести статус политико-идеологической доктрины, которой следует руководствоваться при чрезвычайно активизировавшемся сегодня на всех уровнях взаимодействии различных культур друг с другом. О. Шпенглер полагал, что любое явление, перешедшее из одной культуры в другую, «проникается ритмом и тактом» другой культуры, полностью утрачивая присущее ему своеобразие.

Несостоятельность этой версии немецкого культуролога подтверждает нынешнее состояние культуры, для которого характерно сосуществование разных культурных ценностей, что получило название культурного плюрализма. Согласно Н. Бердяеву, христианство исторически возникло и раскрылось во время вселенской встречи всех результатов культурных процессов Древнего мира, в период, когда соединились культуры Востока и культуры Запада. Это объединение Древнего мира, этот эллинский синкретизм обусловили, полагал он, образование единого человечества, до которого не возвысился древний еврейский дух, несмотря на всю пророческую силу, несмотря на то, что он был колыбелью христианства. И хотя русский философ здесь явно преувеличил, христианство не объединило все человечество, но все же благодаря этому религиозному учению возник некий мощный региональный культурный синтез, который просуществовал более десяти веков. Вобрав в себя элементы других культур и до некоторой степени трансформировав их, христианство стало в каком-то смысле универсальной религией, определившей характер средневековой культуры.

Судьба культуры разворачивается в пространстве различных территорий и в сочетании одновременности и последовательности. Все культуры имеют равные значения в общей картине истории. Каждая из этих равноценных и равноправных культур имеет «собственную форму, собственную идею, собственные страсти, собственную жизнь, волю, чувства, собственную смерть». У каждой культуры свои возможности выражения, краски, блики света, движения, собственный духовный взор. Культуры возникают, созревают, увядают и никогда не повторяются. Они обладают отличными друг от друга формами: пластикой, живописью, религией, наукой, хозяйством и укладом жизни.

XVIII век в России - «век Русского Просвещения», - это период в развитии русской культуры, означавший постепенный переход от древнерусской культуры к культуре Нового времени, начало которому положили реформы Петра I. В этот период происходил переход к принципиально иной исторической фазе.

Вопрос об особом характере русской национальной культуры встал практически одновременно и с проблемой формирования национального самосознания. Естественно, что национальное самосознание есть та база, которая определяет своеобразие и национальной культуры. И Россия стала искать свой путь. И первым, кто попытался объяснить, в чем же заключается данный путь, был Н.М. Карамзин, который в своих работах: «Письма русского путешественника» и затем «История государства российского» интуитивно почувствовал проблему национальной самоидентичности, т.е., чтобы русская культура отвечала духу и уму настроению русского человека.

В синодальный период из соображений государственной церковной политики было введено понятие «господствующая Церковь». Хотя принципы и цели миссии в

Московской Руси были иными, чем в послепетровской России, но московское правительство также не жалело средств для ускорения христианизации, а от 2-й половины XVII в. сохранились даже специальные законы и указы, в которых инородцам полагалось вознаграждение за согласие принять крещение.

Важным направлением религиозной политики XVIII - XIX вв. является миссия среди нехристианского населения России, которая трансформировала изначальные культурные паттерны. В XVIII в. нельзя рассматривать ее как чисто церковную инициативу, в значительной степени она направлялась государством, ставившим перед Церковью определенные задачи в рамках своей **внутренней политики**. Государство и Церковь оказались лицом к лицу с многонациональным населением громадных территорий восточноевропейской России. Правительство желало ускоренной русификации и рассматривало церковную миссию именно с этой точки зрения, однако ассимиляция населения из-за резких различий в языке, религии и условиях жизни проходила чрезвычайно медленно. Огромные трудности возникали из-за незнания миссионерами языков кочевых племен, распадавшихся на три большие конфессиональные группы: *мусульмане*, *буддисты-ламаисты* и *приверженцы шаманизма*. Однако эти основные типы образовывали и различные смешения между собою: на Волге и в Сибири ислам был перемешан с шаманизмом, большое влияние имели шаманы и среди буддистов в Сибири.

С 18 века царское правительство активно взялось за руководство крестьянской колонизацией. С одной стороны, она приняла теперь государственный характер, а с другой - превратилась в церковно-монастырскую колонизацию. Этот процесс привел **к уравниванию инородцев с русскими в их обязанностях по отношению к государству**, а соответственно и к изменению их правового статуса, приблизившегося к положению населения в центральных областях государства. **Возник т.н. процесс аккультурации.**

К аккультурации относят контакты представителей разных культур, результатом чего становится восприятие культурных норм и ценностей. Обычно их перенимает одиночка или группа людей, попавшие в чужую страну и оставшиеся на постоянное жительство. Обратного процесса, когда все население страны перенимает культурные нормы у приезжей группы иностранцев, практически не бывает. В XVIII -XIX веке Россия присоединила к своим границам новые культурные регионы: Кавказ, Среднюю Азию и др. Переселившиеся на новые территории русские перенимали местные обычаи и традиции, сохраняя при этом свои собственные. Но и местное население теснее познакомилось с русской культурой и многое позаимствовало из нее.

Это пример аккультурации, явившейся следствием территориальных завоеваний и присоединений, процессов взаимовлияния культур, восприятия одним народом полностью или частично культуры другого народа. Так, например, возник слой татарских землевладельцев, которые почти ничем не отличались по своему положению от московских служилых людей в XVII и дворян в XVIII в.

УДК: 241.5:38.01.93

Оленич Т. С., доктор философских наук, профессор
Лебедев Д. В., старший преподаватель

К ПРОБЛЕМЕ ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ Г. МАРИУПОЛЯ

История педагогической мысли говорит нам о том, что религия являлась важным фактором развития педагогических взглядов. В отдельный период истории, человечество, увлекшись идеями гуманизма и индивидуализма, стало развивать их и отошло от первоначальных подходов воспитания молодежи. В то же время мы видим, что современные высокоразвитые страны используют в воспитательном и образовательном процессе интеллектуальный и духовный потенциал религии [1, 259].

В настоящее время, мы все остро осознаем, что становление гуманной личности не возможно без формирования у нее определенного круга духовных ценностей.

В этой связи философ Н. Бердяев отметил, что «духовные ценности являются основополагающим стержнем в жизни человека».

Психологи долго ломают голову над тем, как объяснить причину угасания духовной жизни человека и, как следствие – умножение духовных болезней.

Ученые Рене Декарт (1590-1650гг.) говорил: «Я смыслю, значит – могу подумать над тем, для чего я существую».

Ученые выделяют два основных подхода в христианской педагогике, один из которых заключается в понимании образования как воспитания.

Любое знание рассматривается не как что-то самодостаточное, а как средство к тому, чтобы сделать человека лучше, гуманнее. То есть цель образования – вывести ту красоту, которая скрыта в человеческой сущности и показать человеку средства и пути к этому, чтобы эта красота, немеркнущая и вечная, опять засияла во всем своем блеске, чтобы высветить в человеке Образ Божий [2, 14].

Научно-технический уровень современной цивилизации достиг своего наивысшего развития, он таков, что преступные действия небольшой группы людей в принципе могут в течение нескольких часов вызвать глобальную катастрофу, в которой безвозвратно погибнут все высшие формы жизни.

С христианской точки зрения такие последствия возникли в силу ложного принципа, лежащего в основе современного научно-технического развития. Он заключается в априорной установке, что это развитие не должно быть ограничено какими – либо моральными, философскими или религиозными требованиями. Однако при подобной «свободе» научно-техническое развитие оказывается во власти человеческих страстей, прежде всего тщеславия, гордости, жажды наибольшего комфорта, то, что разрушает духовную гармонию жизни со всеми вытекающими отсюда негативными явлениями [3, 136].

Для обеспечения нормальной человеческой жизни как никогда необходимо возвращение к утраченной связи научного знания с религиозными и нравственными ценностями.

Еще М. В. Ломоносов писал: наука и религия «в распрю прийти не могут... разве кто из некоторого тщеславия и показания своего мудрования на них вражду всклепнет» [3, 135].

Эту же мысль выразил Святитель Московский Филарет (Дроздов): «Вера Христова не во вражде с истинным знанием, потому что не в союзе с невежеством».

Из всех отраслей знаний следует особо выделить общественные и гуманитарные науки, в силу своего характера неизбежно связанные с областями Богословия, церковной истории, канонического права.

Приветствуя труды светских ученых в данной сфере и признавая важность гуманитарных исследований, Церковь в то же время не считает рациональную картину мира полной и всеобъемлющей. Религиозное мировоззрение не может быть отвергнуто как источник представлений об истине, а так же понимание истории, этики и многих других гуманитарных наук, которые имеют основание и право присутствовать в системе светского образования и воспитания, в организации общественной жизни.

Только совмещение духовного опыта с научным знанием дает полноту ведения и создания мировоззренческой концепции.

В одном из своих обращений к студентам Харьковского Национального Университета, Митрополит Харьковский и Богодуховский Никодим сказал: «Если вы вышли на путь овладения знаниями, то должны неутомимо работать над собой, идти вперед, заботиться о своем духовном росте, ибо в единении духовности и научного познания мира усовершенствуется человек. Нам необходимо глубоко прочувствовать, что от нашего старания и труда на ниве науки зависит ее величие и слава» [4].

В чем же мы видим миссию Православной Церкви в деле образования? Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо раскрыть, что же представляет собой Православное образование. Православное образование, прежде всего, призвано выявить и возродить Образ Божий, живущий в душе. Оно всегда исходило из поразительной открытости и подлинной реальности жизни во Христе.

В основу отношения учителя и учеников в христианских школах были положены отношения Господа нашего Иисуса Христа с апостолами: «По тому узнают все, что вы мои ученики, если будете иметь любовь между собою. (Ин. 13, 35). В Православных монастырях, которые на протяжении веков были важнейшими центрами духовного образования и культуры, передача знания никогда не была делом отвлеченным, не была отделена от развития навыков благочестия и воспитания христианских добродетелей. Не погоня за знаниями самими по себе, за информацией, как говорят сегодня, а формирование человека цельной, целомудренной и нравственной личности было главной задачей образования [5, 6].

На языке Священного Писания познание чего-либо значит не просто поверхностное ознакомление на опыте, проникновение в самую суть предмета или явления.

Уверовавший в Бога стремиться самым сердцем постигнуть Того, Кто открывает истинный смысл жизни и дарует жизнь вечную. Богопознание при этом – не единственный акт, но поскольку Сам Господь вечен, велик, бесконечен, то и познание Его есть бесконечный процесс духовного возрастания человека. Можно сказать, что единственный путь к подлинному счастью и радости.

Конечно же, и сегодня такое образование жизненно необходимо. Общество сейчас особенно нуждается в людях, способных на жертвенный подвиг во имя любви к Богу и людям.

Формирование такой личности способствует приобщению человека к Православной культуре и христианским ценностям.

Это может послужить фундаментом для плодотворного сотрудничества в сфере образования Высшей школы.

В настоящий момент в образовательный процесс Высших учебных заведений по выбору студентов включена такая дисциплина как «Религиоведение». На этом курсе студенты знакомятся с основами Мировых религий, изучение Христианства в этой связи может рассматриваться как традиционная Религия для нашего народа, как историческая доминанта, с приобщением студентов к нравственным и моральным ценностям, с обсуждением проблем культуры в контексте Православной Традиции.

Для того, чтобы воспитать гуманную личность, необходимо, чтобы ознакомление с богатой сокровищницей христианской культуры носило не поверхностный, а целенаправленный характер.

Выпускник, овладевший профессиональными навыками и теоретической базой не может считаться хорошим специалистом без твердых морально - нравственных принципов и убеждений. Его можно сравнить с роботом, бездушной машиной без чувств, эмоций и моральных установок, запрограммированного на выполнение своих определенных функций.

Чтобы этого не произошло, необходимо усовершенствовать законодательную базу, которая будет способствовать созданию оптимальных условий для сотрудничества Православной Церкви и Высшей школы для сотрудничества в духовно-интеллектуальной и научной сфере.

Начальным этапом в изменении Законодательной базы могут послужить два документа, которые бы хотелось представить вашему вниманию. Это Указ Президента Украины «О неотложных мерах по окончательному преодолению негативных последствий тоталитарной политики бывшего Союза ССР в отношении религии и возобновления нарушенных прав церковью и религиозных организаций» от 21 марта 2002 г. Он способствует новой фазе развития взаимоотношений между Церковью и

Государством. В частности, во втором абзаце этой статьи говорится о том, чтобы Государственный комитет Украины по делам религий вместе с Академией педагогических наук Украины с «участием Церквей и религиозных организаций разработал предложения относительно внедрения духовно-нравственных ценностей в образовательно-воспитательный процесс и подал их в установленном порядке на рассмотрение Кабинета Министров Украины» [6].

И новая редакция «Закона о свободе совести и религиозных организациях», разработанная Кабмином, не получившая поддержку в Парламенте. Данный Законопроект предусматривал уникальные условия для деятельности Церкви в области образования. Ей возвращался статус юридического лица, разрешалось факультативное преподавание в школах основ Православной культуры, Закона Божия, отменялись дискриминационные положения старого законодательства. Это соответствовало рекомендациям Совета Европы. Однако Законопроект был провален и большинством, и оппозицией [7, 46].

Нездоровая морально-нравственная атмосфера, окружающая нас, побуждает к ускорению процесса усовершенствования Законодательной базы для внедрения в образовательный процесс морально-этических ценностей, базирующихся на Христианской культуре и традициях. Необходимо помнить, что нравственный потенциал народа во многом зависит от социального служения Церкви в современном обществе, ведь Православная Церковь всегда была носителем высоких нравственных идеалов и культурных ценностей. Необходимо стремиться к диалогу, к объединению усилий по решению насущных проблем и прежде всего в сфере образования, ибо вне христианских начал человек теряет свою ценность и значимость [7, 47].

Литература

1. Ятищук О. Релігійні цінності в Українській освіті // Наука. Релігія. Суспільство. – 2006. - № 1. – С. 262.
2. Кирьянова О. Образование и Церковь // К Единству. – 2003. – № 2. – С. 14-16.
3. Основы социальной концепции РПЦ // Вера и Разум: богослов.-философ. журн. – 2002. - № 3. – С. 134-137.
4. Никодим, митрополит (Н.С. Руснак). Послания. Слова. Речи: в 6 т. – Х.: Майдан, 2002. – Т. 6. – С. 177.
5. Осипов А. Принципы воспитания в Христианской педагогике // Доклад посвященный седьмым международным образовательным Рождественским Чтениям. – М., 1999. – С. 5-8.
6. Указ Президента Украины // За единство Святого Православия. – 2002. – № 7 (28 апр.)
7. Забуга Н., протоиерей. Если наши поправки будут учтены, новый Закон поможет Церкви нормально функционировать в обществе // Вісник Прес-служби УПЦ. – 2002. – Вип. 20. – С. 46-47.

УДК: 378.017.8

Лимаренко Г. С., старший викладач

РЕЛІГІЯ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ І СВОБОДИ СОВІСТІ

У сучасному суспільстві, що переживає соціально-економічну, політичну і духовну кризу, надзвичайно посилюється вплив релігії на суспільно-політичне життя людей. Така характерна риса російської дійсності.

Соціологічні дані свідчать про зростання не лише числа віруючих, але і прорелігійних настроїв серед частини населення, яка вважає себе невіруючим. Різко зросла увага державних політичних структур і лідерів буквально всіх партій до думки глав тих або інших конфесій, до позиції, яку займає церква по тих або інших соціально значимих проблемах.

Все вищевідзначене вимагає свого дослідження. Необхідно всебічно вивчити процес заполітизовування релігії і сакралізації політичної діяльності. Автор зробив спробу відповісти на політики, що виникають в ході аналізу взаємодії, і релігії питання.

Як свідчить релігійна історія людства, проникнення релігії в сферу політики, особливо, якщо це відбувається в поліконфесійному суспільстві, до того ж якщо мають місце міжконфесійні протиріччя, з неминучістю наводить до етно - політичним конфліктів.

Самосвідомість багатьох народів Російської Федерації, що прокинулася, супроводжується зростанням конфесійної самоідентифікації населення країни. До цього слід додати, що посилення заполітизовування традиційних для Росії і України (православ'я, ісламу, іудаїзму) доповнюється зростанням як внутрішньоконфесійних розбіжностей, наприклад, в ісламі між сунітами і шиїтами, суфізмом і ваххабізмом, в християнстві - між православними і деякими протестантськими сектами і тому подібне, так і між представниками різних конфесій, наприклад, між православ'ям і кришнаїтами і тому подібне.

Релігія ніколи не була ізольована від інших форм суспільної свідомості» навпроти, вона, як складне соціально-політичне явище, завжди взаємодіяла з ними, особливо з політикою. Як і політика, релігія виражає устремління як індивідів, так і великих соціальних груп - етносу, нації, народу.

Через свої соціальні структури: церква, монастирі, собори, богословські учбові заклади і так далі релігія впливала і впливає на формування політичної свідомості людей. Завдяки таким своїм функціям як інтеграційна, охоронна, комунікативно-організаційна і тому подібне, а також через своє соціальне учення церква безпосередньо впливає на політичну свідомість віруючих людей.

У дисертаційній роботі показано, що релігія і політика – це різні по своєму генезису форми суспільної свідомості, але в ході об'єктивного синкретичного процесу відбувається об'єднання, наприклад, християнських і політико – демократичних ідеалів в різних політичних рухах.

З історії політичних рухів видно: політики не могли обійтися без релігії, вибір же її конкретної форми залежав від певної політичної ситуації. Так, в Росії політична система бере свій початок від візантизму, що був синтезом культури греко-римського світу.

Специфіка ж візантійською політичної і релігійної систем полягала в тому, що релігія знаходилася в умовах підпорядкування по відношенню до політичної влади. Богослови це сформулювали як теорію "симфонії", як гармонійне поєднання релігійних і державних інтересів.

Проте зв'язок політики і релігії в різні історичні періоди мав свої особливості. Тому необхідно аналізувати конкретно-історичні умови взаємовідношення релігійної і політичної систем.

У відношення з релігією може вступати будь-який елемент політичної системи суспільства: держава, партії, профспілки, правоохоронні органи і тому подібне У історії взаємовідношення релігії і політики можна виділити такі основні форми як: теологічна, видимість теологічної форми і власне, політична[174].

Перша форма стосунків існує в умовах, коли само держава визнає, що його основою є релігія. Тут політична влада найтіснішим чином об'єднана з релігійними структурами і легітимуються релігійними догмами. Держава в таких умовах обслуговує церкву.

В рамках другої форми під релігійними "гаслами і прапорами" реалізують свої устремління і ідеали найрізноманітніші соціальні - рухи. При цьому, коли зачіпаються структури державної влади ці рухи і всі акти, що здійснюються при цьому, носять чисто політичний характер. І лише слабкість політичних партій і рухів змушує їх вдягатися в релігійну форму.

І, нарешті, третя форма виявляється в умовах зрілості політичної системи і державної влади, коли вже не треба комунікувати свої політичні цілі, інтереси і потреби

в релігійне одіяння. Політика тут повністю звільняється від впливу релігії. Стосунки між політичною і релігійною системами носять вже чисто політичний характер. У організаційному відношенні політичні структури і релігійні об'єднання - рівноправні політичні партнери, хоча можуть бути різні варіанти цих стосунків - від політичної співпраці і повного підпорядкування церкві державі до ворожого відношення між політичною владою церквою.

Історія релігійних рухів свідчить, що взаємодія політики і релігії наводила до модифікації системи вірувань і культу, що носить не лише зовнішній, але і внутрішній характер. Політичні погляди і вистави в багатьох своїх аспектах ставали вмістом релігійних доктрин, отримуючи при цьому інше обґрунтування і виступаючи вже як божественні установки. У сучасних левірадикальних релігійних системах саме релігійне життя починає розглядатися як політична діяльність.

Слід зазначити, що проникнення політичних ідей і поглядів в релігійну свідомість - це не лише об'єктивний процес синкретизації релігії, через зміну свідомості віруючих під впливом реалій ХХ століття, але і суб'єктивне бажання "властей притримуваних" підкріпити свою політику релігійними цінностями, що не "приходять", авторитетом "священного писання".

В даний час, коли йде процес демократизації суспільного життя, духовні авторитети різних конфесій прагнуть дистанціюватися від конкретних установок тих або інших політичних рухів і структур.

Проте, жити в суспільстві і бути вільним від суспільства не можна, тобто бути повністю вільним від політичних устремлінь і цінностей неможливо. Політики теж не в змозі ігнорувати духовно-етичні установки релігійних систем, хоча є і світські духовні орієнтири. Проблема полягає в тому, як, якою мірою і мірі використовувати релігійно-етичні установки. Діапазон цього "використання" в історії лише нашого суспільства дуже широкий - від переслідування людей за їх релігійно-етичні переконання до загравання з ними в політичних цілях.

Виходячи із способів дії релігії в суспільстві можна виділити наступні основні її функції: світоглядну і змістополягаюче, інтеграційно-охоронну, легітимуючу.

В той же час аналогічні функції є і в держави - це ідеологічна, захисно-оборонна, правова, регулятивна і тому подібне. Ці функції реалізуються різними державними структурами, у тому числі і такий як правоохоронна.

Таким чином, має місце закономірний функціональний зв'язок релігійної і політичної систем і її необхідно теоретично осмислити, що і було зроблено в даній дисертаційній роботі. Від розуміння цих питань залежатиме вся "релігійна політика", здійснювана державою, і оптимальне вирішення багатьох етнополітичних, етично-етичних і інших важливих питань.

УДК:291.69.458

Оленич Т. С., доктор философских наук, профессор

Иванов П. М., кандидат философских наук, доцент

ДЕВИАНТНЫЕ КУЛЬТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Развенчание деструктивных культов и даже борьба с ними в области морали, а с девиантными и деликветные на уровне законов, которые как можно быстрее нужно разработать и принять, будет отвечать моральным и гуманистическим идеалам нашего общества. Рассмотрим конкретные примеры девиантных культов экологической направленности, которые стали популярными в последнее время. Девиантным поведением, деликветностью вообще можно считать любое отклонение от нормы, которое (отклонение) фиксируется, определяется большинством членов общества и оценивается этим большинством как девиация исходя из традиций, правил поведения,

культуры, менталитета, а также преследуемо законом, запрещено им. Данный термин применим для ряда деструктивных экологических культов.

В первые годы с момента "разрешения религии" более мощными были культы иностранного происхождения. Однако "культ Анастасии" с самого начала составил достойную конкуренцию иностранцам. Основа вероучения представлена в книге основателя неокульта, "президента ассоциации предпринимателей Сибири" Владимира Мегре (Пузаков) под общей рубрикой "Звенящие кедры России". Мегре призывает к сохранению природы, защите окружающей среды путем выращивания в городах, так называемых "Звенящих кедров". Люди должны помочь друг другу жить радостно и счастливо, в экологически чистой местности. Возрождая язычество, автор обещает своим последователям исцеление души и тела, "счастье в лоне природы". Под предлогом реализации программ по восстановлению природы и жизни без войн и преступности, отказа от всех вредных производств, Мегре воспекает Творца - "межпланетный Разум, Интеллект", сосредоточенный "в Природе". В роли воплощенной "божественной" силы выступает главная героиня его книг – Анастасия, живущая в тайге отшельницей, без жилища. Она поручила Владимиру рассказать о встречах с ней, о ее "невероятных" способностях и заповедях всем людям". Все "неприятности и беды, происходящие с человеком", Анастасия объясняет тем, что люди порывают связь с природой. Предназначение Анастасии состоит в том, "чтобы объяснить людям пагубность технократического пути развития" и указать путь к первоистокам"[2].

В своих книгах Мегре призывает общаться с "биологом земли" через мысли, ощущения или внутренний голос. Выращенные с особыми молитвами ростки кедров – священного дерева, по мнению Мегре, позволят научиться выстраивать новые взаимоотношения между людьми и природой. В частности, он призывает хоронить родственников в родовом гнезде – устраивать родовые кладбища. Приписывая Анастасии божественные свойства всемогущества и всеведения, автор называет ее "совершенным человеком, подобным Богу, который обещает сжечь лучом "в одно мгновение тьмы постулатов вековых". Предлагаемые способы выживания в "век гибели" имеют конкретные предложения Анастасии: устал от болезней – три кедровую древесину, решил снизить загрязнение воздуха – подвесь под бамперами автомобилей "коробочки с дырочками" и загрязнение снизится до 40%.

Проблему ядерной безопасности Владимир Мегре решает путем "рассредоточения хранилищ с радиоактивными отходами" в родовых поместьях "закопанной в земле" капсулы "не менее чем на девять метров..." [3].

Источники доходов культа – издательская деятельность (общие тиражи серии книг "Звенящие кедры России", посвященные отшельнице Анастасии, имеющей якобы сверхъестественные способности, превышают более 3 млн экз.), сбор пожертвований на приобретение земли и строительство экологических поселений, родовых усадеб, продажа различных изделий из кедра (кедрового масла, сувениров, мебели). "Секта действует под видом организации, которая занимается реализацией программ, направленных на сохранение и восстановление природы, отказа от всех вредных производств и заселения земли счастливыми людьми. Жертвами становятся, как правило, жители городов, люди пожилого и среднего возраста, уставшие от городской суеты. Деньги, которые они передают сектантам, потом исчезают якобы на строительство поселений. А чтобы ускорить строительство, тем, кто уже деньги внес, предлагается искать новых пайщиков"[4].

У многих "анастасийцев" возникает вопрос: нужно ли сейчас "все бросать и уходить в лес"? Понимая опасность последствий такого призыва, Мегре учит работать своих последователей с органами местной власти, в частности, просить их о "бесплатном выделении" 1 гектара земли родовых поместий в пожизненное владение с правом наследования. В то время, когда новые собственники будут выращивать кедры и "заговаривать" семена, кто-то должен позаботиться о духовности. В этом аспекте

возникает еще одна категория последователей культа – барды, потомки "кельтов-прародителей".

Являясь неотъемлемым атрибутом действительности, новые религиозные направления зачастую скрываются под самыми неожиданными "вывесками" – курсов по изучению Библии, курсов ускоренного изучения английского языка, благотворительного фонда, общества по защите духовности, охране природы. "Вызывают беспокойство попытки ряда сект использовать в своих целях финансовые средства государственного и местных бюджетов. Примером тому может служить тактика действий секты Виссариона в Красноярском крае (использование неблагоприятной экологической ситуации на юге края) [5]. В российской тайге, под Минусинском, продолжают строить поселение его последователи и специалисты-сектоведы предупреждают о высоком уровне "апокалиптических настроений" в ее среде. Сущность культа можно описать словами "духовного учителя и организатора крупнейшего в России экологического поселения" Виссариона: "Я есть Учитель Жизни, и ныне...моя задача научить вас заново ... увидеть все то в вашей жизни, что вы в качестве опыта своего накопили за всю историю свою на Земле этой...чтобы правильно начать формирование основы будущего человечества, обязательно требуется приблизить вас к Земле-Матушке наибольшим образом"[6].

Источник вероучения – Священное писание и Последний Завет, написанный Виссарионом и содержащий 61 заповедь и множество наставлений. Соблюдается только крещение и венчание. Наиболее почитаемый обряд – священный круг. Он совершается соединением рук, знаменующим воссоединение с Богом и готовность "очистить Землю" от нравственной грязи. Виссарион в своем "Последнем завете" указывает на признаки "великого времени", разделившего людей на силы света и мрака (третьего не дано), ведь "человечество пошло по прямой к пропасти,...путь, пролегающий по царству силы, вел человечество к самоуничтожению"[7]. Во второй половине 1994 г. Виссарион "известил людей планеты" о создании заповедной зоны – образца новых отношений к природе, организации сельскохозяйственного и художественных промыслов. В условиях современной цивилизации "подлинно человеческие отношения невозможны", поэтому Виссарион на юге Красноярского края строит эконоосферное поселение "Тиберкуль", где "все стараются жить во благо друг друга"[8].

Проблема выживания человека в техногенном мире четко выделяется в учении "неизвестного пророка", основателя культа богородичников (БЦ) Вениамина Яковлевича Береславского. В 1984 г. в Смоленске перед иконой Одигитрии ему было "видение", которое он трактовал как посещение Богородицы. Береславский утверждает, что с той поры он ежедневно слышит голос Божией Матери и является пророком. Сегодня, по учению Богородичного Центра, человечество вступает в завершающий этап христианской истории. Наступают "последние времена" и "преображение мира". Но "марианская эсхатология" обещает не "конец", а трансформацию мира. Если "произойдет покаяние" и все "обратятся в истинную марианскую веру", Богородица заменит Страшный суд "тихим сном преобразования". "Пока ходите в храмы прежние и принимайте слово в тишине благословенной... Беда наша в том, что мы ищем воскресения, не пожелав умереть, а может ли воскреснуть живой? Должно прежде умереть, дабы потом воскреснуть. Смерть же наша – на Кресте сораспятия и сопогребения со Господом"[9]. В течение грядущего "Тысячелетнего царства" мир будет устроен "правильным духовным образом", так что "государственное христианство" сменится "христианским государством".

Таким образом, экологические культы под прикрытием сценариев апокалиптики, созданием экопоселений, экологически чистых родовых поместий уводят личность от решения реальных жизненных задач, зачастую ее трансформируют до разрушения.

Литература

1. Славин Е. Язычество и ЭКОЛОГИЯ – www.paganism.ru/pag-eco.htm
2. Цит по: Иванов П. Культ Анастасии: лесной соблазн постсоветской интеллигенции // Материалы международной научно-практической конференции. – Нижний Новгород, 2001.-С. 147.
3. Мегре В. Новая цивилизация. – Москва-Санкт-Петербург, 2006. – С. 18-19.
4. Трифонов А. В России пустила мощные корни новая секта. -www.Утро.ru: 08.06.2004
5. Николаев А.А.В Якутске объявились "кедрозвоны"//Эл. Адрес – onaplus.ykt.ru/article
6. Хвыля-Олинтер А.Проблемы духовной безопасности общества и личности в миссионерской деятельности Русской Православной Церкви// Миссионерское обозрение, 2002. №12
7. Виссарион. Последняя надежда. Обращение к современному человечеству. – Балашов, 2003.-С. 156-157.
8. Малая крупица слова Виссариона, являющего последний завет от пославшего его отца небесного. – Санкт-Петербург, 2003. – С.3-5.
9. Там же.-С. 163.

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XII ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Бурова О.Г.
Комп'ютерна верстка: Єфременко С.А.

